

DEPARTAMENTO D'EDUCACIÓ FÍSICA I ESPORTIVA

ELS SIGNIFICATS DE L'ACTIVITAT FÍSICA AL
POLIESPORTIU D'UNA PRESÓ: UNA ETNOGRAFÍA

DANIEL MARTOS I GARCÍA

UNIVERSITAT DE VALENCIA
Servei de Publicacions
2005

Aquesta Tesi Doctoral va ser presentada a València el dia 7 de
Febrero de 2005 davant un tribunal format per:

- D. Josep Lluís Barona Vilar
- D. Fidel Molina Luque
- D. Víctor Pérez Somaniego
- D. Francesc Lagardera Otero
- Dña. Carmé Peiró Velert

Va ser dirigida per:

D. José Devís i Devís

D. Andrew Sparkes

©Copyright: Servei de Publicacions
Ramón Gómez - Ferrer Sapiña

Depòsit legal:

I.S.B.N.:84-370-6221-7

Edita: Universitat de València
Servei de Publicacions
C/ Artes Gráficas, 13 bajo
46010 València
Spain
Telèfon: 963864115

Universitat de València

ELS SIGNIFICATS DE L'ACTIVITAT
FÍSICA AL POLIESPORTIU D'UNA
PRESÓ: UNA ETNOGRAFIA

Daniel Martos i Garcia

Directors:

Dr. D. José Devís i Devís

Dr. D. Andrew Sparkes

**ELS SIGNIFICATS DE L'ACTIVITAT
FÍSICA AL POLIESPORTIU D'UNA
PRESÓ: UNA ETNOGRAFIA**

Daniel Martos i Garcia

Correcció lingüística: Alba Sobrevela i Ceballos

Als presos i preses, perquè no ho siguem mai més.

Als meus pares, al Bolo i demás família (la d'ací i la d'allà).

Al meu iaio, perquè el seu desig era que acabara aquest treball. Ací està, iaio.

A Bea, perquè s'ho ha guanyat i s'ho mereix tant com jo.

Agraïments.

Aquest treball ha estat llarg i costós, per a què em vaig a enganyar. L'he fet jo quasi en la seua totalitat, però sempre s'hem d'enrecordar d'aquelles persones que ens han ajudat, d'una manera o altra, volent o sense voler. Moltes d'elles, les he de nomenar pel seu pseudònim. Malgrat això, el meu reconeixement és el mateix i, de segur, que ells i elles saben a qui em referesc.

Primerament, m'agradaria fer un reconeixement a totes aquelles persones que, desinteressadament, s'han deixat ésser entrevistades o han mantés amb mi alguna conversa a dintre. La seua voluntat denota un compromís amb la societat, almenys amb l'avanç científic. A més, aquesta predisposició té més mèrit quan es tracta de persones relacionades amb la presó, un context hermètic i fosc. També he d'agrair a la Institució que em deixara investigar.

A continuació, he de donar les gràcies a persones que, encara que en segon terme, han contribuït a fer-me més lleuger aquest llarg camí. Als amics i amigues, a la família, a la xica que m'ha fet les fotocòpies, a Jacint per fer-me el contacte amb el plànol, a Brett Smith per ésser un amic i ajudant a Exeter, a Guillem pel seu ordinador i les hores compartides de sacrifici, a Pauet per ser com és, als meus oncles de Barcelona per acostar-me a Toni, a Jorge i Ana per compartir amb mi llibres i el transcriptor, a Alba per la correcció lingüística, als companys i companyes del l'Escola San José, a Víctor Pérez per deixar-me sa casa i fer-me uns contactes, a Juli per deixar-me llibres, a Antonio Santos per comprar-me'n un, a Keti per animar-me amb el doctorat i traduir-me del francès...

Hi ha una sèrie de persones sense les quals, el camí no haguera estat un martiri, sinó que, possiblement, m'haguera sigut impossible desenvolupar aquesta investigació. M'estic referint a persones com Sparkes, a qui dono les gràcies pels seus profitosos consells, els seus ànims i les acollidores atencions a l'Anglaterra; a José Maria, d'AVAPE, qui em va obrir les portes de la presó i va esdevindre per a mi un referent com a persona; a Àlex, sense el qual no haguera investigat res de res. Ell, la seua voluntat de col·laboració, i el seu compromís

amb el treball, han estat elements bàsics, a més d'una prova de responsabilitat i de desig de conèixer i millorar. Gràcies, Àlex.

Evidentment, no podria obviar el gran esforç i entusiasme que ha posat Pepe en aquesta investigació. Amb Àlex, ha sigut l'altre pilar de la tesi. Des de les tutories virtuals o per telèfon, les xerrades al seu despatx o les hores passades als avions, als autobussos o davant d'una cervesa a un pub anglés, tot ha estat col·laboració i connexió amb ell. També gràcies, Pepe.

Finalment, he de fer justícia, encara que no siga del meu gust. Aquesta tesi versa, en part, sobre presos i preses. Sense ells i elles, no haguera pogut dur-la a terme, evidentment. Tot i això, sincerament el meu desig seria que aquesta societat es construïra sense pagar un preu tant alt i que, l'estat del benestar no fóra a costa de milers de persones que, per diversos factors, passen molts anys de la seua vida entre reixes. El meu agraïment agredolç a tots i totes les preses, per aguantar amb dignitat i recordar-nos cada dia que si fora vivim com ho fem és, en part, gràcies a ells i elles. Per a que algun dia els i les úniques que puguen investigar sobre presons siguen els i les historiadores.

Index de Figures.

-Figura 1. Escales creuades d'ubicació de subcultures.....	52
-Figura 2. Plànol d'una presó estàndard.....	60
-Figura 3. Contextualització de les observacions.....	123

Index de Taules.

-Taula 1. Evolució de la població reclusa a Espanya.....	59
-Taula 2. Intensitats d'estada al camp d'estudi.....	121
-Taula 3. Relació de persones entrevistades.....	149
-Taula 4. Model d'entrevista tipus a persones preses.....	154
-Taula 5. Relació de persones a qui vaig entregar còpia dels relats ficticis.....	210
-Taula 6. Horari del poliesportiu. Febrer de 2001.....	323
-Taula 7. Horari del poliesportiu. Maig de 2003.....	325
-Taula 8. Hàbits esportius de les dones preses abans d'entrar a presó.....	355
-Taula 9. Hàbits esportius dels homes presos abans d'entrar a presó.....	356
-Taula 10. Activitats físiques a una presó de Barcelona i a una altra de Madrid.....	383
-Taula 11. Opinions dels i les alumnes d'arts marcial.....	394
-Taula 12. Relació de significats i grups de presó.....	623

CAPÍTOL 1.- INTRODUCCIÓ: MOTIVACIÓ I OBJECTIU.	7
1.1.- Motivació.....	7
1.2.- Pertinència i Objectiu de la investigació.	10
CAPÍTOL 2.- LES PRESONS I L'ACTIVITAT FÍSICA: MARC TEÒRIC.	15
2.1.- Introducció històrica a les presons.....	15
2.2.- Les presons a l'estat espanyol: la legislació penitenciària.	25
2.3.- L'activitat física a la legislació penitenciària espanyola.	44
2.4.- La cultura, l'activitat física i els significats.....	48
2.4.1.- Cultura: una aproximació conceptual.....	48
2.4.2.- Subcultura, presó i activitat física	51
2.4.3.- Els significats culturals.....	70
CAPÍTOL 3.- METODOLOGIA.....	83
3.1.- La investigació qualitativa i el disseny d'aquesta investigació.....	83
3.2.- L'etnografia.	93
3.3.- La negociació de l'accés.....	101
3.4.- Recollida de dades.....	111
3.4.1.- L'investigador/a com a instrument.....	111
3.4.2.- L'observació.....	114
3.4.3.- L'entrevista.....	139
3.4.4.- Els documents.....	158
3.5.- L'anàlisi de dades.	162
3.6.- L'escriptura.....	181
3.7.- Els criteris de credibilitat i l'ètica en aquesta investigació.....	195
CAPÍTOL 4.- LA VIDA A LA PRESÓ: INFORME SOBRE EL CONTEXT FÍSIC I SOCIOCULTURAL	215
4.1.- Relat realista sobre el context físic i sociocultural	215

4.1.1.- El context físic.....	215
4.1.1.1.- Els voltants.....	215
4.1.1.2.- Els passadissos i la peixera.....	216
4.1.1.3.- Els mòduls.....	217
4.1.1.4.- Les àrees.....	226
4.1.1.5.- El poliesportiu.....	226
4.1.1.6.- El gimnàs.....	229
4.1.2.- El context sociocultural.....	230
4.1.2.1.- L'entrada.....	230
4.1.2.2.- L'horari.....	232
4.1.2.3.- Les activitats de tractament.....	235
4.1.2.4.- El règim i la seguretat.....	242
4.1.2.5.- Codi de presó.....	249
4.1.2.6.- Permisos i la llibertat.....	255
4.1.2.7.- Comunicacions i visites.....	260
4.1.2.8.- Enfermetats i higiene.....	264
4.2.- Relat d'etnografia-ficció sobre la vida a presó.....	267
4.2.1.- Passa el temps.....	267
4.2.2.- Normes, normes i més normes.....	276
4.2.3.- Escorcoll extraordinari.....	286
4.2.4.- Un esdeveniment especial: visita.....	288
4.2.5.- Un apunyalament.....	295
CAPÍTOL 5.- LA VIDA AL POLIESPORTIU: INFORME SOBRE ELS ESPAIS, ACTIVITATS FÍSiques I PERSONES.....	305
5.1.- Relat realista sobre el poliesportiu.....	305
5.1.1.- La presó: alguns comentaris envers l'organigrama.....	305
5.1.2.- El funcionament del poliesportiu i la seua organització.....	319
5.1.2.1.-La norma.....	319
5.1.2.2.- Horari.....	322

5.1.2.3.- Organització.....	326
5.1.2.4.- Autogestió.	331
5.1.2.5.- Selecció dels i les participants.....	336
5.1.3.- Les persones al poliesportiu.....	347
5.1.3.1.- Àlex, l'educador d'esports.	347
5.1.3.2.- Els i les usuàries del poliesportiu.	353
5.1.3.3.- L'actitud envers l'activitat física.....	360
5.1.3.4.- La relació entre presos/es, educadors/es, funcionaris/es i altres persones.....	371
5.1.4.- Les activitats físiques al poliesportiu.	380
5.1.4.1.- Arts marciais.....	384
5.1.4.2.- Aire lliure.	400
5.1.4.3.- Culturisme.	415
5.1.4.4.- Ioga	420
5.1.4.5.- Curs de monitors esportius.	427
5.1.4.6.- Les altres activitats del poliesportiu.	432
5.1.4.7.-Competicions i altres esdeveniments.	443
5.1.5.- Les activitats físiques als mòduls.	449
5.1.6.- Dones.	461
5.1.7.- Droga.	475
5.1.8.- Altres aspectes: problemes, lesions... ..	492
5.2.- Relats d'etnografia-ficció sobre el poliesportiu.	501
5.2.1.- Un relat sobre educadors: Àlex.	501
5.2.2.- Un relat sobre esportistes: Andrés.....	525
5.2.3.- Un relat sobre funcionaris: Raül.....	543
 CAPÍTOL 6.- ELS SIGNIFICATS DE L'ACTIVITAT FÍSICA A LA PRESÓ:	
COMENTARIS FINALS DE L'INFORME... ..	559
6.1.- Introducció.....	559
6.2.- La situació de l'activitat física a la presó.	560

6.3.- L'esport de rendiment.....	576
6.4.- La masculinitat.	583
6.5.- Compensació.	592
6.6.- Control.	599
6.7.- Reinserció.	608
6.8.- Comentaris finals.....	622
CAPÍTOL 7.- EPÍLEG: UNA NARRACIÓ CONFSSIONAL.....	629
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	643
ÀNEX.....	661
Annex 1. Exemple d'entrevista.....	661
Annex 2. Exemple del diari de camp.....	664
Annex 3. Exemple de categorització del diari.....	666
Annex 4. Exemple de cartell d'una activitat.....	669

**CAPÍTOL 1.- INTRODUCCIÓ:
MOTIVACIÓ I OBJECTIU.**

CAPÍTOL 1.- INTRODUCCIÓ: MOTIVACIÓ I OBJECTIU.

1.1.- Motivació.

Per a mi, parlar de presons ha esdevingut quasi un hàbit. La presó que he estudiat, i les persones que desgraciadament alberga, formen part de la meua existència. Quan el tema de la presó es posa damunt de la taula, em sorprenen llançant llargs discursos, contant innombrables anècdotes. Si més no, tractant de relativitzar la seua imatge a l'exterior. La presó no és com hom se la imagina, ni en sentit positiu, ni en el negatiu. És, senzillament, diferent d'allò que es pensa al carrer. Per això, una vegada endinsat en aquest món per descobrir, enlaire definitivament la senyera contra els estereotips. Pocs arguments, envers aquesta mil·lenària institució, són tan vàlids com els que es fan des de dintre. No hi ha, per altra banda, per saber de l'evolució de la presó com llegir a Dostoievski, o entendre al gran Foucault.

Per què vaig decidir encetar una investigació sobre la presó? Per curiositat i empatia. La recepta esdevé explosiva amb la combinació dels dos ingredients, no oblidem que una vegada obertes les portes de la institució se'ns posa de manifest un món totalment distint, el qual obeïx un codi de conducta alié, com si d'una cultura estranya es tractara, amb la peculiaritat que aquest món es troba, generalment, a pocs quilòmetres de les nostres confortables vivendes i els nostres barris.

Durant la construcció d'una la presó, múltiples comentaris i algunes crítiques, omplen l'aire de la zona. Conforme el mur s'alça i l'ombra envaïx els espais interiors per sempre, la presó se'ns va fent més i més estranya. Invisible, fins i tot. Una impressionant màquina de crear estereotips es posa en marxa, i la transparència i ajustament a la realitat deixa pas a les suspicàcies i els foscos

pensaments. La presó és un forat al nostre territori, un gegant de pedra on poder estampar les nostres ràbies, alhora que un generador de por. La por a allò desconegut. Perquè si alguna cosa és la presó, és ser una gran desconeguda. Un desconeixement, en certa manera, intencionadament mantés.

La ciutadania no vol saber res de la presó, com si la ignorància allunyés la possibilitat de poder entrar-hi. I si per oblidar-se de la presó una persona no poguera caure pres o presa, l'únic habitant seria l'eco. Però la institució penitenciària és una realitat, a la qual també li beneficia mantindre's opaca. La por a ser condemnat o condemnada manté molta gent dintre de la llei. Però, i si a més a més, el poder condemna a una cosa que, ben bé, no saps què és, la por resulta infinitament major. Així, l'aïllament de la presó s'ha assentat a la nostra cultura i arriba a ser un dels principals ingredients de la seua particular essència. A més, és una de les fonamentals característiques de la personalitat que promociona el propi tancament: la persona aïllada de la societat.

De naturalesa curiosa, la presó ha sigut per a mi un objectiu perenne per descobrir. Però, la curiositat anava alimentant-se segons anava contactant amb el *talego*. Quan més tardava en aconseguir l'accés, quan més pensava que ja no podria entrar a investigar, més ganes i empena posava en l'esforç. I quant més esbrinava de la vida a la presó, més pensava que em faltava per comprendre els esquemes i normes de comportament. La curiositat em va fer decidir-me a començar i ha estat ella, sens dubte, la que m'ha conduït al punt final on em trobe. Bo, la meua naturalesa curiosa i altres factors secundaris com la proximitat.

Però, existix un altre element motivador, que ja he citat, com és l'empatia. I és que la identificació amb les persones preses ha estat un dels aspectes que més m'ha sorprés de la meua convivència amb aquest sector de la societat. Necessitat de comprendre els raonaments i explicacions de presos i preses, i dels treballadors i treballadores, obligat per les característiques de la investigació qualitativa (que, per altra banda, vaig triar voluntàriament), a escoltar de primera mà a tantes persones, arriba un moment que perilla la perspectiva, t'has endinsat

tan profundament en les seues històries que ho veus tot des de la mateixa altura. El descens a la realitat, que tan encertadament propugna aquest tipus d'investigació, genera una comprensió aliena a la ciència positivista, molt pròxima als sentiments i les emocions personals.

Els estereotips molt prompte cauen pel seu pes quan a la presó et trobes persones. Gent que parla, raona, amb família, amb negocis. El distanciament que, en un principi, puga existir s'esvaïx quan et trobes persones del teu poble tancades, funcionaris que parlen la nostra llengua, joves que compartix els mateixos gustos, caps de família amb filles i filles per mantenir, presos amb problemes, preses enganyades, prenyades... Compartixes el temps amb éssers humans que, a poc a poc, es van fent a la forma de vida a la presó sense que mai arriben a oblidar aquesta llibertat llunyana, aquesta societat que no saben ben bé com els rebrà, tot i que sospiten que malament. La proximitat que desenvolupa el treball de camp d'una etnografia, promociona la comprensió de persona a persona, alliberar-se d'etiquetes i esbrinar les raons d'un comportament peculiar.

Quan rellegesc l'anterior treball que vaig desenvolupar a la presó (Martos, 2001), no puc evitar esbossar un somriure quan arribe a la part on apuntava que un dels desitjos d'entrar a investigar a la presó era el de servir d'ajuda a persones recluses i que, en un futur, deixaren d'estar-ho. No és que ara pense que abans pecava d'innocent, tan sols observe resignat com la presó està sòlidament arrelada a la nostra societat. Evidentment, mai he cregut que amb una investigació es podria acabar amb aquesta tradició de tancament. Però, és que la contribució particular a aquest fet passa per ser tan ínfima que esdevé quasi inexistent. La presó ha après a tancar les portes de manera que sols isca a l'exterior allò que, d'una manera o altra, faça més sòlids els seus fonaments. No obstant això, si que és cert que la presència de persones que, alienes a la institució, entren i ixen, i contacten amb presos i preses, fan més agradable l'existència allà dintre, i fan més desitjable l'assoliment de la llibertat. Entre no fer cap cosa i intentar esdevindre un alé d'esperança, em quede amb la segona opció. Tot i el risc d'equivocar-me.

1.2.- Pertinència i Objectiu de la investigació.

Però la curiositat i l'empatia, únicament, no justifiquen el posar en marxa un projecte de l'envergadura d'una tesi doctoral. Voler esbrinar què passa a dintre d'una presó no crec que arribe a justificar un esforç sistemàtic i de ben bé quatre anys llargs. Accedir-hi com a voluntari o voluntària, com he fet jo, és certament viable, i sense la pesada llosa de les exigències metodològiques, molt més recomanable, almenys per centrar-se en atencions cap al col·lectiu de persones preses. Per això, que la curiositat i empatia de la qual parlava adés hagen desembocat finalment en una tesi doctoral, precisa d'algunes justificacions.

Anem per parts. Primerament, considere valuós i necessari que es duguen a terme investigacions sobre la presó i, sobretot, a la presó. No sols perquè és un dret recollit a la legislació, no sols perquè considere necessari que alguna llum de l'exterior penetre els gruixuts murs, sinó perquè hi ha moltes persones a dintre, ja siguin persones preses o treballadors i treballadores, que es mereixen un esforç de comprensió de les seues vides. Fer ús d'un dret garantix la supervivència com a tal. En cas contrari, la institució arriba a pensar que la inaccessibilitat és inherent i recomanable quan és, radicalment, al contrari. El procés de democratització no s'ha d'entendre com l'obvietat per senyera, que ens porta a l'oblit, sinó com la transparència omnipresent. Per què no anem a investigar i, si s'escau, a qüestionar les presons?

En segon terme, estime com un acte de reivindicació la investigació en ciències socials. Si dur a terme un treball qualsevol, envers una temàtica que escape a la intencionadament promocionada tendència d'optimitzar recursos i augmentar els beneficis econòmics, és lloable, fer-ho sobre la presó és altament necessari i recomanable. Investigar persones i no màquines o recursos humans,

també és ajudar a fer un món millor. Investigar els àmbits més foscos i poc agradables de les nostres societats, també és humanitat.

Per què de la tria de la investigació qualitativa? Si és eixir-se'n de la norma investigar la presó, també ho és fer-ho des de la perspectiva qualitativa. A banda de l'adaptabilitat mostrada davant un context com és el penitenciari, usar investigació qualitativa és reivindicar la seua utilitat i, sobretot, el seu caràcter científic. Deixar-se dur és fàcil, nadar a favor de la corrent, còmode. Però, s'ha de demostrar que hi ha altres camins, igualment vàlids.

Més particularment, considere oportú fer un incís en la fonamentació de la pertinència particular de la investigació que jo he dut a terme. A continuació, tractaré d'enumerar una sèrie de raons que la justifiquen:

- Per voluntat: ja siga per la curiositat a què he fet esment, per l'empatia, o per altres factors, crec oportú que cada persona investigue sobre allò que, voluntària i lliurement trie, sense obeir a presions de cap tipus.
- En contra de l'opacitat: cap esfera de la nostra societat ha de romandre opaca al raonament humà. La tasca científica esdevé una meravellosa ferramenta d'il·luminació (en aquest cas de la presó).
- Per la manca d'estudis d'aquesta índole: són escasses les investigacions sobre la presó que es duen a terme des dels patis, des de les cel·les, amb les paraules dels i les protagonistes. La tendència és a reduir la realitat a números, a agrupar les conductes i identificar la variabilitat humana amb les desviacions. Crec adient reservar un espai a les veus i justificacions de les persones a les quals investiguem.
- Per encetar un nou camí d'investigació: l'ús de la investigació qualitativa i l'intent d'esbrinar alguna cosa sobre l'activitat física a la presó, espere que servisca d'incentiu a noves i millors investigacions que completen el coneixement i esmenen els meus errors.
- Per millorar la realitat que he investigat: la descripció i comprensió d'explicacions de la realitat que es viu al poliesportiu d'una presó ha de

servir perquè totes les persones involucrades siguin millors el dia de demà.

Concretant una mica més, encara que sense deixar de banda els punts esmentats adés, escric a continuació l'objectiu general d'aquesta investigació:

Comprendre el paper que desenvolupa l'activitat física a la presó, i en concret al poliesportiu, mitjançant els significats que els diferents grups de persones donen a la pràctica física.

**CAPÍTOL 2.- LES PRESONS I L'ACTIVITAT
FÍSICA: MARC TEÒRIC.**

CAPÍTOL 2.- LES PRESONS I L'ACTIVITAT FÍSICA: MARC TEÒRIC.

2.1.- Introducció històrica a les presons.

La història de les presons corre paral·lela a la de l'ésser humà. Des que la nostra espècie viu en societat s'ha dotat de normes que regulen i garantixen la vida en grup (Beccaria, 1989). Una convivència que qüestiona i, fins i tot, sanciona amb un ventall amplíssim de respostes, la correcció o incorrecció d'una acció o, inclús, d'un pensament. Malgrat el caràcter tan ampli de la història, existix el denominador comú del càstig a les conductes desadaptades. Les societats que han habitat i que habiten el nostre planeta s'han dotat, amb l'impuls interessat de la classe dirigent, de respostes punitives a la disidència, el delictes o la més senzilla anormalitat. Societats de bandejament, com la grega, societats de rescat, tal i com feien les germàniques, societats que infringien marques infamants a l'Edat Mitja i societats de tancament com la nostra (Foucault, 1996), no han fet més que respondre de forma distinta a les mateixes necessitats. Desviacions de caire religiós, actes subversius de tipus polític i delinqüència produïda per la necessitat de sobreviure, entre d'altres, han rebut la conseqüent penalització per part de les 'autoritats' de l'època. Reprovacions públiques, càstigs físics, tortures, bandejos i, com no, limitacions de la llibertat, han estat alguns dels exemples dels correctius emprats.

Les primeres notícies que es tenen de tancaments provénen de terra hebrea on es llançaven els presoners a cisternes, o de Grècia on ja diversos segles abans de Crist, es tancava al delinqüent a les mines o pedreres abandonades. Aristòtil, filòsof d'Estagira (s. IV a.C.), quan anomena al llibre seté de *La Política* les magistratures necessàries per al bon govern, inclou l'encarregada del compliment de les penes i la custòdia dels presos (Aristòtil, 1996). Sembla ser que aquesta

costum provenia de les civilitzacions pròximes, pel qual podem afirmar que també romans i cartaginesos ho feien. El fet que els romans tingueren esta forma de 'tractar' la desviació ens porta a pensar que extengueren aquest sistema arreu del seu imperi. A València, concretament, l'existència de les primeres presons data d'esta època. Al patró de la ciutat, l'aragonés Sant Vicent, a banda d'infringir-li diversos càstigs per tal de martiritzar-lo decidiren tancar-lo en el que després es conegué com a 'Forn de Sant Vicent' (Llorca Ortega, 1992).

Una de les conclusions de l'estudi de la història de la penalitat, en general, i de les presons, en particular, remet al fet que l'ús d'esta institució no és, ni molt menys, gratuït. La finalitat per la que les persones facultades de cada època decidiren adoptar el tancament com a forma de sanció, passa per diversos motius entre els quals no es troba la casualitat. Les presons han servit d'aparador dissuasori als potencials infringidors i infringidores, de control de les masses obreres, de subtil democratització de la penalitat, de regulació de la mà d'obra, d'instrument econòmic i, sempre darrere d'este fet, trobem distints interessos depenent de l'estament sancionador, de la condició de la persona a sancionar i de l'etapa històrica en concret.

A *Vigilar y Castigar*, Foucault (1978) argüïx que durant el Feudalisme el càstig físic imposat acomplia la missió d'espantar a la població, motiu pel qual era la mesura preferida per jutges i nobles. Que el poble recordara al 'totpoderós' noble mitjançant el càstig i l'exposició pública del o la delinqüent, era el principal objectiu de la llei. Les epidèmies i constants guerres havien fet familiar el concepte de la mort i tampoc espantava a ningú que el tancament s'acompanyara de tortures.

De 1530 data una pragmàtica de Carlos I en què és fa referència, per primera vegada, a la pena de galeres (una altra forma de tancament). En una situació de fervorosa activitat conqueridora, els braços dels presos amb un rem a les mans eren de suficient utilitat com per evitar la seua condemna a altres penes, tal com la mutilació o la mort. Els interessos econòmics i conquerir les terres d'Espanya es traduïen en la possibilitat que els presos sol·licitaren la seua

destinació a alta mar. En 1545, A. De Guevara escriu el *Libro que trata de los inventores del arte de marear y de los trabajos de las galeras*; prova que les conquestes a ultramar (a l'Àfrica, la Mediterrània o Amèrica) exigien d'esta nova forma de penalitat. I no és fins 1804 que acaba esta pràctica, segurament per la pèrdua de l'interés econòmic que generava. Paral·lelament a la pena de galeres, Espanya desenvolupà una altra forma de càstig: la de fortificar. Penats que arribaven a places conquerides com Ceuta o Oran, dedicaven les seues hores a construir casernes on resistir els atacs de les forces berberisques. Així, presos condemnats podien enrolar-se en l'exèrcit amb la possibilitat de romandre una vegada acabada la condemna. Espanya veia així suplida la carència de militars necessaris per a mantindre la supremacia militar. Inclús, es pensava que era una bona solució aquesta de reclutar a captaires per evitar el desarrelament dels camperins (Roldán Barbero, 1988).

Malgrat l'existència d'estes variants de penalitat, no oblidem que presons a les nostres terres valencianes ja existien. Cadascuna d'estes modalitats acomplia, certament, la seua funció. Si l'estament militar preferia usar als penats per a labors pròpies de l'exèrcit (encara que per als tancaments tenien el Castell de Montesa o la Torre del Temple a la seua disposició en la ciutat de València), l'Església posseïa igualment la seua jurisdicció pròpia dotada, com no, dels instruments punitius corresponents. A València, per exemple, a banda de l'esmentada presó del sant, es coneixen altres centres de tancament com el que va representar el Palau Arquebisbal (any 1238), el Castell de Xulilla, la Casa de la Companyia de Jesús o el Convent de Massamagrell. La Santa Inquisició mateixa, practicava la tortura i els tancaments a la Casa de la Penitència (Llorca Ortega, 1992). Inclús Beccaria (1989) parla de l'origen religiós de la tortura.

La història de les presons, a més, és la història dels despropòsits, de la manca de voluntat, de les deficiències pressupostàries. Les condicions en què es trobaven les presons eren lamentables i representaven una tortura afegida al propi tancament. Els autors que es fan ressò d'este aspecte parlen de cel·les obscures, humides, poc ventilades, saturades de persones, amb martiris afegits com un

menjar deficient. Dóna igual que parlem de la presó militar de les Torres de Quart de la dels nobles i cavallers de les de Serrans, la presó civil de Sant Agustí, les eclesiàstiques, els albergs per a pobres o la presó de la Universitat de València-Estudi General (per als estudiants). Les males condicions de vida eren comú a totes elles; arreu del món les persones morien a la presó per falta d'higiene. No és d'estranyar, per tant, que l'oblit i l'abandó convertira estes construccions en escoles del crim i la delinqüència. Els coneixements i hàbits de cada persona passaven a les altres com si d'un virus es tractara. Les malalties campaven lliurement gràcies a les inexistent mesures higièniques i qualsevol reeducació era impensable (sobretot perquè encara no s'havia establert com un dels objectius d'estes institucions). La funció intimidatòria i la utilitària eren l'única preocupació i, amb la proliferació de pobres i captaires, es va considerar oportú retirar-los de la circulació i tancar-los igualment. Altrament, no faltarien les crítiques al fet que a la presó es vivia millor que al carrer. És cert que, potser, no faltava un plat de menjar i una manta però, de segur, el tancament no era ben rebut per ningú. Algun segle més tard, el cèlebre Jeremias Bentham (el *Panòptic* data de finals del segle XVIII) es quedaria glaçat en veure com els seus objectius d'una presó quedaven tan lluny de la realitat. Ell argumentava, com si fins aquell moment s'haguera tractat de fer el contrari, que es devien buscar, entre d'altres, beneficis com la neteja i la salut, l'adquisició d'hàbits virtuosos i dotar a les persones dels recursos suficients per a sobreviure una vegada en llibertat (Beccaria, 1989).

La falta de diners feia inevitable el canvi constant d'ubicació de les presons buscant edificis buits. L'incessant creixement de població reclusa esdevindria la principal causa d'esta mobilitat. Multitud d'emplaçaments es coneixen sols a la ciutat de València per tal de mantindre reclusa a la població 'delinqüent'. Els segles XVI i XVII conegueren, però, els primers intents reformadors, tal i com ho contempla Roldán Barbero (1988), amb la construcció d'una la presó (la de Corte) a Madrid entre el 1629 i el 1638. A la nostra ciutat, en canvi, els esforços es limitaven a tancar ací i allà als inclassificats reclusos ja

que presó de nova planta no tindriem fins principis del segle XX. Si bé, el tancament es concebia primerament com a preventiu, a la pràctica es reflexava la dura realitat amb dones mesclades amb joves, i homens condemnats a molts anys junt amb persones amb penes d'uns dies de duració. L'esmentat autor cita a Carlos García el qual, a principis del segle XVII, deia que la presó era “la més forta i rigorosa pena que es pot imaginar... sols comparable amb l'infern” (1998:47).

Les dificultats i la necessitat imperiosa de buscar solucions a tan greu problema forçaren a aguditzar l'enginy. Amb la finalitat utilitària característica, les autoritats enviaren, per primera vegada en 1565, un grup de reclusos a realitzar treballs forçats a les mines de mercuri d'Almaden, a la província de Ciutat Reial. El 1800 s'abolí la pena de les mines, però esta experiència havia encetat una nova pràctica que continuà amb la dedicació de penats en obres públiques o en la permanència als anomenats presidis-arsenals (Roldán Barbero, 1998). A banda de les crítiques dels sectors lliures afectats per tan deslleial competència, el Regne havia trobat una solució, quan menys rentable, a l'ingent quantitat de braços improductius.

D'una forma o una altra el tancament dels desviats, l'aïllament dels i les delinqüents, havia esdevingut, amb el pas del temps, la pena general per excel·lència. Els codis penals dels països europeus ja feien referència, majoritàriament, a l'ús de la presó (encara que Foucault (1978) cita a Rasphuis i Spinhuis, a Amsterdam, i construïdes en 1596, com les primeres ‘prematures’ presons). En els textos legals de fa 150 anys es veuen reflectides estes tendències, convertint-se la presó, ja no sols en un tancament que garantix la celebració del judici, sinó com la millor manera de traure de la ‘circulació’ aquesta amenaça per a la societat. Les discrepants opinions d'algunes persones res pogueren aconseguir, front als intensos esforços per part d'altres en el sentit de legitimar l'ús generalitzat del tancament. El mateix Foucault (1996) situa entre el 1780 i el 1820 el període de generalització de la presó a Europa.

En aquest sentit, en el 1790 el filòsof i polític nord-americà Franklin impulsa un règim penitenciari caracteritzat per l'aïllament total, mentre que, uns anys més tard, en 1816 apareix el sistema anomenat d'Auburn on l'aïllament de nit es completava amb treballs pel dia. Així mateix, trobem com, per exemple, en el 1818 s'introdiren els treballs a la roda de molí a les presons britàniques (Hitchcock, 1990). El fet és que s'imposaven les tendències nord-americanes, esdevenint Europa en un senzill importador.

Són els inicis del capitalisme i Foucault (1978) alerta de com, paral·lelament al creixent procés d'industrialització, es produïx un fenomen de desorganització social a les grans ciutats el que provoca un augment espectacular dels actes delictius. El terreny està definitivament abonat a l'entrada dels científics i més quan les presons esdevé en excel·lents laboratoris d'observació. La curiositat científica, que tot ho inunda, aterra sobre la temàtica presidial buscant respostes i solucions.

Sorprenentment, Espanya enceta un nou camí i, lluny d'importar les severes propostes de l'altra banda de l'Atlàntic, dona peu a la implantació d'un règim basat en el treball i la progressió de graus. El sistema progressiu, podem dir, és un invent espanyol, posat en pràctica pel coronel Montesinos, encara que ja plasmat a una Ordenança de 1804 (Figuerola, 2000). Tot i això, els mèrits se'ls han endut uns altres ja que, sembla ser, la idea nostra va ser portada a terme a d'altres latituds anteriorment. A les nostres terres no és fins l'aprovació d'un Decret al 1901 que el sistema progressiu es pot considerar implantat. Garcia Valdés (1997) explica que els polítics del segle XIX eren reformistes i partidaris de la correcció, encara que des del punt de vista de la compassió, i això els portava a creure en la "instrucció moral, religiosa, laboral i cultural" (1997:26).

La nostra ciutat juga un paper important en l'establiment del sistema progressiu gràcies, sobretot, a la figura de l'esmentat coronel Montesinos. Encarregat de la presó de Sant Agustí desenvolupa, sembla ser obviant la llei d'aquell moment en vigor, un 'tractament' a força de treball en els diferents tallers del presidi. Cada pres pot desenvolupar una labor ocupant el temps en els

esmentats espais. A més, implanta un sistema progressiu de penes on el treball o una bona conducta acurten el temps d'estada reclusa. Resistint certes corrents de l'època que criticaven la condició militar dels responsables de les presons, Montesinos fomentà cooperacions amb empreses privades i arribà així a instal·lar més de quaranta tallers dedicats a altres tants oficis. Bufaven aires nous en la política penitenciària internacional (no tots ells, com hem vist, partidaris del sistema progressiu, sinó de la severitat del tancament) i el coronel se'n fa ressó del pensament que l'aprenentatge d'un ofici és essencial per portar una vida honrada. Començaven a estar cimentades les noves tendències referents al 'tractament' dels presos com a eina de la rehabilitació.

A tot el món, els pensadors i pensadores reivindiquen una reforma del sistema de penes en un intent de cercar solucions al fenomen incipient de la delinqüència en massa. La generalització del capitalisme i la seua exigència primordial de respecte a la propietat privada requerien d'una persecució sense excuses dels delictes contra la propietat (en contra d'altres èpoques on aquests delictes passaven, fins i tot, desapercebuts). Les noves idees sobre la correcció es veuen confirmades al nostre Regne quan l'esmentada Ordenança de 1834 exigeix la construcció d'escoles als recintes penitenciaris. L'educació i la instrucció com a base del tractament. Encara que, com és d'imaginar, les bones intencions es quedaren solament en això, els textos legals parlaven d'ensenyar a llegir, a escriure, d'aprendre dibuix i, sobretot, d'ensenyar la religió. El treball a la presó ja no obeïa, almenys exclusivament, a la necessitat econòmica sinó, igualment, a la filosofia correccionalista que, des de finals del segle XVIII, pretenia obrir-se pas en la política penitenciària. Llegim a Lardizábal (en Roldán Barbero, 1988) que censura la presència militar a la presó per ser contrària a la correcció. En este sentit afegix "que l'experiència acredita tots els dies, que tots o els més que van a presidis i arsenals, tornen pitjor, i alguns totalment incorregibles" (1988:87).

Una altra idea, aquesta originària de l'Anglaterra, impulsada per Bentham esdevé una aportació més al canviant panorama penitenciari internacional. El *Panòptic* es convertirà ràpidament en la referència clau per a qualsevol projecte

reformador (Foucault, 1989). La singularitat de la seua iniciativa descansava en la peculiaritat arquitectònica de l'edifici, una construcció feta de forma que el vigilant, amb una sola mirada, poguera observar qualsevol pres, i tot sense despertar la seua atenció. Finalment, esta subtil observació constant s'extenia als mateixos treballadors, afectant al règim normal de la presó. La vigilància com a tractament contrastava amb la filosofia adoptada a les presons americanes de silenci i treballs forçosos. La recerca de la reeducació dels presos estava, de forma definitiva, sòlidament acceptada. Les intencions de Bentham anaven inclús més enllà de fixar les coordenades arquitectòniques, ja que parlaven de millora de l'estada dels presos, disminució de la corrupció, augment de la seguretat, evitar que l'estada allí fóra com un curs accelerat de delinqüència o esdevindre en una escola d'educació de les persones tancades.

No cal dir que els projectes de construcció de panòptics trobaren insalvables dificultats a l'hora de materialitzar la seua construcció. El Regne espanyol no va ser cap excepció i els esforços venien únicament de la lletra impresa. La I República, però, s'esforçà en acabar amb la presència militar als presidis i així, de fet ho reflexa un Decret de 1873 pel qual substituïx el personal militar pel civil de carrera. En esta època dotzenes de veus clamen al cel reformes constants en un crit heterogeni amb tantes opinions com pensadors hi havia. Primerament, trobem a Beccaria qui, seguint a Rousseau, demanava suavitat en el règim i la desaparició de la tortura (mostra únicament de la debilitat d'un govern). En segon lloc, tenim a Krause i els seus deixebles els quals, portats per un intens sentiment filantròpic, recomanaren al govern de la I República l'adopció d'un sistema d'aïllament (Roldán Barbero, 1989). En tercer lloc, els anarquistes representats per Dorado Montero articulaven el seu discurs al voltant de l'exigència de la inqüestionable condició de bondat de la pena front a l'inexistent dret de cap persona o grup a fer el mal. Front a un posicionament radicalment contrari a l'existència de les presons dels i les anarquistes actuals, Dorado Montero preferí suavitzar el règim i generalitzar la presència de tècnics

als presidis. Postulava la importància dels metges per tal d'averiguar el problema real de la persona delinqüent com a única manera de disposar la seua curació.

Excepte les últimes dificultats representades sobretot en la filosofia retributiva de la pena (aquella que deia que el tancament era únicament per tal que el delinqüent pagara els seu delicte), tots els esforços anaven encaminats a reformar, d'una vegada per totes, el sistema penitenciari. En contra de la inseguretat que presentaven la majoria de penals del Regne, s'adoptaren mesures que, malauradament, mai trobaren aplicació general per falta dels diners necessaris. El govern republicà ordenà dotar de mestre i biblioteca totes les presons i, fins i tot, a la presó de Sant Miquel dels Reis es pretenia obligar als presos a anar a l'escola. En aquest sentit, s'introduí l'exercici físic al 1906 (per part de G. Landron, en Llorca Ortega 1992), es construí la presó model de València (inaugurada el 1903)... i un munt de pretensions més que no soterraren per sempre les malsanes condicions de vida o la sempiterna presència de la corrupció a tots i cadascun dels àmbits de presó.

El passat segle XX portà a les nostres terres canvis significatius en la forma d'entendre el tractament penitenciari. Consensuat l'objectiu últim de la reeducació, les creixents veus, reafirmaren la indiscutibilitat dels postulats derivats de les disciplines científiques de marcat caràcter positivista, arrelaren la necessitat de la classificació de les tipologies de delinqüència i, consegüentment, el diferenciat tracte penal. El sistema progressiu feia la definitiva entrada a Espanya, com ho delata la posada en marxa de la llibertat condicional. En canvi, aquestes lògiques reformes resultats d'una fervorosa confiança en la ciència i l'adopció de postures revestides d'aires renovadors i democràtics topeten, a banda de la falta de moneda, amb postures eternament anquilosades: durant el govern de la II República es promulgà la Llei de *Vagos y Maleantes*, que té validesa durant molts anys de la dictadura franquista i que es veu retocada després per convertir-se en la Llei de *Peligrosidad y Rehabilitación social*. Estes lleis creen (tal i com ja venia passant des de dècades abans) una figura delictual nova: el desenfeinat, el mandrós. Qualsevol persona passa a ser delinqüent pel

simple fet de no entrar en la cadena de producció. Ja no és la realització d'un delictes el que compta, sinó la predelictual condició d'una persona.

La Guerra Civil i la posterior dinàmica repressiva havien produït quantitats inacceptables de presos, cosa que posà en evidència la incapacitat de les presons. Llorca Ortega (1992) cita estudis en els que es xifra en més de 200.000 el nombre de presos, quan la capacitat de tancament era d'unes 20.000 places. La necessitat de reduir les persones preses esdevé en prioritat i el règim necessita de la redenció de molts d'ells. S'obriren, continua dient, instal·lacions deficientment vallades per albergar estes masses. La majoria de persones tancades pogueren reduir les seus condemnes amb el treball. Es recupera la redenció pel treball, feina localitzada, sobretot, a obres de construcció (l'exemple més significatiu és el de les obres faraòniques portades a terme *al Valle de los Caídos*). L'autor explica que entre 1944 i l'any següent un 90% dels presos ixqueren en llibertat. La prioritat, una vegada guanyada la guerra, era el manteniment de l'ordre públic. De totes maneres, una vegada més afloren els interessos econòmics d'un país destruït per la guerra i despoblat per l'exili de milers de persones. Amb el pas del temps, però, es recupera la població i amb ella les masses obreres. La competència deslleial es fa inacceptable i el treball a la presó tendix a desaparèixer. A canvi, l'Estat augmenta la vigilància subtil, la del carrer. Unes persones patixen el tancament total, altres gaudixen d'una llibertat a mitges, doncs actuen baix la mirada d'un Estat obsessionat pel control social.

Durant els últims anys de la dictadura i principis de la democràcia es confirma la recuperació del potencial productor de la població. El nostre país entra, desenfrenadament, en la dinàmica capitalista, el qual requerix quantitats ingents d'obriers i l'optimització dels recursos. Així, a la persona treballadora se li oferixen totes les garanties necessaries perquè continue sent això, un productor. Però a la persona mandrosa, fóra de la lògica de la producció, l'Estat li oferix el tancament amb l'excusa de la rehabilitació, tal i com generalitza amb joves i bojós. És la nova concepció extraordinàriament humanitària de la reclusió. Però,

este fet depén d'un desembós espectacular de diners, materialitzats en els impostos de la població. Qüestionada esta inversió, l'Estat es veu en l'obligació de reduir encara més el nombre de persones preses: indults, amnisties, presó condicional, presó preventiva, conversions de la pena. Qualsevol cosa era legítima per tal de buidar els presidis. A més a més, amb esta política tan preocupada per la rehabilitació, les presons s'obrin definitivament a la tecnocràcia: psicòlegs, pedagogs i criminòlegs, majoritàriament, arrelen l'esperada concepció de la rehabilitació mitjançant el tractament.

En certa manera, tot i que el tancament ha existit sempre, no fou fins al segle XVIII que el seu ús es generalitza, monopolitzant les respostes de la delinqüència. Raons de pes anul·laren alternatives i abonaren el terreny a la nova estratègia. L'acumulació de capital, la necessitat de controlar les masses obreres, la pressió sobre el mandrós, la creació d'immenses ciutats obreres, el resorgiment de la disidència política, i un llarg etcètera, acabaren de convèncer a les autoritats que es decantaren a favor del tancament. No oblidem que l'últim exponent de la penalitat, la presó, no esdevingué un fenomen aïllat. És aquesta una època on es creà la policia i tota una sèrie de mecanismes de control social sense els quals el capitalisme no haguera pogut sorgir. És aquest nou ordre econòmic qui carregà de raons als defensors del tancament i on abans havia estat útil la tortura o el desterrament, ara era necessari tancar a les persones.

2.2.- Les presons a l'estat espanyol: la legislació penitenciària.

Amb la consecució del franquisme i la creació d'un parlament sorgit del sufragi universal, l'Estat comença a dotar-se de noves lleis que el modernitzen i, en certa manera, l'homologuen a l'entorn de països més pròxims. La primera llei d'aquesta nova època és l'anomenada Llei Orgànica General Penitenciària (d'ara endavant LOGP), publicada al B.O.E. el 5 d'octubre del 1979. Des d'aleshores,

la LOGP ha estat el marc de referència per a tantes i tantes normes i disposicions al voltant de l'àmbit penitenciari. Els distints nivells de concreció de la legislació penitenciària ens deixen, per sota la norma marc, uns quants Reglaments Penitenciaris (d'ara endavant RP) que la desenvolupen. Concretament, tenim els RP de 1981, de 1984 i de 1996, aquest últim ara en vigor. Malgrat el Reglament, cada centre manté algunes competències que li són pròpies, com és la redacció d'unes Normes de Règim Interior (NRI), encara que supeditades a l'aprovació de les autoritats centrals a Madrid (Centre Directiu). En aquest punt que ens ocupa, tractaré de desenvolupar els tres textos principals que determinen la vida diària a la presó que jo he estudiat:

- La Llei Orgànica General Penitenciària de 1979
- El Reglament Penitenciari de 1996 i
- Les Normes de Règim Interior, aprovades el 1997 i actualitzades el 98

2.2.1.- La LOGP

La norma general, a partir de les quals es desenvolupen les altres, consta de 80 articles repartits a 6 Títols, que són els següents:

- Títol Preliminar
- Títol I. Dels Establiments i Medis materials
- Títol II. Del Règim Penitenciari
  - Capítol I. Organització general
  - Capítol II. Treball
  - Capítol III. Assistència sanitària
  - Capítol IV. Règim disciplinari
  - Capítol V. Recompenses

- Capítol VI. Permisos d'eixida
- Capítol VII. Informació, queixes i recursos
- Capítol VIII. Comunicacions i visites
- Capítol IX. Assistència religiosa.
- Capítol X. Instrucció i educació
- Títol III. Del Tractament
- Títol IV. De l'Assistència postpenitenciària
- Títol V. Del Jutge de vigilància
- Títol VI. Dels Funcionaris

L'article 1, al qual em referisc per començar, explicita amb quina finalitat estan concebudes les presons, fet que ens interessa enormement perquè esdevé, des d'aquest moment, un element d'innegable importància per a aquesta investigació.

Article 1. Les Institucions penitenciàries regulades a la present Llei tenen com a finalitat primordial la reeducació i reinserció social dels sentenciats a penes privatives de llibertat, així com la retenció i custòdia de detinguts, presos i penats.

La norma desgrana pas a pas quines són les bases de la concepció de les presons, les normes de convivència a través dels drets i deures dels presos i preses i d'altres aspectes més específics com els relacionats amb el funcionariat o la creació dels jutjats de vigilància penitenciària. Sobre el paper, el text destaca per la seua voluntat igualitària, com es reflexa a l'article 3 on es parla que no es faran distincions en funció de la raça, les opcions polítiques, la condició social o les creences religioses. En contrapartida, l'article següent enumera una sèrie d'obligacions dels presos i preses que passen per l'exigència de romandre al recinte penitenciari, observar les Normes de Règim Interior i mantenir una conducta de respecte cap als altres presos i preses i el personal de la presó.

La vida a la presó transcorrerà, segons la Llei, amb separacions arquitectòniques de joves, homens i dones, establint la distinció entre les seccions de preventius i compliment (quan ja tenen sentència ferma). Igualment, l'article 10 parla de les seccions adients per a persones especialment perilloses o inadaptades. Totes i cadascuna de les persones preses viuran en cel·les individuals (establint la possibilitat que siguin dobles tan sols temporalment), en recintes adequadament dotats d'infermeria, escola, biblioteca, tallers, patis, cuina, menjador, locutoris i, com no, instal·lacions esportives (Article 13). Per al bon funcionament d'aquestes instal·lacions, i per al compliment de la finalitat de presó, en general, l'administració haurà de fer les dotacions necessàries de material i recursos humans (Article 14).

L'article 17 explica com a les persones alliberades i que no tinguen recursos suficients, se'ls proporcionarà una quantitat, sense especificar, que garantisca la seua arribada a casa i les primeres despeses. Per altra banda, l'article 20 especifica que els presos i preses podran portar la seua roba, sempre i quan aquestes vestimentes 'siguen adequades'. I per a les eixides no es permet la roba que denote la condició de presos i preses. En aquest punt, referisc l'article 24 en la seua totalitat:

Article 24. S'establiran i estimularan, en la forma en què s'assenyale reglamentàriament, sistemes de participació dels interns en activitats o responsabilitats d'ordre educatiu, recreatiu, religiós, laboral, cultural i esportiu.

L'article 28, dintre del capítol dedicat al treball, estableix la necessitat que les activitats laborals que desenvolupen presos i preses siguin compatibles amb les activitats de tractament que es duguen a terme. La lectura dels diferents articles de la Llei, feta per ordre numèric, ens porta al capítol envers el règim disciplinari. Destaque alguns articles:

- Els presos i preses no podran encarregar-se, de cap de les maneres, d'aplicar disciplina a la presó (Article 41)
- S'establix la possibilitat que el càstig siga en forma d'aïllament (Article 42.2 a)
- Les privacions que s'establixen com a conseqüència de l'aplicació de mesures disciplinàries, poden comportar la privació a una persona de "passejos i activitats recreatives comunes". (Article 42.2 e).

Pel que fa a l'aspecte contrari als càstigs, les recompenses, ocupen un capítol sencer. Inserte, però, sols un article:

Article 46. Els actes que posen de relleu bona conducta, esperit de treball i sentit de la responsabilitat en el comportament personal i a les activitats organitzades de l'establiment seran estimulats mitjançant un sistema de recompenses reglamentariament determinat.

Una de les majors recompenses que pot rebre una persona presa, i que significà una novetat a la legislació de l'Estat espanyol, és l'establiment dels permisos d'eixida, inclosos a l'article 47 de la LOGP. Per aconseguir un permís, sempre i quan no siga per motius familiars, s'ha d'observar bona conducta.

Per finalitzar aquest repàs a allò que més m'ha cridat l'atenció envers la LOGP, desenvoluparé ara alguns aspectes del Títol III dedicat al tractament. Aquest, segons l'article 59, consistix en aquelles activitats que tenen com a objectiu aconseguir la reeducació i reinserció dels i les penades. Una de les ferramentes del tractament és la classificació de les persones preses segons les necessitats de tractament que tinguen (Article 63). Aquesta classificació es farà seguint la informació obtesa amb les entrevistes, dades documentals, observació i un estudi científic (Article 64). La classificació en graus està subjecta a una progressió o regressió segons l'evolució positiva o negativa de la personalitat de la persona en qüestió (Article 65). Una vegada la pena imposada s'acoste a la

seua fi, s'elaborarà un informe envers el procés i resultats del tractament de la persona que es vol alliberar, i un pronòstic sobre el seu comportament en llibertat (Article 67). Finalment, vull ressaltar com la Llei tracta de dirimir els possibles problemes (i que es tracten, en certa manera, en aquesta investigació) entre el que entenem per tractament i el que entenem per règim. Per això, la Llei aclaria que aquest últim no és més que un instrument al servei del primer, per tal de garantir les condicions necessàries per a l'èxit d'aquest (Article 71).

2.2.2.- El Reglament Penitenciari.

El Reglament Penitenciari, en general, no és més que un desenvolupament del que diu la Llei. On la Llei explica de forma genèrica i el Reglament concreta, de manera que aquest últim servisca de guia per a la vida a les presons. La Llei actual data de 1979, mantenint-se en vigor des d'aleshores i el Reglament ha patit diverses modificacions. Són ja diversos els Reglaments que han dissenyat la convivència penitenciària, coincidint, en alguna ocasió, amb els canvis del partit polític en el poder.

L'actual RP va ser aprovat pel Reial Decret 190/1996, el 9 de Febrer d'aquell any. Consta de 325 articles repartits a dotze títols. Són aquests:

- Títol I. Disposicions generals
- Títol II. De l'organització general
- Títol III. Del règim dels establiments penitenciaris
- Títol IV. De la separació i classificació dels interns

- Títol V. Del tractament penitenciari
- Títol VI. Dels permisos d'eixida
- Títol VII. Formes especials d'execució
- Títol VIII. De la llibertat condicional i dels beneficis penitenciaris
- Títol IX. De les prestacions de l'Administració penitenciària
- Títol X. Del règim disciplinari i de les recompenses
- Títol XI. De l'organització dels centres penitenciaris
- Títol XII. Del règim econòmic i administratiu dels establiments penitenciaris

Podríem parlar del Reglament com un segon nivell de concreció, encara que l'elaboració té el mateix origen que la norma marc. En aquestes línies, es regula des de les mesures disciplinàries a adoptar en cas d'incident, passant per la definició de les unitats especials d'inserció o desintoxicació i, acabant per les directrius a seguir en la gestió de les cafeteries del centre. Tot un munt d'articles que tractaré de resumir.

El Reglament s'ha d'ajustar al que diu la Llei, i aquest ajustament el trobem ja a l'article 2 on es defineix la finalitat dels centres penitenciaris:

Article 2. Fins de l'activitat penitenciària.- L'activitat penitenciària té com a finalitat primordial la reeducació i reinserció social dels sentenciats a penes i mesures de seguretat privatives de llibertat, així com la retenció i custòdia dels detinguts, presos i penats i l'assistència social dels interns, alliberats i dels seus familiars.

Aquesta coincidència dels objectius es veu reforçada quan, un article després, el Reglament afegix com les persones preses estan subjectes al dret, no estan excloses de la societat sinó que, malgrat estar preses, formen part de la mateixa i tenen com a referència la vida en llibertat. Els articles 4 i 5 enumeren els drets i deures dels presos i preses. Escric alguns d'ells:

Drets:

- Tenen dret que l'Administració vetlle per les seues vides, integritat i la seua salut
- Tenen dret que es preserve la seua dignitat i intimitat
- Igualment, tenen dret al tractament dins la presó
- També tenen dret a participar en les activitats del centre

Deures:

- Obeir les normes del règim interior
- Contribuir a una convivència ordenada
- Participar en les activitats formatives, educatives i laborals com a preparació de la vida en llibertat

Resulta curiós com a l'article 10 es parla de com els centres penitenciaris seran això, centres o establiments. El concepte presó no apareix en cap moment ni al Reglament, ni a la Llei ni a cap altre document. De la mateixa manera, els presos i preses ja no ho són, ara són interns i internes. Que aparega el terme

presó, al igual que la dualitat pres/a, és decisió meua i no perquè així ho reflexe cap norma.

Tot un seguit de normes fan referència a aspectes ja tractats a la Llei, de forma que es desenvolupa una mica més o se li dóna la forma que es creu necessària. L'article 13 parla de la individualitat preferent de les cel·les, l'article 30 torna a reflexar les primeres despeses que s'hauran de lliurar a persones sense recursos, i l'article 73 definix el règim com les mesures per a una convivència ordenada i pacífica. Abans però, l'article 21 obliga a les autoritats a fer conèixer els drets i deures i l'article 41, per la seua banda, regula les visites a presos i preses.

D'entre l'organització general de les presons (Títol II) destaca la voluntat, expressada a l'article 55, que els presos i preses participen a l'organització de l'horari i activitats de caire educatiu, recreatiu, religiós, laboral, cultural i, finalment, esportiu. Per això, inclús es preveu la creació d'unes comissions on presos i preses i els i les educadores dissenyaran aquestes activitats. Una d'elles estarà dedicada a activitats recreatives i esportives (Article 56).

La seguretat interior dels establiments penitenciaris estarà encomanada als funcionaris i funcionàries de presons, excepte en les ocasions en què es requerisca la presència de la força pública (Article 64). Però, el funcionariat de l'interior també haurà de dedicar-se a tasques d'observació dels i les internes per conèixer els comportaments i els moviments dels presos i preses, les seues relacions amb les demés persones i si la influència que exergixen sobre elles és de caire positiu o negatiu (Article 66). Malgrat les normes de caire reglamentari, l'article 73 ordena una adequada coordinació entre aquest i el tractament, de forma que la seguretat, l'ordre i la disciplina no poden ser mai un obstacle de les activitats tractamentals.

Igual que a la Llei es parla dels mòduls especials, aprofundint a l'article 94 sobre el fet que les persones ací recluses, practican esport a les activitats que haurà d'organitzar la Junta de Tractament, aquestes persones estaran

subjectes a les normes específiques del primer grau penitenciari, el més estricte. Tot dependrà de la classificació que facen de cada persona atenent aspectes com la personalitat, l'historial propi, de la família, el social o el delictiu, la duració de la pena o els recursos que dispose (Article 102). La norma estableix tres graus: corresponent el primer grau, al règim de vida més estricte, com ja he dit, el segon grau relacionat amb el règim ordinari, digam-ne el comú i, finalment, el tercer grau que es correspon amb el règim obert o la vida en semilibertat. (Article 100). L'article 106 preveu la progressió de grau quan es modifiquen positivament aquells aspectes directament relacionats amb l'activitat delictiva, encara que la norma també planteja la possibilitat de retrocedir en el grau.

El Títol V, 'Del tractament', comença amb una enumeració d'aquelles iniciatives que dissenyarà el tractament. L'article 110 proposa programes formatius, tècniques psicològiques i contactes amb l'exterior per aconseguir l'objectiu de la resocialització. Per això, es sol·licitarà la col·laboració de la resta de treballadors i treballadores de la presó i d'associacions (Art. 111), així com la participació de les persones preses en la planificació i execució del seu tractament (Art. 112). D'entre els elements del tractament destaca la possibilitat de fer eixides programades a l'exterior (Art. 114) o la creació de grups de comunitat terapèutica (Art. 115). La motivació a participar a aquestes activitats vindrà atorgada per les recompeses o incentius que s'establisquen (Art. 119).

Abans d'això, però, l'article 118 s'ocupa de les activitats esportives, entre d'altres:

Article 118. Programació de les activitats.- Les activitats educatives, formatives, socioculturals i esportives es determinaran pel Consell de Direcció tenint en compte els plans d'actuació del Centre Directiu, a partir dels programes individualitzats elaborats per les Juntes de Tractament.

A banda de l'organització de l'ensenyament obligatori, la biblioteca, la premsa o l'ús de l'ordinador que es fa en aquest títol del RP, l'article 131 contempla que es programen les activitats culturals, esportives i de recolzament més adequades per aconseguir el desenvolupament integral de les persones. En aquest sentit, els presos i preses en podran proposar i es promourà la màxima participació a les mateixes. Aquestes activitats, es coordinaran a través de la Junta de Tractament i la participació serà anotada perquè conste a l'expedient de cada persona.

A la presó es pot treballar als distints tallers i ocupacions que s'establisquen. D'aquest tema es parla a continuació. Més endavant, l'article 154 estableix els requisits per a obtenir permisos d'eixida, és a dir, una vegada s'ha acomplit una quarta part de la condemna i amb una bona conducta a la presó. L'article 192, per la seua banda, explica les raons per obtenir la llibertat condicional. La llibertat obtesa abans d'hora és un dels dos beneficis penitenciaris definits a l'article 202. Del bon comportament, doncs, es derivarà l'avançament d'aquesta llibertat condicional i, potser, un indult particular. Un poc abans, m'ha cridat l'atenció que es nomene, per primera i única vegada a tots els textos legals consultats, l'educació física (junt amb la paraula esport), quan a l'article 174 s'enumeren els programes destinats als presos i preses joves¹

Abans d'explicar el referent al règim disciplinari, s'ha d'indicar que articles com el 207, el 219 i el 226 fan referència, respectivament, al caràcter integral de l'assistència sanitària, la quarantena per combatre enfermetats concretes o la intenció de proporcionar una adient alimentació.

El Títol X, Del règim disciplinari i de les recompenses, comença amb l'article 231:

---

¹ Article 174.2. d) Un programa dirigit a l'educació física i l'esport que permeta, a més de millorar l'estat del seu organisme, alliberar tensions tant físiques com psicològiques (RP, 1996:139).

Article 231. Fonament i àmbit d'aplicació. El règim disciplinari dels reclusos estarà dirigit a garantir la seguretat i el bon ordre regimental i aconseguir una convivència ordenada, de manera que s'estimule el sentit de la responsabilitat i la capacitat d'autocontrol, com a pressupostos necessaris per a la realització dels fins de l'activitat penitenciària.

Tot un seguit d'articles regulen la imposició de sancions (Art. 240), el tipus de les mateixes (Art. 233), la forma d'enregistrar-les a l'expedient de cada persona (Art. 250 i 260), entre d'altres. Les sancions aniran des de dies d'aïllament en cel·les especials o l'impediment de participar en passejos o en activitats recreatives. L'article 256, però, explica que les sancions imposades es poden reduir, o inclús anul·lar, sempre i quan raons relacionades amb la reeducació i la reinserció així ho aconsellen.

Un capítol d'aquest títol parla de les recompenses. Aquestes es poden atorgar per bona conducta, esperit de treball i sentit de la responsabilitat, així com la participació en les activitats que es plantegen. Les recompenses, especificades a l'article 263, són:

- Comunicacions addicionals
- Beques d'estudi
- Tenir prioritat en altres activitats que s'organitzen
- Reducció de sancions pendents
- Premis en metàl·lic
- Notes meritòries

Evidentment, les recompenses obteses també figuraran a l'expedient personal (Art. 264).

Per finalitzar el repàs al RP, m'ocuparé ara de l'organització de la presó, explicada al Títol XI de l'esmentat Reglament. L'article 265 estableix els següents òrgans per a cada la presó:

- Consell de Direcció
- Junta de Tractament
- Comissió Disciplinària
- Junta Econòmica-administrativa

La coordinació entre aquests òrgans correspon al director, qui s'encarrega igualment de donar el vist-i-plau als acords a què apleguen cadascun dels òrgans. La norma estableix, de la mateixa manera, la periodicitat de les reunions ordinàries, les persones que integraran cada òrgan i les funcions que se li atribueixen a cadascuna d'elles. Per exemple, el Consell de Direcció s'encarrega, entre altres coses, d'impulsar l'activitat del centre, elaborar les normes de règim interior o vigilar les possibles alteracions de l'ordre (Article 271). Per la seua banda, la Junta de Tractament s'encarrega d'establir els programes de tractament, supervisar l'execució de les activitats, proposar la classificació dels presos i preses i proposar, també, les progressions o regressions de grau adients, atorgar els permisos d'eixida i seleccionar a les persones que participaran a les distintes activitats (Article 273).

Els Equips Tècnics tenen com a funció l'execució dels programes de tractament, estant en contacte directe amb presos i preses per recollir les seues queixes i peticions (Article 275). L'article 276 regula la Comissió Disciplinària, on es reuneixen els subdirectors de règim i de seguretat, junt al jurista i un cap de

serveis, entre d'altres, i on m'ha cridat l'atenció la falta del subdirector de tractament. Les funcions d'aquesta Comissió passen per resoldre els expedients sancionadors i ordenar el compliment dels càstigs imposats. A més, s'encarreguen d'atorgar les recompenses. Per part de la Junta Econòmica-administrativa, formada per l'administrador, el subdirector mèdic i el de personal, un jurista i el coordinador de formació ocupacional (Art. 278), tenen la missió de supervisar la gestió del personal, la gestió econòmica i administrativa i la pressupostària i comptable (Art. 279).

L'article 280 parla del paper del director de la presó. D'entre les seues innumerables funcions destaquen:

- Dirigir i coordinar les directrius del Centre Directiu envers les distintes àrees de presó
- Convocar els òrgans de la presó i donar el vist-i-plau als seus acords perquè siguen efectius.
- Assignar la realització de serveis
- Informar sobre les actuacions dels i les empleades de la presó
- Decidir sobre les mesures de règim de caire urgent en situacions que així ho requerisquen
- Posar en llibertat als presos i preses segons els acords del jutge

L'organització d'una presó és, però, més complexa, molt més d'allo que s'intuïx al reglament i, per suposat, molt més del que s'explica en aquest apartat. Tot i això, la meua intenció era recollir allò que a mi m'havia cridat l'atenció, sobretot per la relació que puguera tenir amb aquesta investigació. Per anar acabant, m'agradaria parlar de dos articles més:

- Article 292: parla que cada la presó, abans de l'1 d'Abril de cada any, haurà de remetre a la Secretaria d'Estat d'Assumptes Penitenciaris una relació de previsions pressupostàries per al següent exercici.
- Article 303: enumera una relació de productes que estan permesos als economats dels mòduls de presó. Entre ells trobem aliments que no necessiten cuinar-se, tabac, roba i productes d'higiene personal. Aquesta relació s'especificarà molt més a les normes interiors que cada centre elaborarà i que ara passem a desenvolupar.

2.2.3.- Normes de Règim Interior.

Podríem dir que les Normes de Règim Interior obeixen a una adequació *in situ* del que diu la Llei i el Reglament envers les disposicions reglamentàries, és a dir, d'aquelles normes que regulen la convivència a la presó. Per això, moltes coses que s'inclouen apareixen ja als dos textos anteriors, així que tractarem d'obviar-ho, fixant-nos més en allò genuïnament peculiar de la presó que he estudiat. Aquestes normes, observant la Llei, han estat remeses pel Consell de Direcció a Madrid, concretament a la Subdirecció General de Gestió Penitenciària, i han estat comparades amb unes normes estàndard. Després de la seua aprovació, entren en vigor com normes reguladores a la presó, establint-se l'obligatorietat de difondre-les entre els presos i les preses.

Les normes van tractant un tema darrere de l'altre, junt amb l'indicació de l'horari, si s'escau, al costat de la fulla. Per això, quan comença a desenvolupar les menjades diàries estableix l'horari per a cadascuna d'elles. Així, a poc a poc, va desgranant aspectes com la neteja de les dependències o la higiene personal. Este punt, recull l'obligació que tenen els i les preses de dutxar-se, almenys, tres

vegades a la setmana. En aquest apartat, també parla de l'endreç de la cel·la o de l'obligació que hi hagen preservatius a les dependències de les comunicacions.

Més endavant s'establix l'horari de la cafeteria i econòmats dels mòduls, així com del procediment per demanar articles de l'exterior. El pagament no es podrà fer amb diners en metàl·lic, prohibits a la presó, i cada persona pot cobrar com a màxim 8000 de les antigues pessetes a la setmana. Les normes recullen els paquets que es poden rebre de l'exterior, dos al mes i s'establix un pes màxim dels mateixos i una forma concreta d'entregar-los. Igualment, s'inclouen les normes relatives a la correspondència, sense límit en les cartes enviades o rebudes des del carrer i debades en les enviades entre presons.

Per a l'assistència sanitària, s'especifiquen uns horaris d'atenció, encara que es dóna la possibilitat que visiten al pres/a metges privats del carrer. De la mateixa manera, la presó proporcionarà assistència jurídica, psicològica i religiosa a qui ho sol·licite. Per a totes s'acorda un horari. Envers les relacions amb l'exterior, les Normes de Règim detallen, a més, com cridar per telèfon, amb trucades de no més de cinc minuts, o com comunicar-se amb persones preses de la mateixa la presó.

Per a les comunicacions físiques amb persones de l'exterior, el text explica la periodicitat i tipus de cadascuna de les visites:

- Íntimes:

-Periodicitat: 1 al mes

-Duració:

sols íntima: 2 hores

combinada: 1 hora cada una d'elles

-Visitants: cònjuge o persona lligada per una semblant relació d'afectivitat

-Dies: de dilluns a diumenge

-Horari:

de dilluns a diumenge per la vesprada

dissabtes i diumenges també pel matí

- Familiars:

-Periodicitat: 1 al mes

-Duració:

sols familiar: 2 hores

combinada: 1 hora cada una d'elles

-Visitants: Familiars

-Dies: de dilluns a diumenge

-Horari

de dilluns a diumenge per la vesprada

dissabtes i diumenges també pel matí

- Convivència:

-Periodicitat: 1 al mes

-Duració: 1 hora i vint minuts

- Visitants: Cònjuge o persona lligada per una semblant relació d'afectivitat i fills/es que no tinguen més de deu anys
- Dies: dissabtes i diumenges

Per a les comunicacions orals, les que es desenvolupen als locutoris, no s'establix un horari. Per raons de seguretat es disposa que totes aquestes visites als i les preses seran objecte d'identificació dactilar i, tant ells i elles, com les persones que arriben del carrer, poden ser objecte d'escorcolls inclús amb nu integral.

A continuació, s'inclou l'horari de les activitats educatives, incloent l'ensenyament reglat. Per la seua banda, les activitats recreatives, passejar i les activitats esportives tindran el seu horari corresponent, que s'aprovarà mensualment.

Per fer referència a normes soltes que m'han semblat rellevants, diré que, per exemple, els televisors de les cel·les, que els presos i preses han d'adquirir si volen veure-la, no poden excedir de les 14 polzades i que les radios mai seran més grans de 20 per 30 centímetres. Tots aquests aparells seran precintats a la seua entrada a la presó i és motiu de requisament la manipulació del precintament. Per altra banda, es determina que, una vegada una persona ha sigut seleccionada per a acudir a un taller, l'assistència serà obligatòria i no podrà, en cap cas, endur-se eines o material. Tot i la feina, les normes, obeïxen els manaments de la Llei, garantixen vuit hores de descans.

Per motius de seguretat es preveuen recomptes ordinaris pels matins, migdia, vesprada i nit, podent haver-ne d'extraordinaris quan alguna circumstància així ho aconselle. A més, cap persona presa podrà tenir possessió del DNI, i si del DII, el Document d'Identificació Interior. Lògicament, les preses i els presos no podran vestir roba que s'assemble a la que porten habitualment els

i les funcionàries. Una sèrie de normes següents regulen la forma d'eixir al carrer per motius judicials, mèdics o per trasllats a altres presons.

Un annex a les esmentades normes recull una relació de productes i objectes prohibits a la presó:

- Les armes de foc i les armes blanques, ja siguin reals o d'imitació
- Els objectes convertits en armes
- Altres objectes que, presumiblement, es puguin usar com a armes: barres de ferro, cadenes, pates del llit, etc.
- La fruita fermentada, les begudes alcohòliques i els envasos de perfumeria que continguin més de 33 cl.
- Els termos, els calefactores o cables elèctrics.
- Les màquines de fer fotos, càmeres de video, gravadores, prismàtics i llanternes
- Substàncies tòxiques, drogues i fàrmacs no prescrits pel metge
- Xeringues i agulles de tatuar
- Roba i distintius de la policia o el funcionariat
- Misteres de la marca BIC i CLIPPER
- Animals i plantes
- Anagrames, pancartes, banderes i demés que atempten contra la llibertat religiosa, ideològica o representen a bandes terroristes o que inciten a la violència
- Màscares i pasamontanyes
- Discos d'ordinador sense autorització i connexions a internet

Els ordinadors, únicament seran autoritzats per a aquelles persones que justifiquen el seu ús per motius de formació. Aquests i tots els seus arxius seran sempre accessibles al personal de presó que ho sol·licite i, a més, l'aparell estarà precintat.

2.3.- L'activitat física a la legislació penitenciària espanyola.

El repàs a la legislació penitenciària espanyola (LOGP, RP i NRI), no estaria complet del tot si no ens centrarem en els apartats dedicats al focus d'aquesta investigació: l'activitat física. Està clar que l'anàlisi situacional i específic a aquest assumpte es desenvolupa en pàgines posteriors, però com a marc teòric no està de més relatar que s'especifica als textos legals.

La Llei Orgànica General Penitenciària no fa excessives referències a l'activitat física o a l'esport. De fet, mai parla d'activitat física i, si ho fa, emprà el terme esport. Tot i això, crec convenient incloure en aquest anàlisi alguns articles que, encara que no ho citen expressament, es referixen, entre altres coses més, al que ens ocupa a nosaltres. Per exemple, la primera referència que trobem és la de l'article 13 on s'explica que els centres penitenciaris estaran dotats d'algunes instal·lacions bàsiques, entre elles "instal·lacions esportives i recreatives" (1979:3). A continuació, l'article 14 s'ocupa dels mitjans materials i humans sense especificar de quin tipus, tot i que podem deduir que els relacionats amb l'activitat física estan inclosos.

L'última menció expressa que es fa al llarg de la llei la trobem a l'article 24, el qual mana "l'establiment i estimulació... de formes de participació dels interns en activitats o responsabilitats d'ordre educatiu, recreatiu, religiós, laboral, cultural o esportiu" (1979:5). Podem percebre com de la lectura de l'article es desprén una diferenciació entre el que són activitats educatives i les

activitats que segueixen ordenadament, on trobem (i en últim lloc) les esportives. Aquesta interpretació es veu reforçada pel fet que aquest article 24 es troba insertat al Títol II de la LOGP, anomenat del 'règim penitenciari'. El títol on es parla expressament de les activitats educatives no és aquest, sinó el següent ('Del Tractament').

Com ja he comentat en el capítol anterior dedicat a la legislació penitenciària, el tractament ve definit pel que marca el primer article del títol (Títol II, article 59), on s'explica que el tractament l'hem d'entendre com aquelles activitats que s'encaminaran als objectius últims que marca la Constitució, és a dir, la reeducació i la reinserció social. En aquest títol es desgrana que el tractament estarà format per l'observació de la persona presa, el seu estudi, la classificació i la progressivitat dels graus penitenciaris, però no es parla de quin tipus d'activitats en formaran part. Evidentment, no es nomena en cap cas l'activitat física ni l'esport.

El Reglament Penitenciari, per la seua part, i com hem vist anteriorment, acomplint la finalitat amb la qual s'elabora, definix més clarament quina ha de ser l'organització penitenciària, també en relació a l'activitat física i l'esport. Tot i que en altres apartats del document se'n parla, es pot destacar el Capítol VI sencer ('Participació dels interns en les activitats dels establiments'), del Títol II ('De l'organització general'). Des de l'article 55 fins al 61 s'establixen les bases de com s'ha d'articular la participació de les persones preses en distintes activitats. Entre aquestes activitats trobem les de caire 'esportiu' (Article 55:88). De fet, aquest article mana la creació de comissions per a articular l'organització d'aquestes activitats. L'article següent, determina que una de les comissions s'encarregarà expressament de les activitats recreatives i esportives (art. 56).

Paral·lelament a l'organització de la LOGP, el RP estableix primer quina ha de ser l'organització d'un centre penitenciari i, després, allò que ha de formar el tractament. En aquest cas, és al Títol V ('Del tractament penitenciari'), on es desenvolupa allò que definim adés i on, concretament, trobem una altra referència a l'esport. El Capítol II enumera alguns dels programes de tractament.

Tot i no fer referència expressa a l'activitat física, cap la possibilitat que alguns d'estos programes estiguen formats per activitats físiques i/o esportives, tal i com veurem més avant en altres apartats d'aquest treball. De totes formes, les referències més clares envers el tema que ens ocupa vénen fetes al Capítol III, titulat gràficament 'Formació, cultura i esport'. En ell i com explique a l'apartat anterior, la primera secció està dedicada a establir uns criteris generals a l'hora de posar en marxa activitats "educatives, formatives, socioculturals i esportives (Art. 118:116). Com totes les altres, les activitats esportives vindran determinades pel Consell de Direcció, d'acord amb el Centre Directiu i segons les propostes de les Juntes de Tractament. Més concretament, la secció cinquena de l'esmentat capítol s'encarrega de la 'Formació professional', sociocultural i esportiva". Dintre d'aquesta secció, l'article 131 fa menció expressa de les activitats esportives. Explícitament diu així:

131. Activitats socioculturals i esportives.-1. D'acord amb les directrius marcades pel Centre Directiu i conforme a les necessitats detectades per les Juntes de Tractament, es programaran les activitats culturals, esportives i de recolzament més adients per aconseguir el desenvolupament integral dels interns.

2. Els interns podran proposar les activitats socioculturals i esportives que desitjen realitzar.

3. L'Administració Penitenciària promourà la màxima participació dels interns en la realització de les activitats culturals, esportives i de recolzament que es programen, que es destinaran al major nombre possible d'interns i tindran continuïtat durant tot l'any.

4. Les activitats culturals, esportives i de suport, així com la participació dels interns en les mateixes. Els professionals del Centre i els col·laboradors socials de l'exterior, es coordinaran a través de la Junta de Tractament.

5. Es formarà una cartilla on figuraran totes les actuacions formatives, laborals, socioculturals i esportives que hagen realitzat els inerns (R.P.:120).

Aquesta, junt amb l'anterior, és la més important menció que la legislació penitenciària fa envers l'activitat física i l'esport. Tot el que he recollit fins este punt és el que hi ha als dos textos legals principals per tal d'organitzar les activitats físiques. No és difícil deduir que de la poca informació es derive una gran autonomia per a cada centre penitenciari. A cada un d'ells seran les Juntes de Tractament les que recolliran les necessitats i programaran les actuacions pertinents, les quals hauran de ser aprovades pels responsables de cada la presó. No és matèria d'aquest apartat, doncs més avant podrem comprovar que tot el que afirma ocorre en aquets cas, però reafirme i destaque la poca presència de les activitats físiques tant a la LOGP com al RP, a més del seu caràcter deslligat de les activitats pròpiament educatives.

L'últim document que citaré, igual que a l'apartat anterior, són les normes pròpies de la presó que ens ocupa. Tal i com explique breument adés, a les NRI s'establixen els horaris de cadascuna de les activitats. Per a les activitats físiques o, com diu al document, esportives, no es concreta massa. Exactament es diu:

Les activitats esportives establertes pel Centre, es desenvoluparan d'acord als dies i horaris previstos, als llocs assenyalats a l'efecte. La programació de les mateixes serà mensual.

(NRI:13)

Tan sols es reserva la franja horaria que mantenen totes les altres activitats, és a dir, des de les nou del matí fins a la una i mitja i, després del descans, des de les quatre fins les set de la vesprada. Per als mesos de calor, es mana que la piscina romandrà oberta des del quinze de juny fins el mateix dia del mes de setembre.

Finalment, assenyalar que aquestes normes determinen detalladament alguns elements de convivència als mòduls. Un d'aquests elements és l'existència de presos o preses amb destinació dintre del mòdul, és a dir, persones amb alguna responsabilitat. Una d'aquestes responsabilitats és la de delegat d'esports. A les NRI s'establix que serà sols una persona i, a continuació, es detallen les seues funcions:

El delegat d'esports, és el responsable de les activitats físico-esportives que allí es duen a terme, així com de la neteja i conservació dels aparells esmentats i de les dutxes. Aquest destí, coordina les activitats amb les programades pels monitors del poliesportiu

(Annex del NRI)

Però, durant la meua investigació, aquesta figura no ha sorgit per cap lloc, ni a entrevistes ni a converses. Fins a tal punt que es pot comprovar com a l'apartat envers l'activitat física als mòduls, per exemple, quasi ni es nomena. I, les mencions que es fan són per a referir-se al que es diu a les NRI.

2.4.- La cultura, l'activitat física i els significats.

2.4.1.- Cultura: una aproximació conceptual

El concepte cultura és abstracte (San Martín, 1999), i ho és fins a tal punt que ha esdevingut una mena de comodí amb el que tothom juga i que, definitivament, costa de delimitar. Pot ser, per això mateix, cultura ho és tot i per a tot val. Sands (2002), es fa ressò d'aquest fet i comenta que el mot en qüestió

ha canviat, i molt, des que fa més de cent vint-i-cinc anys E. Tylor en fera la primera definició. El terme cultura és motiu de discussions des de totes les ciències socials, i cadascuna d'elles sembla haver modelat el concepte al seu gust.

La cultura és motiu d'investigacions des de l'Antropologia i la Sociologia i, com no, de persones que han dut a terme investigacions etnogràfiques. Tot i això, sembla que gran part dels treballs etnogràfics obvien reflexions serioses envers la cultura (Wolcott, 1993). De la mateixa manera que és freqüent caure en l'error d'obviar les pautes metodològiques d'un estudi, trobem com s'escriuen investigacions ubicades en indrets o localitzacions culturals concretes i s'obvia fer-ne referència a les contextualitzacions. Aquest fet se m'ha revelat a mi quan preparava aquestes línies. Un marc teòric deuria proporcionar pistes i explicacions prèvies, de forma que es tractara d'ubicar allò que anem a estudiar, i no sols des d'un sentit territorial o metodològic. Qualsevol element contextualitzador proporcionarà arguments d'anàlisi vàlids, en especial si es tracta d'un grup humà.

És per això que, el propòsit d'aquest apartat no és altre sinó el d'afegir ingredients des d'un àmbit diferent. Dedicats els respectius apartats a descriure, per una banda, el procés històric que ha acompanyat a les presons al llarg del temps i, per l'altra, fetes algunes referències al marc legal que definix aquestes institucions a les nostres latituds, es tractaria ara d'afegir algunes conceptualitzacions bàsiques envers la cultura. Com esbossa el títol de l'apartat, tractaré de definir què és cultura, o els elements culturals que van a definir aquesta investigació, i les seues manifestacions en àmbits tant concrets com són l'activitat física i l'esport localitzada específicament a la presó.

No resulta fàcil definir cultura, doncs és un terme canviant i alhora certament ambigu. Si bé a la Il·lustració representava allò civilitzat i culte, sembla ser que el relativisme i el seu combat contra l'etnocentrisme ha configurat una nova concepció del que és allò cultural (Ariño, 2002). Cultura, doncs, es podria anomenar a aquell ambient creat pels éssers humans per tal de satisfer les

necessitats nutritives, de reproducció i higièniques (Malinowski, 1981). Aquesta definició, feta per un dels primers etnògrafs, delata la concepció funcionalista de l'època, doncs posa l'accent en la funció que la cultura acomplix. Anant més enllà, Giner (1977), parla de cultura com “un sistema relativament integrat d'idees, valors, actituds, assercions ètiques i modes de vida, disposats en esquemes o patrons que posseïxen una certa estabilitat dintre d'una societat donada” (1977:75). De forma més esquemàtica, Canter (1989) enumera quatre nivells culturals:

- Artefactes: elements tangibles
- Perspectives: normes, acords
- Valors
- Assumpcions: creences

Per últim, introduint conceptes que després ens ajudaran, tenim com Geertz (1992), diu que la cultura també és un sistema de símbols a través dels quals atorguem significat a allò que experimentem. Aquest mateix autor clarifica que cultura és allò que hem de conèixer per actuar d'una forma previsible.

A l'apartat següent, dedicat als significats, reprendrem aquesta línia encetada per Geertz. Tot i això, la cita ens obri diverses possibilitats d'anàlisi del que entenem per cultura. Si el concepte està relacionat amb símbols i amb el seu significat, serà lògic pensar que de cultures hi ha moltes, per exemple, tantes com llengües es parlen al món. No és l'objectiu d'aquest apartat ni d'aquesta investigació aprofundir en la relació entre cultura i llenguatge, no m'endinsaré en el terreny de la semiòtica. Però, aquesta asseveració ens torna a relacionar amb el títol de l'apartat i amb les característiques pròpies d'aquesta investigació.

Com deia, cultures hi ha moltes i cadascuna d'elles amb les seues peculiaritats, cadascuna d'elles amb la seua lògica (Zerubavel, 2002), el que convertix l'esforç etnogràfic en una iniciativa molt atractiva. I és que, en contraposició als animals, l'ésser humà és cultural (Lamo de Espinosa, 2002), ho

és qualsevol grup existent, no sols els més cultes i occidentals. De fet, podem parlar de societats multiculturals, on les fronteres entre unes cultures i altres, moltes vegades, són difícilment constatables sobre el terreny. Les societats modernes, doncs, contenen diversos grups culturals que hi conviuen. Aquest fenomen, es va potenciar sobretot amb els grans fluxos migratoris, quan les ciutats acolliren gran quantitat de persones de diferents destins. Cada col·lectiu conservava la seua identitat, sense fusionar-se amb la cultura de benvinguda (Neufeld, 1999). Per això, és tant important recordar el relativisme cultural, i no contemplar cada cultura com un bloc monolític i homogeni. És cert que cada societat atorga als diferents grups que la compartix una coherència semblant (Neufeld, 1999), que no evita que cadascun d'aquests grups culturals mantinguen peculiaritats considerables.

2.4.2.- Subcultura, presó i activitat física

El terme subcultura no ve sinó a evidenciar l'existència de diferències culturals dintre de les nostres societats. Segons Abercrombie et. al. (1986) subcultura és un "grup social que manté uns valors, actituds, modes de conducta i estils de vida distints als de la cultura dominant" (1986:231). García Ferrando (1998), explica com la subcultura és el fruit de les variacions que per motius diversos patix el concepte cultura. Giner (1977), en termes semblants, explica que aquestes variacions es poden donar per criteris locals, nacionals o estratificacionals. Cohen (1968), argumenta que existix una subcultura quan persones compartixen normes i un clima propici. Envers el sorgiment de subcultures, Rubington i Weinberg (1968), expliquen com el motor de la creació són els interessos comuns de les persones que la formen. Més tard, McPherson et. al. (1989), descriuen tres motius pels quals es creen subcultures:

- En resposta a un problema o privació
- Com a resultat d'una interacció que crea distància social o conflicte
- Quan apareix un grup amb un marc de referència semblant

En un intent de clarificació, podríem argumentar que, inversament, persones d'ideologia neonazi amb els valors compartits del nacional-socialisme alemany, els barris xinesos a les grans ciutats occidentals i els presos i preses, respondrien a cadascuna de les categories enumerades.

És cert, doncs, que en les societats actuals, o a la gran majoria d'elles, i almenys a les que coneguem com occidentals, trobem diferents grups subculturals que les formen, el que porta a García Ferrando a entendre la cultura com un diàleg de subcultures (1998). Aquest mateix autor estableix dues escales creuades per ubicar subcultures concretes, categoritzades segons el seu origen rural-ciutat, o la seua ubicació a la classe social alta-classe social baixa.

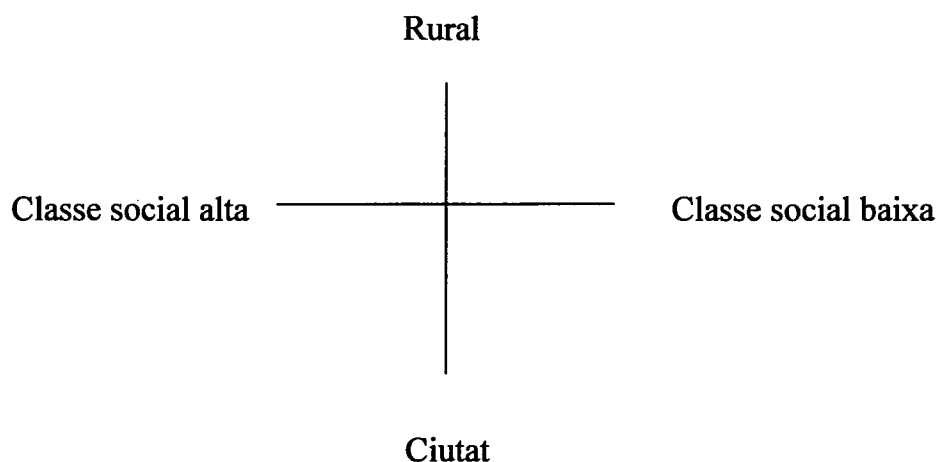

Figura 1. Escales creuades d'ubicació de subcultures.

Independentment de la seua ubicació geogràfica o social, la subcultura manté uns trets que la conformen, i que garantixen la seua supervivència. Podem entendre, bàsicament, que la subcultura és un conjunt de persones que, tot i viure

sota el paraigües d'una cultura dominant, no compartixen tots els seus valors i normes, de forma que creen el que s'anomena subcultura. Però, el concepte és més que tot això.

Igual que la cultura, la subcultura conté valors i normes, i promou estils de vida propis. Aquestes estils de vida fomenten nous comportaments i llenguatges, alliberen de compromisos i en creen d'altres per omplir el temps (McPherson et.al., 1989). Rubington i Weinberg (1968), expliquen què, fins i tot, el prisma propi d'una subcultura servix per evitar sancions a conductes que la cultura dominant considera desviades. Però, en ocasions, no tot pot resultar tant senzill. De fet, poden ocórrer situacions en què certs comportaments promocionats per la subcultura de pertanyença siguen jutjats segons els criteris d'aquesta cultura dominant, el que crearà conflictes (Garcia Ferrando, 1998b).

La cultura d'una societat conté els seus mecanismes per garantir certa estabilitat que, al cap i a la fi, asseure la supervivència. En primera instància, tenim la socialització (també anomenada enculturació), procés pel qual adquirim els hàbits, les creences, les habilitats i les normes de les que parlàvem i que, segons Giner (1977), són d'obligat compliment. Per a Iglesias (1988), el procés de socialització és el millor mecanisme d'ordre social. En aquest sentit, Mira (1988), esquematitza el procés d'enculturació en tres passes:

1. S'adopta una conducta admesa i correcta
2. S'assimila que existixen models de comportament, sancions i normes
3. S'internalitzen i accepten unes institucions i unes creences.

Però, de la mateixa manera que d'una cultura, o subcultura, brollen valors i normes, aquests elements vénen acompanyats de sancions que penalitzen els comportaments considerats desviats i que amenacen l'estabilitat esmentada adés. Quan la socialització falla, entra en joc el control social (Iglesias, 1988). Valverde (1988), parla de conformitat del comportament individual a l'ordre

social. De la mà d'aquests arguments ens introduïm en l'àmbit de la desviació social i els mecanismes de control.

La pertanyença a una subcultura, observant els estils de vida que aquesta promociona, no significa necessàriament haver-se endinsat en el món de la marginació i la delinqüència. Ja hem vist que, d'acord amb el relativisme, cada grup cultural deu ser contemplat segons la seua lògica i coherència. El que a nosaltres ens pot semblar immoral d'una cultura llunyana pot estar ple de significat per als seus protagonistes. De fet, podíem parlar-ne, fins i tot, de com conductes per a nosaltres punibles legalment són acceptades sense problemes a d'altres indrets del món. Fins i tot, comportaments de membres de la nostra mateixa societat ens poden semblar quan menys sorprenents, el que no vol dir que no tinguen un sentit en la subcultura que els promociona. Però, no hem d'oblidar que entre una cultura dominant i una subcultura poden haver friccions i la convivència pot no ser del tot harmònica (Giner, 1977).

Ser membre d'una subcultura pot comportar perills reals, ja que, com hem vist, la cultura dominant desenvoluparà els mecanismes adients per garantir la seua estabilitat, de forma que sancionarà allò que l'amence. De fet, la societat compta amb l'argument de la força el qual, tot i que l'emprarà en última instància, està present (Iglesias, 1988). És una qüestió de poder, ja siga econòmic, polític o d'altra índole, el que atorga a un determinat grup la funció de crear normes i garantir l'estabilitat. Aquest grup actuarà com a grup de referència, el que servirà de comparació amb els altres (Valverde, 1988). Per posar un exemple, podem parlar de l'oci. És ben sabut que la nostra cultura valora poc una actitud mandrosa, de no fer res (Elias i Dunning, 1992), pel que, si alguna subcultura fomentara aquests valors i actituds, sorgiria el conflicte. En aquest sentit, podem recordar la *Ley de Vagos y Maleantes*, promulgada durant la II República i acollida per les autoritats de l'època franquista, la qual penalitzava aquesta falta d'activitat.

La nostra societat també s'ha dotat de normes i valors que, mitjançant la socialització, garantiran una estabilitat social adient. Aquestes normes i valors

formen part dels nostres atributs culturals. Iglesias (1988), explica que la uniformitat en el comportament és fruit de processos culturals. Quan les reprobacions, la burla, la indiferència o l'aïllament (per posar alguns exemples de sancions que la societat pot aplicar) fallen, entren en joc en els casos més greus les normes de control social a les que féiem al·lusió adés. En última instància, la pertanyença a una determinada subcultura no és eximent perquè la societat exigisca amb la força el compliment d'unes determinades normes. La nostra societat s'ha dotat d'un codi penal que no fa excepcions per motius circumstancials, per absència de mitjans o per criteris de personalitat (Carmena, 1993).

Arribats a aquest punt, introduïts aspectes com el conflicte entre cultura i subcultura, control social i el codi penal, el que ens resta ara es centrar-nos en grups subculturals determinats. Em referisc de forma genèrica a grups moltes vegades etiquetats com a marginals i que, segons diversos autors (Garrido, 1998; Manzanos, 1992), són el punt d'orige de la major part de persones que, desgraciadament, acaben formant part d'aquesta subcultura que és la presó. Perquè, de forma específica, ens detindrem en aquesta última.

No hi ha massa treballs antropològics sobre la presó (Rhodes, 2001). De fet, l'existència d'aquesta subcultura ha romàs aliena a la major part dels esforços que diverses dècades de científics i científiques han dut a terme per explorar tot allò que ens envolta. Malgrat aquest fet, formar-se una certa idea del que passa a dintre dels murs penitenciaris és possible. Contràriament al fet de la manca d'estudis científics, la lectura de novel·les envers la presó es fa fàcil, degut a la gran quantitat de textos. Autors tant clàssics com Dostoyevski o Víctor Hugo han escrit sobre presó. Dissortadament, estos autors tractaren de relatar les seues pròpies experiències. És recomanable seguir a Dostoyevski en novel·les com *El sepulcro de los vivos* (1988) o *Memorias del subsuelo* (1998), on el fantàstic autor rus crea unes apassionants històries basades en fets viscuts personalment. Per la seua banda, el francès Victor Hugo a *Pena de mort* (1997) deixa

constància de la injustícia del sistema penitenciari, desgraciadament també mitjançant un cas verídic.

La impermeabilitat sembla ser un valor que acompanya a la presó allà on s'implante. La societat és testimoni silenciós de l'oblit d'aquesta institució, inexistent per a la gran part de la població fins que, per un motiu o altre, sempre desgraciat, la seua presència irromp amb brutalitat a les nostres tranquiles vides. A l'estat espanyol, són també nombroses les obres d'autors que, després d'haver passat anys tancats, han volgut contar les seues vivències. Tarrío (1999), Rekalde (1991), Frontodona (1978) o Garfia (1995) en són alguns exemples. Però, la recerca de bibliografia sobre la presó dóna alguns fruits més. Als textos escrits des de la Sociologia com els de Wacquant (2000), o aquells que relaten experiències d'investigació com el llibre de Manzanos (1992), els de Valverde Molina (1988, 1991) o el de Garrido Genovés (1989), s'han d'afegir els de caire històric de Figueroa (2000), Garcia Valdés (1997), Llorca Ortega (1992) o Roldán Barbero (1988). La llista és més llarga, i tant sols cal consultar la bibliografia d'aquesta investigació. Això sí, qualsevol treball sobre la presó ha d'haver estat elaborat tenint sempre en compte els manuscrits filosòfics del francès Foucault (1978, 1981, 1989).

Però, com dic, etnografies hi ha ben poques. Citaré dos treballs. La primera experiència, que no s'ajusta del tot al que seria un treball etnogràfic, és la ja comentada del professor Valverde Molina. Aquest professor escriu un llibre, *La cárcel y sus consecuencias* (1991), al qual tracta d'explicar el resultat del tancament per a les persones i el que es pot esperar de les mesures educatives. Des de la seua posició de professor universitari porta a terme una intervenció a la presó, d'acord amb la seua voluntat de "compromís amb el problema" (1991:27). A la intervenció uniu un procés d'observació "des de prop" (1991:99), degut a la seua condició de persona no presa. Valverde aprofita el llibre per fer un al·legat a la investigació qualitativa a la presó. L'altre cas, aquest ja més ajustat a les característiques etnogràfiques, és el de *Ambivalent actions* de Schmid, T i Jones, R. (1993). En aquest treball, un dels autors estava pres, així que la recollida de

dades va ser molt completa. A les notes de camp, el diari i les entrevistes és va unir un procés d'observació peculiar i adient. El seu estudi es basa en esbrinar les estratègies d'adaptació dels presos amb curta condemna que entren per primera vegada a dintre.

Rhodes (2001), explica que la creixent burocratització i racionalització del funcionament de la presó, junt amb alguns episodis de violència, han allunyat als i les antropòlogues de la institució penitenciària. Podríem afegir que la presó ha estat tradicionalment un ambient tancat i poc receptiu a l'entrada de persones alienes a la institució (Rios Martín, 1998). A banda, el compromís elevat en temps i esforç de les investigacions de caire etnogràfic tampoc juga a favor de l'augment de treballs en aquest sentit, fent palesa una indiferència que sembla correr paral·lela a la de la societat.

Però la presó existix, moltes vegades a prop de les nostres cases. I n'és fruit d'una cultura determinada, sobretot dels seus mecanismes punitius. Per això, l'estudi d'aquest producte cultural és necessari. El sistema penitenciari és un fenomen contextualitzat dintre d'uns paràmetres culturals concrets (encara que molt extés geogràficament), i que s'han de tenir en compte per enmarcar correctament la qüestió. Malgrat la manca d'una extensa bibliografia, amb el que hi ha ens podem fer una idea.

Més enllà d'un examen històric o d'un estudi de la legislació penitenciària, podem explicar que la presó representa l'últim graó d'un procés de control social. Hem vist l'existència de subcultures dintre de la cultura dominant a una societat. Existència que crea friccions i conflicte social. Conflictes que, moltes vegades, es resolen amb l'aplicació de la normativa jurídica amb que una societat es dota per garantir estabilitat. Quan una persona viola alguna norma, que està considerada greu, aleshores entra en funcionament el codi penal, el qual, per a molts supostos, estableix penes de privació de llibertat.

Com relate a l'apartat d'història, la presó ha patit una evolució al llarg del temps que evidència diverses etapes. No sempre el tancament ha obeït a les mateixes raons que les actuals. Tampoc la pròpia pena en sí, ni la forma

d'aplicar-la, han romàs alienes al pas del temps. Aquesta evolució, però, ha estat brillantment evidenciada per Foucault. El seu propòsit resta lluny d'aquest treball. Si més no, alguns conceptes han estat clarificats, també per entendre com són les presons hui en dia. A la part legislativa, també hem aprofundit en el que esdevénen les normes immediates que regulen l'activitat penitenciària. La LOGP, el RP i les NRI en són els casos. De forma genèrica, cal expressar com l'Estat espanyol adopta el sistema penitenciari com un element més que en formarà part, com ho prova l'esment fet a la Constitució del 1978 (Article 25.2). De totes maneres, la influència dels textos legals és limitada i, tot i delimitar com s'ha de desenvolupar la vida a dintre, molts altres són els factors que influïxen. Ríos (2004), definix la subcultura de la presó com un "microcosmos amb les seues pròpies normes, costums, hàbits..." (2004:69), però que respon a unes peculiaritats singulars que dificulten generalitzar. Dissortadament, algunes dades ens ajudaran a entendre la realitat penitenciària.

El sistema penitenciari espanyol s'articula al voltant de la Direcció General d'Assumptes Penitenciaris (excepte Catalunya, qui té les competències transferides), oficina dependent del Ministeri de Justícia. Aquesta estructura centralitzada es cristalitza després en un funcionament més o menys descentralitzat de cada centre penitenciari (com veurem en altres apartats d'aquesta investigació).

En xifres, tenim com la Direcció General és la responsable d'un munt de persones, entre presos i preses i treballadors i treballadores. Parlant de presos i preses, tenim com l'any 1990 la població era de trenta-tres mil persones, mentre que al 2004 havia augmentat en vint-i-tres mil més. A l'any 1995, i segons dades de la pròpia autoritat penitenciària, quan hi havia a tot l'estat no menys de 45.000 persones preses, el 90% d'elles eren homes. El 23% de la població penitenciària tenia entre 26 i 30 anys, i entre 21 i 25 anys un 8%. L'evolució d'aquesta població es pot observar a la taula següent:

Població reclusa. 1990-2004	
ANY	TOTAL PERSONES
1990	33.035
1991	36.512
1992	40.950
1993	45.341
1994	48.201
1995	45.198
1996	44.312
1997	43.453
1998	44.747
1999	45.385
2000	45.309
2001	46.594
2002	50.537
2003	54.497
2004*	56.677
*Per a l'any 2004 es comptabilitza fins el mes de febrer	

Taula 1. Evolució de la població reclusa a Espanya.

També al 1995, treballant als diferents centres de la geografia espanyola, hi havia 15.000 persones, dividides a les àrees respectives que formen part de l'activitat penitenciària.

El sistema penitenciari espanyol està massificat (Valverde Molina, 1991), i això ho condiciona tot. A la legislació penitenciària s'especifica clarament com les cel·les seran, primordialment, individuals, però les xifres no quadren. Les cel·les no són, en cap cas, individuals, i les lliteres omplen el poc espai amb que compten. Aquest fenomen no és gratuït, i respon a una determinada política que,

evidentment, va a repercutir en la realitat de la subcultura que estudiem. Segons Pakes (2000), Holanda té els nivells més baixos de població reclusa, fruit d'una aposta per la rehabilitació en perjudi de la penalització. Les nostres presons, però, no permeten un espai propi on la persona presa tinga intimitat, on pugui relaxar-se, somniar o plorar (Valverde Molina, 1991).

Les noves presons de l'estat espanyol segueixen totes un patró de construcció molt similar.

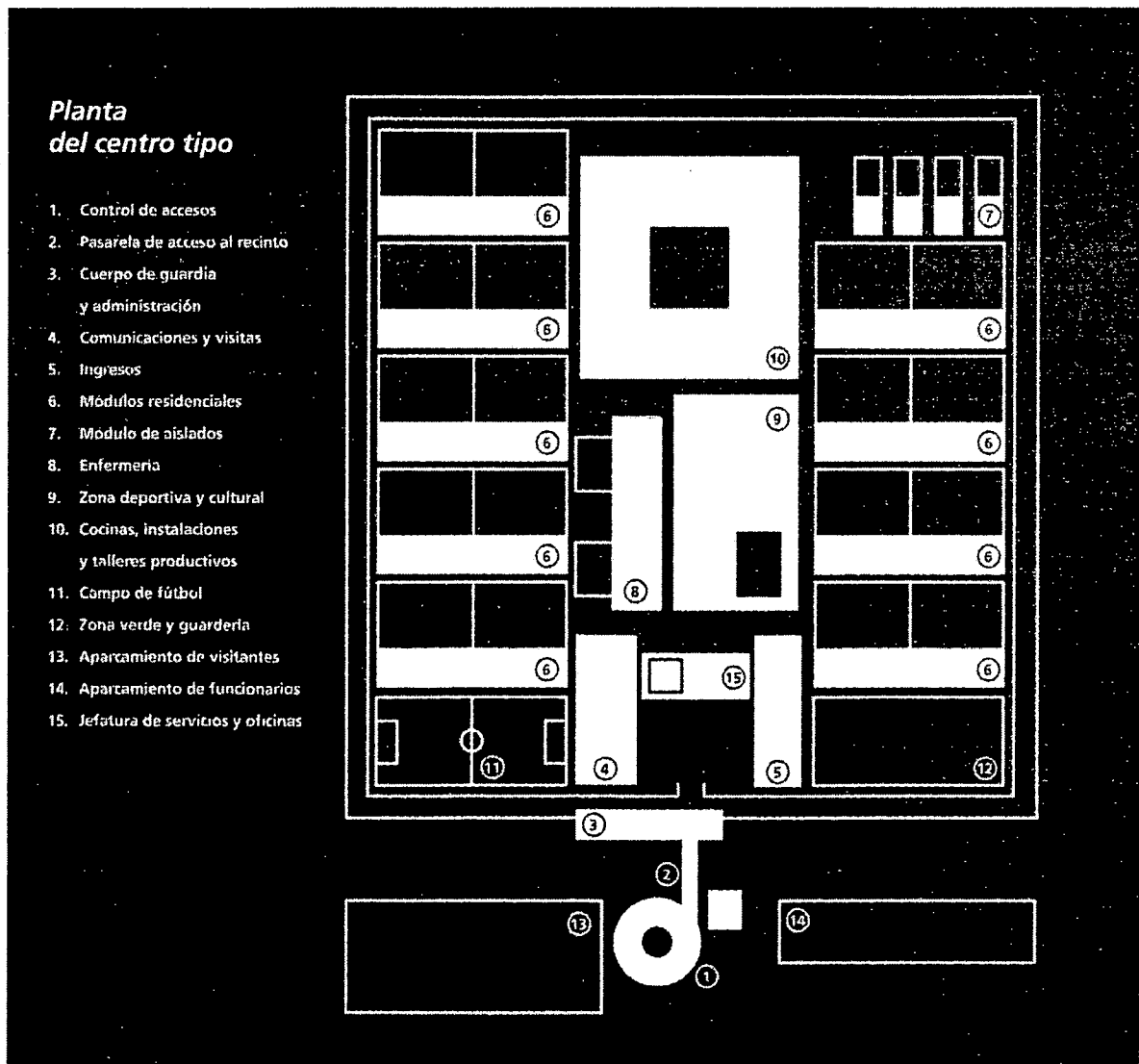

Figura 2. Plànol d'una presó estàndard.

Les característiques espacials de les presons determinen enormement l'activitat a dintre i, com no, influïxen en allò que venim anomenant subcultura. La construcció de les presons està pensada, fonamentalment, en la seguretat (Rios Martín, 1998), la qual es manifesta en evitar fugues. Això comporta una inversió gran en aquest aspecte, el que descuida altres elements i crea un ambient a dintre fortament despersonalitzador, amb una mobilitat reduïda i amb una sensació permanent de control. Valverde Molina (1991), parla de quantitat i qualitat d'espai, dues categories que juguen a favor del clima de tensió i observació permanent que prima a la presó. Paradoxalment, malgrat la forta inversió que suposa la construcció d'una presó, el sistema està massificat, com deia adés, i la dotació de personal no ha crescut al mateix ritme, sent la falta de personal patent (Ayuso, 2003). Tot això repercuteix negativament en el compliment del que marca la norma. Així doncs, en un ambient massificat, on falta espai i personal, cal esbrinar en quines condicions passa el temps la persona presa.

La presó constituïx un sistema cultural propi, això sí, enmarcat en un de dominant que, per altra banda, el crea i el sosté. Ja anomenava adés que la presó esdevenia una subcultura. Aquesta subcultura i la societat on s'ubica compartix molts trets, tot i que mantenen clares diferències. No vaig a tornar ara al que ja he descrit més amunt. Però, centraré el propòsit d'aquestes paraules en descriure alguns dels elements que caracteritzen aquesta subcultura tant peculiar i que ens ocupa, m'aturaré en un dels aspectes que més criden l'atenció i que, per altra banda, més influència tenen en la convivència a la presó. Estic parlant de l'existència del que Aron Grayzel (1978), anomena codi dels convictes. Vasseur (2001), per la seua banda, l'anomena codi d'honor. En aquest codi, segons el primer dels autors, trobaríem els següents elements:

- Ocupar-se únicament del temps propi
- No interferir en el temps de les altres persones

- No robar altres persones preses
- No deixar de pagar deutes
- No col·laborar amb l'enemic, simbolitzat en els i les funcionàries.

El concepte, però, no és nou. De fet, podem trobar altres referències a apartats següents d'aquesta investigació. Muñoz (1990), cita a Clemmer, qui ja als anys 40 feia referència a la presonització. En aquest sentit, recupere a Rios (2004:71) per explicitar les paraules de Clemmer:

La presonització ha estat concebuda en termes de l'assimilació d'uns hàbits pels interns, usos, costums i cultura de la presó, així com una disminució general del repertori de conducta dels mateixos, per efecte de l'estància prolongada al centre penitenciari

Aquesta socialització específica de la presó (la presonització), es revela certament especial quan veiem que les normes i valors als quals el pres o presa s'ha de cenyir no guarden una correlació exacta amb el que passa al carrer. Per això, la peculiaritat d'aquesta subcultura. I és que, un dels aspectes que més influïx en la forma en què presos i preses passen el temps és l'existència d'aquest seguit de normes i valors. Ayuso (2003) parla de dues: la no col·laboració amb els i les funcionàries i tractar de no perjudicar a cap altra persona presa. Envers aquesta influència, Rios (2004) expressa que les activitats a la presó són vistes com una prolongació del codi penal. Com a conseqüència, podem esbrinar que la possible falta de simbiosi entre l'oferta de la institució i el que presos i preses accepten, pot tenir de rerefons aquestes normes pròpies de la població reclusa.

Sembla lògic pensar que les persones preses, al llarg del temps, hagen desenvolupat un repertori de normes i comportaments que vindrien, indubtablement, a suposar una resposta adaptativa al que Redondo Illescas (1989) anomena ambient penitenciari. Una resposta apresada, a mode de socialització, que Schmid (1993), anomena igualment presonització. Lamo de

Espinosa (2002), indica que malgrat socialitzacions inicials, noves resocialitzacions poden ocórrer. És a dir, que noves situacions poden canviar la personalitat de les persones. I posa com a exemple als presos i preses. Les persones preses s'adapten a la nova situació, a una nova realitat. Una realitat anormal que podem entendre com 'ambient penitenciari', el qual té poc a veure amb el del carrer.

Per a Redondo Illescas (1989), aquest ambient vindria integrat per totes aquelles situacions susceptibles d'afectar al personal i als interns i internes, un ambient que, a més ho controla tot a la presó i que, en el cas dels presos i preses, comporta freqüentment sancions cap a ells/es. Perquè l'ambient penitenciari no són tan sols les normes de conducta dels presos i preses. Seguint al mateix autor, tindriem com la vida a la presó ve influenciada igualment per les normes oficials, les característiques arquitectòniques o la forma d'organització de cada centre. Afegiria en aquest punt, la manca de personal i la massificació, aspectes dels quals ja hem parlat un poc. Evidentment, la forma d'organització serà un tema a tractar més avant, quan ens endinsem a la presó on s'ha dut a terme aquesta investigació.

L'ambient penitenciari, però, presenta algunes generalitzacions més que no caldria obviar. Valverde Molina (1991) parla que l'excessiu control sobre els presos/es provoca violència i falta de responsabilitat. Renart (2002), coincidix en assenyalar la vida a la presó com una dinàmica de repressió i càstig amb la finalitat de mantenir el control. A més, aquest ambient penitenciari del que parlem crea una atmòsfera de permanent conflicte entre els i les treballadores i les persones preses, els quals desconfien mútuament (Negro López, 1995). En aquest context, s'han desenvolupat al llarg del temps aquesta sèrie de normes tàcites tant peculiars i aquesta forma de convivència.

I és que l'ambient tot ho condiciona i tot condiciona l'ambient. L'espai i el temps a la presó semblen estar d'acord per assegurar l'evitació de problemes. Schmid (1993), parla de 'passar el temps', un procés que anomena creatiu on les persones preses posen en marxa un repertori de respostes adaptatives per evitar

problemes. L'arquitectura, la normativa oficial, el codi de conducta de presos i preses, tot, porta a garantir una convivència ordenada, fortament individual, on el control esdevé total i anul·la l'autonomia i la iniciativa. La rutina, el pas lent del temps, implacable, arriba a esdevindre, com expliquen Sparkes i Smith (2003), quan descriuen un fenomen semblant, una espècie de dictador, qui assumix el control, fins i tot, del propi cos. Malgrat que la norma tracta de convertir la reclusió en un temps de rehabilitació, l'ambient, les característiques pròpies de la subcultura, es mouen en direcció contrària (Rios Martín, 1998). Els presos i preses, com hem vist, aprenen a no col·laborar amb el personal de presó, a no confiar, i rebutgen el contacte i, per tant, presenten poca motivació cap a les activitats que es proposen (Negro López, 1995). És una norma tàcita, no escrita però majoritàriament observada. El personal, mentre, no està capacitat ni és suficient, i renega de les aspiracions màximes i es centra en tràmits burocràtics o de vigilància (Valverde Molina, 1991). La seguretat, per altra banda, no es relaxa i passa a ser la màxima protagonista, exercint un fort control sobre tot el que passa als patis. La persona presa, doncs, es deixa dur per les normes i per l'avorriment. Les poques activitats que es desenvolupen estan altament controlades i assumeixen la dinàmica del control, mitjançant el càstig i la recompensa (Aron Grayzel, 1978). La subcultura que ens ocupa s'ha dotat de normes i sancions que primen uns aspectes, en detriment d'uns altres. Acomplir les normes, estiguen escrites o no, és d'obligat compliment, però participar en activitats resocialitzadores és voluntari (Renart, 2002). Així doncs, les persones preses preferixen mantenir distància de la institució que els manté reclosos, manifestant una evident resistència a ser reformats (Ayuso, 2003).

Per finalitzar aquest anàlisi del que representa la subcultura de presó, crec adient afegir alguns comentaris més en relació al temps a dintre. Per a tal finalitat, usaré un model d'Elias i Dunning (1992). Aquests autors elaboren una relació d'activitats que vénen a omplir els moments de temps lliure dels quals gaudim com a éssers humans, fora del que representa el treball remunerat que es porta a terme per guanyar-se la vida. És interessant observar com de les activitats

d'aquesta relació, la major part d'elles romanen fora de l'abast dels presos i preses, establint una notable diferència entre la forma de passar el temps al carrer i les possibilitats que tenen les persones preses. Això sí, abans he d'aclarir que aquestes diferències no obeïxen a una possible falta de temps lliure ja que, segons Vasseur (2001), i com veure'm al llarg de la investigació, la vida a la presó està marcada per una profunda inactivitat, per una sensació de no fer res, per una quantitat exagerada de temps lliure i per un abrumador avorriment. Les diferències, més bé, vindran donades per totes aquelles característiques que hem tractat abans i que definixen el que hem anomenat 'ambient penitenciari'

Els autors confeccionen un esquema i tracten d'enumerar aquelles activitats que consideren de temps lliure, dividides en tres grans grups. Per a aquesta investigació, i com intentaré posar de manifest, el grup que més ens interessa és el tercer (el d'activitats recreatives). Dintre de cadascuna de les categories, inclouen una serie d'exemples, els quals em serviran per fer la comparació. Però, anem per parts:

- 1) Rutines del temps lliure. En aquest punt fan dues distincions i parlen, per una banda, de les activitats per a satisfer les necessitats biològiques i de cura del propi cos i, per l'altra, de les rutines de la casa i la família.

Respecte al primer dels casos, mentre al carrer mantenim certa decisió sobre quan, com i què menjar i beure, com i quan descansar, dormir, rentar-se i fer l'amor, a la presó cap decisió es pren pels presos i preses. Es menja i es dorm quan la institució diu, el què la institució diu i, com a molt, et pots negar a satisfer-ho, amb les lògiques conseqüències negatives per a la salut. Respecte a banyar-se o fer l'amor, no caldrà insistir en les dificultats que es troben a la presó per dur a terme aquestes 'necessitats'.

En relació amb el segon dels casos, els autors inclouen activitats tal com mantenir en ordre la casa, rentar la roba, preparar una festa, cuidar als fills i filles o als animals domèstics. Presos i preses no tenen casa, sols una cel·la compartida que, obligatòriament, hauran de mantenir neta i

ordenada, i la família, en cas de tenir-la i tenir-la a favor, sols podran veure-la amb fortes restriccions horàries i de seguretat. La roba la poden rentar, festes no en poden fer i els fills i filles, les mares els poden cuidar fins a una edat determinada i amb unes condicions especials.

- 2) Activitats intermitges de temps lliure que, segons Elias i Dunning, tracten de satisfer les necessitats “d’orientació i/o autorealització i expansió” (1992:123). Dintre d’aquesta segona categoria, citen una sèrie d’apartats que la formen, com poden ser els treballs privats i voluntaris, les activitats religioses o les activitats d’orientació.

Per a cadascun dels apartats inseren exemples que jo citaré resumidament i fent la comparació amb el que ocorre a la presó. A dintre, presos i preses no participen a eleccions ni a activitats caritatives. La participació en actes religiosos està contemplada però sol ser viable sols per a catòlics. Per altra banda, la formació personal, ja siga de caire més seriós o en forma de *hobby* representa seriosos problemes. La falta de motivació s’unix a la falta de medis materials i d’indrets on desenvolupar aquestes activitats. A la presó, posem per cas, no pots dedicar-te a fer maquetes o a la fotografia perquè et vinga de gust. Llegir periòdics o llibres, obviat l’alt nivell d’analfabetisme, pot representar un dels pocs entreteniments. Un dels fenòmens més extesos a la presó és, senzillament, veure la tele.

- 3) Activitats recreatives. Ja deia que aquesta categoria era la que més interès despertava per al nostre anàlisi, ja que a dintre s’inclouen les activitats físiques. Són tres els apartats que els autors citen: activitats socials, activitats mimètiques o de joc i, finalment, activitats recreatives menys especialitzades. La primera i la tercera inclouen activitats com soterrars, bodes, sopars, festes a bars, festes familiars, viatjar, dinar fora de casa o passejar.

Moltes d’aquestes activitats són difícilment assolibles per a les persones preses, com els sopars, les festes o els viatges. Les bodes, els soterrars o el passejar romanen sota l’estricta influència de la regulació legal, que

impedix o determina severament la participació de presos i preses en les esmentades activitats.

El segon dels apartats, activitats mimètiques o de joc, contempla algunes matisacions. Elias i Dunning argumenten què algunes de les nostres ocupacions poden ser en forma d'espectador d'events, teatrals esportius, o participant en activitats com el muntanyisme. Aquests exemples són d'estranya ocurrència a la presó, tot i que en ocasions es duen a terme partits d'exhibició o festivals teatrals on el públic són les mateixes persones preses. Les activitats a la natura són d'una extraordinària dificultat, tot i que a la presó que jo he estudiat, com veure'm més endavant, s'han donat casos d'eixides a espais naturals. Però no són aquests els fenòmens de temps lliure que més es donen a la presó.

Contràriament, la participació en activitats físiques, de joc, segons els autors, és un esdeveniment més freqüent. A més, és l'objecte d'estudi d'aquesta investigació.

En un altre treball, Dunning (1999) escrivia que la pressió a participar en esport és molt forta. Des de fa temps, la pràctica esportiva ha esdevingut un element essencial en l'ocupació del temps lliure (García Ferrando, 1998), encara que la discussió, en aquest sentit, es podria centrar en el fet de si aquesta activitat esdevé un moment d'oci o no. És a dir, si resulta ser una activitat del tot plaentera. Malgrat ser un tema interessant, no arriba a ser l'objectiu principal d'aquestes línies.

El que és ben cert, és que el desenvolupament i generalització del fenomen esportiu ha assolit tal envergadura, que no són pocs els autors i autores que es referixen ja al terme de subcultures esportives. Si Cohen (1968), diu que a una subcultura els i les membres compartixen normes i un clima propici, està fora de dubtes que podem parlar, de forma general, de subcultures esportives. Dintre de la generalitat que suposa el món de l'esport a les nostres societats, existixen àmbits específics que reunixen les condicions per ser considerats autèntiques

subcultures. Snyder *et. al.* (1989), parla de subcultures específiques de bàsquet, de futbol, de rugby, etc. Podriem afegir disciplines com les arts marcial, al voltant de les quals es crea un cercle d'una adherència estricta (McPherson *et. al.*, 1989), i es compartix valors i normes diferenciades. La veritat és que si una subcultura emergix per una interacció intensa entre els i les seues membres i que els arriba a diferenciar de la resta de la societat (Snyder, *et. al.*, 1989), és fàcil pensar que l'element que aglutine i justifique aquesta interacció intensa pugua ser la pràctica d'algun esport.

Tant cert com l'existència d'aquest fenomen cultural al voltant de l'esport, és el fet que aquesta investigació no s'ha centrat en l'estudi específic dels trets d'alguna subcultura d'aquest tipus. Podriem parlar que el poliesportiu d'una presó esdevé un àmbit característic on la pràctica esportiva es convertix en l'element aglutinador. Podriem expressar, d'acord amb McPherson *et. al.* (1989), que si l'esport pot ser exportat amb una gran probabilitat que les normes, creences i valors que comporta canvien, serà aquesta una de les finalitats interpretatives d'aquest treball. Tot i això, considere molt arriscat parlar de subcultura esportiva a dintre de la presó. Pot ser, i així ocorre, que les persones preses que practiquen esport mantinguen un significat especial del que significa aquesta dedicació. També succeïx que aquestes persones manifesten una especial actitud per fer esport i que aquesta dedicació la traslladen fora dels límits del poliesportiu penitenciari. Però, lluny d'esdevindre esportistes, aquestes persones continuen sent presos i preses.

Pense que la influència de la presó i el seu ambient anul·la qualsevol possibilitat perquè el poliesportiu de la presó esdevinga qualsevol subcultura definida al voltant d'una o diverses disciplines esportives. Ja veure'm mes endavant com existixen condicionants que juguen en contra d'aquest fet. Pot ocórrer que un grup de culturistes mantinga alguns trets identificatius, uns símbols propis, un llenguatge i una interacció. Però la presó és inestable, estresant i tot ho controla. Una sanció, una mala notícia, una lesió, un canvi de mòdul i el grup es desfà ràpidament. Wilcox (1991), es queixa que la pèrdua

constant d'alumnes és una de les principals dificultats a dintre. Pot ser, l'únic cas en què podem parlar de grup diferenciat de la resta, mentre he dut a terme la investigació, ha estat el de les arts marcials. Sobretot, per l'interés i dedicació de l'educador, i per les característiques pròpies d'aquest tipus d'activitats, el *dojo* de la presó ha esdevingut un àmbit específic i certament estable. Tal i com veure'm als apartats corresponents, els valors, normes i creences d'aquest grup han estat enormement influïts per la subcultura de presó, esdevenint un cas curiós de subcultura esportiva a dintre d'una presó.

I ja per finalitzar aquest apartat, considere adient enumerar algunes de les referències bibliogràfiques que he consultat i usat en aquesta investigació envers l'activitat física a presó. Si bé veiem abans que estudis etnogràfics he usat dos, en el cas d'investigacions a presó al voltant de l'activitat física n'he utilitzat més². Fora dels nostres dominis lingüístics, concretament en llengua anglesa, he trobat articles com el de Bradley, A. (1996), on comenta els resultats d'aplicar un programa d'aeròbic amb persones preses, el de Hitchcock, H. (1990) i el de Hagan, J. (1989), al qual cadascú diserta envers el paper de l'exercici a presó o l'article de Mortimer, G. (1999) on es recull l'experiència d'introduir el rugbi a les presons.

A més, he reflexat aspectes comentats per Telander, R (1988) al seu article envers les diverses pràctiques esportives a les presons nord-americanes, o les que recull Wagner *et. al.* (1999) sobre l'entrenament amb peses a dintre dels establiments penitenciàris.

Ja a les nostres latituds, destaque les investigacions elaborades per Chamarro, A., a les quals investiga l'activitat física des de la vessant de la Psicologia. També trobem a Rios Hernández, de la qual he usat dos articles envers l'educació física a presó. Negro López (1995), de forma semblant, explica el tipus d'activitats que es poden dur a terme als centres penitenciaris, sobretot des de la vessant de l'activitat física. Finalment, Sicilia Camacho *et. al.*

---

² Per veure les referències completes d'aquests articles, anar a Referències Bibliogràfiques.

(1995), fan un repàs de la situació professional i didàctica de l'activitat física a presó.

2.4.3.- Els significats culturals.

A continuació, ens introduïm de ple en els significats culturals, de la mà d'un exemple. Pensem en un cor bategant constantment. Acomplint una funció sense cap altra opció que continuar fent-ho. Bo, certament, hi cap altra possibilitat: deixar de fer-ho i morir, per tant, deixar d'existir. Un cor batega durant la seua existència com al que és, batega per a existir, i per existir batega. No hi ha volta de fulla. El cor rep la justificació de la seua existència per la funció que acomplix. Tot sembla ser així a la natura. Pensem un altre exemple. Dues persones, una d'elles, posem per cas, nascuda a una societat occidental, a Europa. L'altre cas el trobem llegint a Harris (1997); tenim a un yanomamo de la selva amazònica. Els imaginem menjant, a tots dos. A la taula dos plats, un per a cadascun. L'uropeu té un grandió tros de carn de vedella. L'indígena llatinoamericà engolix una fabulosa mescla de cucs de terra. Cadascun d'ells gaudix del seu àpat sense fixar-se massa en el plat de l'altre. Indistintament, els aliments tenen la funció de proveir-nos d'allò que necessitem per sobreviure. Segurament, tant la carn de vaca com els cucs aporten als nostres personatges la mateixa quantitat de proteïnes i altres nutrients que garantixen, en última instància, seguir vivint. Però, què passaria si els intercanviarem els plats? Menjaria l'uropeu els cucs si no hi haguera altra cosa?

El funcionalisme basa les seues explicacions fixant-se en la funció que cada element acomplix. Com un òrgan al cos, com cada animal, com cada persona o cada estructura social. En l'àmbit natural, sembla que aquest tipus d'explicacions troben correspondència amb la realitat. De fet, els nutrients que

proporcionen els cucs hagueren acomplit la funció d'alimentar a l'europeu i assegurar la seua supervivència. En aquest sentit, l'explicació és vàlida i és un tipus d'explicació que els i les funcionalistes han aplicat també a l'àmbit social. Des d'aquesta òptica, la societat és com un cos humà, on cada element que la compon acomplix una funció que garantix la seua continuïtat. Les estructures socials no existixen per decisió de les persones que formen la societat en qüestió, sinó perquè la seua funció és necessària. Així doncs, el poder de decisió dels éssers humans és nul. Naixem i ens ho trobem tot fet, patim així, un procés de socialització que ens ensenya com actuar i què creure per tal de fer viable l'ordre social i, per tant, aquesta continuïtat (Jones, 1987).

La programació amb que semblen nàixer els animals els proporciona una guia de conducta que, en molts casos, els assegura seguir vivint. Quan un conill jove s'amaga al albirar l'ombra d'una rapaç, obeïx el seu instint i salva la vida. Quan una persona no obeïx una llei, posant un exemple pròxim a aquesta investigació, i acaba a la presó, no sembla haver actuat en la direcció d'assegurar la seua supervivència. Perquè ho ha fet? Ha obeït un instint? I per què, doncs, uns acaben a la presó i altres persones no? Si, segons el funcionalisme, no som les persones les que prenem les decisions envers el que és i el que no és funcional, qui pren aquest tipus de decisions? Segons Jones (1987), el funcionalisme argumenta que és el mateix sistema social qui ho determina. "Sembla absurd", respon aquest autor (1987:38).

Per explicar la raó de l'existència de criminals, també podríem fer ús de les teories individualistes. Aquestes argumenten què el comportament humà és el producte de les qualitats psicològiques que cada persona té. Aquestes explicacions s'han usat de forma general. De fet, segons explica Mazetelle (1999), Lombroso va elaborar una llista dels trets de personalitat característics dels i les criminals. Tenir una falta d'asimetria anatòmica, el cap xicotet, la cara gran i la pell fosca eren indicis de portar una vida al marge de la llei.

La incidència que ha tingut aquest tipus de teories sobre les ciències socials ha estat clara. La investigació portada a terme des de la Sociologia o

l'Antropologia ha estat totalment determinada pels postulats del funcionalisme. Funcionalisme i positivisme han anat de la mà. L'èxit d'aquest últim es pot inclús explicar pel paper dominant que la visió funcionalista ha tingut durant moltes dècades. Els funcionalistes van ser els primers sociòlegs, per exemple Durkheim o personatges del segle XX de la categoria de Parsons i Merton. També eren funcionalistes Malinowski o Radcliffe-Brown, i aquells que els acompanyaren en el creixement de la tradició antropològica britànica d'entre el 1920 i el 1960 (Jones, 1987). Però, com aprofundiré seguidament al capítol de la metodologia, existixen hui en dia altres punts de vista, dels que aquesta investigació esdevé una prova més.

Per a moltes persones dedicades a l'estudi social, les explicacions que dóna el funcionalisme no arriben a abastir el sentit de la realitat que estudien. Els éssers humans són més de cultura que de natura (Lamo de Espinosa, 2002), així la fixació en les regles naturals equivoquen la direcció. Extrapolar el què passa a la natura al què succeïx a la societat no proporciona explicacions ajustades. Comparar als animals amb les persones peca de reduccionista. De fet, si una de les dedicacions de les ciències socials és l'estudi de la cultura, tenim com tradicionalment la cultura s'ha associat a conceptes oposats a natura. Ja al segle XVIII, cultura era sinònim de civilització (Neufeld, 1999).

Les diferències entre el funcionalisme i les noves visions es definixen en termes ontològics i epistemològics, el que deriva una altra sèrie de diferències. Sobre aquest assumpte aprofundiré al següent capítol. Però, ens centrarem ara en un aspecte relatiu a tota aquesta discussió i que dóna títol a l'apartat. Geertz (1992), parlant de cultura, definix els sers humans com animals, però posa èmfasi en la trama de significacions que estableix. Per a Sparkes (1992), l'única qualitat de les persones, allò que ens diferencia dels animals, es troba en els símbols que ha inventat per a comunicar significats. Què volen dir Geertz i Sparkes amb aquestes asseveracions? Què són símbols? I què són significats?

De manera formal, segons el diccionari, un símbol el podem entendre com "allò que es pren convencionalment com a signe d'una cosa o d'una operació"

(Diccionari de Valencià, 1996:1877). Els símbols, doncs, es poden entendre com les entitats de significat, com el recipient que conté el significat. Ariño (1997), diu que les formes simbòliques són les unitats d'anàlisi de la cultura i que mantenen unes característiques concretes. Aquestes són:

- Intencionals: qui les crea, persegueix un objectiu
- Convencionals: per a produir-les i interpretar-les s'usen unes regles i codis
- Estructurals: tenen elements que es relacionen entre sí.
- Referencials: representen alguna cosa, es referixen a alguna cosa
- Normatives: són objectes de processos de valoració (simbòlica o econòmica)
- Contextuals: el significat i valor varia segons el context.

En segon terme, i segons el mateix diccionari, el significat no és més que allò que vol dir una cosa, un mot o un gest. I significar? Doncs, “ser una cosa senyal d'una altra” (1996:1875). Tradicionalment, degut a la relació entre significat i llenguatge, ha estat la semiòtica l'encarregada de l'estudi d'aquest aspecte. Últimament, però, el debat s'ha centrat més a les ciències socials, ja que són els i les usuàries del llenguatge les que estableixen els significats (Giner *et al.*, 1998). En aquest mateix sentit, Bazdresch (2002) explica com els significats resulten ser un fenomen intersubjectiu que, implicant una interacció, conformen l'esmentat significat segons els viu cada persona.

Amb tots els elements que aparéixen al paràgraf superior, ens podem fer una idea de la relació conceptual que implica aquest apartat. La discussió sobre els significats roman dintre del que podem anomenar visió interpretativa o, inclús fenomenologia. Tot deriva d'una reacció front als límits del funcionalisme, visió des de la qual no es veu la realitat social com un espill del món natural. La fenomenologia veu el món com un element complex, com una xarxa de significats que, entre altres coses, permet la variabilitat entre persones (Maykut, 2000). Des d'aquesta òptica, les persones que formen la societat no es consideren

recipients passius que recullen allò que determinen les estructures ja creades (Jones, 1987). La vessant que ens ocupa considera que les persones actuen segons les interpretacions que fan de la realitat. Aquesta consideració, substituïx els recipients passius per “actors a l'escenari de la vida, escrivint les nostres pròpies línies” (1987:62). Argument aquest que, remarcant el poder de decisió de les persones, roman al centre del que anomenem paradigma interpretatiu.

Així doncs, l'assumpte d'aquest apartat queda centrat, més o menys, en els significats i la seua interpretació. La justificació que les ciències socials s'hagen preocupat pels significats la trobem en l'orige dels mateixos. Almenys, les investigacions que es duen a terme des del paradigma interpretatiu i, en última instància, també des del paradigma crític. D'alguna manera o altra, les ciències que estudien els fenòmens on es veuen implicats éssers humans, presten atenció a les interaccions que es donen entre les persones, amb els grups i d'aquests amb d'altres. Aquestes interaccions socials podem entendre-les com l'enllaç dels sentits que cada persona fa de les seues accions, esdevenint així el punt de partida de l'acció social (Giner *et. al.*, 1998). En conseqüència, les disciplines científiques que investiguen la societat han inclòs els significats entre les seues prioritats. Sparkes (1992), se'n fa ressò d'aquesta sensibilitat i diu que la ment humana, també dintre de l'objecte d'estudi de les ciències socials, inclou subjectivitat. Lògicament, qualsevol estudi contextualitzat culturalment, o subculturalment, ha mantés la mateixa prioritat. A l'apartat anterior hem vist com els autors i autores citades definien la cultura i la subcultura també mitjançant les interpretacions i significats que les persones feien i tenien de les coses. Per exemple, Rubington (1968) explica com les cultures i les subcultures presenten significats comuns. D'aquesta manera, tenim com la societat i la cultura, que podem considerar les dues cares de la mateixa moneda, comporten i impliquen significats, significats que, per altra banda, vénen formats per les persones que les integren. I són aquests significats el que hem d'aprehendre. Ho diu Sands (2002), quan expressa que un dels objectius de l'etnografia és comprendre que hi ha als caps de la gent.

En altres paraules, Carabaña (1978), diu que si l'acció la construeix l'actor a partir d'allò que percep i interpreta; haurem d'observar la situació i veure-la com el mateix actor, és a dir, percebre l'acció com ell. Maykut (2000), parla de traduir la informació, encara que estiga mediatitzada per les nostres experiències i sentiments. En semblants termes, Alvira (1983) expressa que cal interpretar els fets agafant el punt de vista de l'actor. Jones (1987), coincideix en aquesta postura, col·locar-se en el lloc dels i les protagonistes per actuar segons les seues pròpies interpretacions, procés que rep el nom alemany de 'verstehen'

Dintre de tot el que representen els nous paradigmes, els quals han suposat una alternativa al domini positivista, tampoc tot són comportaments homogenis. Però, tractaré aquest tema a l'apartat envers la investigació qualitativa. Ho dic perquè, dintre de la tradició interpretativa, ha existit, i en certa manera, existix una teoria que va suposar un impuls molt fort a tot el que he descrit adés sobre la visió de la societat no com un element del món natural. M'estic referint a la teoria de l'interaccionisme simbòlic, una teoria, com dic, que va representar una alternativa en tota regla.

En relació amb aquest aspecte, hem de fer una primera aclaració i és que, amb la teoria de Giner (1998), és freqüent que des de la Sociologia es presenten com a sinònims la interacció social i l'interaccionisme simbòlic. Aquesta perspectiva sociològica va nàixer a l'anomenada Escola de Xicago, tot i que la paternitat se li atribueix a G.H. Mead, i va suposar, com dic, una alternativa al funcionalisme de l'època. Des de l'interaccionisme simbòlic s'han usat generalment metodologies qualitatives i els estudis han versat, en moltes ocasions, sobre subcultures o situacions de marginació social (Giner, 1998). Sánchez de Horcajo (1996), explica com l'interaccionisme simbòlic es va preocupar des dels inicis pels significats. I és que la perspectiva porta implícita al mateix nom aquesta preocupació. Veiem, segons aquest mateix autor, alguns dels principals postulats de la teoria (1996:36):

- Les persones tracten els objectes en funció del significat que tinguen per a ells i elles.
- La persona prén un paper actiu en el coneixement
- El significat deriva de la interacció social entre persones
- Els significats es modifiquen i manipulen mitjançant un procés interpretatiu que porta a terme la persona
- Gràcies a la significació comuna es duu a terme la comunicació

L'interaccionisme simbòlic reconeix el caire fenomenològic dels successos (Serra i Salamé, 2002), el que reforça la seua intenció d'entendre la realitat des de la interacció social basada en el sentit que les persones li atorguen a cada cosa. En aquest sentit, Snyder (1989) argumenta que les relacions de cada dia es basen en els símbols que la gent usa per etiquetar i classificar el món que ens envolta. En oposició al determinisme social derivat dels postulats del funcionalisme que, com veiem, deixaven als éssers humans a mercè de les estructures socials creades, l'interaccionisme simbòlic, d'acord amb els trets que s'han exposat, considera que les relacions socials que estudia no es donen obeint a regles fixes, sinó que són la conseqüència de definicions proposades col·lectiva i recíprocament (Joas, 1990). A més, considera que les persones són del tot reflexives i actuen conscientment o, almenys, intel·ligentment (Carabaña, 1978).

Quatre anys abans d'escriure estes línies que ara ens ocupen, quan aquesta investigació començava a dissenyar-se, ja havia escrit alguna cosa que quasi no puc anomenar ni esbòs. Ho dic perquè, revisant aquells primers papers, em vaig trobar amb un paràgraf que resulta recobrar importància en aquest punt. Deia aleshores literalment, quan em referia a una de les tècniques de recollida de dades que anava a a emprar a la presó:

Observación participante: no se trata de registrar una serie de comportamientos aislados sino comprender porqué suceden y cómo se interpretan por parte de los actores (educadores y reclusos). Para ello, este

método requiere la participación del investigador ya sea como profesional o, incluso, como participante de las actividades.

Envers la recollida de dades i l'observació en particular parlarem al capítol següent. El que ara m'interessa i m'ocupa és l'objectiu que vaig explicitar en aquell document, i que no és altre que la interpretació. Tot i estar a una fase molt inicial de la investigació, i que encara no havia aprofundit en el què significava la investigació qualitativa, i molt menys del què volia dir allò dels significats, ja vaig identificar la interpretació com l'objectiu principal. Explique al capítol següent que aquesta és una de les finalitats que es proposen les investigacions dissenyades des del paradigma interpretatiu (i com el seu nom apunta). És a dir, que el que cobra rellevància és el significat de les coses.

Així doncs, totes les línies anteriors on he fet referència al què vol dir un símbol, un significat, la importància de col·locar-se en situació, troba el seu lloc en la investigació que he dut a terme. Si a l'esbòs que cite adés, plantejava la importància de recollir les interpretacions de presos i preses i dels i les treballadores de la institució, aquesta finalitat s'ha revelat clau en tot el procés. Com veure'm al llarg de tots els capítols i apartats que li dedique a la presó en qüestió, l'aprehensió dels significats que els i les protagonistes han atorgat a l'activitat física a dintre és el nucli de tot el treball. Sands (2002), diu que l'objectiu d'una etnografia passa per comprendre que hi ha als caps de la gent, mitjançant l'observació i vivenciació dels símbols, comportaments i representacions materials, comprove com aquesta investigació no és cap excepció, i ja des del mateix títol, la intenció queda clara.

Com a subcultura, la presó ha creat les seues pròpies significacions, i és a través d'elles mitjançant les quals les persones que s'hi troben a la presó es relacionen. Quan a qualsevol context es dona una activitat, l'objectiu de la mateixa es relaciona amb el propòsit, mentre la forma en què es desenvolupa té relació amb els significats dels i les participants (Mejía, 2002). Ambdós aspectes tenen cabuda en aquest treball.

Evidentment, en aquesta investigació es dona l'especial situació de trobar-nos amb activitats físiques practicades a un indret insòlit. A l'apartat anterior citava a McPherson *et. al.* (1989) per evidenciar que les normes, creences i valors que acompanyen l'esport no romandran imperturbables quan aquestes activitats canvien de localització. Tot i la mundialització del futbol, segurament trobarem diferències entre la seua pràctica a una societat industrialitzada i la que es puga donar a un poblat africà. Les activitats físiques que es practiquen a la presó vindran determinades pels significats que presos i preses li atorguen, significats que, per altra banda, estaran influïts per les característiques que he descrit a l'apartat de la cultura i per les peculiaritats personals dels i les protagonistes. La forma de pensar de les persones i les interaccions que es donen entre elles estan íntimament lligades, i orientades per la finalitat i el context (Mejía, 2002). A la presó, la pràctica d'activitat física tindrà uns objectius concrets mediatitzats pel context del que es tracta, sense cap dubte. I sense oblidar les característiques personals. Com veure'm als apartats finals de la investigació, no té el mateix significat l'activitat física per a un funcionari de seguretat que per a un pres.

McPherson *et. al.* (1989), expliquen com les persones de classes baixes solen fer arts marcial. Per què? És fruit d'una casualitat? Pot ser estiga en relació amb la valoració que es faça. Ariño (1997), parla de les formes simbòliques, diu que persones d'esta classe social solen usar estratègies carregades de pragmatisme. En conseqüència, podríem argumentar que si els presos i preses associen la pràctica d'aquestes activitats al desenvolupament ràpid de la musculatura i de l'aprenentatge de tècniques de colpeig, la participació puga estar mediatitzada per aquest tipus de valoracions, es busquen resultats immediats i sense pensar més enllà. Aquesta és la intenció de la investigació, esbrinar i comprendre quins significats té l'activitat física a la presó.

Dunning (1999), parla de com l'esport ha deixat de ser un àmbit on observar únicament qui corre o salta més. En l'actualitat, explica, acomplix la funció de servir perquè les persones que practiquen proben la seua identitat i es situen dintre d'un grup. No es tracta doncs, de fer peses sols per la distracció o

guanyar fortalesa, no. Però tampoc ens hem de conformar en esbrinar quina és la funció que acomplix, sota pena de redundar en els reduccionismes del funcionalisme. Pensem en l'exemple anterior de l'uropeu i l'aborígen, però ara els col·loquem a la presó. Si considerem que mitjançant l'esport tots dos podrien situar-se dintre d'un grup, i si valorem aquesta possibilitat com a positiva per a una estada llarga a la presó, això ens podria fer pensar que ambdós personatges participarien sens dubte en activitats físiques. Però la realitat ens lleva la raó i indica que moltes persones a la presó no fan exercici físic. I és que l'activitat humana i la interacció social no queden establertes, sinó que, més bé, resten obertes i sotmeses contínuament al reconeixement per part de les persones del context (Joas, 1990).

Usant exemples que ens serviran després, hem d'anar més enllà i esbrinar perquè una persona busca distracció o que hi ha darrere de la voluntat imperiosa de guanyar musculatura. Segons el codi propi de presos i preses (veure els apartats envers el codi de presó), la fortalesa física és un criteri de jerarquitització. La musculatura esdevé un símbol, una senyal de significat implícit que tots i totes entenen a dintre. Mitjançant l'esport hom pot mostrar la fortalesa que s'aprecia a l'entorn social (Weiss, 2001). Aquesta podria ser, doncs, una explicació. Aquesta mateixa autora escriu que l'esport "és més que un microcosmos social; és una forma ideal de comunicació i funciona sobre la base de símbols de significat..." (Weiss, 2001:395). Però, quins són aquests símbols a la presó? Quins significats amaguen aquests símbols al poliesportiu d'un centre penitenciari?

Una dura tasca que la investigació qualitativa enfronta amb entusiasme. Aquesta etnografia, no serà pas cap excepció, com ja expressava abans. Cada pres o presa, cada treballador o treballadora, produiran unes explicacions que denotaran uns significats o altres envers cada activitat de la presó, envers cada disciplina esportiva practicada al poliesportiu o al pati de qualsevol mòdul. Cada paraula meua, cada pregunta a una entrevista, serà interpretada per la persona que

tinga davant, la qual atorgarà un significat o un altre. Aquests significats són, per tant, el cos d'aquesta investigació.

CAPÍTOL 3.- METODOLOGIA.

CAPÍTOL 3.- METODOLOGIA.

3.1.- La investigació qualitativa i el disseny d'aquesta investigació.

La recollida de dades propugnada per la metodologia històricament lligada al paradigma positivista basa la seua validesa en la consistència del nombre, en la freqüència de repetició d'un succés que permeta el tractament estadístic del mateix. Estos pressupostos exigixen què el succés a estudiar mantinga certa repetibilitat, per tal d'operacionalitzar els fenòmens (Cohen i Manion, 1990), cosa realment difícil, sobretot a una presó on la manipulació de les variables és pràcticament impossible i on es manifesta en estat pur la complexitat humana. La realitat social és ben distinta a la natural o a la creada a un laboratori; fet que es manifesta plenament a la presó. No m'extendré massa sobre els antecedents d'aquesta investigació (doncs me n'ocuparé a un apartat posterior del mateix nom³), però queda clar que la investigació quantitativa a la presó requereix un permís expedit des de les més altes instàncies, el qual atorgue competències il·limitades i permeta modificar el règim, escodrinyar expedients o usar tècniques objectives. Què pots fer quan la intervenció que es permet avaluar no acomplix les condicions objectives especificades al disseny de la investigació, ja siga per l'absència dels i les internes que s'havien compromés, ja siga per la interferència d'incontrolables variables com ara el consum de drogues?

Metafòricament parlant, la relació entre la investigació quantitativa i la presó resultava com voler construir un trencaclosques on dues peces, rígides totalment, no encaixaren. Per molta força o habilitat que es tinguera, mai s'aconseguiria acoblar-les. La presó, rarament, fa concessions. Tot i això, encara

---

³ Veure 'Negociació de l'accés'

hi ha qui anima a investigar a la presó, això sí, usant, per evitar tants entrebancs, metodologia de la perspectiva qualitativa (Valverde, 1991).

La investigació qualitativa ha resultat, en este sentit, una immillorable eina. En un ambient on l'ús de tècniques estandarditzades està certament limitat, utilitzar la pròpia persona de l'investigador/a com a instrument essencial esdevé la clau de l'èxit. La perspectiva qualitativa, a més, té en compte conceptes com llibertat, elecció o individualitat (Cohen i Manion, 1990). La realitat que em proposava descriure havia de ser apresada, inevitablement, incloent les interpretacions, les raons dels i les protagonistes, acceptant, com no, la variabilitat humana. Un test, per molt validat que estiga no pot recollir els sentiments i emocions de les persones que s'investiguen, el tractament estadístic reduïx a un número les expectatives de persones que viuen sense llibertat, que romanen tancades. El que em despertava l'interés era extraure i descriure allò que els propis presos i preses determinaven com a significatiu. "La realitat que importa és aquella que les persones perceben com important" (Taylor i Bogdan, 1986:16). En este sentit, la manca d'estudis d'estes característiques a una presó evidenciava la necessitat de portar-lo a terme per tal de comprendre la totalitat de l'entorn. En definitiva, s'ha de tenir amb compte allò que volem esbrinar, doncs la naturalesa del problema, entre d'altres coses, determina el tipus d'aproximació escaient, i no al revés. De canviar l'ordre dels termes i pensar que és la forma d'investigar el primer que hem de tenir clar, es deriva la possibilitat d'arribar a pensar que qualsevol metodologia resulta infal·lible, i "caure en l'error de tenir un mètode cercant un problema" (Fetterman, 1998:3).

A més, tampoc es tractava d'estudiar sols una parcel·la de la realitat penitenciària, un únic fenomen, o conformar-nos amb els comportaments visibles, sinó descriure la vida d'un pres o presa, això sí, en un ambient concret com és el poliesportiu. En aquest sentit, la condició holística de la investigació qualitativa (Bisquerra, 1989) juga a favor d'aquestes intencions, a favor d'esbrinar el rerefons. No oblidem tampoc que, darrere dels comportaments de

les persones i les seues interpretacions, encara hi ha on escodrinyar, doncs podem trobar-nos formes de pensar i de sentir totalment estereotipades (Malinowski, 1986).

Els distints mètodes i tradicions que integren el que hui coneguem com investigació qualitativa s'han usat des de fa molt de temps. Segons Martínez (1994) un dels primers a fer-ho va ser l'historiador grec Herodoto qui, amb les seues cròniques, posa una de les primeres pedres a la creació del mètode etnogràfic. Sparkes (1990), referint-se a molts segles després, explica l'existència de relats, a mode d'històries de vida, sobre els indis nord-americans fets pels exploradors, o envers marginats de grans ciutats. No obstant, no és fins finals del segle XIX i començament del XX que aquest ús es fa conscientment, encetant doncs la metodologia qualitativa propiament dita (Taylor i Bogdan, 1986). L'Escola de Xicago generalitzà l'ús d'aquest mètodes, els quals patirien un retrocés en el període comprén les dues guerres mundials. Tot i això, una vegada finalitzats els episodis bèl·lics, la Sociologia s'encarregaria de recuperar el seu ús.

Però, malgrat certa popularitat dels mètodes qualitatius, la trajectòria no ha estat fàcil, per no parlar de la convivència inexistent entre metodologia qualitativa i la quantitativa. Durant molts segles la tradició científica ha estat al costat d'àmbits d'estudi com les matemàtiques o la física, aquelles esferes de la realitat que entenem com objectives. Des de Pitàcores, passant per Copèrnic o Galileu, "la tradició aristotèlica" (Múrcia, 2002:2), ha estat la lògica predominant a les ciències naturals. Aquest autor, parla de com aquesta tradició de postulats assentava els pilars bàsics del positivisme, aquells que fan referència a la obligatorietat de la ciència de demostrar (positivar) i fer ús de l'experiment. La realitat era entesa com una fotografia, immutable i, sobretot, controlable. Les disputes, doncs, han estat constants a les últimes dècades en un intent de definir fins on arriba la ciència, què és i què no.

A finals del segle XIX, amb els moviments socials que es produïxen, encara derivats de la revolució francesa, i amb el sorgiment de les ciències

socials, Comte i Stuart Mill pretenen traspasar els principis positivistes a les disciplines encarregades de l'estudi de la realitat social (Múrcia, 2002). Aquests principis, eren bàsicament l'experiment i manipulació de les variables, les lleis universals que establixen relacions regulars i la neutralitat a l'observació (Hammersley i Atkinson, 1994).

Però l'extrapolació resultava, a totes llums, inapropiada per entendre la variant realitat social. Inclòs una de les disciplines bàsiques del determinisme científic, com ara la Física, va viure un moviment renovador que qüestionava la infal·libilitat de les conclusions dels experiments. A principis del segle XX autors com Einstein, Heisenberg, Bohr, Planck o els membres del Cercle de Viena, encapçalaren una corrent que relativitzava els descobriments, posant en dubte l'existència d'una ciència absolutament objectiva (Martinez, 1994). Paral·lelament, començaven a despuntar els treballs d'autors com LePlay, Boas o Malinowski elaborats des d'una perspectiva qualitativa o els ja anomenats relats de l'Escola de Xicago.

Més o menys a meitat del segle passat, autors com Horkheimer o Adorno, membres de l'anomenada Escola de Frankfurt, llançaren dures crítiques contra el positivisme per l'intent de monopolitzar la ciència. Segons aquests autors, la tradició positivista està ara sesgada pel capitalisme i tracta, igual que fa amb els successos naturals, de controlar la realitat. Però l'ordre de la natura no és extrapolable a la societat (Cohen i Manion, 1990). Junt amb les crítiques per la falta de sensibilitat cap a les injustícies socials (Múrcia, 2002), l'Escola de Frankfurt qüestionà els plantejaments principals del positivisme, ja siga per ser contrari a la inducció o per la seua tendència a estudiar únicament allò que es sap segur que validarà la teoria existent, mai que la invalidarà (Escohotado, 1998).

La importància, però, de la metodologia qualitativa no recau en l'alternativa que pot representar front a la investigació quantitativa, sinó, ben bé al contrari, el complement que representa al costat de la visió positivista. Malauradament, s'ha optat per entendre la convivència entre ambdós perspectives com excloent, quan la riquesa científica deuria recolzar-se en la

possibilitat de complementació. Cap paradigma pot presumir de ser definitiu, cap d'ells serà posseïdor de la veritat absoluta, però l'aproximació a la realitat sí resultarà més fàcil quan els esforços siguin conjunts (Ernest, 1994).

Tot i això, encara que es desitge la coordinació entre ambdós formes d'entendre i d'aprehendre la realitat, no serà menys cert que segons la situació a investigar, cada perspectiva oferirà unes possibilitats o altres. En aquells àmbits de la realitat on les relacions no es poden limitar a una senzilla operació de causa-efecte, on la complexitat social es manifesta en tota la seua presència, resultarà complicat reduir-ho a expressions estadístiques. Hamersley i Atkinson (1994), ho anomenen intencions, motius, actituds i creences, però podríem parlar, senzillament, de subjectivitat humana, d'imprevisibilitat. La realitat social és difícilment controlable, no es pot preveure tal i com es preveu l'enlairament d'un avió o la velocitat de caiguda d'un objecte a terra. En ocasions, dona la impressió que el positivisme tracta com a fet objectiu la suma de fets subjectius, reduint la condició humana a un conjunt de relacions per operativitzar i mesurar. Però la riquesa humana no és del tot quantificable, almenys quan s'han d'estudiar aspectes derivats de les interpretacions, la imaginació o entendre el què i perquè del comportament humà.

L'elecció d'una perspectiva concreta pot derivar d'un focus epistemològic concret, una forma de veure la vida. És a dir, que nosaltres podem arribar a escollir les tècniques derivades de la perspectiva qualitativa perquè pensem d'una determinada forma o perquè pensem que podem acomplir determinada missió en la nostra existència (Martínez, 1994). En aquest punt, ens trobem a prop de la qüestió dels paradigmes, els paradigmes de la ciència, les finestres des de les quals, com a científics i científiques, ens anem a abocar a la realitat. Cada paradigma ha desenvolupat una metodologia concreta, d'acord amb les seues intencions i manera d'entendre el món:

- El paradigma positivista, tradicional de les ciències naturals i que, durant molt de temps, ha estat homogeni també a les ciències socials, cerca la

causalitat mitjançant l'experimentació. Segons Sparkes (1992), per a aquest paradigma, el coneixement és objectiu, està allí i, tan sols, hem de descobrir-lo. En canvi, segons Habermas, el tret fonamental és que cerca la predicció i el control (Ernest, 1994). El problema d'este paradigma és que no recull la variabilitat humana ja que interpreta les persones com a fenòmens que es repeteixen, sense ser sensible a les inherents diferències.

- El paradigma interpretatiu, que enceta la tradició fenomenològica d'entendre la realitat des de les interpretacions dels propis actors i actrius, busca senzillament descriure el què passa. Ontològicament, entén que el coneixement adquirix significat a la ment de les persones. Mogut per un desig d'enteniment a través de procediments dialèctics, té el problema de presentar serioses dificultats a l'hora de fer generalitzacions.
- El paradigma crític, desenvolupat a l'anomenada Escola de Frankfurt, on destacaren autors com Adorno o Marcuse, cerca l'objectiu d'una societat millor. Segons Sparkes (1992 i 1992b) en aquest paradigma trobem posicions ontològiques barrejades, unes pròpies del paradigma positivista i d'altres del paradigma interpretatiu. Aquest autor afegix que el dualisme entre opressors i oprimits està en la base del naixement d'esta orientació, la qual persegueix trencar la tendència continuista de les institucions i, mitjançant la generació de conflictes, provocar la conscienciació de les persones i, per extensió, el canvi social. Moltes són les similituds amb el paradigma anterior ja que ambdós pretenen averiguar les interpretacions de les persones encara que, aquest últim, usará la informació obtesa per canviar les coses. Ernest (1994), explica que el principal problema el pot esdevenir la quantitat d'energies que es poden malgastar cercant uns canvis que difícilment es produiran.

Sense posar en dubte la nostra llibertat a l'hora d'escollir i tenint present que una persona pot arribar a la perspectiva qualitativa per diverses raons, no serà faltar a la veritat explicar que, com deia abans, cada perspectiva ha desenvolupat

una sèrie de característiques que la fan idònia per a certes situacions i àmbits d'estudi. En aquest cas, la investigació qualitativa, connectada als paradigmes interpretatiu i crític, destaca per alguns trets que la diferencien de la dominant, la quantitativa:

- Inducció front deducció: mentre la investigació quantitativa al que es dedica, majoritàriament, és a aplicar constructes i idees provinents de teories ja establertes o en procés de verificació, la investigació de caire qualitatiu extrau les hipòtesis i conceptes des de la realitat, de forma que, una vegada al camp d'estudi, sorgixen múltiples preguntes; aquestes, a més, es multipliquen en una primera fase de contacte amb aquesta realitat. A continuació, es tractarà de respondre a aquestes qüestions. Per això, inducció es referix a extraure de la realitat, mentre deducció significa fer descendir conceptes des de la teoria a la realitat.
- Òbviament, la investigació qualitativa és altament generadora de coneixement, dedicada com està a introduir-se a contexts i llançar preguntes i més preguntes i tractar de donar-li respostes. Altrament, la investigació quantitativa destaca pel seu afany verificador, és a dir, validar les teories ja existents mitjançant la seua aplicació a la realitat.
- El paradigma positivista propugna la recollida de fenòmens i la freqüència en què es donen, és a dir, enumeren els successos. La investigació qualitativa, per altra banda, es preocupa més per la construcció de proposicions i categories d'anàlisi dels fenòmens a estudiar.
- El caràcter èmic de la investigació qualitativa ve a reflexar la seua preocupació per les interpretacions de les persones que estudia, pel que diuen i pel que pensen. Per contra, des del positivisme es propugna un allunyament dels fenòmens a investigar per tal d'aconseguir la desitjada objectivitat (caràcter ètic).

(Goetz i Le Compte, 1986)

Aquestes són, bàsicament, les característiques de les que parlen la majoria d'autors/es, però encara n'hi ha més. La relació entre les dos perspectives no es pot resumir amb la comparació de quatre parells de binomis. És interessant, però, observar com la flexibilitat de l'opció qualitativa permet trobar i crear múltiples característiques. Taylor i Bogdan (1986) parlen de la investigació qualitativa com si d'un art es tractara. La persona que investiga d'esta manera troba que no ha de seguir normes estandarditzades i fixes per a confirmar la validesa de la seua investigació (això sí, haurà de seguir procediments igualment rigorosos). És, per tant, un procés que va construint ú mateix, que va creant. Per això, en ocasions, es presenta certa dificultat a l'hora de definir la perspectiva. En un principi, la seua flexibilitat representa un element una mica desesperant, doncs és normal buscar pilars fermes on aferrar-se. El que passa és que després el propi procés d'investigació t'embarga i la creativitat es fa enormement significativa. Altre avantatge d'aquesta flexibilitat és la gran capacitat d'adaptació que posseïx, ja que et permet variar el mètode o les tècniques de recollida de dades segons les exigències de la situació.

Tot i que la presentació d'una tesi està subjecta a certs terminis, la flexibilitat de la perspectiva qualitativa permet retardar entrevistes i dies d'observació a l'entorn, segons exigències de les persones i de la institució. Quan del que es tracta és d'establir una convivència, que en el meu cas ha estat de dos llargs anys (amb persones preses i treballadors i treballadores de la presó), el més important és la confiança. Per això, no he hagut d'atabalar mai a ningú per culpa del disseny de la investigació. Si una entrevista no es podia fer un dia, doncs la setmana vinent. Es recomana adaptar els mètodes i tècniques a l'ambient que s'estudia (Fetterman, 1998) i, com no, els ritmes. Les persones que s'investiguen han de tenir un cert control sobre la investigació (Woods, 1998), i més a una presó.

Des d'un principi la relació amb Àlex, l'educador d'esports de la presó, ha esdevingut fonamental. A banda del servei que he prestat a la instal·lació, ell ha vist amb confiança el meu projecte i ha endevinat algun valor per tal de veure'l

com interessant⁴. Per això, les primeres passes anaren encaminats a involucrar-lo a ell. Evidentment, el disseny de la investigació estava obert a les seues exigències pel qual el primer a fer va ser establir un acord explícit amb els següents termes:

- Col·laborar amb la institució i, obligatòriament, fer constar aquest fet al document que s'entregue a les autoritats de presó per tal que tinguen constància.
- Citar als i les col·laboradores als treballs publicats. Malgrat que Àlex em va comunicar el desacord de la junta amb que es publiquen treballs fets per persones de fora de la institució, encara que estiguen assessorats per treballadors de la mateixa presó.
- Gestionar l'entrada al recinte a través d'una associació.

Anteriorment, parlava de com aquesta investigació la considere totalment personal. És a dir, que he estat jo el principal protagonista, també en el sentit d'haver conviscut amb els distints compromisos que se'm plantejaven. Han estat molts els dies que he passat a la presó. I la investigació des de la perspectiva qualitativa requereix un tracte personal i profund amb les persones a les quals vols arribar a comprendre. En un principi, no sabia ben bé quant de temps havia d'estar al camp d'estudi. Després d'un any d'anar cada dia, comences a reduir els dies d'estada. Al final, en època d'escriure, tan sols cal anar per resoldre dubtes, fer alguna entrevista o, senzillament, mantenir el contacte amb els amics fets.

Tot i això, no hi ha fórmules exactes, ni receptes ni manuals titulats 'Com desenvolupar una etnografia al poliesportiu d'una presó'. No existixen respostes tancades que contesten quan de temps has d'estar anant al camp que estudies. La

---

⁴ Entrevista a Àlex: *¿Por qué la acepté? En primer lugar porque a mi me puede reportar beneficios. Yo pienso que puedo sacar conclusiones importantes e interesantes de la investigación. En segundo lugar, porque es otra persona trabajando, para sus propios intereses también, pero bueno, trabajando para el centro. Y luego, fundamentalmente las conclusiones para variar yo un poco mi orientación en la manera de llevar esto (E 40).*

pròpia marxa de la investigació respon. Arriba un temps en què l'avorriment és inaguantable, en què ja no passa res de nou, en què hom ja ha interioritzat la rutina del poliesportiu i qualsevol esdeveniment és ja igual que el del dia anterior.

Quantes entrevistes s'han de fer? Les necessaries per explicar què passa al poliesportiu i per entendre què pensen els i les protagonistes. Ni una més ni una menys. Algunes persones, com ara el director de la presó, se m'han revelat innaccessibles, tanmateix, sempre podia entrevistar-ne a d'altres. Resulta evident que el disseny de la investigació ha variat sobre la marxa, i he hagut d'anar prenent decisions cada dia, adaptant-me a les necessitats de les persones de presó. Per exemple, als presos i preses els he hagut d'entrevistar amb paper i bolígraf, sense gravadora, per la negativa de la institució a introduir l'aparell. Doncs, he hagut de prendre la decisió de seguir endavant, tot i que es recomana (en alguns llocs, inclòs, s'exigix) que les entrevistes es graven. Què havia de fer, deixar de banda la investigació?

L'ajuda dels directors és fonamental, però no definitiva ni vinculant. Ells no han estat a la presó, no coneixen el context ni les persones. Però saben de metodologia i fan de públic crític durant totes les fases de la investigació. Llegir etnografies i manuals d'investigació dóna força, consells i alguns detalls extrapolables al teu context d'estudi, però no marquen un camí definitiu. Un poblat indígena no té res a veure amb la presó, o quasi res. Tan sols que l'etnògraf ha hagut de passar-se hores i hores contemplant rituals i vivències, igual que jo.

En definitiva, el que m'agradaria destacar és la responsabilitat personal a l'hora de dissenyar aquesta investigació, com la perspectiva qualitativa permet una flexibilitat tal que ompli de significat i satisfacció el procés. I com les hores passades amb altres persones, encara que siguin preses o treballadors/es de la institució, m'ha revelat una realitat, tot i que llunyana, plena d'humanitat. A més de subjectes d'investigació, a la presó hi ha persones que tracten de sobreviure a un ambient dur. Les seues opinions, comentaris, disputes i reflexions,

influenciades inevitablement pel tancament, no es poden expressar amb números, ni simplificar amb estadístiques. Tampoc cap tot en una investigació com aquesta, però si, almenys, és un intent de fer justícia recollint les seues paraules i tractant-los com a persones pensants, diferents i imprevisibles.

3.2.- L'etnografia.

Etimològicament, la paraula etnografia es dividix en dos, en *ethnos* i en *grafia*, que significa alguna cosa així com la descripció d'un grup que viu junt (Martínez, 1994). Aquesta modalitat d'investigació qualitativa representa una alternativa més, junt a històries de vida o estudis de casos, que pretén proporcionar una descripció de la realitat que estudia atenent als comportaments⁵ de les persones (Wolcott, 1973). Tot i això, el terme en qüestió no està exempt de certa ambigüïtat, i no és estrany que per etnografia s'entenga observació participant o, fins i tot, Antropologia. En aquest sentit, podríem considerar l'etnografia com el primer dels tres graons d'una escala que, segons explica Maestre (1967), continua amb Etnologia i finalitza amb Antropologia.

L'etnografia és un dels mètodes més usats per la perspectiva qualitativa. I no sols per antropòlegs; no en va, explica Woods (1998), el mètode etnogràfic reünix les característiques adients per esdevindre ideal en la investigació a l'escola. Segons aquest mateix autor, l'etnografia és la “descripció del mode de vida d'una raça o grup d'individus” (1998:18), atenent a les seues interpretacions i anant més enllà dels detalls superficials. En ocasions, però, i també en forma de crítica severa, es compara l'etnografia amb la tasca periodística. En aquest sentit, Fetterman (1998) aclaria que, mentre reporters i reporteress es centren en aspectes

---

⁵ Fetterman (1998) exposa que l'etnografia no sols ha de fixar-se en els comportaments de les persones, ja que això ens acosta al concepte més materialista de la cultura, sinó que, en complementació, s'ha d'aprehendre idees, pensaments i coneixements.

poc habituals i sorprenents, els i les etnògrafes basen el seu treball en allò que hi ha de rutinari i constant als grups que estudien.

Podem dir que els treballs de camp propis de l'etnografia s'iniciaren a mitjans i, sobretot, finals del segle XIX als cercles científics anglesos. Primerament, eren viatgers i missioners els que recollien l'existència i costums de pobles llunyans i desconeguts, esdevenint després en àmbit propi d'una incipient caterva d'antropòlegs. Coincidix amb aquest argument Maestre (1967), quan afirma que les primeres etnografies es portaren a terme, inclús abans que l'Antropologia Social mostrara un cos científic. Aquest autor, parla concretament de De Morgan com un dels primers a usar tècniques etnogràfiques al 1859, quan va conviure amb indis dels estats de Kansas i Nebraska, als Estats Units. En aquesta època, des de l'Associació Britànica s'impulsaren un bon nombre d'expedicions amb la finalitat d'estudiar i comprendre noves tribus i cultures. Al 1912 un número de la revista *Notes and Queries* explicava les peculiaritats essencials de l'etnografia, tal com el seu caràcter inductiu, la necessitat de triangulació i el requeriment de mostrar-se simpàtic als i les indígenes (Stocking, 1993).

En aquesta època, però, continuà vigent i amb força la perspectiva quantitativa. Els pressupostos del positivisme es mantenien fermes, dificultant el desenvolupament d'un incipient moviment de caire qualitatiu. L'experiment i la verificació, com a base de la ciència, són inqüestionables; entre el 1910 i el 1913 Bertrand Russell desenvolupa la seua lògica matemàtica, que aprofundix més encara en la concepció irrefutable de l'experimentació (Martínez, 1994). Tot això, i com explique a l'apartat envers la investigació qualitativa, en aquesta època esdevé la reformulació i flexibilització de certs arguments, sobretot en el camp de la Física. A més, coincidixen en el temps treballs com els de Boas, Malinowski o els de l'Escola de Xicago. Per a Maestre (1967), el treball de Bronislaw Malinowski és "la primera formulació sistemàtica de com portar a terme una investigació mitjançant aquesta tècnica, alhora que aconseguix ajuntar pràctica i teoria en un conjunt d'allò més coherent" (1967:30).

Malgrat els treballs etnogràfics de les primeres dècades del segle XX, d'autors com Vanderwalker, Hewett, Montessori (Goetz i LeCompte, 1988), o els ja citats adés, les dificultats per al mètode etnogràfic no havien acabat del tot. La perspectiva qualitativa en general, i particularment l'etnografia, minva de forma significativa degut a les guerres mundials, i en part també a la persistent preponderància aplastant de la metodologia quantitativa. El període entre guerres, però, esdevé un bon moment per a la recuperació. Goetz i LeCompte (1988), citen en aquests anys els treballs de Mead, de Benedict, d'Heckel o de Nadel, entre d'altres.

Una vegada finalitzada la II Guerra Mundial, l'etnografia recupera l'auge de dècades anteriors, de la mà de l'incipient naturalisme (Hammersley i Atkinson, 1994), de l'escola de Frankfurt i de les nombroses experiències etnogràfiques que es duen a terme als Estats Units. Famosos són, per les seues etnografies, autors com Henry, Kimball, Spindler o, més tard, Wolcott. L'etnografia és, hui en dia, un dels mètodes més usats pels antropòlegs, els i les quals, per estudiar un context concret, romanen al mateix un cert temps per tal de vivenciar en primera persona el què allí passa. L'ús de l'etnografia s'ha generalitzat i gaudix de bona salut, sobretot per la impossibilitat de les tècniques positivistes per aprehendre certs aspectes de la realitat social (Hammersley i Atkinson, 1994).

Reprenem ara, però, la definició del què s'entén per etnografia. La diferència entre etnografia i els altres mètodes de la perspectiva qualitativa, es pot entendre simbòlicament amb la imatge de la tenda de campanya. Antropòlegs com Malinowski, tot i no ser el primer, canviaren les rutines dels treballs fets fins aquell moment i emprengueren un viatge llarg, el qual els portà a conviure amb tribus més o menys desconegudes. Romandre al camp que s'estudia, doncs, suposa una implicació gairebé total, entenent que s'han de passar moltes hores, inclòs mesos sencers. Per això, per l'alt compromís que suposa, l'etnografia està considerat com un mètode car (Knapp, 1986). De totes maneres, passar molt de temps és una de les coses "indispensable, però no suficient" (Wolcott, 1993:129).

Independentment de les hores que necessàriament has de romandre al camp d'estudi, la llista de requeriments es pot veure augmentada: aprenentatge d'una llengua nova, atorgar contraprestacions, contraure malària o hepatitis, entre d'altres. En aquest punt, és adient diferenciar entre un tipus d'etnografia més extensiva, per tal de localitzar llocs d'interès, i una etnografia intensiva, la qual comporta llargs i profunds estudis d'anys de duració (Mauss, 1974).

En poques paraules resulta certament complicat retenir l'essència de l'etnografia, però trobe que l'expressió anglesa *being around* (Lyons, 1992:255), s'aproxima de debò. Una mena d'estar per allí, de romandre a un indret i observar, i participar. La implicació als esdeveniments, o l'eterna decisió entre l'observació-participant front a la participació-observant, passant per l'observació a seques, matisarà la nostra presència al camp d'estudi la qual serà, d'una forma o altra, quasi permanent i de llarga durada.

Knapp (1986) enumera algunes de les principals característiques d'una etnografia:

- S'ha de mostrar una disposició oberta, en un principi, a tots els successos del context que estudiem
- Requerix alta implicació de l'investigador a l'entorn estudiat
- Es farà ús de tècniques intensives: observació participant i entrevistes, entre altres.
- Es tracta d'un intent per comprendre els significats dels i les protagonistes
- Destaca la importància del context (model ecològic)
- Finalitza amb un informe escrit

Com es pot observar, s'enumera, d'entre les característiques de l'etnografia, l'intent d'aquesta de comprendre el significat dels i les protagonistes. En relació a l'essència de la perspectiva qualitativa, l'etnografia tracta d'interpretar el funcionament d'una cultura, però segons la versió de cada membre del grup (Wolcott, 1993). D'entre els successos observats es deuen

extraure abstraccions, lleis i normes (Malinowski, 1993) que permeten la descripció i l'enteniment de la cultura en qüestió. Per a Taylor i Bogdan (1986), l'etnografia es basa en el fet que les creences, tradicions, rols i valors es van internalitzant a poc a poc a cada membre d'un grup, pel que els comportaments regulars que es generen es poden explicar adequadament. Però la convivència a l'indret, les entrevistes, i l'observació, unit al caràcter inductiu, porten a l'etnografia a esdevindre una mena d'altaveu de les persones investigades. Qualsevol plantejament previ del problema, qualsevol hipòtesi que ens rondara al cap, ha de ser replantejada i reformulada durant el primer contacte amb el camp (Hammersley i Atkinson, 1994).

Però, anem per parts. I és que, en aquest sentit, l'etnografia destaca, d'acord amb la filosofia de la perspectiva qualitativa, o descriptiva, com l'anomena Wolcott (1984), per l'absència d'hipòtesis prèvies. És evident que, des del moment en què la persona que investiga s'erigix com a principal element de la investigació, les seues interpretacions i pensaments juguen un paper fonamental, però açò no vol dir que s'hagen establert explicacions per endavant. Únicament, s'ha de tenir en compte, això sí, que la subjectivitat de l'etnògraf/a està present a la investigació, el que representa, una dificultat:

De fet, hi ha una gran dificultat a destriar les nostres pròpies sensacions d'una interpretació correcta de l'esperit íntim dels indígenes

(Malinowski, 1986:163)

Però la intenció de l'etnògraf/a, una vegada iniciada l'estada al camp d'estudi, és llançar preguntes sobre tot allò que veu, deixant de banda, en la mesura del possible, les seues preconcepcions (Wilcox, 1993). La qualitat inductiva de l'etnografia és indubtable, inclús són les pròpies persones investigades les que definixen els problemes i qüestions a esbrinar i comprendre. Per això, l'investigador/a, al principi, ha d'observar-ho tot, ha de ser receptiu a qualsevol cosa per anar definint els aspectes més importants. L'habilitat social de

la persona i la seua intel·ligència creativa seran fonamentals, doncs (Sparkes, 1992). Malgrat això, no es contempla la informació prèvia sobre el lloc a investigar com errònia, sempre i quan això no comporte una predisposició excessiva que limite l'angle de visió, els límits de la investigació (Goldberg, 1984). He de referir, en aquest punt, que existixen investigacions de 'contracte' (Wolcott, 1984), on les limitacions de temps aconsellen dur a terme una documentació prèvia a fons.

Més endavant, sobretot a l'apartat dedicat a l'observació, parlarem sobre els distints nivells d'implicació de la persona que investiga a les distintes activitats que es desenvolupen al camp d'estudi. Ja he anomenat, però, que les modalitats d'implicació depenen de la tria que es faça a l'hora d'observar: sense ser vist, de participar com una persona més a tot allò que ocorrega o, de forma combinada, elegir una estratègia mixta d'observació-participant. Hi ha diverses modalitats, i cadascuna d'elles amb les seues inherents matisacions. Tot i això, l'etnografia, pel seu caire descriptiu i per perseguir la comprensió, requerix processos llargs fins que s'obtenen les interpretacions dels i les protagonistes. Exceptuant etnografies pactades, com les de contracte que he anomenat més amunt, sembla haver cert consens en establir el temps mínim de durada d'una etnografia en un any (Wolcott, 1993). En aquest mateix sentit, s'expressa Russell (1994), quan parla de dotze mesos com el temps normal d'observació. El punt i final d'un estudi etnogràfic, el qual ha de coincidir amb la comprensió profunda d'allò que s'investigava, pot anar des d'unes centenars d'hores fins a diversos anys de treball (Fetterman, 1984). Evidentment, després restarà completar l'anàlisi i la interpretació, així com l'escriptura, les quals, com veure'm després, poden suposar altres períodes llargs de treball.

Una altra de les peculiaritats, més característiques de l'etnografia, és el seu caràcter holístic. El model ecològic que nomenava adés, fa referència a la motivació primordial de l'etnografia de relacionar-ho tot i no explorar successos aïllats. Les connexions d'allò que s'estudia amb el context deuen ser constants i multidireccionals. Qualsevol comportament o interpretació, posem per cas, pot

estar relacionat amb diferents elements de la cultura que estudiem. Explorar l'economia, el sistema polític, l'estructura social i laboral o el sistema de creences, esdevé fonamental (Ogbu, 1993).

Així, l'herència social és el concepte clau de l'antropologia cultural. L'antropologia ha d'analitzar la cultura en els seus elements components, la relació d'aquests elements entre ells i la seva relació amb les necessitats de l'organisme humà, amb el medi ambient i amb les finalitats humanes universalment reconegudes.

(Malinowski, 1986:10).

D'aquesta manera, expressa Malinowski el caràcter total de l'etnografia. De fet, no són pocs els autors que destaquen aquesta característica. Wolcott, en aquest sentit, argumenta que a més d'estar preocupat pel context més immediat, l'etnògraf/a mostra un creixent interès per prestar atenció envers "l'ample context social" (1984:204). Un succés observat no esdevé un detall sense importància, sinó un element més a estudiar per tractar d'esbrinar i aclarir una atapeïda xarxa de factors, tant socials com culturals, que integren qualsevol realitat (Goldberg, 1984). Si recuperem a Malinowski, veiem com adés explicava la finalitat de l'Antropologia, i s'entén que de l'etnografia per extensió, en termes d'anàlisi de la cultura. I és ell mateix qui definix la cultura no sols com un conjunt de béns, utensilis, normes i costums, sinó que reclama que "idees, pensaments i emocions", siguen inclosos (1981:30).

L'etnografia, originàriament dedicada a l'estudi de pobles exòtics, ha extés el seu ús més enllà de les tribus llunyanes i estranyes a la nostra. Hui en dia, s'usa en diversos àmbits i per distints investigadors (recordem les paraules de Woods (1998), envers les bondats del mètode per al seu ús a l'escola). La prova és aquesta etnografia, la qual esbrina un grup pròxim però distint com és ara la presó. Aquest fet, no deixa de suposar un cert trencament amb la tradició; l'existència d'etnografies a indrets pròxims s'allunya de la concepció de

l'etnògraf/a solitari/a (Vered Amit, 2000). Per exemple, hi ha casos d'etnografies a contexts escolars (cas de Wolcott amb *The man in the principal's office*, 1973), a àmbits empresarials o a ambients urbans diversos. No obstant, pot ser cert que canviar un viatge llarg i distanciador, per desenvolupar una etnografia prop de casa pot esdevenir en un vertader exercici de malabars, degut als continus canvis de context entre el camp d'estudi, el treball i la llar (Caputo, 2000).

El problema, moltes vegades, deriva del fet que el que s'estudia no és el que més es coneix, el més pròxim, sinó allò més inaccessible. Per això, en ocasions, portar a terme una etnografia pot reportar alguns perills. Estudiar indrets com barris marginals, zones controlades per bandes o grups de delinqüents, i desenvolupar l'estudi mitjançant la convivència no és, certament, el més segur. Però, tot i que deixar el teu ambient diari i endinsar-te en un de desconegut augmenta la possibilitat de problemes, moltes vegades la perillositat real no es tan gran, i tan sols es veu magnificada per ficcions fruit de la societat (Sugden, 1995). A l'apartat envers l'observació, dedique unes línies al meu cas en concret. Personalment, avance, no m'he vist immers en situacions d'especial gravetat, encara que he experimentat moments de certa amenaça. Les meues decisions han estat influenciades sempre pel que he vist fer a les persones del context, tant presos i preses com treballadors i treballadores. No he fet ni més ni menys, amb el consol que suposa saber que no he estat motiu de baralles ni d'alteracions greus.

Però, l'etnografia pot suposar no sols un perill físic, sinó reportar greus transgressions de les lleis en vigor i, en certa mesura, dels principis ètics de l'investigador/a. La convivència que resulta d'una participació activa amb el grup que s'estudia que, pot ser, siga un grup de delinqüents o de presos, et pot suposar haver de decidir si tirar endavant amb un comportament adaptat però il·legal. La decisió ha d'estar en relació amb si mereix la pena seguir endavant, si realment la investigació i el seu significat compensen la decisió de tirar endavant (Fetterman, 1984). Sugden (1995) va més enllà i afegix que, a banda del nostre judici com a

investigadors/es, està la consideració de la nostra seguretat personal. En relació amb els comportaments ètics, no ja dels que establixes amb les persones que investigues de cara a augmentar la credibilitat de l'estudi, sinó dels propis d'una societat, la decisió, igualment, és personal. Tot i que aquests principis ètics canvien, podem considerar que no hi ha ciència sense valors (Russell, 1994). És ben cert que el que es considerava ètic fa uns segles, hui no ho seria; pensem si no en els estudis científics portats a terme per l'Alemanya nazi. La valoració, doncs, de la persona que investiga esdevé fonamental, el que no ens deuria allunyar d'uns clars condicionants socials. Hauríem de preguntar-nos, en aquest sentit, si val la pena portar a terme etnografies que minven la qualitat de vida de les persones, si val la pena amenaçar la salut o el benestar per un estudi. La solució podria estar en què la persona que porta a terme l'etnografia es pregunte què està abans, si aquesta qualitat de vida, o benestar de les persones estudiades o, pel contrari, la investigació i trajectòria d'ell o d'ella mateixa, de la persona que fa l'estudi.

3.3.- La negociació de l'accés.

3.3.1.- Antecedents.

Abans de portar a terme la investigació que ens ocupa, vaig tenir una experiència anterior amb la presó. M'agradaria referir-me a aquest episodi, no sols per deixar clars alguns conceptes, sinó perquè la negociació que vaig encetar en aquella ocasió forma part de la que, finalment, ha donat els fruits esperats.

Els primers intents d'investigar a la presó estaven concretats en un projecte de caire positivista, un treball d'intervenció mitjançant el qual es pretenia establir si la pràctica regular d'activitat física tenia alguna influència en l'autoestima i l'autoconcepte de varons presos. Per a poder desenvolupar-lo, necessitava òbviament que algunes portes se m'obriren.

Teòricament, la presó hauria d'obrir les portes a la col·laboració exterior. Així s'establix al Reglament Penitenciari de l'any 1996. Abans però, la Llei Orgànica General Penitenciària de l'any 1979, tan sols establia la possibilitat de la col·laboració, sempre i quan –aclaria- es pretenguera la recuperació social dels interns i internes:

Amb la finalitat d'obtenir la recuperació social dels interns en règim ordinari i obert es podrà sol·licitar la col·laboració i participació dels ciutadans i institucions o associacions públiques o privades ocupades en la resocialització dels reclusos (Article 69.2 de la LOGP, 1979:13).

Però no és fins el RP actualment en vigor que la possibilitat es convertix en una espècie de mandat. El RP, concretament al seu article 111.3, expresa:

Es facilitarà la col·laboració i participació dels ciutadans i d'institucions i associacions públiques o privades (RP, 1996:113).

Curiosament, unes pàgines abans de l'esmentada norma s'establixen les passes a seguir per tal de poder accedir a la presó, sempre des d'una organització o associació especialitzada. El capítol VII, "De la participació i col·laboració de les Organitzacions no governamentals", especifica, al llarg dels quatre punts que desenvolupen l'article 62, que es deurà remetre una sol·licitud d'intervenció on s'especifiquen els objectius, la temporalitat del programa, les persones amb les que es va a intervindre, i un munt d'informació més, per tal de ser aprovat pel

Centre Directiu de Madrid. Tot això, sempre i quan la Junta de Tractament de la presó en qüestió hi estiga d'acord.

Encara que la meua entrada a la presó tenia la principal finalitat d'elaborar una investigació sobre la mateixa, l'accés al seu interior es va plantejar com a voluntari, a través, evidentment, d'una ONG. El problema residix en què les associacions que treballen a la presó no poden inventar-se la intervenció que van a fer, sinó que depenen del què el centre en qüestió establisca com una necessitat. És a dir, que cada centre penitenciari disposa d'una llista de necessitats, d'acord amb els criteris de les persones que formen la Junta de Tractament. Les entitats col·laboradores s'han d'ajustar a aquestes condicions.

Per això, quan jo vaig fer els primers contactes amb l'associació de la qual després formaria part, no sabia ben bé si el meu projecte, com a voluntari, seria acceptat. En aquell moment el que tampoc sabia és que, a partir d'aleshores, encetava un llarg procés de negociació. La lectura d'experiències semblants, però, em va proporcionar una idea del que estava a punt de patir. Taylor y Bogdan (1986) alerten d'una prolongació excessiva de la negociació. La paciència, en aquests casos, és la millor consellera:

Per a ingressar en una cultura estranya, és millor fondre el gel que trencar-lo amb una maça.

(Woods, 1998:40)

De seguida, te n'adones que les coses no són tan senzilles com s'expressen a la llei. Una vegada assabentat que l'accés a la presó de forma individual és impossible, les primeres passes m'encaminen a buscar alguna associació que treballa a dintre. AVAP, ara AVAPE, m'acull sense problemes, establint-se, a més, una bona connexió amb el seu responsable, José Maria. Evidentment, l'entitat no posa cap problema a que jo accedisca a la presó a través d'ells, encara que siga per a desenvolupar una investigació (que aleshores ja tinc

clar: vull que siga la meua tesi doctoral). Estem parlant d'alguns mes, novembre o desembre, de l'hivern de l'any 1998.

Ara, quan ja sé que varen passar dos llargs anys fins que la investigació definitiva, la que m'ocupa, es posara en marxa, un grapat d'imatges se m'amunteguen al cap. De la primera conversa seriosa amb José Maria, recorde que m'aportà molta il·lusió, i que m'apassionà sentir-lo parlar de presons. Ell coneixia bé el món que jo pretenia descobrir i m'estava fent un avanç. Malgrat la bona connexió, vaig haver de fer la primera concessió ja que José Maria em va demanar que, en cas d'entrar de voluntari a la presó a través d'AVAPE, i mentre això ocorria, podia començar per col·laborar amb l'associació al carrer, als pisos tutelats que tenien. Recorde que l'experiència d'any i mig com a tutor de pis em va servir per començar a esvaïr tanta il·lusió com m'havia creat a aquella primera xerrada. Quantes coses, i què estranyes, s'han de fer per investigar a la presó?

Les primeres revisions bibliogràfiques em presentaren una realitat fosca i dura. Havia d'elaborar un projecte d'actuació a la presó, a través de l'activitat física, i començava a documentar-me. Però el meu oferiment a la institució havia d'estar totalment coordinat amb les meues necessitats d'investigació. Finalment, vaig decidir fer un estudi sobre els efectes que la pràctica d'activitat física podia tenir a l'autoestima i l'autoconcepte dels presos. Però el projecte havia d'acabar en el més rotund dels fracassos.

Al mes de febrer de l'any 1999 els responsables de Madrid ja tenien, entre dotzenes de projectes, el meu, el qual explicava la intenció de fer compatible la tasca de voluntari amb el desenvolupament d'una investigació. Si a Madrid acceptaven, volia dir que tenia les portes obertes a investigar la realitat de presó, el que, per altra banda, vindria a significar una espècie de victòria personal. Però la paciència se m'acabava: havia dissenyat una investigació quantitativa, quan no tenia ni idea d'estadística, i la resposta no acabava d'arribar i em desesperava. Quan des de presó em varen cridar ja havia començat a creure que aquella era una missió impossible.

La resposta afirmativa, que hauria d'haver significat la més gran de les alegries, es tornà contra mi i em mostrà la cara més fosca de la burocràcia i de la necessitat de la presó de sentir-se segura en el seu hermetisme. Les condicions d'investigació d'un estudi de caire quantitatiu són poc flexibles, el que esdevé incompatible amb l'estricta reglamentació penitenciària: els tests havien de ser validats per la Junta de Tractament, no podia passar el test Rosenberg sobre autoestima i havia d'eliminar la pregunta sobre el temps de condemna de cada persona.

Quan acordes alguna cosa se suposa que hi ha un intercanvi que interessa mútuament a les dues parts. En aquest cas, l'educador que em va acollir al seu mòdul obtenia un monitor d'activitats físiques debades, dedicat a entretenir als avorrits presos dels quals ell era responsable (almenys en el que respecta al tractament). Jo estava entregat totalment a la meua tasca com a voluntari, però sempre i quan se'm respectaren les necessitats de la investigació. Un desacord en els ritmes de les mútues contraprestacions va acabar per dinamitar els acords. Jo no podia donar classes d'activitat física abans de passar els tests, com ell em suggeria, doncs els efectes de la meua intervenció deixaven d'estar mesurats des del principi, tal i com marquen les necessitats d'una investigació dissenyada d'esta forma.

La porta es va tancar, tot i que jo havia mostrat clarament les meues intencions. Però sempre et queda la por que llancen la clau i no t'obliguen la porta mai més. Problemes a l'inici, poden significar un tancament definitiu (Woods, 1998). Malgrat la decepció, pensava que havia defés la dignitat del meu projecte i la meua pròpia, deixant d'acceptar unes condicions clarament desfavorables i que tan sols responien, al meu parer, als desitjos d'omplir d'activitats un pati per portar algun entreteniment a dotzenes de persones ocioses.

Les gestions de José Maria, sense el qual aquesta investigació no haguera passat del punt anterior, varen possibilitar un nou acord a la tardor de l'any 1999, amb altre educador com a intermediari. Aquesta vegada les condicions eren semblants: classes al pati del mòdul per saturació del poliesportiu i manca de

material. Però David, l'educador, en aquesta ocasió no m'havia presionat per començar d'immediat i, el que resultava més important, tampoc s'havia preocupat massa per les meues intencions de desenvolupar una investigació. Vaig poder passar els tests a una vintena de persones, abans d'intervindre amb elles. I ho vaig fer sense haver d'anunciar-li-ho a cap persona, alhora que tampoc ningú m'ho va preguntar.

D'aquesta forma, vaig encetar per fi la investigació i donava classes dos dies per setmana al pati d'un mòdul ple de gent tediosa, sense balons i pendent de les condicions de l'oratge. Tanmateix, em vaig anar convencent a poc a poc que allò no em portava enlloc, que aquella investigació estava abocada al fracàs. No vaig poder fer grup de control, cada dia venien presos distints, o dies en què estava jo sol, persones totalment drogades que no arribaven ni a encertar amb l'excusa de l'absència, visites al metge, de l'advocat, de la família... feien impossible un grup de gent que acudira regularment i s'adequara als condicionants del disseny de la investigació.

Els presos i preses necessiten eixir del mòdul, a banda de saber que la participació en cursos els servix de redenció de pena o per obtindre un vis-a-vis extra, per això, tot el que es faça al pati del seu mòdul no els atreu. La meua exigència d'aconseguir una hora o dues al poliesportiu i poder així tenir un grup fixe de persones no va ser atesa. La investigació era inviable. Tot i això, jo seguia acudint a donar les meues classes d'activitat física. Fins que, el mes de desembre d'aquell any va portar una quarantena per varicel·la, una baralla amb punxons al pati i la mort d'un intern. Les ganes se'm varen esvair. Una cosa era col·laborar, compartir un temps, dedicar unes hores i altra, ben diferent, era donar-ho tot per no obtindre res (de la institució, clar). Així, el començament del 2000 significà un altre trencament, i anaven dos.

3.3.2.- Accés a aquest estudi.

Obrir una porta pot ser l'operació més senzilla del món. Tot és qüestió d'obtindre la clau. Però, el més complicat resulta, sense dubte, mantenir-la oberta. Pot ser, aquesta fase siga la més complicada de totes (Russell, 1994). La primera de les operacions al camp d'estudi d'una investigació pot convertir-se en l'última, posant a prova la motivació més intrínseca.

Quan revise les notes envers la meua negociació, em sorprenc a mi mateix per haver suportat les decepcions més frustrants i el pas del temps veient com una investigació, que per a mi resultava força interessant, es decidia a despatxos inaccessibles i romania sota la voluntat de persones a les que no coneixia, però a les que, estava segur, no importava ni la meitat que a mi encetar un estudi sobre la activitat física portada a terme a un poliesportiu de presó.

La negociació de l'accés és una etapa fonamental en qualsevol investigació. Un accés satisfactori és un condicionant de primera magnitud (Murphy, 1986). El disseny que s'haja pogut produir anteriorment a obtenir el vist-i-plau, pot variar per les exigències d'uns i d'altres. El temps que s'obté, la llibertat de moviments, les contraprestacions que exigixen o les ajudes tècniques que s'autoritzen; qualsevol detall modifica les condicions de la investigació.

Convèncer que ú és una persona digna, honrada i que el projecte que es vol portar a terme té algun valor, és el principal (Woods, 1998). Però si, a més, la investigació es vol desenvolupar a una presó, aquestes condicions es transformen en imprescindibles. El tacte a l'hora de vendre's ha de ser majúscul. A la presó, tot es tanca quan sona a perill. Les condicions de seguretat es barregen amb una endèmica necessitat d'opacitat, degut a la sempiterna intenció de les autoritats d'amagar fracassos, d'evitar crítiques. Molts són els estudis interromputs i les portes tancades a persones que, de forma independent, tractaren d'escriure el que pensaven, i havien investigat, sobre la vida a la presó (Valverde, 1991).

Malauradament, una vegada aconseguit l'accés formal, manca guanyar-se a les persones, una per una, el que a la presó, segons Schmid (1993), és el més difícil.

Està clar que la primera impressió ha de ser la millor. Caure bé al porter/a la primera vegada que es planteja la intenció d'investigar és primordial (Woods, 1998). Altrament, molts casos de trencament de relacions s'han produït al final, una vegada era impossible amagar les crítiques i els resultats desfavorables al manteniment del bon nom de la institució.

Començar amb bon peu es pot fer de diverses formes. Tractar l'accés amb 'els de dalt' i amb 'els de baix' alhora, és una bona manera de guanyar-se'ls a tots i totes, d'intentar obtenir dues claus, per si alguna falla, i d'evitar suspicàcies (Goetz i LeCompte, 1988). Altra estratègia, complementària, és la d'oferir contraprestacions a la institució. Jo tenia clar que la meua condició de Llicenciat en Educació Física era un valor afegit, el que em permetria, des del principi, oferir els meus serveis a canvi del permís per portar a terme la investigació desitjada. Ja haguera volgut que un senzill intercanvi de tabac, al més pur estil Malinowski, fora suficient (Malinowski, 1986).

Però la presó esdevindria, com no podria imaginar-m'ho mai, en un ambient zelós com pocs, altament inaccessible, més quan el que es pretenia era obrir les portes a la investigació, oferint la possibilitat que gent vinguda de fora, i no lligada per un salari, escodrinyara a dintre. La presó és una institució tradicionalment hermètica, i més per a persones independents, no relacionades formalment amb ella (Rios Martín, 1998).

Aquesta investigació s'ha dut a terme sense patrocini, sense beques, únicament amb esforç i voluntat. Per això, cada decepció, i n'hi ha hagut moltes, representava una prova de foc, un qüestionament de si pagava la pena seguir o deixar-ho córrer i dedicar més temps a les coses que, temps abans, m'omplien. La negociació de l'accés d'aquesta investigació ha estat la fase més dura i desesperant. Perquè després, amb el pas del temps, tens més fruits amb que compensar els errors o les males notícies, però al principi dóna la impressió de no haver començat, i ni tan sols vols pensar en el final. Senzillament, el que

necessites és posar-te en marxa. I quan ho has fet dues vegades i ambdós oportunitats han esdevingut en fracassos, la decepció s'agreuja i sents por de perdre la força. Russell (1994), aconsella triar el camp que millor accés proporcione. Però jo no tenia opció, o era en aquesta presó o no seria en cap.

Des de gener, quan es va acabar la meua intervenció al pati del mòdul, fins juliol de l'any 2000, el temps va anar passant. Durant aquest període no vaig anar a la presó, no visite la directora de la tesi i cerque solucions. Afortunadament, les reserves se m'omplien d'energia al mateix temps que decidisc replantejar la investigació (canviant inclòs de director) i, front a la inflexibilitat dels estudis quantitativs, incapaços d'adaptar-se a l'entorn a investigar, trie l'opció qualitativa, igualment desconeguda, però que, en principi, ofereix la possibilitat d'un disseny més adient a les exigències de tan hermètica institució. Ja no es tractaria doncs de mesurar l'impacte sobre l'autoestima dels presos de la pràctica d'activitat física, ans al contrari, es tractaria d'esbrinar i contar el què passa al poliesportiu de la presó.

Els nous contactes els faig directament amb Àlex, l'educador encarregat de la instal·lació poliesportiva, a l'estiu del 2000. Ell veu la meua presència com necessària, ja que les dues monitores que l'acompanyen se'n van a desembre i es queda ell sol. Primer pas, el de la negociació informal amb el porter del recinte esportiu, superat. La presó en qüestió, si queda clar que Àlex veu amb bons ulls la meua presència allí, no ha de posar problemes. Manca la resposta oficial.

Entre setembre del 2000 i octubre del mateix any elabore dos documents semblants. El primer és per Àlex i els seus superiors a la presó, de caire més informal. El segon és el que he de presentar a AVAPE perquè l'associació el remeta a Madrid junt a la resta de projectes. Comença l'espera, llarga com cap altra, fins que des de la capital es pronuncien amb alguna cosa. Mentre, inicié la meua formació en investigació qualitativa, començant en aquest temps el disseny d'aquest projecte d'investigació.

Els dos documents elaborats tenen una significativa diferència. Evidentment, des de presó se m'ha exigit, a banda de prestar serveis com a

Llicenciat, explicitar que la meua intenció és desenvolupar una investigació. Sense dir mentides reconec que les portes tancades m'han fet prudent, desconfiat. Amb quin dret poden les autoritats negar-me la possibilitat de fer la meua tesi sobre l'activitat física a la presó? Per a mi resultava enormement injust pensar que aquesta possibilitat existia i que el meu futur depenia de la interpretació de gent que no em coneixia i que no sabia, evidentment, que jo portava bones intencions. Per això, mentre el document entregat a Àlex parlava clarament d'investigació, al que es va enviar a Madrid canviava el terme per estudi. Des de Madrid no van posar cap problema, inclòs després d'haver de llegir que anava a fer entrevistes a presos i preses, de forma que a ningú se li podia escapar que allò era realment una tesi. No he considerat mai que vaig fer ús de l'engany, tan sols era una "tàctica saludable" (Woods, 1998:45)

El temps en què el document roman a Madrid, mentre gent que no em coneix avalua les meues intencions i el meu expedient penal, visite en diverses ocasions a Àlex a la presó (encara conservava el pase d'entrada de l'etapa anterior). El problema és que Àlex no vol que investigue fins que no arribe el consentiment que autoritze concretament aquesta investigació. Em desespere d'esperar, i quan un dia em conta que el director no ho té clar i a l'altre em telefona per dir-me que ja està acceptat em sent una babarota. Quan delinquixes se t'obrin ràpidament les portes de presó, però, per a investigar, l'entrada és increïblement difícil.

Obtés definitivament el permís, cap impediment formal s'interposa entre la investigació i jo. Així, el 5 de febrer del 2001 començava la meua estada diària a la presó. Malgrat aquest fet, i una vegada s'ha obtés l'accés al context fruit de la negociació, manca un altre tipus d'acceptació: la que puguen fer les persones investigades. Gràficament es pot entendre dient que jo haguera pogut obtindre l'autorització dels responsables de la presó, de l'educador del poliesportiu i haver estat rebutjat pels presos i preses, pel que aquesta etnografia haguera estat, senzillament, impossible. Al principi, l'habilitat és essencial per no ser vist com un espia, com un intrús buscant errors (Fetterman, 1984). Tot i això, la

convivència amb les persones investigades permet, amb bona formació i un adequat caràcter, aprehendre la seua forma de pensar i viure (Escohotado, 1998).

La familiarització amb el context esdevé la millor estratègia d'aproximació, i es fa de múltiples formes. Podem parlar de la roba -Williams (1992), diu que una vestimenta adequada ha d'evitar ser el centre d'atenció-, del llenguatge, de l'actitud i d'altres detalls importants que, lentament, obrin portes però que, de forma súbita, poden tornar-se en contra i llançar a perdre la més seriosa de les investigacions. La principal condició, però, per a convertir en òbvia la nostra presència és estar allí, passar hores i hores, la majoria d'elles avorrit. El 'rapport', una mena de 'caure bé', passa per adaptar-se a les rutines, evitar molestar, establir punts d'encontre, ajudar i ser humil (Taylor i Bogdan, 1986). A més, a la presó serà imprescindible observar les normes pròpies dels i les preses, el 'codi de presó', concretant-se en aspectes com no generar problemes o no mostrar-se massa col·laborador amb la institució. Afortunadament, i com explique més tard en l'apartat envers la meua implicació a la presó, la meua condició de voluntari representava un avantatge en aquest sentit.

3.4.- Recollida de dades.

3.4.1.- L'investigador/a com a instrument.

Als mètodes qualitius d'investigació la principal font de recollida de dades esdevé la persona que porta a terme el treball de camp, és a dir, l'investigador o investigadora. És per això la seua importància, ja que d'ell o d'ella i de la seua competència depén, en gran mesura, l'èxit de la investigació (Flick, 2002). Amb aquesta posició fonamental que obliga a pendre decisions a

cada instant, no és estrany que l'investigador/a haja de ser un estratega (Murphy, 1986).

Durant la major part d'aquest gran apartat dedicat a la recollida de dades, es poden desprendre exemples clars de la varietat de situacions en què es posa de manifest aquesta relació entre la persona que investiga i el procés mateix d'investigació. No hi ha cap moment en què aquesta relació minve o desaparega, pel qual elaborar un document que s'aïlle aquesta relació resulta complicat. Les peculiaritats de 'l'investigador/a com a instrument' es troben al llarg de tot el procés, quan s'observa i quan s'entrevista, quan s'analitza i quan s'escriu. Per això, perquè el comportament i la manifestació d'aquesta relació varia depenent del context (Hammersley i Atkinson, 1994), el millor és escodrinyar dintre de cadascuna d'aquestes situacions (que es descriuen en els apartats posteriors a aquest). De totes maneres, algunes característiques generals sí que podem abstraure.

També a l'etnografia, com a la resta de mètodes qualitatius, la persona que investiga esdevé el o la protagonista essencial de la investigació. Aquest tipus d'estudis són de caire profund i intens (Sands, 2002), en quant pretenen esbrinar quantes més interpretacions millor i fer cas, com no, dels condicionants contextuais. Per això, plantar la tenda al camp d'estudi, com va encetar Malinowski, resultarà la millor manera de fer etnografia.

En certa manera, jo vaig fer el mateix al poliesportiu de la presó. No amb una convivència tant intensa, és cert, però sí amb una dedicació suficient com per aconseguir recollir dades i interpretar-les de forma que em proporcionaren un enteniment. Des d'aquest pressupost, de convivència prolongada, es fa clarivalent un alt compromís amb la investigació que es porta a terme. La tasca al camp és llarga, i la participació a les activitats que es desenvolupen, en ocasions, dura. Jo no he romàs, com dic, a un poblat les vint-i-quatre hores del dia, sinó que he hagut de combinar la meua estància a la presó amb la meua vida personal. Per això, per exemple, implicar-me activament a les activitats esportives de presó van fer molt difícil la meua pertinença a un equip de handbol al carrer. Com

entrenar durament una vesprada i jugar un fatigós partit de futbol al matí següent? Les exigències físiques, sobretot al principi de la investigació, han estat grans. Igualment, l'efecte de les vacances o situacions de desanim personal o cansament han tingut difícil combinació amb l'exigent compromís que requereix una etnografia. Russell (1994), inclòs parla de treballs elaborats amb unes setmanes de treball de camp per falta de temps.

Com veure'm més endavant, la major part dels autors i autores coincidixen a identificar com un dels principals valors de credibilitat d'una investigació des de la perspectiva qualitativa, aquesta concepció de 'l'investigador/a com a instrument'. Però, la situació a que ens referim no està, ni molt menys, exempta de certs riscos.

Els criteris de moralitat i altres subjectivitats amb què la persona que investiga s'introduïx al camp d'estudi són propis d'ell o d'ella, pel que resultaria a totes llums inviable fer judicis de valor per altra persona. Aquest fet, la càrrega personal amb que hom investiga als i les altres, produïx inevitablement una influència. Evidentment, les descripcions que es fan al llarg del treball estan fetes des de la meua subjectivitat, i això té el valor que es vulga donar, ja que no puc desprendre'm d'elles baix el risc de no saber interpretar el que veig (Martínez, 1994). Aquesta influència que jo exerceisc sobre els fenòmens estudiats, lluny de ser motiu de rebuig, és un element més a tenir en compte i ha de ser estudiat com a tal. Goetz i LeCompte (1988), parlen de l'etnografia com una modalitat que accepta aquest tipus d'influència i de biaix. Com descriuen Hammersley i Atkinson (1994), la persona que investiga és part de la societat i, d'una manera o d'altra, també part de l'entorn que estudia, integrant doncs el procés d'investigació. A més, no es pretén fer un estudi totalment extrapolable a totes les realitats semblants, ja que cadascuna d'elles és un món. Però de segur que les persones que ho llegesquen crearan les seues pròpies interpretacions i extrapolacions que, com espere, els ajudaran a la seua feina. Com diu Ernest, "To see a world in a grain of sand" (1994:26).

En el procés canviant d'una investigació, el rol de la persona que investiga ha de variar, doncs. Aquestes eleccions en cada moment esdevenen decisives (Silverman, 2001). Veiem ara quines han estat les meues decisions.

3.4.2.- L' observació.

Observar és una de les facetes més importants de la metodologia qualitativa i la fonamental, m'atreuria a assegurar, a l'hora d'elaborar una etnografia. Observar és un acte quotidià inherent a la condició humana. Però l'elaboració d'un estudi de camp requerix una observació conscient i dirigida. Quan s'ha de contestar qui, què, on, quan, com i per què (Martínez, 1994) l'observació esdevé una immillorable eina d'investigació.

Una de les característiques de l'etnografia, i que ja hem comentat adés, és la introducció al camp que volem investigar i comprendre. Les tècniques de recollida de dades pròpies de la investigació qualitativa precisen la interacció amb les persones que anem a investigar, parlar amb ells i elles, participar de les seues costums, esdevindre un membre més de la seua comunitat, per tal d'abastir idòniament les seues motivacions i preocupacions, raonaments i tradicions. En aquest sentit, l'observació és una de les principals i més usades tècniques de recollida de dades.

Les peculiaritats de l'observació la fan única, però no per això exenta de variabilitats. La forma d'observar dependrà del lloc on ens introduïm, de les persones a investigar, del problema plantejat. Podem ser acceptats, però no integrats (Velasco, 1993), pel que ens quedarem a meitat camí de les nostres interpretacions. L'observació sol ser definida segons la seua relació amb la participació. Es pot ser únicament observador, ja siga d'amagat o explícitament. Podem observar combinant aquesta faceta amb certa participació o, per altra

banda, podem involucrar-nos fortament a les activitats i relacions del camp d'estudi de forma que, esdevenim participants-observadors.

Wolcott (1973) enumera quatre possibilitats:

- L'observador total: desconegut, que no es deixa veure. Vindria simbolitzat pel típic vidre-espill pel qual s'observa sense ser vist.
- L'observador com a participant
- El participant com a observador i, finalment,
- El participant total

De forma simplificada, seguint a Hammersley i Atkinson (1994), es pot veure com tot forma part d'un mateix conjunt, on els extrems estan ocupats per l'observació i la participació total. Depenent del rol que prenem, ens desplaçarem cap a una o altra banda.

Observació total ————— Participació total

Cadascuna de les modalitats enumerades abans, incloses al diagrama anterior, contenen avantatges i desavantatges que les fan ideals a situacions concretes. La millor opció vindrà definida per les característiques d'allò que anem a estudiar. Evidentment, estudiar un poblat indígena d'una llunyana regió verge no permet l'observació total, ja que passar desapercbut esdevindria un exercici d'incalculable dificultat. A la presó, descartada la possibilitat d'introduir-me al context amb la condició de pres, vaig haver de combinar l'observació i la participació, per allò de reduir la desconfiança i establir llaços d'amistat que em garantiren cert accés a informacions entre presos/es. L'observació participant contempla un compromís amb les activitats que esdevenen (Cohen i Manion, 1990) però tenint en compte la seua excloent

complementarietat; mentre s'observa no es pot participar i a l'inrevés (Wolcott, 1973).

L'observació participant és tan flexible com la resta de condicionants de la investigació qualitativa. Quan ser observador i quan participant? No existixen, afortunadament, receptes infal·libles per contestar aquestes preguntes. La persona que investiga, deu valorar la situació en què es troba i jutjar allò millor. La participació a activitats reduïx la perspectiva per observar, a més que dificulta prendre notes o aprehendre el succés en la seua totalitat. Però, en canvi, és una ràpida forma de legitimar la pròpia presència (Wheaton, 1995), i establir una relació més íntima amb els i les informants (Cohen i Manion, 1990).

Les primeres passes han de ser amb peus de plom, observant-ho tot. D'acord amb la filosofia inductiva de la investigació qualitativa, el plantejament del problema, o almenys la seua definició definitiva, ha de sorgir del propi context, sobretot, dels primers contactes amb aquell. Per això, en uns primers moments, hem d'observar tot allò que ocórrega, sense punts fixos ni objectius preestablerts, seguint una observació assistemàtica (Mayntz, 1985). Aquest autor, per això mateix, recomana l'observació participant, especialment a contexts amb pocs coneixements previs. Una vegada ens anem familiaritzant amb els successos, es produirà una categorització de fenòmens que permetrà una ordenació efectiva de la nostra observació. Inevitablement, però, haurem de respectar la inductivitat de la investigació i deixar emergir les dades del camp d'estudi. Woods (1998), alerta que una precipitada categorització pot despreciar fenòmens que, després, es rebel·len importants.

La intromissió en un context que no és el nostre no és cap succés neutre. Com a alternativa, existix l'observació total, o la tècnica de la mosca a la paret (Woods, 1998). Un dels principals objectius de l'etnògraf/a, doncs, és passar desapercbut per tal de reduir els efectes que la nostra presència al camp d'estudi puga produir, i deixar de ser vivenciat com una amenaça. El context que s'estudia i les persones que hi viuen deuen reprendre la dinàmica habitual. És imprescindible que aquestes persones obliden què hi ha una persona que pretén

investigar (Taylor i Bogdan, 1986). Si el que volem i desitgem per damunt de tot és obtenir les definicions de la realitat que fan aquelles persones que la integren (Goetz i LeCompte, 1988), hem d'esdevindre un o una més (independentment de la implicació que triem). Malinowski (1993) relata com els indígenes s'acostumaren a la seua presència diària i deixaren, evidentment, d'alarmar-se i autocontrolar els seus comportaments.

La participació als fenòmens d'un context, que tal i com ja hem vist, aporta significatius beneficis a la investigació, comporta interacció amb les persones del mateix. L'habilitat de la persona que investiga és la clau per discernir quan s'ha de participar i quan retirar-se intel·ligentment. Tot i ser un intrús, un consell passaria per tractar d'esdevindre una molèstia evitable (Stocking, 1993), és a dir, no semblar l'ombra perpètua de ningú. Malgrat una retirada a temps, l'impacte de la nostra presència al context que estudiem és clar. Com es sentirien homens i dones amb pell fosca, habitant un bosc verge i solitari si de sobte apareguera un home blanc amb barret i una càmera de fotos penjada al coll? Com he esmentat anteriorment, el més important, tal vegada, siga prestar atenció a aquesta influència (Wolcott, 1973), lluny d'evitar-la, i tractar de comprendre-la (Taylor i Bogdan, 1986). En aquest sentit, no tots els casos resultaran tan extrems com el de l'home blanc dins un grup de persones negres. Introduir-se a una escola, posem per cas, serà més fàcil per a un mestre o mestra (Wolcott, 1973). El meu cas, respon al mateix patró: un entés en activitat física com a voluntari al poliesportiu de presó.

Les primeres estades són novedoses, un lloc nou, relacions noves i cares desconegudes. Però, a poc a poc, la rutina tot ho embarga, els fenòmens ja no criden l'atenció, ja ho has vist tot i desitges que passe alguna cosa que apuntar al diari. Aquesta és una de les millors senyals de l'observació. L'objectiu és esbrinar les regularitats, el que la gent fa i discernir, d'aquestes, les accions distintes, rellevants. És un procés altament subjectiu, és cert, doncs eres tu qui tries què és important i què no ho és (Escohotado, 1998), d'acord amb el contingut del teu cervell (això sí, amb la influència de pressupostos socials i

convencions tàcites). Woods (1998), argumenta que hauria de ser l'instint el que guiara l'investigador/a, ja que solucionar dilemes com on anar, què observar i demés, no és feina fàcil, i més des d'uns papers com pugen ser aquests.

Després de la fase descriptiva, on tot és important, l'observació es va focalitzant sobre aquells fenòmens que hem considerat importants (Del Rincón, 1997). D'entre la rutina han de saltar a la vista, ens han de cridar fortament l'atenció, els successos distints, que amaguen, possiblement, un significat rellevant per a la investigació. D'entre la mar calmada surt un peix escarotat, de segur per la presència oculta d'un depredador. O, posant un exemple més social, trobem com la proliferació de persones amb tatuatges, més que un element purament estètic, es pot considerar un acte transgressor o d'identificació amb determinats valors. D'entre la rutina d'un context, surten senyals clares que simbolitzen quèlcom significatiu. Cohen i Manion definixen l'observació participant com el "procés d'esperar impressionar-se per temes repetits que reapareixen a diversos contextos" (1990:173).

Em sembla interessant, arribats a aquest punt, repassar altres aspectes fonamentals de l'observació, abans de passar a estudiar el meu cas concret. Enumere cinc factors primordials:

- Tenir en compte que el succés observat es troba, i n'és fruit, d'un context socio-cultural més ampli. Per exemple, l'ús de presos i preses com a monitors del poliesportiu pot no obeir únicament a una directriu del tractament, sinó a la manca de recursos econòmics.
- Tot succés té uns desencadenants, pel que haurem d'establir quins són i si són sempre els mateixos.
- Els comportaments vénen determinats pels rols de les persones que els porten a terme. Les expectatives i les possibles sancions d'aquests comportaments tenen molt a veure.

- Cada fenomen comporta una interpretació subjectiva de la persona o persones que el protagonitzen, i esdevé, com no, un preciós caramel per a l'etnògraf/a.
- Tota seqüència de comportaments provoca una conseqüència objectiva, tant per a les persones com per al context socio-cultural.

(Mayntz, 1985)

3.4.2.1.- Les meues observacions. Quan i On.

El 5 de febrer de 2001, a les nou del matí, començà el meu procés d'observació al poliesportiu de la presó. Després de llargues converses i negociacions, de terminis aplaçats i d'una espera ansiosament perversa, s'encetava el que anava a ser un llarg període de la meua vida, a la vegada que apassionant. Podria haver començat abans, però, formalment, i amb tots els permisos a la mà, junt amb l'aprovació de persones claus (porters), no va ser fins principis de febrer que em vaig aventurar al camp d'estudi.

Durant aquests dos anys, la meua estada a la presó no ha sigut regular, almenys durant tot el temps. Tot i que quan escric aquestes línies encara no m'he despedit formalment de les persones que allí romanen, si que he hagut de disminuir dràsticament les meues visites per tal d'aprofundir a l'anàlisi i l'escriptura. La convivència entre aquesta investigació, la feina remunerada a una escola i una certa vida personal i social han impedit que dedicara tot el temps del món a l'observació. Per això, han quedat distingits clars períodes durant els quals l'observació ha estat vigent.

El primer període, comprés entre febrer i juny del 2001, va ser el de més intensa observació. Per tal de guanyar la confiança necessària, recollir tots i cadascun dels fenòmens que allí ocorren i poder anar sistematitzant prompte l'observació, vaig estar acudint al poliesportiu entre quatre i cinc dies a la

setmana. Cada matí, quan a les nou començava l'activitat, jo em presentava allí, fins les dotze que es tancava la instal·lació. El cap de setmana era de descans, per distanciar-me, llegir, pensar i tractar de traçar una línia de separació entre la presó i la meua vida. La vida al poliesportiu, durant el dissabte i el diumenge, no és massa distinta a la de la resta de la setmana, únicament es diferencia en què les activitats monitoritzades no existixen. També, òbviament, he observat la presó estos dos dies, però de forma esporàdica, per comparar, i no amb caràcter regular. Responc així a l'encertat argument d'Hammersley i Atkinson (1994), al qual expressen la necessitat d'estudiar el camp a diferents dies i distintes hores.

Una vegada consumit el mes de juliol, entre una operació quirúrgica i un viatge de plaer, el mes d'agost comprén algunes visites aleatòries, per reprendre el contacte. Però aquest mes esdevé de descans total a la presó i l'activitat al poliesportiu minva de forma significativa. Quan arriba setembre, la dinàmica normal es va recuperant a poc a poc, com ho van fer les meues visites al camp d'estudi. Entre aquest mes (setembre del 2001) i l'estiu següent (el del 2002), degut a necessitats laborals, l'observació no va ser tan intensa com abans, però mantenia una mitjana de tres dies per setmana. Si bé abans romanía a la presó de dilluns a dijous, ara els dies d'estada variaven. Per tant, en aquesta segona etapa comence a anar els divendres, algun dissabte i es manté, de forma fixa, el dilluns (ja que era el dia que impartia la classe pactada amb l'educador d'esports, Àlex). A més, acudia un dia més a la setmana (dimarts o dimecres). També comence a alternar les visites del matí per altres per la vesprada.

L'estiu del 2002 és el primer moment en què canvie l'assistència al poliesportiu per treball a casa i estic, ben bé, dos mesos sense enllaçar diversos dies d'observació seguits. Alguna visita es complementa amb l'enviament de postals des dels llocs que visite a l'estranger.

Una vegada finalitzat el segon estiu a la presó, el període que comprén des de setembre de l'any 2002 i Nadal, reflexa una regularitat d'uns dos dies per setmana de permanència al camp d'estudi, sobretot pel matí i dies com el dimarts o el divendres. Una vegada comença l'any 2003, l'escriptura i l'anàlisi

interpretatiu m'obliguen a anar minvant el temps que passe allà. Així doncs, a partir de gener de l'any 2003 la mitja de visites es reduïx a un dia per setmana o menys, tan sols acudint a fer alguna entrevista, contrastar alguna informació o mantenir el contacte.

Veiem el que he descrit resumit a una taula:

Període de temps	Intensitat d'estada al camp d'estudi
Febrer-Juny de 2001	Observació intensa. Entre 4 i 5 dies a la setmana. De 9h. a 13h.
Juliol-Agost de 2001	Descans. Visites aïllades.
Setembre de 2001- Estiu de 2002	Observació constant. 3 dies a la setmana. Dies variats.
Estiu de 2002	Descans. Treball a casa.
Setembre de 2002- Nadal de 2002	Observació final. 2 dies a la setmana.
Gener de 2003- Estiu de 2003.	Observació puntual. Algun dia a la setmana, i no totes les setmanes.

Taula 2. Intensitats d'estada al camp d'estudi.

Malgrat la peculiaritat de cada investigació qualitativa, que fa que el disseny de cadascuna siga únic i adaptat a diversos condicionants (no tan sols als derivats de les exigències metodològiques conveniades), existixen criteris generals més o menys acceptats. Un d'ells, parla del temps mínim de permanència a un camp d'estudi per portar a terme el que podíem entendre com observació suficient per desenvolupar una etnografia. Afegint al que ja s'ha comentat a l'apartat d'etnografia, Fetterman (1998) expressa que aquest temps ha d'oscil·lar entre els sis mesos i els dos anys, sense tampoc especificar les hores que això comporta. Jo he prolongat l'observació durant dos anys, des de febrer del 2001 fins més enllà de febrer del 2003. Explicats ja els períodes distints i les raons que els motivaren, el còmput total reflexa unes 450 hores d'observació. El mateix autor, Fetterman (1984), temps abans, parlava del temps mínim de durada

de l'observació d'unes 100 hores. En canvi, Cohen i Manion (1990) xifren en 600 hores el mínim de duració.

L'observació s'ha dut a terme, majoritàriament, al poliesportiu de la presó. Aquesta era una premissa prèvia establerta al disseny inicial de la investigació. Sense fixar límits insalvables, si que es requeria una delimitació de l'espai a cobrir per tal de no sobrepassar els límits de certa lògica. Una persona sola no podia observar tots i cadascun dels fenòmens de presó. Ni tan sols discriminant aquells exclusivament relacionats amb l'activitat física. La presó està composta per infinitat d'espais, cadascun d'ells aïllats dels altres. A més, la col·laboració i el pacte amb Àlex definia exactament el poliesportiu de presó com l'àrea a observar. La nostra delimitació prèvia de l'espai responia a una referència per començar.

Les hores passades a la presó també han possibilitat la visita a d'altres indrets. He visitat la pràctica totalitat dels mòduls de la secció de compliment i, encara que a la majoria d'ells no he fet sinó entrevistar alguna persona, si que he romàs a un parell d'ells un cert temps. El període de temps que vaig estar a un mòdul, durant els intents previs d'investigació, va significar un munt d'hores convivint al pati mateix de l'esmentat recinte. Igualment, he visitat freqüentment el mòdul dels monitors del poliesportiu, ja siga per prendre café o jugar al parxís. També he jugat a futbet al mòdul de dones o xerrat amb algun funcionari al seu lloc de treball. Les àrees les he visitades amb diferència de dedicació. Mentre la de la cuina i la bugaderia meresqueren tan sols una breu visita visual, a l'educativa (anomenada socio-cultural) he romàs a la piscina, el teatre o el pati. Això sí, aquestes estades fora del poliesportiu s'han fet, en la majoria dels casos, acompanyat per persones preses que he conegut al poliesportiu.

Seguint a Del Rincón (1997), estic d'acord en què la progressiva delimitació de l'observació s'ha de fer amb una acurada contextualització de la informació. En el meu cas, no és el mateix observar un fenomen al poliesportiu que a un mòdul qualsevol. Per això, explicito que la meua observació s'ha fet al poliesportiu, aquest ha estat el meu camp d'estudi. I dintre del poliesportiu

existixen diverses estances independents entre sí, a les quals han ocorregut diferents successos que he observat. Successos que no responen mai a condicionants aïllats de la realitat, si més no, en són conseqüència de tot un seguit d'interrelacions i característiques. És a dir, que els fenòmens donats a les pistes d'esquash no obeïxen únicament al fet d'estar jugant a un esport en concret a un indret en concret, sinó que les ramificacions de les justificacions les podem trobar a qualsevol punt del context més pròxim. Wilcox (1993), diu que en etnografia és de vital importància explorar les relacions entre allò que estudiem i el seu context. Doncs, en aquest sentit, adjunte un gràfic envers la contextualització aproximada dels fenòmens ocorreguts en aquest indret.

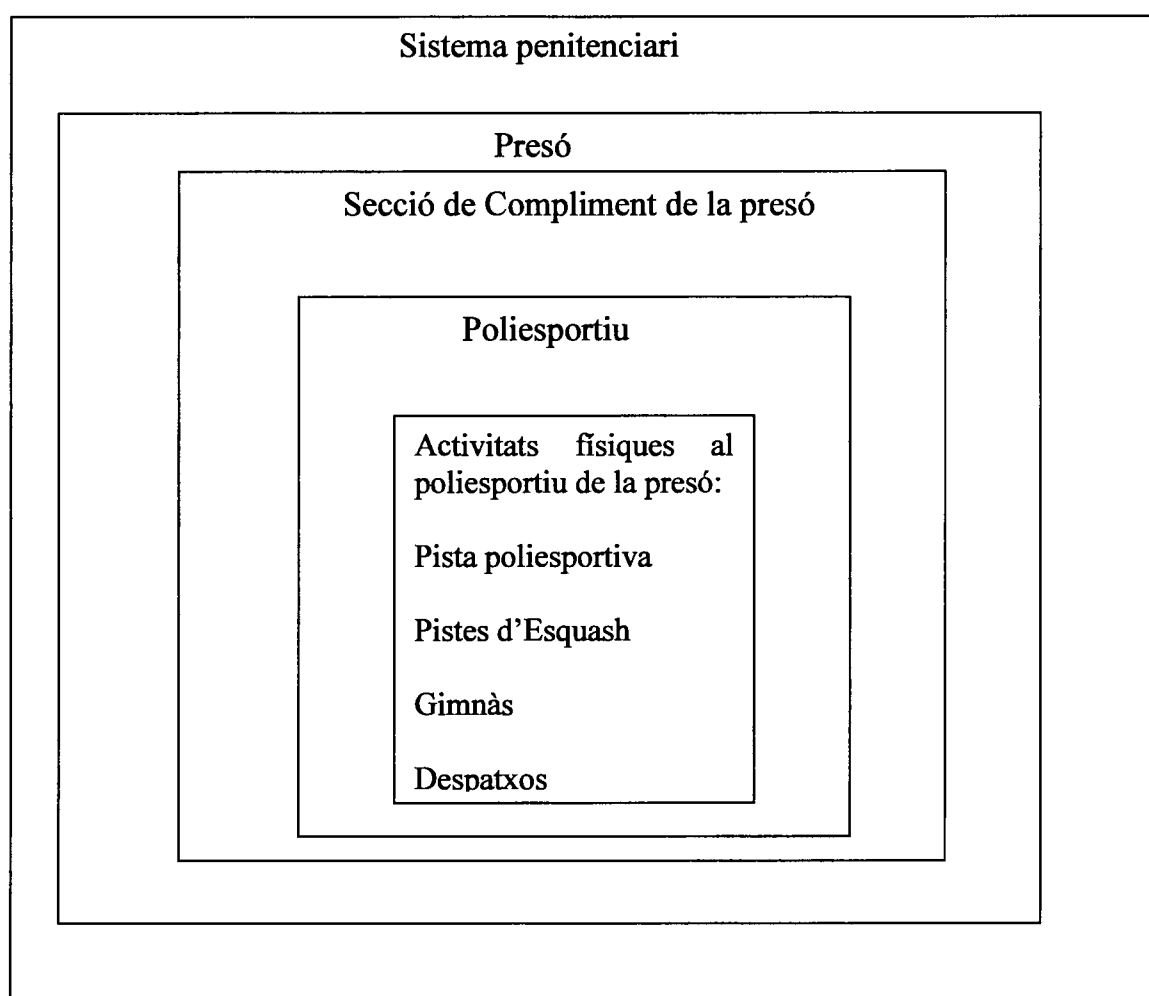

Figura 3. Contextualització de les observacions.

Però no tan sols s'ha observat a la presó. L'observació participant, que jo he tractat de portar a terme, obliga a involucrar-se a diverses situacions (Wheaton, 1995). Degut que l'activitat que impartia jo estava enfocada a desenvolupar eixides terapèutiques a l'exterior de la presó, i a que es va establir que l'observació en aquestes circumstàncies podia ser força interessant, en cinc ocasions em vaig desplaçar a indrets bé de muntanya, bé de platja a conviure amb presos i preses. En dues ocasions, vaig estar amb ells i elles tres dies i dos nits, mentre que les altres tan sols vaig passar una nit.

En línies generals, si que és cert que la majoria del temps l'he passat al poliesportiu de la presó, bé a la pista poliesportiva o bé als despatxos. També he romàs alguna estona al gimnàs, fent peses, xerrant amb alguna persona o, senzillament, mirant els entrenaments d'arts marcial. De la mateixa forma, alguna estona he estat a les pistes d'esquash jugant unes partides o mirant-ne d'altres. Però, ja dic, la major part del temps s'ha passat, bé als despatxos, on la tasca principal ha sigut la de xerrar i xerrar, bé a la pista gran, just en la intersecció d'aquesta amb el passadís que porta als despatxos, vestuaris i gimnàs. En aquest punt és on romanen, normalment de peu, els monitors del poliesportiu i la gent que se'ls acosta; i aquí romanía jo també.

3.4.2.2.- El meu rol a la presó. Implicació a la participació.

El meu rol a la presó ha estat, sincerament, ambigu, però no per això amenaçant. El sentiment d'amenaça és una de les principals traves a una investigació etnogràfica, i més a la presó. Per això, el canvi de rol ha sigut constant i conscient, i he tractat d'adaptar-me a l'entorn que estava estudiant (Hammersley i Atkinson, 1994). Des de l'inici, pel contacte anterior que havia

tingut amb els presos⁶, sabia que adoptar el paper de sabut amb certa superioritat no m'anava a propiciar l'acostament a ells/es. Els presos i preses recel·len de tot el que olore a institució (Valverde, 1991), per això, havia de mostrar-me obert i transparent i desvincular-me totalment del personal de presó (jo estava a dintre com a voluntari). Lluny de semblar estricta, vaig tractar d'esvair qualsevol mostra d'autoritat sobre ells i elles, aprenent de l'exemple d'Sparkes (1992).

Àlex m'ho va confirmar de seguida, a la reunió en què vaig haver d'explicar-li els propòsits exactes de la investigació. Em va argumentar que, observar únicament no em proporcionaria la informació necessària, que deuria participar i mesclar-me amb ells i elles. En aquest sentit, el favor que em va demanar al final de la fase d'observació, que consistia en comentar-li la imatge que els presos i preses tenien d'ell, va suposar la prova definitiva que havia aconseguit connectar amb les persones preses. "A ti si que te lo cuentan todo, tú eso si que lo sabes, yo no", em va explicar per tal de convèncer-me perquè li confessara els secrets sobre la seua persona. L'avantatge de la participació comporta, entre d'altres, establir relacions de confiança i amb certa intimitat (Cohen i Manion, 1990), però a la presó, si véns 'del carrer', molt més.

El permís que jo tenia per accedir a la presó era de color taronja clar, els dels voluntaris i voluntàries. Junt amb l'obligatorietat de portar-lo sempre visible, s'especificava que el mateix no podria, baix cap concepte, treure'l fora del recinte de compliment (el permís no em donava accés al centre de preventius). Amb el permís he tingut accés a totes les estances de compliment, excepte al mòdul d'aïllament. En una ocasió, per confusió, vaig intentar accedir-hi i el funcionari em va explicar que no podia entrar allí. Però, a la resta de dependències he pogut entrar. Això sí, depenent de la persona encarregada de la porta, en ocasions, he hagut de donar explicacions de qui era i què volia.

L'accessibilitat quasi total no m'ha evitat alguns contratemps, lògics de presó. Per exemple, en algunes ocasions m'han confós amb un pres, per no portar

---

⁶ Explique extensament aquest primer contacte amb presos i preses, a l'apartat d'antecedents de la negociació de l'accés.

visible el permís. En dues ocasions han estat guàrdies civils, una altra un metge i una altra un cap de serveis⁷. En la pràctica no ha anat més enllà que el requeriment d'identificar-me, però posa nerviós veure's involucrat en una possible alteració de l'ordre. Igualment, he tingut algun problema d'horaris, de no deixar-me entrar per no ser hora d'activitats o de recelar algun funcionari de mi per anar a prendre cafè amb presos al seu mòdul. Però les dificultats més grans han estat amb els detectors de metalls. Per la meua condició de voluntari tenia l'obligació de passar sota dos detectors abans d'arribar al poliesportiu. En aquells detectors m'han sonat objectes com les claus o les monedes, però també objectes de permissivitat ambigua. Concretament, han detectat un pot d'un complex vitamínic que no vaig tenir cap problema a introduir. El més gran ensurt, però, va ser quan tractava de portar un pot d'escuma d'afaitar especial, d'aquells de farmàcia. El funcionari, al pitar aquell aparell, em va demanar explicacions. Li vaig dir que era crema per a un pres, i que no pensava que estiguera prohibit. Ell, amb cara de pocs amics, m'ho va recriminar i, fins i tot, va apuntar el meu nom a un paper.

El procés de distanciament del personal de presó no ha estat del tot meditat, però ara, amb certa separació temporal i espacial, em done compte de com els i les usuàries del poliesportiu captaren el meu rol a la presó. Pel que respecta als i les recluses, a banda de xerrar amb ells i elles, em vaig convertir en una espècie de correu amb l'exterior, un enllaç. Els he entrat xicles, sabó, menjar àrab, sobrassada, rellotges després d'haver-los dut a arreglar, pastilles de vitamines, proteïnes, pasta de dents, rolls de cel.lo, escuma d'afaitar, cordells per a les ulleres i un llarg etcètera. He xerrat amb ells i elles, amb tota normalitat, de futbol, de taoisme, de dietètica, de la presó, de l'exterior i la llibertat. Ho he fet amb naturalitat, criticant mesures i decisions de la presó si així ho considerava, sense amagar els meus sincers pensaments. M'he posat al seu costat davant les injustícies que pensava que es cometien. He romàs amb ells i elles mentre

---

⁷ Els cap de serveis són els immediats superiors dels i les funcionàries de seguretat.

fumaven porros, els he fumats amb ells i elles d'amagats a les acampades, hem parlat de drogues i de delinqüència. He estat, sense ser-ho, un d'ells i elles. M'he sentit, en moltes ocasions, ún d'ells/es. Aquesta ha estat, pense, la clau per a un acostament idoni. En relació al personal que treballa a presó, llevat de casos puntuals de bona amistat, la recepta ha estat la cordialitat en el tracte.

Des del principi la meua actitud ha estat integradora, pense. Tal vegada, els moments més difícils han estat els primers dies, quan no coneixes ningú i has de passar-te allí hores i hores. Els primers contactes els fas amb peus de plom, amb els ulls ben oberts, sempre acompanyat d'incertesa i d'interés (Malinowski, 1986). Coincidisc amb Fetterman (1984) en què esdevé realment difícil dur-se bé amb totes les parts d'un camp d'estudi, i més a la presó on els diversos col·lectius mantenen una rivalitat històrica i fàcilment comprensible. Aquest autor recomana independència i atenció a totes les parts per recollir informació d'ací i d'allà. La qualitat de la independència és essencial a la presó. Els presos i preses no et poden veure massa amic dels i les funcionàries. Del contrari, sospitaran que pots xivar-te. Als treballadors i treballadores de la presó els pot molestar, igualment, que esdevingues un 'defensor' dels reclusos i recluses, que t'identifiques amb ells i elles. El tacte, doncs, hauria de formar part del catàleg de necessitats d'un etnògraf/a a la presó.

Està clar, però, que el major contacte l'he fet amb presos i preses. És, amb diferència, el col·lectiu més nombrós i, a més, senzillament, romanen allí, mentre l'altre col·lectiu és el dels treballadors/es, als quals tampoc convé despistar en excés. Mentre els primers i primeres s'obren a tu de seguida, el personal de presó sembla ser més reaci a conversar, a mostrar intimitats, a deixar-se investigar (Elejabarrieta, 1991). En aquest sentit, sabia que implicar-me a la participació era fonamental. Ho sabia per Àlex, ho sabia per la teoria consultada sobre etnografia i ho vaig anar confirmant a mesura que els presos i preses, sobretot els monitors, una vegada es va establir certa confiança, m'anaven preguntant què feia allà. La legitimació sobre la meua presència no s'ha vist dificultada en excés, i això que les explicacions donades a la gent ha variat al llarg de la investigació.

Els primers mesos no estava allà per investigar, almenys cap persona ho sabia, llevat d'Àlex. Si bé els presos i preses tot ho xerren i s'obren fàcilment a qualsevol que vulga escoltar-los, pensava que entrar directament com investigador podia mediatitzar-los perillosament. Per això, la justificació de la meua presència al camp d'estudi venia donada per la meua condició de voluntari ajudant de l'educador d'esports. Aquest rol, que em permetia accessos a indrets i persones diverses sense ser qüestionada la meua presència, era a totes llums encertat, seguint criteris de Mayntz (1985). Però, a banda de la vessant formal, per a tota investigació que requereisca conviure amb persones, manca cuidar la vessant informal. Ben cert era que jo estava allí com a ajudant d'Àlex, però això no m'acostava a les persones preses i, tal vegada, corria el perill de ser vist massa pròxim a l'educador, a la institució.

Com ajudant d'Àlex, respectant el pacte amb ell, he impartit sessions de condició física, he fet d'entrenador de futbol, he anat a penjar cartells pels diferents mòduls sobre les activitats que es desenvolupaven al poliesportiu, he arreplegat les instàncies de sol·licitud de participació a les activitats, he fet cas a totes i cada una de les persones que m'han reclamat alguna cosa i he anat d'acampada. Però, seguia corrent el perill d'estar massa identificat amb la institució.

El distanciament institucional, que em va acostar definitivament a les persones preses, es va donar gràcies a dos factors:

- El voluntariat: tot i que jo em llevava el permís una vegada entrava dintre del poliesportiu per no anar tot el dia identificat (ells i elles, els presos i preses, tampoc portaven cap distintiu), no passà massa temps fins que tothom va saber que jo era voluntari, vaja, que no cobrava per estar allí. Algunes persones m'han admirat, d'altres m'han criticat, però totes s'han soprés que jo passara llargues hores entre ells i elles, voluntàriament, sense cobrar. Aquest fet va comportar dos fenòmens. El primer és que, fàcilment, totes i tots varen comprendre que jo no era la institució, que no treballava allí i que no podia castigar-los o

elaborar informes negatius sobre la seua conducta. Això ja els aliviava i propiciava cert acostament. La prova definitiva per les persones preses arribava quan s'assabentaven què jo no feia les llistes de les activitats, que no entrava el cotxe al recinte interior, que jo passava pel detector de metalls, que no podia obrir el poliesportiu (tal i com si podia fer Àlex).

Però, i en segon terme, malgrat certa legitimitat inicial, sabia que no podia prolongar en el temps aquesta situació. Cap persona es creuria que jo, cada dia, passava hores i hores allà, durant mesos i mesos, per amor a l'art. Prompte hauria de mostrar les meues altres intencions.

- La participació a les activitats: romandre assegut a les grades del poliesportiu em proporcionava, certament, una bona perspectiva. Però, què pensarien les persones al veure'm tot un matí observant i sense parlar amb ningú? Per això, estava motivat a participar. En aquest sentit, he jugat a frontó a mà al pati d'un mòdul, a esquaix, he fet culturisme al gimnàs, he jugat a futbet al poliesportiu i amb les dones al seu pati, he fet d'entrenador de la selecció de futbet, he jugat a voleibol, entre d'altres. També és veritat que la rutina d'Àlex, com a responsable de les activitats, passa per jugar a tot, més que per fer d'entrenador. Conseqüentment, difícilment s'entendria la meua tasca si em desviava en excés del que Àlex solia fer. Hem vaig cenyir al que Àlex m'havia recomanat i, sobretot, al que Àlex acostumava a fer. Jugar junt a ells i elles, en part, propiciava que se n'oblidaren de la meua presència, que l'obviaren, possibilitant una reducció del biaix (Cohen i Manion, 1990).

Dintre de la implicació a la participació, Malinowski (1986) expressa que “...en aquest tipus de treball, a vegades és bo que l'etnògraf deixi estar la màquina de retratar, el paper i el llapis i participi en el que s'esdevé” (1986:74). Així doncs, de la mateixa manera que he participat amb ells i elles a totes les

activitats que he considerat que podia fer-ho (no vaig decidir-me, per exemple, a participar activament a les classes de full-contact i de kick-boxing), he compartit, sobretot amb els monitors del poliesportiu, un temps clau a la presó: el temps sense fer res, les hores mortes d'intens avorriment. Calcule que viure aquestes hores amb ells, ser partícip d'aquesta sensació apegalosa de perdre el temps, ens va unir prou. Ja ho diu Wolcott (1973), que dos elements principals de l'etnògraf/a són l'esforç i, com no, l'avorriment. Considere que aquestes experiències compartides, tant les activitats esportives com l'avorriment, varen propiciar que quan la gent es va anar assabentant que jo pretenia elaborar una investigació, cap persona va posar problema de cap tipus. Vaig decidir no anar publicant-ho pel poliesportiu, tan sols ho comentava a converses adients, quan alguna persona m'ho preguntava o quan demanava a alguna persona si la podia entrevistar. Aquest fet va succeir, més o menys, a partir del sisé mes d'estada al camp d'estudi quan l'excusa del voluntariat es feia massa increïble o, fins i tot, ridícula. Però, ja dic, no vaig tenir problemes, pot ser per que vaig aconseguir, amb la meua actitud i implicació, primerament crear un bon clima d'amistat i, en segon terme, un element clau: que les persones del context oblidaren què jo estava allí per a investigar (Taylor i Bogdan, 1986).

Malgrat els meus desitjos de participar i els beneficis que veia que això hem comportava, de tant en tant, i cada vegada més, feia una frenada per respirar (entenant-ho literalment) i per veure els bous des de la barrera. La participació total i recorde ara un dels extrems del continuum adés explicitat, pot comportar pèrdues a l'anàlisi (Hammersley i Atkinson, 1994), per excessiva proximitat al que s'observa. Així, igual que és recomanable, en ocasions, penjar la camera de retratar i posar-se el xandall, també ho és, igualment, el procés contrari; esdevé així ideal la combinació de possibilitats que oferix el continuum. A un treball de camp trobem participació i observació, el que suposa actuar, però també veure què passa (Stocking, 1993). Personalment, he passat moltes hores observant les classes dels monitors del poliesportiu: de futbet, de full i kick, de voleibol, algunes de bàsquet i he observat sessions de culturisme. I ho he fet tant de les

classes impartides pels monitors presos com les que desenvolupaven els monitors/es contractats/des i vinguts del carrer. Les acampades, per la seua banda, han suposat períodes intensos d'observació.

Un altre factor que cal destacar és la relació que he mantés amb Àlex, educador d'esports de la presó. Per la seua condició de responsable (quasi total) del recinte esportiu, la seua figura esdevenia clau per a aquesta investigació. Si diferenciem, metodològicament, la nostra relació en dos parts, tenim la interacció de jo cap a d'ell i, a l'inrevés, d'ell cap a mi. Jo, de cara a ell, m'he mostrat col·laborador, desitjós de complaure'l, atent a les seues exigències. Tampoc he mostrat, públicament, una exagerada atenció, d'acord amb la necessitat de distanciar-me de la seua figura. Però si la relació, almenys durant la major part del període d'observació, ha estat menys intensa del que cabria esperar, ha estat per ell.

Àlex no ha tingut especials atencions amb mi. Jo ja tenia prou amb veure acceptada la meua investigació, així és que em vaig conformar amb poc. Però he de reconèixer que, el tracte distant que hem mantés durant molts mesos, va propiciar una identificació ràpida entre la meua persona i el col·lectiu de presos i preses. En moltes ocasions, he arreplegat al diari com els meus encontres amb Àlex a la presó no suposaven més que un breu salut o una sèrie de preguntes i respostes rutinàries. No sé certament si aquest fenomen es devia a una decisió conscient i meditada d'Àlex, per tal de facilitar la meua investigació o, ans al contrari, al propi caràcter del mateix. Ara, amb certa distància, crec que més bé obeïa a la segona raó que no a la primera. El que em desconcertava, en aquell moment, és que dintre de la rutinària indiferència s'intercalaven alguns dies de sorprenent connexió. En qualsevol dels casos, la necessitat de la persona que investiga de mantenir els pactes i un bon ambient de col·laboració no em feien dubtar envers el meu treball. Sempre he mantés la cordialitat i la disposició a la col·laboració, amén d'evitar problemes per la meua feina. La influència que jo he causat en la tasca d'Àlex es complicada d'avaluar, però no he detectat grans desviacions en el que es suposava que era el seu comportament habitual.

3.4.2.3.- Relació amb els i les informants.

La meua implicació amb la participació, explicada abans, ha determinat clarament la meua relació amb els i les informants. Independentment que amb les persones que he interactuat foren monitors del poliesportiu, usuaris i usuàries del mateix, funcionaris o educadors/es, jo he tractat de mantenir-me en una posició intermitja, no causar problemes i passar per una persona que escolta i no parla molt. Observar i no jutjar esdevé primordial (Wolcott, 1973), tot i que en situacions de discussió i amb persones de confiança, no vaig evitar participar animosament. La meua relació amb les persones que m'han envoltat ha estat basada, doncs, en certa cordialitat (fins i tot amistat en casos puntuals), mantesa a base de favors mutus, comprensió i oferint una imatge de proximitat i no amenaça.

El principal col·lectiu a la presó, evidentment, el constituïxen les preses i presos amb els qui m'he relacionat sobretot. Amb ells i elles he xerrat hores i hores envers el carrer, moltes vegades del camp i la muntanya, de presó, del futbol, de temes banals. Però també, amb el temps, amb mi o en la meua presència, han xerrat de droga, inclòs del tràfic de droga a dintre de la presó, d'amotinaments, d'agressions, de relacions sexuals al recinte. Alguna vegada alguna persona ha tocat aquests temes sense saber que jo no era un pres, però tampoc els altres contertulis l'han avisat de la meua condició. Açò és prova que s'havia establert certa complicitat. Igualment, els mateixos monitors han parlat d'aquests aspectes amb mi, sense que s'hagen cohibit de fer-ho. A la presó, on per qualsevol rumor et pots buscar un problema, aquest fet és prova d'un alt nivell de confiança.

Amistat més que cordialitat hi ha hagut, clarament, amb els monitors del poliesportiu, amb els qui he passat hores i hores de 'destí'. Amb ells (perquè són tot homens), he anat al pati del seu mòdul a esmorzar, prendre café o jugar al parxís. Els he retat a l'esquaix i ens hem jugat alguns xicles o refrescos. També els he entrat, com ja he explicat adés, coses que escassegen a dintre. Aquests favors eren molt valorats per ells, ja que, llevat de les famílies (qui les tenia a prop), els i les voluntàries érem els únics enllaços amb l'exterior. Per això, es va establir una proximitat vertadera. M'he emocionat amb els seus relats, amb les seues dures realitats, m'he enrecordat d'ells als viatges de plaer personals, els he enviat postals des d'indrets llunyans, una a cadascú.

Els primers contactes són freds. El pres i presa està acostumat a ser reservat/ada i molt més amb gent estranya. Per a ells i elles la gent que no està reclusa és perquè treballa allí. Només a poc a poc va comprenent que un voluntari/a no s'encarrega de les mesures regimentals. És també tasca de la persona que investiga de fer-se creïble, de mostrar que no està allí per delatar-se ni acusar. Per això, quan algun pres, per presentar-te a un altre, expressava que jo era de confiança, la satisfacció m'omplia. Hammersley i Atkinson (1994) ho anomenen, més o menys, com eliminar la sensació d'amenaça. Malgrat els avanços obtesos, considere que a la presó una persona del carrer sempre està a prova; qualsevol malifeta que observes esdevé una prova crucial on has d'elegir entre la fidelitat al pres/a o informar a les autoritats.

Una vegada el col·lectiu de presos i preses que usava el poliesportiu regularment, va conèixer la meua condició, em vaig convertir també en un objectiu de les crítiques i reivindicacions, posant, en ocasions, en perill tot el bon ambient que havia aconseguit crear. Qualsevol queixa envers els horaris, les llistes o l'admissió a una activitat concreta m'arribava per boca de la persona implicada. Sobretot referent a la activitat que jo impartia, he tingut que atendre situacions diverses. Ni el meu argument que les llistes les feia l'educador d'esports, acabava per convèncer. Tanmateix, una petició comuna era que els

aconseguira fulles meritòries per participar en l'activitat.⁸ Si la meua impossibilitat de satisfer aquests desitjos, per ser un senzill voluntari, podia suposar-se com un contratemps (per no poder basar la cordialitat en contraprestacions), també suposava un avantatge clar: si el meu estatus a la presó no em permetia atorgar-los beneficis, tampoc podia suposar-los càstigs.

Amb altres presos i preses, que no eren monitors, he conviscut alguns dies a les acampades, el que va reforçar la nostra amistat. Compartir amb ells i elles aquells moments de llibertat era una sensació molt plaentera. Amb altres persones preses, que desenvolupaven càrrecs de monitors del poliesportiu, he conviscut algunes hores de permís, els he portat a la ciutat i he pres un cafè amb ells. Totes aquestes sensacions sobrepassaven les exigències de la investigació, però com a persones humanes considere que no es podia negar un favor o deixar de gaudir de certa amistat. Abans que presos i preses eren, i són, persones; a més, malgrat estar reclusos per haver estat considerats delinqüents, amb mi s'han portat sempre correctament.

Sols puc referir incidents puntuals. El primer va succeir jugant un partit de futbol al poliesportiu, quan una acció defensiva meua va engrescar un pres. Es va encarar amb mi i em va amenaçar, però no m'ho vaig prendre seriosament. Més tard, el pres va reafirmar les seues amenaces, però no em vaig acoquinar. Inclús, setmanes després, el vaig acceptar a la meua activitat. Un altre incident, breument comentat més amunt, va ocórrer quan l'educador d'esports, a les llistes de l'activitat que jo impartia, va eliminar una xica. Aquella, encoleritzada, ens va fer responsables als dos, encarant-se amb mi de mala manera. Pel mateix motiu em varen arribar amenaces d'una altra dona, però tot va quedar en res quan li vaig demanar explicacions. La meua condició de voluntari els va fer entrar en raó.

---

⁸ Les fulles meritòries són informes que acrediten la participació a una activitat i que servixen per obtenir beneficis, entre ells la cancel·lació d'un part disciplinari.

El llenguatge que he emprat, sense tenir que forçar-lo massa, ha estat el que m'eixia espontàniament. La parla del carrer s'adapta perfectament al registre de presó. Moltes persones a dintre tenen dificultat per expressar-se, i moltes més dialoguen amb paraules senzilles, directes, converses plenes d'argot. Molts autors coincidixen en atorgar suma importància al coneixement de la llengua del camp que es vol estudiar (Wolcott, 1973; Mayntz, 1985), encara que a la presó, usat el castellà, tan sols cal adaptar mínimament el registre al rol que adoptes. Tal vegada, jo diferenciava una mica en el cas de parlar amb un funcionari/a, però amb els presos i preses m'expressava amb naturalitat, sense extravagàncies. Òbviament, amb aquelles persones que sabia parlaven valencià l'he emprat igualment.

La vestimenta, ha estat altre punt referit als escrits envers etnografia que jo no he hagut d'adaptar en excés. Taylor i Bogdan (1986) citen la necessitat de conformar la roba que es porta amb la del context. El mateix diuen Hammersley i Atkinson (1994). Tot i això, jo m'he limitat a portar roba esportiva, com la que use habitualment. Si que és recomanable, encara que no és el meu cas, no portar roba excessivament vistosa o de marques cares ja que això pot cridar l'atenció, provocar robatoris (que sé que existixen) o crear etiquetes que distancien. De totes maneres, allà s'observen grans diferències entre aquelles persones que viuen amb el just i aquelles que gaudixen d'una bonança econòmica que els permet, entre altres coses, portar sabatilles de marca o canviar-se cada dia de pantalons. Però, si com a etnògrafs, desitgem crear unes condicions que propicien un acostament, exhibir roba cara no és la millor de les estratègies. Els dos únics aspectes que he cuidat a la meua vestimenta han estat:

- Les arracades: vaig decidir, des del primer dia, no posar-me les arracades per evitar disconformitats i afavorir una bona acceptació des del primer moment, ja no me les vaig posar en cap ocasió més.

- Samarretes amb lemes o frases: em vaig cuidar molt de vestir samarretes amb frases susceptibles de molestar, no sols a presos i preses de marcat caràcter racista o, inclús, nazi, sinó al personal de vigilància.

3.4.2.4.- El diari i la presa de notes.

Un dels elements que caracteritzen una etnografia és el diari. Se'l pot anomenar com es vulga, jo li he dit el diari de presó. No és més, al cap i a la fi, que la recollida de notes i més notes sobre el que has vist i sentit. Segons Hammersley i Atkinson (1994), les notes vindran a ser descripcions, més o menys concretes, dels processos socials i el context que els envolta. Durant els mesos que dura el treball de camp, l'etnògraf/a anota allò que se li revela interessant, allò que, després, creu que li pot servir per desenvolupar l'anàlisi. Taylor i Bogdan, gràficament, sentencien: "Si no està escrit, no ha succeït mai" (1986:75). Com un reporter amb la càmera, la persona que conviu a un camp d'estudi qualsevol ha d'anar acompanyat d'instruments que li permeten deixar constància del que ha passat.

A la presó, l'entrada d'aparells com màquines de retratar o gravadores no està permès sense un permís especial. Per tant, el meu element d'enregistrament momentani ha estat la memòria i, després, la llibreta de notes. Ho dic perquè, amb el pas del temps, encara que no vaig prescindir de les notes, si que ho vaig fer, en certa manera, de la llibreta, deixant la memòria com únic recipient en ús. Tal vegada, al principi seguixes al peu de la lletra el que has llegit, el que t'han transmés altres etnògrafs/es a les seues obres. A poc a poc, amb l'experiència que suposa desenvolupar-te al context que estudies, adaptes les tècniques al que et bé de gust, al que et bé millor, en definitiva.

Els primers dies, aquells amb els que vas amb peus de plom i tractant de cauré bé a tothom, es recomana no prendre notes (Taylor i Bogdan, 1986). Imagine que en el sentit abans expressat de reduir el sentiment d'amenaça que pugues transmetre. Així ho vaig fer jo, d'acord amb la meua decisió de no desvetllar les meues intencions. Els primers dies d'estada a la presó, ni tan sols portava la llibreta a la butxaca. Els pantalons de xandall no em suposaven cap garantia per amagar una llibreta i un llapis.

D'esta manera, hem vaig haver d'autoimposar la necessitat d'escriure tot allò que havia enregistrat a la memòria immediatament després de deixar el camp d'estudi. Alguns dies, recorde haver deixat la llibreta al cotxe on, quan sortia de la presó, anotava allò interessant. També podia, com reflexa Hammersley i Atkinson (1994), haver fet repetides visites al lavabo, però tenia por d'alçar sospites d'alguna persona; a més, els vestuaris del poliesportiu no tenien cap estància tancada. Al final, vaig desestimar la costum de fer les anotacions al cotxe, ja que entre aquest i ma casa no em separaven excessius minuts, temps en el qual no arribava a oblidar-me d'aquelles coses que havia decidit registrar. Això sí, sempre he acomplert la condició d'engegar l'ordinador abans que la memòria em traicionés.

Al diari, al principi no ordenava la informació; és a dir, que no escrivia distingint una informació d'una altra. Contrasta clarament amb les recomanacions que es fan, com la de Del Rincón (1997), qui proposa, inclús, diferenciar les notes de camp segons siguin metodològiques, personals, teòriques o descriptives. Jo ho anotava tot, o quasi tot, sense cap ordenament fins que vaig decidir ordenar, pot ser una vegada l'observació es va fer més sistemàtica. La millora de la tècnica es va fer evident fins el fet d'incloure una espècie de títol abans de cada tema anotat, títols que després van ser claus per a l'elaboració de les categories d'anàlisi. A més, aquesta titulació afavorí la classificació posterior de les notes a les seues respectives categories⁹. El procés d'anotació es pot fer molt més complexe i, evidentment, molt menys que el meu, tot depén de la

---

⁹ Veure apartat 'Anàlisi de dades'.

situació i l'adaptació que en fem. El que si estime necessari és adoptar com a rutina l'acte de seure davant la pantalla de l'ordinador i tractar de recordar allò que ens ha ocorregut, el que esdevé, com diu Woods (1998), un acte de reflexió i gran concentració, a la vegada que cansat però inevitable.

La meua llibreta era xicoteta, comprada aposta perquè cabera a la butxaca del pantaló de xandall, de tapes dures. Les tapes, almenys la de davant, no va durar gaire, però el llapis de poc tamany acoplava perfectament a les anelles. De la forma que he descrit, varen passar els primers mesos, anotant allò rellevant a la memòria, amb l'ajuda valuossíssima dels memotecnicismes¹⁰. Després, quasi de forma ritual, desenvolupava a l'ordinador el que havia retingut a la ment. L'estratègia que vaig adoptar va ser la d'anar recordant els meus moviments a la presó de forma cronològica: primer recordava l'entrada, si havia vist o experimentat quelcom nou, significatiu. Immediatament, em transportava mentalment al moviment següent, fent el mateix exercici memorístic. Va ocórrer moltes vegades que algun succés se'm feia real temps després, el que m'obligava a tornar a engegar l'ordinador per enregistrar-lo. Portar a terme una etnografia, en moltes ocasions, significa que inclòs lluny del camp d'estudi, els teus pensaments versen sobre el mateix i, de sobte, recordes alguna cosa important. Cal no deixar passar l'ocasió i apuntar el fenomen, no siga que el mateix no torne a aparèixer a la memòria.

Una vegada la meua condició d'investigador va ser de domini públic, vaig recuperar la llibreta. És fa necessari (almenys a mi em va ocórrer així), quan l'observació es focalitza sobre aspectes en concret, i d'acord amb la progressiva categorització de la informació, tenir un paper a mà per anotar-ho tot ràpidament. Se'm feia tan rellevant enregistrar aquells successos que ja havia anat establint com claus de la investigació, que la llibreta va tornar a la meua butxaca. A més, ja no calia que dissimulara, no havia de fer ús dels memotecnicismes, sinó que, tranquil·lament, em treia el full i anotava. Moltes persones preguntaven o,

---

¹⁰ Aquest procés consisteix en associar una idea, un esdeveniment o un comentari a una sola paraula, de forma que recordant aquesta, després podem desenvolupar la idea sencera, l'esdeveniment o el comentari.

senzillament, miraven estranyats. Malgrat la bona relació, no resulta gens normal que una persona a la presó es pose a anotar. Per això, en ocasions forçava una explicació abans que les especulacions es tornaren en sospites. Inclús, deixava que alguna persona observara el que escrivia. En aquest sentit, i en molts altres, les experiències d'altres etnògrafs/es han estat de gran ajuda (Sparkes, 1992).

Va ser interessant observar fins a quin punt la meua presència, ja com a investigador, influenciava en les altres persones. Evidentment, mantenint una conversa informal amb un grup de presos, no era el moment adient per treure la llibreta i posar-se a enregistrar el que deien. Haguera perdut molta de la confiança acuradament establerta. Per això, la memòria no deixà de ser mai una aliada continua. Si bé jo no amagava que prenia notes, el que si cuidava és que cap pres o presa pensara que estava anotant el que ell o ella acabava d'explicar. En aquest sentit, he de referir que a les reunions formals a les que vaig assistir, entre l'educador d'esports i els presos monitors al poliesportiu (a les quals podia assistir per la meua condició de monitor, paper molt més idoni que el d'investigador), no vaig amagar, en cap ocasió, que prenia notes. Els monitors sabien perfectament que jo estava allà per estudiar el què passava, i no valia la pena amagar la llibreta quan informació força interessant s'anava a posar sobre la taula. La decisió entre anotar públicament o no depén de l'equilibri entre la importància de la informació presentada i el perill de perdre matisos significatius. El comportament dels monitors a les reunions, sense mirar-me en excés, parlant amb manifesta tranquil·litat, i la bona relació amb ells, em va fer acabar per decidir-me a mostrar, sense pudor, la llibreta de notes.

3.4.3.- L'entrevista.

Si l'observació participant, el "being around" que cita Lyons (1992:256), és la característica fonamental de la metodologia etnogràfica (inclús s'usen com a

sinònims), la tècnica de recollida d'informació que més complementa és l'entrevista. Inclòs, podríem considerar que entre l'observació i l'entrevista tan sols hi ha diferències de matisos, que l'entrevista pot ser considerada com una forma d'observació, evidentment, participant (Hammersley i Atkinson, 1994). En definitiva, l'entrevista a les investigacions qualitatives no és més que una observació intensiva, cara a cara. Hi ha qui, anant més lluny, determina que, fins i tot, l'entrevista és la tècnica que majors dades arreplega (Fetterman, 1998).

Això sí, tot i que d'entrevistes també s'usen a les investigacions quantitatives, no obeïxen, en aquest cas, a la lògica qualitativa de plantejar l'entrevista com un interrogatori, més o menys obert. En aquest sentit, Taylor y Bogdan (1986), parlen de l'entrevista com un encontre freqüent en el temps entre l'investigador/a i els i les informants. Escohotado (1998) usa el terme interrogatori i, per la seua banda, Wolcott (1973), l'enumera entre les principals fonts de dades dels estudis etnogràfics. A diferència de l'observació, en la que la informació flueix de forma, més o menys natural, a les entrevistes la sortida d'informació es veu forçada per l'entrevistador/a, mogut, evidentment, per la curiositat (Woods, 1998).

Tenim doncs que, a etnografia, a banda d'observar tenint els ulls ben oberts i les orelles sempre en disposició d'escoltar, la recollida de dades es complementa amb les entrevistes. Malgrat no ser una tècnica infal·lible, presenta una sèrie d'avantatges que la fan indiscutiblement vàlida, tot i tenir, lògicament, els seues problemes. Qualsevol treball de camp que llegim comporta l'ús d'entrevistes.

L'entrevista respecta les característiques de la investigació qualitativa i, per tant, s'adapta a les seues peculiaritats metodològiques. Múltiples recomanacions, envers qui entrevistar, com fer-ho, inclús on, no poden ser considerats més que això, consells que no esdevindran, afortunadament, imposicions inexcusables. La meua experiència, en aquests sentit, és enormement positiva. Començant pels avantatges d'usar entrevistes, direm que aquesta tècnica permet anar més enllà de l'observació en quant la recollida d'aspectes molt més

subjectius, tal i com interpretacions dels i les protagonistes, les seues emocions i pensaments (Del Rincón, 1997). Pel contrari, el seu caràcter força intrusiu pot comportar respostes excessivament dirigides, biaix, o, inclús, massa subjectivitat a les respostes, el que podria tenir com a resultat informació que no s'ajuste a la realitat. Cohen i Manion (1990), recomanen, per tal d'evitar un excés de parcialitat a les respostes, seguir els següents consells, entre d'altres:

- Formular les respostes clarament
- Haver-se informat sobre els problemes que comporta una entrevista
- Escollir a les persones a entrevistar seguint una mostra per probabilitat

Una de les primeres preguntes a respondre per la persona que porta a terme la investigació serà a qui entrevistar. Elejabarrieta (1991) explica que això s'ha de fer seguint el criteri de “la varietat de característiques de la població estudiada” (1991:57). És a dir, que haurem de triar a les persones de forma que, al final, tinguem representades totes les categories establertes. En aquest sentit, resultarà fonamental escollir amb cura, seguint l'exigència de la representativitat (Goetz i LeCompte, 1988). Açò ens porta a establir la mostra per quota com una de les possibilitats, encara que també existix la possibilitat d'escollir seguint una espècie de procés de bola de neu: entrevistar a una persona i, a partir d'aquesta primera, anar trobant altres possibilitats d'entrevista (Cohen i Manion, 1990)

Les entrevistes de caire qualitatiu varien segons un munt de peculiaritats. Per posar ordre en aquest punt, Flick (2002) parla d'alguns aspectes que determinen la forma de desenvolupar l'entrevista. Les entrevistes poden variar segons la directivitat i/o segons el grau d'estructuració. Respecte a la directivitat, que pot ser o molt marcada o, pel contrari, ser-ho poc, tot depén del moment en què ens trobem dintre de la investigació i d'altres aspectes com la confiança amb la persona que entrevistem. Wheaton (1995) explica que mai desvetllarà explícitament que és, exactament, el que vol esbrinar, i Hammersley i Atkinson (1994) diuen que tan sols usaran preguntes molt directives en cas de voler

destapar algun biaix. La no directivitat de les respostes reduïx la influència de la persona que entrevista, minvant certa sensació d'amenaça, perquè la persona a la que entrevistem no pense que la volem portar a un punt que desitgem. Mostrar un caire directiu pot significar certa obsessió per canalitzar la informació, pel que es recomana deixar que aquesta sorgisca espontàniament (Martínez, 1994).

Referent a l'estructuració de l'entrevista, una de les diferències entre la que s'usa a les investigacions qualitatives i les emprades als estudis quantitius, per exemple els qüestionaris tancats, és el seu caràcter obert, carent d'estructura prèvia o amb una definició mínima. No obstant, considerar una entrevista oberta no significa que siga la improvisació la que ens guie (Cohen i Manion, 1990). Wolcott (1973) prepara temes que desitja tractar prèviament, però sense tancar-los definitivament; així, es pot variar la forma de plantejar les preguntes i l'ordre (Elejabarrieta, 1991). La flexibilitat de la investigació descriptiva, ja moltes vegades nomenada, es manifesta a l'entrevista en totes les seues possibilitats. Aquesta condició juga a favor de la persona que entrevista, sempre i quan es sapiga usar de forma adient. Per exemple, un dels aspectes que determinarà l'evolució d'una entrevista és el manteniment de l'anomenat 'rapport'. Per transmetre confiança, a banda de jugar amb la directivitat de les preguntes, es recomana:

- No fer judicis i comprendre a la persona que investiguem, ens contem el que ens contem
- Deixar que la gent parle, mostrant subtilment si un tema no ens interessa o, si ho és, fer-ho saber igualment
- Prestar atenció
- Ser sensible amb la persona a la que entrevistem

(Taylor i Bogdan, 1986)

La cura amb la que conduïm una entrevista haurà de ser especial, sobretot, a la primera que fem. Per això, està bé que el procés d'entrevistes vaja paral·lel al de l'observació. Un contacte previ amb la persona que anem a entrevistar aconseguirà un clima de cordialitat necessari. Igualment, està escrit que es deurà jugar amb les preguntes segons la confiança cresca, de forma que mai començarem amb preguntes massa íntimes.

Però, un dels pilars bàsics per portar a bon port una entrevista amb garanties de confiança necessàries, esdevindran les passes prèvies a la realització de la mateixa, quan s'establix contacte amb la persona informant. El contracte d'entrevista ens ajudarà en aquest sentit. La persona a la que entrevistem, de segur, es trobarà molt més disposada a participar de la investigació si té la sensació que controla, en certa mesura, l'entrevista, que té cert poder sobre l'estudi, almenys en el que a ell o ella li afecta (Woods, 1998). El pacte amb el o la informant passa per demanar el consentiment per usar les dades, assegurar l'anonimat, dissimular la localització exacta del lloc del què es parla (Wheaton, 1995), i acomplir totes aquelles condicions que creiem que faran de l'entrevista una experiència profitosa per les dues parts i no un acte viscut amb por i angoixa. Igualment, el poder de la persona que informa es pot manifestar en el sentit de respondre, únicament, a les preguntes que vulga, desestimant aquelles que, per les raons que siguen, no desitge tractar. De totes maneres, no oblidem que la persona que entrevista ha d'acomplir uns objectius bàsics que passen per recollir una informació necessària. Per tant, no s'ha de perdre mai el control sobre l'entrevista (Fetterman, 1998)

La negociació per desenvolupar una entrevista ha d'incloure, de la mateixa manera, altres aspectes que no hem de deixar per última hora, si volem evitar sorpreses. Cal que establim un lloc d'entrevista adient, el que passa, evidentment, pels desitjos de la persona entrevistada. Martínez (1994), argumenta que el lloc haurà de ser agradable, com resultarà obvi. Tot i això, malgrat que les condicions de l'entrevista hauran de ser les més semblants possibles al que nosaltres, com a investigadores i investigadors, considerem ideals, el 'rapport' requerit exigix

deixar les últimes decisions a la persona a la que anem a fer l'entrevista. Tant la duració de l'acte, que molts expressen en uns mínims, com l'enregistrament de la conversa, deurà variar entre el que es considera ideal i les peculiaritats del moment. Evidentment, l'ús de tècniques com una càmera de vídeo, una gravadora o d'altres instruments resultarà idoni, sempre i quan la persona ho accepti i la influència que exerceixi no afecti a l'espontaneïtat de les respostes. Com usar una camera de video a la presó si manca un permís especial per usar-la? Lògicament, la falta de camera s'haurà de veure compensada per altres estratègies. L'observació del què passa i la presa de notes no deixaran de tenir la seua importància durant l'entrevista (Woods, 1998).

3.4.3.1.- Les meues entrevistes.

Entrevistar a la presó obeeix a totes les característiques descrites adés, sobretot a les que fan referència a l'adaptació al lloc on es desenvolupen les mateixes, i a les persones a les que es vol entrevistar. La presó, com deia Foucault (1978), és una institució total. Açò comporta que cap esdeveniment, o de molts pocs, passen despercebuts; escassos successos escapen al control que exercixen les rígides condicions de convivència. Per aquest motiu, el meu procés d'entrevistes ha estat força peculiar, he hagut de fer vertaders exercicis de flexibilitat.

Si a l'apartat d'observació explicava com, el fet que la pròpia persona esdevinguera la principal eina d'investigació resultava fonamental a la presó, a l'hora de fer les entrevistes l'avantatge s'esvaïa, es dissipava el camuflatge i havia de mostrar-me, en ocasions, amenaçant de cara a l'hermetisme que, tradicionalment, caracteritza els centres penitenciaris.

Als sis o set mesos d'encetar l'observació vaig decidir començar a entrevistar persones. Lògicament, hauria d'haver començat per l'educador

d'esports, però com al treball anterior (Martos, 2001) ja l'havia entrevistat en cinc ocasions, vaig decidir-me per deixar-ho per a més tard. A més, les xerrades informals que mantenia amb ell al poliesportiu em permetien deixar caure preguntes soltes, i això té l'avantatge de no haver de concertar una cita prèvia. D'aquesta manera, les primeres entrevistes li les vaig fer al col·lectiu que m'era més accessible: els presos i preses.

La resposta d'Àlex, entenc que per evitar-se problemes, de negar-se a deixar-me entrar una gravadora per enregistrar les entrevistes amb els presos i preses, afegia, però, dificultats al procés. Si bé es recomana gravar les converses, que anava a fer, doncs, deixar-ho córrer? L'ús de gravadora requereix un permís especial, i és cert que s'han donat casos reals d'ús de les mateixes (Elejabarrieta, 1991). Però la meua necessitat de no importunar Àlex em va fer desistir d'insistir. Armat doncs amb paper suficient i un bolígraf d'aquells que solta tinta ràpidament, em vaig disposar a concretar cites.

He entrevistat, finalment, 40 persones distintes, de les quals 20 eren persones preses i, la resta, repartida entre treballadors i treballadores de la institució (de diferent dedicació i condició), voluntàries i voluntaris i personal d'altres presons. La suma ascendix a 46 entrevistes, ja que conte les sis fetes a Àlex i dues que vaig fer a una monitora d'esports contractada per sis mesos. Sobre el nombre d'entrevistes, Elejabarrieta (1991) parla d'haver-ne fet 74 a interns i internes. A la pregunta de si semblen poques entrevistes aquest autor respon:

- Són més que a d'altres investigacions qualitatives
- En comparació, afirma haver obtés molta més informació de la que s'obté mitjançant qüestionaris
- Diu haver acomplit les expectatives

Tot i estant d'acord amb els seus arguments, n'afegiria dos més:

- El nombre d'entrevistes no pot ser avaluat mai des d'una perspectiva quantitativa, ja que extrapolem conceptes a la lleugera i es cau en un error que ens porta a fer judicis equivocats
- Les entrevistes que jo he fet han vingut marcades per les necessitats de la investigació, necessitats que, principalment, he establert jo, i no realitzades per omplir un expedient o mostrar un nombre elevat de cara a la galeria. He fet tantes entrevistes com informació he considerat necessitar. Per què fer més entrevistes si pensava que m'anaven a aportar el que ja sabia?

Les primeres entrevistes que vaig realitzar, com ja he dit, eren les dels presos i preses, per allò de la facilitat d'accessibilitat. Concretar una entrevista amb una persona presa ha estat fàcil. El lloc era d'allò més obvi: o les he fetes al despatx del poliesportiu o, pel contrari, he anat a buscar-los al mòdul per tal d'entrevistar-los, bé al menjador, bé al despatx de l'educador/a. No és que fora l'ubicació ideal per dialogar, però per raons comprensibles no hi havia alternativa. De fet, em va ocórrer que un pres va posar molts problemes a l'hora de ser entrevistat, ja que va manifestar no sentir-se lliure per parlar entre els murs de la presó. La solució que ell aportà passava per esperar que eixira en llibertat.

El dia d'entrevista era encara més senzill d'acordar: el que em vinguera bé a mi. Ells i elles, subjectes com estan al pas del temps, posaven a disposició meua la tria del dia d'entrevista: "Yo, aquí estoy", deien molts i moltes. Per facilitar les coses, la major part de les entrevistes les vaig dur a terme a les hores immediatament posteriors al temps de descans que seguia al dinar (això és, sobre les cinc de la vesprada), ja que pel matí era més probable que tingueren alguna activitat programada. La durada de les entrevistes a les preses i presos ha oscil·lat entre la mitja hora llarga i els cinquanta minuts. No oblidem que, tot i que es recomana allargar-les més, la mecànica d'anar apuntant tot allò que diu la persona no convida gens a conversar. Sempre que es puga usar, jo recomane emprar una gravadora. Escriure i pensar al mateix temps resulta complicat, pel

que els avantatges de la interacció que parlen Cohen i Manion (1990) es veuen reduïts.

El torn d'entrevistes el vaig encetar pels monitors del poliesportiu, ja foren destinats allà o, senzillament, dedicats a una activitat en concret. L'amistat que havia establert amb ells, després d'uns mesos de convivència, em va convèncer que el millor era començar per aquí. Una vegada entrevistats la majoria d'ells, seguint l'estratègia esmentada de la bola de neu, vaig concertar més converses. Unes persones, doncs, em duien a d'altres, tot i que, tal i com diu Fetterman (1998), de tota la mostra possible anava seleccionant informants, segons els meus criteris envers allò que creia millor per a la investigació. Posats al cas, tenim com al monitor d'arts marcial li vaig demanar que m'introduïra als seus alumnes, i a través d'ell vaig aconseguir més entrevistes. Diga'm que el seu aval va afavorir l'increment de la confiança cap a mi. En el cas de les dones, vaig entrevistar les que eren alumnes de la meua activitat, ja que, a banda de l'amistat, eren les que més freqüentaven el poliesportiu. Hi ha casos concrets de persones que no feien cap exercici, almenys al poliesportiu i de forma regular, a les quals vaig accedir gràcies a l'ajuda d'altres presos i preses, sobretot dels monitors-destins.

Per altra banda, d'entre el col·lectiu de persones no preses entrevistades, diferenciaria tres grups principalment:

- Monitors/es contractats/des: durant el temps en què he romàs al poliesportiu de la presó, han passat per allí sis monitors o monitores contractades, ja siga per l'INEM, ja siga pel propi Ministeri d'Interior. D'aquestes sis persones he entrevistat a cinc. L'accés a elles, evidentment, l'he fet jo, directament. Aquestes entrevistes si que s'han fet fora del recinte penitenciari, respectant els desitjos de les persones entrevistades i, afortunadament, totes elles enregistrades amb gravadora. Les converses superaren, la major part d'elles, els tres quarts d'hora.
- Voluntaris i voluntàries del poliesportiu: he entrevistat tres persones pertanyents a la mateixa associació que jo, les quals, voluntàriament,

impartien distintes sessions d'activitat física. També he accedit a elles directament, concertant les cites a la presó però, òbviament, duguent a terme les entrevistes a fora. També gravades i amb duració superior a les dels presos i preses; entre tres quarts d'hora i una hora.

- Treballadors i treballadores de presó: ací incloc la resta d'entrevistes, és a dir, les que he fet a educadors de la presó (d'aquesta o d'una altra), a funcionaris de vigilància, assistents socials, mestres o subdirectors. De les nou entrevistes d'aquest grup, tres les vaig fer amb gravadora, mentre que les altres, al haver-les dut a terme a recintes penitenciaris, vaig haver d'escriure-les sobre la marxa. Evidentment, les gravades tingueren una durada superior a les altres.

Si el contacte amb la major part de les persones entrevistades, com he descrit un poc més amunt, el vaig fer jo directament, no va ser per comoditat. El més fàcil haguera estat que Àlex, educador d'esports i qui m'havia introduït primerament al camp d'estudi, m'haguera gestionat les cites. Però semblar massa pròxim a Àlex podria haver tingut efectes negatius sobre la confiança i, en certa mesura, sobre la complicitat, que tant m'havia costat guanyar amb els presos i preses. Per això, amb elles i ells, vaig decidir actuar en solitari o, si més no, amb l'ajuda d'alguna persona de la mateixa o semblant condició: altre pres/a. Tenir una persona de confiança al context és útil, però mantenir certa independència també ho és, més que res per evitar perdre altres possibilitats de comunicació (Fetterman, 1998). Òbviament, les cites amb el personal de la presó, cas de no conèixer-lo massa, si que el feia a través d'Àlex. Les entrevistes a les dues persones que treballen a d'altres presons, el vaig fer mitjançant terceres persones alienes a la investigació.

Tenim, doncs, una situació variable de tria i acostament a informants. Evidentment, he tractat de tenir testimonis de tots els grups existents a un ecosistema com ara la presó. D'entre el col·lectiu de presos i preses he primat el grup de presos destinats al recinte i els i les alumnes d'arts marcial per ser el

més nombrós i el principal del poliesportiu (per motius concrets no adients a aquest apartat de la investigació). També m'ha interessat força la visió de les dones, per tractar-se d'un grup especialment peculiar. Alguns altres testimonis fan referència a presos i preses que no acudien regularment al poliesportiu, en un intent d'recollir veus distintes. Per part dels treballadors i treballadores està clar que els dos grups principals són els que s'encarreguen especialment del tractament i els que ho fan, també especialment, de la seguretat. D'entre el primer grup he entrevistat, a banda d'Àlex, a dos educadors de mòdul, un mestre i un assistent social. Mancaria, per completar l'estrat, un psicòleg/a i un metge/ssa. Així mateix, he recollit les opinions de dos funcionaris de seguretat relacionats, per uns motius o d'altres, amb les activitats físiques que es fan a la presó. Pujant l'escala, he entrevistat el subdirector de tractament (l'encarregat de coordinar els i les treballadores dedicades al tractament), d'una presó catalana. També he fet el mateix amb l'educador d'esports d'una presó madrilenya. Per què? Perquè vaig considerar que era un bon intent de conèixer altres experiències, per proposar alternatives i perquè ambdues possibilitats se'm varen plantejar fàcilment realitzables, pel que no vaig dubtar invertir temps i diners en el intent.

De la mateixa manera, he entrevistat la responsable de les activitats de tractament de la presó estudiada, com a responsable superior i directa de la tasca d'Àlex al poliesportiu. Cada entrevista la vaig identificar amb un codi, de forma que la llista sencera quedaria així:

CODI	PSEUDÒNIM	CONDICIÓ
E1	Santiago	Monitor intern d'arts marciais
E2	Motoret	Alumne d'arts marciais
E3	Martínez	Senpai d'arts marciais
E4	Rubén	Alumne d'arts marciais
E5	Casco	Destí de neteja al poliesportiu
E6	Layon	Alumne d'arts marciais i neteja al poli

E7	Marcos	Practicant d'esport al seu mòdul
E8	Espátula	Alumne d'arts marciais i destí
E9	Jesús	Destí neteja i alumne musculació
E10	Youssef	Alumne d'arts marciais
E11	Xavi	Monitor futbet i de natació
E12	Lucia	Alumna d'arts marciais
E13	Rosa	Alumna d'aire lliure
E14	Mireia	Alumna d'aire lliure
E15	Maica	Alumna d'aire lliure
E16	Merce	Alumna d'aire lliure
E17	Mar	Alumna de rehabilitació
E18	Xana	Practicant d'esport al mòdul
E19	Lidia	Alumna d'aire lliure
E20	Marina	Alumna d'arts marciais
E21 i E22	Laura	Monitora INEM
E23	Jaume	Monitor INEM
E24	Alfred	Monitor INEM
E25	Sergi	Monitor INEM
E26	Andrés	Monitor curs de monitors esportius
E27	Sonia	Monitor voluntària ioga
E28	Gerardo	Monitor voluntari ioga
E29	Pere	Mestre a la presó
E30	Toni	Subdirector presó catalana
E31	Rodrigo	Educador d'esports presó madrilenya
E32	Tino	Monitor voluntari arts marciais
E33	Enrique	Funcionari seguretat
E34	David	Educador
E35	Miquel	Assistent social
E36	Victor	Funcionari de seguretat

E37	Vicent	Educador
E38	Lorena	Subdirectora tractament
E40-E45	Alex	Educador d'esports de la presó
E46	Fix	Destí al poliesportiu

Taula 3. Relació de persones entrevistades.

La investigació qualitativa destaca pel seu compromís ètic. El respecte a algunes normes bàsiques d'actuació garantix, no tan sols la continuïtat de la pròpia investigació sinó, tanmateix, la possibilitat d'engegar-ne de noves. A un ambient com el que jo he investigat, on les dificultats superen de bon tros les facilitats per produir un estudi, el tacte i compromís amb que s'actue resultaran fonamentals. Si deixem la generalitat dels aspectes ètics per altre apartat, referiré en aquesta ocasió els pactes a que es va aplegar per garantir unes favorables condicions de realització de les entrevistes.

El primer punt a escriure fa referència al manteniment, per part meua, d'un pacte basat en la veritat, és a dir, que les consignes vessades als i les entrevistats eren verídiques. Dit amb altres paraules: he mantés els aspectes a què em vaig comprometre a l'hora de concertar les entrevistes. Aquestes consignes passaven per, en un primer termini, explicar a grans trets el projecte d'investigació i demanar si la persona estava disposada a participar mitjançant la realització d'una entrevista. Poques dades més considerava que eren necessàries, a no ser que la persona en qüestió fera alguna pregunta. Cal desvetllar de forma genèrica, únicament, els elements més importants, però no explicar detalls innecessaris (Wheaton, 1995). Sols en el cas dels dos funcionaris de seguretat, em vaig trobar en la necessitat de donar més explicacions abans d'hora, això és, en el moment de concertació de la cita.

D'esta manera, una vegada la persona acceptava ser entrevistada i s'acordava el lloc i la data (jo suggeria, en cas de ser treballadors/es, fer-la al carrer, i sempre segons la confiança que tenia amb ella), passavem al desenvolupament de l'acte en qüestió. Abans de començar a preguntar, o

d'engegar la gravadora en els millors dels casos, explicava més detalladament els següents aspectes:

- Que l'entrevista s'emmarcava dintre d'un projecte de tesi doctoral envers l'activitat física a la presó, a través d'una etnografia, que no era, ni més ni menys, altra cosa que observar i descriure el que allí passava i recollir, això sí, les interpretacions dels i les protagonistes. Per tal de fer-ho així, calia l'entrevista.
- En el cas de fer-la a dintre, explicava que per normes de la presó no era possible gravar-la i que anava a usar paper i bolígraf. A més, advertia a la persona entrevistada que parlara normalment, sense modificar el ritme, doncs algunes persones solien callar-se mentre esperaven que jo escrivira. A banda, em comprometia a entregar la transcripció per a que la persona entrevistada aprovarà el que jo havia interpretat i, com ha ocorregut en molts dels casos, la corregira.
- En cas d'usar gravadora, em comprometia a transcriure-la jo. La transcripció de la mateixa igualment seria lliurada a la persona entrevistada perquè la revisara i donara, en cas d'estar d'acord, el vist-i-plau.
- Garantia l'anonimat. Tot i que moltes persones, sobretot persones preses, em deien què no els importava que usara els seus noms, jo insistia en què era precís, que sols importava el que deien i no qui ho deia.
- Finalment, explicava que jo anava a llançar una sèrie de preguntes i que ells i elles, pels motius que foren, podien deixar de respondre aquelles preguntes que no desitjaren contestar. El sentiment de poder sobre la investigació o, almenys, sobre l'entrevista, aportava tranquil·litat a la persona preguntada Woods (1998).

Una vegada concertava la cita amb una persona, el primer pas era diferenciar si aquesta persona era, per una part, presa o, per l'altra, treballador/a.

A tots i totes les preses he tractat de fer-les una mateixa entrevista tipus, estratègia que ja esmenta Wolcott (1973), preestablint una sèrie de temes a tractar iguals per a tots i totes:

¿Cuál ha sido y es actualmente tu relación con el deporte?

¿Has notado que aquí dentro ha crecido tu afición por el deporte?

¿Es que aquí te sirve de más hacer deporte?

Si la persona responia que, entre altres coses, el fet d'estar practicant esport el llevava de pensar en droga, jo contestava immediatament:

El deporte te ayuda a dejar de pensar en la droga, pero ¿sólo por el momento en que lo practicas o también después?

¿Tú crees que el deporte ayuda a salir mejor preparado a la calle? ¿el deporte contribuye a la reinserción?

Y la cárcel, ¿reinserta?

¿Porqué?

Si la persona presa responia que la presó no reinserta:

Si la cárcel no reinserta, ¿qué crees que tiene la culpa la cárcel en sí o cómo funciona?

¿Y qué me dices sobre la droga?

¿Y cuál es la situación de la mujer en la cárcel?

¿Y cómo está lo del deporte para las mujeres?

¿Cómo te llevas con el educador y demás?

¿Cómo crees que deberían ayudar a las personas a reinsertarse?

En el cas d'entrevistar a persones practicants d'arts marcial, sempre els preguntava sobre la diferència que percibien entre la seua disciplina i d'altres que es practicaven al poliesportiu:

¿Qué diferencia encuentras entre, por ejemplo, el futbito y el full?

¿Se hace deporte en tu módulo?

Taula 4. Model d'entrevista tipus a persones preses

Tot i que, per tal de facilitar la comparació de les respostes i establir relacions entre elles, he fet sempre una mateixa sèrie de preguntes, cal afegir que, depenent de la persona que entrevistava, incloïa altres temes a la conversa. A banda de les preguntes que se m'ocorrien sobre la marxa després de sentir respostes concretes, i fetes de forma improvisada, si que preparava preguntes adients a la persona en qüestió. Per exemple, a moltes persones els vaig preguntar coses sobre els seus mòduls, per saber-ne més. Als monitors-presos del poliesportiu, i als de neteja, els requeria sobre el funcionament del mateix, sobre els beneficis que obtenien, sobre els problemes que trobaven. Amb les persones preses que no acudien al poliesportiu regularment m'interessava saber-ne els motius. Evidentment, a les entrevistes existixen uns temes a tractar, el que no vol dir que n'estiguen totalment estandarditzades (Hammersley i Atkinson, 1994). L'ús d'entrevistes semi-estructurades, com he fet jo, és adequat quan ja es comprenen certs aspectes del lloc que estudies (Fetterman, 1998).

Per la seua banda, les entrevistes desenvolupades amb persones que treballaven allà eren, lògicament, més específiques. Per exemple, les preguntes a Àlex les anava apuntant en una fulla segons se m'anaven ocorrent. En aquest sentit, si bé era important l'estada a la presó perquè se'm feren evident algunes qüestions, també ho era la lectura del diari o altres documents perquè se m'ocorregueren preguntes adients a fer-li. Un altre exemple, el formen les cinc persones contractades per sis mesos com a monitores del poliesportiu. A elles

cinc es feren òbvies les preguntes sobre la forma de contractació que tingueren, la feina que han desenvolupat, la relació amb Àlex i opinions sobre el funcionament del poliesportiu. Als educadors/es, mestres i demés els preguntava sobre la seua feina en especial. A totes ells i elles, i a les altres persones, estigueren o no relacionades amb el poliesportiu, a part de l'especificitat d'algunes preguntes envers el seu treball a la presó, destacaria algunes qüestions comuns:

- Problemes entre la part del tractament i la part de seguretat: vivències, opinions, pensaments envers aquest problema.
- Creència sobre si la pràctica d'activitat física contribuïx a la reinserció
- Creència sobre si la presó reinserta

El procés d'entrevistes ha estat molt interessant. Quan portes mesos d'observació i comences a integrar certa rutina en els esdeveniments, encetar les entrevistes suposa un salt qualitatiu a la investigació. A més, conèixer un poc del context d'estudi, ja siga de la lectura de textos sobre el tema, ja siga, sobretot, de l'observació prèvia, et permet focalitzar més a les preguntes de les entrevistes. Abastit el període inicial, fet el primer contacte, es poden obviar preguntes excessivament generals que tenen la finalitat de començar a establir categories d'anàlisi. Òbviament, tenint ja un camí fet, a mi se'm presentava la possibilitat de llançar qüestions més específiques a les entrevistes (com es pot observar al quadre anterior), que tenen la finalitat de refinar i eixamplar el coneixement envers el context (Fetterman, 1998).

Dit açò, és moment de reconèixer que, de forma global, el procés d'entrevistes esdevé tot un bloc formidable d'experiències i successos susceptible d'esdevindre un projecte d'investigació en sí. Ja no parle de la informació vessada a les respostes dels i les persones entrevistades, sinó dels detalls i fenòmens que han envoltat tot el procés. Una de les coses que més em va

sorprendre va ser quan, entrevistant als presos i preses, al contrari del que cabia esperar, em vaig trobar amb una actitud de veritable col·laboració. Quasi mai vaig trobar cap pres/a que no fóra propici a mostrar els seus pensaments. Ben al contrari, hi hagueren molts d'ells i elles que, inclòs, manifestaven què no tenien por a les possibles represalies. Únicament cal fer una excepció: la pregunta sobre la droga. Moltes persones preses es negaren, en un primer moment, a respondre envers l'entrada i consum de droga a la presó. Aleshores, calia refer la pregunta, insistir i mostrar-se poc convençut, sense esdevindre insultant. Tan sols es tractava de provar noves maneres d'obtenir la informació. En tot moment, i com ja he comentat, l'entrevistador/a ha de mantenir el control sobre l'entrevista (Fetterman, 1998).

Seguint amb els interns i internes, m'he trobat que, en algunes ocasions, aprofitaven l'ocasió per demanar-me algun favor. Evidentment, no vaig gosar negar-li'ls. Posar-se a disposició d'ells i elles a canvi de fer-te el favor de respondre't a unes preguntes resulta, quan menys, lògic (Rios Martín, 1998).

En quant a les entrevistes fetes al personal de la presó, cabria destacar l'existència d'algunes preguntes sense respondre o contestades amb la boca estreta: aquelles que feien referència, no al tema de la droga, sinó aquelles que podien suposar crítiques envers altre col·lectiu de treballadors i treballadores.

Parlant ara del procés d'entrevistes en general, considere de destacable interès referir alguns aspectes. M'he trobat, per exemple, que la majoria de persones entrevistades, siguen presos i preses o treballadors i treballadores, continuaven parlant després d'apagar la gravadora o guardar els fulls i el bolígraf. Degut a no enregistrar-ho formalment, tractava de parar molta atenció a aquestes paraules per a memoritzar-les i poder, ràpidament, incloure-les al diari de la presó. Açò ens porta al concepte d'entrevista informal. En aquest cas, em referia a la conversa que s'establia immediatament després d'apagar la gravadora i, suposadament, posar punt i final a l'entrevista. Però també hi ha hagut d'entrevistes informals minuts abans d'encetar l'acte formal. I dies després, quan el o la informant em tornava el text transcrit. O converses que, sense motiu

aparent, sorgien fruit de la convivència diària. Seria un error negar que tota aquesta informació ha format part d'aquesta investigació. Les converses, aparentment casuals, mantenien totes elles una direccionalitat, implícita, és cert, però obeïen, efectivament, a unes motivacions concretes. Aquest tipus de conversa és molt usat per establir comparacions o comprovar interpretacions. El problema se'ns revela de caràcter ètic, doncs estem entrevistant sense permís, recolectant unes dades per a la investigació sense el coneixement dels i les afectades. (Fetterman, 1998). De totes maneres, en el meu cas, totes les persones amb les que més a sovint conversava eren sabedores de la meua intenció, em veïen, inclús, prendre notes i mai cap d'elles em va negar una estona de conversa.

Reprement el tema de les entrevistes formals, el final de les mateixes solia esdevindre quan s'acabaven les preguntes que portava preparades (escrites a una fulla). El llenguatge corporal, el no verbal, se m'ha revelat com fonamental a les entrevistes. De seguida vaig descobrir com la persona entrevistada interpretava com, per exemple, el fet que jo baixara la vista volia dir que desitjava passar a una altra pregunta. Igualment, tatxar una pregunta ja feta comportava el mateix resultat. Moviments bruscs del cos, com mostrant-se nerviós, tenien el mateix efecte. Pel contrari, mantenir la mirada i acompanyar la conversa amb moviments afirmatius i lleus del cap comportava respostes més llargues.

Un dels principals problemes d'entrevistar a la presó eren les contínues i inevitables interrupcions. Si no era l'escandalós altaveu d'un mòdul cridant a certs interns/es a una activitat, era el telèfon d'un educador o la necessitat d'un pres d'atendre a un altre. No oblidem que les entrevistes a la presó es feien a les hores de plena activitat de la mateixa, a les hores en què els treballadors/es treballen i a les hores en què els presos i preses reben visites, van a classe o han d'atendre l'economat del seu mòdul. La paciència, en aquest cas, acompanyava la resignació en una mescla ideal.

Com de paciència, igualment, hi ha que armar-se en el procés encadenat que suposa 'la concertació de les cites-realització efectiva de l'entrevista-obtenció del vist-i-plau'. Amb els presos i preses, en els dos primers punts, no hi

va haver tant de problema ja que a ells i elles sabia, perfectament, on i quan trobar-los. El problema venia quan els requeria que em tornaren l'entrevista, ja corregida, per usar-la. En moltes ocasions, em vaig veure en la necessitat d'acudir al mòdul a buscar-los expressament, ja que no els trobava al poliesportiu, o, si ho feia, s'havien oblidat de dur la transcripció. Però les dificultats es multiplicaven en el cas d'educadors i demés. A ells no sabia exactament on trobar-los: podien estar al seu despatx, a les oficines de tractament, al seu mòdul, a un altre, al carrer. Una vegada obtingut el permís per fer l'entrevista m'he trobat que, en molts casos, el dia consensuat, per una cosa o altra, no s'ha pogut materialitzar l'acte. Solució, buscar altre dia que, en ocasions, era una setmana després. Però el més difícil venia al final. Una vegada l'entrevista estava passada a paper calia tornar-la al o la protagonista perquè la llegira i la revisara. Trobar a una persona a la presó, primer per a entregar-li-la, després per a recollir-la (sempre després que l'haguera llegida) podia comportar un parell de setmanes repletes d'intents fallats. Per això, sempre que he pogut, proposava a la persona enviar-li l'entrevista per internet. Això vaig fer en el cas de la presó madrilenya, mentre que en el cas de la catalana vaig haver de recórrer al correu tradicional.

3.4.4.- Els documents.

Són moltes les referències que indiquen la conveniència de tenir a l'abast diferents fonts de dades, entre d'altres aspectes, per augmentar la credibilitat de l'estudi. La idoneïtat d'extreure dades directament de l'observació, d'aprofundir amb les entrevistes i de completar-ho amb documents és indiscutible, a més de la possibilitat de triangulació que aquest fet permet. O'Bryant (2000) i Howarth (2000), per exemple, argumenten que un dels mecanismes per augmentar la credibilitat va ser l'existència de variades fonts de dades i de mètodes de

recollida de les mateixes. En aquest sentit, coincidix Fetterman (1998), quan al·lega la importància de l'esmentada triangulació. Altrament, també es destaquen les bondats d'un variat espectre per la seua aportació a ampliar la perspectiva (Buchanan, 2001).

En conseqüència, l'ús de documents de diversa índole sembla esdevindre una de les principals fonts d'informació. La recopilació de material, ha de formar part de la recollida de dades. Coffrey i Atkinson (1996), reclamen l'ús, en aquest sentit, de fotografies i d'altre tipus d'imatges. En aquesta investigació meua, per suposat, que la recollida de dades a través de documents estava prevista. Però la presó, la idiosincràsia de la institució, que tot ho condiciona, no podia sinó dificultar aquesta tasca.

Evidentment, aconseguir documents de caire general, com les diferents lleis i reglaments, no ha estat gens difícil, doncs està a l'abast de qualsevol persona a qualsevol biblioteca. Però l'accés a documents de caire més particular, no ha resultat tant fàcil i ha estat, indiscutiblement, un procés ple de dificultats i d'avaluació continua de les confiança establertes. La institució penitenciària roman certament hermètica, i portar a terme investigacions al seu interior no està exempt d'enormes dificultats (Ríos Martín, 1998). Si m'haguera presentat a les oficines a exterioritzar la voluntat de recollir quants més documents millor i, fins i tot, per facilitar el seu estudi, poder treure'ls a l'exterior, haguera estat un acte d'irresponsabilitat, vist immediatament com una amenaça. Per això, mai ha estat tan certa l'asseveració de Fetterman (1998), on aconsella adaptar els mètodes i tècniques d'investigació a l'entorn que s'estudia.

Envers la presó, a més dels articles i llibres trobats a través de distintes bases de dades a internet o a biblioteques públiques, he usat documents que ara tractaré d'enumerar:

- Llei Orgànica General Penitenciària (LOGP), de l'any 1979. Aconseguida a una biblioteca.

- Reglaments Penitenciaris i modificacions del mateixa dels anys 1981, 1984 i 1996. Aconseguits, igualment, de biblioteques públiques.
- Normes de Règim Interior de l'any 1997 amb algunes rectificacions fetes l'any 1998.
- Resum d'intervencions a les àrees educatives, culturals, esportives, terapèutiques, associatives... de l'any 2001.
- Normativa del dojo, del club d'arts marcial
- Cartells anunciadors de diferents activitats esportives
- Horaris del poliesportiu
- Catàleg unificat d'activitats de l'any 2003

Llevat de les lleis i reglaments, la major part dels documents enumerats no els vaig aconseguir fins el període final de la meua estada a la presó. Durant el temps que em vaig dedicar a impartir sessions d'activitat física i a portar a terme l'estada al camp d'estudi, no vaig recollir documents, ni tampoc els vaig demanar. Evidentment, els cartells de les activitats, així com els horaris, estaven al meu abast. Podia observar-los cada dia al poliesportiu, pel que la seua adquisició tampoc significava un acte de perillosa amenaça. En aquest sentit, alguns dels cartells de les activitats els vaig fer jo. Però altres documents, de caire més complex, no estaven al meu abast.

Una vegada la fase de la recollida de dades arribava al seu final, i m'anava endinsant encara més a l'anàlisi de dades, se m'anava fent necessari recollir alguns documents. La lectura dels Reglaments Penitenciaris, per exemple, em remitia en ocasions als reglaments propis del centre. A més, després d'algunes converses amb persones de dintre, se'm revelava l'existència de documents de diferent índole que esdevenien imprescindibles per portar a terme una seriosa interpretació d'alguns fenòmens.

Però, igual que comentava a l'apartat de les entrevistes que dur a terme converses gravades amb funcionaris i funcionàries era una part compromesa i difícil de la investigació, la recollida de documents propis de la presó no ho era

menys. Primer, perquè ja coneixia el recel de la institució a ser investigada. Segon, perquè no aconseguia esbrinar quina seria la millor forma d'aconseguir aquells documents, a més, sense comprometre la font. En el cas de les Normes de Règim Interior, posem per cas, l'elaboració de les quals és feina de la secció de seguretat, justament la secció que, segurament, menys accepta obrir les portes de la institució, la part que vetlla perquè l'interior de les presons romanga opaca, amb l'excusa d'afavorir la seguretat.

Entre discussions personals em movia, mentre cada vegada se'm feia més imprescindible aconseguir certs documents, sense els quals aquesta tesi anava a quedar coixa. Finalment, vaig decidir que havia de demanar obertament els documents. La negativa ja la tenia abans d'hora i la qualitat d'aquest treball depenia en gran mesura d'aquells papers. Realment, no he arribat a saber mai si els documents que parle (NRI, resum d'intervencions, catàleg unificat d'activitats...), estan catalogats com a secrets. Mai ho he llegit a cap lloc, ni cap persona m'ha dit mai on s'explica que aquelles fulles són de caràcter privat. És l'ambigüïtat típica de la presó, la que no et permet aferrar-te a res. Tan sols percibixes que el seu accés és restringit, que la seua consulta no és normal ni pública, que demanar-los pot ser vist com una intromissió. Per exemple, les NRI, teòricament, han d'estar a l'abast de presos i preses als mòduls i la biblioteca, per tal que puguin conèixer les normes de presó. Però algunes persones preses m'han negat que això siga així, que mai les han vistes. Jo tampoc havia tingut contacte amb elles, fins que les vaig aconseguir.

Afortunadament, vaig poder aconseguir certs documents que em permeten contrastar algunes informacions verbals amb el que diu la norma escrita. Finalment, amb algunes precaucions, vaig poder consultar els documents esmentats, precaucions que perseguien la finalitat, sobretot, de protegir a les persones que em van obrir l'accés als mateixos.

3.5.- L'anàlisi de dades.

Per què vaig decidir entrevistar a uns monitors del poliesportiu de la presó i no, pel contrari, entrevistar a d'altres o, fins i tot, entrevistar-los a tots? Per què m'abellia observar, preferentment, tot el relacionat amb les arts marcial, per damunt d'altres activitats? Com pot justificar una persona, almenys metodològicament, el fet de romandre un temps determinat a un camp d'estudi i no haver estat, com a mínim, el doble de temps? En el mateix sentit, per què he fet jo unes cinquanta entrevistes i no el doble? Podia haver recollit el doble d'informació, dues vegades més pàgines en anotacions de camp, dues vegades més fulles transcrites de les entrevistes i, després, haver anat seleccionant el que considerava més útil. Per què vaig llançar-me a participar i practicar activitats físiques amb presos i preses i no vaig quedar-me, per altra banda, assegut a les grades observant-ho tot? Com pot ser que decidira donar totes aquestes passes? Basant-me en què? Les respostes a aquestes preguntes formen part de l'anàlisi.

3.5.1.- L'anàlisi de dades i l'estratègia general.

Tot i que les fases d'una investigació poden quedar clarament distingides (com és el cas aquest), això no lleva que tal diferenciació es faça, sobretot, amb finalitat pedagògica i/o expositiva i de cara a facilitar l'enteniment i la descripció de cada una de les etapes. És clar que, immersos profundament en una investigació, podrem adonar-nos sense massa problemes del pas del temps, de la necessitat d'anar evolucionant i, perquè no, de deixar de recollir dades i centrar-nos més en el seu anàlisi. Evidentment, quan la fase de l'anàlisi ens embargue completament podrem, perquè no, tornar al context i recollir algunes dades més. Jo ho he fet. I, pel contrari, també és cert que l'etapa de recollida de dades està

plena de decisions pròpies de l'anàlisi de les mateixes. És veritat, que les decisions que es prenen al camp, producte d'un anàlisi més informal, especulatiu, diríem, poden donar com a fruit aprehensions d'allò més interessants (Woods, 1998). Amb açò, vull exposar com la investigació qualitativa promou un solapament de les etapes de la mateixa, el que suposa que, en aquest cas, l'anàlisi de dades es desplaça des del disseny de la investigació fins el final amb l'escriptura de l'informe passant, com no, per la recollida de dades. Tot i això, també ho és, de ben cert, que les etapes d'investigació tenen el seu moment important. El cas que ens ocupa, el de l'anàlisi de dades, pot ser que no comence, almenys formalment, fins que l'etnògraf/a no deixa el camp d'estudi (Fetterman, 1998).

Al contrari que la numèrica investigació quantitativa, l'aproximació qualitativa a la realitat produïx una gran quantitat d'informació; les dades en lletra són, clarament, menys manejables que els números (Gil Flores, 1994). Per aquest motiu, abans d'acabar sepultats per milers de fulles, es escaient començar algun tipus d'anàlisi. Quan començar l'anàlisi? Tot depén de la persona que investiga, la situació, el problema a investigar. Com en quasi tot, a la investigació qualitativa, l'anàlisi depén de multitud de variables. Hi ha molts moments per fer-ho i, lògicament, moltes maneres de portar-ho a terme (Coffrey i Atkinson, 1996). Però, abans que això, què entenem per anàlisi? De què estem parlant? L'objectiu de l'anàlisi sembla estar clar: es tractaria d'extraure de les dades interpretacions i significats (Gil Flores, 1994), buscar simplificacions i principis que unifiquen i donen sentit a la informació (Devís, 1996). L'anàlisi, en definitiva, es fa per a generar constructes i establir relacions entre ells (Goetz i Le Compte, 1988). Dit açò, tenim que, per definició, l'anàlisi es podria entendre com el "conjunt de manipulacions, transformacions, operacions, reflexions i comprovacions realitzades a partir de les dades per tal d'extraure significat rellevant en relació a un problema d'investigació" (Gil Flores, 1994:33).

Els camins per fer anàlisi de dades, referits a la bibliografia especialitzada, no estan tant distanciat uns dels altres, tot i tenir clars matisos que els fan propis.

Principalment, he seleccionat dos exemples que, a més, s'aproximen de debò al que jo he fet per analitzar les meues dades.

Taylor i Bogdan (1986) dividixen l'anàlisi en tres fases:

- **Descobriment en progrés:** es tractaria ací d'identificar temes rellevants i generar conceptes
- **Codificació de les dades:** desenvolupar categories i ajuntar les dades a les categories adients.
- **Relativitzar els descobriments:** això és, observar la influència de l'observador/a, analitzar les fonts, diferenciar les dades directes de les indirectes, etc.

Per a aquestes mateixes passes, Gil Flores (1994) estableix els següents procediments:

- **Separació en unitats:** es tractaria de separar les dades en segments, segons criteris com podria ser el tema que s'investiga
- **Identificació i classificació de les unitats:** s'establixen categories a les quals s'agrupen les unitats
- **Agrupament**

Notem que, en aquest apartat, allò que es tracta d'explicar envers el procés d'anàlisi de les dades és al que ens referíem adés com a formal. Les decisions preses durant la recollida de dades, i que cabrien perfectament a aquest punt, he tractat de descriure-les als respectius capítols d'observació i entrevista. Dit açò, intentaré ara explicar quin ha estat el meu procediment d'anàlisi de les dades obteses.

En un primer moment, l'entrada al camp d'estudi i l'observació t'embarguen de tal manera que costa adonar-se'n del què fa referència a l'anàlisi de les dades. En el meu cas, l'inici del procés d'entrevistes va acabar d'afegir

més ingredients per tal de dificultar l'anàlisi requerit. Arriba un moment en què no sols la quantitat física de papers demana a crits una ordenació urgent, sinó que la pròpia investigació requerix ser informada, precisa decisions meditades basades en arguments racionals. És a dir, per exemple, en el meu cas, el fet de començar les entrevistes tard, quan ja portava uns mesos investigant, em permetia desenvolupar-les de forma més precisa, més focalitzada, però també precisava que revisara el què ja sabia i el què em faltava per conèixer. De la mateixa manera, ja no podia seguir observant sense criteris tot el què passava, sinó que devia fixar-me en temes claus i anar aprofundint. Les dades requerixen una selecció i el marc d'estudi ser acotat (Fetterman, 1998).

Al principi, després de cada estada d'observació al camp d'estudi, escrivia uns paràgrafs plens d'idees, això sí, totalment desordenats. És cert que a la llibreta apuntava, en una o dues paraules, els temes rellevants, però després ho amuntegava tot a l'ordinador. Fins que arribà un moment que vaig percebre la necessitat d'anar informant la investigació i, com no, de començar a ordenar. El primer pas, senzill, va ser començar a titular els paràgrafs del diari amb una o dues paraules, simplement. Ja no escrivia desordenadament allò que havia observat, sinó que, pel contrari, ho feia seguint una lògica, pensava en facilitar el posterior i inevitable procés de categorització. Dit en altres paraules, pot ser estava fent ja codificació, tractant d'identificar cada conjunt d'informació (agrupada en paràgrafs) amb un codi que, en el meu cas, era una frase curta. No era, ni més ni menys, que un intent d'extraure conceptes des de les dades (Coffrey i Atkinson, 1996).

Sorprén quan es fa investigació qualitativa, com moltes vegades les passes a seguir es senten com a necessàries i mai imposades per fases o terminis preestablerts. Jo no vaig començar a analitzar (ja dic, formalment), perquè algun manual m'indicara que havia de fer-ho ni, molt menys, com havia de fer-ho concretament, sols devia seguir consells i deixar-me guiar pel què sentia com necessari. Gil Flores (1994), apunta que les eines per fer anàlisi són, a sovint, la intuïció i l'experiència. Pot ser, la meua experiència anterior amb el projecte

d'investigació m'havia servit d'alguna cosa. Són molts, però, els qui apelen a la intuïció com un dels elements de guia de l'anàlisi (Fetterman, 1998). La manca d'un consens total que resulte un mètode o unes passes homogènies a seguir per fer investigació qualitativa, en general, i anàlisi de dades, en particular, aporta, pot ser, arguments per criticar la rigorositat de la mateixa. Independentment que la pròpia idiosincràsia de la investigació descriptiva anul·le qualsevol procés homogeneïtzador (o, almenys, ho dificulte), si que hi ha qui argumenta que aquest intent ha produït la predominància de dues formes de fer anàlisi de dades. Així, Gil Flores (1994) exposa que aquestes dues formes són:

- La inducció analítica
- La comparació constant

Goetz i Le Compte (1988), expliquen detalladament en què es basen aquestes dues maneres d'analitzar, les quals són totalment compatibles. La primera es referix al fet d'extraure categories des de les dades que tenim i relacionar-les entre elles, mentre que, la comparació constant que fa honor al seu nom, tractaria de comparar els fenòmens recollits, proposar tipologies i anar refinant l'anàlisi. Agafant-me a la flexibilitat del mètode, deixant-me guiar per la intuïció i convertint aquest procés en quasi un art, fet que provoca que, moltes vegades, la forma d'analitzar siga genuïna de cada investigador/a (Gil Flores, 1994), he de reconèixer que, tot i no seguir explícitament cap de les maneres referides d'anàlisi, el meu procés recull el més bàsic d'ambdues. D'aquesta manera, les aportacions que m'han fet aquestes dues formes d'anàlisi, vénen a unir-se a les aportacions que he esmentat abans i posen de manifest el caràcter genuí del meu mètode.

3.5.2.- Les primeres categories d'anàlisi.

Un dia, en concret, vaig decidir llançar-me i iniciar el procés d'anàlisi en tota la seua magnitud. El següent que calia fer, una vegada iniciat el procés de codificació, era completar el que Taylor i Bogdan (1986) anomenen com descobriment en progrés. Vaig encetar la lectura pausada del diari, concretant les unitats d'anàlisi, això és, les unitats de sentit per excel·lència (Devís, 1996), frases o paràgrafs que parlaven del mateix assumpte, susceptibles, doncs, de ser agrupades a la mateixa categoria. A cada unitat d'anàlisi li vaig donar un títol, un codi propi. L'assignació de codis a cada unitat, però, no és fa inconscientment, sinó relacionant la lectura de les dades amb la que ja has fet anteriorment. És a dir, que si una unitat tenia assignat un títol, per exemple 'Burocràcia', que parlava d'algun fet relacionat amb ordres i papers, una unitat d'anàlisi posterior que parlara igualment de papers i ordres, tindria com a títol la mateixa paraula. Aquesta estratègia respon a l'intent d'avançar en l'anàlisi i facilitar un posterior reagrupament de les unitats a les categories. Tot i ser una cosa flexible i, moltes vegades, fruit de la intuïció, l'anàlisi no deixa de ser conscient i dirigit i, sens dubte, una etapa molt reflexiva. De totes maneres, malgrat la consciència de la tasca, no és una feina fàcil i, sense voler-ho, sorgixen complicacions que obliguen a una revisió acurada del treball desenvolupat.

Una vegada llegit tot el diari, o el que portava fins aquell moment, tenia una llarga llista de títols amb que havia codificat cadascuna de les unitats. Aquesta llista havia d'esdevenir, amb el temps, un conjunt de categories i subcategories on agrupar les dades, fent gala del caràcter inductiu de l'anàlisi de dades (Del Rincón, 1997). Les categories, segons Hammersley i Atkinson (1994), també poden ser proposades per les persones a les que estudiem, o podem usar categories ja establertes (Martínez, 1994), és a dir, estàndard. Però jo vaig preferir assignar-li els noms segons els meus criteris, i després d'haver llegit els

manuscrits. De cara a una major comprensió, inclouré en este punt la llista inicial de codis:

- història esportiva dels presos i preses
- educador d'esports
  - o compatibilitat amb el mòdul X
  - o pensaments, valors i ideologia
  - o selecció dels i les participants
  - o funcionament
- burocràcia: un munt de problemes
- premis i càstigs a la presó:
  - o el paper de control de l'activitat física
  - o altres casos
- les activitats físiques a la presó:
  - o aire lliure
  - o arts marcial
  - o culturisme
  - o futbet
  - o altres: esquaix, natació, ping-pong
  - o activitat física als mòduls
  - o competicions i altres esdeveniments
- l'activitat física i la reinserció
- la presó i la reinserció
- crítiques al sistema
- altres problemes
- altres activitats del tractament
- violència
- l'avorriment a la presó
- l'autogestió del poli

- un passeig fins l'entrada
- sexe, relacions amoroses
- permisos, 3er grau i la llibertat
- ètnies
- règim, seguretat: escorcolls, armes...
- la família
- possibles solucions
- pagaments a canvi de llibertat
- el meu estatus a la presó (i rol)
- relacions entre presos/es-educadors/es-funcionaris/es
- l'actitud dels presos/es envers l'activitat física
- dones
- superiors a la presó i funcionaris/es de seguretat
- altres educadors/es, psicòlegs i assistents socials
- organització del poliesportiu
- els 'destino', els neteja i els monitors/es
- droga
- mòduls. Generalitats:
  - activitat física a cada ún d'ells
  - una experiència personal
- codi de presó, valors:
  - violetes i marietes
  - espietes, acusacions
  - racisme
  - jerarquia
- llargues converses
- enfermetats, higiene, lesions.

Aquesta llista, la vaig fer després d'acabar de llegir tot el diari i anar codificant les unitats. Com es pot comprovar, paral·lelament a la confecció de la

mateixa, anava avançant a l'anàlisi. Ho prova el fet que, per exemple, la llista d'activitats físiques (aire lliure, arts marcial, etc) ja la vaig agrupar a una categoria superior anomenada 'Les activitats físiques a la presó'. Evidentment, com ja he comentat adés, restava una depuració de la llista. No serà difícil deduir que, en el mateix sentit, malauradament no sempre les unitats d'anàlisi que parlaven del mateix, o de coses semblants, tenien assignades el mateix codi, ja siga per diferència de matisos, o perquè pel pas del temps no recordava quin codi li havia assignat a les anteriors. Lògicament, quan vaig confeccionar aquesta llista vaig tractar de reduir els codis possibles. L'anàlisi, entre d'altres coses, servix per simplificar i fer més manejables les dades (Coffrey i Atkinson, 1996).

Arribats a aquest punt, entrem de fons en un dels moments claus de l'anàlisi de dades, com ho és l'establiment de les categories. L'acumulació de dades, encara que ja codificades, precisa un ordre per tal que produïsquen alguna cosa. L'ordre es crearà de forma coherent i lògica (Woods, 1998). El que em pertocava doncs, era apuntalar l'ordenació creant les quasi definitives categories on poder agrupar les dades. Taylor i Bogdan (1986) ho anomenen codificació. Així, assegut còmodament i observant la fulla dels codis, vaig anar traçant les línies bàsiques de la categorització. Sense precipitar-me, deixant fluir les idees, tal i com es recomana (Martínez, 1994), vaig posar en marxa un procés que Goetz i LeCompte citen com a "comparació, contrastació, agregació i ordenació" (1988:177). D'esta manera, els codis anteriors anaren esdevenint categories uns, i subcategories els altres. La provisionalitat del fet, a la que feia referència unes línies més amunt, es déu al propi procés d'anàlisi. Una vegada elaborades unes categories que, indiscutiblement, a mi em semblaven adequades, mancava la confirmació de les dades, de la seua utilitat. No varen ser poques les ocasions en què vaig haver de fer rectificacions. Elaborar les categories és un fenomen altament subjectiu, pres de la interpretació de qui investiga (Gil Flores, 1994).

Però quan vas aprofundint en aquest procés, les rectificacions es succeïxen, fruit de la necessitat d'adaptació de les categories a les dades obteses. Hi ha qui recomana (Coffrey i Atkinson, 1996) fixar-se en establir un bon

equilibri en la quantitat de categories, ja que poques afavorixen el maneig però dificulten la localització de successos, mentre que moltes categories, per la seua banda, propicien una alta ordenació de les dades però molt descontextualitzades. De recomanacions hi ha moltes, a l'hora d'establir les categories. Gil Flores (1994) apunta com a fonamental que les categories siguen significatives, que totes les unitats capiguen en alguna d'elles o que es seguisca únicament un sol criteri d'elaboració. Goetz i Le Compte (1988) afegixen que aquest únic criteri pot obeir a un element de caire espacial, físic, temporal o filosòfic, entre d'altres.

Seguint uns consells i d'altres i, sobretot, usant la intuïció, vaig establir unes categories. Cinc megacategories, cadascuna d'elles identificada amb un color distint, integrades per un nombre variable de categories. Així doncs, amb aquesta distribució de les categories, representades a una gran cartolina, vaig subjectar les dades del diari en una mà i retoladors de colors a l'altra, i em vaig decidir a distribuir definitivament les unitats d'anàlisi a les categories. A més que aquesta nova lectura anava a perfeccionar enormement la codificació que ja havia encetat, havia ocorregut que noves pàgines del diari s'havien afegit, necessitant, òbviament, ser codificades. D'aquesta manera, vaig encetar una nova i pausada revisió del diari, identificant definitivament les unitats d'anàlisi i donant-li un codi d'acord amb el color de la megacategoria a la que pertanyien. Noves rectificacions de les categories es feren precises, sobretot per dades noves o perquè moltes unitats quedaven desajustades. Quasi definitivament, aquestes varen ser les categories establertes:

1 METODOLOGIA

A-Negociació de l'accés

B-Disseny de la investigació

C-Entrevistes

D-Recerca bibliogràfica

E-Observació

- relació amb els i les informants
- implicació a la participació
- el meu estatus/rol a la presó
- llargues converses
- el voluntariat a la presó
- recollida de dades: el diari
- la relació amb Àlex

2 ORGANIGRAMA A LA PRESÓ

A- Els superiors, la Junta i els Equips tècnics

B- L'educador d'esports

- compatibilitzant el mòdul X
- funcionament
- monitors del carrer (ajuda)
- pensaments, ideologia, valors

C- Els altres educadors/es, psicòlegs i ass. socials

*Pugna Règim i Tractament

D-Els funcionaris de seguretat

E-Destí, neteja i monitors

F-Organització del poliesportiu

- Horari
- Autogestió del poli
- selecció dels i les participants

3 DESCRIPCIÓ GENERAL DE LA VIDA A LA PRESÓ

A-Un passeig fins l'entrada

B- Descripció arquitectònica

- Mòduls
- La peixera i els passadissos
- Les àrees
- El poliesportiu

C-La vida a la presó

- L'horari
- Les activitats de tractament
- L'avorriment
- El règim i la seguretat
- El codi de presó
- La violència
- Sexe i relacions de parella
- Ètnies
- La família
- Pagaments a canvi de llibertat
- Enfermetats i higiene

4 L'ACTIVITAT FÍSICA A LA PRESÓ

- A- Els i les usuàries. Història esportiva de presos i preses
- B- La relació entre presos/es-educadors/es-funcionaris de seguretat
- C- L'actitud dels presos i preses envers l'activitat física
- D- Les activitats físiques al poliesportiu
  - Aire lliure
  - Arts marcial
  - Culturisme
  - Futbet
  - Altres: cursos, esquaix, aeròbic, bàsquet.
- E- Les activitats físiques als mòduls
- F- Competicions i d'altres esdeveniments

G- Premis i càstigs: el paper de control de l'activitat física

H- Droga

I- Dones

J-Enfermetats, higiene i lesions. Rehabilitació.

K-Burocràcia, un munt de problemes.

L-Altres problemes i possibles solucions

-Manca de personal

-Règim

-Violència

-Sexe

5 LA REINSEPCIÓ

A- L'activitat física i la reinserció. Propostes.

B- La presó i la reinserció.

C- Crítiques al sistema

Les primeres dades, engoblades a la megacategoria anomenada 'Metodologia', feien referència, per exemple, a anotacions envers temes diversos com el procés de negociació que vaig portar a terme, decisions sobre el procés d'observació o totes aquelles dades que reflexaven el que passava a les entrevistes, més enllà de la conversa formal. Aquesta megacategoria, però, em va resultar prou més senzilla de definir que les altres quatre, plenes com estaven d'ambigüitats i un munt increïble d'informació. Però, en comparació amb l'altra llista inclosa més amunt, es comprova ràpidament com, almenys les categories, estan ordenades i obeint un guió lògic. Aquesta definició categorial em va permetre l'ordenació de les dades. Però, no solament ordenar és l'objectiu d'aquesta primera fase de l'anàlisi de dades. La lectura de les dades, a més de facilitar la recuperació de les mateixes, refresca allò que no es déu oblidar, i obliga a reflexionar. Ordenar ja és entendre, pensar les dades i prendre decisions

en base a fases posteriors com pugna ser la interpretació. Durant la codificació es generen, inevitablement, hipòtesis de treball (Coffrey i Atkinson, 1996).

Malgrat el llarg procés de codificació, que corria paral·lel a l'estada al camp d'estudi, noves modificacions de les categories se'm farien imprescindibles quan vaig haver d'integrar les dades provinents de les entrevistes. Tot i que la codificació inicial, i l'elaboració de les categories, la vaig fer amb les dades del diari d'observació, no se m'oblidava que un gruix considerable de fulles m'esperaven. El que passa, és que sabia que aquelles dades de les entrevistes anaven a modificar ben poc les categories i que la seua codificació resultaria més senzilla. Aquesta asseveració tenia, òbviament, una explicació. Encetades les entrevistes quan ja portava un temps d'observació, quan ja començava a seleccionar temes rellevants, les preguntes que llençava a les converses tenien una relació directa amb els temes importants. És a dir, que si jo havia esbrinat que al poliesportiu es consumia droga, i cap a aquest tema focalitzava la meua observació, lògicament, a les entrevistes preguntava per la droga al poliesportiu. Les dades envers la droga al poliesportiu, obteses de l'observació o de les entrevistes, tenien com a destí la mateixa categoria.

Únicament, he de referir un canvi significatiu provocat per la codificació de les dades de les entrevistes. La categoria amb el codi *, anomenada 'Pugna Règim i Tractament', la vaig haver d'incloure després, quan llegia les entrevistes. De les dades de l'observació, no se'm va revelar com un tema important, o almenys amb la suficient informació com per a crear una categoria pròpia. Però, a les entrevistes si que vaig insistir-hi prou, pel qual vaig recollir suficient informació com per a adjudicar-li una categoria. Va haver més variacions, de poca magnitud, més que res obeint al consell que totes les unitats han de caber a alguna categoria (Del Rincón, 1997). Per exemple, si a la categoria 'L'educador d'esports', en un principi vaig decidir incloure únicament aspectes relacionats amb la seua persona, després em vaig adonar que hi havien dades que feien referència, més que a la seua persona, a la seua figura professional, les quals

podien ajustar-se adequadament a aquesta categoria, com és el cas de la informació relativa als i les monitores contractades parcialment.

Quan ja totes les dades estaven separades en unitats d'anàlisi, codificades clarament amb el seu número i lletra corresponent, identificades amb el color adient, vaig passar al següent pas: l'agrupament (Gil Flores, 1994). Aquest acte, llarg i penós és, tal i com el descriu Wolcott (1990), un procés al qual, evidentment assegut, dividixes el gran munt de fulles que tens, agrupant-les a les categories. Armat de tisores, es tracta d'anar retallant cada unitat d'anàlisi i col·locar-la, en el meu cas, a una carpeta. Però no sols fan falta tisores, sinó llapis, retolador i goma. La raó és senzilla: si tornes a llegir les dades, tornes a reflexionar sobre elles i ocorriuen canvis. A més, com tot aquest procés es podria definir com un acte de descontextualització de les dades (al retallar-les i separar-les del conjunt que li dóna sentit), i d'immediata recontextualització (al agrupar-les a les noves categories), tal i com expliquen Coffrey i Atkinson (1996), es feia inevitable anotar a cada unitat el seu origen, per tal de facilitar després la seua identificació i ubicació original. Així, a banda de retallar cada unitat de sentit, havia d'anotar-hi la pàgina del diari d'on provenia o, en el cas d'unitats provinents d'entrevistes, explicitar el codi corresponent a la persona entrevistada. Tota una feina, com ja dic, força pesada i extraordinàriament avorrida. Imagine, que els nous programes informàtics estalvien aquestes tasques manuals, però jo vaig decidir provar la forma tradicional, i mantenir el caràcter personal i quasi artesanal de la investigació. Així doncs, feta la codificació de les dades, ordenades a les carpetes, sols restava el desenvolupament de les idees, algunes ja sorgides i d'altres en espera.

Vull aclarir un aspecte, abans de continuar. Aquesta primera separació de les unitats d'anàlisi la vaig fer únicament a les megacategories, és a dir, sense tenir en compte les categories. És a dir, que les unitats d'anàlisi de les categories 4A i 4B, posem per cas, les vaig col·locar juntes a la megacategoria 4. Després, en un segon moment, ja em vaig dedicar a dividir les dades de cada megacategoria.

3.5.3.- L'anàlisi i la representació.

Considero que solament són d'un valor científic inqüestionable aquelles fonts etnogràfiques en què podem traçar clarament la línia entre, d'una banda, els resultats de l'observació directa i de les informacions i interpretacions indígenes i, de l'altra, les inferències de l'autor, basades en el seu sentit comú i en la intuïció psicològica.

Malinowski, (1986:55)

Malinowski ens introduïx amb aquesta frase en l'aspecte crucial de les representacions. Woods (1998), parla d'un full blanc, per una banda, i dels fruits de l'anàlisi, per l'altra. Ambdós elements es deuen conjugar, i finalitzar amb un full ple de frases amb sentit que completen els objectius de qualsevol investigació. Si Hammersley i Atkinson (1994), diuen què la informació, ella sola no servix de res, i que el que importa són les inferències que n'extraguem, el problema sorgix en el procés que va de l'anàlisi a la plasmació dels resultats. Aquests autors expliquen, a més, que la presentació dels resultats no ha de ser neutral, sinó que, i d'acord amb la reflexió que ha acompanyat tota la investigació fins el moment, la representació deu ser un acte conscient. Front al mecanicisme en l'escriptura, també Sparkes (2002) incita a fer ús de les diferents formes de presentar unes dades. Per tal de fer-ho així, considere que l'anàlisi ha d'allargar-se fins el final de l'escriptura, de forma que no dissociem una tasca de l'altra.

En aquest sentit, Coffrey i Atkinson (1996) ho expliquen dient que l'etnografia no sols déu narrar allò ocorregut, sinó també oferir explicacions del mateix. Per tant, hem de fugir de les representacions mecàniques de què parlàvem adés. Wolcott (1990), explica que hi ha coses de l'escriptura que no

poden quedar en l'aire, i recomana, abans de posar-se a presentar les dades, escriure una declaració de propòsits i una seqüència d'allò que volem representar.

D'acord amb la intenció de seqüenciar, vaig decidir fer alguns canvis en relació amb la presentació dels resultats, però no a l'ordenació de les categories, la qual va quedar igual. És a dir, que cada unitat d'anàlisi va quedar a la seua categoria corresponent, i que l'ordre d'aquestes va ser el mateix dintre de les megacategories. Però aquest ordre el vaig variar a l'hora de presentar els resultats. Aquest procés de 'reordenació de la informació', com indiquen Hammersley i Atkinson (1994), no deixa de tenir les seues dificultats. No oblidem que les dades objectives pures no existixen, doncs tot depèn de la nostra "elaboració conceptual de la informació" (Gil Flores, 1994:18). Que una dada siga meritòria de ser recollida o, inclòs, que una dada arribe a existir, depèn de la persona que investiga. Per això, resulta tan complicat distingir una dada d'una interpretació. Però se'm feia necessari fer alguns canvis i així vaig actuar. D'aquesta manera, i com es pot comprovar, vaig decidir que l'índex del mateix no s'ajustara del tot al que seguien sent les categories establertes. Així, vaig agrupar unes categories i unes altres de forma que em permeteren escriure diversos tipus de relats. Definitivament, va quedar així:

CATEGORIES PER A LA REPRESENTACIÓ REALISTA

LA VIDA A LA PRESÓ

- El context físic.
- El context sociocultural:
  - L'entrada
  - L'horari
  - Les activitats de tractament
  - El règim i la seguretat

- Codi de presó
- Permisos i la llibertat
- Comunicacions i visites
- Enfermetats i higiene

LA VIDA AL POLIESPORTIU

- La presó. Alguns comentaris envers l'organigrama
- El funcionament del poliesportiu i la seua organització:
  - La norma
  - Horari
  - Organització
  - Autogestió
  - Selecció dels i les participants
  - Les persones al poliesportiu
  - Àlex, l'educador d'esports
- Les persones al poliesportiu:
  - Els i les usuàries
  - L'actitud envers l'activitat física
  - La relació entre presos/es, educadors/es, funcionaris/es i altres persones.
- Les activitats físiques al poliesportiu:
  - Arts marcials
  - Aire lliure
  - Culturisme
  - Ioga
  - Curs de monitors esportius
  - Les altres activitats del poliesportiu
  - Competicions i altres esdeveniments
- Les activitats físiques als mòduls
- Dones

- Droga
- Altres aspectes: problemes, lesions...

CATEGORIES PER A LA REPRESENTACIÓ D'ETNOGRAFIA-FICCIO

- Passa el temps
- Normes, normes i més normes.
- Escorcoll extraordinari.
- Un esdeveniment especial: visita
- Un apunyalament
- Un relat sobre educadors: Àlex.
- Un relat sobre esportistes: Andrés.
- Un relat sobre funcionaris: Raül.

CATEGORIES DELS SIGNIFICATS DE L'ACTIVITAT FÍSICA AL POLIESPORTIU

- La situació de l'activitat física a la presó.
- L'esport de rendiment.
- La masculinitat.
- Compensació
- Control
- Reinserció.

3.6.- L'escriptura.

Resulta molt difícil escriure una tesi. Però, això no lleva que explicar els procediments i forma en què es fa no estiga exempta de complicacions. Sobretot, perquè quan et plantejes com ho has fet no trobes resposta. Moltes vegades, saps fer les coses, però no explicar la manera de fer-les. Cada apartat té la seua història, cada moment és distint i et trobes amb que tu, senzillament, t'has posat a escriure. A més, si busques en la bibliografia envers el tema, pots trobar-te moltes i variades fórmules.

Per això, i més concretament, també començar aquest apartat esdevé una muntanya. Tan sols hi ha una clau per evitar la deixadesa i vèncer el desanim que provoca no saber per on i com començar: posar-se a escriure. Devís i Sparkes (2004), expliquen què el problema de l'escriptura es soluciona mentre avança el procés, és a dir, que tot rutlla sobre la marxa. Es pot fer cas o no d'aquells comentaris que aconsellen estar descansat, a gust, amb temps, amb un pastís al davant o en una cabanya solitària enmig d'un bosc amb llac inclòs. El que compta és posar-se a fer feina, vencent els impediments. Si podem assolir un ambient confortable, millor. Si, pel contrari, ens hem de posar a escriure sense ganes i amb un variable nombre de condicionants en contra, més mèrit.

En aquest sentit, una de les coses que més estimulen a deixar-ho córrer esdevé la falta de claredat, no saber què dir i, moltes vegades, per on començar. En ocasions, sembla que hem d'esperar el moment en què allò que després conformarà la tesi se'ns revele clar i nítid. Sembla, doncs, que hem de continuar amb la fase anterior (que pot ser siga la de l'anàlisi de les dades), fins que, de sobte, les primeres frases surtisquen de la ment. Res més lluny de la realitat.

A banda que, com ja he explicat en altres apartats, les fases d'una investigació mai romanen a compartiments estancs i, ben al contrari, solapen els seus límits, posar-se a escriure pot esdevenir la millor forma per analitzar les

dades. Són moltes les persones que aconsellen seure davant del paper o, com en el meu cas la pantalla de l'ordinador, i forçar el pensament. Woods (1998) i Wolcott (1990) així ho manifesten, al·legant que l'escriptura és un bon exercici de reflexió. Deia Picasso que la inspiració havia de pillar a la persona treballant. En el meu cas, així ho he fet, tot i que he de reconèixer que és desesperant el dia en què resulta impossible lligar dues frases amb sentit. Hi ha dies en què no queda altra opció que deixar-ho córrer, desitjant que el dia següent siga el definitiu, el de la inspiració.

Envers les condicions ambientals i d'altra índole, jo tan sols he procurat seure a una cadira còmoda. De fet, tota la tesi l'he escrita amb un ordinador portàtil, amb les conseqüents tensions musculars que la postura adoptada reporten. No m'he preocupat de res més, més enllà de si feia calor o fred o si hi havia la suficient llum. He de reconèixer que escriure no em costa. Això sí, uns dies he estat més encertat que altres, pel que, en ocasions, he necessitat de llargues correccions. Wolcott (1990) anomena 'escriptor lliure' a aquell qui escriu i escriu i deixa les correccions per a més tard. Tot i això, l'escriptura, a banda dels condicionants personals i les qualitats que es tinguen, depén en gran mesura de la maduració de les dades. Quan el treball de camp ha reportat material suficient i la fase d'anàlisi ha estat fructífera, separant i relacionant adequadament les dades, el relat fluïx.

De forma general, el meu mètode d'escriptura és sempre el mateix. Una taula plena de fulles a les quals, temps abans, he anat anotant cites i reflexions provinents de llibres, documents o el material recollit al treball de camp: extractes d'entrevistes, fragments del diari i notes. Un munt de fulles, doncs, envolten l'ordinador. Una botella d'aigua a l'abast. La primera paraula dóna pas a la segona, naix una idea per on començar. Les millors idees són aquelles que sorgixen clares i et permeten escriure diverses línies, inclús un paràgraf, sense interrupcions. Però la major part de les idees sorgixen soltes, inconnexes. El relat s'ha de fer coherent, successiu, i per a això hem de rellegir el que s'ha escrit. A més, cal contar-ho tot, no deixar-se res i fer-ho amb tota la franquesa possible

(Taylor i Bogdan, 1986). En aquest sentit, abans d'escriure apartats complexos em feia una llista de tots els temes a tractar, per tal de no deixar-me'n cap. Moltes vegades, és cert, se m'ocorria algun aspecte una vegada l'apartat l'havia considerat finalitzat. Així doncs, havia d'afegir les noves idees de forma lògica. I és que l'escriptura resulta un procés llarg, difícil, on es deuen cuidar tots els detalls per oferir un relat intel·ligible, atractiu i creïble. Hammersley i Atkinson (1994), recomanen deixar el doble de temps per a l'escriptura del que en un principi es considere necessari. Jo, personalment, he invertit uns 12 mesos en completar l'escriptura de totes aquestes fulles. Evidentment, no he estat cada dia de la setmana capficat en l'assumpte, però mai ho he deixat de banda massa temps. Separar-se de la feina provoca que al reprendre-ho has de dedicar un temps afegit a posar-te al dia, a recordar el que vas fer abans. Per això, sempre està bé acabar un apartat una vegada començat.

Hi ha una sèrie de recomanacions que podem afegir a les puraments ambientals i ja citades adés. Són diversos els autors que enumeren els apartats imprescindibles d'una investigació. Evidentment, tot dependrà del caire de la mateixa i del que la persona o persones encarregades estimen adient. Tot i això, crec interessant citar-ne alguns. Per exemple, Martínez (1994) enumera:

- Objectius de l'estudi
- Orientació epistemològica
- Marc teòric i conceptual
- Disseny general de la investigació
- Selecció de participants i la seua situació
- Experiència i rol de l'investigador
- Estratègies per a la recollida de dades
- Categorització, anàlisi i interpretació
- Presentació i aplicació dels resultats

Tot i no haver-me guiat expressament per la llista elaborada per Martínez (1994), he de reconèixer que el meu índex s'assembla prou. Abans, però, d'aprofundir més en la matèria que ens ocupa voldria deixar constància de dos fets. Primerament, crec imprescindible la presència pròxima al lloc d'escriptura de diccionaris i llibres de gramàtica. Segons anava passant el temps i anava endinsant-me en el procés d'escriptura, vaig guanyar arguments a favor del fet que tenir a mà llibres de consulta facilita molt la correcció del manuscrit. A més, s'aprofita per repassar la llengua, cosa que ve molt bé per a pròximes ocasions. En segon terme, i amb certa relació amb el primer, volguera deixar constància d'algunes dificultats derivades del fet que moltes persones de les entrevistades han usat la llengua castellana, a més del fet que molts llibres, documents i articles estaven escrits en aquesta llengua i, fins i tot, en anglés. Açò afegix una dificultat inicial pel continu canvi de llengua, tot i que, amb el temps, el costum simplifica significativament aquesta tasca. Altrament, en un exercici de tractar de respectar al màxim les cites d'algunes persones, de vegades he considerat adequat no traduir del castellà les seues paraules, citant-les doncs en la seua llengua d'origen. Això sí, quan he inserit cites de llibres, les he traduïdes al valencià. Evidentment, vaig fer la mateixa consideració quan de l'anglés es tractava (excepte en una ocasió).

3.6.1.- Diferents formes de representació.

Malgrat les afirmacions anteriors on explicava que, en cas de paràlisi, el millor és escriure i que, d'acord amb la filosofia qualitativa, les etapes d'una investigació difuminen els seus límits confonent-se, la fase d'escriptura no ha d'escapar a la reflexió i a una certa intencionalitat. No es tracta d'escriure per escriure. La presentació de les dades obteses i analitzades no és un acte mecànic

(Coffrey i Atkinson, 1996), el qual esdevé aliè a tot el procés que comporta una investigació.

Per començar, trobem que la metodologia positivista usa una forma de relat que es pretén neutral (Sparkes, 2002), lògicament amb una intenció d'objectivitat, el que, per altra banda, sembla coherent amb tots els pressupostos d'aquest tipus d'investigació. Com diria Sicilia (2004), les narracions positivistes tracten de passar inadvertides i presenten unes dades "que estan allí" (2004:68). És com si, per prioritzar el fons, neutralitzaren la forma per tal de no contaminar. El mateix Sparkes (2002), puntualitza que aquesta forma d'escriure pretén no tenir estil, usar veus passives i en tercera persona. Evidentment, es tracta d'evidenciar una distància clara entre l'art d'escriure i el que es suposa és ciència. De totes maneres, seguint a Denzin (1997), podem pensar que aquestes fronteres obeïxen a categories construïdes política i socialment que, al cap i a la fi, eviten la convivència de diferents formes narratives.

Aquesta forma d'escriure que podríem anomenar 'científica', però, sembla no haver-se limitat a les opcions quantitatives. Pot ser, per un simple procés d'assumpció de les formes d'escriptura imposades per la ciència (Sicília, 2004), la forma més usada en les investigacions qualitatives manté algunes semblances. Les narracions realistes són relats descriptius on, igualment, s'usa una veu en passiu. Això sí, es generalitza la introducció de cites tancades (Sparkes, 2002). Aquest tipus de relats està freqüentment escrit en present, sobretot en estudis on la persona ha participat o observat directament (Davis, 1992). Aquesta opció està tant assumida que trobem inclús autors que l'anomenen "present etnogràfic" (Hastrup, 1992:127).

Però, són nombroses les crítiques trobades sobre aquest ús generalitzat de les narracions marcadament neutrals, realistes en excés. Pot ser, la transferència del relat científic al realista de la metodologia qualitativa s'ha fet massa literalment. Hastrup (1992), ho simbolitza dient que la persona que ha dut a terme la investigació qualitativa, present a tothora al camp d'estudi, desapareix de sobte del relat. En efecte, algunes veus posen de manifest que alguna cosa esta

canviant i noves formes d'escriure s'estan incorporant a la realitat etnogràfica. Malgrat que els positivistes ho consideren com una amenaça a la realitat i la ciència (Denzin, 1997), aquesta tendència resulta ja una evidència. Les alternatives d'escriptura, com les que presentaré a continuació, esdevénen processos innovadors de coneixement (Sicília, 2004).

D'acord amb l'argument que l'escriptura ha de respectar una intencionalitat, Coffrey i Atkinson (1996) expliquen què l'opció obeïx a una decisió estratègica. No és una cosa que sogix perquè si sinó, ben al contrari, l'estil narratiu és un aspecte que hem de predeterminar (Wolcott, 1990). En aquest sentit, trobem com Hammersley i Atkinson (1994), establiren una relació clara entre el fons i la forma, el que Coffrey i Atkinson (1996), anomenen relació entre l'anàlisi i la forma de representar. Si la metodologia qualitativa manté uns principis diferenciats de la quantitativa, aquestes distincions no poden ser obviades a l'hora d'escriure. Tots els textos tenen un estil (Rowe, 2003), ho pretenguen o no, i hem de decidir per quin ens decantem.

D'entre les alternatives apuntades podem citar relats de caire distint, l'ús de poemes o fotografies. Es tracta de construir representacions originals que concorden amb pensaments postmodernistes (Coffrey i Atkinson, 1996) i que, concretament, responguen més a intencions de significativitat i empatia (Sparkes, 2004). D'entre aquestes opcions destaque dues, sobretot perquè jo n'he fet ús. En primer terme, tenim els relats ficticis o etnogràfics. Es tracta de crear relats on el fons del que es conta, el contingut del mateix, està basat en la realitat que hem après en el camp d'estudi, però d'una forma fictícia. Contem allò relevant del camp d'estudi però donant-li una forma diferent, distinta a com ho hem viscut nosaltres. A través de la ficció no sols protegim l'anonimat de les fonts, sinó que rescatem la veu dels i les protagonistes, atenem a les subjectivitats i emocions i establim una relació d'empatia amb el lector o lectora (Sparkes, 2002). Coffrey i Atkinson (1996), parlen de crear relats de ficció però autèntics, on es puguin tractar aspectes sensibles els quals, d'altra forma, no podrien ser rescatats. Podríem entendre que la preferència cap a aquestes formes de narració noves

obeïx tal vegada a una recerca de solucions al dilema ja esmentat del fons i la forma. Quan tot el procés d'investigació ha estat altament subjectiu, interactuant amb els i les informants i compartint la seua existència, resulta quan menys sorprenent que els resultats es presenten de forma asèptica i freda, com suposant una barrera metodològica i, fins i tot, ideològica entre el que contem i com ho contem. Wolcott (1990), interpreta aquest esforç com una forma de reconvertir la font de problemes que pot suposar l'escriptura en una solució.

És evident que l'ús de relats literaris no escapa a les crítiques dels positivistes i, inclús, de sectors de l'Antropologia, més acostumats a la realitat etnogràfica. Però aquests qüestionaments no són nous per a una metodologia que, permanentment, sembla haver de justificar cada pas i cada canvi per trobar un lloc al panorama científic actual. Les justificacions per a l'ús d'estos relats, però, semblen respondre a la necessitat ja esmentada de comunicar als lectors i lectores aspectes de la realitat certament oblidats. Rowe (2003), argumenta que la capacitat de la literatura en aquest sentit és destacable i Bruce (2003), definix els relats etnogràfics i de ficció com una mescla de memòria, investigació i imaginació que permet mostrar com les persones donen sentit a les seues vides. En relació a la conveniència o no d'usar aquest tipus de relats, Sparkes (2002) explica com la validesa no ha de ser un criteri primordial. Per a aquest autor, el que importa és la intenció amb que s'escriuen estos textos que, com hem vist, poden estar relacionats amb aspectes com la emotivitat, la provocació o la versemblança. Aquests han de ser, per tant, els criteris amb els que deguem jutjar els relats de ficció.

El segon dels relats que, com comentava adés, he usat en aquesta investigació, és el relat confessional. En aquest sentit, trobem com no hi ha massa escrit envers el procés d'escriptura (Hammersley i Atkinson, 1994), pel que no sorprendrà que no existisquen quasi referències a les narracions confessionals. Aquestes, lluny de mostrar resultats, tracten de donar a conèixer què ha passat al procés d'investigació, però ocupant-se dels aspectes que no tenen cabuda als capítols corresponents. Els conflictes haguts, algunes decisions

preses, pot ser en ocasions difícils i qüestionables, els errors, els sentiments i emocions, etc. tenen cabuda en estos relats. Martínez (1994), recomana fer referència a aquestes vicissituds hagudes al procés d'investigació, ja que això augmentarà la identificació amb la mateixa. Tot i que hi ha molt de confessional a molts altres apartats d'aquesta investigació, el relat a que em referisc inclou allò que quedava fora. El relat confessional representa la part més subjectiva de la investigació, la més fortament personal, presentant-se, això sí, de forma modesta i sincera (Sparkes, 2002).

3.6.2.- Les parts de la tesi.

Introducció. Els dos apartats de la introducció pot ser representen l'escriptura en estat pur, és a dir, que per elaborar aquests textos no vaig veure'm lligat més que pels pensaments que m'anaven fluint. Si que és ben cert que portava una guia de punts a tractar apuntats a un paper qualsevol, doncs molts dels aspectes interessants se t'ocurren quan menys t'ho esperes. Entre aquests punts i els que em sorgien de la ment mentre escrivia, anava creant els textos, als quals clarifique assumptes de caire personal com les motivacions o els objectius. És per això que l'estil emprat està fortament personalitzat, amb continues referències a la meua persona. En certa manera, hi ha trossos que s'aproximen al que, segons Sparkes (2002), entendriem per un relat confessional, sobretot pel fet que no em mostre de forma passiva, sinó com un autor actiu, explicant les meues decisions.

Marc teòric. Aquesta secció representa ja un esforç de coordinació més gran que l'apartat de la introducció. L'escriptura d'aquest apartat va ser més lent que l'anterior, sobretot pel fet que la major part dels comentaris i conclusions provenien de textos que havia llegit. Per exemple, per escriure la història de les presons comptava amb dotzenes de fulles plenes de cites i reculls dels diferents

llibres consultats, pel que la tasca d'enllaçar unes èpoques amb les altres i unes frases amb les següents dificultava i enlentia la tasca d'escriure. En aquestes etapes és molt convenient no deixar passar massa temps entre un moment de feina i el següent, per no deixar lloc a l'oblit. A més, cal revisar el que ja s'ha escrit cada vegada que s'engega l'ordinador. Jo m'he trobat amb frases totalment inconnexes o sense sentit i he arribat a pensar que no les havia escrites jo. Rellegir els manuscrits no sols és altament recomanable, sinó imprescindible. L'estil d'aquest apartat del marc teòric resulta més neutral, sense al·lusions a la meua persona, atenent bàsicament a la comunicació directa de les troballes fetes.

Metodologia. Considere que l'apartat de la metodologia esdevé clau, sobretot en les investigacions qualitatives, on les condicions no es suposen prèviament i poden ser alhora canviants i molt profitoses per a l'enteniment dels resultats i les interpretacions posteriors, així com per a l'aprenentatge de noves persones que s'hi vulguen dedicar. L'escriptura dels diferents capítols que conformen aquest gran apartat, tal i com fa Sicília (2004), ha seguit bàsicament el procés d'enllaçar els comentaris i cites que extreia de llibres i articles, amb les experiències personals viscudes. A cada un dels capítols, ja siga el dedicat a l'etnografia, ja siga el dedicat a l'anàlisi de dades (o a qualsevol altre), el que tractava era de donar suport a uns fets amb la teoria existent. Pense que el més eloqüent per a una persona que llegesca les passes que jo he donat, metodològicament parlant, és extreure aquestes experiències i comprovar que estan recolzades en la teoria. Així doncs, pot ser l'apartat de la metodologia represente una mescla, en quant a l'escriptura, entre un estil més objectiu, com el del marc teòric, i una forma més subjectiva, com la de la introducció o la narració confessional.

Resultats. L'informe final és la culminació de la investigació i el fruit d'un treball qualitatiu, pel que adopta el paper de transmissor d'una gran quantitat de dades i conclusions respectant, això sí, la idiosincràsia de tot el procés. Woods

(1998), explica que la presentació de les dades d'una investigació d'aquest tipus és més difícil, perquè:

- La persona que investiga esdevé l'instrument fonamental.
- Les idees no són, en cap cas, conclusions prèvies i anticipades sinó, ben al contrari, formulacions de producció lenta.
- La part final de l'escriptura no respon tan sols a la necessitat de presentar les dades, també és una etapa de producció.

Sense anar més lluny, trobem com l'escriptura de l'informe és igualment una fase molt personal. Influïxen aspectes com l'estil personal, el caire que es vulga donar mitjançant el registre usat, la motivació i els terminis. Tot i això, els esforços per dotar de serietat els treballs qualitius ens porten a establir certa distància entre el que es suposa un informe científic i la narració pura. Malgrat que aquests límits poden no estar tan clars com seria desitjable, si que és cert que la bibliografia especialitzada s'esforça, cada vegada més, en ocupar-se d'aquest assumpte. Sparkes (2002) posa de manifest el perill que es corre de crear relats poc seriosos. Afegix aquest autor que la necessitat d'una bona història no ha d'anul·lar un bon anàlisi. En aquest sentit, Del Rincón (1997) recomana centrar-se en els significats de les aportacions que se'n fan, mentre que Hammersley i Atkinson (1994) fan imprescindible certa distància que permeta la crítica. A mode de conclusió crec, envers el fons de l'assumpte, que del que es tracta és de presentar les conclusions i interpretacions que s'extrauen de les dades obteses. De poc val elaborar un minucios anàlisi si després, ja siga per ineficàcia o deixadesa, aquests resultats no arriben al públic. En definitiva, l'informe final dels resultats ha de respondre a les preguntes inicials de la investigació. Al meu cas, l'informe havia de descriure què passava al poliesportiu d'una presó i perquè, i quins significats prenia l'activitat física a dintre.

Però, si és cert que envers el fons de l'informe he trobat certa concordància, no estan les pautes tan fixades quan ens endinsem en la forma de

fer-ho, en la forma de presentar les dades. En aquest sentit, l'apartat de resultats d'aquesta investigació, com ja he esmentat més amunt, presenta diverses formes de relat, els quals m'agradaria comentar separatament. De forma general, això sí, he de comentar que la diversitat en la presentació dels resultats respon a dos criteris:

- Primerament, he cregut convenient que els resultats que presente pogueren ser distingits clarament entre aquells més purament descriptius i aquelles altres dades de caire més subjectiu, fruits d'un cert exercici interpretatiu.
- En segon terme, l'elecció d'una determinada forma de presentar les dades, que immediatament explicaré, respon a una dinàmica general d'aquesta investigació de provar coses noves, seguint a Coffrey i Atkinson (1996), qui inciten a cercar alternatives. A més, he tractat d'endinsar-me en allò menys reconegut i tractar d'il·luminar les zones més fosques. Recorde les paraules de Sparkes (2002), on diu que el més important a l'hora de crear un relat, encara que siga de ficció, és el propòsit amb el que es fa, la intenció. Considere que els propòsits establerts en aquesta investigació romanen adequadament acaronats pel conjunt de formes diverses de presentar les dades.

Una vegada he teoritzat envers les diferents formes de representació dintre de la metodologia qualitativa, descendisc a contar quines han estat les meues tries en aquest punt. Dintre de l'apartat dels resultats hi ha dos capítols de caire realista: el dedicat a la vida a la presó i les seues condicions i un altre, posterior i més concret, centrat en la vida al poliesportiu. A més, hi ha incloses referències explícites a documents relacionats amb la presó tal com legislació general, reglaments interns i, com no, l'ús de fragments de les entrevistes desenvolupades.

La frontera entre un relat científic, com els que estem acostumats i acostumades a llegir als treballs de caràcter positivista, i els relats realistes com els que jo he tractat de fer en aquests dos apartats concrets recau, sobretot, en el binomi neutralitat-manca de neutralitat. Podríem assegurar que a la majoria d'articles i investigacions que es fan des de l'àmbit de les ciències naturals, i també a gran part d'aquells provinents de les disciplines que adopten les seues estratègies, tot i parlar-ne de la Psicologia o la Sociologia, l'objectiu a atendre és la comunicació de resultats i l'intent de persuadir (Sparkes, 2002). L'asèpsia de la forma ens porta a pensar en una intencionada absència d'estil. Mentre, als relats realistes, tot i que la veu que relata és passiva, es deixa entreveure una intenció descriptiva, recolzada per la inclusió d'accions i pensaments. L'ús de les cites, com he comentat, reforça aquest argument.

Els dos apartats en qüestió han estat d'una certa complicació en quant a l'escriptura. Sobretot el segon d'ells, el dedicat a la vida al poliesportiu. No hem d'oblidar que el meu treball de camp es va centrar en aquell recinte pel que, al final del procés, tenia una quantitat immensa de notes. Ordenar i analitzar aquells comentaris i raonaments havia de culminar amb una difícil, però necessàriament coherent, elaboració d'un relat on, a més de les notes fruit de l'observació, se'm mesclaven les entrevistes i els documents recollits. Amb tantes fonts, l'escriptura es fa lenta i pesada, plena de continúes correccions i marxés enrere. Moltes vegades, inclús durant el procés d'escriptura, vaig haver de canviar l'índex, degut a l'adequació del mateix al que en aquell moment considerava més adient¹¹. En el primer dels casos, l'escriptura sobre les condicions de vida a la presó es convertia més en un exercici de correccions continúes i verificacions amb persones qualificades. Degut a escriure sobre aspectes que havia observat menys, en moltes ocasions tenia la necessitat de verificar el que anava contant. En aquest cas, els documents i lleis varen esdevindre una de les fonts principals.

---

¹¹ Sobre l'índex que ha guiat la presentació de les dades i els canvis haguts en el mateix, veure la part final de l'apartat anterior envers l'anàlisi de dades.

Aquesta investigació, però, conté un altre tipus de relats, uns textos anomenats ficticis. Malgrat la distinció, tots dos, realistes i ficticis, obeïxen a les mateixes motivacions. De tota manera, l'escriptura de relats ficticis està justificada per alguns matisos propis, els quals he esbossat adés. Tot i això, afegisc en aquest punt uns de nous. D'entre els que dóna Sparkes (2002), he recollit alguns:

- Evocar aquella part emocional que provoca la vivència d'experiències
- Enfortir la càrrega subjectiva de les mateixes
- Il·luminar la qüestió dels significats
- Sentir els batecs dels i les altres
- Oferir nous camins i formes de percebre i interpretar els resultats

Evidentment, també m'he plantejat d'altres objectius:

- Encetar una experiència nova en les nostres latituds
- Democratitzar la investigació, tractant d'arribar a més gent amb relats més amens i atractius.

He escrit quatre relats d'etnografia ficció. Els quals obeïxen al que Sparkes (2002) anomena 'ficcions etnogràfiques', relats basats en fets reals i, sobretot, viscuts per qui els escriu. Així doncs, aquests relats podríem dir que són ficticis en quan a la forma, però no en el fons. El primer dels relats, envers la vida a la presó, manté algunes diferències amb els altres tres. La principal és que el relat conta aspectes de la vida al mòdul, sense fer referència al poliesportiu de la presó. A més, el que conte allí està basat, principalment, en el que vaig recollir

d'entrevistes i múltiples converses informals amb presos i preses i treballadors i treballadores. En aquest relat tracte de reproduir, el més fidelment possible, com podria ser la vida d'uns presos al mòdul. Tot i centrar la meua investigació amb el què passa al poliesportiu, vaig considerar útil per a l'enteniment posterior, descriure alguns aspectes essencials de la vida als departaments. De la mateixa manera, aquest relat fictici manté una correspondència amb el que, anteriorment, descriu a l'apartat sobre les condicions de vida a la presó de caire realista.

Els altres tres relats tracten de reflexar la realitat al poliesportiu de tres persones distintes, tractant així d'assolir la realitat de tres col·lectius distintes: el dels presos destinats al poliesportiu, el dels educadors i el dels funcionaris de seguretat. Una realitat que jo he pogut observar durant els mesos que ha durat el treball de camp, una realitat que he pogut qüestionar i tractar d'entendre a les múltiples converses i entrevistes realitzades, una realitat doncs, a la qual jo em trobava. A més, aquests últims versen sobre un dia concret, el mateix a tots tres, per tal de provocar possibles comparacions. Els successos que es recreen estan vists des del punt de vista de cada un dels protagonistes (Àlex, Andrés i Raül), tot intentant facilitar les comparacions i opinions oportunes.

Personalment, l'elaboració d'aquests relats m'ha permés ser fidel al propòsit de la investigació qualitativa de recuperar la veu de les persones investigades. Amb la recreació de situacions i personatges ficticis, he pogut donar veu a aquelles persones en les quals m'he basat per a l'escriptura dels mateixos. A banda de poder fer-ho respectant l'anonimat de les fonts, sense donar noms ni pistes envers el context. Però, principalment, aquests relats tenen la virtut de recuperar totes les dimensions dels successos. Mentre que un fragment de caire més realista pot donar-nos una idea del què passa, en aquest cas al poliesportiu de la presó, un relat fictici, en menys línies, provoca una situació més intensa on el lector o lectora arriba a empatitzar amb les persones inventades. Amb aquest fenomen es tracta de dibuixar la vessant humana dels esdeveniments que es contenen, incloent raonaments i sentiments provinents de la

mateixa realitat. La concentració de successos dóna com a fruit un relat ple d'evocacions a l'orige humà del què passa a la presó el que, de segur, comportarà altre tipus de conclusions per part de la persona que ho llig.

Els relats ficticis representen una novetat molt útil, sempre i quan siguen fidels a la sinceritat i honestedat amb la que es porta a terme tota investigació qualitativa. Sempre i quan es recreen, el més fidelment possible, les realitats que es tracten d'entendre i transmetre.

Narració confessional. L'epíleg d'aquesta investigació recull una narració especial. El nom de confessional deriva de la seua intenció. I és que, seguint a Taylor i Bogdan (1986), una de les coses que caracteritza la lectura d'investigacions d'aquest tipus ha de ser la franquesa. Per això, la narració confessional, pense, ha de completar tota la informació vessada anteriorment, i no deixar racons plens de foscor.

Lògicament, l'escriptura d'aquest text s'assembla a la de la introducció, una escriptura lliure i fluida, deixant-se dur, en moltes ocasions, per la inspiració del moment. De totes maneres, recomane l'elaboració d'una guia temàtica que ajude en la coordinació del text i facilite el procés d'escriptura mateix.

3.7.- Els criteris de credibilitat i l'ètica en aquesta investigació.

Possiblement, hauria sigut adequat escriure aquest apartat en dos, és a dir, de forma separada. Per una part els criteris de credibilitat i, per l'altra, els principis ètics que s'han seguit. Però des del primer moment, vaig tenir clar fer-ho conjuntament, motivat per raons que ara tractaré de desvetllar. La peculiaritat bàsica de l'etnografia resulta de la necessitat de conviure amb els nadius i

nadiues d'un context, el que proporciona unes interaccions i aprehensions que la fan única. De les relacions d'amistat, confiança i, fins i tot, certa complicitat que s'establisquen, dependran les portes que se'ns obriran com a etnògrafs i etnògrafes. Si la convivència que s'establix, el que permet extraure les dades des del context (directament recollides per la persona que investiga) atorga a l'etnografia una validesa (Fetterman, 1998), i credibilitat notable, els principis ètics que mantenim amb les persones que investiguem formaran part d'aquest conjunt. Quant millor ens portem amb un o una informant, posem per cas, més confiança ens tindrà, més coses ens contarà i més sinceres seran, pel qual més vàlides seran les dades que ens aporte.

La interacció, moltes vegades diària, entre l'investigador/a i les persones de l'ambient estudiat proporciona un munt de situacions d'anàlisi mutu, on s'establiran gran quantitat de dilemes ètics a resoldre, els quals permetran als i les investigades avaluar l'honestedat de qui tracta de comprendre'ls (Fetterman, 1984). De segur que els presos i preses, encara que inconscientment, estaven atents a possibles traïcions de la confiança que havien dipositat en mi. També, segurament, hi hauran coses que no em contaren, i que no ho hagueren fet mai per molt d'afany que haguera posat jo en què així fóra. La treballada relació d'amistat amb els monitors-presos estava supeditada, cada segon que vaig passar allà, a que sapiguera guardar un secret o protegir una font. Si l'etnògraf/a no aconseguix reduir la sensació d'amenaça, si els presos i preses m'hagueren vist com un intrús i sentit com un espia tractant d'avaluar-los, m'hagueren parlat amb la boca xicoteta, no hagueren dubtat en mentir-me o despistar-me, el que haguera fet trontollar no sols la credibilitat de les dades recollides, sinó la consistència de la investigació en sí.

Portar-se bé amb les persones investigades suposa moltes coses. Distingiria, primerament, entre un comportament ètic formal i un altre d'informal. Jo vaig establir amb Àlex un contracte d'entrevista que he mantés i, tot i que amb la resta de persones investigades no ho vaig presentar per escrit, ho vaig explicar de paraula, el que per a mi li atorgava el mateix valor. Altrament,

també s'han de respectar aspectes informals, els quals no els acordes amb les persones investigades, però que es troben a la literatura especialitzada i estan, òbviament, dintre del sentit comú.

Sparkes (2001), enumera una sèrie de punts de caire ètic que va respectar a un procés d'entrevistes. Aquests poden ser considerats, ben bé, uns punts bàsics de compromís formal:

- Confidencialitat del contingut de les entrevistes
- Transcripció per part de l'investigador/a
- Decisió de la persona entrevistada envers l'objectiu de la cinta de gravació
- Ús de pseudònims
- Accés als borradors de les entrevistes
- Llibertat a donar per finalitzada l'entrevista per qualsevol motiu i sense tenir que donar cap explicació

A més d'aquest punts, jo vaig afegir un d'últim que feia referència a la possibilitat d'incloure al contracte qualsevol altre argument que la persona entrevistada considerara adient. Tal i com explique al principi d'aquest apartat, i breument a l'apartat dedicat a les entrevistes, la credibilitat de les dades recau enormement en el fet que la persona es senta segura, protegida, que no tinga la sensació que les dades que vessarà poden ser usades per a perjudicar-li. Recorde, en aquest punt, l'argument de Woods (1998), explicant que la persona entrevistada es mostrarà disposada a la col·laboració sempre i quan tinga la sensació de mantenir cert control sobre la investigació, almenys en els aspectes que a ell o ella li afecten.

És evident que el major control de la investigació ha de recaure en la persona que la porta a terme. Si delegarem tota la responsabilitat en aquelles persones que entrevistem o observem, no podríem assolir cap objectiu, bandejats cap a una banda i una altra segons els desitjos i voluntats dels i les protagonistes. Per això, en el procés d'entrevistes que jo he dut a terme, al qual he entrevistat a

persones preses i a d'altres que no, vaig variar un poc l'estratègia. Com resultava freqüentment complicat concretar les cites d'entrevista, sobretot amb els i les treballadores de la institució, vaig considerar adient canviar la signatura d'un contracte ètic imprès sobre paper per l'explicació i l'acceptació verbal del mateix. Així era més ràpid, m'estalviava passes a seguir, però mantentint, com ja dic, la rigorositat en el compliment del mateix. De la mateixa manera, pensava que començar una entrevista a persones que no coneixia o que, moltes vegades, acabava de conèixer, amb un contracte a la mà, podia afegir massa grandiloqüència a l'acte i cohibir la persona entrevistada.

En relació al manteniment del control per part de la persona que entrevista, també vaig prendre una altra decisió. Jo no deia a l'entrevistat/ada que podia posar punt i final a la conversa quan la persona volguera (tal i com proposava Sparkes, 2001), tan sols que les preguntes que desitgés no contestar-me ho podia fer sense problemes. D'aquesta manera, continuava atorgant cert poder a l'entrevistat/ada (podia posar punt i final a l'entrevista, igualment), però deixant clar que el control major el mantenia i jo i, damunt, no incitava a fer-ho (no donava idees, vaja).

Envers el tema de l'ús dels pseudònims, li vaig donar moltes voltes al fet que la privacitat de les fonts, el seu anonimat, no es podia mantenir del tot. M'afalagava sentir com els presos i preses, repetidament, em comentaven què no tenien cap por de dir el què pensaven. Mentre, la major part dels i les treballadores de presó contestaren àmpliament les preguntes que els vaig fer, incloent contundents crítiques. Però, com amagar l'origen d'aquestes crítiques? És cert que si una persona es posa a investigar seriosament acabarà, segurament, per esbrinar qui ha dit què. Jo no he desvetllat a cap línia d'aquesta investigació allò que a la presó he estat investigant, però gent pròxima ho pot saber. Inclòs, moltes persones de dintre, a part de les entrevistades, sabien del meu propòsit a la presó. Com amagar l'origen de certes paraules si a la presó estudiada tan sols hi ha un educador responsable de les activitats esportives, una sola subdirectora de tractament o sols tres o quatre monitors presos? Fetterman (1998), tractant de

donar resposta al mateix dilema, apunta la possibilitat de desestimar informació que comprometa les fonts, segons la valoració que fem de la seua utilitat. D'altra banda, també recomana presentar-la de forma que es dificulte la seua localització. El que veig clar és que, possibilitats d'esbrinar l'origen de les dades hi ha i que, a la presó, on molts comentaris poden suposar crítiques, represalies, enfrontaments i disgustos (i no sols al col·lectiu de preses i presos), vessar algunes opinions té el seu valor. Considere que les persones que han opinat, sobretot a les entrevistes, tot i tenir la seguretat del compliment d'un pacte ètic, eren ben conscients que la possibilitat de tenir problemes existia, i no per això han deixat de dir el què pensaven i col·laborar amb aquesta investigació. També és cert que, en aquest sentit, entra en joc l'honestedat de la persona que escriu, per tal de presentar la informació de forma que el que importe siga el que es diu i no qui ho diu. L'equilibri entre la utilitat de la informació i el perill d'esser reconeguda una font s'ha d'avaluar i tendir, sempre, a desestimar unes dades si de la seua publicació pensem que se'n poden derivar conseqüències negatives per a l'informant.

Abans de passar a explicar l'aspecte, per a mi clau, del respecte a uns principis ètics autoimposats però no escrits a cap contracte, vull afegir que durant el meu procés d'investigació hi hagué un altre pacte explícit que vaig haver de respectar: l'intercanvi de serveis. Recorde que ja he comentat que, una de les condicions que em va posar Àlex per poder portar a terme la investigació, va estar l'ha de posar-me a la seua disposició per col·laborar en les tasques del poliesportiu. Fetterman (1998), apunta a que les compensacions que un etnògraf/a pot oferir passen per mostrar els resultats de la investigació, esdevenir una orella comprensiva a persones amb problemes i, com no, desenvolupar tasques especialitzades. Jo he col·laborat amb Àlex sempre que m'ho ha demanat, he impartit les classes del taller d'aire lliure (inclús a una hora tan inoportuna com la del dilluns a les nou del matí), he assistit a les acampades que es programaven i fent altres tasques menors als mòduls o al poliesportiu. De la

mateixa manera, vaig donar-li un exemplar del projecte d'investigació dels estudis de doctorat que versava sobre la seua vida.

Per finalitzar en la vessant informal de les compensacions, crec haver esdevingut amb força una orella comprensiva a tantes i tantes persones que passen els seus dies entre els murs de la presó. A més, ja he comentat en altre apartat com vaig esdevenir en una espècie de correu entre la presó i l'exterior, entrant tot tipus de productes. Aquestes compensacions servixen a l'etnògraf/a per crear primer, i afiançar després, uns llaços de mútua confiança i amistat. Si jo m'arriscava davant els funcionaris i funcionàries de seguretat entrant xicles, complexos vitamínics i altres productes, em mostrava com una persona que valorava l'amistat amb presos i preses, donant proves de la meua distància de la institució i aproximant el meu estatus al d'ells i elles

Malgrat això, molt més important que les condicions ètiques establertes per a una conversa formal, per a mi ho eren els principis que guiaven la meua conducta diàriament, a les converses i situacions informals. Quan entrevistes a una persona dones la cara, sap a qui demanar-li responsabilitats en cas de deshonestedat. Però, quan xerres de forma distesa, cap persona està pensant que el què diu pot ser usat a una investigació. El major guany d'una o un etnògraf és aconseguir que les persones a les que observa no estiguen pensant contínuament en mostrar un comportament concret, lluny del que observaria si l'investigador/a no estiguera present. De què em valdria a mi que els presos i preses, per exemple, es comportaren de forma artificial per tal que jo no descobrira que intercanviaven cigarrets, sexe i droga? L'etnògraf/a ha de crear un clima de confiança que afavorisca que les persones a les que observa es comporten tal i com ho farien sense la seua presència.

La clau per a l'establiment d'un clima de confiança, anomenat en molts textos *rapport*, passa per respectar els acords establerts, però molt més important que les paraules, que els contractes que es signen, seran els fets (Fetterman, 1998), el comportament de l'investigador/a. Els esforços, en aquesta direcció, han d'anar dirigits a adoptar un rol clar, senzill i adequat a les seues exigències

de cada situació. La complicitat amb certes persones ha estat d'una validesa absoluta, doncs en aquest clima de confiança i distensió s'han obert de bat a bat. D'altra manera, no podria haver mantés una convivència tan llarga amb ells i elles (sobretot amb preses i presos). Per això, en moments concrets en què la complicitat ha estat manifesta, la satisfacció era enorme. Per exemple, recorde com una vegada un pres monitor, quan em va presentar a un altre pres, al qual no coneixia de res, va expressar que jo era de confiança. L'estalvi de temps en el guany de credibilitat envers la resta del col·lectiu de presos i preses quedava manifest. En altra ocasió, un dels presos monitors em va demanar que, per favor, em fera càrrec d'una activitat a la que ell participava, perquè així no es responsabilitzara alguna persona més directament lligada a la institució. Aquestes mostres, reforçades per una llarga llista que augmentava dia a dia, m'indicaven què anava pel bon camí. Un pres recelós de la meua presència (com ocorria en ocasions amb presos/es que no coneixia de res o que em veien per primera vegada), era identificable de seguida, per la seua mirada, pel seu silenci. Pocs han desconfiat de mi, gràcies al que ja he explicat i al fet d'acomplir alguna condició més:

- No delatar-los. És un treball dur per l'investigador/a acostumar-se a mantenir la boca tancada, sobretot quan observes comportaments inadequats. Jo he vivenciat agressions físiques i de paraula, intercanvis de quasi tot, injustícies diverses. I he tractat sempre de recollir-ho i guardar-ho. Evidentment, la meua tasca a la presó no era camuflar-me i esbrinar tota classe de comportaments inadequats, per a això ja estan els i les funcionàries de seguretat. A més, com ho anava a fer, enganyant? Amagant la meua vertadera condició? És difícil avaluar certs comportaments i mantenir-se al marge. Sugden (1995), parla d'un equilibri entre un judici professional i les condicions de seguretat personal. Jo no he vist mai compromesa la meua seguretat personal, i la meua missió allà, ho tenia ben clar, passava per no ser identificat amb la

institució. El futur de la investigació, i de la d'altres que la puguen succeir, passava per distanciar-se del personal de presó. Sobre la seguretat de presos i preses, que en moments concrets s'haja vist compromesa, jo he tingut clar que no era el causant i que, de tractar de posar-hi solució, posava en perill no sols la investigació, sinó també la meua futura integritat. Com diuen Taylor i Bogdan (1986), la producció d'un bon estudi pot comportar actes que es poden considerar immorals, però fins a això es veu excusat. Tot i estar-hi d'acord, també em queda el consol de pensar que mai he fomentat aquests actes, que jo no he estat cap incentiu per a la seua promoció i que, d'haver-se donat en la meua presència, no era sinó motiu per estar satisfet per la confiança aconseguida i, en cap cas, per sentir-se culpable.

- No jutjar el que he vist i sentit. Quan una persona esdevé un instrument de la investigació, quan s'interna a un context determinat, no pot deixar-se a casa els seus valors i pensaments, aquests l'acompanyen al camp d'estudi. Per tant, per tal de mantenir la confiança que s'ha aconseguit i no interferir en excés en la marxa normal dels successos, ha d'evitar, en la mesura del possible, i encara que li coste, llançar judicis de valor. Una etnografia no és un procediment per establir què està bé i què està mal a un indret determinat. Si jo m'haguera dedicat a censurar aquest comportament o aquell comentari, a banda de caure en un perillós etnocentrisme, hauria produït un descens clar de la confiança i un tancament de portes. Si un pres arribara a acostumar-se a que, cada vegada que llançara proclames racistes, eixira jo a censurar-li, senzillament deixaria de fer-ho en la meua presència. Això i, possiblement, altres coses que a mi m'interessava observar. Per això, es recomana ser imparcial i no jutjar (Fetterman, 1998).

La credibilitat d'una investigació qualitativa, doncs, està molt subjecta al compliment d'unes normes ètiques bàsiques, però depén, igualment, d'altres

factors. No deurem caure en l'error de tractar d'avaluar aquesta credibilitat seguint paràmetres originaris del positivisme, quan no ho hem fet a cap de les altres fases de la investigació. La investigació qualitativa posseïx les seues pròpies ferramentes, encara que, segons Elejabarrieta (1991), no es puga obviar que la rigorositat de les ciències socials està, encara hui, subjecta a certa polèmica. La confiança que la perspectiva qualitativa diposita en la intuïció la fa objectiu de fortes crítiques (Gil Flores, 1994), encara que jo diria que, en ocasions, fruit del desconeixement i de tractar d'homologar la credibilitat dels estudis experimentals a la de les investigacions interpretatives.

Sobre les condicions que es deuen acomplir per assegurar la credibilitat d'una investigació com aquesta, hi ha molt escrit. És tanta la terminologia usada com autors i autores dedicades a relatar les seues experiències i opinions. Però, tractaré d'integrar alguns conceptes clau. Per exemple, Devís (1996) explica com les investigacions han de tendir a la veritat, però que la validesa s'entendrà distinta depenent del paradigma des del qual investiguem. Per això, tot i tendint a la veritat, la validesa d'una investigació concebuda des del paradigma interpretatiu vindrà donada pel seu grau de descripció d'aqueta realitat, mentre que si ho fem des del crític, la investigació serà més o menys vàlida en la mesura que incite al canvi social. En termes semblants s'expressa Gil Flores (1994), qui diu que la validesa vindrà donada pel valor de veritat d'allò que presentem.

Introduïm, doncs, un terme clau com ho és la validesa. Aquest concepte el trobem dividit en dos:

- Validesa interna: quan els resultats que obtenim reflexen una realitat en concret, i no una altra
- Validesa externa: es mesura pel fet que allò que descobrim es puga aplicar a una realitat semblant a l'estudiada

Martínez (1994)

En aquests mateixos termes, s'expressen Goetz i LeCompte (1988), quan diuen que la validesa d'una investigació es relaciona amb l'exactitud, diferenciant-la, igualment, en interna i externa. Per a la primera estableixen, entre d'altres, els següents elements per observar:

- Història i maduració: atendre als canvis propis dels contextos, distingint les dades estables de les inestables
- Influència de la persona que investiga: les dades són recollides subjectivament per l'etnògraf/a, pel que per a possibilitar la rèplica i, en certa mesura, la comparació, es recomana explicitar quantes més coses millor.

Sobre aquest punt he trobat moltíssimes coincidències, fins el punt que la majoria d'autors l'entenen com a un factor clau per afiançar la credibilitat d'una investigació. Fins i tot Malinowski, se'n fa ressò:

...qualsevol estudiós farà tot el possible per tal de participar al lector totes les condicions en què hom efectuà l'experiment o les observacions.

Malinowski, 1986:55

En el cas d'altres autors i autores trobem la mateixa insistència. Per exemple, Fetterman (1998), recomana fer quantes més explicacions millor, de la mateixa manera que també ho aconsella Devís (1996). Recapitulant, integrant el que diuen uns i els altres, considere que Gil Flores (1994) encerta de bon tros al enumerar algunes estratègies per a, en definitiva, portar a terme una investigació d'allò més vàlida:

- Presència prolongada al camp d'estudi: també en fa referència Fetterman (1998), envers la presència al context com un dels elements més importants. No oblidem que, el fet que la persona que investiga reculla

ella directament les dades, esdevé un criteri a favor d'aquest tipus d'investigacions.

- Intercanvi d'opinions amb altres investigadors: sobre aquest punt, s'atreuix Martínez (1994) a llançar un criteri numèric establert que, si set de cada deu investigadors/es arriben a les mateixes conclusions, podem parlar d'una bona investigació.
- Comprovació amb els i les participants: igualment, són moltes les investigacions a les quals s'usa aquesta estratègia, per tal de comprovar si els i les protagonistes estan d'acord amb les interpretacions fetes envers ells i elles i el seu context (Fetterman, 1998, Kulinna, *et. al.*, 2000)..
- Triangulació: entesa com la combinació de diferents mètodes, grups d'estudi, escenaris i perspectives teòriques en relació a un fenomen (Flick, 2002).

Aquest últim punt, el de la triangulació, es relaciona amb la contrastació de les dades. Hammersley i Atkinson (1994), avisen que fiar-se únicament d'un punt de vista ens pot portar a equivocacions. Per tant, deguem tractar de corroborar les interpretacions amb la mateixa persona, per exemple, usant diverses tècniques de recollida de dades, o buscant altres opinions. Woods (1998), aconsella combinar l'observació amb les entrevistes. És evident, que el que una persona ens diga a una conversa, posem per cas, ho podem contrastar observant el seu comportament. Està clar que, un procés de triangulació es pot donar de forma inesperada (Fetterman, 1998), de sobte ens adonem que allò que hem observat guarda relació, confirma o contradiu una idea que recollirem el dia anterior, o que ens comentà un o una informador/a. Tot i això, la recerca conscient de la triangulació esdevé fonamental. Tsangaridou (1997), a la contrastació de dades i de mètodes afegix la de teories a la fase de la interpretació de les dades, quan analitza una mateixa dada des de diverses perspectives. Resulta evident com la triangulació és una estratègia molt emprada per assegurar la validesa de les investigacions. També en fa ús O'Bryant (2000) quan combina

les triangulacions abans citades i hi afegix la constatació que la informació recollida manté una consistència. Sparkes (1992), en aquest punt, introdueix el terme coherència, fent al·lusió a que les interpretacions que fem tinguen una consistència i estiguen connectades entre sí.

En definitiva, tenim com l'etnografia té molt guanyat a l'hora d'assegurar-se la credibilitat com a metodologia, des del moment en què requereix una interacció directa amb les persones que estudia. Serà molt possiblement vàlid aquell estudi prolongat en el temps, al qual s'haja donat una convivència dia a dia. De no fer-ho així, podem parlar d'ús de tècniques etnogràfiques però no d'etnografia (Fetterman, 1998). Evidentment, durant el procés d'investigació, ens hem de cuidar molt de contrastar les dades que recollim, per evitar el biaix que pot provocar una persona interessada en mostrar únicament una realitat, o la pròpia subjectivitat de la persona que investiga. Triangular garanteix neutralitat, ser més o menys imparcial. I per a jutjar que la investigació s'ha dut a terme de forma creïble, no hi ha com contar-ho tot, explicar què s'ha fet, com s'ha fet, on i per què. Amagar detalls provoca suspicàcies i sospites, mentre la transparència pot desvetllar errors, però assegura sinceritat, i possibilitat de rèplica. Fer un bon treball, invertint esforç, rigor i diligència, reportarà beneficis no sols a la nostra investigació, sinó a totes aquelles semblants que puguen vindre darrere.

Quan tractes d'analitzar si la investigació que has dut a terme aconsegueix unes mínimes garanties de credibilitat et ve la por. Hauré fet tot el que estava a les meues mans per desenvolupar un estudi vàlid? He fet un ús adequat de la triangulació? Evidentment, considere que hauria pogut fer més, que hauria pogut invertir molt més temps del que he invertit per tal de comprovar la consistència del meu treball. Si no ho he fet ha sigut atenent a les següents raons:

- La tradicional opacitat de les institucions d'aquest tipus.
- La decisió personal de posar alguna classe de límit a la investigació, per no veure com aquesta es prolongava en el temps sense senyals de finalització.

- El pensament que, tot i poder haver fet molt més, el temps que havia invertit fins el moment era suficient

La dificultat de portar a terme una satisfactòria triangulació a la presó se m'ha manifestat ben clara, sobretot, quan desitjava contrastar opinions a través de les entrevistes. Ja he explicat, a l'apartat en qüestió, que el nombre d'entrevistes que he fet em semblava suficient, tant en quantitat com en qualitat. Però també nomene que, pot ser, faltaria haver-ne fet alguna més. No sols m'haguera agradat entrevistar algun psicòleg o metge, per completar les dades envers el col·lectiu encarregat del tractament als presos i preses, sinó haver fet una entrevista important: al director de la presó.

Quan vaig decidir començar a entrevistar a persones no preses se'm va fer un nus a la panxa. Ja sabia que aquell procés anava a ser el més difícil. Coneixia ben bé que entrevistar a un educador o assistenta social no era tan fàcil com convèncer a un pres o presa. Aquests últims estan avorrits i avorrides, i qualsevol esdeveniment especial és benvingut. A més, a una educadora no li fa falta una orella comprensiva a qui contar-li els problemes, o si li'n fa, de falta, no seria la meua la més apropiada. La literatura sobre el tema ja referix que entrevistar a educadors i educadores pot esdevindre més complicat que als propis presos i preses. Per això, poden arribar a succeir problemes de representativitat (Elejabarrieta, 1991). Una trava que em vaig trobar al principi de la investigació va ser que els educadors i educadores es van encarar amb Àlex perquè aquest m'havia assignat una taula al despatx, mentre ells i elles consideraven que romanien apretats i que, la meua condició de voluntari, no era mereixedora de tan selecte tracte. Tot i això, vaig aconseguir entrevistar a dos educadors d'entre la dotzena de persones que han passat per aquesta dedicació (a més d'Àlex). Per tant, considere que, contemplades les dificultats, agreujades per la tendència d'aquest col·lectiu a mantenir unes rígides normes de seguretat i privacitat, encara m'he de sentir satisfet pels resultats obtesos. En aquest sentit, he de

reconéixer que els documents que se'm proporcionaren al final de la investigació, ajudaren molt a comprovar certes interpretacions¹².

Però la figura del director se'm va fer inaccessible des del principi. Ja al principi, quan vaig haver de negociar l'accés, es va oposar inicialment a la meua entrada al poliesportiu com a voluntari, el que va crear una barrera subjectiva entre ell i jo (supose que, únicament, percebuda per mi). Després, aprens que a un ambient com el de la presó el director ho és tot i hi ha moltes coses sota el seu criteri. Recorde que, en ple procés d'entrevistes, i requerint contínuament l'ajuda d'Àlex per fer-me d'intermediari amb persones que no coneixia, li vaig comentar la possibilitat d'entrevistar a la cap del tractament i al director. La cara que posa, sobretot al nomenar al màxim responsable, em va transmetre que aquella pretensió era massa elevada. La meua insistència i perseverància aconseguiren que Àlex comunicara amb la subdirectora de tractament, per tal de transmetre-li els meus desitjos els quals, afortunadament, foren acceptats. Però, per a la segona encomanda, ja no vaig gosar forçar a Àlex. Considerava que havia fet prou i que ja no devia comprometre'l més. Una vegada acabada la investigació, el fet que el director relacionara aquest treball amb Àlex podia esdevindre perillós. Per això, vaig desistir d'entrevistar-lo.

La llista d'entrevistes a presos i preses la vaig poder completar més fàcilment. Inclòs, algunes entrevistes no foren desenvolupades per tal d'augmentar la quantitat d'informació (doncs ja sabia, més o menys, el que m'anaven a aportar), sinó que les vaig triar, senzillament, per contrastar les dades. És el cas d'entrevistes fetes a alumnes d'arts marcials o a dones de l'activitat que jo impartia. Les xerrades informals amb ells i elles, junt amb les observacions, m'havien proporcionat una quantitat acceptable d'informació, però l'entrevista personal esdevenia ideal per contrastar. En aquest sentit, el fet d'haver mantés una estructura semblant d'entrevista per a les preses i presos permetia una comparació de les dades¹³.

---

¹² Veure l'apartat 'Els documents' de la Metodologia.

¹³ Com constata a la Taula 4 de l'apartat de les entrevistes

El punt referent a la comprovació i vist-i-plau per part dels i les protagonistes, va començar amb l'entrega a les persones entrevistades de la transcripció de les mateixes per tal que afegiren, eliminaren o modificaren allò que volgueren (atenent a les exigències del pacte establert amb ells i elles prèviament). Açò va esdevindre més rellevant en el cas de les entrevistes elaborades a mà, per allò de la impossibilitat de gravar-les, ja que no eren, com les altres, transcripcions exactes sinó, més bé, interpretacions meues. Per tant, per tal de reduir la meua influència, el biaix possible, es demanava encoratjadament que la llegiren i revisaren. Respecte a la resta de documents elaborats per mi, únicament han estat revisats pels directors de la tesi, a excepció feta dels relats ficticis. En aquests casos, vaig considerar adient que certes persones implicades tingueren accés als relats que vaig escriure dintre de la part de presentació dels resultats. D'acord amb Sparkes (2002), qui expressa com més enllà de la validesa, hauríem de jutjar aquests relats amb criteris com l'estètica, la força emotiva, la capacitat de provocar, la versemblança o la integritat, vaig decidir entregar còpies dels relats i demanar una lectura pausada. A la pregunta de què volia concretament, responia que qualsevol suggerència seria ben rebuda, tot i que el que més m'interessava era que em diguerem si les coses que relatava realment passaven allà dintre, si el relat, en definitiva, era versemblant. Així, vaig decidir entregar còpies a:

La vida a presó.	<ul style="list-style-type: none"> • Marcos, un pres al qual havia entrevistat. • Àlex, educador d'esports • Psicòloga de presó (entregat per iniciativa d'Àlex)
Un relat sobre educadors: Àlex.	<ul style="list-style-type: none"> • Àlex, educador d'esports.
Un relat sobre	<ul style="list-style-type: none"> • Àlex, educador d'esports.

esportistes: Andrés.	<ul style="list-style-type: none"> • Marcos, un pres al qual havia entrevistat. • Casco, un pres al qual havia entrevistat i que desenvolupava el seu destí al poliesportiu
Un relat sobre funcionaris: Raül.	<ul style="list-style-type: none"> • Àlex, l'educador d'esports. • Enrique, funcionari de seguretat

Taula 5. Relació de persones a qui vaig entregar còpia dels relats ficticis

La decisió envers a quines persones entregar les còpies i a quines no, la vaig prendre atenent a diversos criteris. Evidentment, sempre tenia en consideració que les persones que llegien un relat tingueren alguna relació amb el mateix. És a dir, per exemple, el relat sobre el treball d'un funcionari de la garita el vaig entregar a dues persones que, d'una manera o altra, sabien de què parlava: Enrique per haver estat destinat anteriorment a aquesta ubicació i Àlex, per haver sigut funcionari de seguretat i, actualment, responsable del poliesportiu. He de dir, igualment, que el relat en relació a Àlex el va llegir solament ell, per respecte i ètica. Una vegada va ser aprovat per ell, ja podia estendre la seua difusió.

Envers les respostes obteses, vaig tenir diferents nivells d'implicació. Hi va haver qui va escriure pàgines senceres de rectificacions, hi va haver qui s'ho va llegir i va buscar col·laboracions i va haver qui, tan sols, s'ho va llegir. Destaca el cas de Marcos, un pres veterà a la presó i aficionat a la lectura, que em va tenir diverses hores repassant els meus manuscrits. El cas d'Àlex destaca per haver-se'n preocupat de buscar col·laboradors en la feina (a banda de llegir-s'ho ell, és clar). Concretament, li va entregar la còpia a una persona psicòloga perquè l'ajudés en la crítica. Enrique, em va sol·licitar que li llegira personalment cada paràgraf en castellà, per no entendre bé el valencià. Casco, per exemple, tan sols s'ho va llegir. He de dir que en tots els casos, sense excepció, vaig obtenir aprovacions generals als relats. Marcos em va dir que li havia agradat molt i que li havia servit per obtenir un nou punt de vista de la presó, mentre que Àlex i la persona psicòloga, em contestaren què era una de les coses més realistes que havien llegit mai sobre el tema, aconsellant-me que em dedicara a l'escriptura.

Obviant detalls i respostes concretes, vaig obtindre el que més m'interessava, la qualificació de versemblant.

Sense deixar de banda el tema de les contrastacions, i tractant doncs d'aprofundir en aquest punt, he de continuar dient que he usat freqüentment les preguntes informals a presos i preses, sobretot. Coses que llegia, per exemple a les normes legals penitenciàries, aspectes que sentia als educadors o funcionaris i funcionàries i, perquè no, coses que sentia als mateixos presos/es, després ho preguntava a d'altres persones. Cal que, en aquesta estratègia, es tinga cura en la forma de fer les preguntes. Llançar preguntes concretes (i així ho eren) a persones preses pot ser vist com un atreviment, com una entrevista mal camuflada. Per això, tractava sempre que aquestes contrastacions estigueren immerses a converses normals sobre temes dispersos. Tampoc feia preguntes massa directes a persones preses amb les quals no m'unia una relació ferma, la qual em permetera en un moment donat desvetllar-li perquè li la feia. Sobretot amb els monitors del poliesportiu, he usat molt aquesta estratègia.

Avançant en els punts abans especificats com a claus, pel que fa a la credibilitat, em referiré ara a les explicacions fetes. Totes aquelles coses que se m'ocorrien rellevants, les vaig apuntar al diari. Sabia de la importància de contar-ho tot, fins i tot els meus sentiments envers la investigació i els estats d'ànim pels que vaig atravesar. Tot això, i allò que se m'ha ocorregut mentre escrivia, ho he afegit. Conscientment, no he amagat res, encara que considerara que podia perjudicar el treball. Ara, també és veritat que, de forma involuntària, s'hauran obviat aspectes que deuriem haver estat inclosos. El judici dels lectors i lectores esdevindrà la millor manera d'esbrinar-los.

Finalment, la recollida de dades que s'ha fet durant la convivència de dos anys amb presos i preses, i treballadores i treballadors de diversa condició, pense que esdevé el principal patrimoni d'aquesta i de totes les altres investigacions que es duen a terme des de la perspectiva qualitativa. Cap persona pot negar que les dades les he recollides jo, directament des del camp d'estudi, que el biaix possible és, únicament, el produït per mi, que no he encarregat a ningú que faça

entrevistes, ni que les transcriga, ni que em desenvolpe l'anàlisi de les dades. Jo he estat l'eina principal de la investigació, pel que la contaminació existent és la meua pròpia, la qual he tractat de reduir, almenys de controlar, mitjançant l'explicitació de tot allò que m'ha semblat rellevant. No hi ha hagut, llevat de les indicacions dels directors, interferències de cap altre tipus que pugen haver produït cap tipus de manipulació o tergiversació de les dades i les interpretacions corresponents.

**CAPÍTOL 4.- LA VIDA A LA PRESÓ:
INFORME SOBRE EL CONTEXT FÍSIC I
SOCIOCULTURAL**

CAPÍTOL 4.- LA VIDA A LA PRESÓ: INFORME SOBRE EL CONTEXT FÍSIC I SOCIOCULTURAL

4.1.- Relat realista sobre el context físic i sociocultural

4.1.1.- El context físic.

4.1.1.1.- Els voltants.

La presó està ubicada en terres de cultiu, enmig de camps d'arbres fruiters. Al voltant de la mateixa es succeïxen les alqueries, i els horts. A prop, l'autovia fa de barrera de ciment.

Dins del recinte hi ha jardins. Gespa ben cuidada per interns que es guanyen uns pocs diners, a qui el que més els compensarà, segurament, serà la possibilitat d'estar a l'aire lliure i poder veure més enllà. Els frondosos arbres i el verd de l'entorn deixen pas a dues fileres d'edificis baixets, d'unes quatre altures, els quals componen una singular panoràmica, tots ells adornats amb tireres de finestres idèntiques, reforçades amb barrots. Sense dubte, és una presó.

El que més crida l'atenció de la panoràmica general és una construcció antiga i del color de la terra, alineada curiosament amb les dues torres de vigilància de compliment i preventius. És una torre quadrangular, d'uns 20 metres d'alçada, de quan les nostres terres eren sota el domini àrab. Feta, sense dubte, per vigilar la pau dels seus territoris, ens mostra com el pas del temps no varia les estratègies, no canvia les costums i crea una simbòlica estampa envers la vigilància. Tot i això, la cosa s'ha sofisticat i les dues torres blanques ara

anuncien la presència d'un centre penitenciari on ja no es vigila l'exterior sinó, principalment, l'interior.

4.1.1.2.- Els passadissos i la peixera.

Els passadissos a la presó són llargs, alguns d'ells extraordinàriament llargs. Tots ells tenen a una banda paret i, de quan en quan, alguna porta enreixada que dona accés a un mòdul. A l'altra banda, tenen un passadís anomenat de seguretat, per on els i les funcionàries es desplaçarien en cas de conflicte. Aquest passadís central destaca per la seua lluminositat, en comparació amb els passadissos de servei normal. Ambdós corredors es comuniquen per finestres fetes de barrots.

La decoració dels passadissos no passa d'algunes mans de pintura de color blanc, amb una franja verda a la banda de baix de les parets, saltejada per alguns murals fets a qualsevol dia de la dona, la mercè o per algun curs de pintura. El pis és de color gris i roman certament net, ja que els equips de neteja de presos i preses dediquen un temps cada dia a deixar-los com cal.

La sala anomenada la 'peixera' és el centre neuràlgic de la secció de compliment. S'anomena així perquè al mig hi ha una gran cabina de vidre, de segur blindat, on treballen entre tres i quatre funcionaris o funcionàries. La semblança arquitectònica amb una peixera és versemblant; la semblança simbòlica també: quatre persones que tot ho miren i que, a la vegada, són observats per tot aquell o aquella que passa.

Quan s'arriba a la porta immediatament anterior a la sala de la peixera has d'esperar que els funcionaris/es d'allà dins et vegin i t'obliguen. L'espera es pot alleujar fent sonar un timbre ubicat a la paret, però aquesta no sol ser massa llarga. Una vegada a la sala en qüestió, una dolça llum exterior proporciona una claror d'allò més agradable. Voltant la peixera hi ha un munt de plantes. Sembla,

més que una presó, una estació de tren d'aquelles modernistes (aquesta idea és de Fix, un pres). Aquesta sala dóna accés a quasi tots els llocs de compliment. A la dreta estan els accessos al pavelló, als mòduls imparells i a la cuina. A l'esquerra està l'àrea socio-cultural, els altres mòduls i la piscina. Tots els passadissos d'accés als mòduls són paral·lels.

La sala redona de la peixera es neteja a consciència: de bon matí, un grup de presos inunda l'estància amb aigua i sabó i la retira després per secar el pis. L'olor, característica de la presó, és més intensa ací, inclús molt forta pel matí quan s'acaba de netejar. L'afluència de gent per esta sala és molt alta ja que és el punt de distribució a qualsevol lloc. Ací passegen, xerren i caminen funcionaris/es i presos/es, voluntaris i voluntàries i mestres.

4.1.1.3.- Els mòduls.

Els mòduls, o departaments, estan pensats per a aconseguir una convivència ordenada que permeta dur a terme aquelles activitats que es programen. Així ho recull l'apartat que li dediquen les NRI als mòduls. Conjuntament, el dossier explica que les funcions dels departaments són les següents:

- Permetre el desenvolupament de les responsabilitats assignades als i les treballadores destinades als mateixos. Entre elles, podem entendre el manteniment de l'ordre i neteja del pati, coneixement del nombre de presos i preses i de la seua conducta, gestionar l'entrada i eixida del mòdul, etc.
- Mantenir la seguretat interior de la presó

- Acomplir l'horari
- Executar les ordres i instruccions

A la secció de compliment de la presó hi ha onze mòduls, a banda de la secció d'ingressos i la d'infermeria. Molts més a la de preventius, més xicotets, facilitant així una millor classificació. D'onze que hi ha jo he pogut visitar deu d'ells, com també l'infermeria i la zona d'ingressos que esmentàvem, exceptuant, doncs, el departament d'aïllament; aquest mòdul és on s'acomplixen els càstigs imposats per la Junta, ja siga d'un dia, de dos, de tres, etc. L'accés a aquest mòdul és restringit, i no autoritzat per als i les voluntàries, pel que m'ha sigut impossible endinsar-m'he.

La resta de mòduls, els altres deu, són tots iguals, o semblants. Les dues portes d'entrada són molt grans, de barrots i amb vidre. Per lògica, penses que aquestes portes mai s'han d'obrir simultàniament, però m'he trobat que, freqüentment, aquesta norma no és observada. Una vegada s'entra al que seria el hall del mòdul, a una banda queda la garita dels funcionaris i funcionàries i el menjador i, a l'altra, un dels tallers i les escales que et porten, o bé al pati o bé a les cel·les superiors.

La garita del funcionari sol estar equipada amb un sofà, cartells i panells per fer els recomptes i donar informació, una taula de treball encarada a la porta del mòdul, megafonia per fer els innumerables avisos als presos i preses, unes finestres al fons que donen al pati i unes escales. Les escales et conduïxen al pis inferior, a una sala fortament enreixada que es comunica amb el pati, o al pis superior, des d'on els funcionaris/es poden accedir als passadissos de seguretat en cas d'amotinament. Segons els documents interns, cada departament comptarà amb entre una i tres persones encarregades, equipades a més amb les claus de les portes, telèfon, ràdio-transmissor, inter-comunicador, llibres i fitxers.

Al costat de la garita està el menjador, amb taules d'aquelles que porten les cadires soldades. A una banda de l'estància hi ha un recinte des del qual es

servix el menjar. A cada taula caben quatre persones, però les menjades del dia (tres en concret) es fan en dos tornos. El menjador també dona servei per a les múltiples reunions que es duen a terme. Jo mateix he fet allí moltes de les entrevistes als presos i preses. De totes maneres, els mòduls contenen amb un o dos despatxos alineats amb la garita, per a ús dels educadors i educadores, psicòlegs, assistents socials, juristes i metges.

A l'altra banda del vestíbul, enfront de la garita, està el taller, un espai on es duen a terme (també depèn del mòdul) activitats laborals remunerades. Com la major part dels mòduls tenen 3 pisos, doncs hi ha un taller al de baix i al primer. El taller del pis inferior dona a un recinte a l'aire lliure (pati xicotet) que, per exemple, al mòdul 3 és un hort ple de fruiters i hortalisses regat per una bassa. A d'altres hi ha hivernacles o una piscina, com és el cas del mòdul 1.

Tornant al hall del pis principal, trobem que entre la garita i els tallers surt un passadís llarg al qual s'alineen a una banda i l'altra les cel·les, els *txabols*. A cada pis hi ha unes 26 cel·les, pel que cabrien, en cas d'acomplir estrictament el que diu la norma, 26 persones per pis. Però les cel·les estan doblades, duplicant la capacitat dels mòduls. Tots els mòduls tenen tres pisos, llevat de l'1 i del 2 que en tenen únicament dos. Per simple matemàtica, tots els mòduls tenen, hui en dia, una capacitat de 150 persones, mentre que els dos més xicotets poden albergar a 100.

La finalitat de cada mòdul i la classificació dels interns i internes a cada un d'ells ha anat variant amb el temps, i adaptant-se a les característiques arquitectòniques del centre (quan sembla lògic que hauria d'haver sigut a l'inrevés). Els presos diuen que quan es va construir la presó esta zona estava pensada per a preventius, però com es va acabar en primer terme la varen omplir amb penats. Després ja tot va quedar així. D'aquesta manera tenim que, per exemple, mentre al mòdul 1 caben 100 persones, sols hi ha la meitat, ja que ara és el mòdul antidroga, que porta Projecte Home. Altres mòduls, per altra banda, patixen una saturació evident, com ho demostra el fet que les cel·les estan doblades.

Però, una cosa és l'aspecte arquitectònic dels mòduls i l'altre, ben diferent, l'essència de cadascun d'ells, el que els fa peculiars. D'entre els objectius i les finalitats mencionades adés, a cada mòdul el distingix la classe de persones que alberga, segons uns criteris distintius que tractaré de descriure.

Pot ser el mòdul més peculiar és el d'ingressos. Bé, amb permís de la secció d'aïllament a la que ja dic no he tingut accés. Aquest departament, el d'ingressos, té una doble funció, la d'allotjar als nouvinguts i la de servir d'habitatge als que vénen de pas o se'n van des d'ací a un altre lloc. Tenen, inclús, el seu propi pati. Les cel·les d'aquestes persones estan alineades al corredor del pis inferior i recorde que la porta era verd fosc i semblava pesada. Al pis superior del departament trobem les cel·les dels presos destinats ací, idèntiques a les de la resta de persones preses de presó, però que conserven la condició d'individualitat, el que les fa certament molt més habitables. La funció dels ordenances és donar la benvinguda al centre als i les penades i portar-los a passejar als patis dels mòduls ordinaris.

A aquesta zona també trobem locutoris de comunicacions, habitacles delimitats per grans finestrals reforçats amb barrots gruixuts. Les separacions entre un locutori i un altre és igualment de vidre, el que permet la visió entre ells. A una de les parets, un mural em cridà fortament l'atenció; és un mural de benvinguda, el qual rep a cada persona nova que arriba a formar part del miler llarg de persones que integren la comunitat reclusa. El lloc és estratègic i, a menys que vages amb els ulls tancats, l'hauràs de veure per necessitat. L'esmentat dibuix conté un fons que sembla imitar l'horta i, sobre ella, està dibuixada l'estàtua de la llibertat, la qual subjecta un llibre a la mà on es pot llegir "Nou d'Octubre". Al peu del dibuix del símbol de la llibertat, una rotunda llegenda sentència: "Como propósito al entrar, como ilusión al salir".

A infermeria, hi conviuen els i les metges i infermers/es amb els interns/es destinats allà. Els ordenances, igual que ocorre en ingressos, tenen la salvetat que han de dormir allí. Les cel·les, a diferència de la resta de presó, són més grans, arribant a conviure quatre persones, encara que contenen amb lavabo

aïllat de l'estància, el que representa un gran privilegi respecte a la resta de la població. El règim de vida que es porta sembla ser una mica distint, també dependent de la relació que arribes a establir amb el personal mèdic i el personal de vigilància allí destinat. El problema és que estàs a disposició del que ocorregui, i a l'hora que succeeixi. La feina passa per encarregar-se dels arxius, repartir històries mèdiques, repartir medicaments pels mòduls, ajudar amb les cures i ajudar a persones recent operades, entre d'altres feines.

Durant aquesta investigació, s'han produït una sèrie de canvis a la presó que em poden portar a comentar aspectes que, hui en dia, no s'ajusten a la realitat. Un dels canvis més obvis ha estat el que ha afectat a la distribució dels mòduls. Per això, si la major part del temps que he passat a la presó, per exemple, el mòdul 2 ha sigut el que donava habitatge als presos més conflictius, aquesta situació ha canviat els papers dues vegades, passant aquests reclusos pels mòduls 10 i 7. Tot i això, per avançar d'alguna forma, he decidit fer l'explicació seguint la ubicació antiga dels mòduls ja que la majoria dels esdeveniments que he viscut, i que vaig a contar, s'han produït en aquest escenari i no en el nou.

El mòdul 1 és l'antidroga, i respon al referit a l'article 116 del RP, 'Programes d'actuació especialitzada'. En un primer moment, resulta xocant que calga la necessitat d'un mòdul d'aquest tipus a la presó, recinte que es presumix hermètic. Però ja tocarem aquest tema al seu moment. Al mòdul 1 hi ha pocs interns, en comparació amb els altres, és clar. La seua capacitat és més reduïda, doncs sols té dos pisos. Per donar alguna xifra orientativa, puc dir que he vist una època que tenia 68 interns i una altra, posterior, que en tenia uns 60. Són presos que es relacionen poc amb els altres i que mantenen, almenys en teoria i com a part del seu tractament específic, l'agenda completa d'activitats, moltes d'elles a l'àrea. Hui en dia el mòdul i la programació antidroga la porta Projecte Home. D'esta forma, algunes coses han canviat. Per exemple, els presos (perquè tots són homes) ja no poden eixir del mòdul com a norma general. Evidentment, hi hauran salvetats establertes. Però el que importa, és que l'essència del programa és l'aïllament dins la presó, portant a terme totes les activitats a dintre. He vist

reunions de set o vuit educadores de Projecte Home, el que li conferix al mòdul una altra clara peculiaritat.

Els presos que es sotmeten al programa antidroga comencen una fase a la presó i continuen el seu esforç al carrer, dintre de Projecte Home. D'acord amb la llei, s'establix la possibilitat de traure de presó a una persona abans del previst, sempre i quan es comprometa a seguir el seu tractament de deshabituació. Però, ja dic, la primera fase comença reclòs, i l'aïllament és tal que, inclús, s'ha establert un programa especial d'activitat física al departament. A més, el mòdul 1 és l'únic de presó que compta amb una piscina al pati (al pati xicotet).

El mòdul 2 és el de les persones amb més llarga condemna i, no casualment, més conflictius. És un mòdul d'homens, tots ells. És també un mòdul xicotet, junt amb l'anterior, els únics de presó que tenen dos pisos únicament.

Estar al mòdul 2 t'atorga un valor afegit a la presó. Segons el codi de presó, tàcitament observat per la població reclusa, les persones tancades al 2 no són sols presos amb llargues condemnes i freqüentment sancionats, sinó persones a respectar i, en ocasions, témer. Per les seues singularitats, el mòdul 2 és moltes vegades motiu de conversa entre els altres presos i preses. Durant el transcurs de la investigació he sigut testimoni del respecte que causen aquestes persones i d'un parell d'incidents greus a dintre del mòdul que, després, foren motiu de conduccions¹⁴ i de conversacions intenses al dia següent al poliesportiu. Estar destinat a aquest mòdul significa patir un règim més estricte.

El mòdul següent, el 3, és l'antítesi del 2. Aquesta secció acull els interns que gaudixen d'alguna destinació a la presó. És a dir, que aquelles persones que pel seu comportament i evolució a la presó siguen mereixedores d'una ocupació diària al recinte, viuran al mòdul 3. Per exemple, els presos destinats com a monitors i de neteja al poliesportiu conviuen a aquesta secció. Igualment passa amb els electricistes que s'encarreguen de les reparacions de tota la secció de compliment, amb els fontaners, els pintors, etc. Comunament, aquestes persones

---

¹⁴ Amb aquesta paraula s'anomenen els traslladaments de persones preses a altres presons, jutjat, hospital, etc.

són conegudes entre les altres com ‘destinos’ (en castellà) i tenen un carnet que ho acredita, a banda de comptar amb els beneficis penitenciaris corresponents. Fora del seu mòdul poden gaudir de certs privilegis, d’acord amb la responsabilitat que els pertoca. Per exemple, els destinats al poliesportiu poden visitar altres mòduls amb l’excusa de repartir balons o de parlar amb un intern abans d’apuntar-lo a una activitat esportiva.

Dintre del mòdul 3, es respira un ambient diferent. En aquest pati, generalment, no hi ha massa gent fins l’hora d’esmorzar. Tots estan repartits per la presó, ocupats amb les seues destinacions. Després, quan es junten a la cua de la tenda per comprar l’esmorzar xerren d’allò més animats. Es nota certa distensió, pròpia d’aquells que estan entretesos, lluny del tedi que representa el pati de presó. En aquest departament, a continuació del taller del pis inferior, al pati xicotet, hi ha una zona plena de vegetació anomenada l’alberca. Tenen, inclús, una bassa de reg on arriben a banyar-se a les caloroses vesprades d’estiu. Vaig veure tomaqueres, tarongers i ficus, entre d’altres arbres.

La major part de la gent que he conegut a la presó, els encarregats del poliesportiu entre ells, estaven al mòdul 3.

El 4 és un experiment, pot ser únic a tot l’Estat, fruit del desenvolupament de l’article 168 del RP. És el mòdul mixt, al que viuen xics i xiques. Aquesta condició li atorga alguns avantatges que, evidentment, segons el punt des d’on es mire, es poden convertir en desavantatges. Per començar, les persones d’aquesta secció viuen cadascú amb una cel·la, el que les convertix en unes privilegiades a la presó. També és veritat que la relació amb la resta de la població penitenciària està limitada, ja que l’agenda de la gent del 4 està ocupada diàriament. El 4 és un mòdul d’estudis, com l’anomenen alguns presos, el que vol dir que per viure allí t’has d’apuntar a un dels dos cursos que fan: de perruqueria i de jardineria. Són uns cursos de dos anys de duració i que, al finalitzar-los, et possibiliten una eixida professional gràcies a la formació i al títol que et pertoca. En alguns casos, tot i ser una cosa interessant, he sentit queixes al voltant de l’obligatorietat d’estos cursos. El que si és ben cert és que, fer algun d’estos dos cursos

t' impossibilita portar a terme la majoria de la resta d'activitats de tractament que es fan a la presó, entre elles les d'activitat física. Una altra de les característiques del mòdul aquest, la representa el fet que els i les funcionàries estan certament implicats en l'evolució de les persones recluses, implicant-se força a les tasques d'observació, elaborant informes i proposant, inclús, els canvis de grau. Malgrat representar un avanç respecte als altres mòduls, per als presos i preses arriba a ser agobiant, queixant-se per sentir-se observats contínuament. Fins els canvis de mòduls comentats abans, el 4 era l'única destinació de les dones recluses a la presó, a banda del 8 (mòdul específicament de dones). Açò, el convertix també en mòdul refugi d'aquelles que, per motivacions variades, havien de fugir del 8.

Hi ha una sèrie de mòduls amb els que he tingut poc contacte. He conegut algunes persones recluses allà i els he visitat en alguna ocasió, però no han esdevingut en escenaris freqüents de la meua investigació. Tot i això, no està de més comentar breument la característica que els diferencia. Per exemple, el mòdul 5 està destinat a interns reincidents, a persones que ja han acomplert altres condemnes però que, actualment, n'acomplixen una curta. Semblants són els mòduls 6 i 7, destinats a persones reincidents i que manifesten comportaments adaptats (a la vida a la presó, s'entén). El que resta, el mòdul 9, és un poc especial ja que en ell viuen homens que acomplixen condemna per primera vegada (anomenats primaris), de la mateixa forma que també acull delinqüents sexuals.

El mòdul 8 és el de les dones. Fins els canvis recents que es van fer, era la única opció de les preses, llevat de les poques que podien anar al 4. Per això, resulten comprensibles les queixes de les dones, extraordinàriament coincidents: la falta de mòduls de dones provoca la falta de distincions, pel que allí conviuen persones condemnades per assassinat amb persones complint condemna per robatori, per posar un cas.

Dues coses resten per descriure: el pati gran i les cel·les.

El pati de tots els mòduls té al mig una pista reglamentària de futbol i un espai extra fins a les tanques. A un lateral i un fons de la pista l'espai és de tan

sols un dos metres, alçant-se immediatament uns murs que semblen no tenir fi. La paret que separa els patis grans de dos mòduls és metàlica; altrament, la que dóna a l'exterior (a la carretera de seguretat per on es mou la guàrdia civil) és de formigó. Totes les parets del pati tenen xarxa espinosa a dalt, per evitar fugites, i on es solen punxar els balons de futbol. A l'altre fons de la pista hi ha més espai i els interns i internes poden jugar a pilota a mà o sentar-se a un banc a prendre el sol. En aquest mateix fons, queda la sala d'usos múltiples on els presos i preses poden romandre si plou, i on juguen a dominó, cartes i parxís o, senzillament, veuen la televisió.

El lateral que queda per descriure és on estan les finestres dels mòduls, moltes d'elles plenes de roba penjada per assecar-se. Sota les finestres hi ha una espècie de corredor intern, de passadís cobert on s'alineen uns bancs de fusta que solen usar-se per esmorzar. El problema residix en què estar encarat a la pista de futbol és molest, ja que el sol es reflexa amb força al ciment i obliga a romandre amb els ulls mig tancats. Això sí, resulta ideal per prendre el sol. Aquest passadís té diverses portes. Una és la de l'economat on, a determinades hores del dia, es vénen productes com menjar, sucs, refrescs, cafés i tabac. Més avant estan els vestuaris del pati, a quasi tots els mòduls habilitats com a gimnàs improvisat. Ací els presos fan musculació amb peses velles i rovellades.

Per la seua banda, la cel·la de presó és l'aprofitament de l'espai per excel·lència. Mesurarà uns quatre metres per dos d'ample, amb una finestra amb barrots a la paret del fons, oposada a la pesada porta. En aquest espai han de viure, generalment, dues persones amb una llitera, un wàter, una pica i diverses prestatgeries. Col·locar una televisió, alguna planta, les fotografies, les coses d'endrec i alguna cosa més, és labor complicada. Però el que més impacta és el sanitari. Incrustat a una pesada estructura d'obra, no resta aïllat de l'habitació, pel que si vols fer les teues necessitats, les has de fer exhibinte al company/a.

4.1.1.4.- Les àrees.

Les àrees són espais construïts per albergar distintes dependències on desenvolupar activitats d'allò més diverses. La que queda a l'esquerra, segons s'entra a la redona de la peixera, és l'àrea socio-cultural. Allí trobem un teatre amb capacitat per a unes dues-centes persones, la piscina que s'usa a l'estiu, la biblioteca i les aules on es porten a terme els cursos escolars. Al bell mig de l'àrea hi ha una garita on un funcionari o, normalment una funcionària, controla l'accés. Algunes plantes decoren l'estància.

L'altra àrea, la de serveis, conté la zona de bugaderia i la de cuina. La bugaderia resulta espectacular per les impressionants rentadores que tracten d'emblanquir la roba de centenars de persones. Les persones que treballen rentant la roba són presos. Un poc més avant està la cuina. Les olles són tant grans que s'omplin amb mànega i els gabinetes els té tancats a pany i clau el cap de cuina. Les persones que treballen a la cuina és personal contractat de carrer.

L'altra zona que resta és la mèdica, a la qual també s'accedeix des de la 'peixera'. Allí els metges passen consulta als maltrets interns. Al pis de baix hi ha despatxos del personal mèdic i les cel·les a les que viuen els interns destinats a l'infermeria. Mentre, a la part de dalt trobem les dependències on es passa consulta.

4.1.1.5.- El poliesportiu.

El poliesportiu és un espai ampli i lluminós on predomina, sobretot, el color verd. Només s'obre la porta d'accés, de barrots i vidre, comença un passadís elevat que creua el poliesportiu transversalment. A mà dreta i sota del corredor, estan les dues pistes d'esquaix, mentre que a mà esquerra, queda tota la

pista de joc i les grades. Des d'aquest corredor es pot observar la totalitat de l'espai, excepte el que queda sota les grades. En aquest corredor solen fer cua els i les internes que esperen a que el funcionari els obriga la porta per tornar als mòduls després de les activitats corresponents.

El passadís avança cap a la paret oposada a la porta d'accés i, en aquest punt, comença a baixar amb uns escalons força llargs, el que obliga a allargar molt les cames si la intenció es baixar-los d'un sol pas cadascú. Aquest corredor és circular, tombant cap a l'esquerra, segons baixes. Quan arribes baix, a l'esquerra et queda l'entrada a les dues pistes d'esquash, a la dreta tota la pista poliesportiva i, justament, et trobes darrere d'una de les dues porteries de futbol i handbol. L'espai que s'observa és ampli, amb un sostre alt, afiançat amb una estructura de tubs grocs entre els quals volen un munt de pardals que taquen la pista amb els seus excrements. Mirant així el camp, és a dir, observant des de la porteria, a l'esquerra queden les grades, uns graons d'obra pintats de verd i d'una altura considerable. Una poderosa barana groga separa els seients de la pista. En aquestes grades molts deixen les motxilles, mentre altres xerren aliens clarament al que passa a la pista. Just immediatament després de l'últim graó, per dalt de les grades, hi ha una filera de finestres amb barrots que comunica el poliesportiu amb el corredor que porta als mòduls 7 i 9. La seua importància radica en què aquestes finestres servixen perquè els presos i preses es comuniquen entre ells, es saluden, es llancen besos, encàrrecs...

Al costat oposat de les grades, a l'altre lateral de la pista, hi ha un espai cobert i delimitat per columnes. Quan es fan competicions i hi ha molta gent, els jugadors solen seure allí; sinó, no té gaire més utilitat. A un extrem d'aquest corredor cobert (alineat amb les dues pistes d'esquash) està la sala de neteja, a la qual els presos destinats al poliesportiu deixen el material adient, juntament amb algun material esportiu: cons, piques, balons medicinals, colxonetes, aïllants i poc més. Aquesta sala també és usada pels de neteja per esmorzar als matins.

Una obertura a les grades, més o menys pel mig, dona accés a les instal·lacions que es troben sota les mateixes. El corredor interior porta al

vestuari de les xiques i a l'aula de classes a l'esquerra, i al vestuari dels xics, el botiquí, l'oficina i el gimnàs a mà dreta. Aquí hi ha menys llum, però continua sent tot verd.

Els vestuaris són els dos iguals. El terra es roig i les parets blanques (ara un poc més perquè les han pintades recentment). En un primer moment hi ha uns bancs metàl·lics amb perxa incorporada i dues piles amb espills de plàstic. A la dreta queden els vàters, de tipus turc i amb un raig d'aigua que amenaça amb calar-te sencer per la seua potència. Al davant estan les dutxes, individuals i amb un plat a terra que ha perdut el seu color blanc original. L'aigua surt únicament mentre roman premut el botó de la paret, però si la vols calenta t'has d'armar de paciència. Al vàter de les xiques, i que usen els monitors perquè allí es poden tancar amb clau tranquil·lament, tenen un pal fet a mesura que permet tenir el botó premut una estona, per tal que vesse aigua a una temperatura agradable.

Com deia adés, a mà esquerra, està l'aula la qual era, fa un temps, un espai mort que deixava el passadís interior, ple de cadires rovellades i que feia les funcions de classe precàriament. Ara, a les recents inversions que s'han fet al poliesportiu, s'ha tapiat de manera que quede l'espai tancat i amb pany i clau. A l'altre extrem d'aquest corredor, cap a la dreta, trobem més dependències.

Després del vestuari dels xics, idèntic al de les xiques, trobem el botiquí, una sala d'uns 16 m² on unes inestables prestatgeries servixen perquè els monitors deixen les sabatilles i tovalles. Aquesta sala és per a ús propi dels monitors. Cadascú d'ells té una taquilla, inclús Àlex, inclós jo. Cert material, que interessa tenir més controlat també es guarda ací, cas de les pilotes i raquetes d'esquaix, els balons de futbet i de bàsquet. Hi ha també un lavabo amb espill i dues grans taules. Els monitors a dintre xerren, es canvien, esmorzen i fan les reunions.

L'última dependència, abans del gimnàs, és l'oficina on el monitor de guàrdia passa llista a la gent que arriba a les distintes activitats. També hi ha un armari on s'ordenen útils de musculació, com algunes barres curtes o els topes de les peses. Però l'oficina servix per xerrar, indiscutiblement. Ací es mantenen les

més variades converses entre interns, ja siguen monitors o no. El problema residix en el seu reduït tamany, d'uns 6 o 7 m², i la falta de ventilació.

4.1.1.6.- El gimnàs.

El gimnàs és l'última sala del pavelló. Es troba al final del passadís que, per baix de les grades, dóna accés als vestuaris i despatxos dels monitors. Al final, com dic, es troba aquesta estància. Les seues dimensions oscil·laran al voltant d'uns 30 metres de llarg per 10 d'ample (a la banda del fons el sostre està més baix).

Les parets d'esta dependència estan pintades de blanc i verd, amb una més que visible capa de brutícia arreu de la seua extensió. Algunes columnes limiten la mobilitat i una finestra, adequadament enreixada, dóna pas a un patí interior a través del qual entra una mica de llum del sol.

La primera extensió del gimnàs està usada per a la ubicació de velles màquines de fer peses, mentre que la segona, al fons, s'usa per a la pràctica d'arts marcial. Un tatami adequat i nou denota la seua recent adquisició. Al seu voltant, trobem alguns aparells que no han cabut al principi del gimnàs. Hi ha tres espills on els presos poden admirar les seues musculatures. La porta del gimnàs és del mateix ferro pesat que les altres portes i sempre roman oberta. Alguns racons s'usen per a guardar les cobles, per altra banda rovellades i doblades.

Al gimnàs accedixen els presos seleccionats per a l'activitat culturisme, els alumnes de les arts marcial i les xiques durant l'activitat d'aeròbic. Fins que Àlex ho va regular, el gimnàs es compartia, de manera que, mentre els de full practicaven al tatami, els monitors feien peses. Però certs problemes portaren a regular més estrictament l'ús del gimnàs. Ara, cada activitat el té en exclusiva.

4.1.2.- El context sociocultural

4.1.2.1.- L'entrada.

L'accés a la presó no és tant restrictiu com cabria pensar. Almenys a les primeres dependències de l'establiment es pot entrar i romandre sense problemes. No calen identificacions ni motius especials per estar allí.

Quan entres al recinte, el primer que et trobes és una garita a mà esquerra. A dintre hi ha un guàrdia civil qui, rarament, està a fora de la mateixa. Mai m'ha parat ni m'ha demanat on anava. Tan sols l'he vist indicant algun camió de repartiment. També és veritat que els seus dominis són traspassats amb vehicle, ja que l'aparcament per al públic en general queda a continuació. Dos aparcaments coberts, a esquerra i dreta, acullen els cotxes de les visites, dels voluntaris/es i dels mateixos interns i internes, pel que allí et pots trobar des dels més moderns utilitaris, passant pels típics vehicles usats pels gitanos fins a les més destartalades carrosseries. Les persones que estan al CIS (Centre d'Inserció Social), poden anar i tornar cada dia per dormir al Centre pel qual, moltes d'ells i elles ho fan en cotxe, normalment vell.

Una vegada deixat el cotxe a cobert, resten unes 384 passes fins l'entrada del poliesportiu. En aquest trajecte, ens esperen cinc garites custodiades per funcionaris de seguretat, a les quals bé ens donaran el passe d'entrada, bé ens el demanaran o, senzillament, ens obriran la porta. Vuit en seran, en concret, les portes a traspassar.

La primera porta és doble. La que usen els treballadors/es de la presó, repartidors i forces de seguretat està al camí que ve de la primera garita ja esmentada, ja que ells i elles si que poden entrar l'automòbil. En aquesta hi ha un

funcionari/a i un guàrdia civil (sempre xic). Però els voluntaris/es tenim un altre accés, el qual compartim amb les visites. A la nostra porta hi ha un detector de metalls i un escàner on escodrinjar les bosses, bolsos i carpetes. A més, hi ha que ensenyar el carnet d'identitat. El següent acte és caminar fins a la porta de compliment, un recorregut d'uns tres-cents metres i deixes a l'esquerra un edifici baixet, d'unes tres altures, que correspon a l'establiment de preventius.

Aplegats a compliment una escala ens dona accés a la garita on dos o tres funcionaris/es coordinen l'entrada de treballadors i treballadores, material, furgons, ambulàncies i persones que vénen de visita. Aquí és on els i les voluntàries hem de demanar el passe d'entrada. Una vegada acreditats, s'obren (quasi mai de forma simultània) dues pesades portes. Quan ja tot sembla finalitzar, unes escales grises d'uns sis graons ens porten al corredor de seguretat, una carretera que envolta tot el perímetre de compliment i per on es mouen els vehicles de la guàrdia civil. A partir d'este punt ja no veurem cap persona amb uniforme verd. La vigilància queda encomanada al planter de funcionaris i funcionàries de servei interior.

Es creua la carretera i es puja una rampa fins una altra garita. Estem al recinte de compliment. Deixem els locutoris de les visites a dreta i esquerra, hem de tornar a passar per un detector de metalls, aquest sí per a tot el món. La persona de la garita, de vegades demana el passe per fer algunes comprovacions: bé et pregunta de quina associació véns, com et diuen, on vas... Dues portes més s'obren i ja enfiles el passadís cap a la 'peixera', autèntic nexa entre totes les seccions de compliment. Un poc abans d'arribar a la porta que dona accés a la redona deixes a la dreta el mòdul 11, el d'aïllament, on s'acomplixen les sancions disciplinàries.

La porta del final està feta de barrots sense vidre i, com ja dic, dona accés a una espècie de plaça redona on l'esmentada 'peixera' ocupa el lloc del mig. En aquest punt, els corredors d'accés als mòduls i a les àrees es repartixen a esquerra i dreta. La porta del poliesportiu, flanquejada per l'última garita, queda a mà dreta. En aquesta garita, annexa al recinte esportiu es troba el funcionari

responsable de cridar a les activitats als i les participants de les mateixes, d'obrir les portes i de fer acomplir els horaris.

4.1.2.2.- L'horari.

Segons les normes internes, les NRI, la jornada dels presos i preses comença a les set i mitja del matí, tant a l'hivern com a l'estiu. A aquesta hora, una senyal acústica significa l'obligatorietat d'alçar-se. Per fer-ho, tenen mitja hora:

Nos levantan con el recuento. Miran por la mirilla que estás despierto y te abren la celda. Tienes un rato para despertarte, ducharte (E19).

El recompte del matí és a les 8 hores. Hi hauran dos o tres més al llarg del dia. Des que sona la senyal fins que baixen a desdejunar, presos i preses poden dedicar el temps no sols a la higiene personal sinó, també, a la de la cel·la. A partir d'ací, els presos i preses tenen des de les vuit i mitja fins les nou per recollir el desdejuni. L'excepció ve donada pels festius, en els que l'horari es retarda una hora, restant el desdejuni per a les nou i mitja. Els dies normals, en aquest cas, a partir de les nou comença la gent a acudir a les distintes activitats, uns i unes al treball que tinguen (hora d'inici: 9 hores), d'altres a classes educatives (hora d'inici: 9'30 hores), o esportives (hora d'inici: 9 hores) i d'altres persones, senzillament, al pati. Des de les nou del matí fins l'una del migdia les cel·les romanen tancades pel que, en cas d'estar al mòdul, has de passar el matí al pati. La gent que es queda al departament, pot aprofitar i fer ús de les dutxes del pati. A més, l'economat romandrà obert fins l'hora de dinar.

Durant el matí poden haver diverses interrupcions, ja siga per l'esmorzar o per altres fets com pugua ser la visita de l'advocat, la convocatòria que et pot fer la

Junta o la consulta del metge. El descans per esmorzar no està previst a l'horari de les NRI, però el que és cert és que els presos i preses que treballen, o que tenen alguna destinació, fan un descans al voltant de les onze del matí. Per a altres assumptes queda establert un horari més o menys fixe. Per exemple, per a acudir a la visita del metge, excepció feta de les urgències, els mòduls parells tindran reservats els dimarts i els divendres, mentre que els departaments imparells ho faran el dilluns i el dijous. Mòdul d'ingressos, aïllament i infmeria tindran la possibilitat d'acudir cada dia. Les visites seran, en tots els casos, entre les nou i mitja i la una i mitja.

En el cas de voler parlar amb els serveis jurídics de la presó, els i les assistents socials, els i les educadores i els i les psicòlogues, presos i preses podran fer-ho qualsevol dia, sempre entre les nou i la una. Evidentment, per tal que aquests treballadors i treballadores elaboren informes, podran requerir la presència d'una persona sense cita prèvia. Si la visita és de l'advocat propi o el o la procuradora, l'horari s'amplia i queda reservat des de les nou del matí fins les dos i, després del descans, des de les quatre fins les vuit de la vesprada. En el cas que la visita siga de jutges, membres del ministeri fiscal o defensor del poble, entre d'altres, no hi ha restricció horària.

El dinar als mòduls comença a la una i mitja i es fa per torns. Tots, o totes, no caben al menjador i primer dinen junts els i les dels pisos superiors (cas dels mòduls més grans, que en són, per altra part, la majoria). Després tanquen als i les que ja han dinat i ho fan la resta. El primer torn dina a la una i mitja, mentre que el segon torn ho fa a les dos i deu minuts. Quan acaben, obligatòriament se n'han d'anar a la cel·la a descansar. Les cel·les queden tancades per fora. A les tres de la vesprada, coincidint amb el canvi de torn dels i les funcionàries, es fa un nou recompte, el segon del dia. El temps de descans fixat per aquesta franja del dia va des de les tres menys deu fins les quatre menys quart. En aquest temps, la dedicació és voluntària. Cap la possibilitat de netejar la cel·la o de:

...dormir, leer o lo que sea (E19)

A aquesta hora han de baixar al pati, on resten fins les set. Igual que al matí, les persones que romanen al pati tenen la possibilitat de dutxar-se, però no d'usar l'economat. La compra de productes per la vesprada queda reservada a les màquines expenedores. Durant aquest període algunes activitats es reprenen. Hi ha persones que tenen activitats educatives de quatre a set, o existix la possibilitat de fer ús del poliesportiu en el mateix horari (encara que el poliesportiu es regix per una distribució pròpia que veurem més avant), acudir a la biblioteca o participar a un taller. L'horari dels distints tipus de tallers varia:

- Formació professional: de 9'00 a 12'40 hores i de 16 a 18'50 hores
- Tallers ocupacionals: de 16 a 19 hores (i en algun cas pel matí)
- Tallers productius: de 9 a 13 hores i de 16 a 19 hores

Sense excepció, totes les activitats acaben abans de les set de la vesprada. Entre aquesta hora i les set i mitja, presos i preses romanen a les cel·les i tenen temps per fer ús de les dutxes de cada planta. A les set i mitja les cel·les es tanquen i és el moment previst a les normes per dur a terme un recompte extraordinari (un quart d'hora més tard a l'estiu). Un poc després, a les vuit de la vesprada, sopa el primer torn, i el segon ho fa tres quarts d'hora més tard. En el cas del sopar s'establix la variació que, en estiu, l'hora de l'àpat es retarda un quart d'hora.

Quan les persones de cada torn han acabat de sopar han de quedar-se a les cel·les. Les activitats han finalitzat i la jornada es considera acabada a les deu de la nit. A aquesta hora es duu a terme el tercer recompte ordinari del dia.

Explicat açò, resta afegir que hi ha diverses activitats, no precisament diàries, amb horaris propis. Per exemple, el servei de perruqueria gratuït es pot fer servir des de les nou del matí fins la una i quart. Per la vesprada, l'horari és de quatre a set. En altre cas, com el de la bugaderia, s'establix que s'elaborarà un horari especial d'entrega de la roba bruta. Un cas especial el representa l'horari

de les visites i comunicacions de divers tipus. Si bé la periodicitat d'elles ha quedat explicat a l'apartat envers la legislació penitenciària, l'horari de les mateixes és el següent:

- Comunicacions íntimes: de 9 a 13'30 hores (dissabtes i diumenges) i de 16 a 21'30 hores (tots els dies).
- Comunicacions familiars: de 9 a 13'30 hores (dissabtes i diumenges) i de 16 a 21'30 hores (tots els dies).
- Convivència: de 11'30 a 12'30 hores (tan sols dissabtes i diumenges).
- Comunicacions entre interns/es: de 9 a 13'30 hores
- Comunicacions telefòniques: de 15'45 a 19 hores dos dies a la setmana (fins a les 19'45 en estiu).

4.1.2.3.- Les activitats de tractament

L'article 25 de la Constitució, al seu punt dos, parla de la finalitat reeducadora de les penes privatives de llibertat. En termes semblants es manifesta la Llei Orgànica General Penitenciària, de l'any 1979, i el Reglament Penitenciari del 96. És a dir, que lluny de ser recintes de custòdia únicament, les presons han d'esdevindre recintes on es pretenga reeducar les persones allí tancades per possibilitar la seua reinserció a la societat. Aquest objectiu s'ha d'acomplir, segons es manifesta a l'article 59 de la LOGP, amb el tractament:

El tractament penitenciari consisteix en el conjunt d'activitats directament dirigides a la consecució de la reeducació i reinserció social dels penats

Per fer-nos una idea al voltant de què s'inclou dins del tractament, què s'entén que contribuïx a la presó a la reeducació de les persones preses, el RP de

l'any 96 ocupa el títol V al mateix. En un principi, es concreta que es dissenyaran programes formatius i s'usaran tècniques de caràcter psico-social, a més de potenciar el contacte de presos i preses amb l'exterior (Art. 110). Per a tot això, la institució promourà la participació de totes les persones que treballen a la presó i d'associacions públiques o privades (Art. 111). El capítol II, concretament, enumera els distints programes de tractament que es poden organitzar:

- Article 113: Activitats de tractament
- Article 114: Eixides programades: per presos i preses classificats en segon o tercer grau, que hagen acomplert una quarta part de la condemna i que no observen una mala conducta.
- Article 115: Grups en comunitat terapèutica
- Article 116: Programes d'actuació especialitzada: per al tractament de les drogodependències o contra els delictes d'agressió sexual
- Article 117: Mesures regimentals per a l'execució de programes especialitzats per a penats classificats en segon grau. És a dir, per a interns amb baixa perillositat social als quals siga pertinent acudir a una institució al carrer per portar a terme un programa concret.

En aquest mateix sentit, es manifesten els següents capítols del títol dedicat al tractament. Simplificant-ho, hi ha tres grans grups d'actuacions del tractament:

Formació, cultura i esport (capítol III).

Es tracta d'aquelles activitats educatives i formatives que, elaborades per la Junta de Tractament, es determinen pel Consell de Direcció de cada centre penitenciari (Article 118). Seguint sempre les directrius del centre de referència, el Centre Directiu, les activitats en qüestió comptaran amb els incentius que es

consideren (Art. 119). Per exemple, una de les motivacions per apuntar-se pot ser treure's una possible sanció de damunt:

m'ha servit per cancel·lar un part... tens sis mesos per a cancel·lar-lo fent alguna activitat... quan estàs tres mesos en un curs te donen a triar entre un vis-a-vis o una fulla meritòria que servix per a cancel·lar parts (E18).

De la mateixa manera, es poden trobar altres motivacions menys formals però, evidentment, tan presents com les altres. Servisca de prova el comentari fet per una presa:

Quin avorriment, sense escola no eixim del mòdul per a res (Diari)

Els presos i preses que participen en aquestes activitats tindran una persona que farà de tutor/a (Art. 120). Per exemple, per aquelles persones que no tinguen els estudis mínims hauran, obligatòriament, d'acudir a classes, després d'haver estat avaluats pel mestre o mestra. Igualment, l'educació per a la salut o la formació a persones estrangeres tindrà un caràcter prioritari (Art. 123). Els articles 124 i 125 estableixen que la presó organitzarà també altres tipus d'ensenyaments, tant reglats com no.

En els termes educatius a que s'estem referint, a la presó en qüestió es desenvolupen una sèrie d'activitats diverses. Deixarem les activitats físiques que es duen a terme al poliesportiu, ja que aquestes seran la base d'aquesta investigació i mereixeran comentaris propis a un apartat específic. Parlarem doncs de les altres activitats educatives del tractament.

L'activitat per excel·lència és l'escola. Unes 400 persones estudien diàriament als diferents nivells de l'educació ordinària. Els estudis van des dels més elementals cursos d'alfabetització i per a neolectors i neolectores, classes de castellà i educació secundària, fins arribar a casos puntuals en què es duen a terme estudis universitaris a través de l'UNED. Els estudis superiors més

populars, a la presó que he estudiat, són Psicologia, Dret i Empresarials. Altres dues centes persones acudixen a cursos de formació professional i una altra part de persones, al voltant d'unes cent-cinquanta, reben formació a diferents tallers terapèutics.

En el cas concret de la formació professional, trobem que en aquesta presó s'oferta la possibilitat de formar-se, entre d'altres cursos, en:

- Jardineria
- Perruqueria
- Pintura
- Monitor esportiu
- Fontaneria
- Electricitat

Per altra banda, he nomenat els tallers terapèutics. Concretament, dintre de l'apartat reservat a aquestes activitats, trobe algunes que crec interessant explicitar:

- Curs de cine i educació en valors
- Programa de control de la ira
- Programa de control de l'agressió sexual
- Centre d'informació juvenil
- Habilitats socials
- Teràpia alcohòlics anònims
- Taller de mecanografia

Però, a més, al voltant de l'escola s'organitzen una sèrie d'activitats paral·leles. Per exemple, s'han organitzat esdeveniments esportius puntuals entre els i les alumnes de cada mòdul o, fins i tot, lligues senceres. Igualment, hi ha

activitats que porten enllaçades eixides terapèutiques al carrer, seguint les possibilitats expressades al Reglament. Altra activitat a destacar és la del teatre, taller continu que s'encarrega de mostrar els seus avanços als diferents esdeveniments importants que ocorren al llarg de l'any. De la mateixa manera, les diferents activitats plantegen a sovint d'altres puntuals com paelles o festes concretes a dates significatives.

A banda d'açò, existix el que s'anomenen activitats de difusió. En primer terme, hi ha una sèrie de setmanes ja programades a les quals es desenvolupen diferents actes. Tenim, per exemple, la setmana de la Mercè al setembre, que és la patrona de les presons, al voltant de la qual s'organitzen diversos actes arreu de la presó. Hi ha exposicions, teatre, competicions esportives i un munt d'activitats dutes a terme a les àrees o als propis mòduls. Una cosa semblant ocorre al voltant del 8 de Març (setmana de la dona), que ací es celebra potenciant la presència i participació de dones a les activitats. Un poc més endavant, les Falles servixen per organitzar exposicions de monuments fets pels presos i preses que, després, es cremaran. També s'organitzen actes al Nadal i en Pasqua. Evidentment, de forma puntual s'organitzen altres activitats que no estaven prèviament programades, com una setmana del cine, concerts, exposicions, dia del llibre, dia del sida...

Relació laboral especial penitenciària (capítol IV)

Tracta aquest apartat del treball que desenvolupen presos i preses, treball de caràcter productiu i que està considerat un dret (Article 133 del RP). L'organització de l'esmentat treball, gestionat a través de tallers, serà competència de l'Organisme Autònom de Treball i Prestacions Penitenciàries (d'ara endavant OATPP). En aquestes situacions de treball, les persones preses mantenen uns drets especificats clarament. Entre ells, destaquem el dret a que el treball estiga reconegut, valorat i comporte beneficis (Art. 135.1), a unes condicions de seguretat i higiene i a una remuneració puntual (Art. 135.2).

D'entre els deures s'inclouen l'obligatorietat d'acomplir les ordres que se'n donen, i de contribuir a aconseguir les finalitats establertes per al treball en qüestió (Art. 136).

Els tallers podran ser organitzats per l'OATPP o, en altre cas, per empreses de l'exterior, estant aquestes, en tots els casos, subjectes a les condicions laborals especials de la presó (Art. 139). El control i vigilància del compliment o no de les obligacions laborals de cada treballador i treballador de presó es farà d'acord amb els programes de tractament individual (Art. 141). En aquest sentit, en els tallers existiran dues figures (Art. 143):

- L'operari base
- I l'operari superior qui, a més del treball bàsic col·labora en l'organització i desenvolupament del mateix.

L'assignació d'un lloc de treball a un dels diferents tallers existents la fa la Junta de Tractament, seguint criteris no discriminatoris, amb pautes que indiquen què els i les penades estaran per damunt dels presos i preses preventives, les persones amb càrregues familiars per davant d'aquelles persones que no tinguen aquesta circumstància, i s'establiran com a condicions valorables per obtenir un lloc a un taller, el temps d'estada a la presó, la capacitat laboral que es tinga i la conducta a dintre (Article 144). L'article 146 del Reglament estableix que sempre la presència a un taller serà compatible amb les activitats educatives, tal com ensenyament bàsic o altres activitats del tractament. Per a les retribucions, es tindrà com a referència el salari mínim interprofessional de cada moment, obtenint el salari segons les hores treballades i el rendiment del treballador/a (Art. 147). Finalment, d'entre la multitud de raons que poden portar a trencar la relació laboral entre una persona presa i l'OATPP, destaquem algunes incloses a l'article 152:

- Per mutu acord

- Per la finalització de l'obra o servei
- Per ineptitud manifesta
- Per raons del tractament
- Per motius disciplinaris i de seguretat del centre

A la presó que he estudiat, almenys durant el període en què ho he fet, hi ha nou tallers productius que ocupen a unes cent vuitanta persones. Els tallers en qüestió estan creats en col·laboració amb empreses de l'exterior, excepte un, el dedicat a tasques de manteniment. Tots ells, llevat d'un cas, estan dirigits únicament a homes. Per altra banda, existixen dos ocupacions més que no responen expressament a la denominació de taller. Una és la tasca de l'economat, que ocupa a les persones dedicades a la venda de productes diversos als patis de cada mòdul. L'últim, és el que ocupa presos i preses a destinacions diverses com la bugaderia, l'infermeria o els i les encarregades del fem que es genera.

Treballs ocupacionals no productius (capítol V)

L'últim cas d'activitats de tractament, de les que s'ocupa el Reglament, està dedicat a aquelles tasques que, sent considerades treball, no tinguen com a resultat una producció en sí, és a dir, que no produïsquen res susceptible de ser venut. Les persones ocupades als tallers ocupacionals rebran, en contraprestació, incentius, recompenses i beneficis penitenciaris (Art. 153). Si la possible venda dels productes que en resulten es traduïx en beneficis econòmics, aquests es destinaran a reposar material. De totes maneres, al centre que he estudiat la previsió feta és que els productes elaborats se'ls queden les persones preses, servisquen per adornar el centre o per a regal.

Fins a set tallers es desenvolupen a aquesta presó. Els temes d'alguns d'ells són:

- Taller d'enquadernació

- Taller de jardineria
- Taller de marqueteria
- Taller de revista
- Taller de música

Les persones ocupades en aquests tallers, i alguns més, arriba a més de quaranta persones.

4.1.2.4.- El règim i la seguretat.

El règim penitenciari ocupa un títol a la llei del 79 (Títol II), i un altre al reglament del 96 que la desenvolupa (Títol III). Per règim s'entén:

El conjunt de normes o mesures que perseguixen la consecució d'una convivència ordenada i pacífica que permetisca abastir un ambient adequat per a l'èxit del tractament i la retenció i custòdia dels reclusos (1996:95).

És a dir, que el règim és l'encarregat de disposar les normes de convivència necessàries. Per assolir un millor enteniment del que la norma disposa com a règim de les presons, cal que tornem a la norma marc, la llei de l'any 1979:

Article 12. 2. El règim dels Establiments Penitenciaris tindrà com a finalitat aconseguir una convivència ordenada que permetisca l'acompliment dels fins previstos per les Lleis processals per a detesos i

presos, i portar a terme el tractament respecte als penats i sotmesos a mesures de seguretat (LOGP, 1979).

Vista la llei, es dedueix que les normes de convivència que expose el règim s'adequaran a mantenir una certa pau a dintre de les presons, i s'encaminarà específicament a dos objectius:

- Garantir la presència de les persones, és a dir, mantenir la custòdia
- Crear les condicions necessàries per portar a terme el tractament

Sobre la coordinació entre el règim i el tractament, s'ha parlat molt i ha sigut un tema de discussió freqüent en aquesta investigació. Més avant en farem referència. De totes maneres, l'article 73.3 del Reglament ordena una coordinació adequada i, anant més lluny, el punt segon del mateix article explicita que el règim mai haurà de dificultar les activitats de tractament. Queda clar, sobre el paper, que les mesures de seguretat queden subordinades a les pròpiament educatives. D'esta forma, la norma parla de com els funcionaris encarregats de la vigilància i seguretat interior, també hauran de fer tasques d'observació del comportament dels interns i internes, per elaborar i elevar els informes escaients.

Tot i ser una qüestió comuna, essencial de les presons, el règim patix variacions. La norma penitenciària preveu tres tipus de règim, cadascú amb unes peculiaritats que el fan propi. Els presos i preses estaran dividits en estos règims, d'acord amb els objectius de garantir la seua seguretat i facilitar les tasques del tractament (Art. 75 del Reglament):

- Règim ordinari: reservat per a les persones classificades en segon grau.
- Règim obert: per als presos i preses classificats en tercer grau. Els establiments de règim obert poden ser centres d'inserció social (CIS), seccions obertes o unitats dependents. (Art. 80).

- Règim tancat: quan una presa o pres manifesta una conducta perillosa o una inadaptació clara, tindrà assignat el règim tancat, el qual queda reservat per a les persones en primer grau. Encara més, quan persones en primer grau posen en perill la vida d'altres presos o treballadors/es, entre d'altres, o alteren la convivència de forma greu, aniran destinats a departaments especials.

Tot i aquesta separació en distints règims, la norma preveu que els i les preses penades, és a dir, amb sentència ferma, estiguen dividits en graus (Art. 100). Els graus van des del primer fins el tercer, corresponent a cadascun d'ells unes mesures de control i seguretat pròpies. Les persones classificades en primer grau patixen les més severes restriccions, corresponent el tercer dels graus per a aquelles persones que tenen pròxima l'eixida en llibertat. La presó que jo he estudiat tan sols compta amb seccions de règim ordinari i obert, és a dir, que les persones allí recluses estan classificades en segon i tercer grau.

Per a la classificació en graus, la Junta de Tractament tindrà en compte aspectes com (Art. 102.2):

- La personalitat i l'historial individual, familiar, social i delictiu de la persona
- La duració de la pena
- El medi social al que ha de retornar la persona presa

D'acord amb aquests criteris, les persones classificades en segon grau seran aquelles que puguin conviure amb normalitat a la presó, però sense possibilitats, pel moment, de viure en llibertat (Art. 102.3). El tercer grau està reservat a persones que poden portar una vida normal en semilibertat (Art. 102.4). Per al primer grau, el Reglament dedica diverses línies, especificant els criteris a seguir per assignar a una persona a aquest règim (Art. 102.5):

- a) Naturalesa dels delictes comesos al llarg del seu historial delictiu, que pose de manifest una personalitat agressiva, violenta i antisocial.
- b) Comissió d'actes que atempten contra la vida o la integritat física de les persones, la llibertat sexual o la propietat, comesos en modes o formes especialment violentes.
- c) Pertenència a organitzacions delictives o bandes armades, mentre no mostren, en ambdós casos, signes clars d'haver-se'n sobstre't de la disciplina interna de les dites organitzacions o bandes.
- d) Participació activa en amotinaments, protestes, agressions físiques, amenaces o coaccions.
- e) Comissió d'infraccions disciplinàries qualificades de molt greus o greus, de manera reiterada i mantinguda en el temps.
- f) Introducció o possessió d'armes de foc a l'Establiment penitenciari, així com la tinença de drogues tòxiques, estupefaents i substàncies psicotròpiques en quantitat important, que faça presumir la seua destinació al tràfic.

Quan una persona estiga classificada en un determinat grau, la seua situació podrà progressar a millor o, pel contrari, patir una regressió de grau. És a dir, que si una persona, posem per cas, en primer grau modifica positivament aquells factors que provocaren la seua classificació, progressarà al segon grau. La norma contempla, de la mateixa manera, la possible regressió a un grau més restrictiu quan s'observe un empitjorament en el pronòstic d'integració social, la conducta i la personalitat (Art. 106 del RP).

Un altre apartat important, en relació a tot allò relacionat amb la seguretat i amb una convivència ordenada, i que feien referència els articles corresponents al règim penitenciari, són els aspectes disciplinaris compresos al capítol IV del títol referent al règim de la LOGP i al Títol X del Reglament. Per concreció, em referiré al que s'explicita en aquest últim. Primerament, s'explica que les normes disciplinàries tindran l'objectiu d'ordenar la convivència, mantenir un bon ordre

regimental i estimular la responsabilitat i capacitat d'autocontrol (Art. 231). Per a la imposició de sancions, s'establix una Comissió Disciplinària (Art. 232), qui sancionarà segons la gravetat de la falta comesa (Art. 233):

- Per infraccions molt greus: aïllament en cel·la
- Per infraccions greus: aïllament en cel·la, cancel·lació de permisos, limitació de comunicacions o privació de passejos o participació en activitats recreatives
- Faltes lleus: privació de passejos o participació a activitats recreatives

Per comprendre millor alguns aspectes, trobem que a les NRI que jo he consultat, s'especifica quina serà la forma d'acomplir les sancions al mòdul propi. Al departament en qüestió, s'acompliran la sanció de privació de passeig i de participació en activitats recreatives, és a dir, que el pres/a sancionat d'aquesta manera haurà de romandre a la cel·la des de les quatre menys quart fins les set de la vesprada. L'excepció ve donada per a les activitats programades, a les quals sí podrà participar la persona sancionada. Aquestes activitats són:

- Destins
- Menjades
- Activitats educatives reglades
- Activitats culturals (setmana del llibre...)
- Activitats esportives (equips federats, competicions...)
- Activitats formatives i laborals (cursos federatius, ocupacionals...)
- Activitats religioses
- Comunicacions
- Entrevistes amb professionals penitenciaris

La duració de les sancions dependrà del que estime adient la Comissió Disciplinària, basant-se, òbviament, en el que establix la norma. Altrament, encara estan en vigor uns articles del RP de l'any 1981, els quals enumeren una sèrie d'actes prohibits i sancionats, a més de la seua classificació. A continuació, resumesc algunes de les infraccions més comunes:

- Faltes molt greus: instigar o participar en amotinaments, conductes que atempten contra la seguretat i convivència de la presó, agressions a companys i companyes i treballadors/es, desobeir ordres en manifesta actitud de rebel·lia, ajudar o intentar l'evasió de presó, provocar danys al centre penitenciari, protestar com a mode de coacció, dur a terme actes que danyen la moral, les bones costums o la decència pública, entre d'altres. (Article 108 del Reglament Penitenciari de 1981).
- Faltes greus: la falta de respecte, promoure o participar en alteracions de l'ordre, insultar o maltractar altres presos i/o preses, posseir objectes expressament prohibits per les NRI, protestar sense seguir els procediments establerts, estar manifestament sota els efectes de l'alcohol o d'altres substàncies tòxiques, cometre tres o més faltes lleus. (Article 109 del RP del 1981).
- Faltes lleus: seran considerades faltes lleus les infraccions o normes regimentals comeses per negligència o descuit que no tinguen transcendència (Art. 110).

Per últim, manca tractar el capítol de la seguretat. Les mesures de seguretat a la presó són evidents, tant, que són aquestes les que li atorguen a estos recintes la seua particular essència. El Títol II del Reglament, ara sí de l'any 1996, inclou un últim capítol, el VIII, que versa sobre la seguretat dels establiments penitenciaris. En primer terme, es parla de la seguretat de l'exterior de la presó la qual, clarament, queda encomanada a les forces de seguretat de l'estat o policia autonòmica (Art. 63). La seguretat interior, pel contrari, és funció

del planter propi de l'administració penitenciària (Art. 64), contemplant-se com a eines fonamentals per al manteniment de la seguretat i l'observació de les persones preses, els recomptes, els escorcolls o els requisaments (Art. 65). La norma estableix la possibilitat de fer recomptes extraordinaris, tal i com explica a l'apartat dedicat a l'horari de la presó, i la forma de fer els escorcolls. Aquests, tot i tractar de respectar la intimitat de la persona, podran ser amb nu integral, sempre i quan concórreguen sospites que així ho recomanen (Art. 68). Igualment, es podran enregistrar les persones que acudisquen a comunicar a la presó, o a portar a terme qualsevol gestió o treball (Art. 69). L'últim article, el 71, preveu que les mesures de seguretat indicades conservaran un principi de proporcionalitat, intentant en tots els casos respectar la dignitat de les persones.

Per finalitzar, crec adient referir els mètodes coercitius que es poden usar a la presó. Aquests mètodes podran ser usats, únicament, en casos concrets:

- Per impedir actes d'evasió o agressions
- Per evitar danys de presos i preses a ells i elles mateix o a d'altres persones
- Per a vèncer la resistència dels i les preses a les ordres del personal de presó

(Art. 45.1 de la LOGP)

En aquests casos referits, es podran usar una sèrie de mètodes explicats a l'article 72 del Reglament:

- Aïllament provisional
- Força física personal
- Defenses de goma
- Aerosols

- Manilles

L'article explica que estos mètodes s'usaran quan no existisca una forma alternativa d'actuar i que s'aplicaran de forma proporcional. A més, es requereix l'autorització del director de la presó, qui ho comunicarà al jutge de vigilància, excepte en casos d'extrema urgència. Finalment, l'article preveu que, en casos d'extrema gravetat, les forces de seguretat, encarregades de la seguretat exterior, podran accedir al recinte interior.

4.1.2.5.- Codi de presó.

La presó no és tan sols un recinte tancat per quatre parets gruixudes que impedeixen l'eixida. La presència de centenars de persones, amb les inevitables interaccions entre ells i elles, creen un submón amb les seues normes socials. La forma de vida a la presó és sensiblement distinta a la del carrer i no està, ni molt menys, únicament determinada pel que diuen les lleis i els reglaments pertinents. Dintre de la presó existix el que s'anomena codi de presó, un munt de normes variades i, moltes d'elles, sense concretar, a les quals s'haurà d'adaptar qualsevol pres/a si vol tenir una relativa bona experiència a la presó.

Tothom ha d'observar les normes del lloc on viu. Està clar que la flexibilitat de conducta depèn d'aquest fet: no és el mateix desobeir una norma a l'exèrcit que amb un grup d'amics un dia de festa. El mateix passa a la presó. La no observància d'alguna de les normes de presó pot comportar una pallissa, l'aïllament de la resta o, senzillament, no tenir cap conseqüència. Aquestes normes no estan escrites enlloc, no són d'obligat compliment però és recomanable acceptar-les. Igualment, per les xerrades que he mantés amb els més veterans de la presó, sembla ser que les normes que guien la convivència entre presos i preses han variat considerablement en els últims anys. Abans les normes

eren més estrictes, més dures, fruit del clima d'extraordinària violència que es vivia a la presó, on sols la solidaritat compensava tan dura experiència.

Hui en dia l'estada a la presó trenca alguns mites. Una cosa és el que es conta o el que et trobes a la literatura especialitzada, i que ja he comentat al marc teòric, i l'altra és la realitat que m'he trobat en aquesta presó en concret. Per exemple, te n'adones que no es viola a ningú. Almenys a la presó que he estudiat, no he tingut constància de cap abús sexual, encara que si que he sentit parlar d'altres establiments penitenciaris on, sembla ser, encara es duen a terme aquestes pràctiques. Permetre les comunicacions amb persones de l'exterior ha fet molt per evitar aquests abusos.

Hi ha una espècie de llegenda que diu que el pres o presa no ha de parlar amb els funcionaris, ni dur-se massa bé amb aquest col·lectiu, ni delatar als altres, i abstindre's de furta o molestar a la resta de presos i preses, entre d'altres normes. La mateixa memòria oral que parla del rebuig al violador, de les bandes a dintre, de les venjances i tots aquells tòpics que ens vénen al cap quan pensem en penitenciaris.

D'aquests tòpics, hi ha què són veritat i hi ha que no ho són, que són mentida. Molts són completament normals, extrapolables inclús a la vida al carrer. Per exemple, els presos i preses intenten no furta als i les altres. Però és una qüestió de pura supervivència. Dintre d'un recinte xicotet és difícil robar i que no s'acabe assabentant tot el mòdul, pel que el millor és no fer-ho. Tot i això, jo he viscut robatoris que no han comportat represalies per als autors, i això que es va saber qui eren concretament. Un dels alumnes d'arts marciais, per exemple, va furta alguna prenda de roba i cap pres es va atrevir a enfrontar-se amb ell. De la mateixa manera, un grup de presos del mòdul més conflictiu van dur a terme un robatori col·lectiu al poliesportiu i les víctimes van haver d'aguantar-se.

Les normes de les quals parlem són dels presos i preses i pels presos i preses, el que evidencia que són ells i elles els qui les apliquen, fent-ho, evidentment, segons distintes variables. Per exemple, les persones que ja estaven empresonades fa uns anys contenen com abans els violadors ('violetes' a la presó),

no tenien cap tipus de relació amb la resta de població penitenciària, sota perill de ser ajusticiat. Ara, jo he conegut persones acusades d'abusos a menors i violacions que passen els seus dies a la presó a mòduls normals, és a dir, amb persones amb altre tipus de delictes. Hi ha algun d'ells que amaga el delictes i passa desapercebut, però d'altres no tenen tanta sort. Malgrat conèixer aquestes circumstàncies, les represalies no han passat d'insults i mals pensaments, la majoria d'ells fets en veu baixeta. Tot i haver un mòdul especial on refugiar-se, la relaxació de les normes de la presó permet una convivència menys estricta.

Respecte als funcionaris i funcionàries, trobem de tot. La major part de les persones preses amb les que he tractat no dubta en criticar al personal de vigilància. No hem d'oblidar, que aquest personal és el que manté major contacte amb els presos i preses i el que, en definitiva, aplica els càstigs. La relació és totalment vertical, podent assolir nivells d'amistat i confiança impensables fa uns anys, però cadascú sap qui és l'altre/a. Sé casos d'intercanvi de revistes, de jocs d'ordinador, de partides comuns a la consola, de favors variats. També sé d'odis mutus, de baralles, d'amenaçes. El que està clar és que avui en dia ja cap pres té por de mantindre una conversa amb un funcionari/a, amb excepció dels mòduls més conflictius.

Però hi ha coses que es mantenen inalterables. La màxima de no perjudicar als i les altres considere que és, tot i el pas del temps, una de les més palpables. Passaria al carrer, però assolix nivells màxims a la presó. Pensem en un ambient tancat, on nombrosos ulls et vigilen, on la ja pesada condemna és pot agreujar fàcilment amb càstigs suplementaris, on moltes persones porten una existència humil, amb una patent falta de recursos que fa que l'obtenció de favors estiga a l'ordre del dia (molts d'ells a costa dels i les altres). L'ambient hostil i violent convertix a cada persona en una illa, dificulta la comunicació, reduïx les relacions a pactes i favors, crea desconfiança i fomenta l'egoisme. És per això que, a la presó, és inevitable tractar de passar la condemna el millor que es puga i no buscar-se problemes. Tenir una discussió o una baralla suposa poder perdre un permís, l'obtenció del grau següent o un destí. A banda, tenir una discussió o una

baralla a la presó et pot reportar greus lesions físiques, inclús la mort. L'evitació de problemes està a l'ordre del dia. Comportar dificultats a una altra persona allí dintre suposa viure amb el problema, conviure amb la possibilitat de venjança, ja siga de la víctima o d'altra persona.

L'escassetat de recursos porta a molta gent a buscar-se la vida com siga. Algunes persones demanen favors, la majoria participa de l'intercanvi. Hi ha una paraula, 'rutina', que definix el sistema d'intercanvi que practiquen a la presó. La 'rutina' convertix una cigarreta de hui en dues demà. Multitud de coses entren en joc: des de cafè, tabac, drogues diverses, sexe, accés a activitats, etc. Tot té un preu i tot es negocia. No vol dir que la presó siga com un gran mercat on les persones es passen les hores intercanviant, però sí que puc assegurar que és habitual. Per això, es produïxen deutes, delacions, amenaces, conflictes que necessiten d'alguna regulació. Per això, el sentit de certes normes d'aquest codi de presó.

La vida a la presó està totalment jerarquitzada. La mateixa transgressió feta per dues persones no reporta les mateixes conseqüències. No és objecte d'aquesta investigació elaborar un exhaustiu estudi sobre els mecanismes de jerarquització a dintre, però sí que es poden enumerar alguns factors que determinen qui és qui a la presó. L'evolució de la realitat penitenciària ha difuminat molt aquests mecanismes de classificació, però no tots. Començant per algun lloc, direm que les persones que viuen als mòduls conflictius, antics FIES¹⁵ i condemnats per assassinats tenen totes les paperetes per ser tremendament respectats. Enfrontar-se amb el personal de vigilància també atorga prestigi, encara que això et reporte innumerables problemes en forma de sancions variades. De la mateixa manera, participar, d'una forma o altra, en l'elaboració de les llistes de certes activitats suposa la possibilitat de fer molts favors, el que inevitablement et pot reportar beneficis. Per últim, controlar algun aspecte bàsic de presó com la cuina del mòdul (*office*), la bugaderia o la distribució de droga

¹⁵ Els presos inclosos al 'Fichero de Internos de Especial Seguimiento' responien a persones reivindicatives, molestes per a l'ordre a presó. Solien ésser violentes, amb desig de fuga. Hui en dia, encara existeixen aquestes llistes, les quals comporten un règim molt especial de vida a presó.

poden esdevindre fàcilment en elements d'intercanvi i, per tant, en factors favorables a unes persones.

Igualment, encara que és un aspecte a tractar més endavant, la fortalesa física, o més bé l'apariència d'una suposada fortalesa, pot evitar baralles i col·locar a la persona per damunt d'altres menys dotades físicament. De totes maneres, la subjectivitat de l'argument provoca continus desafiaments i proves de superioritat física que no fan altra cosa que augmentar la rivalitat i, en certa mesura, la conflictivitat.

La conflictivitat dintre de la presó es dona en dues direccions. M'he trobat conflictes entre persones preses o entre aquests i aquestes i personal funcionari. Les discussions entre persones condemnades (interns, com les anomenen els treballadors i treballadores) es solen resoldre amb acalorades discussions i, rarament, arriba la sang al riu. Tenir una baralla a la presó comportarà greus conseqüències pels participants (siguen homens o dones), en forma de parts disciplinàries, el que no vol dir, per altra banda, que no s'arribe en ocasions a les mans. Però les contínues discussions entre presos/es, alimenten formidablement la desconfiança. Quan una persona presa parla d'una altra sempre t'advertix que no és de fiar, que no és un amic/ga. Freqüentment he mantés converses envers la dificultat de trobar bones amistats a la presó, de la falta de sinceritat, de com tothom va per darrere intentant salvar les seues esquenes, encara i tot a costa dels i les altres. Mantenir-se sense problemes, sense perjudicar als i les altres seria el somni de qualsevol persona presa però, no sempre es poden assolir tan altes quotes de perfecció. Per això, tot i que tothom tracta de passar desapercbut, a sovint sorgixen conflictes. Una de les fonts principals és la circulació de mentides. Moltes de les discussions que he presenciat, tenien com a origen uns comentaris que, havent arribat a personal de vigilància, esdevenien en perilloses paraules. La discussió envers què s'havia dit o deixat de dir comportava amenaces vetllades, desconfiança i, fins i tot, sancions disciplinàries. He trobat casos de canvis de mòdul per suposades delacions, o prohibició d'accés a activitats per informacions de tercers.

El punt d'arribada no és altre que el d'una tremenda desconfiança envers els i les altres, un exagerat egoisme que sempre tracta de veure la culpa més enllà d'un/a mateix, i una formidable adaptació del 'que es salve qui pugui'.

La conflictivitat entre presos/es i la institució (freqüentment representada per persones de vigilància) té resultats predeterminats. La presentació de recursos i denúncies està molt sospesat pels interns i internes, doncs la *vox populi* parla de represalies per part de les Juntes de Tractament, que són les que decidixen el destí de la persona en qüestió. Discussions i baralles amb intensitat entre presos/es i treballador/es sols les he sentit referenciades provinents del mòdul 2. Així és que poques eixides queden a la persona presa. Una que m'ha sorprès, no tant per la seua ocurrència sinó, més bé, pel seu simbòlic significat, és la vaga. Durant la investigació m'he trobat amb tres o quatre casos de persones que convertien la seua queixa, majoritàriament per estar en desacord amb decisions de la Junta envers l'obtenció d'un grau, en una negativa a menjar i/o beure, o eixir al pati. Sé d'un dels casos, en concret, que va obtenir el que exigia (almenys en paraules dels companys de mòdul).

Per finalitzar aquest punt, no volguera deixar passar l'oportunitat de referenciar un fet que hem va sorprendre sobremanera. L'adaptació a l'entorn penitenciari arriba a uns punts de perfecció que, fins i tot, per salvar les barreres arquitectòniques i les possibilitats de ser sancionat, s'ha creat un llenguatge digital i silencios. Els presos i preses, sovint, es comuniquen dibuixant les lletres a l'aire, però ho fan a tal velocitat que a qualsevol persona ens és impossible desxifrar el que estan dient. D'aquesta forma, els i les funcionàries no els senten quan parlen de finestra a finestra entre mòduls distints. Igualment, poden parlar del que vulguen sense perill que cap treballador/a identifique els continguts de la conversa. He vist a una parella d'enamorats llançar-se sentències d'amor amb una velocitat gestual vertiginosa.

Tota una mostra d'adaptació a l'entorn.

4.1.2.6.- Permisos i la llibertat.

Una de les novetats de la legislació penitenciària en vigor la representa la figura dels permisos, de les eixides al carrer de presos i preses. Sota unes condicions especials, recollides a les normes, i sempre que els òrgans competents en aquesta matèria així ho decidisquen, les persones preses podran gaudir de diversos dies de llibertat. Per la seua brevetat, recull el capítol VI de la LOGP, integrat al Títol II (Dels establiments penitenciaris), envers els permisos d'eixida:

Article 47. 1. En cas de mort o enfermetat greu dels pares, cònjuge, fills, germans i altres persones íntimament vinculades amb els interns, infantament de la muller, així com per importants i comprovats motius, amb les mesures de seguretat adequades, es concediran permisos d'eixida, llevat que concórreguen circumstàncies excepcionals.

2. Igualment es podran concedir permisos d'eixida fins de set dies com a preparació de la vida en llibertat, previ informe de l'equip tècnic, fins un total de trenta sis o quaranta vuit dies per any als condemnats en segon o tercer grau, respectivament, sempre que hagen extinguit la quarta part de la condemna i no observen mala conducta.

El Reglament de l'any 1996 desenvolupa aquesta figura. Per exemple, veiem especificat com, per al còmput de dies màxims de permís a l'any, no es tindran en compte les eixides programades que veiem a l'apartat de les activitats de tractament ni les eixides pròpies del règim obert (tercer grau). Però la norma manté l'essència de la llei, de tal forma que els permisos s'entenen com una preparació de la vida en llibertat. Així mateix, els requisits per obtenir permís son:

- Estar classificat en segon o tercer grau
- Haver acomplit una quarta part de la condemna imposada
- Observar una bona conducta

(Article 154 del RP)

On la llei no feia cap distinció, el reglament diferencia ara entre els permisos ordinaris, els mencionats anteriorment, i els extraordinaris, aquells que tenen relació amb les eixides per motius familiars. L'article 155 parla d'aquests casos, fent algunes referències que destaque a continuació:

- Les eixides podran concedir-se per motius familiars (mort, infantament, etc.), però també per motius mèdics.
- Si per motius familiars s'establira la necessitat d'atorgar un permís d'eixida a una persona presa classificada en primer grau, es necessitaria, imprescindiblement, l'autorització del jutge de vigilància.

La concessió d'un permís no és una cosa estranya a la presó. Al centre que ens ocupa moltes persones han eixit de permís. M'he trobat queixes, això sí, per la poca duració dels mateixos i per altres motius, però, en general, l'obtenció d'un permís era rebuda amb enorme satisfacció:

Me lo he currado, y me ha costado salir de permiso, pero lo he ganado yo. Aquí, sin currar, no sales y yo quiero mi libertad. (Diari)

L'eixida de presó, encara que uns dies, conté la finalitat, l'objectiu explicitat a la norma, de preparar per a la vida en llibertat. Com a mostra, la frase d'un pres que tractava de resumir el que havia viscut i experimentat al carrer:

No hay nada como la libertad (Diari).

Tot i això, no sempre han estat bones les opinions envers els permisos. Generalment, les queixes han vingut relacionades amb els dies de duració dels mateixos. Per exemple, un pres que havia gaudit d'un primer permís de tres dies comentava que "tres dies fan mal" (Diari), mentre altre em va arribar a sentenciar que:

els permisos són una trampa (Diari)

Aprofundint en la qüestió, els permisos segueixen un procediment que comença amb la sol·licitud de la persona presa, la comprovació per part de l'Equip Tècnic que s'acomplixen els requisits i l'elaboració d'un informe adient. En base a aquest informe la Junta de Tractament concedirà o denegarà el permís (Article 160). Les raons per denegar un permís vénen recollides a l'article 156, i són:

- Peculiar trajectòria delictiva de la persona presa
- Una personalitat anòmala
- Existència de variables qualitatives desfavorables

Si per aquestes raons, clarament explicades al reglament, es dedueix que la persona presa pot quebrantar la condemna (fugir i no tornar), cometre delictes durant el permís o que l'eixida pugui suposar una experiència negativa per a la seua pròpia preparació de la vida en llibertat, el permís quedarà denegat, tot i poder aconseguir tots o alguns dels requisits necessaris per a la seua obtenció.

Finalment, l'article 161 s'encarrega de dirimir quin òrgan esdevé la instància final a l'hora de confirmar un permís. Evidentment, si la Junta de Tractament decidix denegar-lo, la persona presa té la possibilitat de recórrer la decisió davant del jutjat (Art. 162), cosa que jo he presenciada, traduint-se, en ocasions, en permisos efectius. Però, si la decisió de la junta és positiva de cara a la concessió del mateix, aquesta deurà remetre la documentació, bé al jutjat de vigilància penitenciària, bé al Centre Directiu. Si els permisos són de dos dies o concedits a persones classificades en tercer grau, la decisió final la prendrà el Centre Directiu, mentre que, per als permisos de més de dos dies, concedits a persones en segon grau, la decisió correspondrà al jutjat.

Dintre de l'apartat envers el règim i la seguretat he tractat l'aspecte dels graus penitenciaris. Mencionava adés tres d'ells. Doncs, mancava el conegut com a quart grau, la llibertat condicional. La llibertat condicional es pot aconseguir sempre i quan s'hagen acomplert una sèrie de requisits:

- Estar classificat/ada en tercer grau (Art. 192 del RP)
- Haver acomplert tres quartes parts de la condemna (Art. 193 del RP). Dos terceres parts en cas de ser mereixedor/a d'aquest benefici.
- Informe de la Junta de Tractament especificant un munt d'aspectes, certificats i pronòstics envers el pas del pres/a per presó, la situació en la que es va a trobar al carrer, el lloc on va a viure, entre d'altres. (Art. 195).

Una vegada el jutjat corresponent (el de vigilància penitenciària) accedisca a concedir la llibertat condicional, ho farà establint uns criteris de control. A l'auto de concessió de la llibertat especificarà unes condicions que la persona haurà d'acomplir per continuar gaudint d'aquest benefici. Les condicions més normals passen per no delinquir, portar una vida honrada o acomplir uns tràmits laborals (per buscar feina). A més, continuant amb els programes de tractament, la Junta elaborarà un programa individualitzat que la persona presa haurà de seguir acomplint, esdevenint així, un element de control més (Art. 200).

En aquest sentit, com a un dels beneficis penitenciaris, es contempla l'avançament de la concessió de la llibertat condicional (Art. 202). Així, almenys es recull al capítol següent del Reglament Penitenciari. Aquests beneficis s'atorgarà d'acord a factors positius en l'evolució de la persona presa. Per a aquests beneficis es tindran en compte la bona conducta, el treball i la participació en activitats de tractament (Art. 204).

Per acabar, parlar ara de la llibertat, la llibertat total, aquella que s'aconsegueix quan s'extingix la totalitat de la condemna. Quan s'ha 'pagat' tot, segons argot de presó.

L'eixida de presó, ja per a no tornar, l'ha d'aprovar el tribunal sentenciador, qui ho comunicarà al director del centre penitenciari (Articles 22 i 24 del RP). Una vegada revisat l'expedient de la persona en qüestió, s'ordenarà que, després de la identificació adequada de la persona a alliberar, es procedisca a fer-ho efectiu. En aquest sentit, haurà de ser el director qui, dos mesos abans que s'acomplisca la condemna de la persona presa, propose al tribunal judicial la llibertat definitiva per a aquesta persona. Si és aquesta la meta final, és fàcil imaginar l'ansietat amb la que es viuen les últimes etapes a la presó. Com a mostra, incloc el comentari d'un pres a menys de dos mesos per eixir al carrer:

Pienso mucho en el poco tiempo que me queda, pero no estoy nervioso. Se me hacen los días muy largos y la monotonía es muy grande, como que la notas más. Quiero que los días pasen muy rápido y por eso se me hacen largos. Antes no pensaba tanto en la libertad. Ahora estoy menos motivado en todo... (E6)

4.1.2.7.- Comunicacions i visites.

A l'apartat de l'horari incloïa el règim de visites que presos i preses poden rebre a la presó. Però cal ara estudiar a fons aquest calendari i treure'n algunes coses més en clar. En principi, cal referir que el sistema de comunicacions amb l'exterior respon a una premissa de la pròpia LOGP de l'any 1979, la qual tracta aquest assumpte al capítol VIII del títol II (Del règim penitenciari). Els articles 51, 52 i 53 senten algunes bases per a la regulació de les comunicacions amb l'exterior i les visites. Tractaré de resumir les més importants:

- Es reconeix el dret de presos i preses a comunicar amb família, amics i amigues i representants d'organismes i institucions de cooperació penitenciària:
  - regularment
  - de forma oral i escrita
  - en la seua pròpia llengua

(Art. 51)

- Les restriccions únicament vindran donades per raons de seguretat, tractament o pel bon ordre de l'establiment

- També s'establixen les comunicacions amb advocats/des, ministres religiosos, o procuradors/es.
- La suspensió de les comunicacions podrà ser ordenada pel director/a, si dóna avís al jutjat.
- A les comunicacions es preveu l'avís immediat de la pròpia detenció, traslladament a altre centre, el succés de morts o enfermetats familiars. (Art. 52).

Sobre aquestes bases, el RP del 1996 desenvolupa les comunicacions i visites al capítol IV anomenat 'Relacions amb l'exterior', inclòs al títol II, 'De l'organització general'. Com a novetat al que estableix la norma marc, el reglament indica que es podran concedir comunicacions extraordinàries per motius degudament justificats o com a recompensa (Art. 41). Però, anem per parts.

Hi ha fins a sis tipus de comunicacions, cadascuna d'elles desenvolupada a diferents articles del Reglament. Després, això sí, cada centre pot regular alguns aspectes com, per exemple, els horaris. A la taula següent es poden observar les generalitats de cada modalitat de comunicació:

TIPUS DE COMUNICACIONS

	Oral	Famíliar, Íntima i de Convivència	Escrites	Telefòniques	Advocats/des i Procuradors/es. Autoritats i professionals
Article R.P.	42, 43 i 44	45	46	47	48 i 49
Freqüència	Mínim, dues a la setmana	Íntima i familiar: una al mes. De convivència, no s'especifica	No hi ha límit, llevat de casos especials.	Un màxim de cinc per setmana	No s'especifica
Duració	Un mínim de vint minuts	Íntima i familiar: entre una i tres hores. De convivència: un màxim de sis hores	No s'especifica	No més de cinc minuts	No s'especifica
Altres aspectes	Es pot suspendre en cas de sospites	El pres/a deurà sol·licitar la comunicació. El consell de direcció és	Les cartes s'anotaran a un registre. A més, les cartes	La trucada l'ha de pagar el pres/a. L'ús del telèfon es farà	En el cas d'advocats/des, hauran d'anar acreditats com a defensors a la causa del pres/a que van a visitar

	<p>de preparació d'ac delictius o si hi ha un mal comportament.</p>	<p>l'encarregat d'establir els horaris. Hi haurà màxim respecte a la intimitat, pel que els escorcolls amb un integral sols seran en casos degudament justificats.</p>	<p>rebudes pel pres/a seran obertes pel funcionari/a en presència del o la destinatària. Les cartes es poden intervindre per seguretat, per raons del tractament o "pel bon ordre de l'establiment"</p>	<p>atenent a dues raons. Bé quan la família visca lluny, bé quan haja de comunicar alguna cosa important.</p>	<p>del pres/a que van a visitar. També poden ser reclamats pel pres/a o per la família.</p>
--	---	--	---	---	---

Els horaris de les comunicacions i visites ja l'he referit a l'apartat de la legislació penitenciària, quan parlava de les NRI. En aquest document, he trobat algunes qüestions interessants que suposen una lleugera variació al que he descrit adés. Per exemple, en el referent a les comunicacions telefòniques les NRI expliquen què, generalment, es concediran dues cridades al mes per a cada pres o presa. La freqüència en l'ús del telèfon augmentarà a dues per setmana per a aquelles persones que no gaudisquen de permisos d'eixida ni tinguen periòdicament comunicacions d'altre tipus. En aquest document, inclòs, s'inclou un horari de cridades que, llevat d'excepcions, anirà des de les quatre de la vesprada fins les set.

El següent apartat del capítol del reglament que fa referència a les relacions amb l'exterior, parla del procediment per entregar paquets als presos i preses. Els articles 50 i 51 desenvolupen la normativa la qual, fonamentalment, diu:

- Els paquets hauran de ser entregats físicament al departament especialment habilitat a tal efecte
- El Consell de Direcció establirà els dies i les hores de recepció i recollida dels paquets
- Aquests seran minuciosament revisats per tal de comprovar el seu contingut

4.1.2.8.- Enfermetats i higiene.

La presó és un espai limitat i, sobretot, tancat on conviuen centenars de persones. A la presó que he estudiat, en concret, hi viuen unes mil tres-centes

persones, tan sols a la secció de compliment. En condicions ideals, la població hauria de ser de la meitat, més o menys. No oblidem que la concepció inicial i, per tant, la construcció de les cel·les passa perquè cada una d'elles l'ocupe una persona (Art. 13 de la LOGP). Això tan sols s'acomplix en determinats mòduls. La majoria de mòduls tenen les cel·les doblades, és a dir, habilitades per a dos persones mitjançant la senzilla operació de col·locar una llitera. Per tant, aquest augment de la població pot comportar una sèrie de problemes.

La neteja de la presó corre a càrrec dels mateixos presos i preses. Una de les destinacions que es poden obtenir, doncs, és la de neteja. Hi ha diverses modalitats, en aquest cas. Per exemple, segons la relació de l'annex de l'exemplar de les NRI que he consultat, tenim els i les encarregades de la neteja i manteniment del mòdul, integrada per un nombre que oscil·la de deu a quinze persones, dues persones encarregades de netejar els vàters i quatre més per a deixar net el pati. Cada grup tindrà reservades unes hores del dia per efectuar la seua comesa. A més, grups de presos i preses, en compliment de la seua destinació, netegen els corredors del centre, les dependències de comunicacions, els despatxos dels i les funcionàries, etc.

A banda de les tasques comunes pròpies de les brigades creades, la norma, en aquest cas la que es reflexa a les NRI, obliga a una sèrie de condicions higièniques individuals:

- Els i les internes deuran observar una neteja, ordre i ventilació de la cel·la adequada
- S'evitarà el magatzemament d'aliments a la cel·la
- De la mateixa manera, s'actuarà amb els medicaments
- S'impedirà que els presos i preses tinguin a la cel·la aliments peribles o que necessiten refrigeració

- S'exigirà als i les internes una adequada higiene personal (s'establix un mínim de tres dutxes setmanals)

Pel que respecta a les enfermetats, la llei contempla el dret de presos i preses a una salut integral, completa, vigilada per metges generals i, en cas de necessitat, especialistes en cada matèria (Art. 36 de la LOGP). Per a aconseguir-ho, les administracions penitenciària i sanitària establiran els convenis oportuns perquè així siga (Art. 207 del RP). A més, el RP obliga a cada centre a contar amb un metge general, un o una diplomada en infermeria i un o una auxiliar (Art. 209). Tot açò per a l'atenció primària, sense contar l'atenció especialitzada en psiquiatria o la pròpia de la unitat de mares. La LOGP estableix uns mínims sanitaris a l'article 37:

- Una infermeria amb llits suficients i material adient per atendre urgències i intervencions dentals
- Una unitat d'observació psiquiàtrica i d'atenció als i les toxicòmanes
- Una unitat per a malalties contagioses

Tot i això, es preveu la col·laboració d'especialistes i, a més, la possibilitat que els presos i preses acudisquen a centres hospitalaris (Art. 209 del RP). Recuperem l'assumpte de les enfermetats contagioses; el RP preveu algunes mesures de control d'epidèmies. L'article 219 explica que, en cas de brots d'enfermetats transmissibles, es prendran les mesures adients per al seu control. Una d'estes mesures, encara que no especificada al RP, és la posada en quarantena del mòdul afectat. Durant la meua estada a la presó, desenvolupant el treball de camp, dos mòduls distints, en períodes diferents, han estat aïllats de la

resta durant uns deu dies per dos brots diferents de varicel·la (Diari, 12/99 i 02/01).

Seguint amb les mesures higièniques, el RP ordena que a cada pres/a se li entregue en el moment de l'ingrés i, després periòdicament, articles com preservatius, allò necessari per a l'endrec personal i roba de llit (Art. 222). Així, tothom tindrà accés al servei de bugaderia (Art. 224), i les instal·lacions es desinfectaran periòdicament (Art. 225). Respecte a l'alimentació, la norma estableix que aquesta haurà de ser l'adient per a respondre a les necessitats dietètiques de la població reclusa (Art. 226).

4.2.- Relat d'etnografia-ficció sobre el context. La vida a la presó.

4.2.1.- Passa el temps.

Evidentment, l'entrada de Kike no va ser cap passeig. Encara que el recorregut siga el mateix que feia jo, ell ho va viure de forma distinta. Engabiat a una de les xicotetes cel·les d'un d'aquells furgons de la guàrdia civil, ell no va haver de mostrar el DNI, ni de recordar cap número acreditatiu. El seu passeig no va ser tal, i no va acabar al poliesportiu per sortir al cap d'una estona, sinó que finalitzà a les cel·les de la secció d'ingressos.

Detingut per tràfic de drogues, Kike tenia 27 anys i era la primera vegada que ingressava a la presó. Era, per tant, un pres dels anomenats primaris. La seua condemna era de 7 anys, i com havia estat jutjat amb el nou codi penal, sabia que l'havia d'acomplir sense redencions. El seu treball a la presó i la seua bona conducta li podien reportar beneficis traduïts en més visites, algun permís i un

possible avançament de la llibertat condicional. Però, sabia que hauria de passar-se almenys cinc anys tancat.

Aquell dia que el van dur a la presó, va ser el més novedós de tots, esdevenint tot nou per ell. A la cel·la d'ingressos el varen visitar l'assistent social i l'educador, li van fer preguntes envers la seua vida personal, la família o el barri. Després, un altre pres com ell, però que ja portava uns anys tancat, li va ensenyar les dependències i se'l va emportar a donar un passeig al pati d'un mòdul, del qual ja no recorda el número. La vesprada la va passar llegint les normes de règim interior, tractant de memoritzar tot allò que no podia fer si desitjava esquivar problemes.

Ara, quan ja porta tres anys a dintre, no li fa cap falta pensar en les normes, apreheses com les té fruit de la rutina i la convivència diària. A més, ha après que a la presó el millor és deixar-se emportar, sense convertir-se en un fre al normal desenvolupament dels esdeveniments. Per això, tot ho ha mecanitzat, sembla un autòmata. Ja de bon matí, allà a les set i mitja, quan els desperten, s'alça sempre d'un bot. El primer que fa, després de rentar-se la cara i vestir-se és fer-se el llit, ordenar una mica la roba i obrir la finestra perquè es ventile l'habitació. A les nou, els funcionaris revisaran les cel·les i comprovaran que la higiene de la mateixa acomplix uns mínims. A Kike no se li escapa que el personal de la garita cada dia ompli un informe i que si el seu personal reflexa una milloria, açò li ajudarà a tenir suport de l'educador del mòdul i, per extensió, de la Junta de Tractament

Abans, però, Kike baixa a desdejunar. S'asseu a les cadires del menjador, sempre de cara a la finestra, per poder així contemplar les vistes del matí, que inclouen la mar i unes muntanyes al fons. Pels efectes del tancament, Kike ha comprovat com la seua agudesa visual s'ha reduït, ja que a la presó les distàncies són, normalment, curtes. Per aquest motiu, cada dia tracta de forçar els ulls i observar l'horitzó. Per això, espera que la seua instància per poder visitar a l'oftalmòleg siga atesa. El got de llet, que tots suposen què és en pols, se l'empassa d'un glop, doncs mai li ha agradat. Kike no era un bon menjador, però

a la presó ha hagut de fer un esforç i ara no deixa res al plat. Sols faltaria que el que li posen al plat s'ho deixara. A més, ha pactat amb un company un intercanvi diari de galetes per una cigarreta. D'aquesta manera, té doble ració de menjar, el que li permet arribar fins a l'esmorzar sense gaires patiments.

Aquest matí, el recompte d'abans de desdejunar s'ha allargat una mica, perquè el funcionari que l'ha fet era nou i s'ha mostrat molt estricte de cara als presos. Contràriament, els funcionaris que ja porten un cert temps canvien la rigidesa per certa complacència rutinària que afavorix una convivència menys tensa. Si perd temps, ja tot va un poc desajustat, encara que tranquil·litza el fet que el retard es dega als funcionaris. Kike porta ja un any com a responsable del taller del seu mòdul, una feina que l'ajuda a entretindre's, mostrar bona conducta, progressar en el seu expedient i aprehendre una professió. Cada matí, arriba un monitor del carrer que ensenya als presos la tasca d'elaborar bosses per a una coneguda firma comercial del carrer. Kike, com a operari superior, és el nexe d'unió entre els presos del taller i el monitor. A més, queda encarregat de la custòdia de les ferramentes i de la neteja del recinte. A ell això de netejar no li agrada, però fa un esforç i, a més, es guanya unes pessetes. De fet, degut a la seua aversió a les tasques de neteja va rebutjar ingressar a la brigada de manteniment del seu mòdul. Dissortadament, la tasca al taller no li possibilita eixir del mòdul, pel que sempre es relaciona amb les mateixes persones. Però és una destinació ben valorada, amb 45 dies de redenció per trimestre treballat.

Fent bosses es passa des de les nou fins la una. Únicament descansa mitja hora, a les onze, per esmorzar. Quan baixa al pati per comprar-se un suc i unes magdalenes, sol haver molta cua. A l'hora del descans, ell sol quedar-se xerrant una mica amb el monitor, ordenant la ferramenta o donant una primera agranada. Per això, baixa un poc més tard, encara que, malgrat la cua, la seua amistat amb el responsable de l'economat el permet colar-se dels altres. Cap persona es queixa, doncs hauria d'enfrontar-se amb l'encarregat de la cafeteria, un jove corpulent casualment del mateix barri que Kike. Als bancs del pati saboreja els aliments, maleint el sol que tant es reflexa a la pista poliesportiva i que l'obliga a

tenir els ulls quasi tancats. Mentre, alguns companys amb els que manté certa amistat s'asseuen al seu costat. La conversa versa sobre anuncis de l'educador, causes noves que baixen del jutjat, especulacions sobre els nous permisos que van a donar i, finalment, acaben parlant de futbol.

A Kike aquesta estona li encanta. Un descans per respirar, un bon suc i una cigarreta amb un café calent. El que més li molesta són els favors que li demanen. Els presos que no tenen cap feina a fer es passen el dia al pati del mòdul, ja que les cel·les romanen tancades. L'avorriment els desespera i tracten d'aconseguir alguna cosa per fer. No són pocs els que li recorden què desitgen entrar al taller. Ell, responsable com és, sempre pot recomanar a un o altre i, degut a que manté certa amistat amb el monitor, té possibilitats d'incloure algun amic. Però Kike es mira molt bé a qui recomana per al taller. Primer els requerix que no tinguen cap activitat. No és la primera vegada que inclou algun alumne del poliesportiu (d'arts marciais), que es deixa el taller a les dues setmanes. També es mira la persona que és: una vegada, va introduir un xaval que acabà furtant un punxó de fer forats i l'usa per apunyalat altre pres. El monitor va ser el responsable, però la recomanació partia d'ell. I un favor a la presó significa molt, però, un error molt més.

D'onze i mitja a una el temps passa volant. Mentre les bosses s'amuntonen, la colla de presos xerra i fan broma. El finestral del taller dóna al hall del mòdul, pel que queda totalment a la vista de la garita dels funcionaris. Tothom que roman al hall els veu treballar; no són pocs els que es comuniquen a través de les finestres, però això no està permès per ser una distracció del treball. Arribada la una, Kike comença a recollir les ferramentes del taller, ja que després, seran comprovades pel monitor i pel funcionari. Aquesta és la premissa fonamental de la seua feina: que les ferramentes no desapareguen. Si la producció minva, alguna cosa funciona mal, però no es posarà en qüestionament la continuïtat del taller. Ara bé, si el que falla és el control de la ferramenta, si la seguretat es veu compromesa, tot trontolla.

Una vegada s'ha sobrepassat l'una del migdia Kike, junt a la resta de presos, van a les cel·les. Durant el trajecte es torna a juntar amb la resta de companys del mòdul; per una banda, amb les persones ocioses que vénen del pati i, per l'altra, amb aquelles que tornen de l'escola, del poliesportiu o d'altres feines fora del mòdul. Fan broma i es conten com ha anat el matí.

Kike i el seu company d'habitable, aquest ratet a la cel·la l'aprofiten per fumar-se una cigarreta. Els dos han pactat una reducció del que fumen, no ja per reduir els costos del vici, sinó per mirar per la salut. Des que està d'encarregat al taller, Kike no pot eixir al poliesportiu només que una hora el diumenge (quan ho fa el seu mòdul), i al pati no li abellix fer exercici (mentre tots el miren), a més que l'ocupació no li deixa gaire temps. Sobre la una i mitja, quan els encarregats del menjador han preparat el repartiment del dinar, uns presos baixen a menjar. Ells pertanyen al segon torn, ja que el seu mòdul, al ser dels grans, requereix dividir els presos perquè càpiguen al menjador. La planta on viuen els presos que tenen alguna ocupació, sempre baixa en segon lloc. Fa un temps, alguns funcionaris els deixaven pujar-se les safates a les cel·les, però des que aquell del taller apunyalà a un altre durant el dinar, la norma s'ha mantés estricta. Ara han de dinar tots al menjador. Sota l'atenta mirada dels funcionaris, els presos intercanvien menjar. Kike sempre es guarda una peça de fruita per a berenar. Moltes vegades, una taronja o una poma que tant li agraden li costen una cigarreta. Però ell ho paga amb satisfacció.

Quan acaben de dinar, toca pujar altra vegada a les cel·les. Són les tres menys quart i durant una hora Kike dorm la migdiada. Hi ha dies en què no dorm i dedica el temps per escriure una carta, llegir o veure la tele. Però, normalment, la son el supera i cau adormit. Una hora de descans fins les quatre menys quart, que es renta diverses vegades la cara per despertar del tot. El seu company es queixa que ha roncat molt fort i no podia quasi ni sentir la televisió. Ell riu mentre li respon que això li ha permés a l'altre sentar-se tranquil·lament al wàter per fer les seues necessitats amb la seguretat que cap persona l'observava. Les rèpliques es succeïxen mentre Kike arriba al taller. Manquen tres hores de feina i

la calor apreta. La suor que s'ha rentat després de dormir torna a brollar al taller. Menys mal que la seua activitat no requerix molt d'esforç sinó, allò seria un infern. Les hores de la vesprada se li fan més pesades, porta tot el dia fent bosses i, al final, se li fa una mica avorrit. I això que ell, amb la seua condició de responsable, pot variar una mica les tasques.

A les set han de pujar altra vegada a les cel·les per a un nou recompte. El funcionari d'ara, que ha entrat a les tres, relaxa el fet i acaba de seguida. Abans, però, han tingut vint minuts per a dutxar-se. Kike es dutxa quasi tots els dies i ara, que fa calor, tots sense excepció. No entén com pot haver-hi persones que mantenen tanta reticència a donar-se una dutxa. Per ell, la dutxa suposa un moment de relaxació i higiene gratificant. Acabat el recompte, tornen a baixar a sopar els del primer torn, mentre ell espera desesperat per les ganes de fumar que li entren. Sempre ha pensat que la presó és un mal lloc per deixar de fumar, per deixar qualsevol vici. Aconseguit evitar encendre un nou cigarret, Kike baixa a sopar. Hui hi ha truita de creïlles, plat que a ell li encisa. Això sí, la que feia sa mare i no aquesta feta amb ous en pols. Contrariat, es deixa mig sopar i ho compensa amb la taronja de més que havia aconseguit del dinar. A la cel·la, a més, guarda algunes galetes de xocolata que va demanar de l'exterior.

Quan ja s'alça de la cadira i comença a desfilat cap a la cel·la, els encarregats de la neteja esperen d'empeus amb les graneres i els motxos. Kike camina lentament, esgotat per altre dia de feina, dirigint les seues passes cap a la cel·la, on un ben merescut cigarret l'espera. Tombat al llit, fumant tranquil·lament i pensant en la seua família, espera el nou recompte de les deu. Diumenge vinent, vénen a visitar-lo els seus tios de fora.

Kike sap que la presó és avorrida. A la llarga espera perquè esdevinguen successos rellevants, com obtenció de permisos, progressió de graus o fets més pròxims com la visita de la família, convivències íntimes amb la parella o cridades telefòniques, es suma la tensió d'una convivència obligada a recintes saturats de persones en la mateixa o pitjor situació. Per això, Kike aprecia la dedicació que té. Al principi, quan va entrar com un més al taller s'ho agafà amb

resignació i pensava que allò no era més que una rutina amb què combatre una altra de pitjor. Però ara la feina li ompli, sobretot perquè ha vist com pot agafar certa responsabilitat i guanyar-se uns diners de forma honrada. Quan observa als companys de mòdul, baixant al pati per romandre allí tot el dia, sense més distracció que xerrar, passejar, veure la tele o jugar al parxís, valora encara més la seua feina.

Els pensaments li omplen el cap, portant-lo d'ací cap allà, sense límits, ni tan sols els puraments físics que definixen una presó. En aquesta situació, Kike recorda quan va convèncer al seu company de cel·la per què s'apuntara a l'escola. El seu amic era un pres apàtic, enfonsat en una perenne depressió, sense expectatives, sense res amb què dissimular el lent pas del temps. Kike li deia que havia d'aprehendre alguna cosa, que quan isquera al carrer hauria d'eixir endavant i que el que necessitava eren uns estudis. Finalment, el seu company es va apuntar a l'escola. Així, cada dia, mentre Kike va al taller, Pere dirigix les seues passes a l'àrea sociocultural. Allà es duen a terme les classes, des d'alfabetització fins a estudis universitaris. Aquests últims, són casos puntuals gestionats a través de l'UNED; poques persones cursen estudis superiors, però molts i moltes són els qui es treuen el graduat. Pere, precisament, començà traent-se el graduat i ara ja pensa en ampliar coneixements amb algun curs d'informàtica, la seua passió. A Pere també li agradaria estar a algun taller, com Kike, cobrant per treballar. Però, de moment, s'ha enganxat als estudis, que sap que això també li ajuda en el seu expedient.

Així, cada matí a les nou Pere agafa la seua carpeta i s'encamina a les aules. La imatge li recorda anys passats quan en edat d'estudiar no ho feia. A banda del que aprén, sortir del mòdul el relaxa i li permet xerrar amb el seu cosí, també empresonat però a distint mòdul. Sobretot al principi, anar a estudiar tan sols servia per distreure's, però ara li ha trobat un significat i ja comença a fer plans per a quan isca. Tot i això, la major part dels seus companys no es prenen seriosament les classes. A les èpoques d'exàmens, per exemple, s'experimenta un abandó significatiu. Pere sap que moltes persones que van amb ell a estudiar ho

fan, solament, per cancel·lar un part disciplinari o guanyar-se el favor de l'educador/a o el mestre/a.

Pere porta ja uns mesos participant a la lligueta de futbet que s'organitza a les escoles. Cada curs, els mestres proposen enllestir una competició esportiva, el que servix per fer més distreta l'experiència. Però no tan sols es centren a l'esport. Al març es commemora el dia vuit; es fan falles per Sant Josep; al setembre s'organitzen activitats per la festivitat de la Mercè, patrona de les presons; i també hi ha altres actes al Nadal i Pasqua. Es fa teatre, paelles al final de curs, misses i processons, exposicions i representacions de ball. Últimament, però, Pere està una mica decaigut. Fa unes setmanes el varen pillar xerrant amb un amic a través de la porta del mòdul. Pere anava cap a l'àrea pel passadís i l'amic estava al hall del seu mòdul. Al veure's, Pere es va parar i xerraren una mica, tal i com pogueren a través de la gruixuda porta. Un cap de serveis va imposar-li un part disciplinari, que es va traduir en una sanció que impossibilita baixar al pati per la vesprada. A l'escola pot acudir, però durant uns dies no podrà fer exercici al pati del mòdul, com a ell li agrada. Pere, al contrari que Kike, s'ha acostumat a fer uns pocs exercicis de musculació al gimnàs improvisat del mòdul. L'esforç el relaxa i no li lleva gaire temps per estudiar. Ara, es conforma amb contemplar als altres des de la finestra i roman contrariat pel fet que la sanció pugui perjudicar-li als nous permisos vinents. A més, per l'absència forçada pot arribar a perdre el torn en l'ús de les casolanes peses del gimnàs del pati.

Però el que més el desespera és l'avorriment. Acostumat com està en no parar ni un moment, quedar-se quiet unes hores a la cel·la suposa un esforç gran. Cada dia veu com el seu company, Kike, després de la migdiada baixa al taller mentre ell, sancionat, ha de romandre allí mirant la televisió. Durant aquestes hores maleïx haver-se parat al passadís, i la maledicció es mescla amb un sentiment clar d'injustícia per l'arbitrarietat de la norma.

La inactivitat a Pere li porta records de quan no feia res a la presó. Es passava les hores al mòdul, veient sempre les mateixes cares, obligat a conviure

amb gent que, en ocasions, no suportava. La visita de l'educador o del metge eren excuses per aconseguir estones diferents. Es passava les hores tremendament avorrit, deixant-se emportar, esdevenint un més. Va aprehendre que la presó no fa excessius esforços per ú mateix, que ha de ser cada persona la que mire per ella mateixa. Quan estava immers en l'apatia, no s'assabentava ni de què hi havien activitats, no coneixia les activitats físiques del poliesportiu, ni quasi les educatives de l'àrea. Xerrava de qualsevol cosa amb qualsevol persona, s'empassava programes matiners de televisió que no li interessaven, i acabava passejant pel pati a la manera de presó: de manera ràpida i donant la volta sempre al mateix punt.

La presó, recorda, té unes normes rígides de convivència que ho limiten tot. Existix una homologació clara, un horari igual per a totes i tots, unes activitats comunes. Eixir-se'n de la norma és perillós, la creativitat suposa dificultat per controlar, i una possible font de problemes. Tot es mou a base de permisos, d'instàncies, d'aprovacions. Les persones que romanen al pati saben quines possibilitats els queden per combatre el lent pas de les hores, i mai poden posar-ne en pràctica d'altres, sota el perill de ser sancionats. La seguretat i la convivència de tanta gent així ho precisen. Quan vas a un taller, les feines estan clarament marcades. Si has de fer bosses, totes hauran de ser iguals. També li vénen a la ment les queixes de Kike en aquest sentit. Per això, l'avorrimient esdevé un fort motivador cap a l'activitat, cap a qualsevol, ja siga estudiar, treballar o córrer al pati. Pere té sort, doncs mai ha estat consumidor de drogues. En cas contrari, reconeix que haguera caigut de seguida en la dependència. Enumera mentalment diversos coneguts que, davant l'avorrimient, opten molts dies per consumir qualsevol tipus de substàncies. El pati està ple de persones drogades, de joves que tracten d'alleugerar l'espera. 'Un dia que li furte al jutge', diuen somrient irònicament quan se'ls recrimina la seua actitud. La condemna sembla més curta quan vas drogat. Les estratègies contra l'avorrimient passen, també, per la droga.

4.2.2.- Normes, normes i més normes.

La sanció que ha estat imposada a Pere està prevista al reglament interior. Pere i Kike discutixen sobre les normes i el segon li explica que encara té sort, que tan sols li afecta a l'horari de la vesprada, que d'aquesta manera li deixen anar a classe. Pere diu que per ell és tant important anar a estudiar com l'exercici que fa al pati, que necessita relaxar-se, oblidar-se que està a la presó mentre fa peses. La cel·la se li fa xicoteta, l'oprimix. Diu no entendre per què l'han de sancionar. Kike li explica que són molta gent, que sense algunes normes allò seria un caos, i que, a més, ell sabia que als passadissos no es poden parar, i menys a parlar amb gent d'altres mòduls.

A Pere li molesta que Kike sembla estar d'acord amb les normes, però reconeix que té raó quan diu que ell sabia que no podia fer el què va fer. Però creu que no es mereix el càstig imposat, i espera que això no afecte als permisos. Kike tracta de calmar-lo, dient que està convençut que la falta que ha comés no significarà que es quede sense permís, a més, posa sobre la taula que ell ho compensa acudint a l'escola. Però, Pere contraataca argumentant que per ell és necessari fer exercici, distreure's, no tan sols per la seua salut sinó, de la mateixa manera, per portar bé els estudis. Pere creu haver vist un argument per seguir rebatint el seu company. Diu que si el règim està realment per a garantir l'èxit del tractament, per què a ell el sancionen deixant-lo a la cel·la. Kike diu que li permeten eixir a estudiar, que és l'activitat de tractament que ell desenvolupa. Però Pere diu que ara està més nerviós, no es centra als estudis des que se li va imposar la sanció. Diu que els funcionaris/es de seguretat no entenen res, que els dóna tot igual. Kike replica que estos treballadors i treballadores han d'involucrar-se en el tractament. Entreteusos en aquesta discussió, es veuen sorpresos per l'altaveu del mòdul. Havien començat la conversa a la cel·la,

continuant-la al pati. De sobte, l'altaveu crida a Kike. A la garita, el funcionari subjecta una carta provinent d'altra presó, unes lletres que li escriu un antic company de cel·la, ara traslladat. El treballador, acomplint estrictament la norma, obre la carta davant seu i comprova el contingut. No llig el que posa, però s'assegura que no continga res prohibit. Kike maleïx l'actitud del funcionari, doncs al sobre anava una foto personal que ell creu no deuria haver vist. Aquest fet el fa retrocedir a la discussió anterior i ara, Kike, es posa del costat de Pere.

Kike reflexiona sobre la seguretat a la presó. Li vénen al cap les llàgrimes de sa mare la primera vegada que va acudir a veure'l. La varen escorcollar de dalt a baix, regirant-li la bossa, fent-li que es llevava les sabates i la jaqueta. Podien haver-la obligada a despullar-se, però no ho van fer. La dona estava impressionada per aquells murs de formigó de diversos metres, flanquejats per filferro amb punxons. També es va quedar bocabadada observant tanta guàrdia civil. Kike es va queixar a l'assistent social, dient-li que el delinqüent era ell, que sa mare no havia fet res. L'assistent li va dir que eren les normes, que ell ací no podia entrar. Després, amb el costum, la mare de Kike va aprendre què podia i què no podia entrar a la presó. També va aprendre a comportar-se d'una forma o d'altra segons el funcionari que estiguera encarregat de les visites. Es varen acabar les llàgrimes.

En aquest sentit, Kike se n'alegra de l'aprenentatge de sa mare. Inclòs, temps després, han rist els dos recordant la cara d'esglai que portava. Ara, Kike pot, fins i tot, contar-li a sa mare incidents greus que succeïxen. No plorà gens ni mica el dia que li va contar, per exemple, com hi hagué un recompte extraordinari amb escorcolls aleatoris amb nu. Mentre Kike reia, relatant-li com el van despullar, sa mare se'l mirava fixament. També li va contar la quarantena que van passar, tancats deu dies al mòdul, per un brot aïllat de tuberculosi. La dona no feia més que demanar-li que es cuidara.

Kike reconeix interiorment haver tingut sort. També sap que si mai li han posat cap sanció, ha estat per la seua cura de mantenir-se fora de problemes, passar desapercbut i tan sols destacar per coses positives, com la d'esdevindre

responsable del taller. No es posa mai a parlar de finestra a finestra, es cuida de portar sempre l'acreditació penjada, a més de l'atenció que dedica a les ferramentes del taller. Tracta sempre amb respecte als i les funcionàries i observa mínimament les normes d'horaris i higiene. Per això, manté el seu expedient net, al contrari que molts dels seus companys de mòdul. No són pocs els que reben parts disciplinàries per arribar tard al mòdul quan tornen d'algun altre lloc, per tenir la cel·la desordenada o alçar-li la veu a algun treballador/a. Per no parlar de les sancions pel consum de drogues.

Però Kike reconeix que hi ha coses que no acaba d'entendre. No ha trobat enlloc que els xicles estiguen prohibits, però tothom sap que ho estan. A ell li encanten i no és la primera vegada que sa mare s'arrisca entrant-li'n. Igualment, un dia un funcionari el va pillar amb una mistera prohibida a la presó. Es va lliurar del part perquè era la primera vegada, i perquè tenia certa amistat amb el treballador, però quan va requerir per què no la podia tenir no va obtenir resposta, no sabia si era degut a què el funcionari no ho sabia o per què, senzillament, no volia donar-li idees de com fer un ús diferent del que tenia per definició. Els presos i preses, reflexiona Kike, aprenen a esquivar les sancions. Ja siga parant de mastegar xicle quan es creuen amb un funcionari/a, vigilant de debò quan fumen haixix o parlant de finestra a finestra amb un llenguatge manual que no fa soroll. Se les ingenien per amagar punxons amb els quals es defenen o ataquen altres persones, com ocorre de quan en quan. Amb això està tot dit, conclou Kike.

Arriba la nit, després de sopar, i el funcionari de torn els deixa una estona les cel·les obertes, pel que un conegut de Kike i Pere roman amb ells a la cel·la, xerrant i provant un haixix de qualitat que acaba de canviar per uns paquets de tabac. Convenien els tres que el producte és realment bo, sobretot pel preu que té. La veritat siga dita, el nombre de paquets de tabac ha estat menor perquè el distribuïdor tenia un deute amb l'amic de Pere i Kike, deute que, com és costum amb els presos i preses, ha anat augmentat segons el pas del temps. Julio, l'amic del qual parlem, és un vell habitant de la presó, amb una llarga condemna per

homicidi. Ara acaba de tornar d'un aïllament, d'acomplir una sanció de cinc dies per una baralla. Kike i Pere sempre han pensat que Julio està mig boig pels anys que s'ha passat entre reixes, alhora que el consideren una persona amb una dignitat altíssima. Una vesprada, mentre Julio acompanyava amb les palmes a un gitano que tocava la guitarra i cantava alguna cosa pareguda al flamenc, un xaval blanc, de coneguda ideologia nazi els va adular amb alguns qualificatius de marcat caràcter xenòfob. Julio sabia que els insults anaven dedicats al gitano, i que el blanc ho va fer encoratjat pel fet que les darreres setmanes havien arribat al mòdul alguns homens feixistes com ell.

Julio sabia de bon tros que ell podria eixir-se'n net d'aquella picabaralla, però odiava profundament que els presos i preses, independentment del color de la seua pell, malgastaren les seues energies enfrontant-se entre ells i elles i deixant tranquil·la la institució. Julio és un pres dels d'abans, acerta a reconèixer Pere. Aquella vesprada, va esclatar i li va recriminar a crits al nazi la seua actitud, dient-li que si tenia ganes de baralla anara a insultar al funcionari. El qualificatiu de covard va encendre els ànims i tots dos intercanviaren uns cops de puny i algunes patades.

Kike i Pere foren testimonis del succés, tot el pati va ser-ho, doncs era un diumenge per la vesprada. Cap pres del mòdul va anar a cridar al funcionari i cap, tampoc, va delatar als protagonistes. Ben al contrari, varen fer rotgla i deixaren què els esdeveniments succeïren. Però el funcionari aconseguí endevinar, des de la garita, qui varen ser els implicats. Ara, entre calada i calada, reflexionen recordant-ho. Julio reconeix que, tot i que el grup de gitanos no sols el respecta, sinó que ara el manté sota la seua protecció, el grup de feixistes, menys nombrós, l'ha inclòs entre els seus enemics, tot agreujat per ser blanc com ells. Però Julio no té por, ha viscut la presó d'abans, quan els enfrontaments eren constants, directes i a cara descoberta. Aquestes reflexions servixen a Julio per enllaçar amb històries d'altres èpoques, dels anys dels amotinaments, de les coordinadores de presos, de quan no hi havien mòduls, tan sols un pati i no existien els permisos. Era l'època de la Copel. A Pere i Kike els encanta sentir

històries d'aquestes. Saben que romandre amb Julio els pot comportar males mirades per part del grup de nazis, però gaudixen amb aquelles anècdotes. Reconeixen què els haguera agradat viure aquella època en què els presos eren una pinya, la solidaritat brollava i també la violència. Però Julio diu que va ser molt dur, argumenta que la presó d'ara és molt suau. L'arribada dels permisos, les separacions per mòduls, el règim FIES, les llibertats condicionals i les visites de l'exterior, entre d'altres, acabaren amb les reivindicacions.

La conversa continua envers les bandes, els grups que per diversos motius tenen cert control. Parlen desordenadament dels grups ètnics, de com els negres no es duen bé amb els moros, de com els moros no són de fiar pels blancs, mentre que els gitanos no cauen bé a ningú. Julio diu que hi ha desunió, que abans no podies parlar amb un funcionari. Kike el rebut dient que ara als espies també se'ls mira mal, no se'ls apunyala com abans, però viuen junt amb homosexuals i violadors a un mòdul concret. Per a Pere és molt millor saber que no et van a violar a les dutxes, encara que admire la dignitat dels presos i preses d'abans.

El cas és que, segons Julio, ara es mira mal als violadors, però fa anys se'ls agredia, de la mateixa manera que no s'acceptaven els abusos dels funcionaris. Kike diu que tot això no porta més que una espiral de violència, i que els que tenen la paella pel mànec no són els presos i preses. Julio anteposa la dignitat, encara que reconeix que ara és molt difícil, ja que actualment cadascú mira per ell i ella, tractant d'eixir quan abans millor. En aquest punt està la conversa, quan el funcionari els diu que és hora de tancar les cel·les.

Pere i Kike tarden en adormir-se, i encara que no es diuen res, els dos romanen una estona donant-li voltes al cap, envers la xerrada amb Julio. Els dos saben que ells fan el mateix que criticava el seu amic, tractar de portar el millor possible la seua condemna, sense posar-se en problemes, passant desapercebuts. Al matí següent, Pere reconeix al seu company que ha dormit mal, que ha tingut inclús remordiments després de les paraules de Julio per no haver estat més solidari. Kike argumenta que això són bobades, que cadascú ja té prou amb la

seua condemna, que sols faltava que haguera de mirar pels altres. Pere rebut dient que està bé que els presos i preses s'ajuden, que la presó es faria més suportable i que han de reclamar els seus drets. Kike no està d'acord, diu que no es pot canviar res i que l'únic que pots guanyar són sancions i denegacions de permisos. Però, Pere afegix que ell tampoc vol anar tant enllà, que no pretén declarar la guerra als i les funcionàries, sinó respectar algunes normes entre els presos i preses.

L'escola i el taller els separa, però els dos avancen en els seues pensaments i prompte arriba la migdiada, que hui és substituïda per una apassionada conversa. Pere posa sobre la taula, per començar, que els presos i preses no deurién furtar-se entre ells i elles. Els dos saben que els robatoris entre interns/es no estan permesos, no ja per les normes escrites sinó per un suposat codi de presó. Tot i que això no és distint del carrer, a la presó succeïx amb certes matisacions ja que, encara que qualsevol pres estaria legitimat a prendre's la justícia lliurement, per exemple, es donen casos de robatoris que queden impunes. Pere diu que és injust que un pres, per ser més fort, pugui furtar-li a un altre el que vulga. Kike està d'acord, contant alguns casos de presos que per tenir molta condemna, estar a dintre per delictes violents o viure a determinats mòduls, semblen tenir immunitat. Els dos convenien què això no ha canviat tant de l'època de la que parlaven amb Julio. Kike diu que és molt injust que un pres, amb molta musculatura, abuse d'un altre i després baixi el cap davant d'un funcionari que li pugui faltar al respecte o, fins i tot, davant un altre pres que gaudisca de certa reputació.

Pere diu que l'altre dia varen estudiar algunes coses de Sociologia i veieren com les persones obeïxen normes que no estan escrites. Per exemple, la norma de l'intercanvi de productes que fan a la presó és un exemple. No és un cas especial, perquè al carrer es fa però, si ho és el fet que el deute augmenti quan el pagament s'ajorna. És una adaptació d'una norma del carrer a les característiques de presó, diu Pere que els va explicar el professor. A la llista de normes, Kike afegix el no delatar-se i no ser massa amic dels i les funcionàries.

Pere bota i diu que això ja no existix. Què no delatar-se val, però que tots els presos i preses xarren amb els i les funcionàries. Inclús juguen al videojoc junts a les cel·les. Pere creu que això es diu, però cap persona ho aconsegueix, a cap persona li passa res per parlar relaxadament amb un funcionari. Per això, pensa, aquesta norma està desapareguent. Kike li recorda que encara queden certs mòduls on això és sagrat, i molts presos els quals si que observen aquesta regla.

Malgrat la falta de sancions, certes coses que abans no podies fer i que ara es permeten, en certa manera ho són, de permissibles, sempre i quan no perjudiquen a ningú, tracta de concloure Pere. Continua exposant que si un dia alguna persona sospita d'algú, en el sentit que per xerrar amb un funcionari s'ha assabentat aquest, posem per cas, de l'entrada de droga i això ha comportat una sanció, el conflicte entre presos està servit. Kike diu estar d'acord en què no causar problemes als i les altres és sagrat. La supervivència a la presó depèn que no perjudiquen a ningú. Kike, més experimentat que el seu company en aspectes de treball a la presó, li explica que, per exemple al taller, es mira molt la feina que fa cadascú. El sou que cobren no depèn del que produïxen, però si una persona mandrosa retarda la producció i això no agrada al monitor, la resta de presos recriminen al pres problemàtic la seua actitud. Soltadament, Pere recorda en veu alta la quantitat de discussions que mantenen els membres de la brigada de neteja del mòdul perquè un o altre deixa de fer allò del que s'ha quedat encarregat.

Una cigarreta, ja prevista en el pla de reducció del tabac que han acordat Pere i Kike, els acompanya la discussió. Kike li explica que ell, com a encarregat del taller, ha de vetllar per què tots els que entren a treballar allí vagen a un ritme mínim. Diu que ell tampoc és ningú per exigir morir-se al treball, però que tampoc pot tolerar gent que vaja allí únicament per eixir del pati i guanyar diners. S'ha d'aconseguir, diu Kike. Pere rebutja que hi ha encarregats de grups de treball que si que es creuen que estan al carrer i, per tenir certa responsabilitat, ja actuen com autèntics dèspotes. Obliden que estan a la presó, continua Pere, i obliden igualment que tots són presos i preses, que per a manar ja estan els i les

funcionàries. Kike hi està d'acord i diu que ell no va amb males idees perseguint a cap persona, però que si el taller no funciona, també es perjudica a la resta de presos que si que acomplixen. Aquesta nova direcció de la conversa els sobrepassa, doncs el fet que alguns presos estiguen per damunt d'uns altres i, fins a quin punt es pot exercir un domini entre persones preses, resulta un tema apassionant com conflictiu.

L'altaveu trona, una vegada finalitzat el període de descans de la vesprada. És l'últim dia que li queda a Pere de sanció i Kike ha de baixar al taller. Però, com és l'encarregat, pot arribar uns minuts més tard, ja que té conveniat amb altre company que aquest el suplisca en les seues funcions si ell no està. D'aquesta manera, els dos guanyen. Kike pot relaxar-se una mica de quan en quan i l'altre guanya punts per a, en un futur pròxim, convertir-se en el nou responsable. Kike es retarda, doncs li ve al cap una pel·lícula d'aquelles americanes envers la presó, a la qual es donaven casos com els que contava Julio de normes estrictes. En aquella cinta es mostrava com, inclús, hi havia un cap absolut que impartia justícia. Pere diu que allí això no es dona, que les normes no estan escrites, sinó que passen de presos/es a presos/es. Kike assentix, d'acord com està en què les normes dels presos i preses no estan escrites enlloc, però explica que si hi ha gent que les respeta més i posa cert èmfasi en què les altres persones les observen. Kike ho enllaça amb la pel·lícula i argumenta que al final, el que feia de justicier, estava d'acord amb l'alcaide de la presó. Pere diu que són arguments *xorra*, que ell no ha vist cap persona que col·labore amb la direcció per conduir els presos i preses, que tan sols les normes són fruit de la convivència i d'una època en què el col·lectiu presidiari estava més unit, i feia força en contra de la institució. Ara, les normes es van relaxant, encara que hi ha excepcions i gent a la que li sembla mal. En això estan quan l'altaveu els interromp. És la veu d'un funcionari reclamant la presència immediata de Kike al taller.

No és normal que el reclamen tant prompte, tan sols s'ha passat cinc minuts. Kike tem alguna cosa dolenta i els seus pensaments es confirmen quan veu al hall del mòdul, just davant de la porta que dona accés al taller, al

funcionari i al seu company de treball. Ràpidament, li explica el funcionari que al recompte de ferramentes se n'ha adonat que manca un punxó. És un instrument per fer els forats a les bosses per tal de col·locar les anses. Kike assumix que ell ha contat les eines abans de dinar, i hi estaven totes al seu lloc. El funcionari demana explicacions i els exigeix que aparega el punxó prompte. Els dos saben de la gravetat del fet que falten ferramentes i de la responsabilitat que tenen.

Kike entra al taller i en veu alta explica què passa i demana si alguna persona ha agafat el punxó. Reconeix públicament que ell ha fet el recompte abans de dinar, però quan encara estaven tots a dintre del taller, pel qual qualsevol d'ells el pot haver agafat. Ja no els parla com un responsable, el to de veu emprat remarca la seua condició de pres, de company. Cap persona reconeix haver agafat el punxó i, espontàniament, dos presos comencen a regirar sota les caixes de material per tal de buscar-lo. Molts d'ells pensen que cercar-lo és un tràmit doncs saben que, si un d'ells l'ha agafat, ja el tindrà fora i no va a alçar la mà per delatar-se. Més persones s'unixen a la recerca de l'eina, però aquesta no apareix. Kike s'enfada, la tensió augmenta, i els recorda que ell com a responsable pot ser sancionat. El següent pas és informar al funcionari qui, immediatament, li anuncia que ha d'avisar al cap de serveis per tal que es faça càrrec de la situació.

Kike torna al taller, on la resta han représ la feina de fer les bosses. Mentre s'hi posa, llença un insult a l'aire i en veu alta, dirigit a qui haja fet desaparèixer el punxó. Un pres, per conciliar, diu que pot haver sigut un error i que, tal vegada, no passe res. Molts se'l miren acusant-lo d'ingenu. Un altre pres diu que tots saben que un punxó sols té una utilitat fora del taller, i que és una mala feina posar en aquest compromís a Kike. Ara, qualsevol dia, algú usarà l'eina per ajustar els comptes amb altra persona. Tots saben que un episodi de violència està al caure. Un dels presos es queixa i diu que la gent hauria de parlar més i dialogar, però que a la presó la major part de la gent és analfabeta i no sap dialogar. Altre li contesta i diu que, més que una falta de costum, és la tensió de

la convivència. Estar tancat per obligació i conviure amb gent que pot ser no t'agrade crea tensió, i això ha d'eixir per algun costat.

La conversa s'anima mentre no arriben les notícies de seguretat. Un dels presos més veterans reclama que la gent que estiga tensa i necessite treure-la, que es pegue cabotades contra la paret o s'enfronte als funcionaris, però que no apunyale a un altre per qualsevol cosa i pose, a més, en un compromís a Kike. Aquest està callat, escoltant els seus companys, mentre especula mentalment sobre les conseqüències del seu error. Maleïx haver-se fiat dels seues companys, haver relaxat la vigilància i pensa una i altra vegada qui de tots tindrà el punxó. També pot ser, pensa, que ún d'ells tan sols l'haja furtat per donar-li'l a altre pres que el necessite. Un favor molt gran, conclou, però que comprensiblement es pot fer cercant protecció o cancel·lar deutes. Les opinions dels seus companys, en ocasions a crits, el retornen a la realitat. El pres que està a la seua dreta, en aquell moment explica com en els últims dos anys han mort tres presos de forma violenta, és a dir, apunyalats. Diu que això és una barbaritat, que les coses es deurién quedar en colps, però no arribar a les armes. Usar punxons és massa violent.

L'ajudant de Kike com a responsable substitut del taller opina que la violència no és sols apunyalat a algú, que violència, diu, també hi ha dels funcionaris quan et posen un part disciplinari injust, perquè ells volen. Violència també és, explica, que et deneguen un permís o la llibertat condicional o, més greu, que no deixen entrar a la teua companya a un vis-a-vis perquè s'ha oblidat el DNI. El que vol arribar a dir, repetix, és que la presó també és violenta de cara a ells, pel que tampoc tenen tota la culpa de les baralles i agressions que hi ha. En aquest punt, Kike intervé i explica que està d'acord però que ara, molta gent estarà ansiosa sabent que un punxó roman amagat i que algú de tots és el destinatari. A banda de l'ansietat que li han creat a ell. De totes maneres, el rebat un xic jove que porta tan sols un any a la presó, tots saben ben bé que punxons amagats hi ha més que el que s'ha perdut del taller, que els presos en fabriquen

amb els ganxos dels radiadors, les potes dels llits o qualsevol altre objecte que es preste a una modificació.

4.2.3.- Escorcoll extraordinari.

Una dotzena de funcionaris entren al mòdul dirigits pel cap de serveis, fet que els interromp la conversa. Ja saben el què passarà a continuació: escorcoll especial. La qüestió és que el funcionari, a l'adonar-se'n prompte de la desaparició, ha paralitzat les eixides del mòdul i cap persona ha pogut assistir a les activitats programades fora del departament, intentant així que el punxó no sortira del mòdul. La decisió atén a raons de seguretat que, en aquest cas, han pesat molt més que les exigències del tractament. Un punxó s'ha perdut i la situació de perill és manifesta. El funcionari envia a totes les persones a les seues cel·les, ràpidament. El cap de serveis, però, requereix la presència de Kike. Aquest tremola sabedor com és de la rigidesa del funcionari en cap, tem que el faça a ell responsable directe de la pèrdua. Kike li conta el què ha passat, tractant d'aparentar seguretat i semblar creïble per no alçar suspicàcies. El cap de serveis tan sols l'interromp per conèixer com és l'eina en qüestió i per preguntar-li si sospita d'algú en concret. Kike maleïx que el pose en aquest compromís, però mai de la vida donaria cap nom, sota el perill de posar-se ell mateix en un clar risc vital. Seguidament, li mostra al cap de serveis un punxó idèntic a l'extraviat.

L'escorcoll s'allarga més de dues hores. Els funcionaris, en grups de dos o tres, revisen cada racó de les cel·les, alcen els matalassos, regiren la roba desordenant-la totalment, aboquen llibres a terra, requisen aparells de televisió, i fan moltes preguntes. A banda de buscar el punxó, els funcionaris troben i s'emporten altres objectes no permesos, com misteres amb rodeta d'encendre, quantitats ínfimes de haixix, paper de fumar o algun pòster. Molts presos tracten queixar-se pel desordre creat a les seues dependències i per la injustícia de

veure's en situació de ser sancionats per aquests requisaments esmentats, quan ells no tenen res a veure amb el punxó. Però l'escorcoll és general i indiscriminat. Quan tot acaba amb les cel·les es continua amb el pati, el taller, el menjador, la cafeteria i totes i cadascuna de les dependències del mòdul. Quasi tres hores de recerca en les quals Kike prega encoratjadament que aparega el maleït instrument. Però els seus precs no obtenen resposta i el punxó no apareix.

L'hora de sopar és també l'hora de contar-se uns als altres com ha anat l'escorcoll. Cada pres conta les seues vivències, i a cap d'ells se li escapa que la resta fa de l'experiència una aventura exagerada. És la presó, pensa Kike. La major part es queixen que els funcionaris ho regiren tot i així ho deixen, a banda de l'arbitrarietat mostrada a l'hora de requisar les coses. Tots es sorprenen de la minuciositat de la recerca, ja que els funcionaris han fet mostra de conèixer molt bé les cel·les, cada racó o amagatall possible. També fan referència a les cares de decepció quan veien què el punxó no apareixia. Però, el sopar per torns impossibilita que els presos d'una planta tinguin contacte amb la resta fins al dia següent, el que dona peu a diversos rumors envers com ha anat l'escorcoll als altres presos. Diverses persones conten com han sentit crits i colps, mostra de la brutalitat d'algun funcionari cap algun pres. Cap d'ells pot assegurar de qui es tractava, però s'arrisquen identificant les possibles veus. Un dels presos del taller, dirigint-se a Kike, argumenta que això també és violència.

L'afer del punxó ha ocupat tota l'existència de Kike, i també de Pere, durant tot un dia. Casualment, quan més intenses converses estaven mantenint envers la presó, els ha tocat viure de primera mà la desesperança d'un episodi com aquest. Pere observa preocupat a Kike i, recordant com aquest el va ajudar a ell, ara sent la necessitat de ser igualment útil, ara que el seu amic el necessita. Kike està ansiós tement que, després d'un any de responsable del taller, i de mantenir un expedient a la presó lliure de sancions, tot pot esvaïr-se i perdre el que tant li ha costat. Pere tracta de tranquil·litzar el seu amic dient que tant el funcionari com el monitor saben que ha treballat bé aquest any i que és un bon responsable. Inclús, li recorda que té un parell de fulles meritòries pel seu bon

afany. Però Kike no alça l'ànim, i argumenta que dos incidents amb punxons en el període en què ell és el responsable són excessius, i que els de seguretat pressionaran perquè ell desaparega del taller. Pere no sap com distreure el seu amic i, de moment, li aconsella que una bona cosa serà no dir-li res a sa mare.

El comentari de Pere recorda a Kike que aquest diumenge té visita. Ja li ho va recordar sa mare ahir, quan va parlar amb ella per telèfon. Vénen els seus tios de fora, als qui fa més d'any i mig que no veu. No recorda haver sentit de sa mare si venien també les cosines, i és que hi havia cua al telèfon i no va poder parlar més que els cinc minuts reglamentaris. Kike sempre els demana per carta als tios que porten a les filles, per no oblidar-se de com és una cara bonica de dona.

Diumenge pel mati, Kike s'afeita i es dutxa i tracta de vestir-se adequadament per a l'ocasió. Per a un pres, sempre és important que la família els veja amb bon aspecte, més que res perquè no es preocupen. Kike es queda absort en aquests pensaments, reflexionant en com feia un parell de setmanes que no s'afaitava i com ara, quasi instintivament, roman enfront de l'espill i amb la maquineta a les mans. Es reconeix nerviós, no vol que les dues hores que passarà amb els tios siguin una mala experiència per a cap de tots, no vol plors, encara que també sap que serà difícil, sobretot a l'hora del comiat.

4.2.4.- Un esdeveniment especial: visita.

Els tios i les cosines, ja que per a alegria de Kike han vingut les cosines, han passat la nit a casa dels seus pares. Són dues hores de visita a una habitació reduïda. En altres ocasions, la visita ha estat tan sols d'una hora, degut a que la combinava amb una hora de visita íntima amb la seua companya del carrer. Ara, lliure i sense compromís, Kike sols rep visites de familiars i amics varons. Ja feia temps que no es veien i els abraços inicials denoten què l'afectivitat no ha minvat. Kike fa un primer gran esforç per no plorar, però sa tia vessa algunes

llàgrimes irremeiablement. La conversa comença amb les inevitables preguntes sobre l'estat general d'ell, alguns comentaris de Kike envers la bellesa de les seues cosines, i les notícies sobre la resta de la família. Al final, acaba convertint-se en un monòleg de Kike explicant la vida a la presó, nous esdeveniments i responent a les continues preguntes que li fan. Son tio parla menys, però sa tia no fa més que requerir-li sobre el menjar, la salut i les malalties. Les cosines el miren bocabadades i Kike aprofita per impressionar-les adornant el relat amb algunes anècdotes. Es mostra segur i tranquil, el que sap que acaba per tranquil·litzar-los a tots i totes. A més, tampoc desconeix que tot el que conte arribarà després a la família en la seua totalitat i a sa mare, en particular. Que la família es quede més tranquil·la i patisca menys, és un fet que ajuda molt al pres, pensa Kike. Les dues hores passen volant i arriba el moment més difícil, el comiat. Si la conversa és fluida, la persona presa pot arribar a evadir-se mentalment de la situació de tancament, i és el final de la visita el que el retorna a la condició de pres. Els ulls se li omplen de llàgrima, igual que a les cosines i sa tia, pensant cadascú interiorment si es tornaran a veure i, sobretot, quan. Els desitjos són de tornar-se a veure prompte, de cuidar-se i no posar-se en embolics. Kike tracta de gravar cada imatge, per tal que li duren uns dies a la memòria i poder tenir alguns records pròxims als que aferrar-se.

La tornada al mòdul és lenta i el dinar es fa pesat. Kike arrastra els peus com tractant de retardar l'arribada a la normalitat. Tants records li han vingut a la ment que ara es troba desconsolat. Es maleïx per no acostumar-se mai, per passar-s'ho sempre mal després d'una visita. Recorda instintivament quan venia a visitar-lo Laia, la que va ser la seua companya, o quan ve sa mare i els comiats es fan interminables i tremendament durs. No t'acostumes, pensa Kike, concretant un fenomen que afecta a la major part dels presos i preses. Almenys, continua reflexionant, tinc qui vinga a veure'm, no com altra gent que no rep visites. Ell preferix passar aquests moments durs del comiat a que no el visite cap persona. Al cap i a la fi, les llàgrimes duren unes hores, mentre després resta la seguretat de saber que hi ha persones al carrer que se'n recorden d'ell, que

l'acolliran quan isca, com ho fan quan ix de permís. Estar sol a la presó i sol al carrer ha de ser duríssim, conclou interiorment Kike.

Per la seua banda, els tios i les cosines ixen de presó aliviats, doncs no són escorcollats de nou i perquè la presó sempre els violenta, a més que esdevé impossible dissimular que estan afectats per deixar allà a Kike i no poder endur-se'l amb ells. Els primers minuts al cotxe són de silenci i reflexió personal però, a poc a poc, la conversa naix i comenten com han vist a Kike, que prim està, que se li nota més a la cara, que sembla segur, què esta bé tot i estar tancat, que han de buscar-li alguna cosa per a quan isca, què han d'escriure-li. La família de Kike es troba a molta gent com ells a la presó, moltes famílies que han vingut al mateix, a no deixar que els seus amics i amigues es desarrelen. L'aparcament està ple i la cua de comunicacions denota molta activitat. Moltes mares carreguen amb bosses plenes de roba i menjar, les famílies gitanes són les més nombroses. Les matrícules dels cotxes indiquen que hi ha gent que ve de fora, però la majoria són de les rodalies.

Els tios enceten el camí de retorn a casa i en el trajecte parlen per telèfon amb la mare de Kike, qui els desenvolupa un autèntic interrogatori. La visita de hui la podia haver feta ella, com desitjava, però els va cedir l'oportunitat a la seua germana i el cunyat, ja que els venia bé. Per això, per no haver vist el seu fill, està àvida de notícies i més des d'un punt de vista que no és el seu. La seua germana tracta de contar-li el que creu convenient, no li conta l'afer del punxó, i el descriu millorat físicament. Fins el mes vinent, a sa mare tan sols li restarà el consol de les cartes i les dues converses telefòniques setmanals.

Mentre uns desfan el camí fet, la vida rutinària no s'atura a la presó. El temps passa. En això, Pere i Kike se n'adonen que manca tan sols una setmana perquè la junta comence a decidir quines persones eixiran de permís. El tràmit es repetix cada quaranta cinc dies, però cap pres o presa s'acostuma al fet, cap persona roman tranquil·la. En el cas de Kike, el nerviosisme quasi intrínsec de la situació d'espera es veu agreujat per la pèrdua del punxó. Tot i acomplir el requisit d'haver superat ja una quarta part de la condemna, i haver-se vist

beneficiat anteriorment amb altres permisos, no sap ben bé si la junta confirmarà la confiança dipositada en ell després del succés del taller. Pere ho té més clar, ja que l'educador li va comentar que no creia que la sanció de pati li afectara als permisos. Els càlculs i discussions es generalitzen al menjador, als corredors, a la sala de jocs, als bancs del pati i al taller. Un pres espera començar a eixir tres dies de permís després de portar uns mesos a l'escola, mentre altre es queixa que la gent que es droga ho té fàcil, tan sols ha de deixar de consumir per què la junta constate una milloria. Un altre pres diu que té raó, que si et portes bé sempre mai no millores, que l'adequat és portar-se mal i després millorar. Kike coneix bé les regles i assessora sempre que pot a d'altres presos. Molts d'ells fan càlculs erronis, fent cas als infinits rumors que circulen per presó. A Kike li toca un permís de tres dies, perquè no creu que li'l augmenten a sis.

Encara recorda el primer permís del que va gaudir. Recordarà sempre el nom del fiscal que el va recurrir. Resulta que la junta li va concedir tres dies de permís al Nadal i ell ho va comunicar a la família. El dinar de Nadal anava a ser el retrobament amb els seus. Ja estava negociat amb l'educador qui, valorant la seua tasca al taller, va apostar per ell a la junta. Però el fiscal ho va recórrer al jutge i, tot i que aquest finalment li'l va concedir, va eixir un mes més tard, al gener. Encara recorda les llàgrimes i queixes de sa mare, i de com ell va estar a punt de deixar-se el taller i la bona conducta. Però Kike es consola fàcil, i més tenint present els casos de companys i companyes als quals els passa pitjor. Hi ha gent, per exemple, que veu denegat el permís per la junta, aleshores recorre i guanya al jutjat, així ha d'acomplir els permisos de fa molt de temps a deshora, és a dir, sense eixir com els i les altres. També hi ha casos, recorda Kike, de persones que no s'atreixen a recórrer al jutge tement represalies de la junta.

La vesprada al taller transcorre amb normalitat. Ja estan immersos a la setmana decisiva i, tan sols les opinions envers els permisos, aconseguixen desplaçar les especulacions envers el punxó. Un xic nou assegura haver sentit que la junta pensa posar-se dura amb aquest mòdul pel tema de l'eina extraviada. Un altre pres més veterà diu que a ell no li importa, que li toca per llei eixir i que

si no ho fa ho portarà al jutge. Diu aquest pres que ja es va fotre prou quan estava encarregat de la cafeteria i no el deixaven eixir per a no deixar desabastit el servei. Kike no s'arriba a creure allò que si et fas imprescindible a un destí trobes dificultats per eixir al carrer, però si que comença a témer restriccions pel tema del punxó. En això, veuen passar a l'educador. Hui es passarà el dia atenent a presos, comentant-los el tema dels permisos. Els del taller es posen ansiosos, sabedors que les notícies estan al caure i que ells no poden anar a fer la pilota a l'educador, llevat que ell els cride.

L'altaveu trona cridant a Kike. L'educador busca entre molts papers el seu expedient. Comença a parlar però no deixa entreveure la decisió de la junta. Abans, vol saber l'opinió del pres envers el succés del taller. Kike parla mostrant-se penedit, malgrat tractar de transmetre que ell no sap res del punxó. Una relliscada seria fatal, però la junta ha apostat per ell i la notícia dels tres dies concedits alleugen l'ansietat acumulada en les darreres últimes setmanes. L'educador assegura que la junta està satisfeta amb la seua trajectòria, i que ell, personalment, sap que no està directament involucrat en la desaparició de la ferramenta. Tot i això, desitja a Kike que gaudisca del permís.

A Pere també li l'han concedit, i a molta gent del mòdul. Finalment, no hi ha hagut un descens de la confiança al departament, com pronosticaven alguns. Encara i tot, molta gent s'ha quedat sense eixida. Els dies anteriors són un contrast ple de significat entre qui es queda i qui se'n va. Els que se'n van, fan cua al telèfon per anunciar la partida, i tractar que tot estiga disposat fora, per tal que alguna persona vinga a recollir-los. Els que es queden, observen amb resignació la satisfacció dels altres, malhumorats alguns, decaiguts altres. La nit anterior a la partida, Pere i Kike saboregen una cigarreta de més, tot celebrant que durant tres nits dormiran als seus llits. Mentre calen llargament el fum, s'intercanvien els plans que han fet pels tres dies de permís. Sortiran divendres de matí i tornaran el dilluns a la mateixa hora. Entre les previsions, estar amb la família, retrobar els i les amigues, menjar allò que els agrada, anar una mica de festa i descansar poc.

Divendres de mati el hall del mòdul s'omple de bosses i cares de satisfacció. L'espera és llarga i les persones que es queden tracten d'arrancar favors dels qui se'n van, tal i com llançar una carta al correu, visitar algun amic, cridar per telèfon o comprar-los alguna cosa. L'eixida és lenta, pels tràmits corresponents, però un degoteig de persones deixa els murs per enfrontar-se amb la realitat del carrer. Durant tres dies, els i les afortunades omplen les panxes de bon menjar, els cors d'afecte i les consciències de desitjos de llibertat.

La tornada és més penosa. Dilluns ben aviat estan tots i totes a l'entrada, sense excepció. Pere i Kike es saluden i constaten com del seu mòdul han tornat tots. Les primeres paraules són de queixa pel poc temps, per com una vegada arribat el dissabte per la vesprada ja havien d'estar calculant com tornar. Kike té la mateixa sensació que quan s'acaba una visita, la desesperança de tornar a dintre, sense saber quan tornarà a gaudir de la llibertat. La llibertat és el més bonic, sentència un company de departament que feia les mateixes reflexions però en veu alta. Pere diu que ha fet tot el que tenia previst, que no ha descansat gaire i que li ha costat molt tornar. Per la conversa que s'establix, Kike conclou que la majoria ha dormit poc per la manca de temps i les moltes coses a fer, i que, en quasi tots els casos, s'han acomplert les previsions envers el menjar, la festa i la companyia familiar.

Ja al taller, els qui s'han quedat li pregunten com ha anat, esperant prompte ser ells els que retornen. Un pres anuncia que ell no tornaria, que agafaria un tren i desapareixeria. Afegix que el pres té dret a fugar-se, recollint una vella llegenda que encara circula a dintre. Kike diu que no val la pena, que per a la condemna que li queda més val acabar de pagar-la. L'altre respon que, en cas de no delinquir durant la fuga, la pena que et cau per no haver tornat és poca cosa. Però Kike el rebutja, contestant que després estàs a la presó sense permisos ni tercer grau ni res, pagant la condemna a pols, com diuen allà. A més, afegix que això del dret és una xorrada, que a la llei s'explica clarament que, ben al contrari, el pres o presa té l'obligació de romandre tancat. En això estan, quan Kike pregunta per dos companys del taller a qui, de sobte, troba a faltar. Un altre pres

posa cara de circumstàncies i, de seguida, el responsable del taller endevina que hi ha festa. Hauran entrat droga, conclou Kike, i han canviat la feina de fer bosses per un dia de viatge psicotròpic. Haurà d'avisar el monitor qui, segurament, els farà fora del taller. Kike no entén com es pot perdre la feina tan fàcilment.

Un dels xics absents del taller estava a punt d'aconseguir eixir en tercer grau. Havia acomplert ja les tres quartes parts de la condemna, requisit necessari per eixir en semilibertat. Però la junta, a més, valora el comportament de la persona i la vida que es preveu vaja a portar en aquest règim. Kike està absorrt en estos pensaments, sentint-se, en part, responsable de ser ell qui done part al monitor de l'absència del jove. Encara que volguera tapar-lo, finalment tot es sabia i quedaria ell d'encobridor i malament davant del monitor. Per això, Kike decidix no ajudar el company pres, tot i que sap que eixa actitud el pot perjudicar en les seues relacions. Però ja està prou compromés amb el punxó com per apostar per una persona que es deixa dur per les drogues. Kike treu el tema a la cel·la mentre, amb Pere i Julio, repetixen la convivència al voltant d'uns grams d'haixix. Julio l'ha aconseguida després de l'últim permís, atent com està a les noves adquisicions de companys presos. Aquest, recomana a Kike que no pose la mà al foc per persones enganxades a la droga, però que tracte que no es sapiga que ha estat ell el que l'ha delatat. Si el monitor se n'adona de l'absència, que diga la veritat, però en cas que passe desapercebuda que no siga ell qui ho delate. Kike assentix i diu que en aquest cas eren dues persones, el que convertix les absències en clares. Pere lamenta que pugua perdre el tercer grau i es queixa que no és just que una persona estiga dos mesos esperant anar-se'n al CIS (Centre d'Inserció Social), quan ja sap que el seu nom està a la pantalla de l'ordinador que així ho acredita. Julio diu que la junta juga amb això, primer et diuen que te'n vas i, després, esperen a veure la teua reacció durant un temps. Kike reconeix que ha de ser tremendament ansiós estar a la presó sabent que el teu lloc està fora, encara que siga a un lloc on vas a dormir i tens un horari estricte que acomplir. A més, li ve al cap que aquest xic havia demostrat que tenia un

contracte de treball al carrer per a beneficiar-se del règim en semilibertat. Ara, en cas que se li cancel·le el tercer grau, perdrà també el treball.

Julio vol consolar-lo. Argumenta que això li passa per prendre responsabilitats a la presó, que si no fora l'encarregat del taller això no li passaria, no hauria de prendre aquestes decisions. Diu que la presó aconseguix que els presos i preses es barallen per aquestes coses, perquè creen privilegis i, per tant, desigualtats amb tant de responsable. Però també li explica que al CIS, fan anàlisis sorpressius per detectar consum de droga i que aquesta persona, tard o d'hora, haguera donat positiu, pel que hauria regresat a la presó, perdent el treball i la semilibertat. Kike reconeix que això és veritat i que hauria estat pitjor aquest cas que el que es pot donar ara. Amb estos pensaments i l'efecte del haixix agafa la son.

4.2.5.- Un apunyalament.

La notícia arriba com un llamp a totes les dependències de presó. La claredat de la mateixa es difumina segons s'allunya del lloc de succés. Un pres del departament de Kike, ha apunyalat un altre amb el famós punxó. L'estat de la víctima i la identitat d'ambdós varia segons el lloc de presó on es conte. El que està clar és que, al mòdul en concret, tots saben qui són i perquè ha succeït. Julio corre a comunicar-li-ho a Kike, per assegurar-li que queda ben clar que ell queda lliure de la desaparició del punxó. Kike no està tan segur i diu que un apunyalament és un fet greu que el pot esquitxar perfectament. Julio li conta que el que ha apunyalat a l'altre és el company de cel·la d'un dels dos xics que havia faltat al taller per culpa de la droga, no el del tercer grau, sinó l'altre, i que sembla ser que s'havien intercanviat favors, droga per punxó. Kike se'l mira perplex i, tot i que la història és versemblant, no acaba d'entendre com es pot provar això. Julio assegura que no s'ho ha inventat ell, que corre el rumor que un

dels dos ja ho ha contat tot, se'ls han endut a aïllament i ara hi ha junta per tractar el tema. Kike pregunta per la víctima i Julio diu que pensa està a punt de morir. Sembla ser que l'apunyament ha estat al gimnàs habilitat als vestuaris del pati, i que han tardat un temps en treure a la persona d'allà. Pere, present a la conversa, tem que ara tanquen el gimnàs durant una temporada. Julio el contradia i diu que això enfadaria a la gent, que el gimnàs no té la culpa. La conversa entre els tres amics continua.

La persona apunyalada era negra i estava a punt d'aconseguir la llibertat condicional. Julio, qui sempre pren la paraula, mostrant-se segur i experimentat, comenta que tot respon a un ajust de comptes. Sembla ser, diu, que l'agressor, de raça blanca, tenia tractes amb un grup de negres que es dedicava al tràfic de droga a la presó. Uns deutes havien trencat els pactes i l'agressor, sabent-se amenaçat, ha decidit prendre la iniciativa. Pere el qualifica de boig, argumentant que qualsevol negre tractarà de venjar l'agressió. Però Julio creu que ho tenia ben pensat, que ara el refugiaran a aïllament i d'allí el traslladaran a altra la presó. Pere contraresta dient que les notícies volen a la presó i que altres negres l'agrediran allà on vaja. Julio ho dubta, dient que tampoc hi ha tanta fidelitat entre els negres com la que hi ha entre els i les gitanes. Kike diu que havia parlat alguna vegada amb el xaval negre, que l'havia demanat entrar al taller i que no el va recomanar perquè estava a punt d'eixir en llibertat condicional.

Julio es sorprén, argumentant que l'agressor podria haver triat una persona amb menys expectatives de sortir. Malgrat l'argument macabre, els tres amics convenien en què el xic negre era afortunat, per haver obtés l'anomenat quart grau penitenciari, és a dir, la llibertat condicional. Pere, confós, demana què s'ha de fer per eixir en quart grau. Julio li explica que són pocs els casos de gent que ho aconseguix, i que és un benefici que atorga el jutge. Pere posa cara de circumstàncies, mentre Kike afegix que per eixir t'has de comprometre a no delinquir i a d'altres condicions que et posa el magistrat, tal i com buscar feina, portar una vida honrada i coses així.

El temps transcorre a la presó, immers en una omnipresent normalitat que tot ho contamina. Kike ja fa temps que conta en mesos el que li resta de condemna, i no en anys com feia abans. Julio no conta res i Pere comença un conte enrere que el porta nerviós perdut. Quasi sense adonar-se'n, a Pere li falten dos mesos per eixir en llibertat. Això és poc de temps, després de cinc anys llargs a la presó, d'una pena de set per haver estat detés amb un bon grapat de pastilles. Dia a dia, la sortida de presó, encara que siga en tercer grau, és fa més evident i el que s'havia acostumat a observar pel mòdul i en la pell d'altres companys, li toca ara a ell. Kike ja feia unes setmanes que el notava nerviós, però ara l'ansietat de Pere és patent. Comença l'època dels exàmens i el xic no pot estudiar. Kike tracta de convèncer-lo que, encara que se'n vaja lluny de presó, és bo que ho faça amb alguna titulació, el que significa que ha d'estudiar. Pere es troba dispers, amb una facilitat immensa per distreure's. Ha estat dues vegades a punt de deixar els estudis, però no ho ha materialitzat per no deixar de banda una cosa que li va costar tant a decidir. I pel seu amic Kike. Pere sap perfectament que la deixadesa de funcions a la presó és normal quan s'acosta un esdeveniment com la llibertat. Kike també ho sap, però Pere comprén que ha d'esforçar-se.

Els dos amics xarren dels plans de Pere a cada instant, el que posa encara més ansiós a aquest. Però Kike ho viu com un entrenament per a quan li toque a ell. En aquestes setmanes, Pere ha extremat les precaucions i ha duplicat les entrevistes amb l'educador, l'assistenta social i el psicòleg. Tot encaixa, en poc temps apareixerà el seu nom a la pantalla de tercers graus. Però sap que l'espera és angoixant: físicament s'està a la presó però, mentalment, s'està molt lluny. També sap que no pot deixar d'ordenar i netejar la cel·la, de fer el seu exercici habitual, d'anar a escola i tot allò que el mantenia ocupat. Ha de seguir estant-ho i no contradir les raons que han portat a la junta a concedir-li el tercer grau penitenciari. Però l'espera es fa llarga. La família, els amics, la llibertat. Els primers s'afanyen en aconseguir-li un treball al carrer que l'ajude a començar. Els segons, preparen una festa de benvinguda per celebrar-ho. Pere està impacient.

Un matí assolellat, mentre Pere i Kike esmorzen asseguts al banc de sempre, l'altaveu crida a tres presos del mòdul, Pere entre ells. Els dos amics es miren i pugen corrent al hall. Efectivament, el tercer grau es fa una realitat i Pere té mitja hora per fer la bossa. Kike l'observa a la cel·la, mentre l'afortunat arreplega amb mans nervioses. Kike treu algunes coses que s'ha d'endur i selecciona d'altres que són d'ell. S'abracen i es desitgen el millor. Tot i els nervis, Pere encara encerta a desitjar-li al seu amic un estància tranquil·la i tenir sort amb el nou company d'habitació. Li recomana que li ho diga a l'amic del seu poble, el de l'economat, abans que li col·loquen algú que no desitge. Amuntades les pertinències a una bossa gran d'esport i a una altra de fem, Pere es dirigix cap a la sortida del mòdul. Una mirada cap a darrere, un somriure i mil records es queden a les seues esquenes.

Des de la marxa de Pere, Kike i Julio han esdevingut en quasi inseparables. Tot i no compartir cel·la, passen moltes hores junts, almenys les hores que el taller li deixa a Kike. A aquest li agrada l'honorabilitat de Julio, una persona d'aquelles que no et falla, pensa. A més, Kike està passant una temporada roïna. No sap que li passa, però no troba consol. Julio, mig fent broma, mig seriosament, argumenta que el que li fa falta és desfogar-se sexualment. Kike diu que tal vegada, però que tampoc desitja entrar en el joc sexual de presó. Julio solta que manté massa etiquetes i que a la presó tot està corromput. Kike li explica que ell creu que no podria gaudir d'una relació sabent que l'ha comprada i que es gita amb una dona que abans s'ha gitat amb un altre, i que quan acabe amb ell farà el mateix amb un altre pres. Julio el contradia i argumenta que no és per a tant, que a la presó no és tan fàcil com al carrer i que els preus que es paguen són alts. El seu problema, continua, és que per treballar al taller no ix del mòdul per a res, el que li impediex conèixer dones.

Les dones a la presó són molt escasses, en relació al nombre d'homens que hi ha. Les relacions es donen als espais que usen en comú, les àrees i el poliesportiu. Julio treballa a la bugaderia, el que li permet sortir del mòdul i coincidir amb dones a l'àrea. De fet, ja ha mantés dues relacions més o menys

estables amb dones de la presó. Les dues acabaren mal, amb la dona deixant-lo per un altre. És que elles tenen molt on triar, explica Julio al seu amic. Kike reconeix que les relacions de parella són un autèntic problema a la presó. Si mantens algun vincle amb una presa et pots buscar baralles amb antics novios de dintre, amb presos que la pretenguen en aquell moment o amb companys que estiguen al carrer. Després, per a una persona gelosa com ell, es faria molt dur no veure-la mentre no poguera coincidir amb ella, sabent que hi ha d'altres que la ronden. És aquest un dels motius pel qual va trencar la seua relació amb la novia que tenia al carrer. Per això, i per no veure-la patir esperant-lo.

A Kike se li amuntonen els records de Laia. Li vénen al cap les visites íntimes que tenien una vegada al mes, en aquella sala asèptica que els impedia fer l'amor. Recorda tot el que varen plorar els dos per la impossibilitat d'estimar-se, per la distància emocional que a poc a poc els distanciava. Tanca els ulls i veu cada línia de les cartes que ella li escrivia, plenes d'impotència, de fotos i de promeses d'espera eterna. Recorda la decisió del trencament, l'anunci fet per carta, les llàgrimes vessades. Encara hui plora quan les torna a llegir. Tot i això, Kike està orgullós d'haver pres aquella decisió, d'alliberar a Laia d'una condemna que no es mereixia. Ara, sol, tem haver oblidat el que es sentia a l'estimar altra persona. A la presó, ha conegut poques dones i no s'ha vist temptat per cap tipus de relació. Anys sense amor.

Julio el sent apenat i tracta d'ajudar el seu amic, convencent-lo que el millor és satisfer els desitjos sexuals. Li explica que ell pot fer el contacte amb alguna dona de presó i, per un bon preu, tancar el tracte. Kike mai s'havia interessat per aquestes coses que li semblaven llegendes de presó, però ara veu que és cert. No sap fins a quin punt, però és una d'aquelles coses que tothom sap, però no del tot. També existix la possibilitat de cridar una prostituta a una visita íntima, li explica Julio. Estàs perdent aquestes comunicacions que et pertoquen i tens diners del que guanyes al taller, continua incitant Julio.

Però Kike no ho veu clar. No veu clar pactar un preu amb una dona que, a més, no coneix de res. Damunt, no sap com podria arribar-la a veure, amb quina

excusa podria ell sortir del mòdul. Tampoc veu clar cridar una prostituta. Pensa que els funcionaris es riurien d'ell o, pot ser, no la deixarien entrar. Tot un munt de problemes que el frenen, encara que reconeix que una relació no li vindria gens malament.

La decisió acaba per prendre's. Kike demana a Julio que li faci el contacte. És la setmana cultural a la presó i hi ha organitzats diversos actes, un teatre entre ells. Per la foscor de la sala, es decidix fer el contacte allà, a l'última fila. Kike, nerviós, porta el pagament i s'ha afaitat i dutxat. La xica l'espera asseguda i, un somriure, acaba per tancar el pacte definitivament. Mentre els i les educadores i mestres s'asseuen a les primeres files, els presos i preses preferixen romandre al mig de les butaques o cap al final. No són poques les parelles que aprofiten aquests esdeveniments per veure's, xerrar, fer plans, besar-se. Kike i la xica xarren una mica, intercanvien unes paraules i, directament, es tomben al terra, entre les dues files de seients. Estan sols a la fila, doncs ja s'ha encarregat Julio que així fóra. L'acte sexual és fred, silenciós i ràpid. Sense besos, els dos presos s'aferren mútuament i es mouen de forma rítmica, fins que Kike explota de plaer. Un bes certifica el comiat.

Una setmana després, Kike no està millor. Primerament, es va sentir un poc alleujat pel fet de certificar que podia estimar encara, però ara es sent confós. Una barreja de ganes de tornar a estar amb Ester i un pensament contradictori envers la impossibilitat d'haver-se enamorat, el porten marejat. Es vol convèncer que no sent res per Ester, que no la coneix de res, que va haver de pagar-li per rebre sexe, però no se la treu del cap. Aturmentat, acudix al seu amic Julio. Aquest riu, però després diu entendre'l. Julio posa damunt de la taula una espècie de teoria pròpia sobre la fragilitat del cor dels presos i preses. Diu que a la presó, el tancament et fa sentir-te sol i que qualsevol contacte, encara que siga gràcies a un intercanvi mercantil, val molt. Julio explica al seu amic que Ester no haguera fet el tracte amb qualsevol i que, si ell vol, pot tornar a contactar amb ella. Però Kike no està segur, havia jurat no enamorar-se a dintre i té por de trencar el

jurament. Julio el rebut dient que noves sensacions no el vindran mal, per eixir de la monotonia i que, segons la seua teoria, l'amor a la presó és lleu.

Dues setmanes després, Ester i Kike han intercanviat un parell de cartes curtes a les quals s'esvaïx la possibilitat que el pròxim encontre siga amb diners pel mig, fent-se ferma l'opció d'una relació sentimental sincera. Kike ha trobat comprensió, alguna persona de la presó en la que pensar, ha descobert coses distintes a dintre. El pròxim encontre ha de ser aviat, conclou Kike. Aquell matí, el de la segona cita, Kike treballa nerviós. S'han de veure a les dependències de comunicacions, doncs així ho han sol·licitat oficialment. És com posar de manifest la relació, però la presó no deixa moltes més opcions. De sobte, Julio cerca al seu amic al taller. La cara que porta no agrada a Kike, qui requerix de seguida què passa. Un cas de varicel·la al mòdul d'ella ha fet que les autoritats prengueren la decisió de posar el departament en quarantena. Tots saben que això signifiquen almenys deu dies sense poder eixir a cap activitat. Totes les comunicacions del tipus de la que anava a tenir Kike, queden cancel·lades, molts presos i preses es quedaran sense estar-se una estona amb les seues parelles.

Els deus dies de separació es suplixen amb moltes cartes, però Kike nota que la flama no crema tan gran. Maleïx una i mil vegades la brutícia a la presó, la manca d'higiene. En dos mesos ja van dos mòduls amb quarantena. Julio creu que ve donat per l'amuntonament, per la falta d'espai. Kike també critica que molts presos i preses no es renten, no cuiden la higiene personal. Julio pensa que les condemnes llargues fa que la gent no tinga expectatives, el tancament lleva les il·lusions i les persones no troben motius per arreglar-se. Però, conclou, també es propaguen les enfermetats per ser més dels que deuriem ser i perquè els serveis mèdics no són els adequats. Els dos amics xarren envers la falta de metges i, sobretot, d'especialistes, que et donen les mateixes medicines per a tot i que tan sols et trauen a l'hospital en casos molt greus. Així, se'ls passen les hores, consolant-se com poden mentre les dones, al seu mòdul, combaten l'avorriment de la quarantena encara més difícilment.

La presó, malgrat tot, manté la seua total normalitat. Aquest pas lent del temps, al qual tots i totes s'han d'ajustar. La forma de fer-ho, de suportar el tancament, depén de cadascú, i determinarà les penes i glòries del pas per presó. Un dia qualsevol, l'educador anuncia a Kike que se li ha atorgat el tercer grau penitenciari. En poques setmanes deixarà el mòdul, i passarà a ocupar una cel·la a la secció pertinent. Més llibertat, però no del tot. La notícia, però, coincidix en el temps amb un fet que colpeja l'ànima de Kike: a Pere l'han tornat a detenir, amb una gran quantitat de pastilles d'èxtasi. El seu amic, quan ell ix definitivament de compliment, roman empresonat de nou. Pot ser li caiguen diversos anys de condemna. Una altra vegada a començar.

**CAPÍTOL 5.- LA VIDA AL POLIESPORTIU:
INFORME SOBRE ELS ESPAIS, ACTIVITATS
FÍSiques I PERSONES**

CAPÍTOL 5.- LA VIDA AL POLIESPORTIU: INFORME SOBRE ELS ESPAIS, ACTIVITATS FÍSiques I PERSONES

5.1.- Relat realista sobre el poliesportiu.

5.1.1.- La presó: alguns comentaris envers l'organigrama.

La llei de l'any 1979 no recull massa envers l'organigrama general de la presó i, molt menys, del que s'establirà als recintes esportius de les mateixes. Però si que senta les bases perquè aquest aspecte, essencial per al funcionament de les presons, es tinga present. En aquest sentit, l'article 69 diu:

Les tasques d'observació, classificació i tractament les realitzaran els equips qualificats d'especialistes, la composició i funcions dels mateixos es determinarà a l'Estatut Orgànic de Funcionaris. Els esmentats equips contaràn amb la col·laboració del nombre d'educadors necessaris...

De la mateixa manera, un poc més avant, el Títol VI de la Llei, 'Dels funcionaris', està integrat per dos articles, el 79 i el 80. Aquest segon especifica:

Per a portar a terme les funcions que li estan encomanades l'Administració penitenciària contarà amb el personal necessari i degudament qualificat.

Molt més detallat està aquest aspecte al Reglament Penitenciari de l'any 1996. Tot un Títol sencer s'encarrega de definir i desenvolupar l'organització dels centres. Tractaré ara d'anar més enllà del repàs general que faig a l'apartat de la legislació penitenciària. L'organització dels centres penitenciaris comença per articular-se a través d'un seguit d'òrgans col·legiats (article 265), que són:

- El Consell de Direcció
- La Junta de Tractament
- La Comissió Disciplinària i,
- La Junta Econòmicadministrativa

En aquest mateix article, a més, encara s'apunten algunes coses que ens interessin en aquesta investigació. Per començar per algun lloc, es diu que les Juntes de Tractament tindran a la seua disposició als Equips Tècnics, "com a unitats d'estudi, proposta i execució" (Art. 265.1:174). Altre tema d'interés és el referent a la coordinació entre aquests òrgans, potestat que recau sobre la figura del director del centre (Art. 265.2).

A l'article següent, al 266, es parla que els acords als que arriben els òrgans col·legiats adés esmentats, excepte els de la Comissió Disciplinària, deuran ser aprovats pel director, no podent entrar en vigor fins que això ocorregui. A l'article 267, s'indica que cap membre dels òrgans podrà abstendre's a les votacions, ni delegar el vot i, per tal quedar al marge de les decisions adoptades i, per conseqüent, de les responsabilitats que se'n deriven, la persona deurà votar en contra.

El Consell de Direcció de la presó, el primer dels òrgans esmentats, estarà presidit pel director i integrat pels subdirectors de règim, de seguretat, de tractament, mèdic, de personal i per l'administrador (article 270). La regularitat de les reunions del consell ve donada per l'article 268, que explicita que hi haurà una sessió ordinària una vegada al mes, i quantes se'n consideren oportunes de caire extraordinari. En aquest sentit, és clarificadora l'aportació d'un educador:

Todos los días, en los relevos de dirección, se reúnen todos los subdirectores del día anterior. Entonces, ahí es donde se hace de manera informal. Si es necesario tomar un acuerdo de manera formal, pues en Consejo de Dirección. (E 40).

Al requeriment meu sobre què és això dels relleus de direcció, l'educador respon:

Es, pues, simplemente que los jefes de servicio entrantes, los salientes de esa noche y los subdirectores y el administrador, con el director, se reúnen a primera hora de la mañana para valorar los acontecimientos del día anterior o hacer la previsión de los de ese día. Pero eso es de manera informal. De manera formal, hay un órgano que toma decisiones y las controversias se solucionan ahí. (E 40).

La llista de funcions que té el Consell de Direcció és àmplia, i de la importància de les mateixes se'n deriva el protagonisme que conserva. Genèricament, hem vist que la funció del consell és valorar esdeveniments, passats i futurs, però veiem específicament quines són les funcions del mateix:

- Supervisar i impulsar l'activitat general de la presó
- Elaborar les Normes de Règim Interior
- Adoptar les mesures necessàries en el cas d'alteració de l'ordre
- Fixar el nombre i organització dels Equips Tècnics
- Determinar llocs auxiliars d'acord amb les necessitats del centre
- Fixar els dies de les comunicacions, de la recollida de paquets i dels recomptes ordinaris
- Tractar els temes corresponents a la participació de presos i preses en l'activitat del centre

- Exercir altres actuacions adients al règim de la presó

Les actes de les reunions mensuals ordinàries hauran de ser enviades al centre directiu.

Malgrat que el següent òrgan col·legiat és la Junta de Tractament, parlaré ara d'un òrgan individual: el director. Crec convenient fer-ho així, seguint una lògica seqüència jeràrquica. Per això, fem un bot al reglament i ens ocupem ara de l'article 280 dedicat a aquesta figura. Bàsicament, el director és el representant del Centre Directiu i dels òrgans col·legiats que presidisca, i primer responsable a acomplir i fer acomplir la norma. L'article desgrana les funcions del mateix, algunes de les quals són:

- Dirigir i coordinar les directrius referents a tractament, règim, sanitat, personal i gestió
- Representar a la presó davant autoritats, persones o centres, signant la documentació resultant
- Presidir i convocar als òrgans col·legiats, donant el vist-i-plau als acords, o demorant l'entrada en vigor d'aquells que crega o siga convenient l'autorització per part del Centre Directiu
- Organitzar la realització dels distints serveis, donar compte de quantes disposicions afecten als mateixos, elaborar informes relatius a treballadors i treballadores i vetllar pel compliment de les obligacions per part d'aquests i aquestes
- Adoptar les mesures regimentals que calguen i,
- Disposar la sortida en llibertat de presos i preses previ manament judicial

Al director, com ja he explicat adés, correspon la coordinació dels òrgans i dels subdirectors, com s'explica a l'article 281 del RP:

Els Subdirectors i l'Administrador són els responsables de l'organització i gestió ordinària dels serveis que tinga atribuïts el seu lloc de treball, sota la direcció i supervisió del Director, tenint el deure de realitzar també les funcions que aquest els encomane, d'acord amb les seues instruccions.

Tenim, doncs, una figura principal, la del director, el qual té al seu càrrec als subdirectors/es, treballadors i treballadores de presó situats a un nivell immediatament inferior. En aquest sentit, tant són així les funcions del director que l'educador adés citat, a la pregunta de si és el director qui soluciona disputes entre subdirectors/es, respon:

Me imagino. (E 40)

Subdirectors hi ha de cinc tipus, a més de l'administrador. En cap lloc del reglament s'especifiquen les seues funcions, i aquestes únicament es deduïxen de la designació de cada tipus i del que se'n deriva de l'article 281 citat abans. Poca cosa més, doncs, es diu als articles següents. Si al 284, envers les suplències, es determina que en cas d'absència del director un dels subdirectors/es serà designat substituït, al 285 es deixa clar que aquests, junt al director i l'administrador, es turnaran perquè cada dia de l'any un o una d'elles faça torn d'incidències, assumint momentàniament les atribucions del director.

Recuperant ara els òrgans col·legiats, em centraré en el següent, la Junta de Tractament i els Equips Tècnics. Adquirix significativa importància aquest òrgan en aquesta investigació, pel que veurem immediatament. La Junta de Tractament està composta per:

- El director, que la presidix
- El subdirector de tractament
- El subdirector mèdic
- Els tècnics de la presó afectats per les propostes que es discuteixen

- El director de la unitat docent
- El coordinador dels serveis socials
- Un educador, que haja participat a les propostes de l'ordre del dia i,
- Un cap de serveis

(article 272)

Bàsicament, les funcions de la junta vénen determinades a l'article següent, el 273:

- Establir els programes de tractament i les activitats a realitzar per cada intern/a
- Supervisar les activitats desenvolupades pels Equips Tècnics
- Proposar al Centre Directiu la destinació a departaments especials a aquelles persones catalogades com a perilloses o inadaptades
- Elaborar les propostes de classificació dels presos i preses en els diferents graus
- Estudiar les queixes i peticions dels presos i preses
- Concedir els permisos d'eixida, sempre amb l'autorització del Centre Directiu o el jutge de vigilància
- Proposar els beneficis penitenciaris
- Designar els presos i preses per a desenvolupar tasques a serveis auxiliars de la presó

En semblants termes, en quant a la composició i funcions de la junta, s'expressa un educador:

es el órgano compuesto de varios profesionales que decide sobre situaciones que afectan a la vida del interno, como puede ser el acceso a mayor grado de libertad o lo contrario, ponerlo en una situación de

restricción del nivel de libertad por la conflictividad que pueda manifestar el interno. Se toman decisiones en la junta sobre el permiso, sobre libertad condicional, sobre progresiones de grado, sobre asignación de internos a talleres, sobre los programas de tratamiento que le pueden ser útiles a un interno... Eso es una Junta de Tratamiento y es una reunión de varios profesionales: educador, trabajador social, jurista-criminólogo, subdirectora de tratamiento, subdirectora médico, director, jefe de servicios... (E 37)

Les deliberacions de la Junta de Tractament tindran caràcter reservat i les resolucions s'hauran d'enviar al Centre Directiu (article 272). Segons el reglament, les Juntes de Tractament es reuniran, en sessió ordinària, totes les setmanes de l'any. Tot i això, el president de la junta pot convocar quantes sessions extraordinàries estime oportunes. Aquesta premissa, contrasta amb el que l'educador citat abans referia envers la freqüència de reunions de la junta:

Una al mes, donde se revisa el grado o se clasifica a los internos en grado (E 37)

Aquesta mateixa persona assegurava que no hi havien més reunions, tot i que els i les professionals que desenvolupen el treball dintre del mòdul, "trabajador social, psicólogo y educador", segons ell, si que mantenien contactes més a sovint.

La Junta de Tractament és, en definitiva, la que pren les decisions sobre els programes de tractament. Per això deia adés que adquiria una rellevància clara, doncs és la junta la que, a més de definir els programes de tractament a desenvolupar (entre ells els relacionats amb l'activitat física), elabora les llistes d'alumnes per a cadascuna de les activitats o, si més no, estableix els procediments de selecció (article 273).

Els Equips Tècnics són els grups de professionals que posen en pràctica allò que decidix la junta, alhora que s'encarreguen d'elevat propostes d'actuació. L'article 274 estableix la composició dels mateixos:

- Un jurista
- Un psicòleg
- Un pedagog
- Un sociòleg
- Un metge
- Un ATS
- Un professor de la unitat docent
- Un mestre o encarregat del taller
- Un educador
- Un treballador social
- Un monitor sociocultural
- Un encarregat del departament

Evidentment, no tots i totes hauran de ser membres dels Equips Tècnics; això sí, estan per norma sota les ordres del subdirector de tractament. A més, serà potestat del Consell de Direcció establir el nombre i organització dels Equips Tècnics. L'article 274 acaba per definir que els equips podran reunir-se de manera informal, sempre i quan a aquestes cites acudisquen els o les membres que treballen directament amb els presos i preses. Un educador entrevistat, en referència a la freqüència de reunions, deia:

se reúnen antes de las Juntas de Tratamiento de manera informal (E 40)

Entre les funcions de l'Equip Tècnic, a més de les anomenades tasques d'execució dels programes de tractament i la proposta a la junta d'actuacions,

trobem la de conèixer les queixes i problemes de presos i preses, avaluar els objectius i executar les accions que li siguen encomanades per la Junta de Tractament o el director (Art. 275).

Parlar dels Equips Tècnics ens porta a tractar sobre les figures individuals que treballen a una presó, i que més ens preocupen per entendre aquesta investigació i el funcionament bàsic d'un centre penitenciari. Mancaria, però, explicar el funcionament de dos òrgans col·legiats més, la Comissió Disciplinària i la Junta Econòmicadministrativa, però crec haver descrit suficientment ambdós a l'apartat sobre la legislació penitenciària. Em centraré, doncs, en les persones que desenvolupen la seua tasca a la presó. En primer lloc, tenim als i les funcionàries.

L'article 80 de la LOGP, ja citat abans, aclaria que l'administració es dotarà del personal necessari per a les tasques adients a les presons. Bàsicament, la dotació de personal fixe que hi ha es dividix en personal de vigilància, o de servei interior, i l'altra classe de personal formada per educadors/es, psicòlegs, assistents socials, metges, etc. Els primers i primeres són els més nombrosos i tenen com a objectiu principal la seguretat interior (Art. 64 del RP). L'accés a una plaça de funcionari de presons no és senzilla, d'acord amb les declaracions d'un d'ells:

los exámenes son difíciles, no te creas... además, salen pocas plazas (E 33)

A més, la norma exigix que el personal funcionariat tinga una formació adequada, de caire teòric com pràctic (Art. 80.4). L'exigència legal es veu corroborada pel següent comentari:

Ahora, cuando apruebas, entras como funcionario en prácticas y estás con los jefes de servicio aprendiendo (E 33).

El cap de serveis resulta ser l'immediat superior dels treballadors i treballadores de vigilància, l'encarregat de "la coordinació dels serveis de l'àrea de vigilància sota la direcció i supervisió dels caps del centre" (Art. 283 del RP). Però, a banda de les funcions estrictament relacionades amb la vigilància, els i les funcionàries també tenen encomanades tasques d'observació de presos i preses, també de cara al tractament, és a dir, de cara a la reinserció. De fet, ja hem vist com els caps de servei formen part de la Junta de Tractament (Art. 272). Així mateix, tenim que a l'apartat sobre la seguretat interior, l'article 66 del RP titulat "Observació dels interns", s'explica com l'observació dels mateixos tindrà com a finalitat el coneixement del comportament quotidià, les activitats, moviments i relacions. En aquest sentit, qualsevol aspecte rellevant en relació a la seguretat o "al tractament dels interns" s'eleva mitjançant informes (Art. 66:92).

En relació a la participació del personal de vigilància en les tasques tractamentals, el subdirector de tractament d'una presó de Barcelona deia:

la idea es irlos incorporando a los equipos de tratamiento de cada uno de los módulos y que puedan participar dentro de la orientación general del centro (E 30).

La destinació de cada treballador/a a dintre de la presó pot ser diversa. Pel tema que ens ocupa resulta escaient indicar que un lloc possible esdevé la garita del poliesportiu. Un d'ells, a l'entrevista, argumentava que:

Es un servicio bastante bueno pero con mucha responsabilidad, porque se junta gente de diferentes módulos... (E 33)

Un altre, quan resumix la seua tasca a la garita indicava:

Yo me limito a llamar a los que están en la lista (E 36).

L'altre grup de treballadors i treballadores de la presó, el representa el grup de persones definit a l'article 69.1 de la LOGP:

Les tasques d'observació, classificació i tractament les realitzaran els equips qualificats d'especialistes, la composició i funcions dels quals es determinarà a l'Estatut Orgànic de Funcionaris. Els esmentats equips contaran amb la col·laboració del nombre d'educadors necessari, donades les peculiaritats dels grups d'interns tractats

La figura principal, almenys pel que respecta a aquest treball, és la de l'educador/a. Tot i això, ni la llei ni el reglament fan cap menció més a les característiques d'aquest funcionari/a.

Es que la ley no especifica, depende de la persona. Yo, llegó un momento, en que dejé de verle sentido (E 34).

Preguntats, doncs, els propis educadors sobre com era la seua tasca, respongueren:

Es que es muy amplia, cada persona la hace a su forma, a su imagen y semejanza. Según como cada persona valore las cosas. Oficialmente nuestra tarea es la de informar a los internos. Yo intenté hacer actividades culturales y deportivas, meter horas con ellos. Escucharles es muy importante, conocerles para informar de ellos en las juntas (E 34)

El trabajo de educador yo creo que, básicamente, consiste en recopilar la mayor cantidad de información del comportamiento de un interno, pues de cara a tomar decisiones, o a informar de su conducta a las autoridades judiciales. Esa es la tarea básica. Luego, tenemos otra tarea que es la de información a los internos sobre los recursos que hay en prisión, sobre los

procedimientos para tomar decisiones que les afectan, los procedimientos para pedir permisos, para pedir beneficios, los procedimientos para comunicar con su familia... Luego, también tenemos una función que es la de transmitir las quejas de los internos a nivel global, sobre deficiencias o mejoras, explicamos las decisiones que se toman, también ejecutamos actividades o las organizamos, eso ya depende de cada educador y de cada módulo y de los intereses particulares de cada educador. Y, básicamente, pues son estas funciones (E 37).

Tampoc he trobat, als dos textos legals consultats, el procediment de contractació dels educadors i educadores. Aquesta ambigüitat es veu reflexada als comentaris d'alguns d'ells:

en aquellos tiempos era bastante libre, me lo ofrecieron y acepté. Ahora tienes que hacer entrevistas y otras cosas (E 30).

Coincidix amb aquesta afirmació la feta per Àlex, l'educador encarregat de les activitats físiques, a una de les diverses entrevistes que li vaig fer:

cómo te diría yo, es una especie de promoción interna. Yo entré como comisión de servicios, como educador porque hacían falta educadores, opté a la plaza y por los requisitos, fundamentalmente de titulación, me la dieron; posteriormente hice el curso para educadores en Madrid y, luego, concursé para la plaza de educador y la conseguí (E 42).

Qüestionat sobre el curs esmentat, respon:

Bueno, el curso está dirigido fundamentalmente a preparar a los educadores para el trabajo que tiene que hacer en los centros

penitenciarios, hay muchas materias que tienen que ver con la terapia de grupos, la relación entre los internos, dinámicas diversas. Luego, tristemente, la verdad es que se parece poco a la realidad del trabajo de educador (E 42).

Un altre aspect que m'he trobat és la gran mobilitat que tenen els i les educadores, almenys en la presó que jo he estudiat. Les persones entrevistades havien treballat a una gran quantitat de mòduls:

Es que vas cambiando. He sido educador del módulo de ingresos, del 10, del de mujeres, etc. (E 34).

En esta prisión he pasado por casi todos los módulos (E 37).

Per finalitzar amb els educadors i educadores, i d'acord amb l'organigrama de la presó, crec convenient matisar que si al centre de Barcelona existia la figura de coordinador d'educadors, no ocorria el mateix amb la presó que he estudiat més profundament, tal i com va expressar Àlex: "Esa figura no existe. Creo que se quería crear" (E 40).

Dintre de l'organigrama de presó, a la mateixa altura que els i les educadores, trobaríem altres treballadors i treballadores tals com els i les assistents socials, els i les metgesses, els i les psicòlogues. No és objectiu d'aquest apartat, però, esbrinar les característiques pròpies de cada un dels llocs de treball esmentats.

Sota el manament de l'educador d'esports, trobem una figura anomenada animador esportiu. Cada any, entre els mesos d'agost i desembre, dues persones són contractades per desenvolupar la seua tasca al poliesportiu de la presó que he estudiat. Els criteris per a seleccionar a les persones adients els explica el propi educador d'esports:

“... en función de las necesidades específicas de la actividad deportiva” (E 40). És a dir, que segons les activitats que es volen dur a terme al poliesportiu, es contracta a unes persones o unes altres. Davant el requeriment de si el propi educador participava als processos de selecció, la resposta va ser que “a veces he participado y, a veces, no he participado”. Contràriament, les pròpies persones contractades indicaren què Àlex no va estar a les entrevistes dutes a terme:

Àlex no estava (E 25).

Àlex no estava en la entrevista (E 24).

La crida dels i les aspirants es fa a través de l'INEM. Una entrevista “molt curta basada en el currículum” (E 25) servix de selecció. L'opinió d'un altre monitor contractat contrasta amb les ja vessades: “Siempre le piden [a Àlex] opinión sobre qué piensa de éste” (E 26).

Per aclarir un poc la situació, he de matisar que aquest últim testimoni respon a un monitor contractat per impartir un curs de monitors esportius a presos i preses, i no com a animador esportiu, fet pel qual no estava sota l'autoritat d'Àlex, sinó sota el manament del “coordinador de formació” (E 26). Aquest monitor, va manifestar que la primera cosa que va fer a la presó no va ser conèixer a l'educador d'esports, al contrari que els animadors contractats:

El primer que fem és parlar amb Àlex (E25).

A banda dels monitors/es o animadors/es contractats, trobem els monitors/es voluntaris que, com jo, impartixen les seues sessions al poliesportiu de la presó. Per finalitzar, però, parlaré ara dels monitors presos, els destinats al poliesportiu com un servei auxiliar. Aquestes persones són destinades al

poliesportiu d'acord amb les exigències del tractament. Tot i això, es troben sota els dissenys de l'educador d'esports, qui els selecciona:

hoy en día la decisión de qué internos han de estar en el polideportivo la tomo yo, los selecciono yo. Aunque es una decisión que, formalmente la tomaría la Junta de Tratamiento, porque es el órgano competente para determinar los destinos de los internos, pero de manera material se puede decir que lo establezco yo (E 40).

He trobat que el planter de monitors presos també mantenen certa jerarquia, amb un cap al front designat per Àlex. Envers la persona presa que ocupava aquesta responsabilitat l'educador d'esports va opinar:

Es un interno monitor de confianza, con muchos años de experiencia (E 40).

5.1.2.- El funcionament del poliesportiu i la seua organització.

5.1.2.1.- La norma.

L'organització del funcionament d'una presó és summent complexa. Per això, perquè ens ocuparia més temps del que considere apropiat, i perquè no s'ajusta concretament a les intencions d'aquesta investigació, tan sols em referiré a qüestions de caire general de forma breu, centrant-me més en l'organització del poliesportiu, per altra banda el recinte on s'ha desenvolupat la major part d'aquesta etnografia. En aquest punt, crec escaient començar per allò que introduïx la norma envers l'esmentada organització.

Començant pel menor marc de concreció, però norma fonamental de referència, diré que a la LOGP no es senta cap base concreta de regulació del funcionament del recinte esportiu. Tan sols s'esmenta alguna pinzellada organitzativa, com l'article 9 que mana la separació d'homens i dones, de joves i nomena els règims existents. En aquests termes s'expressa el número 16, al qual es diu que preventius i condemnats deuran separar-se, el mateix que per a persones amb deficiències i presos per delictes dolosos. Més ambigu es mostra l'article 14:

L'Administració penitenciària vetllarà perquè els establiments siguin dotats dels mitjans materials i personals necessaris que assegurin el manteniment, desenvolupament i compliment dels seus fins

D'aquesta manera, es succeïxen els manaments a l'organització, però sense especificar la forma. Així, l'article 33 de la LOGP parla que l'administració 'organitzarà i planificarà' el treball a la presó, establint algunes condicions bàsiques. A continuació, l'article 56 afegix que les autoritats organitzaran les activitats de caire educatiu, cultural i professional, tan sols especificant que es farà d'acord amb el sistema oficial.

El RP és més concret en quant a la descripció de l'organització. Són molts més els articles que parlen envers aquest aspecte. Per exemple, l'article 55 contempla la possibilitat que presos i preses participin en tasques organitzatives, i l'article següent, el 56, especifica que això es farà mitjançant comissions mixtes. Més avant, ja dintre del títol dedicat al tractament, l'article 110 expressa que l'administració dissenyarà programes formatius, tindrà present la col·laboració de tots i totes les treballadores de presó, ajudant als Equips Tècnics (Art. 111). Més concretament, els articles 114, 115, 116 i 117 establixen certes condicions a l'hora d'organitzar programes com eixides terapèutiques, grups en comunitat, programes d'actuació especialitzada i programes en una institució de l'exterior, respectivament.

L'article 118, del capítol sobre la "Formació, cultura i esport" deixa molt clar que la responsabilitat de determinar les activitats educatives, de formació, culturals i esportives és tasca del Consell de Direcció, tot i tenint en compte les directrius del Centre Directiu. Les propostes, això, sí, seran elevades per la Junta de Tractament. Si recordem les funcions de cada òrgan de presó, veurem que el que he esmentat s'ajusta a les mateixes. Posant per cas al Consell de Direcció, l'article 271 que regula les funcions que li són pròpies, diu:

a) Supervisar i impulsar l'activitat general del centre.

Per la seua part, la Junta de Tractament establirà "els programes de tractament" (Art. 273.a:179), i organitzarà "l'execució de les prestacions de caràcter assistencial que precisen els interns..." (Art. 273 i 280). Aquests programes de tractament seran executats concretament pels Equips Tècnics (Art. 275).

En l'aspecte esportiu, l'article que més específicament fa referència a la posada en marxa d'actuacions des d'aquest camp és el 131, el qual he inserat explícitament a l'apartat del marc teòric envers l'activitat física a la legislació penitenciària.

A la presó que he estudiat, cap document propi regula més concretament com s'ha de posar en funcionament el poliesportiu. Les NRI, i els documents que li són annexes, tan sols concreten horaris:

- Horari de la jornada: de 7'30 a les 22 hores
- Horari de les activitats esportives: de 9 a 13'30 i de 16 a 19 hores

L'educador d'esports de la presó, responent a la pregunta genèrica sobre si el reglament regula el funcionament del poliesportiu, respon que "no, el reglamento, no" (E 43). Això sí, confirma el que ja hem vist que estableix la llei:

Teóricamente, quien aprueba la programación mensual de todo tipo de actividades es el Consejo de Dirección. Y luego esto se manda a Madrid (E 43).

L'organització del poliesportiu respon al que dicta la norma: el Consell de Direcció aprova les activitats. Però el reglament parla que ha de ser la Junta de Tractament qui detecte les necessitats i propose els programes adients, veiem com, de les paraules d'Àlex es desprén que és ell qui realitza aquesta tasca:

Ahora mismo, las actividades deportivas que aquí se hacen, quién decide que se hagan o no, a nivel de propuesta, soy yo (E 43).

Tenim, doncs, un educador d'esports que considera que el reglament penitenciari no estableix el funcionament del poliesportiu, i un poliesportiu que funciona d'una determinada manera. Veiem, a grans trets, alguns aspectes d'aquest funcionament.

5.1.2.2.- Horari.

Cada mes s'aprova un horari d'activitats que, després, es penja al poliesportiu. Cada mes, doncs, les activitats programades poden canviar. Tot i això, durant el meu període de dos anys d'observació, no he vist massa canvis en la programació esportiva. Concretament, en febrer del 2001, l'horari era el següent:

	DILLUNS	DIMARTS	DIMEC.	DIJOUS	DIVEN.	DISSAB.	DIUMEN.
9'00 a 10'30	Rehabilitació Culturisme 1 Aire Lliure	Rehabilitació Culturisme 2 Esquaix	Rehabilitació Culturisme 1 Aire Lliure	Rehabilitació Culturisme 2 Squash	Esport escolar Full- Contact		
10'30 a 12'00	Full-Contact	Futbol-sala homens Aikido	Full-Contact	Aikido Futbol-sala	Esport escolar Full- Contact	Ioga	M-10
12'00 a 13'00	Full-Contact	Aikido C.I.J.	Full-Contact	M-5	Esport escolar	M-4 i M-3 Ordenances Infermeria i d'Ingressos	M-2
16'45 a 18'00	M-7	M-2	M-6	Ioga 2	M-6	M-5	M-9
18'00 a 19'30	M-8	M-10	M-7	M-9	Voleibol dones	M-8	M-4 i M-3 Ordenances Infermeria i d'Ingressos

Taula 6. Horari del poliesportiu. Febrer de 2001

Algunes coses calen ser matisades una mica. Per exemple, s'observen alguns desajustos horaris. Si bé, el començament de les activitats esportives és a les nou del matí, el descans del migdia no és, ni molt menys, a la una i mitja. Com es pot llegir a l'apartat de l'horari del capítol 4 'La vida a la presó', a aquesta hora comencen els presos i preses a dinar, pel qual a la una del migdia en punt finalitzen les activitats del poliesportiu. De la mateixa manera, per la vesprada el tancament del recinte s'avança mitja hora respecte a les set i mitja que consta a aquest horari.

L'horari fa una distinció clara: la major part de les activitats del matí són aquelles que es duen a terme amb un monitor/a encarregat/ada de l'activitat. Quasi totes les activitats que ocupen la franja de la vesprada, són aquelles que es desenvolupen sense monitor/a. En aquestes hores, els presos o preses del mòdul en qüestió que desitgen anar al poliesportiu poden fer-ho, havent d'organitzar ells o elles mateixa les activitats a fer. Evidentment, l'educador d'esports i els monitors contractats romanen al poliesportiu pel matí, mentre que els monitors presos estan tant de matí com de vesprada.

Per altra banda, s'observa com les activitats del cap de setmana comencen més tard, ja que responen a la directriu de permetre més descans a presos i preses estos dos dies. M'agradaria incidir, a més, envers certa problemàtica sobre l'organització de l'horari. Alguns canvis si que he observat a les activitats, però no del tipus d'elles, sinó de la seua distribució horària. Àlex diu tenir massa apretat el repartiment, pel que el nombre d'activitats està certament limitat: "Saturación de actividades, por así decirlo". (E 40).

Aquesta saturació horària es veu reforçada per la dificultat de coordinar certes activitats, com queda palés d'aquesta declaració d'un monitor del carrer:

Otras de las cosas que nos dijo Àlex es que el poli está muy solicitado, y esta el full-contact, está el aikido, el culturismo, el squash y cuando están esas actividades no puedes montar más. (E 21).

Per exemple, l'educador hagué de prendre la decisió que l'aerobic i el culturisme no compartiren el mateix espai al mateix temps per "una cuestión de espacio, de interferencias de actividad. Porque eran unos escandalosos. Porque hay gente, hay chicas que pueden tener prejuicios que las estén mirando" (E 40).

Per comparar els canvis que han hagut al llarg dels dos anys que ha durat la investigació, inserte a continuació el mateix horari del poliesportiu però referent al mes de maig del 2003:

	DILLUNS	DIMARTS	DIMEC.	DIJOUS	DIVEN.	DISSAB.	DIUMEN.
9'00 a 10'30	Culturisme 1	Esport escolar Culturisme 2 Esquaix	Culturisme 1 Esport escolar	Culturisme 2 Esquaix	Aerobic		
10'30 a 12'00	Full- Contact Aerobic	Bàsquet Condicció física Esport escolar	Full- Contact Aerobic Esport escolar	Condicció física	Full- Contact	Ioga	M-8 M-12 homens M-3
12'00 a 13'00	Full- Contact	Condicció física Futbol-sala	Full- Contact	Condicció física Futbol- sala	Esport associacions Full-contact	M-4 M-12 dones	M-10
16'45 a 18'00	M-7	M-8 M-12 homens	M-6	M-10	M-6	M-5 M-3 Ordenances àrea i ingressos	M-9 Orden. àrea i ingressos
18'00 a 19'30	M-2	M-5	M-7	M-9 M-12 homens	Voleibol dones	M-2	M-4 i M-12 dones

Taula 7. Horari del poliesportiu. Maig de 2003.

He de dir que en aquest cas trobem alguns canvis que mereixen algun comentari. Per exemple, els horaris en què els mòduls acudixen al poliesportiu han patit canvis provocats per les modificacions de distribució de les persones preses. Posem un cas per veure-ho més clarament: a l'horari de febrer del 2001 podem observar com el M-8, el de les dones, acudix al poliesportiu el dissabte a última hora, franja que en maig del 2003 està reservada per al M-2. Degut a la modificació de mòduls que he esmentat, les dones de la presó passaren a ocupar,

des d'aleshores, el M-2. Un altre aspecte a comentar és l'eliminació de l'activitat d'aikido. Té una explicació: el monitor pres que es dedicava a impartir l'activitat va deixar la presó, pel que cap persona més estava qualificada per fer-se'n càrrec. Així doncs, Àlex es va veure obligat a eliminar aquesta disciplina i introduir-ne una altra: Boxa. La qüestió és que el nom, per no alçar més suspicàcies, és el de Condició física.

5.1.2.3.- Organització.

Entrem doncs en aspectes organitzatius. En aquest sentit, és de ressaltar la gran responsabilitat que l'educador d'esports té a l'hora de fer funcionar el poliesportiu:

a mi me gustaría que me dieran autonomía plena, de hecho creo que tengo bastante autonomía. Tengo bastante autonomía a la hora de llevar el tema del polideportivo (E44).

En aquest punt, no és difícil imaginar que l'organització del poliesportiu està montada seguint els gustos i interessos d'Àlex. Ell proposa, fa i desfà. Un dels monitors contractats era clar i així ho manifestava: “ell es va posar de cap nostre, ens va dir què havíem de fer, ell plantejà unes activitats que es podien fer...” (E23). Les activitats que es duen a terme són aquelles que a ell li agraden o interessin, encara que ha de jugar amb certes limitacions com la falta d'espai, com ja hem vist, o la manca de personal. En aquest sentit, un dels monitors contractats argumentava que la posada en marxa d'activitats no era tan fàcil que “sols hi ha un espai... Les activitats que hi ha són les que es volen desenvolupar” (E 25). A més, la dinamització de l'activitat, per exemple portant equips del carrer “es complicado, tienes que mandar las órdenes a Madrid con quince días

de antelación, que te lo aprueben y te dejen. Entonces, supongo que si ya te encuentras con ese tipo de problemas al final acabas pasando y pensando bueno yo haré lo que esté dentro de mis posibilidades” (E 21).

La gran quantitat de papers, que s’han d’omplir i complimentar per entrar gent del carrer, ens trasllada al problema de la seguretat. Un dels condicionants que limita l’organització del poliesportiu són les exigències de la seguretat del centre. Tot i ser el responsable del poliesportiu, “él es el jefe” (E 24), Àlex manté per sobre unes autoritats, “aunque tiene otros jefes por encima” (E 24). Si ja hem vist com algunes activitats tenen l’exclusivitat del recinte, és a dir, que mentre es fa un art marcial, posem per cas, no es pot desenvolupar cap altra activitat, la norma no respon a un capritx de l’educador. Hi ha, però, més casos de limitacions de possibilitats, com la manca d’ús del frontó existent. Preguntat, Àlex és taxatiu quan respon que “la verdad es que no se utiliza porque sería necesario, por razones de seguridad, un funcionario fuera y otro dentro, y luego porque da al patio de aislamiento” (E 44). Els exemples envers aquests condicionants són múltiples, així és que insereixo en aquest punt una reflexió del responsable del poliesportiu a mode de conclusió:

desde el punto de vista del funcionario, siempre se ve con un poco de recelo las actividades tratamentales que suponen un poco la quiebra, o el peligro de quiebra de la seguridad (E 44).

Àlex, a més, compagina la tasca al poliesportiu amb les responsabilitats d’educador a un mòdul. Per tant, ha de partir l’horari. Moltes vegades he observat com durant tot un matí no apareixia o, només venir, se n’anava per obligacions lògiques de la dinàmica de la presó. Ell mateix era conscient d’aquest fet:

Voy a intentar dejar el trabajo de educador para poder dedicarme mejor a llevar la actividad deportiva, si me lo permiten mis superiores que son los que tienen la responsabilidad (E 42).

Però afegit a açò, Àlex esdevé una persona forçament lligada a la pràctica esportiva. No sols al carrer, sinó també a dintre de la presó; moltes de les seues hores les dedica a practicar arts marçials, culturisme o esquaix.

Ayer mismo hicimos una sesión de aerobio, no sé si te lo han contado, de aerobio. Nos dió la profesora una clase de aerobio para que aprendiéramos los pasos. Estuvimos los de full-contact unos tres cuartos de hora (E 42).

hoy, por ejemplo, hemos jugado un partido y estábamos tu y yo jugando con ellos (E 42).

el culturismo a mi, por ejemplo, me relaja mucho, hacer pesas... Yo acabo una sesión de pesas y me pego un baño de agua caliente y estoy relajadísimo (E 44).

La manera, doncs, d'organitzar el poliesportiu està condicionada o, vist d'altra forma, permet que Àlex mantinga la dinàmica de compaginar el poliesportiu i el treball al mòdul i de, una vegada al recinte esportiu, dedicar les hores a practicar activitat física. Les pàgines del diari que he omplit amb les observacions està ple de referències a fets com la falta d'Àlex al poliesportiu, la queixa dels funcionaris de la garita perquè les llistes d'accés a les activitats esportives no estaven fetes a temps o l'obligació de fer-me jo càrrec d'alguna activitat perquè el monitor de la mateixa estava jugant amb Àlex a esquaix. Aquest fenomen és possible gràcies a la forma en què el poliesportiu està organitzat. La major part de les activitats del poliesportiu estan supervisades pels monitors presos. Un responsable contractat, és a dir, del carrer, mostrava la seua

sorpresa a l'arribar al recinte esportiu i "ví que había monitores de culturismo, monitores de full, monitor de boxeo, monitora de aerobic..." (E 24).

El recolzament en persones preses és comú i públic a la presó. Dintre de les modalitats de treball a la presó, a les que feia referència a l'apartat sobre les activitats de tractament, existix la possibilitat que presos i preses porten a terme múltiples tasques al centre penitenciari. Són les destinacions, ocupacions diverses que poden anar des de netejar els corredors, les oficines dels i les funcionàries, estar encarregat dels esports al mòdul propi o encarregar-se de la cafeteria del departament propi. Com he descrit a l'apartat anterior, i com seguirem veient al llarg de la investigació, una de les destinacions possibles és estar encarregat de les activitats físiques al poliesportiu i, igualment, de la neteja del mateix. Àlex fa ús d'aquests presos:

la función de ayudarme a mi porque la escasez de personal obliga a, de alguna manera, que nos apoyemos en internos que estan especialmente cualificados para llevar o para coordinar una actividad deportiva (E 43).

D'aquesta manera, són els monitors presos els qui porten a terme la major part de les activitats del poliesportiu. Ells són qui obrin i tanquen el recinte, fan acomplir l'horari, observen la bona conducta de les persones que practiquen activitat física, recullen el material, controlen l'assistència i, en alguns casos, dirigixen les activitats. Sobre l'organització d'aquest planter de monitors, Àlex explica que:

Organigrama, en cuanto a organización? Bueno pues habría la persona encargada del tema, que soy yo, la persona encargada de todo, la persona que más coordina todo el grupo. Luego estarían, por debajo de esta persona, pues tres monitores que son internos (E 44).

Aquests tres monitors, en principi, no s'encarreguen de monitoritzar les activitats del poliesportiu, tan sols actuen de responsables del recinte, entreguen material, repartixen claus, obren i tanquen i fan acomplir els horaris, entre altres. Un d'ells, que com ja veurem detingudament més tard està per damunt dels altres dos, resumix així la seua tasca: "Soy el responsable de las personas que hay aquí, coordinándolas, y también de las actividades que se realizan." Però la llista de presos i preses destinades al poliesportiu és més llarga ja que, "por debajo de estos internos estarían los demás destino del polideportivo" (E 44). En concret, Àlex fa referència als presos encarregats de la neteja de les instal·lacions.

Y luego hay otro monitor, otro interno que es monitor de futbol-sala y otro de artes marciales. (E 44).

Perquè també hi ha monitors que tan sols s'encarreguen de la seua activitat. Són els monitors de futbol-sala i d'arts marciais. A més, tal i com ja he expressat, durant un període de l'any, concretament des d'agost a desembre, es contracten dos monitors que vénen del carrer. Ja hem vist, igualment, que aquestes persones estan sota les ordres d'Àlex, tot i que manifesten no sentir-se massa còmodes amb l'organització del seu treball.

En un principio Àlex no nos dijo nada, tú vas a dar esto y tú lo otro, nada. A mi me extrañó porque si yo estoy en una escuela de futbol yo sé que voy a dar futbol, si estoy en un colegio sé que tengo que educar a un chaval que le gusta la actividad física... Pero aquí llego el primer día y es eso, no me han dejado las cosas claras, no sé qué perseguían (E 24).

Jo crec que el contracte que ens fan és inútil, no sé perquè ens contracten realment. És que si me contracten a mi per a fer dos hores a la setmana de futbol-sala, no li trobe molt de trellat a això. I que ens contracten damunt a

dos, perquè un podia fer-ho tot. I podria fer, inclús més coses. Ens hem vist limitats pel que Àlex ens ha posat i ell diu que s'ha de fer això i això fem (E 23).

Aquesta és, doncs, la forma d'organitzar-se d'Àlex al poliesportiu, recinte on, llevat de les limitacions esmentades, gaudix de certa autonomia. Aquesta llibertat l'acompanya igualment a l'hora de seleccionar les persones, tant les participants com les destinades allà. Ho veurem a continuació.

5.1.2.4.- Autogestió.

Hem vist adés que la compatibilització de tasques d'Àlex i el seu gust per la pràctica física, amén de la manca de recursos, el porta a recolzar-se en presos monitors, els quals arriben a autogestionar el funcionament del poliesportiu. El títol d'aquest apartat manté el seu significat per la intenció de posar de manifest com són els i les mateixes preses les que conserven la dinàmica diària. Totes i cadascuna de les funcions i activitats del poliesportiu tenen un responsable dintre del planter de destins i monitors del recinte. Ho prova el comentari que ja he inclòs del monitor contractat envers l'existència de monitors diversos:

ví que había monitores de culturismo, monitores de full, monitor de boxeo, monitora de aerobic... (E 24).

Altra fet que mostra com el poliesportiu té un repartiment de funcions ja establert, que garantix la seua autogestió malgrat que Àlex no estiga present, són les queixes dels monitors nous, contractats temporalment. Algunes cites

que he afegit parlen de la inutilitat de pagar dos monitors. Aprofundint, trobem com estos monitors manifesten tenir hores lliures:

Si, de hecho, bueno yo tenía baloncesto martes y jueves, y lo le dije que el lunes, miércoles y viernes qué hago, los otros días que vengo. Y nada, me dijo que leyera, que bajase a entrenar yo con los internos, que entrenara al squash, que entrenara yo, lo que quisiera (E 21).

El planter de persones preses que treballa al poliesportiu és de la confiança de l'educador d'esports, Àlex. Ell és qui els tria, com he descrit a l'apartat anterior d'aquest capítol, i ell és qui decidix la seua continuïtat o no, llevat de casos greus de perturbació de la seguretat:

Igualmente, de la misma forma que lo establezco yo, quien decide prescindir de ese interno, no soy sólo yo, pueden ser otros órganos como, por ejemplo, el director, subdirector de seguridad por razones de seguridad o disciplinarias, la propia Junta de Tratamiento (E 40).

Tot i això, també en la decisió de quines persones són les adequades per ocupar aquests llocs, la responsabilitat recau sobre la Junta de Tractament, tal i com ho estableix l'apartat k) de l'article 273:180: "designar els interns que hagen de desenvolupar les prestacions personals a serveis auxiliars comuns de l'establiment". Les raons per seleccionar aquestes persones són les que marca el propi educador. Tot i això, sempre poden ocórrer casos en què la recomanació d'alguna persona que forme part del planter porte a Àlex a considerar una altra possibilitat. M'he trobat, en aquest sentit, en el cas d'una persona que entrà a formar part de l'equip de neteja destinat al poliesportiu, gràcies a l'ajuda dels altres destins. Davant la pregunta de com va fer per entrar, respon que "Per

mediació, perquè un amic em va recomanar. Jo volia entrar per a poder fer esport. Si tens el destí al poli tens el dret quedar-te i fer esport. No tens més beneficis que este.. Deurien pagar-te o donar-te altres beneficis, però no és així” (E 5). Tot i això, Àlex manté uns criteris clars per seleccionar aquestes persones que formaran part del seu equip de col·laboradors:

El monitor de full-contact es porque en la calle lo practicaba. Lógicamente, en la selección de los monitores influyen muchas circunstancias. En primer lugar, que sea una persona deportista que haya practicado alguna actividad deportiva y que tenga unas cualidades para transmitir una serie de conocimientos. Tenemos personas que, fuera de la prisión, han sido profesionales o que han tenido conocimientos. La selección también va en relación a la necesidad o motivación personal o expectativas que tengan estas personas, porque pueden conocer la técnica pero no gustarles el destino (E 41).

En aquest sentit, afegix que la funció és la “de ayudarme a mi porque la escasez de personal obliga a, de alguna manera, que nos apoyemos en internos que estan especialmente cualificados para llevar o para coordinar una actividad deportiva” (E 43).

Una gran quantitat d’hores al dia, el poliesportiu roman sota l’autoritat que exergixen els presos destinats allà, (“entonces tenemos unas actividades monitorizadas, que suelen ocupar la mañana”, E 41), per no nomenar els períodes en què Àlex està de vacances. Ell mateix apunta aquesta possibilitat quan diu que “En el horario del Polideportivo tenemos unas horas que son tuteladas por un monitor, sea funcionario, sea personal laboral o en algunos casos es un interno porque aquí, por necesidades de personal, tenemos que funcionar así” (E 41). Pel matí, pot ocórrer que Àlex no estiga, per les circumstàncies ja apuntades, mentre que per la vesprada són ells els únics que hi són ja que Àlex no treballa després

de dinar. L'autogestió del poliesportiu per part d'aquestes persones es fa sota el consentiment de l'educador d'esports, "Yo, en ese sentido, les doy bastante autonomía y lo único que busco es que hagan bien el trabajo" (E 41). Aquest fenomen, però, comporta una sèrie de peculiaritats que caldria descriure. Anem per parts.

Durant la meua estancia al poliesportiu de la presó, una de les coses que més m'ha cridat l'atenció han estat les baralles i continues discussions entre el planter de persones allí destinades. La falta d'acord entre els monitors i els de neteja, les crítiques d'aquests als primers, els crits i amenaces d'agressió entre tots, han estat una tònica habitual. La decisió d'Àlex de jerarquitzar el planter no sempre ha sentat bé, sobretot als qui havien de rebre les ordres dels altres. He contat adés que un pres de confiança de l'educador feia la funció de coordinar les persones que treballen al poliesportiu. Tot i això, els canvis han estat constants. Hi ha hagut el cas en què un altre dels destins-monitors s'encarregava de coordinar la neteja i les persones encarregades d'aquesta llavor. Després, es va canviar i tornà a ser el pres de més confiança qui organitzava la higiene del poliesportiu. Una altra vegada, Àlex destinà a un pres en concret per supervisar l'activitat de culturisme. Hi ha hagut molts canvis, de la mateixa manera que moltes queixes: "Aquesta feina està molt mal, sense beneficis i molt mal vista pels companys. Hi ha un abús total de superioritat per part dels monitors, es creuen què estan per damunt de mi" (E 5), argumentava un dels encarregats de neteja envers els monitors. Aquestes crítiques contrasten amb la visió que manté Àlex sobre la destinació al poliesportiu:

El destino de monitor de polideportivo es cómodo, no suelen tener a una persona encima diciéndoles qué tienen que hacer, cómo tiene que trabajar, tienen una serie de obligaciones, entonces, también tienen tiempo para practicar deportes, también tiene su problemática el ser monitor de

deportes. Pero, está considerado como un destino bueno dentro de la prisión (E 41).

Però aquesta autonomia comporta problemes. Els presos (perquè tot són xics, excepte en el període final d'aquesta investigació en què Àlex va nomenar a una xica monitora), no accepten la jerarquia imposada per l'educador. La mostra és la queixa de l'encarregat de neteja. Quan Àlex no està, els presos i preses no accepten què siga un altre pres o presa qui els mane. En aquest sentit, són enlluernadores les declaracions d'un dels destins-monitors: "El poli nunca ha estado tan bien. Pero para eso hay que estar ahí, siempre en guardia" El problema residix en la legitimitat d'aquesta tasca i en l'autoritat que s'exergix: "Lo que pasa que muchas veces rozas la labor de los funcionarios y eso provoca rozas con otros internos" (Diari).

Insistisc, sense la presència d'Àlex, totalment legitimitat per exergir autoritat al poliesportiu, els presos encarregats de mantenir l'ordre i el funcionament del mateix es troben, freqüentment, amb l'oposició dels seus companys presos i preses. Àlex reconeix que això és així, que la posició dels destins-monitors no és fàcil. Però aquesta dificultat, no és exclusiva de la relació entre el planter de persones destinades al poliesportiu, sinó que es trasllada a la interacció d'estos encarregats amb la resta d'usuaris i usuàries del poliesportiu. No sols hi ha discussions quan un destí-monitor ordena a un destí-neteja, posem per cas, deixar ben netes les grades del poliesportiu, sinó que el conflicte es reproduïx quan, per exemple, el monitor encarregat de fer acomplir l'horari ha de donar per acabada una activitat i fer fora els i les esportistes. El mateix succeïx en l'administració de material, el repartiment de les claus dels vestuaris o altres tasques pròpies de l'indret. Un dels encarregats d'aquesta tasca explica el secret:

...nosotros vamos con la razón, para hacerlo como lo hacemos nosotros es necesario que seamos una piña, todos juntos... Si falla la razón con algun

interno entonces, en última instancia, está el funcionario. Se le dice que baje y que esté por aquí. ¿Porqué ahora no baja? Porque el poli ahora va bien (E 46).

Evidentment, la resolució dels conflictes, en última instància, recau en Àlex. Ell és conscient d'aquesta possibilitat i recomana tacte en les relacions, aconsella que:

la postura de estos internos tiene que ser una postura equilibrada. Es decir, ni asumir plenamente la función que les correspondería a funcionarios o a profesionales, ni una dejación total en sus funciones. Es decir, diríamos que hay un equilibrio en la postura que deben de tener estos internos. Qué es una postura difícil, y lograr mantener ese equilibrio y llevar al grupo reprimiendo una serie de conductas que deberían de reprimir sólo los funcionarios y no los presos, es muy difícil. Pero bueno, ellos acuden a fórmulas muy al uso aquí en prisión como “no ves que te estas haciendo tu mismo daño, no seas bobo”. Ellos, en el fondo tienen claro en que postura estan, saben lo que pueden tolerar y lo que no pueden tolerar (E 43).

5.1.2.5.- Selecció dels i les participants.

Teòricament la selecció dels i les persones que han d'acudir al poliesportiu, a realitzar alguna de les activitats físiques que allí es duen a terme, és funció de la Junta de Tractament. Aquest òrgan és l'encarregat de dissenyar el programa de tractament per a cada pres o presa. Així s'expressa a l'article 273 que detalla les funcions de la junta:

Article 273 a).- Establir els programes de tractament o els models individualitzats d'execució penitenciària per a cada intern del Centre i definir les activitats a realitzar en funció de les peculiaritats de la seua personalitat i del temps aproximat de duració de la seua condemna o condemnes.

Tot i que la Junta de Tractament aprovarà després la llista definitiva de cada mes, la proposta partix de l'educador d'esports. Aquest té un sistema d'elaboració de les llistes que tractaré d'aclarir. Primerament, Àlex explica el procediment per a sol·licitar la inclusió a alguna activitat i els criteris que es segueixen perquè això ocorrega:

En esas actividades monitorizadas la selección de los internos es vía 'echar una instancia', hacer una petición y yo me entrevisto con ellos y veo un poco las condiciones, la motivación, las condiciones que tienen estas personas para practicar deporte. Te puedo decir que no hay excesiva gente que se quede fuera de estas actividades, todo el que quiere hacer culturismo, todo el que quiere practicar squash si realmente está motivado y tiene condiciones, a la larga, en un plazo de dos o tres meses, consigue entrar en estas actividades (E41).

Cal, en aquest punt, fer algunes matisacions. La declaració d'Àlex fa referència, únicament, a les activitats del matí, que són aquelles que contenen amb un monitor. Àlex sols roman a la presó pel matí, pel qual per la vesprada les hores de poliesportiu estan reservades als mòduls del centre. En aquestes hores acudixen al poliesportiu els presos o preses del mòdul corresponent que desitgen anar-hi. Sobre aquestes llistes Àlex no exerceix cap control, però si ho fan els

monitors-destins que vetllen per què es faça un ús adient de la instal·lació. En aquestes hores, la situació d'autogestió del poliesportiu es fa més evident.

Tenim, doncs, que les activitats del matí són aquelles monitoritzades. En aquestes activitats es fa una llista mensual que es revisa sempre a final de mes, per establir les baixes i les altes. Jo he assistit a diverses reunions d'aquestes, a les quals acudia l'educador d'esports, el destí-monitor en cap, el monitor d'arts marcial i el monitor de futbol. En ocasions, la reunió tenia diverses versions. Per exemple, per fer les llistes per a l'activitat de culturisme es reunien, únicament, Àlex i el destí en cap, mentre que per a les arts marcial acudia el monitor corresponent. També els altres destinats al poliesportiu han acudit, inclús els de neteja. Després veurem per què. Independentment de la gent que assistia, les reunions esmentades es duïen a terme al poliesportiu.

La primera tasca a fer a les reunions és donar de baixa. Les principals raons que m'he trobat per donar de baixa han estat la falta d'assistència (enregistrada a un quadrant), el desaprofitament del temps o l'ús d'aquesta activitat per portar a terme altres distintes. En el cas que una persona, que no està apuntada a cap activitat, sol·licite entrar-hi, estos criteris també valen per denegar l'accés. Així ho manifesta un destí al poliesportiu: "Està clar que els que pensem que van a vindre a 'pintar-la' no van a entrar. S'intenta que la gent es comprometa i cumplisca." (E 5). La falta d'assistència pot estar deguda a diverses causes: lesió, problemes personals, obligacions sobrevingudes com haver obtés un destí o un lloc a un taller. En la major parts dels casos, aquestes persones són donades de baixa per poder incloure de noves. Però també hi ha casos en què la persona no aprofita el temps de forma adequada: "...observas si la gente realmente sale a hacer deporte o viene al trapicheo" (E 31). Altres casos de denegació d'inclusió pot esdevenir per la procedència de la persona en qüestió. M'he trobat en què Àlex ha manifestat no voler moltes persones d'un mòdul, sobretot del mòdul conflictiu de la presó. Tot i això, durant la seua condició

d'educador d'aquest mòdul, ha fet apostes puntuals per persones en concret. Aprofundint en el cas de les baixes, Àlex explica que:

una de las principales causas de rechazo es la motivación que tenga ese interno. Y, por supuesto, el hábito de consumo, y ya no el hábito objetivo sino la disposición hacia el hábito. A ver si me explico, nosotros no rechazamos a un interno que tenga una trayectoria de consumo de drogas, que nos pide ayuda a través del deporte. Nosotros rechazamos al que no tiene la motivación de dejar ese consumo o que, mientras esté en un espacio dedicado al deporte esté en esa actividad para fomentar el consumo, que salga al polideportivo para bien traficar, bien procurarse su droga para su consumo o para colocarse(E 42).

En aquest sentit, el tema de la droga i el seu consum és recurrent a l'hora de seleccionar a presos i preses per al poliesportiu. Un monitor contractat que elaborava la llista per a una activitat es va trobar que, en la supervisió que Àlex va fer, va explicar-li que en alguns casos "iba a ser complicado que vinieran, porque alguno era yonki o trapicheaba, no sé, por motivos que hay en la cárcel" (E 24).

Hi ha casos en què han estat els propis monitors contractats els que han elaborat les seues pròpies llistes. Aquests penjaven cartells als mòduls i, després, s'entrevistaven amb els i les sol·licitants:

Puse los carteles para que se apuntaran y fuí entrevistando a gente. Claro, había gente que era incompatible o salía a lo que salía. Esa gente pues... La selección la hago yo con el consentimiento de Àlex en algunas personas. Porque Àlex es el que más conoce a las personas (E 24).

Conéixer a les persones és fonamental a la presó. Tot i que les entrevistes amb els i les sol·licitants esdevénen un recurs força usat, la informació arreglada per tercers ho és més. Les persones encarregades de la selecció dels i les usuàries solen entrevistar a presos i preses, això és cert. Ho fa l'educador d'esports, com ja he comentat, i ho fan els altres monitors. Per exemple, en el cas de les arts marcials, tenim algun testimoni que assegura que així ocorre: "Entonces me entrevisté con Santiago. Allí le conté mi vida en relación con las artes marciales, me preguntó, me dió las normas del doyo y empezé" (E 4). El propi monitor de l'activitat ho reafirma:

Jo faig una entrevista. Sempre entreviste a una persona per conéixer-la. Encara que Àlex em diga "Este", jo el vull conéixer perquè qualsevol et pot desmontar un grup (E 1).

El cas de les arts marcials, però, és peculiar, així que el tractaré més profundament després. En el meu cas, jo no he elaborat les meues llistes d'aire lliure, l'activitat que jo impartia, tan sols em trobava la llista feta. Tanmateix, si que és veritat que en un parell d'ocasions he anat a alguns mòduls a entrevistar-me amb sol·licitants per esbrinar una mica la situació personal. Una vegada, inclús, varem anar Àlex i jo a fer les entrevistes conjuntament. Les converses cara a cara també són un recurs usat pels monitors i monitores voluntàries. Una persona, encarregada de l'activitat del ioga expressava que, tot i haver usat unes llistes prèviament elaborades per a altra activitat, "entrevistaba a la gente y les hacía una ficha" (E 28).

Però, com dic, la principal font d'informació són els coneixements propis que els monitors i Àlex tenen de les persones preses que volen assistir al poliesportiu. Es pot considerar que aquesta informació prové d'entrevistes informals, és a dir, de les converses manteses per la pròpia convivència de presó. Però no és, ni molt menys, una entrevista formal motivada directament per a la selecció del personal. En aquest sentit, un dels monitors d'una de les activitats

del poliesportiu manifestava que “no els faig entrevistes perquè a les entrevistes la gent sol mentir” (E 11). Siga quina siga la raó, el cas és que el coneixement de les persones és fonamental:

Jo els conec a tots, pregunte als amics i com em respeten doncs em diuen la veritat. Els amics em recomanen a gent, has de tenir en compte que la gent que no es droga són honroses excepcions, que no fumen ni porros hi ha quatre o cinc (E 11).

L'educador d'esports de la presó fa ús d'aquest recurs, posant sobre la taula la importància que en aquest sentit juguen els destins-monitors:

Aquí es fundamental la trayectoria del interno, la observación del interno, incluso la documentación que puedas tener sobre el interno, las confidencias que te puedan dar los internos que estan destinados en el polideportivo. Esa es una fuente importante, si hay un nivel de confianza entre tu y ellos saben, conocen más al interno que tu (E 42).

A les reunions d'elaboració de les llistes jo he comprovat com la informació que transmeten els presos-monitors és abundant, i que aquesta no tan sols es sol·licitada per Àlex, sinó molt valorada. D'aquesta manera, el recurs de la recomanació està molt extés al poliesportiu. De fet, inclús al ioga es reconeix el recurs i es tracta d'atorgar-li una intencionalitat manifesta, com explica un dels responsables quan diu que “lo que he hecho es incorporar a los que me traen ellos. Les digo que si ellos me los recomiendan yo les apunto. Así les estimulo a ellos a responsabilizarse” (E 28). Existixen altres testimonis que apunten que l'ús de les recomanacions s'usa habitualment a la presó.

Gracias a mi paisano Ahmed. Los monitores me ayudaron mucho. Cuando estaba en el 3 aún tenía cosas que hacer en el destino, pero cuando me trajeron al 5 estuve tres semanas sin nada que hacer. Entonces Ahmed me contó lo del full y me sacaron. Les estoy muy agradecidos.

L'assistència dels destins de neteja a les reunions de les llistes, que moltes vegades es limitava a moments puntuals, respon a aquest fenomen de les recomanacions. Durant la meua presència a aquestes cites, he observat com les persones encarregades de les activitats, les de neteja i, inclús persones simplement usuàries de la instal·lació, portaven noms recomanats per a alguna activitat. Aquesta pràctica s'estén fins i tot per a l'elecció dels destins:

Per mediació, perquè un amic em va recomanar. Jo volia entrar per a poder fer esport. Si tens el destí al poli tens el dret quedar-te i fer esport. No tens més beneficis que este (E 5).

La modalitat de selecció dels i les participants de les activitats físiques i, fins i tot, de les persones que formaran el planter del poliesportiu, tot i tenir la intencionalitat que indicava Àlex a la seua declaració, en el sentit que les confidències que presos i preses de confiança poden fer envers els i les sol·licitants servirà per fer una adequada selecció, també pot tenir una altra lectura. Hi ha qui apunta que les recomanacions no són més que una variant de fer favors que, inevitablement, tindran una compensació. Presos i preses que recomanen obtindran, de segur, una recompensa pel seu interès manifest, almenys si fem cas a les declaracions d'un monitor contractat:

la persona que és responsable d'aquesta activitat porta a qui vol. Passa al futbol o al full que el monitor, que és un intern, porta a qui vol a canvi de favors, de droga o d'altres tipus. Els que són monitors interns intenten

posar a les seues activitats a la gent que a ells els interessa. I fotre fora a la gent que no els interessa. Això està claríssim. Si algun mes no han inclòs a una persona que ells volien incloure es posen nerviosos i es cabregen, quan ells no haurien de ser els que inclogueren a la gent. Tu eres monitor d'aquesta activitat i punt i treballes amb la gent que diga el responsable del poliesportiu. Al final del mes avalues i el responsable decidix però, el monitor intern no pot dir 'posa'm a aquesta persona'. (E 25).

Un altre monitor contractat corroborava que el recurs de la recomanació es fa amb tota la intencionalitat, al·legant que "Beatriz baja, la apuntó al aire libre Xavi para bajar y estar con él" (E 21). Paral·lelament, el monitor d'abans continuava expressant el mateix, concretament deia que:

he vist tirar moltes instàncies de gent que ni se'ls ha entrevistat simplement perquè no coneixen al monitor intern, perquè està apartat i no té cap amistat amb cap persona del poliesportiu, encara que envie una instància cada dia, no entrarà. La gent que té probabilitat d'entrar està limitada, no està obert a tots... S'agafa a aquestos quatre que volen els monitors interns. I això passa tots els mesos. Hi ha gent que envia instàncies tots els mesos per a aquesta activitat i mai entrarà perquè no té amistat amb ningú dels monitors del poliesportiu. No li interessa a cap dels monitors (E 25).

La inclusió a les llistes per recomanació pot desvirtuar el discurs sobre els criteris de selecció a les activitats. Però, canviem de terç. De la mateixa manera que hem tractat adés sobre les motivacions de baixa d'una activitat, veiem ara quins són els criteris per apuntar a una persona. Per començar per algun lloc, diré que dies abans de la campanya estiuenca de natació es pengen als mòduls i al

poliesportiu uns cartells anunciant l'activitat. Al mateix es detalla que els i les interessades deuran enviar una instància, igual que el procediment usat per a la resta d'activitats. Al mateix cartell s'indiquen tres requisits:

- Tenir un bon comportament
- Tenir una bona actitud envers l'exercici i,
- No estar apuntat a cap altra activitat esportiva

Però aquests no són els únics criteris usats a les activitats físiques. Cada responsable d'activitat premia unes condicions en detriment d'unes altres. Per exemple, un dels monitors del poliesportiu responsable d'una activitat, expressava que el que més li importava és que els seleccionats "siguen persones. No m'importa si es droguen o no. El que importa es que sapiguen comportar-se, relacionar-se amb la gent i que no creen disputes" (E 11). Més estrictament, un treballador de la presó, aficionat a les activitats físiques, i que puntualment organitza alguna activitat, me comentava que ell exigix el compliment d'uns requisits:

- Que els i les seleccionades no fumen al poliesportiu i porten roba esportiva
- Puntualitat i assistència regular
- Participació activa

Durant la investigació, em vaig desplaçar en una ocasió a Madrid i vaig entrevistar a l'educador d'esports d'una presó d'aquella zona. Preguntat pels requisits de selecció em va comentar:

para el fútbol federado se hace una pretemporada para empezar en septiembre. Como esta cuesta las fichas, los equipajes y demás pues se coge a los que mejor juegan, si no tengo problemas con el administrador. El problema es que los grupos cambian mucho por conducciones, libertad... Por regla general, ellos se apuntan en una lista y yo les observo, por observación directa. También puede ser que hagan ellos los equipos en los módulos. Lo que pasa es que los grupos son limitados. Igual el subdirector de seguridad dice que no pueden salir más de 20, y después nunca se llega a tantos.

En invierno hay más problema porque tenemos menos horas. Es que los de seguridad no quieren que se haga deporte más allá de las seis, cuando se pone el sol, por si se fuga alguien, a pesar de los focos. En verano se alarga más (E 31).

Resulta d'enorme importància tornar a incidir en les motivacions que porten a Àlex a incloure a una persona a les activitats del poliesportiu, sobretot perquè és la màxima autoritat al recinte i l'encarregat d'elaborar les llistes. En aquest sentit, Àlex té en compte "las condiciones, la motivación, las condiciones que tienen estas personas para practicar deporte" (E 41).

Per finalitzar, m'ocuparé ara del cas especial de les arts marcials. L'anomene especial, doncs és l'única activitat del poliesportiu que està federada i actua com un club del carrer. A més, com ja veurem més endavant, certes crítiques per part d'un sector dels i les treballadores de la presó fan que Àlex li preste molta atenció i acure la selecció. Ho explica ell amb les seues paraules dient que "la de full-contact, debido a que está federada, hay que hacer una selección más rigurosa que pasa, en primer lugar, por un expediente de conducta intachable y, luego, la naturaleza del delito, que no estén condenados por delitos

de carácter violento, lesiones, homicidios y delitos contra las persona en general y, evidentemente, a parte de estos requisitos de expediente también una serie de requisitos físicos que lo da la propia naturaleza de la actividad” (E 41). Jo he presenciats com, a una reunió d’elaboració de les llistes, s’ha denegat l’accés a una persona que estava condemnada per delictes de sang, de la mateixa manera que es restringix l’accés a presos provinents del mòdul conflictiu de la presó. El monitor pres encarregat de l’activitat va al·legar que, en cas d’incident, els responsables de seguretat s’alarmarien per haver-hi presos d’aquest mòdul, el que posaria en greu risc la continuïtat de l’activitat. Aquesta mateixa persona, a l’entrevista, va respondre que la selecció es feia de la següent manera:

Abans de tot observar que no hi haja una conducta agressiva... Que no tinga VIH, pensem que és un esport de contacte. Ho prohibix la Federació. Si que podria fer jiu, però no full ni kick. Hi ha una circular. També valore la condició física de la persona i els suggerisc que, abans de començar, comencen a correr o fer alguna cosa per a posar-se a nivell dels companys... És necessari que no tinga parts disciplinaris per conductes agressives. Són condicions dels responsables de seguretat, sempre poden dir “Com claveu a un pres que s’ha barallat?”...Després de l’entrevista sempre pregunte “Tu perquè vols fer full?” Per a mi és una pregunta molt important. És el 50% de les possibilitats...També, si te delicte de sang no pot i si és violeta tampoc. (E 1).

Requerit per mi, perquè m’explicara perquè persones condemnades per violació no poden practicar arts marçials, es va mostrar així de clar:

Hi hagué un pres que va aprendre molt i que quan va sortir l'han tornat a pillar per tres violacions i Àlex em va dir "Mira el teu alumne", així és que ja no poden entrenar. Aquest cas em va fer molt de mal (E 1).

5.1.3.- Les persones al poliesportiu.

5.1.3.1.- Àlex, l'educador d'esports.

Hem vist ja com el funcionament del poliesportiu de la presó depén, en gran mesura, del treball de diverses persones, començant per l'educador d'esports, passant pels destins-monitors i acabant pels destins-neteja. Resulta evident suposar que la manera en què aquesta instal·lació està organitzada no és l'única possible, però sí que és la que, hui en dia, garantix el seu funcionament. De la mateixa manera, hem comprovat com gran part de la responsabilitat recau en el propi educador qui, dintre del poliesportiu, conserva el màxim poder de decisió. És Àlex el responsable de la tria de col·laboradors i col·laboradores i qui proposa a la junta les llistes d'usuaris i usuàries. La llista d'activitats i, per tant, la confecció de l'horari són, igualment, funcions d'ell. En aquest punt, com a màxima autoritat en el poliesportiu, Àlex és també el focus de diversos comentaris envers la seua forma d'organitzar-se. Així, he recollit diverses opinions, sobretot a les entrevistes, que expressen diverses formes de veure com funciona el recinte esportiu.

Àlex és conscient que la seua situació no és ideal, i que la falta d'un responsable exclusiu de la instal·lació és necessària per dinamitzar de forma

adequada l'activitat física. Ell accedix al lloc d'educador d'esports després d'ocupar una vacant no coberta, passant doncs a compartir la seua responsabilitat com educador d'un mòdul amb la preocupació esportiva.

...llegó un momento que aquí se da una situación en que el monitor deportivo pidió una excedencia, hace concretamente cuatro años, entonces el director se planteó, se vió en la necesidad que alguien tenía que suplir al monitor deportivo, como monitor deportivo no mandaron y hasta la fecha no ha pedido nadie la plaza pues yo me ofrecí voluntariamente a seguir haciendo mi trabajo de educador y asumiendo la organización de las actividades deportivas (E 41).

En aquesta situació porta ja uns anys, tractant des del principi d'aconseguir l'exclusivitat d'ocupació. L'horari no dóna per a més i Àlex es veu en la dificultat de portar a terme ambdós ocupacions satisfactòriament, el que el porta a prendre decisions com "eliminar alguna faceta de mi trabajo para poder hacer las restantes, más o menos, con garantías. Sigo en la misma situación de compatibilizar el trabajo de la actividad deportiva con el trabajo de educador. Y parece que esa es una situación que, por el momento, pues no es posible solucionar por criterios de dirección. Entonces, he optado por eliminar determinadas actuaciones porque sinó no puedo..." (E 40).

Àlex recurrex continuadament a la manca de recolzament per part de la institució, d'acord amb la seua reivindicació de poder deixar d'ocupar-se del treball al mòdul. En aquest sentit, reconeix que, a poc a poc, va aconseguint xicotetes concessions que li ajuden en el seu treball, encara que no es mostra satisfet del tot:

...nunca me han quitado mi responsabilidad como educador, sólo... yo he ido, por así decirlo, ganando en cuanto a ir librándome un poco de mi trabajo como educador. Entonces, de pasar de llevar un módulo normal como cualquiera e, incluso, el no considerarse mi trabajo como responsable de las actividades deportivas, simplemente considerarse como algo voluntario que yo hacía, como carga a mi trabajo normal, ahora ya se considera que esa actividad, que la actividad deportiva es una actividad propia de mi, del educador que lleve ese bloque, y se le asigna un módulo pequeño, de 50 ó 60 internos. Esa es la situación en la que estoy yo ahora (E 40).

Davant d'aquesta situació, a Àlex no li queda més remei que sol·licitar l'ajuda de presos i preses relacionades d'una forma o altra amb l'activitat física. Hem vist anteriorment com ell reconeixia que aquesta col·laboració era imprescindible, determinant òbviament el tipus d'organització del poliesportiu. L'equip de presos, i alguna presa, que s'ocupa del poliesportiu esdevé en un grup de confiança d'Àlex, com he tractat de descriure adés. La col·laboració és estreta, anant més enllà de la simple relació professional. M'he trobat durant la investigació que les relacions són certament amistoses, "es una relación buena y, con el tiempo, llega a ser bastante íntima en el sentido que somos colaboradores" (E 41). Durant aquestes hores, en què Àlex roman al poliesportiu interactua amb presos i preses de diversos mòduls de la presó, persones que tenen el seu propi educador o educadora. Malgrat això, Àlex esdevé aleshores en educador de tots i totes, resolguent dubtes, aconsellant, fent favors. En aquest sentit, es reveladora la confessió d'un dels col·laboradors del poliesportiu:

La piscina la porte per amestat amb Àlex, la porte per ell, perquè és una obligació d'ell que funcione i jo li ajude a què així siga. Jo a Àlex no el

considere un educador sinó un amic.. Per a mi és un amic amb el que tinc molta confiança. (E 11).

Però no és l'única opinió favorable envers la tasca de l'educador i el suport que els col·laboradors presos li professen. Altre ajudant esmenta que "si em quede ací és per les arts marcials i per Àlex, sinó ja no estaria..." (E 1).

La tasca d'Àlex, però, també té els seus detractors, almenys existixen les opinions disconformes amb la forma que ell té de funcionar. Siga degut a la falta de recursos manifestat, sobretot escenificat per la impossibilitat de dedicar-se totalment al poliesportiu, o siga per la pròpia convicció de l'educador, el que és ben cert és que he trobat fortes crítiques per part d'alguns dels seus col·laboradors al poliesportiu. Per exemple, respecte al fet que comentaven els monitors contractats del carrer envers el desaprofitament de les seues contractacions, algú apunta a que la causa residix en "l'organització que s'ha fet Àlex. Ell s'ho ha organitzat així i d'ací no el traus. Ell té unes idees molt fixes" (E 23). Una de les coses que em comentaven aquestes persones era que l'horari d'activitats monitoritzades es limitava al matí per decisió pròpia de l'educador. Ells proposaven augmentar l'actuació a la vesprada però, "Organitzar més activitats o carregar més el poliesportiu amb més esports per a ell suposa més treball organitzatiu" (E 23). Coincidix un altre monitor quan diu que "se opone frontalmente a que ningún monitor vaya por la tarde ya que eso le obligaria a estar por allí" (E 26).

Àlex és un advocat i criminòleg ficat a funcionari de presons. Gràcies a una promoció interna accedí al càrrec d'educador.

...yo soy licenciado en Derecho y Diplomado Superior en Criminología...
preparé unas oposiciones para el cuerpo de administración y las aprobé y

entré a trabajar como funcionario. Primero estuve tres años de funcionario de servicio interior y luego, desde el cuarto año como educador (E 42).

Ell és conscient de la seua manca de titulacions que l'acrediten com a especialista en activitat física, el que podria servir perquè l'apartaren del seu lloc actual de treball. Clarament, ho expressa així: “me podrían decir, en un momento dado, que yo no tengo conocimientos teóricos (E 42). A més, l'advocat i criminòleg no pensa en cap moment dirigir els seus estudis cap a l'educació física (“A mi no se me pasa por la cabeza, en ningún momento, hacer Educación Física”, E 42).

Tot i no tenir coneixements en activitat física, Àlex es veu capacitat per portar a terme la seua tasca al front del poliesportiu. Sap que desconeix la teoria, “aunque en la práctica pues práctico muchos deportes y tengo nociones de entrenamiento” (E 42). Sobre aquest aspecte també he trobat veus discordants.

Dentro de lo que cabe creo que hace lo que puede, no creo que tenga conocimientos o grandes conocimientos sobre el deporte, porque él lleva a cabo lo que es full-contact y preparación física, sabes? Pero creo que en ese sentido es un poco cerrado y no mira otro tipo de actividades que se pueden realizar (E 23).

Seguint amb l'aspecte dels coneixements, un altre monitor es mostra més contundent i pensa que la situació és “Molt lamentable. El tio no té ni idea... Me pareix normal que no la tinga quan no s'ha preparat per a això i diu el que ell pensa. Però és que tampoc s'ha preocupat de preparar-se” (E 23).

La pregunta que se'm venia al cap, quan sentia aquestes crítiques i que traslladava a les entrevistes, era per saber com organitzava Àlex la seua tasca sense els coneixements necessaris, d'acord amb les crítiques dels monitors contractats que col·laboraven amb ell. A aquesta pregunta respon un d'ells dient

que l'organització “va dins del gust del responsable de l'activitat” (E 25). Un altre, després de la mateixa pregunta respon:

Pense que és per comoditat total. Jo crec que a ell li ve molt bé. A més que està fixe i que ha d'estar tota la vida treballant allí, doncs no vol carregar-se de feina. A ell li ve molt bé arribar allí, anar-se'n un ratet al mòdul seu i després anar-se'n allí a entrenar. Conforme ho té organitzat ell, realment, no fa res. Sols fa que anar allí, entrenar, matxacar als de full i ja està. Bàsicament és el que ell vol fer (E 23).

Respecte a la forma de donar les classes, d'actuar directament amb els presos i preses, en definitiva, d'organitzar la docència, també he trobat opinions. Acabem de llegir com un dels monitors contractats denominava clarament l'entrenament d'arts marcial. En relació a aquest fet, una altra persona esmenta que “a Àlex lo veo muy competitivo. Los machaca, no sé si habrás visto algun entrenamiento de full-contact, yo creo que hace una preparación física excesiva. Mucho machaque” (E 21). Més avant, aquesta mateixa persona conclou que “...él hace lo que sabe” (E 21). Com a rèplica, Àlex expressa la seua opinió sobre la forma d'entrenar i d'orientar les classes al·legant que “lógicamente, en cualquier deporte la competitividad es motivación” (E 42).

En conclusió, m'agradaria reflectir dues opinions més que considere representatives del que ja he dit. En primero lloc, el comentari rotund d'un monitor contractat el qual, després d'haver estat col·laborant amb Àlex mig any, deia que:

El pitjor de tot és que ell es pensa capacitat i preparat o almenys és el que diu. Ell és conscient que no té cap titulació que el capacite per a realitzar cap activitat física i com ell vol seguir en el lloc en què es troba, vol justificar la seua preparació com el professional de l'activitat física i l'esport amb un títol d'entrenador de kárate nivell 1. Ell realment pensa

que amb aquest títol ja no li poden demanar explicacions de perquè està treballant allí sense cap preparació que el capacite i que amb això ho justifica tot. (E 23).

Com a solució opina que “aquest és un lloc per a un Llicenciat en Educació Física”. (E 23). Finalment, he trobat interessant incloure un comentari del mateix educador qui, alié a aquestes crítiques, va respondre el que seguix sobre el fet de considerar la possibilitat de deixar la tasca al poliesportiu:

No, porque yo el principal objetivo de mi trabajo es que me guste. Tampoco tengo unos objetivos poco realistas, yo me marco unos objetivos personales. Es decir, objetivos claros que se puedan conseguir, no la rehabilitación y reinserción del interno. Cosas prácticas, cambio en hábitos de consumo, que esté ocupado, eliminar estrés... y esos objetivos, como veo que se cumplen pues, lógicamente, estoy contento. Luego en mi trabajo disfruto y me lo paso bien (E 42).

5.1.3.2.- Els i les usuàries del poliesportiu.

El perfil esportiu de presos i preses esdevé relevant alhora que bàsic. Recorde que Àlex feia esment respecte a que el nivell de competència motriu estiguera entre els factors a tenir en compte per fer la selecció dels i les participants en les activitats físiques.

...yo me entrevisto con ellos y veo un poco las condiciones, la motivación, las condiciones que tienen estas personas para practicar deporte. Te puedo

decir que no hay excesiva gente que se quede fuera de estas actividades, todo el que quiere hacer culturismo, todo el que quiere practicar squash si realmente esta motivado y tiene condiciones, a la larga, en un plazo de dos o tres meses, consigue entrar en estas actividades (E41).

L'exigència de condicions apropiades per a la pràctica d'activitat física no és, però, generalitzable. Un treballador de presó, qui organitza activitats puntualment al poliesportiu, em confessava que “el nivell és indiferent, sobretot si és una activitat nova. Per exemple, vaig fer un any ping-pong i badminton i no m'importava el nivell. Ara, si hi ha competició ja ho mire més”. (E 29).

En aquest sentit, si que he trobat diferències en la selecció de persones segons l'activitat. Ja hem llegit abans com els criteris de selecció per a les arts marcials esdevenia un procés molt més rigorós que per a la resta. Però, són les persones usuàries del poliesportiu de la presó antigues practicants d'activitat física? L'afició pel moviment se'ls crea una vegada preses o, pel contrari, era un hàbit que ja portaven del carrer? Àlex opina que:

...te podría decir que sería, a lo mejor, en un porcentaje de un cincuenta por cien. Hay mucha gente que empieza a practicar deporte, al igual que empieza a consumir droga, y no sólo a practicar sino a habituarse a la práctica deportiva regular. Porque si que es cierto que hay muchos internos que han hecho algun tipo de deporte, y lo continúan haciendo aquí, pero en todo caso nunca de forma regular. Te puedo decir que aquí en prisión empiezan a practicarlo de una forma regular, empiezan a integrarlo dentro de su forma de vida. Por qué?, porque evidentemente tienen mucho más tiempo para dedicarle al deporte. No es cierto eso que la gente que practica deporte aquí es porque ya lo practicaba antes (E 40).

També he recollit l'opinió d'un dels monitors contractats sobre aquesta qüestió, qui diu que "Molta gent sí". Ell, però, fa distincions per activitats, "per exemple, si agafes a la gent de futbol-sala doncs tots han fet futbol-sala al carrer, en equips federats o en equips d'empresa. I molta gent que va a culturisme ja ha... Estava al gimnàs abans" (E 25)

Aprofundint en aquest aspecte, insere ara unes declaracions del mateix educador d'esports, a les quals argumentava sobre els problemes que es trobava amb la població reclusa.

Las personas que estan aquí dentro son personas que no han tenido, en un 90%, ni el más mínimo hábito deportivo, que tiene muchos hábitos nocivos que estan en contra de la práctica deportiva, que hay que destacar, lógicamente, antes de empezar a hacer una actividad deportiva (E 41).

Durant el procés d'entrevistes a presos i preses, una de les primeres preguntes que els feia era sobre l'hàbit esportiu, sobre quina havia estat la seua relació amb l'activitat física abans d'ingressar a la presó. En aquest punt, abans de passar a entreveure les declaracions recollides, he d'explicar que vaig decidir separar els comentaris per gèneres, és a dir, els homes per una banda i les dones per una altra, amb la intenció de presentar les dades més esgranades.

Pel que fa a les dones, vaig recollir informació de nou d'elles que, regularment, acudien al poliesportiu a practicar arts marcials, aire lliure o d'altres. A la següent taula s'inclouen els resultats:

♀	Pràctica a la presó	Quina ha estat la teua relació amb l'activitat física?
E	Arts marcials	Gimnàstica rítmica a l'escola, després atletisme, arribant a

12		competir. Més tard, quatre anys d'handbol. De casada ho deixa però continua fent footing i jugant a tenis
E 13	Aire lliure	Gust per tot el que era correr. aeròbic al gimnàs durant sis anys.
E 14	Aire lliure	Pràctica d'atletisme durant uns anys. Després, peses i aeròbic a un gimnàs
E 15	Aire lliure	Poca relació amb l'activitat física. Tan sols gust per correr i pel voleibol
E 16	Aire lliure	14 anys jugant al voleibol. Natació
E 17	Culturisme, rehabilitació	Juga freqüentment al bàsquet. Afició pels esports de raqueta. Pràctica de culturisme i de ciclisme.
E 18	Voleibol dones	Ping-pong i handbol a l'escola. Fora de classe res, tan sols jugar al carrer.
E 19	Aire lliure	Setze anys de gimnàstica rítmica. Després, aerobic i taekwondo a un gimnàs.
E 20	Arts marcial	Molt aficionada a la natació.

Taula 8. Hàbits esportius de les dones preses abans d'entrar a presó.

En el cas dels homes, he recollit nou testimonis de persones que, majoritàriament, feien activitat física al poliesportiu de la secció de compliment de la presó estudiada. Aquests en són els resultats:

♂	Pràctica a la presó	Quina ha estat la teua relació amb l'activitat física?
E 2	Arts marcial	Pràctica durant un any i mig de tenis. Després, entrenava

		molt a futbol.
E 3	Arts marcial	Futbol federat des de xicotet. Després, un poc de full-contact i de boxa.
E 4	Arts marcial	Set anys de kàrate. Després fa nin-jitsu i full-contact.
E 5	Culturisme	Natació de xicotet. De més gran, fa peses i kick-boxing a un gimnàs.
E 6	Arts marcial	Atletisme, gimnàstica artística i taekwondo de xicotet. Després, res.
E 7	Activitat física al mòdul	Tan sols el propi de l'assignatura d'educació física. Després, res.
E 8	Arts marcial	Futbol i beisbol de xicotet. Pràctica de natació i un poc de full després.
E 9	Culturisme	Piragüisme federat uns anys, després poc, tan sols peses i correr.
E 10	Arts marcial	Arts marcial amb pocs anys. Després, peses i full-contact a un gimnàs

Taula 9. Hàbits esportius dels homes presos abans d'entrar a presó.

Hi ha dos casos especials, d'homens practicants d'activitat física, que m'agradaria esgronar una mica més. És el cas dels dos monitors encarregats de l'activitat de futbol-sala i de les arts marcial, tant d'aikido, com de full-contact i de kick-boxing. Crec interessant incloure els seus comentaris, per ser practicants regulars d'activitat física, però ho faré separatament per la seua condició de monitors. Com dic, el primer d'ells estava encarregat del futbol-sala a la presó, tenint una forta relació amb l'activitat física, tal i com ell explica:

Al carrer comence amb sis o set anys amb el futbol. Jo era escolanet, estudiava a una escola de l'església. Aleshores, els capellans varen fer un equip de futbol i participàvem a campionats. Ací vaig jugar fins els dotze anys. Comence a destacar i arribe a jugar a l'equip de la meua ciutat a diferents categories, fins a 2º A. Vaig arribar a ser internacional contra Hungria sub-19.

Als onze anys entre a l'institut i allí jugue a bàsquet, handbol, volei i atletisme. Ací me n'adone que tinc facultats per a correr i l'atletisme es convertix en el meu hobby. Requerix capacitat de sacrifici i jo la tinc. El futbol, definitivament, el deixe als vint-i-set anys i em dedique de ple a correr. L'atletisme el compagine amb les arts marcials. El meu primer contacte amb les arts marcials va ser als setze o deset anys, feia peses i taekwondo.

A més, sóc submarinista professional, he nadat molt. He fet també un poc de bicicleta participant en algunes triatlons. Les triatlons requerixen gent que no destaque en un sol esport sinó que ho faça bè en diversos i jo ho faig. (E 11).

El segon d'ells, durant el temps en què es va desenvolupar aquesta investigació, era el principal monitor de les activitats marcials. Dic principal perquè, com ja hem vist i veurem de nou després, aquestes disciplines comptaven amb diverses persones encarregades. Aquest comenta la seua relació amb l'activitat física:

Sóc un esportista, m'he criat a la muntanya i sempre he fet muntanyisme. Als tretze anys vaig veure una pel·lícula de Bruce Lee que em va impactar. De seguida em construisc un sac amb els amics per posar-nos a pegar-li.

Mon pare que ens veu s'implica i me porta a un gimnàs a fer karate. Em passe sis anys fent karate i després, quan es posa de moda, comence a fer full. El 90% dels karateques es canvien a practicar full. Després em canvie al kick-boxing. És per perfeccionar, per continuar investigant i buscar l'autocontrol... Més tard arriba el jiu-jitsu i em cautiva per la filosofia de vida que comporta, per la pau i la tranquil·litat que transmetix. Del jiu resalta el seu gran potencial, sense fer mal té un gran potencial d'atac contra l'agressor. Té un gran potencial de defensa personal i d'atac que permeten la possibilitat de reduir a l'agressor donant-li l'oportunitat d'abandonar la seua actitud beligerant. Jo no sóc violent ni agressiu, per això m'agrada el jiu. Jo no puc pegar-li a ningú, si jo li pegue a una persona inferior, en el sentit físic, tinc remordiments i no dorm, encara que tinga tota la raó...La pràctica del jiu me la vaig deixar, tornava, m'ho tornava a deixar. Sóc prou autodidacta.

Sóc un esportista nat. El primer esport que vaig practicar va ser el bàsquet a l'escola, quan era aleví i infantil. Vaig jugar a bàsquet cinc anys. Després també vaig estar practicant dos anys handbol, a l'escola a la que estudiava. Quan deixe l'escola i me'n torne al poble faig senderisme i comence les arts marcials. També faig ciclisme, que practique amb un grup de gent. Després comence a practicar a la montanya i participe en competicions i tot. La montanya no l'he deixada... Després em passe a les mitges marathons on he participat a diverses. Per les mitges marathons em deixe el ciclisme, doncs es treballen músculs antagònics i ho vaig haver de deixar. El món de les mitges marathons m'agrada molt, els amics, la solidaritat, el companyerisme... Allí et trobes a gent de tota classe social. També he fet culturisme, em vaig construir peses de forma artesanal. Jo sóc hiperactiu i les arts marcials m'han equilibrat. Ací dins no tinc altra cosa que fer. (E 1).

5.1.3.3.- L'actitud envers l'activitat física.

Durant el període del treball de camp, un dels aspectes que més recurrent ha estat és el de la motivació de presos i preses de cara a l'activitat física. Els monitors i monitores, tant presos com del carrer, han expressat freqüentment la seua opinió sobre les motivacions. Àlex també n'ha parlat. A les entrevistes ha eixit el tema, igualment. De fet, és una pregunta que vaig decidir fer fixa, per tal d'esbrinar alguna cosa més sobre les raons que porten als presos i preses ha fer activitat física i, sobretot, envers les raons que els porten a no fer-ne. Començaré per aquest últim fenomen.

Més amunt ja he comentat o inclòs algunes explicacions sobre la problemàtica de l'activitat física a la presó, sobre el fet que de "1100, salen al polideportivo, ¿cuántos? ¿100?" (E 36). Després, quan tractem sobre les raons que porten a la gent al poliesportiu tractarem de veure si la motivació és intrínseca o extrínseca. De moment, m'agradaria enumerar algunes explicacions sobre perquè les persones preses deixen d'acudir al recinte esportiu. Àlex, l'educador d'esports apunta a "la falta de motivación en el grupo de internos", és una de les raons. En aquest sentit continua dient que "Hay que tener en cuenta que son personas delincuentes. Las personas que estan aquí dentro son personas que no han tenido, en un 90%, ni el más mínimo hábito deportivo, que tiene muchos hábitos nocivos que estan en contra de la práctica deportiva, que hay que destacar, lógicamente, antes de empezar a hacer una actividad deportiva" (E 41).

Després de la qualificada opinió de l'educador d'esports, busquem la d'altres persones que, d'una manera o d'altra, estan en contacte amb presos i preses. Posem per cas el comentari d'un monitor contractat qui apunta que "otros es que pasan totalmente del tema, pero no sólo del deporte sino que pasan de

todo” (E 24). Per altra banda, un dels funcionaris de seguretat entrevistats, relacionat també amb les activitats físiques, corrobora l’opinió d’Àlex:

no estan acostumbrados a hacer deporte. La mayoría no ha hecho deporte en la calle... no están acostumbrados, porque la mayoría proviene de sectores de droga y la droga y el deporte son incompatibles. La razón principal es su proveniencia, los barrios marginales de donde provienen. En ocasiones leo algun historial y lo comprendes, si es que a nosotros nos pasaría igual. Tomar droga a los doce años, como he leído yo, es estar marcado para siempre (E 33).

En aquest sentit, la meua experiència a l’hora d’impartir l’activitat d’aire lliure és que m’he trobat amb gent que per primera vegada acudia al poliesportiu de la presó. I quan els he preguntat les raons per les quals acudien, he trobat respostes diverses, des de la persona que estava al mòdul d’estudi i no tenia temps per acudir, les persones que havien de treballar a la presó per guanyar uns diners, fins a una persona que em va dir que s’havia passat una bona temporada de presó en presó i no podia apuntar-se a les activitats. Al diari vaig escriure com una persona va al·legar una lesió mal curada que li va impedir fer res durant dos anys, i una xica que em va argumentar que la presó creava inapetència total, desgana i deixadesa. Un company d’aquestes persones, també pres, em va dir:

No se fomenta. La gente mira el beneficio, es normal en la cárcel, y el deporte da poco beneficio. Otras cosas dan más... Habría que fomentar el deporte como alternativa a la droga, como terapia. No sé, dando charlas o poniendo videos... Habría que ayudar a la gente a hacer deporte. Los que hacen deporte no tienen beneficios penitenciarios. Da igual que estés en 7 actividades deportivas, y los que van a un curso al área a escuchar a

alguien tienen 45 días¹⁶. Por eso, se necesita fuerza de voluntad para hacer deporte. Si ya cuesta hacer de normal, encima sabes que no tienes beneficios (E 6).

Les raons que porten a presos i preses a fer activitat física crec que estan totalment lligades a les raons que els porten a no fer-ne, evidentment. Però la divisió d'aspectes ha facilitat l'estudi. M'ocuparé ara de les primeres, d'aquelles que motiven a les persones a acudir al poliesportiu. En principi, inserte a continuació el que varen respondre presos i preses a la pregunta de per què feien activitat física. Aquestes són les respostes de les preses:

En la cárcel lo hago, principalmente, porque me gusta pero también por distraerme y liberarme de este sitio. Cuando haces deporte no piensas que estás en la cárcel. Aquí no puedes hacer otra cosa salvo estudiar. Y ahora en vacaciones, que no hay escuela, pues sólo puedes distraerte haciendo ejercicio. Y se nota; cuando no haces estás tensa, discutes con los demás, el deporte te relaja... me relajo, no estoy tan tensa. Por ejemplo, para salir de permiso estás mejor si haces deporte, si estás más relajada. Lo más importante es el deporte, aquí dentro eso es lo más importante, lograr evadirte por ti mismo (E 13).

Aquí cuando hago deporte parece que no esté presa y me sirve para desconectar de los problemas. Me siento bien conmigo mismo, no pienso en la heroína. Haciendo deporte pienso lo absurdo que es drogarse. Además, me canso y me siento bien y dejo de pensar en funcionarios e internos y problemas que me joden (E 20).

---

¹⁶ Es referix a les compensacions en dies de redenció per participar a activitats, sols per a persones condemnades amb l'antic codi penal.

Me oxigena las malas ideas, me mantiene la cabeza ocupada. Intento no parar: hacer deporte, pintar... Me gusta mucho motivar a la gente para que jueguen. Es que aquí acumulas tensiones y una buena carrera te ayuda, es mejor eso que cagarte en algo (E 17).

Porque me gusta. Lo que pasa es que aquí te acomodas y necesitas a alguien que te anime, necesitas estímulos. El deporte aquí me sirve para desahogarme. Incluso he jugado con alguien con quien no me hablaba, me ha dado una patada y no ha pasado nada porque es un juego. Mientras que si me la da en el patio... Pero es un juego y las normas se tienen que respetar. Incluso, me ha servido para hablarme después con esa persona.

El deporte te ayuda a perder la inactividad, aquí te cansas del mundo, y puedes salir del módulo. Además, conoces a otra gente. Yo en el poli he conocido a gente que me ha dado mucho, que son buenas amistades (E 16).

Por el tiempo. Fuera, cuando trabajaba en la hostelería, no tenía tiempo de nada. Pero ahora que lo tengo me gusta hacer ejercicio por los muchos beneficios que tiene. Me siento bien, me sale lo negativo, las toxinas, los malos pensamientos. Haciendo deporte me evado, me siento libre. Si salgo al poli es porque me siento bien... no sé como explicarlo, me olvido que estoy presa, me relajo. Pero no es por tener buen tipo, lo que pasa es que me siento limpia y elimino estrés (E 15).

Porque me gusta y me relaja. Yo soy muy nerviosa y hacer deporte me descarga. Cuando no me colocaba, lo que más me llenaba era hacer deporte. Yo he conseguido compaginar el tomar droga con hacer deporte. Cuando estaba bien pues nada, pero cuando estaba mal era duro, aunque

yo lo hacía, me lo imponía. Ahora no consumo y el deporte me ayuda, y espero que en la calle también me ayude igual... yo ahora quiero estar en forma, ponerme dura y estar bien y eso te ayuda a no consumir (E 14).

Lo valoras mucho más porque no tienes otra cosa. El deporte te relaja, bueno también lo hago porque me gusta, como en la calle, pero añades otras cosas como la relajación que te da, te puedes desahogar (E 12).

A continuació, tenim les respostes dels presos:

Cuando entré en la cárcel, cogí una depresión tan fuerte que el médico me recetó trankimazin, cuando yo no hubiera pensado nunca tomarme. Me afectó muchísimo. Yo antes, desde siempre, tenía la costumbre de hacer flexiones cuando estaba ansioso o me enfadaba por algo, era como fumarme un cigarro. Pero con la depresión ni eso. Entonces empecé a hacer yoga y full y la verdad es que me ayudó muchísimo. El yoga fué muy útil, dejé de tomar pastillas... Yo hago el deporte porque me gusta, me encanta y, porqué no, para calmar la ansiedad, relajar los nervios. En la cárcel todos los día tienes rozas con las personas con las que convives, y eso, con paciencia, se puede aguantar. Pero llega un momento en que se acumula y no lo controlas, se crea una energía negativa y surgen peleas. Pues con el deporte gastas energía y te puedes controlar mejor... En la calle haces deporte porque te gusta y eliges el que quieres. Pero aquí te ves obligado a practicarlo para no caer en otras cosas como la droga. El mejor camino es el deporte, o , por lo menos, el más sano (E 10).

Porque hay mucho tiempo y no hay mucho más que hacer. Así te desahogas, comes más y descansas mejor. Además te eleva la autoestima y

mejoras tu condición física. Te encuentras más motivado si haces deporte, si no haces nada engordas. Aquí te pones como un cerdo... aquí tienes más tiempo. En la calle, si trabajas y te levantas pronto después, cuando sales, si tienes que hacerle caso a la novia y eso, y ya se hace hora de acostarse. Aquí tienes mucho tiempo para ti, bueno casi todo el tiempo que tienes es para ti y tienes que ocupar el tiempo libre. Además, lo haces para no salir a la calle hecho un viejo, hay que cuidarse. Si no haces nada, cuando sales se te nota (E 9).

¿Qué me aporta? A mí el deporte me hace estar bien físicamente, apartarme de las drogas. El deporte ayuda a dejar las drogas. Además hace que se te vayan los pájaros de la cabeza. Yo en la calle jugaba a futbito y ahora llevo un año y medio haciendo full-contact, y ahora me he apuntado a aikido. Pero en la calle jugaba por diversión. Aquí es diferente. El deporte te equilibra, te hace que dejes la droga (E 2).

Ho faig per omplir el temps, per crear-me un benestar i evitar menjar-me el cap. A banda és que fer exercici m'agrada i ací tinc més temps per a fer-ne. A més, vull compensar tot el mal que li he fet al cos al carrer quan era jove, vull estar sa, açò sobretot. Mira, la panxa que tinc me la vull llevar, i m'està costant molt...La panxa és greix i el greix és colesterol i això no és sa. El colesterol porta atacs al cor. Vull tindre un cos perfecte com els que ixen en la tele. Ara ja no fa falta tindre reserves de greix al cos com antigament. No tenir panxa vol dir que portes una dieta equilibrada, sana... (E 5).

Altres presos, als quals no vaig entrevistar, a converses informals també varen aportar les seues raons sobre el per què de la pràctica física a la presó.

Concretament, recorde que dos persones que feien moltes hores al dia d'activitat física em van respondre, "si no entreno me muero" i "si no hago deporte qué hago" (Diari). En aquest sentit, el diari escrit està ple de referències dels presos i preses usuàries del poliesportiu a la utilitat de l'activitat física. Des que l'entrenament proporciona protecció davant d'altres presos, o que estar en activitats repercuteix en l'informe personal, la millora de la salut, la distracció, la preparació per a l'eixida en llibertat o l'alliberament de tensions.

Per la seua banda, els i les treballadores de la institució entrevistades també varen opinar sobre aquest aspecte. Primerament, tenim els comentaris de dos funcionaris de seguretat:

Depende del interno. Para algunos sirven para pasar el tiempo y hacer que la condena se haga más corta. Otros lo que buscan son actividades diarias o salir del módulo. También hay quien hace deporte por ver a quien se encuentra en el polideportivo o, incluso, en los pasillos... Mira, aquí son 1100 y son muchos y pocos de ellos salen a la calle concienciados para hacer deporte o trabajar como monitor (E 36).

Un porcentaje muy pequeño, cuando convendría que se hiciera mucho deporte, porque les relaja mucho. El deporte les hace olvidar los problemas, les relaja y les evade (E 33).

A continuació, veiem les opinions de dos monitors contractats temporalment:

Unos porque les gusta, eso está claro. Eso si que es una minoría. Otros yo creo que por evadirse... Yo creo que la razón principal es salir, ver a la

mujer, ver a la querida y ya está. Trapichear, habrá alguno que habrá trapicheado, seguro, pero no a gran escala... hay gente que le gusta y por evadirse... (E 24).

Supongo que la mayoría busca lo mismo, busca pegarse una paliza a correr o lo que sea y luego a la celda reventado y no me acuerdo de donde estoy, ni de donde vengo ni de nada. Hago una siesta me levanto... que pase el tiempo y ya está. El beneficio más inmediato que tiene para ellos. En otros casos, si que vale de más. Y después están los monitores porque esos es como si no estuvieran en la cárcel, porque están más tiempo fuera que dentro. Cada uno tiene su beneficio.

Pero tampoco creo que tengan más beneficio que el que les pueda dar el curso de albañilería. Creo que es el mismo, distraerse, salir un poco de la rutina. A lo mejor es el más inmediato y el que más se les nota... (E 26).

Finalment, inclouré les explicacions de dues persones que actuen com a monitors voluntaris al poliesportiu:

Crec que vénen perquè han sentit campanes sobre que el ioga ajuda a relaxar-se, per a l'ansietat. I, evidentment, la majoria de problemes estan relacionats amb l'ansietat, alguns són depressius, m'entens? Aleshores vénen allí com volent trobar remei (E 27).

...algunos lo utilizaban, no entraban en clase. En general si que entraban pero se salían antes de acabar o entraban al cuarto de hora, o no entraban. Y entonces se desvirtuó. Bueno, yo creo que haría lo mismo que ellos. Lo que pasa es que yo no tengo ganas de ir detrás de nadie. Es verdad que lo utilizaban algunos... (E 28).

Fem un punt i seguit i, tot i no deixar l'assumpte aquest de les motivacions, m'agradaria centrar-me concretament en el cas especial de les arts marcial. Ja que l'activitat funciona a la presó com un club i compta amb esportistes federats, vaig creure convenient a l'hora de fer les entrevistes preguntar envers les motivacions. Aquestes varen ser algunes de les respostes per part dels implicats:

Porque me gusta, por la progresión que llevas y por refrescar lo que aprendí. Hay cosas que las llevas dentro y no se te acaban de olvidar. Yo cuando me enteré de esto se me apareció la virgen (E 4).

Llevaba la ilusión dentro. Desde hacía tiempo quería aprender y lo llevaba dentro. En seis meses me dieron el cinturón azul y en dos años el marrón. Todo por la voluntad que puse y el esfuerzo que hice (E 8).

El full te da disciplina, seriedad, los entrenamientos son más serios. Cada día tienes que estar y esforzarte en los entrenamientos. A mi me gusta mucho. Yo estoy orgulloso del sensei, que está haciendo full porque quiere. Él, todo lo que tenía que hacer ya lo ha hecho, y está con esto por ayudarnos. Lo hace por nosotros, pero nosotros tenemos que estar ahí, esforzándonos. Yo estoy orgulloso. Antes yo iba siempre drogado sin ganas de hacer nada. Ahora, desde que hago full, respeto hasta a los funcionarios, tengo ganas de hacer cosas, he abierto los ojos (E 2)

El sensei, el monitor pres encarregat de l'activitat, per la seua part, opina que entre les motivacions que porten a les persones a apuntar-se a les arts marcial a la presó "hi ha gent que m'ha arribat a dir que volia que l'apuntara per

a aprendre a pegar, que tenia un problema amb una persona i volia arreglar-lo. A aquestes persones no se les apunta” (E 1). Finalment, un dels altres presos monitors aporta el seu comentari en aquesta direcció:

El culturisme té èxit perquè a la presó la majoria de gent som homens, ‘machos’ i la gent es pica per estar més fort que els altres. En el cas del full es perquè volen aprendre a barallar-se, els dóna un estatus. A més, ixen del mòdul tots els dies perquè a Àlex li agrada. Si els de futbol ixquen tots els dies ja vories com també seriem molts (E 11).

Per acabar aquest apartat, diré que durant tots els mesos de convivència vaig observar alguns fenòmens rellevants relacionats amb l’actitud que presos i preses mostraven de cara a l’activitat física. Per exemple, vaig observar alguns casos clars de sobreentrenament o de persones que, tot i estar lesionades, o almenys verbalitzar sentir dolor, seguien fent activitat física. Aquests casos es van donar, sobretot, al culturisme i a les arts marcial. Igualment, volguera ressenyar que també es donava un fenomen d’abandó de l’activitat física, o almenys de descens de la regularitat, en persones que romanien pròximes a l’eixida en llibertat. Aquest fet me’l va confirmar Àlex:

Lógicamente la perspectiva de tener la libertad pronto actua como algo que de alguna manera descentra al interno. El interno que tiene una condena larga que sabe que va a estar algun tiempo siempre suele estar más centrado en la actividad que el que sabe que tiene su libertad dentro de poco tiempo (E 42).

Parlant de llibertat, restaria per afegir un parell de respostes de dos presos, un alumne d’arts marcial i un altre de culturisme, sobre les seues expectatives

per aconseguir la llibertat i la influència que aquest podria tenir en la pràctica d'activitat física. Aquestes són les respostes:

Yo quiero seguir haciendo deporte en la calle. Hombre, no me planteo llegar a la élite, sólo conseguir un trabajo y tres días a la semana entrenar, pero por diversión. Ahora estoy muy a gusto conmigo mismo. Cuando me drogaba, tenía una sensación de bienestar como la que tengo cuando acabo un entrenamiento. Pero cuando te drogas y se te pasa el efecto, piensas que está mal, que así no se puede seguir. Con el deporte estás bien y además sabes qué es bueno. Sabes que con el deporte puedes reinsertarte, mientras que con la droga no estás reinsertado en ningún sitio. Y menos si vas de heroína que enseguida se te nota.

Estoy seguro que si allí donde hay negros o gitanos vendiendo droga pusieran tres o cuatro gimnasios la gente se drogaria menos. Hay muchos jóvenes que se pierden por culpa de las drogas, les han cerrado muchas puertas (E 2).

Jo vull seguir fent-ne quan ixca fora, no vull perdre el que he guanyat ací dins. Ara em costa molt alçar les peses però així guanyaré múscul ací dins i fora faré per mantindre'l. Espere posar-me a treballar a la mar de socorrista i com tots els companys van a un gimnàs, doncs jo també aniré (E 5).

5.1.3.4.- La relació entre presos/es, educadors/es, funcionaris/es i altres persones.

Les relacions personals a la presó esdevé un tema molt ample per ocupar-se en aquestes línies. La quantitat de persones que interactuen allí dintre, junt a les distintes condicions de cada col·lectiu existent, presos i preses, funcionaris i funcionàries de seguretat, educadors i educadores, persones voluntàries, entre d'altres, magnifiquen el fenomen fins a quotes inabastables per a aquesta investigació. És per açò que he tractat d'acotar al màxim l'assumpte. Abans que tot, he de dir que els comentaris que m'han fet les persones amb les que he tractat no s'han limitat, tan sols, a les relacions amb altres persones del poliesportiu, sinó que s'han referit també a les relacions amb altres persones de la presó. Això sí, sempre els comentaris recollits són de persones directament relacionades amb l'activitat física, ja siga com a usuaris i usuàries o com a professionals.

Considere que els i les principals protagonistes són els presos i preses, sobretot perquè són les persones que romanen sempre a la presó. Per això, a les entrevistes que els he fet sempre he preguntat sobre les relacions amb els i les demés. A banda, però, dels testimonis recollits a les converses formals, també he pogut recollir un munt de comentaris i opinions d'inqüestionable valor. Al diari he reflexat les innumerables queixes de presos i preses sobre els i les educadores dels mòduls respectius, sobre el seu poc pes a la Junta de Tractament, sobre el fet que un determinat funcionari li tinga mania a un determinat pres o envers l'existència de funcionaris/es bons/es i roïns/es. Igualment, he observat i recollit les relacions entre els mateixos presos i preses, moltes d'elles plenes de violència. A banda del que he comentat, quan parlava de les relacions entre presos destinats al poliesportiu com a monitors, també hi ha hagut baralles entre aquests i presos usuaris i usuàries del recinte, encara que a cap d'elles la sang va arribar al riu. A mi mateix, en un parell d'ocasions, algun pres m'ha arribat a

amençar després d'algun comentari irònic o una entrada dura al fubet. Tot i això, com dic, en dos anys d'estada al poliesportiu no he presenciat cap agressió física i les baralles s'han quedat en amenaces verbals, mirades mantingudes en el temps i alguns crits.

A les entrevistes als presos i preses esportistes vaig incloure quasi sempre una pregunta sobre les seues relacions amb els educadors i educadores (també psicòlegs, etc.) i, en alguna ocasió, sobre les relacions amb els i les funcionàries de seguretat. Aquestes varen ser les respostes de les dones preses:

A l'educador l'he vist quatre vegades en cinc anys. Jo no el cride i ell sols ha vingut les vegades que me tocava rebre'l. Amb la psicòloga, des que jugarem a fubet juntes, la relació és molt millor però tampoc parle massa, és que no m'agrada. Hi ha funcionaris que es porten bé amb tu i et relaciones bé amb ells, fins i tot els dius la bona nit i tot quan te xapen. Però amb altres te portes mal, els dones l'esquena i tot (E 18).

Con el educador bien, hablo bastante con él y me llevo bien. Con los psicólogos hace tiempo que no hablo con ellos pero bien, porque me he ido de salida y todo. A la asistenta no la quiero ni ver. No me quiso ayudar para ir al banco y hacer una transferencia de mi cuenta. De todas formas, vienen poco por el módulo (E 19).

La relación que tengo con ellos es poca, no hablo mucho con ellos, de hecho a la asistenta social ni la conozco. Ahora el educador se ha ido y está uno suplente y me tenía que pedir el grado y no lo han hecho... Aquí no vienen, yo he echado una instancia hace un mes y aún no ha venido...no conozco a la subdirectora de este centro. Eso quema mucho, y

te comes la condena entera. Esta cárcel tiene este sistema y yo creo que es malo, es un problema para la reinserción (E 13).

No he tenido grandes problemas con ellos, bueno, algo pero nada grave. Les dije que iba a cambiar y lo he hecho. Pero es que aquí lo más fácil es meter la pata. Yo la metí por un 'porro' y que, encima, no era para mí. Yo me he esforzado por cambiar. Aquí lo tienes que demostrar. Al educador lo veo de uvas a brevas y al psicólogo igual. Aquí la Junta de Tratamiento está muy lejos de nosotros y no dan abasto, somos muchos. Mira, yo tiré una instancia para la jurista en abril y ha venido en junio a verme. Los problemas, la mayoría, nos lo solucionan los funcionarios (E 16).

No tengo trato, no mucho. Con los psicólogos no tengo mucho trato porque mis problemas me los arreglo yo. Si he ido con psicólogos es porque he ido de salida con ellos. Con el educador he hablado poco, no hace seguimientos, pero me llevo bien. (E 15).

Con el educador tengo poca relación. En seis meses lo he visto tres veces. Ahora hay uno nuevo y ya veremos. Es que yo no acabo de encajar en este módulo. Es que no me dejan. Yo soy muy rara y tienen un concepto de mí muy malo... Mira, el educador me prohibió salir del módulo por el tema de las pastillas, pero yo me he apuntado a full sin su permiso, aunque creo que ya se habrá enterado. Tuve un fallo pero ya está. Así es que llevo seis meses en el módulo y seis en observación, en vez de dos... Al asistente social lo he visto una vez y el psicólogo no sé ni quien es. Todos me dicen que empiece a verlos porque a la hora de permisos cuenta mucho (E 20).

Arribat el torn dels homes, aquestes varen ser, doncs, les seues respostes sobre la relació que mantenien amb els educadors i educadores i altres treballadors/es de la presó:

Yo pienso que a mi me respetan y con alguno, incluso, he tenido cierta amistad. Me llevo bastante bien. En esta época, eh? Antes no, antes estábamos enfrentados... Cuando me trataban como a un león enjaulado me negué por completo a dirigirles la palabra a menos que fuera para insultarles. Me sentía como un animal, obraba en consecuencia. El momento actual es diferente, no les necesito pero tampoco les rechazo. Les considero de tú a tú... y lejos de esto no hay conciliación porque tampoco rechazo a nadie... ahora están más cerca, se dejan ver y saben que nosotros nos prestamos a actividades, no existe el rechazo de antes. Saben que si montan algo respondemos. Antes montaban algo y todo el mundo pasaba. Ahora no hay el rechazo de antes y ellos lo notan y se acercan (E 7).

Bien, aunque hablo poco con ellos. Sólo me llamaron una vez para decirme que me habían bajado siete años. Yo tenía siete años y me bajó una causa del supremo con siete años más. Pero los educadores sólo te llaman cuando llevas algo mal... Porque los funcionarios lo ven. Ellos tienen un libro donde lo apuntan todo, porque ellos lo ven todo. Entonces el educador lo lee y si sales muchas veces te llama a ver que pasa... Con los funcionarios me llevo bien, mejor con unos que con otros (E 2).

En tres meses he hablado una vez con él. Y eso que, cuando uno viene nuevo la Junta de Tratamiento lo tiene que ver. Yo se lo dije y me contestó que no, que tenía que ser yo el que le echara una instancia. Pero me llevo

bien con él, creo que me va a ayudar. Él es el que me dijo lo de los permisos de verano. En general, por los módulos que he estado, mitad y mitad. Con la mitad bien y con la otra mal. Es que hay algunos que no te hacen ni caso. Han sido antes funcionarios y te conocen. Te buscan el mínimo fallo para perjudicarte (E 8).

Amb els educadors també em duc bé, encara que jo els dic el que pense d'ells a la cara. El que tenim ara s'implica molt, hi ha d'altres que no fan res, no pensen en la vida dels presos. Tenen la vida nostra en les seues mans i no els importa. Això és molt trist (E 11).

Sobre la relació amb funcionaris i funcionàries de seguretat, afegisc dues opinions més:

Bien con el que se lo merece. Con otros simplemente ellos son carceleros y yo un preso. Porque si buscas en el diccionario ellos son carceleros, pero no se lo digas porque te meten un parte que te enteras (E 8).

De luxe. De igual a igual. Sé tractar-los com cal, sols tinc problemes amb seguretat perquè em consideren perillós, un bitxo estrany. Però amb els altres molt bè, pensa que a la presó tot es sap i que jo no enganye a ningú i això també se sap (E 11).

En aquest punt, em referiré ara als comentaris que varen fer els monitors contractats envers la seua relació amb educadors i educadores:

En general, prácticamente no tenemos relación... no tenemos mucha relación, hola, adiós y poco más... yo no he tenido problemas...no ha habido otro tipo de relación, que ellos van a la suya y yo creo que trabajan poco o nada. Están en el despacho todo el día leyendo libros, periódicos, de tertulia y yo tampoco los veo que hagan mucho, sabes? (E 21).

Ací hi ha un ambient molt, molt mal. La gent passa, nosaltres estem allí com un bulto. Hi ha dies en què entres i saludes i, a la millor, no conesta ningú. No te parlen, passen molt. Sembla que quan entren allí s'alienen... Pense que com saben que estàs de pas, no tenen perquè integrar-te ni preocupar-se per tu. Algú ja m'ha dit que dintre de dos o tres anys segur que ja no se'n recorda de nosaltres, que vindran altres i se n'aniran igual que nosaltres, i tants com han passat ja (E 23).

La única relación ha sido con Raül, que es el que nos presentó esto... Bien, con Àlex, con Àlex también bien. Y después con una mujer que no se como se llaman, una es la encargada del módulo 10. Y otra con la que coincidí en el despacho de los educadores. Te comentaban algo (E 24).

Especifique ara les respostes que varen donar els i les monitores contractades sobre les relacions amb els i les funcionàries de seguretat:

Bien, sin problemas, nunca he tenido ningún problema (E 24).

De vigilància? Hola 'Buenos dias'. No he tingut problemes. Bè, sempre hi ha algú que... i hagué un que no ens deixà entrar perquè no portàvem el D.N.I., que deia que ho tenia que contrastar. Pero és normal. Amb els que més relació tenim són amb els del poli, vas allí i "llámame a los internos

de...” i te quedes un ratet allí parlant, o alguns si que te pregunten sobre l’acampada, com ha anat?. Alguns s’han interessat més que els educadors... Tampoc passem molt de temps amb ells com per a establir una relació. Si que me n’he adonat que segueixen un poc la tècnica general del poc treball, fan el mínim possible (E 23).

Diversificant la direcció de les respostes i de les relacions sobre les que s’opina, afegisc en aquest punt:

- *Els comentaris de dos dels monitors/es contractats/des sobre la seua relació amb els presos i preses:* Yo, bien. Me llevo bastante bien, no he tenido problemas con ninguno. Tanto los que estan en el curso como los que no están, ya sean ordenanzas, en el poli o otro tipo de monitores internos que están en otro tipo de actividad, bastante bien, la verdad es que yo pensaba que aquí iba a ir cada uno a la suya y no. A parte, ellos en cuanto les prestas un poco de atención y les escuchas y hablas con ellos y tal pues enseguida se vuelcan contigo, a mi me apoyan mogollón. No tengo problemas (E 21).
- *I:* No, mai vaig pensar en la por. Sempre es té un respecte i es va amb peus de plom perquè hi ha gent que no saps com pot reaccionar a coses que pugues dir o que pugues fer. Però d’ací a sentir por mai, ni abans ni ara (E 25).
- *L’opinió d’un dels monitors voluntaris envers la seua experiència amb els i les funcionàries de vigilància:* Con los funcionarios en general no pero siempre hay alguno que sí ha dado problemas...hay problemas porque algunos funcionarios han variado los horarios, por temas personales, creo yo. Alargan un poco las comunicaciones familiares. Pero vamos, en general, no hay problema (E 28).

Finalment, és el torn dels educadors/es de mostrar les seues opinions sobre les relacions amb presos i preses. En concret, afegisc els comentaris de dos d'ells que varen contestar a les crítiques que el col·lectiu de presos i preses feia sobre ells i elles.

...es una queja endémica esa y que se quejen de la comida, porque la comida es mala por buena que sea. Y si preguntaras por los funcionarios de interior te dirían lo mismo, que son torturadores, que les maltratan... Hay internos que se quejan de determinados profesionales e internos que no se quejarán de determinados profesionales. La experiencia me dice que por muy correcto que seas en tu trabajo, normalmente se quejan... En algunos casos tendrán razones para quejarse de los funcionarios de régimen o de los de comunicaciones o, incluso, de los de vigilancia, del jurista o de los educadores... en algunos casos ellos tienen el concepto que te enrollas y les ayudas y en otros casos pues piensan que no. Normalmente, cuando no les resuelves sus expectativas es cuando se quejan, cuando no salen de permiso y tal (E 40).

Hay que partir de la base que un módulo normal tiene ciento y pico internos. Cuando los módulos son de menos, aquí hay varios módulos que tienen cuarenta, cincuenta, sesenta... normalmente el interno es visitado más veces por el educador, aún así es posible que los internos de esos módulos también se quejen que no son visitados. En módulos grandes, la verdad es que se les visita lo que el interno quiere que se les visite, es decir, el interno sabe que para ver a un profesional el interno tiene que tirar una instancia. Lo normal es que, cuando un profesional recibe una instancia, al interno se le atiende. Muchas veces se confunde, el interno confunde mayor frecuencia de entrevistas con mayor conocimiento

del interno, a veces el conocimiento del interno para tomar una decisión, la entrevista con el interno a veces no aporta nada, porque hay unos datos objetivos como puede ser el tipo de delito, la condena, las fechas, expedientes disciplinarios que, por sí solos, ya constituyen la base de una decisión. Entonces, la entrevista con el interno no aporta nada. Tercero, a veces el interno tiene una mentalidad muy pasiva: 'son los profesionales los que tiene que venir a llamarme'. Y se olvidan que son ellos los que tienen que tomar una parte activa. Hay internos que lo único que hacen es esperar a que vayas a visitarle. Y ellos pueden, por instancia, pedir las visitas que crean oportunas, dentro de unos márgenes razonables. Lógicamente, no tiene sentido visitarle una vez a la semana porque no todas las semanas hay algo novedoso que decir. Por otro lado, los internos saben los procedimientos de funcionamiento de la prisión, por lo tanto, lo que tratan muchas veces es de convencerte, de inducirte a tomar decisiones que a ellos les benefician. Nosotros, nuestra información no tiene que basarse tanto en lo que el interno te dice sino en lo que nos dicen las personas que trabajan con el interno sobre su comportamiento. Aunque la opinión del interno sobre determinadas cosas es importante, lógicamente, el interno trata de ofrecerte una imagen lo más favorable posible y nosotros tenemos la obligación de contrastar esa imagen con otras fuentes: funcionarios, monitores de la calle, monitores de la institución, personal de ONGs, etc. (E 37).

En última instància, vaig recollir l'opinió d'un dels dos funcionaris de seguretat que vaig entrevistar, en referència a les seues relacions amb altres persones del context. Concretament, inserte un comentari sobre la seua relació amb els educadors i educadores:

En general es buena, les quitamos mucho trabajo. Nos preguntan mucho porque saben que somos los que mejor conocemos a los internos. Pero no nos juntamos en ninguna junta ni nada de eso, aunque estaría bien porque nosotros sabemos muchas cosas.

Nosotros informamos, podemos hacer informes de internos para que le den una hoja meritoria u otra cosa, pero no tenemos voto. Sólo voz. Excepto en el módulo 4 y en el 1, donde de forma experimental los funcionarios tienen más decisión sobre la progresión de los internos (E33).

Envers la relació del funcionariat de vigilància amb presos i preses, aquesta mateixa persona matisava:

Nosotros les ayudamos siempre que podamos, hay cosas que no podemos hacer, pero lo que podemos, lo hacemos. Y les aconsejamos. No ves que convivimos juntos, que ellos siempre viene a la oficina. Eso sí, hay cosas que no podemos hacer, por ejemplo aquí no tenemos sus expedientes (E33).

5.1.4.- Les activitats físiques al poliesportiu.

Amb el que ja hem vist sobre l'activitat física, ens podem anar fent una idea general sobre com es desenvolupen a la presó les distintes disciplines. Tot i això, volguera dedicar aquest apartat a parlar més concretament de cadascuna d'elles, ajudant-me, per una banda del que he observat i, per l'altra, dels comentaris recollits a les entrevistes. En aquest sentit, he de comentar que depenent de l'activitat que es tracte el material i la informació recollida és major o menor. Tot depén del nivell de significació que tinguera per a mi cada activitat.

El poliesportiu de la presó roman obert des de les nou del matí fins la una i, per la vesprada, des de les cinc menys quart fins les set, com ja hem vist als horaris. Durant aquestes hores, i depenent del dia, es duen a terme una serie d'activitats, unes amb una persona responsable, d'altres practicades lliurement. Preguntat de forma genèrica, envers les activitats que es deuen a terme i el seu nivell d'ocupació, l'educador d'esports va respondre:

Bueno, habría que distinguir por número de internos cuáles se practican más y luego, aunque sea con menor número de internos, aquellos que tienen mayor aceptación. Entonces, el que más aceptación tiene es el culturismo y el fútbol-sala, que son los dos deportes que más generalidad de internos conocen y practican. No obstante, debido a mi afición por el tema de las artes marciales, hemos creado aquí un club deportivo que funciona pues exactamente igual que un club de la calle, a nivel de estar federado en la Federación, de estar los internos dados de alta con licencias, de tal manera, que, en cualquier momento, puedes competir y, te vengo a decir esto porque, ahora mismo es un deporte que lo practica un número más reducido de internos pero que también tiene mucha aceptación que es el full-contact. Evidentemente, para este arte marcial, hay un montón de candidatos pero hay que hacer una selección muy rigurosa y, lógicamente, no todo el mundo la supera. Hoy en día tenemos 22 personas que estan con alta en Federación y que practican habitualmente este deporte.

Luego, por número de internos sería el culturismo el primero, alrededor de unos 60 internos lo practican regularmente y de una manera monitorizada y, luego, muchos más con las salidas periódicas de los módulos y, después, estaría el fútbol-sala con aceptación por tradición, quizás, en el centro, hace tres años se ganó el Trofeo Intercentros y luego por disponibilidad de medios porque en todos los módulos hay un campo de fútbol-sala... después está el squash porque contamos con dos pistas, lo cual es bastante inhabitual que en un centro penitenciario haya pistas de

squash, por eso tiene menos tradición entre los internos y, luego, evidentemente sólo pueden jugar cuatro personas a la vez con lo cual está un poco limitada la actividad. También se juega a voley, sobre todo las mujeres; pusimos en práctica una experiencia de fútbol-sala femenino lo que pasa que el educador que se encarga de esta actividad, con mi ayuda, se lo tuvo que dejar y, bueno, fue una buena experiencia. Se hace badmington, el taller de aire libre que también se les prepara físicamente pero que es algo que trasciende más lo deportivo, es también cultural (E 41).

Amb el que va respondre Àlex i el que he observat jo durant dos anys llargs de treball, puc concloure que les activitats físiques que es duen a terme al poliesportiu de la presó són:

- Arts marciais: integrades pel full-contact, el kick-boxing i l'aikido.
- Boxa: anomenat condició física i posat en marxa a causa de l'eliminació de l'aikido.
- Aire lliure: activitat que comporta eixides terapèutiques
- Futbol-sala: entrenament d'una selecció de presó amb monitor
- Culturisme: hi ha dos torns setmanals per fer peses.
- Esquaix: activitat sense responsable directe
- Aeròbic: destinada a les dones
- Voleibol: igualment destinada a les dones
- Cursos de monitors: periòdicament s'organitza un curs de monitors esportius
- Ioga: practicat els dissabtes i impartit per persones voluntàries

- Bàsquet: activitat poc regular
- Rehabilitació: ordenada pels i les metgesses.
- Natació

Altres activitats s’han dut a terme al poliesportiu en qüestió, algunes de forma puntual, altres amb caire més sistemàtic, a les quals dedicarem un espai més avant. Veiem, ara, per tenir algunes dades de comparació, les activitats físiques que es desenvolupen a dues presons visitades, una d’elles de la província de Barcelona i l’altra de la de Madrid.

Activitats físiques a una presó de Barcelona	Activitats físiques a una presó de Madrid
<ul style="list-style-type: none"> • Gimnàstica de manteniment • Aikido • Voleibol • Futbol-sala • Handbol • Bàsquet 	<ul style="list-style-type: none"> • Bàsquet • Culturisme • Correr • Futbol

Taula 10. Activitats físiques a una presó de Barcelona i a una altra de Madrid.

Sobre el paper, hi ha diferències notables entre una presó i les altres dues, almenys en el nombre de disciplines practicades. Tot i això, el meu interès no recau en la comparació amb altres centres sinó en l’anàlisi de les activitats que es duen a terme a la presó que he estudiat. Per avançar algun aspecte, i abans de passar a les disciplines esmentades, afegisc un altre comentari d’Àlex, al qual tracta d’establir les diferències entre unes i altres.

...cada disciplina deportiva exige una dedicación, una seriedad, un rendimiento, entonces claro, el full-contact, por ser una actividad federada, que exige más rigor y más seriedad y, lógicamente, el potencial que tiene de moderador de hábitos del interno, si este lo sigue a rajatabla, tiene que ser mayor. El control sobre el interno es mayor, entonces cuando el control es mayor el potencial modificador de conducta tiene que ser mayor. También cuenta el tiempo de dedicación. El full son tres horas a la semana repartidas en tres días, el fútbol-sala son dos y no tiene ese control, esa exigencia de disciplina, de dedicación a la actividad. A lo mejor el fútbol-sala es una actividad en que los internos van al poli acaban y se van al módulo y, probablemente, no se estén planteando si el próximo día van a rendir en la actividad de una determinada manera, sin embargo el full-contact es un estilo de vida que trasciende las horas que dedicas, cualquier arte marcial es un estilo de vida. Entonces trasciende de las horas de entrenamiento y tu tienes que llevar unos hábitos, un estilo de vida que te van a permitir rendir y entrenar, de expresar la plasticidad del deporte en la próxima sesión. De tal manera que influye en tu modo de vida (E 42).

5.1.4.1.- Arts marciais.

Les arts marciais a la presó són una innovació, “aquesta és una activitat sense precedents” (E 1). En aquest centre, concretament, està composta per la impartició de sessions de full-contact, de kick-boxing i d’aikido. Entre les tres ocupen una franja important de l’horari del matí al poliesportiu. Observant els horaris podem esbrinar com quasi tots els dies hi ha alguna d’aquestes activitats. Si bé a l’horari del mes de maig del 2003 es comprova una minva en la freqüència, ja he explicat que respon a la marxa del pres responsable de l’activitat

i a la impossibilitat que els nous responsables s'encarregaren de la disciplina d'aikido, fet pel que es va introduir l'activitat de condició física. Respecte a les tres disciplines esmentades, el pres encarregat de l'activitat fa algun aclariment: "L'activitat d'aikido és realment jiu-jitsu i la de full és kick. Ací no s'ha fet full, ara comencem a fer un poc. Però aikido i jiu és el mateix, comporta la mateixa filosofia" (E 1).

La introducció de les arts marcials a la presó, almenys a la que jo he estudiat, obeeix a un clar desig de l'educador d'esports. Dintre de l'autonomia de la que gaudix a l'hora de planificar les activitats físiques del poliesportiu, com ja hem vist, un clar exemple ha estat la consolidació de les arts marcials les quals, com després tractarem, no estan exentes de fortes crítiques. Àlex explica com la tria de les arts marcials està influenciada per la seua dedicació.

...debido a mi afición por el tema de las artes marciales hemos creado aquí un club deportivo que funciona, pues exactamente igual que un club de la calle, a nivel de estar federado en la Federación, de estar los internos dados de alta con licencias... (E 41).

L'activitat en qüestió ha comptat, mentre s'ha desenvolupat aquesta etnografia, amb un responsable qualificat d'entre el col·lectiu de presos. Aquesta persona, anomenada pels i les alumnes sensei, explica quin va ser el procés d'introducció de les arts marcials a la presó.

A la presó porte cinc anys practicant arts marcials. Un dia estava entrenant i vaig llançar una patada, la qual va veure un funcionari que em va preguntar. Ens posarem a parlar d'arts marcials, ell també era practicant. Així es va interessar, va parlar amb Àlex i començà l'activitat amb sis o set persones. Vaig aconseguir despertar l'esperit marcial d'Àlex, que ell desconeixia però que és molt gran (E 1).

El sensei és un pres aficionat a les arts marcial. Ell és l'encarregat d'impartir les sessions.

Sóc un esportista, m'he criat a la muntanya i sempre he fet muntanyisme. Als tretze anys vaig veure una pel·lícula de Bruce Lee que em va impactar. De seguida em construisc un sac amb els amics per posar-nos a pegar-li. Mon pare que ens veu s'implica i me porta a un gimnàs a fer karate. Estic sis anys fent karate i després, quan es posa de moda, comence a fer full. El 90% dels karateques es canvien al full. Després em canvie al kick-boxing. És per perfeccionar, per continuar investigant i buscar l'autocontrol.

Més tard arriba el jiu-jitsu i em cautiva per la filosofia de vida que comporta, per la pau i la tranquil·litat que transmetix... La pràctica del jiu me la vaig deixar, tornava, m'ho tornava a deixar. Sóc prou autodidacta... Sóc 2º Dan, encara que no realment, però la veritat no te la vaig a dir. Ací jo he dit que sóc segon Dan però sóc més, i entrenador nacional, ho puc acreditar de seguida amb els títols (E 1).

El fet que un pres siga el responsable de l'activitat respon a la necessitat de l'educador d'esports de recolzar-se en aquest col·lectiu, degut a la falta de recursos humans que patix el poliesportiu, com ja hem pogut llegir adés. D'aquesta manera, motivat pel gust per les arts marcial i gràcies a l'autonomia que gaudix, Àlex decidix posar en marxa aquesta activitat i fer-ne responsable a un pres, "El monitor de full-contact es porque en la calle lo practicaba" (E 41). Tot i això, aquesta activitat compta amb més persones encarregades. El sensei s'envolta d'algunes persones preses a les que s'anomena senpai, persones que li ajuden. Igualment, Àlex impartix algunes sessions. A més, una vegada a la setmana, l'encarregat d'un gimnàs d'un poble pròxim a la presó acudix

voluntàriament a la mateixa per impartir una sessió. Referent a l'autoritat sobre l'activitat, aquesta la compartix el sensei i Àlex, aquest últim gràcies a la seua condició d'educador d'esports. Hem vist, a l'apartat de la selecció dels i les participants, com aquesta es duu a terme per ambdós.

Respecte als ajudants d'entre els presos, el sensei tria aquelles persones que li inspiren confiança i que considera estan capacitades per portar endavant una sessió d'arts marciais. "Per a ser senpai no importa el cinturó que tingues, és un grau de confiança que atribueix el sensei a algú, a una persona per a quan ell no està, es faça responsable del grup. Li ho atorgues a persones amb garanties, a persones que sapigues que tenen les qualitats per a donar una classe" (E 1). Denota cura en la tria el sensei en aquesta declaració, com també assegura tenir-la a l'hora de planificar les sessions:

Jo no improvise, recomane no fer-ho i jo no ho faig. La nit anterior pense en la classe del dia següent, potenciar cames, braços, tècnica o la psicologia; pense que vull treballar. Jo les meues satisfaccions les aconseguisc a través d'ells, per a mi és el més important. Després, cada mes parle amb Àlex sobre la marxa del grup, per veure com estan, que treballen, les progressions al voltant de la convivència i socials del grup" (E 1).

La planificació de l'activitat, doncs, és cosa del sensei, tot i que algun senpai i Àlex també poden impartir sessions. Malgrat fugir de la improvisació, declarant portar una acurada programació, l'activitat no es lliura d'algunes crítiques provinents dels monitors contractats:

És que jo, concretament, no sóc molt partidari de les arts marciais allí i, sobretot, com les donen... Com ho dóna? Bè, de vegades les impartix

Àlex. Que ja he dit que la seua capacitació és nula, no té ni idea d'entrenar. Jo he vist, per exemple, al sensei, no dic que tinga més idea però, almenys, el poc que jo he vist. He vist a Àlex arribar allí i fer una preparació física tipus militar de correr per les escales, i fer abdominals amb un pujat a la panxa perquè en faça, aquell tot roig, i no parar de fer abdominals perquè sinó l'esclafa. Barbaritats, tremendes barbaritats que atempten contra la salut dels xavals que estan fent l'activitat. Un dia li diu Àlex al sensei "Hoy machacalos, hoy que echen el higado, hoy que se mueran" I allí se'n poden anar, perfectament, un parell a l'infermeria perquè se'ls ha pujat un besó, o un tiró... Barbaritats. No ho fa de forma progressiva. Ell diu, el coneixement que té s'explica amb la frase que va dir el primer dia "Hazles el entrenamiento más fuerte que nunca hayan podido tener" El primer dia? (E 23).

Yo, este año, he llegado a ver a uno que le han reventado las narices, a otro que le han inflado los ojos a hostias, otro casi se lía a hostias con el monitor... una agresividad. Para hacer esto, para pegarse que se queden en la celda. No ves que aporte nada (E 26).

Abans comentava que, les arts marciala a la presó provoquen reaccions contràries moltes vegades contundents, totes elles de persones alienes a l'activitat. Malgrat això, també he recollit algunes positives. Afegisc una de representativa d'una de les persones contractades:

¿De las actividades de lucha? Yo en principio no estoy en contra, es una actividad de allí dentro que capta un número elevado de internos. Y bueno, si tienes en cuenta que en las artes marciales, o en las actividades de lucha, bien llevadas, no son perjudiciales ni para cualquier persona ni

para presos ni para nada...y de hecho yo he visto la actividad de full-contact y los chavales respetan un mogollón al monitor, los lleva super controlados y nada, cosas impensables... este tío llega, la gente hace su saludo... yo lo veo bien. No me gustan las artes marciales a mi personalmente... nunca me han gustado pero creo que el full-contact allí está bastante bien llevado. De hecho el monitor yo creo que es bastante bueno y no creo que sea perjudicial para ellos, todo lo contrario (E 21).

Però les crítiques a les arts marcials no provénen fonamentalment de la forma en què s'impartixen a la presó, sinó de la mateixa introducció d'aquestes. En un altre apartat tractaré envers la interferència entre la secció de seguretat del centre penitenciari i les activitats del tractament, encara que a les arts marcials s'escenifica clarament aquesta relació. Moltes i fortes són les crítiques dels i les encarregades de la seguretat de la presó al fet que presos i preses aprenguen arts marcials. Com a mostra el que va respondre un funcionari de seguretat a la pregunta envers quina opinió li mereixien aquestes activitats a la presó: "Mala. Mira, los que hacen ahora artes marciales cumplen unos requisitos. Vale. Pero quien dice que los van a cumplir dentro de un años. Es un deporte que enseña a agredir. Si sabe donde agarrarte, si está preparado te puede causar muchos problemas" (E 36).

Però hi ha més persones que pensen que les arts marcials a la presó poden servir d'aprenentatge violent, i que presos i preses poden arribar a usar aquests ensenyaments amb finalitat distinta de la que li atorga el sensei i Àlex. Un monitor contractat, sobre aquest respecte, responia que "los deportes de contacto que los quiten cuanto antes porque los veo peligrosísimos... un día hablando me decían que no, que no lo iban a utilizar. Y quién te dice a tí que cuando salgan no se van a liar a patadas" (E 26). En aquest mateix sentit s'expressava un altre dels monitors del carrer quan afirmava que no era partidari d'aquestes activitats:

Crec que abans... sobretot el full. Perquè hi ha altres arts marcials que no són tant de contacte, digam tan agressives. El full és una derivació, una mescla de les arts marcials però amb totes les variants més agressives. Crec que hi ha d'altres arts que es poden practicar que no són tan agressives. Altres arts marcials, o altres esports, que serien més profitoses que el full-contact. Que encara que vulga dir Àlex que el full canalitza l'agressivitat i no sé què... Jo veig que ells apareixen per allí i com saben pegar es veuen es saluden i es fan mencions. I això els val allí. Ells diuen que van a full i que tenen tal cinturó i si ve algú li alcen la cama. És una manera de guanyar-se el respecte també. Veig el full... jo no el faria. Crec que està perquè a Àlex li agrada. (E 23).

Ni els i les alumnes de l'activitat ni els propis responsables de la mateixa són aliens a aquestes crítiques. L'oposició a l'activitat, sobretot originària dels i les funcionàries de seguretat, ha estat constant, des del principi fins l'actualitat. Tot i així, les arts marcials continuen a la presó. Envers aquestes crítiques, el sensei i Àlex es defensen:

En principi, és comprensiu i entenc la seua opinió. Pensa que aquesta és una activitat sense precedents. Atribuïxen a les arts marcials unes qualitats que realment té, atorga als presos un arma, és com si els donaren una navalla. El que passa és que no compartisc aquesta opinió dels funcionaris. I què puc fer? Dissipar els dubtes dels funcionaris. Com? Amb exhibicions, que ells me demanen per a veure que han après els presos, dient-los que investiguen la conducta dels presos dels seus mòduls i que constaten què, de fet, són els més educats i respectuosos.

Està clar, els funcionaris em solen preguntar 'I si algun dia un pres es rebota?' Serà menys perillós que qualsevol altre. Resoldrà el problema amb dos cops tècnics, que sí, seran dos bons cops però millor això que un altre que vaja amb ferros, punxons i et punxe al cul, a la panxa o al cor. És

més perillós aquell que continuament ha de demostrar-se a sí mateix que és alguna cosa, ja que et pots esperar qualsevol cosa. Com el que fa full es sent segur de sí mateix no s'ha de demostrar res, reduïx la ira (E 1).

Evidentemente, los resultados son los estadísticos que estan ahí. Si tu vas a esas 25 personas del grupo y ves que sus expedientes no tienen ningun expediente disciplinario, cuando algunos de ellos han tenido unos antecedentes bastante conflictivos, bueno pues es un resultado palpable y objetivable. Cuando un interno gane un campeonato, un combate en un campeonato, cuando un interno salga de prisión, se matricule en un gimnasio y continúe con la práctica de la actividad deportiva a nivel profesional eso es un logro constatable. Esto se está continuamente evaluando y cuanto más tiempo pase y la actividad siga por estos cauces pues... (E 41).

El debat, moltes vegades, s'ha situat en el punt de discernir si les arts marcial s contribuïxen a canalitzar l'agressivitat o, pel contrari, possibiliten la reacció violenta de presos i preses. L'educador d'esports, a part de posar sobre la taula els efectes beneficiosos que sobre la salut de les persones té la pràctica regular d'arts marcial s, "... para rendir una persona, por ejemplo que está federada y está en full-contact y entrena tres días a la semana tiene que cambiar los hábitos nocivos, es decir tiene que moderar el consumo de drogas o, en algunos casos, tiene que dejarlos completamente; y luego unos hábitos de cuidado personal, de descanso, de cuidado de la alimentación como cualquier deportista" (E 41), fa un clar incís envers l'acurada selecció dels i les participants (com hem vist a l'apartat corresponent) i les rígides normes del club.

El tema que tencan que tencn un expediente intachable apoya más lo beneficioso de esta actividad que, además, es constatable porque los internos que forman parte ni tienen expedientes disciplinarios abiertos ni tienen ninguna incidencia, la mayoría de ellos, desde que están en la actividad. Hay una modificación de hábitos de conducta. Se les trata de inculcar que cualquier incidente de carácter regimental en el módulo va a perjudicar al grupo, va a perjudicar a nuestro doyo, a nuestro gimnasio. Cualquier incidente regimental que tenga va a repercutir no sólo sobre él sino sobre la actividad que es una actividad un poco delicada y, a lo mejor, cuestionada desde algunos ámbitos, en alguna ocasión; porque hay gente que piensa que estas actividades lo que hacen es favorecer la agresividad de la persona, yo pienso que es todo lo contrario, lo que hace es canalizar la agresividad, evidentemente, también hay que tener un control muy exhaustivo sobre el tipo de interno que metes aquí (E 41).

Tot i això, a Àlex no se li escapa certa comprensió dels seus companys i companyes de presó. Recorde en aquest punt que ell mateix va estar uns anys treballant com a funcionari de vigilància, abans de ser educador. Per això, pot ser, expressa que moltes i molts dels seus antics companys poden pensar que l'aprenentatge de les arts marcials "es una arma, que en un futuro, en un incidente en que haya que reducir a un interno, si el interno sabe ciertas técnicas y tal, de golpear, pues puede ser un peligro. Hay que comprender a la otra parte que son los funcionarios que se pueden ver en una situación en que tencn que reducir a una persona. Pero claro, lógicamente, si estamos buscando con esto la disminución de esas situaciones estamos consiguiendo, de alguna manera, que esas situaciones no se den, que es lo que se busca con esto" (E 41).

En relació a aquesta discussió envers l'agressivitat, molts són els comentaris recollits d'altres persones directament lligades a les arts marcials a la

presó. Per exemple, la persona que cada setmana acudix de forma voluntària a impartir una sessió, es mostra contundent a l'hora d'opinar sobre el foment de l'agressivitat.

Todo lo contrario. El hecho que sea agresivo y sueltas toda la adrenalina, toda su agresividad, todo lo que lleves dentro... Esto se produce porque se bloquea el cuerpo debido a que los vasos y los canales nerviosos se quedan bloqueados. Eso hay que desbloquearlo y eso hay gente que no sabe, porque ha estado enganchado a cosas, por H o por B, por presiones, por nervios, por histerias. Entonces esto supone un beneficio físico y psíquico. Si uno está mal psíquicamente, físicamente se va a poner bien, si uno está mal físicamente, psíquicamente se va a poner bien. Es eso de men sana in corpore sano. Pues eso es real (E 32).

En aquest sentit, tenim per una banda els responsables de l'activitat els quals opinen que, de ninguna manera, les arts marcials contribuïxen a augmentar l'agressivitat dels i les alumnes, si més no al contrari, s'aconsegueix reduir-la o canalitzar-la. Front a açò, alguns monitors contractats i funcionaris de seguretat oposen la possibilitat d'usar els aprenentages com una arma violenta. De fet, el subdirector de tractament de la presó de Barcelona al qual vaig entrevistar, opinava envers l'activitat d'aikido que allí s'acabava d'introduir, que la cosa funcionava "Bien. Bien, pero no es muy aceptado por la institución... parece ser que hay cierta violencia" (E 30). Tractant ara envers el recolzament que la institució atorga a l'activitat, davant el meu qüestionament sobre si aquesta estava clarament en entredit, l'educador d'esports es va mostrar així de clar:

No, una cosa, yo no he dicho "mis superiores cuestionan el tema del full-contact". He dicho que se puede, desde el desconocimiento, cuestionar que

estas actividades persigan la finalidad que nosotros perseguimos que es el auto-control, la limitación de la agresividad, el fomento de la conciencia de grupo; esto, visto desde fuera, puede, y desde el desconocimiento, se puede pensar que esto lo que hace es fomentar la agresividad o que en un futuro... (E 41).

Després d'haver llegit els comentaris de responsables, monitores i persones lligades, d'una forma o una altra, a les arts marçials i, de forma més genèrica, a les activitats físiques a la presó i arribats a aquest punt, crec fonamental insertar les opinions dels i les afectades, de les persones preses que aprenen arts marçials al poliesportiu.

<p>E 2</p>	<p><i>¿Qué te aporta el deporte?</i> El deporte te equilibra, te hace que dejes la droga.</p> <p><i>¿Qué diferencia encuentras entre, por ejemplo, el futbito y el full?</i></p> <p>El futbito te da movilidad y el full defensa personal. El futbito hace que muevas mucho las piernas, el full te enseña a pegar. A mi me gusta más el full. Lo practiqué en la calle pero lo tuve que dejar porque me enganché a la droga... El full te da disciplina, seriedad, los entrenamientos son más serios. Cada día tienes que estar y esforzarte en los entrenamientos. A mi me gusta mucho. Yo estoy orgulloso del sensei, que está haciendo full porque quiere. Él todo lo que tenía que hacer ya lo ha hecho y está con esto por ayudarnos. Lo hace por nosotros, pero nosotros tenemos que estar ahí, esforzándonos. Yo estoy orgulloso. Antes yo iba siempre drogado sin ganas de hacer nada. Ahora, desde que hago full respeto hasta a los funcionarios, tengo ganas de hacer cosas, he abierto los ojos...te relajas como si estuvieras en un gimnasio de la calle, sin preocupaciones.</p>
------------	--

	<p><i>Pero, ¿te ayuda a defenderte de los demás? A tí, por ejemplo, te respetan más desde haces full?</i> Yo lo que pasa es que cuando entré ya era un guerrero, ya era malo, y no me ha hecho falta el full para imponerme. Siempre que puedo evito peleas. Hombre, si me pego lo voy a usar porque no lo puedo evitar, pero en un año y medio no llevo ni un parte. Además, si nos pegamos perdemos la oportunidad de hacer full.</p>
<p>E 3 senpai</p>	<p><i>¿Crees que las artes marciales son mejores que otros deportes?</i> Todo el deporte es bueno, aunque las artes marciales son duras, son de contacto, muy duras, no es como jugar a baloncesto. Aquí te puedes lesionar más rápido.</p> <p><i>Pero, ¿te exigen más?</i> No, no te exigen más porque tu lo haces porque quieres, porque te gusta. Las artes marciales tienen más cosas a parte de sudar y correr, aprendes las técnicas y eso.</p> <p><i>Y, ¿sobre la disciplina?</i> Hay que tener mucho respeto al sensei y a los compañeros, pero eso en otros deportes también existe, hay que tener un respeto. En fútbol o baloncesto también tienes que hacer caso al entrenador y a los compañeros. Es igual.</p> <p><i>Y, ¿qué me dices de la agresividad?</i> Yo no la saco. Yo, desde hago artes marciales intento hablar con los compañeros, dialogar con las personas. Si en el patio hay pelea, antes de pegarme voy a hablar, que es lo que me enseña las artes marciales.</p> <p><i>Pero tu sabes que los funcionarios de vigilancia, o algunos, son reacios a que os enseñen a pegar.</i> Pero es que aquí no te enseñan a pegar, sino a dialogar. Yo no lo veo una actividad agresiva, sino que te enseña a respetar. Yo antes era más agresivo, ahora soy más tranquilo y respeto más, incluso a los funcionarios.</p>

<p>E 4</p>	<p><i>¿Hay diferencia entre las artes marciales y otros deportes?</i> La diferencia es la disciplina, ya que las artes marciales te hacen un carácter más serio. No es como el fútbol o el baloncesto que puedes estar diciendo tonterías o gritando en la pista. Esto requiere concentración, una seriedad. La gente, al principio, se puede rebotar pero con el tiempo va cogiendo el espíritu marcial y se van haciendo serios.</p> <p><i>¿Sabías que han habido quejas o reticencias acerca de la práctica de artes marciales por parte de funcionarios?</i> Pero es que las artes marciales son contrarias a eso, son contrarias a motines anárquicos. Las artes marciales evitan los motines violentos y la violencia contra los funcionarios. Las artes marciales te llevan al bien, puedes ser un héroe pero desde el bien, desde el lado bueno. Eso se machaca mucho en las clases teóricas, las artes marciales no se usan como ataque. El origen del karate está en Okinawa porque les quitaron todo, hasta los polvorines. Entonces decidieron inventar un método para defenderse pero con las manos, para que no se lo pudieran robar. Las artes marciales hacen que te tantee, no vas de vacilón. La gente que aprende bien suele ser callada y discreta, sólo actúa cuando ya no queda otro remedio.</p>
<p>E 6 senpai</p>	<p><i>¿Todo el deporte es beneficioso por igual o hay algunos mejores que otros?</i> No, todo es igual. Bueno, el full te aporta una disciplina y un compañerismo más que en otros. Yo del fútbol-sala no puedo hablar porque no hago, pero yo en el culturismo no tengo a nadie que me diga nada, no tengo a nadie encima. En el full aprendes a comportarte bien y a respetar a los compañeros.</p> <p><i>¿Qué opinas que algunos funcionarios de vigilancia se quejen que hagáis artes marciales?</i> Sólo tienes que mirar las personas del full con partes. No hay y los que han tenido partes se les ha quitado de la</p>

	<p>actividad. No es un deporte agresivo. Mira yo, antes era muy agresivo y a la mínima saltaba. Cuando entré tuve tres partes graves. Ahora, no sé como explicarlo, te sientes como superior porque has aprendido cosas que te permiten anular al adversario y esa superioridad te hace sentir seguro y no te hace falta demostrar nada a nadie. Te controlas más, estás más seguro y agresivo.</p>
<p>E 8</p>	<p><i>Bien, dices que el kick te ha ayudado mucho. Pero en cambio tienes los cartílagos del pie hechos polvo. La lesión son gajes del oficio. El kick es de contacto, pero sabes a lo que te arriesgas. Hombre, no te juegas la vida pero al ser de contacto ya sabes.</i></p> <p><i>¿Y en la cárcel en qué te ha ayudado el deporte? Me ha ayudado mucho la filosofía de las artes marciales. Te ayuda a evadirte de los muros de la cárcel y de la droga que hay. A tener la mente en su sitio.</i></p> <p><i>¿son mejores las artes marciales que otros deportes? No.</i></p> <p><i>Pero, ¿no son más beneficiosas por el tema de la filosofía? Bueno sí. Son más beneficiosas, tienen mucha disciplina. Además se tiene que meditar mucho. Hay gente muy buena que se tira cinco o seis horas meditando. Eso son cosas importantes.</i></p>
<p>E 12 alumna</p>	<p><i>¿Qué tal en el full? Bien. Empecé yo sola y era un poco cortante. Ahora hay otra chica y mucho mejor. De todas formas, el sensei ya me dijo que los chicos son muy disciplinados y que no me iban a decir nada. Yo le dije que tampoco quería romper el ritmo de la clase ni que me cogieran manía. Pero que va, se han portado muy bien.</i></p> <p><i>¿Por qué te apuntaste? Porque los veía y me gustaba. Los viernes cuando jugamos a fútbol yo los veía y pensaba que cosas como la elasticidad yo lo hacía en gimnástica, y me entraban ganas de hacer. Yo quería entrenarme más duro. Después está el tema de los puñetazos,</i></p>

	<p>que lo ví después, pero bueno... Piensa que aquí el fin de semana es muy duro, y si el viernes te cansas mucho pues te viene muy bien. Y de momento aguanto bien, el otro día en un circuito que hicimos no quedé la última. Y con el sensei muy bien, admiro de él que nos trata a todos por igual, ya seas veterano o nuevo, hombre o mujer. Si tiene que enviar a un veterano a hacer grada lo envía. Y Àlex también da muy bien las clases.</p>
--	--

Taula 11: Opinions dels i les alumnes d'arts marciais

Afegits aquests testimonis, contrapose un d'un altre pres monitor (E 11) qui, sense ser practicant d'arts marciais a la presó, em va dir el següent:

Entrevistador.- Creus que les arts marciais són més beneficioses que el futbet?

Monitor.- Tots els esports són iguals de beneficiosos, el fet de participar, la disciplina és bona.

Entrevistador.- Però el fet que les arts marciais comporten una filosofia?

Monitor.- Al pres no se li ensenya una filosofia, ells sols volen pegar-se. Els presos són violents i el mestre no predica amb l'exemple. Mira, no vull parlar més d'este tema.

Durant el treball de camp que he dut a terme durant dos anys, moltes de les hores d'observació han estat de les arts marciais, degut a la significació que per a mi tenia veure aquestes disciplines a la presó, i pel fet que la seua pràctica ocupava moltes hores del matí. He pogut comprovar com, la major part del temps dels entrenaments, era ocupat amb treballs físics, no de caire tècnic. Llargues

estones corrents, duríssimes sessions d'exercicis amb carrera, pujant escales, fent abdominals i molta estona d'estiraments. Pràcticament, el treball dut a terme no ha variat encara que l'encarregat fora el sensei, els senpais o Àlex. Això sí, la major part del treball tècnic de les disciplines es feia sota les ordres del sensei, o del voluntari vingut del carrer un dia a la setmana. També he pogut comprovar com, almenys al poliesportiu, cap membre del club es va barallar seriosament amb altra persona. Això sí, he estat testimoni de diverses lesions, algunes greus, de persones practicants d'arts marcial.

L'activitat d'arts marcial a la presó porta lligada l'organització d'una sèrie d'esdeveniments força peculiars, com ho són les vetllades d'exhibició i les de competició i els exàmens per progressar de cinturó. Aquests aspectes, però, seran motiu de comentari un poc més avant. Finalment, volguera concloure aquest apartat amb un parell de reflexions del sensei.

Entrevistador.- Quin paper juguen les arts marcial a la presó?

Sensei.- El 90% és una aposta. Són gent amb problemes i del que es tracta és que guanyen en autoestima i autoconfiança. En molts d'ells s'acaba aconseguint-ho. Jo sempre acabe fent d'educador, em plantegen problemes que no saben a qui contar, problemes amb un funcionari, amb la família... Crec que, al final, els ajude a superar situacions difícils que se plantegen. A les arts marcial no hi ha hagut problemes d'agressivitat, excepte un parell de casos, una galtada d'un. Però les arts marcial canvien el caràcter, ajuden a aprendre a evitar el problema. Constate que se cuiden més, es miren el cos, cuiden l'alimentació. I es fan més selectius en quant al cercle d'amics, reduïxen el cercle. Hi ha, inclús, casos de recuperació de drogodependències. Jo tinc cartes d'agraïment de familiars que et fan plorar, agraint-me tot el que he fet pels seus fills. Jo, per això, vull fer fotos perquè les famílies vegem al seu fill allí vestit enmig del públic.

Les arts marcialS canalitzen l'agressivitat, fan de l'agressivitat algo lúdic, se li dóna una finalitat lúdica. Així es controla i et dona seguretat. S'aprén a ser agressiu unes hores a la setmana però, abans i després, hi ha un somriure. És una finalitat esportiva, és molt positiu. Ells han de veure que les arts marcialS no suposa pegar patades sense més. Molts vénen amb aquesta intenció i s'ho acaben deixant.

Entrevistador.- Hi ha diferència entre les arts marcialS i els altres esports?

Sensei.- Primer l'assistència. Segona la implicació. Als altres esports no s'impliquen tant. La raó és que no tenen un monitor que es preocupe de veritat. A les arts marcialS, a més, entra tot, els problemes... En essència, les arts marcialS atrauen més a la gent, al carrer i, sobretot, a la presó. A la gent li atreu l'agressivitat, això en primera instància, però jo crec que realment és la inseguretat de la gent. Ve gent hiperactiva, però també persones insegures.

5.1.4.2.- Aire lliure.

L'activitat d'aire lliure és la que més he conegut, doncs he estat el responsable de la mateixa durant la major part del temps que ha durat aquest treball. És una activitat que a la presó es dedica a la preparació física general però complementada amb eixides terapèutiques. El concepte es recolza en una hipotètica preparació per a la vida en llibertat. L'article 114 del Reglament Penitenciari estableix la possibilitat de dur a terme "eixides programades" (Art.

114:114). Aquestes eixides, però, hauran d'acomplir unes condicions establertes per la norma:

- Les persones beneficiades seran aquelles que oferisquen garanties de fer un ús correcte de les mateixes
- A les eixides, presos i preses aniran acompanyats i acompanyades per personal de presó o voluntaris/es que habitualment desenvolupen activitats de tractament
- Els presos i preses que acudisquen a aquestes eixides deuran complir els requisits propis dels permisos ordinaris (haver complit una quarta part de la condemna i no observar mala conducta)
- L'eixida serà proposada per la Junta de Tractament i requerirà l'aprovació del Centre Directiu
- Generalment, aquestes eixides no seran superiors a dos dies de duració
- S'adoptaran les mesures adients de traslladament i seguretat

L'educador d'esports definix de forma peculiar el que és l'aire lliure: “el taller de aire libre que també se les prepara físicament, pero que es algo que trasciende más lo deportivo, también cultural” (E 41). Dintre del que és el taller, el taller d'aire lliure, deuriem distinguir dos grans blocs: el que han estat les sessions impartides a la presó, per una part, i el fenomen de les eixides terapèutiques, per l'altra.

Primerament, m'ocuparé de les sessions a la presó. Aquestes han tingut una freqüència de dos sessions per setmana, que arriba a un nombre de tres durant un breu període de temps. Cada sessió comptava d'una hora i mitja teòrica de temps de treball, encara que, com explicaré aviat, aquest temps es veia reduït considerablement.

Quan vaig començar aquesta investigació, vaig establir un pacte amb Àlex d'intercanvi de serveis: ell es prestava a que jo desenvolupara l'etnografia i jo li oferiria la meua col·laboració. El pacte es va concretar a la tardor de l'any 2000, quan em va demanar que m'encarregara del taller d'aire lliure. Segons aquelles converses es tractava d'una activitat de preparació física general. Així doncs, quan va començar el període d'estada al camp d'estudi jo romaní allà com a monitor d'aire lliure. Tot i que jo he passat a la presó moltes més hores que les pròpies de l'activitat en qüestió, a les llistes del poliesportiu jo figurava com l'encarregat del taller. D'aquesta manera, el dia cinc de febrer del 2001, en què vaig encetar l'estada al poliesportiu, havia d'haver començat, igualment, el taller. La manca de persones apuntades va retardar considerablement l'inici.

El reclam per a l'activitat es feia mitjançant la col·locació de cartells als mòduls, tasca que vaig dur a terme diverses vegades. Després, les instàncies eren estudiades. He de dir que, en cap ocasió, he decidit jo quines persones estaven acceptades. El mecanisme de decisió ha quedat explicat a l'apartat envers la selecció dels i les participants, però reitere que, en cap cas, Àlex em va demanar opinió sobre les persones que havien sol·licitat acudir al taller. Sols en una ocasió vaig anar a diferents mòduls a conèixer de primera mà a les persones que havien enviat una instància, limitant així tota la meua participació en l'elaboració de les llistes. En tots els casos, doncs, me les vaig trobar fetes. Respecte a les raons que portaven a l'educador a acceptar o rebutjar a una persona, a més de les esmentades en aquella secció d'aquest treball, he d'afegir que per al taller es preferien persones que gaudiren de permisos ordinaris, de forma que pogueren vindre a les eixides terapèutiques. Malgrat això, en moltes ocasions Àlex va incloure a les llistes a persones que no gaudien de permís. Tot i això, en alguna ocasió vaig sentir que hi havien persones que decidien no sol·licitar l'activitat perquè creien què era imprescindible gaudir d'aquest benefici.

Des de febrer del 2001 fins les vacances de l'estiu del 2002, jo vaig estar formalment el responsable d'impartir l'activitat. Un període de temps al qual el

taller va viure freqüents alts i baixos, sobretot provocats per la falta de persones assistents. Afegit a açò, durant els dos mesos estiuencs de juliol i agost el taller d'aire lliure es paralitza, i després costa enormes esforços tornar a arrencar l'activitat. Al segon estiu, el del 2002, Àlex va planificar l'activitat prompte. Degut a la meua absència per vacances i a la presència dels dos monitors contractats temporalment (d'agost a setembre), ún d'aquells va ser designat responsable del taller. D'aquesta manera, durant l'últim període de la investigació ja no vaig ser el monitor de l'activitat. Una vegada els monitors acaben el seu contracte (desembre del 2002), el taller no es reprén, doncs coincidix amb la decisió d'Àlex d'eliminar l'aire lliure.

...tengo que eliminar alguna faceta de mi trabajo para poder hacer las restantes, más o menos, con garantías. Sigo en la misma situación de compatibilizar el trabajo de la actividad deportiva con el trabajo de educador. Y parece que esa es una situación que, por el momento, pues no es posible solucionar por criterios de dirección. Entonces, he optado por eliminar determinadas actuaciones porque sinó no puedo... Saturación de actividades, por así decirlo. El abarcar tantas actividades lo que conlleva es hacerlas todas mal, entonces lo que he optado es eliminar mi intervención en el módulo 1 y el tema del taller de aire libre (E 40).

Com es pot comprovar a l'horari de febrer del 2001, quan va començar la meua col·laboració, el taller d'aire lliure tenia reservades dues cites: dilluns i dimecres. Al llarg d'aquests dos anys l'horari del taller va canviar diverses vegades. De dilluns i dimecres va passar a dilluns i dijous, i d'ací a dilluns, dimecres i dijous. Degut a la meua compatibilització entre la tesi i el treball de professor, hi havien períodes en què no podia fer-me càrrec de totes les sessions previstes. En aquests casos, era Àlex qui s'encarregava d'aquestes sessions.

Aquesta dedicació seua era la que no podia seguir mantenint, el que explica la decisió d'eliminar l'aire lliure.

Degut que l'activitat estava enfocada cap a una preparació física general, jo vaig plantejar les classes de forma que el factor lúdic estiguera present. Tancats a la presó, sempre havia pensat que trobar diversió a través de jocs esdevenia fonamental per aconseguir el manteniment a l'activitat. Així ho vaig parlar en diverses ocasions amb els monitors contractats, trobant coincidències. Malgrat aquesta correspondència en les nostres actituds, la filosofia que jo volia inculcar a les sessions d'aire lliure va xocar amb la pròpia d'Àlex. En no poques ocasions, em va deixar caure sentències contundents envers la forma que ell volia tinguera una sessió del taller: “Hoy, duro”, “Hoy machacales” (Diari). Inclús, aquesta actitud trobava suport en alguns dels destins-monitors del poliesportiu, per no dir del suport exprés d'un funcionari de seguretat: “...debería ser más estricta, exigir más a la gente” (E 33). Així doncs, una continua lluita entre la concepció més lúdica de l'activitat i la visió més estrictament de rendiment físic ha acompanyat els dos anys en què he estat el co-responsable del taller d'aire lliure. Recorde que, fins i tot, algun matí, abans de començar a treballar, Àlex m'indicava la càrrega del dia: “Hoy, escaleras”. La pujada i baixada continua d'escales representava per l'educador d'esports un bon entrenament de cara a l'activitat de muntanyisme de les eixides terapèutiques.

El meu plantejament passava per fer estiraments d'inici, uns minuts de carrera suau que s'anaven incrementant al llarg del temps, uns exercicis de condició física, algun joc modificat i, finalment, estiraments de nou. He de dir que, en poques ocasions, aquest plantejament inicial es va poder acomplir ja que, per diverses raons, un dia faltava temps i un altre persones. De l'hora i mitja que tenia reservada l'activitat, rarament es va treballar més de tres quarts d'hora. Algunes vegades era el funcionari de la garita del poliesportiu el culpable. Encarregats com estan de cridar a les persones incloses a la llista perquè acudisquen al poliesportiu des dels distints mòduls, una vegada el monitor havia arribat, en ocasions s'oblidaven de cridar-les, argumentant no tenir les llistes

noves del mes o al·legant que el telèfon d'un mòdul comunicava tot el matí. Altres vegades era el retard en un recompte el que causava la tardança, tot i que, en altres ocasions, era senzillament la falta de motivació dels i les assistents el que provocava que arribaren tard. En aquest sentit, m'he trobat amb explicacions diverses envers els retards. Haver-se alçat tard, acabar de desdejunar, haver de parlar amb l'educador/a, haver oblidat alguna cosa essencial al mòdul o haver d'anar a cobrar, eren les excuses més freqüents.

Envers la motivació a apuntar-se al taller d'aire lliure, m'he trobat de tot. Des de la persona que, explícitament, deia que desitjava rebre una fulla meritòria amb la que cancel·lar un part disciplinari, el qual podia afectar-li de cara a l'obtenció d'un permís, o persones que trobaven la motivació en les eixides terapèutiques: "Los que van no se esfuerzan, creo que van sólo por las salidas" (E 33). Hi ha alumnes que, fins i tot, identificaven el taller amb les eixides: "El aire libre, eso de caminar, salir a andar me encanta, lo que pasa que aquí dentro te bloqueas" (E 15).

La falta de continuïtat de les persones apuntades a l'activitat ha estat un dels principals problemes, a més de ser sempre una constant del taller. La llista de participants solia estar integrada per una dotzena de persones o més, fins a la vintena. La mitja de persones assistents solia estar entre quatre i sis presos/es. Moltes vegades, el retard ja esmentat portava a anul·lar la sessió d'aquell dia, i en altres ocasions s'anul·lava per la falta d'assistència, tan sols venien una o dues persones. La falta d'assistència al taller d'aire lliure s'explica per diversos motius:

- Coincidència amb altres activitats: en època d'exàmens algunes persones del taller deixaven d'acudir per haver d'estudiar o fer proves corresponents a les avaluacions educatives. També s'han plantejat coincidències amb activitats del poliesportiu, com el curs de monitors. Algunes persones que practicaven arts marcials declaraven que ambdós

activitats seguides esdevenia excessivament dur. Tot i això, seguien apuntades a les dos.

- Els presos i preses que gaudien de permisos solien tenir destinacions a la presó, fet pel qual normalment, no podien arribar a temps o, senzillament, no acudien.
- Les lesions també han aparegut sovint com excusa per no participar durant una temporada al taller. Esquinços i dolors de genoll han estat les més recurrents.

Però els problemes no es limitaven a què la gent no vinguera o, en cas d'aparèixer, o fera tard. Moltes persones que venien no feien absolutament res, res relacionat amb l'activitat física, vull dir. M'he trobat amb constants interferències de persones d'altres activitats, normalment de la gent del culturisme que era l'activitat que coincidia en el temps amb la meua. Aquestes interferències es concretaven en desaparicions de la pista de dues persones o estones asseguts xerrant. La coincidència horaria possibilitava que es trobaren al poliesportiu persones que es coneixien prèviament, les quals no dubtaven en abandonar les respectives activitats per dedicar-se a xerrar. Les ganes de conversa, doncs, eren freqüentment més fortes que les de fer exercici. L'ús del poliesportiu com a punt de trobada és comú a totes les activitats, no sols a l'aire lliure. Així ho manifesta un monitor encarregat temporalment del bàsquet:

Conmigo no ha habido mayor problema porque si mi actividad era desde 10'30 a 12, entre que vienen y se cambian empezaba a menos cuarto, que ya es tiempo suficiente, creo yo, para hacer eso. Yo, desde el principio, les dije que hacía esa actividad para que ellos la hicieran, la podían hacer peor o mejor, pero que la hicieran. Ellos estaban de acuerdo, todos han cumplido y pues eso les dejaba esos quince minutos para hablar o pasear.

Porque muchas veces les ves pasear por la pista, van y vuelven, van y vuelven... Y al final también les dejaba cinco o diez minutos para que se evadieran un rato y ya está. No tuve ningún problema en ese sentido (E 24).

El fet que a l'aire lliure, la major part de persones foren dones i que al culturisme ocurriria exactament al contrari, propiciava aquest fenomen. A més, la manca d'una condició física acceptable i el poc hàbit de practicar activitat física s'afegien als impediments per desenvolupar una sessió normal. Tot i veure's reduït considerablement el temps de pràctica, moltes persones no podien o no volien que l'esforç durara el temps establert. No poques ocasions, el final de la sessió esdevingué abans d'hora.

L'altra vessant del taller d'aire lliure han estat les eixides terapèutiques, emparades per l'article 114 del RP. Durant la meua estada a la presó els i les alumnes del taller han gaudit de set eixides. Aquestes han estat:

- Març del 2001: acampada de tres dies a la muntanya
- Juny del 2001: estada de tres dies a la platja
- Novembre del 2001: acampada de dos dies a la muntanya
- Març del 2002: acampada de dos dies a la muntanya
- Juny del 2002: estada de dos dies a la platja
- Febrer del 2003: acampada de dos dies a la muntanya
- Juny del 2003: estada de dos dies a la platja

Les eixides terapèutiques, com ja he comentat adés, són una de les principals fonts de motivació perquè persones preses s'apunten a l'activitat d'aire

lliure. Aquestes es desenvolupen de forma regular, tal i com es pot comprovar a la relació anterior. Durant l'època estiuenca es fa una eixida d'un parell de dies (tal i com descriu la norma) a un alberg de la platja i, a l'hivern, es fan dues eixides a la muntanya, amb la modalitat d'acampada en tenda. L'objectiu d'aquestes eixides el descriu l'educador d'esports:

La finalidad de las salidas terapéuticas es, básicamente, poner en práctica actividades que se desarrollan en el centro y ver como responden los internos en una situación de semilibertad o no custodia, por así decirlo. También son muy reveladoras acerca de la verdadera personalidad del interno. Ellos, cuando están en una situación de semilibertad, se revelan mucho más como son en realidad (E 40).

Igual que amb les llistes de l'activitat, la selecció de les persones que acudixen a les eixides és tasca d'Àlex. Jo sempre m'he trobat les llistes elaborades. Les raons de selecció no van més enllà que les ja descrites anteriorment, tot i que en aquest cas s'han d'acomplir requisits indispensables com el fet que la persona gaudisca de permisos ordinaris. Encara i així, hi ha hagut casos en què el Centre Directiu no ha autoritzat l'eixida de presos/es, degut a la natura del delictes que varen cometre. Per exemple, per a l'última eixida del mes de juny del 2003 d'una llista de nou persones, tan sols es va autoritzar a cinc. També m'he trobat en el cas que Àlex va incloure a les eixides a persones que no havien participat per a res a l'activitat a la presó, com el cas de distints monitors.

L'organització de les eixides porta certa burocràcia darrere, en termes de permisos i demés. Tot i que l'autobús, l'estada i el menjar corre a càrrec de la presó, els presos i preses treuen alguns diners propis per fer front a algunes despeses. Normalment, l'aportació personal depén del que cada persona pugui,

però a l'última eixida la mitja de diners rondava els trenta euros. Aquests diners, o part d'ells, normalment, se'n van en l'adquisició de begudes alcohòliques.

La utilitat de les eixides expressada per l'educador d'esports troba suport en els paraules d'una de les persones contractades temporalment la qual, abans de dur-se a terme la mateixa, opinava:

Ten en cuenta que los van a tener tres días fuera, van a estar en el monte, van a hacer actividades que allí dentro no hacen, habrá gente que llevará mogollón de años sin salir... y a lo mejor está gozando de permiso, pero sale tres días y entra pero lo que son actividades de acampada no lo habrá hecho en mogollón de tiempo. Yo creo que a ellos les va a venir bien, siempre y cuando la gente responsable, que somos nosotros, tenga un cierto control. Ellos van a estar en libertad entre comillas, pero yo creo que si que les va a venir bien (E 21).

Tot i que, una vegada finalitzada l'acampada, la seua opinió va variar considerablement, afegiré en aquest punt els comentaris de persones preses que varen acudir a les eixides:

Creo que son efectivas, yo me lo pasé muy bien y creo que a la gente le gustaba (E 13).

Me gusta mucho la actividad. Además me gustan las salidas. Me da igual subir mucho que poco, pero lo que vale es desconectar de la cárcel, no ver los barrotes y estar en la montaña y verlo todo. Llegas a echarlo de menos (E 14)

Sembla ser que, front al gust que presos i preses experimenten a les eixides, trobem les dures crítiques dels monitors contractats, els quals després de viure l'experiència critiquen, fonamentalment, la forma de plantejar les mateixes. Aquests comentaris han estat presents no sols a les entrevistes, també a les xerrades informals, expressant-se contraris a aspectes com l'excessiva duresa física de les excursions plantejades, la manca d'activitats programades per a després de les excursions, el fet de plantejar les excursions camp a través i no per les rutes establertes i la perillositat d'algunes d'elles. Veiem quins varen ser els comentaris a les entrevistes:

El tiempo muy malo, nos salió un tiempo fatal. Yo creo que no sirvió para mucho, ellos no se lo pasaron bien. Ellos estaban contentos porque los sacaron del centro, porque estaban en el campo y tal pero yo oía los comentarios de ellos y se quejaban que era andar demasiado, muchas horas, lloviendo, nevando. Yo creo que no les gustó, que no se lo pasaron bien. De hecho, uno de ellos decía que se borraba de la actividad, que en cuanto llegara se borraría del aire libre. Decía que eso no le gustaba. Se podía haber montado a caballo, hacer rappel, escalada. Creo que hacen lo que le gusta a Àlex y al otro funcionario que venía. A ellos les encanta hacer senderismo y todo el mundo a caminar. No se informaron de lo que les gustaba a los internos...no les gusta. Y si la salida se limita a un día andar cuatro horas y el otro cinco y el resto te quedas allí sin hacer nada, en la tienda, Yo no lo veo nada bonito. Bueno, es que a mí no me gusta, me gustó la montaña y tal pero salir a andar cuatro o cinco horas y ya está no me gustó mucho...es una actividad que le gusta sólo a dos personas. Si te llevas a un grupo pues no te limites sólo a hacer senderismo...había el objetivo de la cima y aún nevando había que llegar allí como fuera. Había gente, incluso no íbamos juntos. Ellos dos iban delante, un grupo a 500 metros y otro grupo a 1 km. que no podían más y que sólo querían parar a

descansar. Nadie se preocupaba. Ellos iban delante y ya llegarán los demás. Yo pienso que eso no es motivante, yo me apuntaría si estuviese cuatro años en un centro sin salir, pues claro, pero luego llegas allí y no es enriquecedor ni emocionante (E 22).

Doncs bé, com l'organitzava Àlex doncs... molt mal. Realment jo no sé a que eixirem allí. Perquè ell té un concepte de l'esport o del senderisme en concret, perquè allí anàvem a fer senderisme i prou, per a ell és matxucar-se, li faltava arrancar a correr. A més, a ell li agrada demostrar. Per a demostrar, ell anava davant i si es quedava la gent millor i si no es quedaven, ell més ràpid, perquè es quedaren. I deia 'Estos cabrones que están más quemados'. I si tu ixes a fer una eixida terapèutica, això de terapèutica no té res, en lloc de pujar i... Hi havia uns interns que pujant es van parar a un ametller a menjar-se unes ametlles, a disfrutar de la muntanya. Este no, 'qué haceís ahí, ¡¡correr hasta aquí!!'. Pujant a tota castanya...El primer dia isquerem i... a més tot molt desorganitzat. Ell no porta res preparat. El primer dia arribarem allí i no ens donà temps ni de montar la tenda. Ell em digué que em preparara alguna cosa per explicar-los d'orientació, per usar la brúixola. Jo sols portava una brúixola i era meua. I uns plànols que vaig aconseguir jo. Li vaig dir que podiem comprar uns plànols per 800 pts. Em digué que no, que 'coste' zero. I allí em deia, 'después darás la clase. Una horita, vale?. I després no arribava mai. Una desorganització allí molt gran...Als interns, no? I ells ho deien. Deien què tots es borraven d'aire lliure. Que per l'únic que els interessa és perquè si Àlex fa un informe favorable tot això va al seu favor. Perquè si ixen a una acampada on tenen llibertat total per fer les trastades que vulguen i no en fan cap, això és molt favorable. Jo crec que anaven per això. Dels que vingueren cap volia seguir i deien que d'haver-ho sabut no hagueren eixit. És que anaven allí a patir i a passar-ho mal. És que, a més, sols vàrem fer senderisme, que podiem haver montat altres activitats.

L'únic en què va consistir va ser montar la tenda, que es podia haver explicat alguna cosa de com i on montar-la. Doncs ni això. Deia 'vosaltres allà, aneu-se'n a 400 metres i monteu-se la tenda vosaltres soles'. Haguérem d'anar després nosaltres perquè no sabien. I després hi havia moltes hores mortes. Jo crec que ell fa l'acampada perquè després li donen una setmana de vacances. Va tres dies i després s'agafa una setmana (E 23).

Una altra persona de les que acudiren a una acampada com a monitor contractat manifesta, igualment, algunes crítiques, tot i que declara creure que presos i preses visqueren una satisfactòria experiència:

Me lo pasé muy bien, la verdad es que me lo pasé muy bien pero era un poco como rara... nunca había hecho yo senderismo como las cabras, senderismo para mi es ir por una senda. Yo he hecho por mi cuenta y esto era diferente. Después, claro, el lugar donde fuimos no es que estuviera muy bien, tampoco estaba mal, era normal. Y los presos...¿es que no sé que quieres que te comente?... Yo creo que si que les gustó. Si sirve para algo?... Yo creo que les gustó pese a que algunos no subieron a todas las cumbres que queríamos subir. De todos sólo subió uno, el primer día si que subieron todos. Al día siguiente subimos a dos y sólo llegó uno a las dos, el resto sólo llegó a la primera. Se lo pasaron bien... se lo pasaron bien en el sentido que estaban fuera de la cárcel, estaban al aire libre y estaban bien. Pero claro, no están acostumbrados a un esfuerzo como ese. Se lo pasaron bien, piensa por ejemplo en la comida del primer día que decían 'esto si que es una comida'. Y eran los mismos chorizos que en la cárcel. Pero decían 'que estaban hechos de distinta manera'. O la tortilla de patatas, o la carne. Ellos lo ven fuera y es totalmente distinto. Lo ven todo bien (E 23).

Sembla ser que tan sols pel senzill fet d'eixir de presó, a presos i preses ja els agrada l'acampada: "hay que aprovechar la oportunidad de salir, hay gente que no sale nunca y que se va de salida y le ayuda mucho" (E 14), indistintament de les activitats que es duguen a terme allí i de com estiga plantejat tot: "Aquello fué muy machacante, incluso peligroso al bajar, nevando y lloviendo. Yo pasé mucho frio pero me daba igual. Es que a los internos nos da igual, vale todo, todo lo que sea no estar encerrado es bueno" (E 14). Però les eixides no estan dissenyades com una evasió de la presó, únicament, sinó com una forma de preparar per a la vida en llibertat i, d'acord amb la seua condició d'activitat de tractament, com una forma de reeducació. Àlex manifesta que les eixides tenen molta importància de cara a l'expedient de la persona presa, que la seua actitud durant l'acampada influirà després en la situació a la presó.

Se informa al Centro Directivo con una hoja de valoración de la actividad y luego, en cualquier junta, se hace mención a eso. De hecho, la participación en salidas programadas es muy valorable. Es muy valorada a nivel de progresiones de grado, se valora tanto o más que un permiso porque, en realidad, se sabe como se ha comportado un interno, cosa que en los permisos no se sabe (E 40).

Malgrat aquesta informació de caràcter tractamental, algunes persones no preses manifestaren els seus dubtes envers el valor educatiu de l'activitat:

Para nada. Además, después por la noche todos muertos de frio en las tiendas y ellos dos se iban a comprar pan al pueblo y tardaban dos horas en llegar. Los comentarios de los presos eran claros: 'seguro que estos están en el bar calentitos, viendo el partido...'. A nosotros nos decían que nos habían engañado, que nos habían dejado allí mientras ellos estaban calentitos en el bar. Y yo creo que tenían razón, la verdad. No tienen

sentido esas salidas, si no se plantean de otra forma, ni sentido educativo ni nada. Creo que se hacen porque a Àlex le gusta y porque a lo mejor se puede aprovechar de los beneficios porque hace muchas horas. Luego le dan días libres. Pero yo creo que le da igual. En ningún momento vi que les preguntara si querían ir a tal sitio o hacer otra actividad como escalar o montar a caballo, para nada. A mi me parece que eso está mal. Tu tienes unos objetivos que conseguir con gente particular y esa no es la manera. Si alguna vez entra gente competente, porque la que hay ahora no lo es, se pueden cambiar las cosas y empezar a trabajar (E 22).

Les eixides? Doncs tu ho has comprovat. El problema està en què jo, per exemple, com a monitor he estat inculcant-los una sèrie de coses, una teoria, unes coses que es poden fer. Són, en teoria, per a posar-les en pràctica a les eixides. I a les eixides això es trenca. A l'última que vàrem fer, jo crec que portar fins a l'extenuació a la gent no és una bona manera que a la gent li agrada la muntanya, i que ho agafe com a una manera d'oci, sinó que ells ho interioritzaran com a que la muntanya és per a pegar-se una pallissa. Pujar muntanyes cap a munt i cap a baix... és pot fer una activitat de senderisme, però adaptant els objectius d'aire lliure al nivell d'ells. Una gent que està en tractament de metadona, que no ha fet exercici en la seua vida, que porta corrent un mes, doncs no pots en un dia acumular-li quasi vuit hores de caminar i un desnivell acumulat de quasi dos mil metres...va dins del gust del responsable de l'activitat d'aire lliure. Pots dir que quan vas a la muntanya, quan fas senderisme és convenient seguir les sendes, per no degradar el medi ambient, per no degradar les possibles plantes que puguen haver i tal, i després quan vas a l'eixida vas muntanya a través. Per què? Perquè a aquesta persona li agrada la muntanya a través. Aleshores te tira avall tots els objectius que tenies al respecte (E 25).

Tot i això, una de les persones que acompanya a presos i preses a les eixides, un funcionari de vigilància o servei interior, declarava el següent: “Creo que debería ser más estricta, exigir más a la gente. Los que van no se esfuerzan, creo que van sólo por las salidas. Además, no tienen ciertas normas claras, saber compartir y respetar. La bebida es para beber, no para emborracharse, nos dejaron sin madalenas, van a lo bestia. No conocen ciertas normas de convivencia. Pero creo que la actividad está bien” (E 33).

5.1.4.3.- Culturisme.

L'activitat de culturisme ocupa les primeres franges horaries del matí al poliesportiu. Dividida en dos torns, culturisme 1 i 2, cada un d'ells té reservats dos dies per fer ús de la sala de peses. Aquesta estància està equipada amb una dotzena de rovellades màquines i un munt de peses soltes, a més de diversos bancs. A cada torn vénen a eixir de diferents mòduls una quinzena de persones, tots xics, que alternen el treball físic amb les estones xerrant. Les persones seleccionades són aquelles que tenen bona referència per part dels destins monitors i, sempre i quan facen un mínim ús del temps, es mantindran a l'activitat sense massa problemes. Les llistes del culturisme són les que més controlen els monitors, ja que ells són els que passen llista i controlen l'activitat. Per això, un destí monitor em va dir que les noves altes a l'activitat es produïxen quan hi ha hagut baixes. Un altre s'expressava així envers la selecció:

Yo primo que vengan, para eso están apuntados. Si no vienen y no lo justifican los quito. Pero también cuenta que aprovechen el tiempo. Si no lo aprovechan se habla con ellos, se les avisa que están ocupando el sitio de otra persona. Lo de la droga me da más igual. Ellos con su vida pueden hacer lo que quieran, pero en el poli no, aquí tienen que cumplir (E 46).

El repartiment a culturisme 1 o al 2 obeïx a criteris més específics de la presó, aliens als destins monitors. Aquests criteris, relacionats amb la seguretat, els explica Àlex dient que “Se intenta que sean módulos opuestos. Opuestos entre pasillos” (E 40). I tot té una explicació:

Porque entre internos de módulos del mismo pasillo hay más conexiones y pueden haber más problemas o diferencias que se pueden solventar en el polideportivo. Es decir, si tu tienes por ejemplo a internos del 7 y del 9, que se ven por la ventana y se comunican por el patio. Entonces, si surge una relación de enemistad pues se puede dirimir cuando se juntan. Por eso se hace por módulos opuestos, se intenta hacer así. Hoy en día, a lo mejor, si que hay alguno que coincide pero... (E 40).

Com dic, aquesta no és una activitat monitoritzada, sinó que les persones seleccionades fan l'ús que creuen convenient. Solen posar-se per parelles, per ajudar-se, i sempre un d'ells porta la veu cantant. En les ocasions en què he estat per la sala, cap pres em va preguntar dubtes o recomanacions. Aquest extrem el confirma un monitor contractat (E 24):

Monitor.- Yo aquí he dado fútbol-sala, baloncesto, he estado en el módulo 1, los de proyecto hombre, he estado unos días también dando aire libre, más que nada la preparación física para la acampada y ayudando muchas veces a los de pesas.

Estaba allí en el gimnasio y veía a muchos hacer las pesas malamente o alguno que la columna vertebral la torcía demasiado o que hacía mal el gesto... Les corregía.

Entrevistador.- ¿Y qué decían?

Monitor.- Sí, no sé qué, no sé cuantos... O algunos que venían directamente y se ponían 90 kilos. Y les decía que tenían que calentar, que no podían levantar 90 kilos de golpe.

Entrevistador.- ¿Y eran receptivos a lo que les decías?

Monitor.- Algunos sí.

Entrevistador.- ¿Y la mayoría?

Monitor.-. Otros, que no era la minoría, decían “eeehhh”, pero seguían haciendo igual. Entonces, yo se lo decía y si lo querían coger bien y si no nada.

L'ús de la sala de musculació també val per a xerrar. Presos de distints mòduls es contenen com va la vida, l'últim programa de la tele, alguna carta rebuda, de drogues i, sobretot, parlen de presó. La major part de les converses versen sobre condemnes, permisos, causes noves que baixen, discussions amb l'educador/a, problemes amb l'advocat/ada i denúncies a la Junta de Tractament. Durant una temporada vaig estar fent exercicis de musculació, i aprofitant per observar el funcionament de les persones a l'activitat. Encuriós i, moltes vegades, passant per sumament ignorant, vaig preguntar pels mecanismes que

seguien les parelles a l'hora de fer la musculació. Per exemple, una parella em va relatar com cada múscul gran el treballaven una vegada a la setmana, fent quatre series de deu repeticions cadascuna. Una altra parella m'explicava que ells el que feien era triar una zona, o bé el pit, o bé l'esquena, o bé les cames, i desenvolupaven un treball de tres o quatre series amb també deu repeticions cada una d'elles. La tria de la zona a treballar, argumentaven, era aleatòria doncs, segons em digueren, el més important era fugir de l'ansietat d'estar a la presó. Per cert, vaig observar que la primera de les sèries la feien amb menys pes; em varen dir que servia de calfament.

Hi ha hagut, en aquest aspecte, altres observacions. Una altra parella el que feia era realitzar una sèrie amb un pes i, immediatament després, feien una altra amb menys pes. Encuriòsit, vaig preguntar, obtenint com a resposta que la segona de les sèries el que aconseguia era fer arribar al múscul més sang per tal de mantindre'ls oxigenats. Era, segons les seues paraules, un treball de multisèries. El mecanisme de llevar pes el vaig observar més vegades, tot i que en altres ocasions altres presos em varen respondre que tan sols depenia del dia, que en un moment podien llevar pes per falta de sang com, en altres moments, podien afegir pes o, inclús, augmentar les repeticions.

També vaig observar agrupaments de treball de més de dues persones, de tres o, fins i tot de quatre presos compartint màquina. Vaig observar com tots ells treballaven amb la mateixa quantitat de quilos, independentment de la persona que alçara pes. Un d'aquests grups, al qual vaig observar una estona treballant al press-banca, va fer una sèrie de deu repeticions amb deu quilos, una altra amb quaranta i l'última amb cinquanta. L'explicació que em donaren va ser que la primera de les sèries servia de calfament, la segona de treball dur i l'última de treball al màxim de les possibilitats.

A la sala de peses que es compartix amb l'activitat d'arts marcial, hi ha uns grans espills de dalt a baix de les parets. A sovint, els presos que fan musculació observen l'evolució de les seues musculatures. Ún d'ells me

comentava que la millora física que experimentava amb el culturisme el motivava mentalment i l'ajudava a trobar-se millor, més relaxat. Un altre dels usuaris de les màquines de la sala m'argumentava que desitjava treure's la panxa que tenia. Envers les motivacions per fer peses, també hi ha que apunten en altra direcció. Per exemple, un pres monitor deia que si el culturisme està tan sol·licitat és perquè "a la presó la majoria de gent som homens, "machos" i la gent es pica per estar més fort que els altres" (E 11). Una altra persona, en aquest cas una de les contratades del carrer, donava la seua versió:

...lo que pasa es que también buscan el culturismo con el plan de acojonar al otro, sabes? Porque cuanto más fuerza aparentes mejor limitas el territorio y nadie me toca. Hay otra gente que no, que es normal y tal. Pero es que por un lado, es obsesión por las pesas pero, por otro lado, es que tampoco tienen muchas opciones, o hacen eso o se ponen a correr por el patio. Es que no tienen más, sólo el gimnasio (E 26).

Per finalitzar amb el tema de les motivacions, afegisc una sèrie de respostes d'un pres, destinat al poliesportiu, freqüent usuari de la sala de musculació. Els destins al poliesportiu, ja siga com a monitors, ja siga com a neteja, romanen llargues hores al recinte, pel que moltes d'elles les dediquen a fer musculació. Tenim, doncs, la resposta d'un d'ells (E 5):

Entrevistador.- Per què fas esport a la presó? Quin sentit té per a tu?

Pres.- Ho faig per omplir el temps, per crear-me un benestar i evitar menjar-me el cap. A banda és que fer exercici m'agrada i ací tinc més temps per a fer-ne. A més, vull compensar tot el mal que li he fet al cos al carrer quan era jove, vull

estar sa, açò sobretot. Mira, la panxa que tinc me la vull llevar, i m'està costant molt.

Entrevistador.- Per què tens tant d'interés en llevarte-la?

Pres.- La panxa és greix i el greix és colesterol i això no és sa. El colesterol porta atacs al cor. Vull tindre un cos perfecte com els que ixen en la tele. Ara ja no fa falta tindre reserves de greix al cos com antigament. No tenir panxa vol dir que portes una dieta equilibrada, sana...

Entrevistador.- I quan ixques, què passarà amb l'esport?

Pres.- Jo vull seguir fent-ne quan ixca, no vull perdre el que he guanyat ací dins. Ara me costa molt alçar les peses, però així guanyaré múscul ací dins i fora faré per a mantindre'l. Espere ficar-me a treballar a la mar de socorrista i com tots els companys van a un gimnàs, doncs jo també aniré.

5.1.4.4.- Ioga.

El ioga és una activitat impartida íntegrament per tres persones voluntàries que vénen del carrer i que es turnen. Observant l'horari veiem com, d'ocupar una franja el dijous i una altra el dissabte, l'activitat passa a tenir, únicament, el dissabte pel matí. He de dir que, durant els dos anys d'aquesta investigació, l'activitat de ioga s'ha dut a terme, tan sols, els dissabtes.

El ioga es realitza a la mateixa sala que la musculació i les arts marcials, encara que aquestes activitats no coincidixen en el temps amb la que ens ocupa.

Els destins monitors s'encarreguen de mantenir en silenci el corredor d'accés. Als dies en què vaig observar l'activitat, tot i tenir certa tranquil·litat, va sorgir un problema alié: la direcció de la presó havia establert el poliesportiu i els dissabtes pel matí com el lloc i el moment per dur a terme les convivències entre presos i preses familiars. D'aquesta manera, la interferència amb l'activitat era total. La queixa d'Àlex és clara (E 40):

Àlex.- Lo que no me gusta, por ejemplo, es que se utilice para otras actividades como son comunicaciones de los internos. O sea, eso lo que denota es la despreocupación por parte de la dirección de mantener estos espacios físicos, que se deberían destinar únicamente a actividades deportivas; el prescindir de esos horarios para dedicarlos a otras actividades.

Entrevistador.- ¿Esto es lo de los sábados por la mañana?

Àlex.- Lo de los sábados por la mañana...todos los sábados por la mañana.

El problema d'horaris el corrobora una de les persones encarregades de l'activitat.

Sí, hay problemas, porque algunos funcionarios han variado los horarios, por temas personales, creo yo. Alargan un poco las comunicaciones familiares. Pero vamos, en general, no hay problema (E 28).

Les classes de ioga tenen, evidentment, la forma que els i les responsables volen atorgar-li. Com a activitat monitoritzada, són ells i elles qui decidixen què fer. A les entrevistes varen respondre el següent sobre la forma de les classes:

Bueno, a grandes rasgos las sesiones constan de lo que son las posturas, las respiraciones, de ejercicios de concentración y meditación y de relajación. Eso es la base. La sesión dura sobre una hora y media. Las posturas son posiciones que adoptan la cabeza y los miembros respecto a la columna vertebral. Aquí el elemento más importante de los ejercicios que se hacen es la columna vertebral. Porque es donde está todo el sistema nervioso y se calma, se relaja o se estimula dependiendo de las posturas que hagas. Tu puedes construir una sesión para tonificar, para relajar o para estimular. Se dice que el yoga es una ciencia. Tu puedes estructurar la sesión para tener unos resultados determinados...siendo las clases por la mañana, lo que hago es estimularlos...son jóvenes la mayoría y porque están encerrados y puede que tengan más tendencia a la depresión. Lo que quiero es estimular la vitalidad y después canalizarla. Hay que vitalizar lo que se llama la energía y luego tu lo canalizas donde tu quieras. Y generalmente yo eso lo canalizo a la expresión de la afectividad y a la calma mental, con las posturas que propongo (E 28).

Una classe de ioga? A mi qui m'ha ensenyat és un professor a qui jo considere molt bo. Jo no sé altres com donaran les classes, però a mi m'ha ensenyat una metodologia. L'esquema és: començar per una relaxació breu a terra, després preparació respiratòria. I una vegada està feta la preparació respiratòria, passem a la preparació corporal, on s'estimula, es flexibilitza, s'estira la columna, et prepares. I després, vénen les postures propiament dites del ioga. Hi ha postures d'estirament, de flexió, de torsió, d'equilibri, de força... I dins d'aquetes postures portes un ordre. El més lògic és començar per extensió, o estirar abans de fer extensió. I si fas una extensió, després fas una flexió per a compensar... També hi ha un ordre. I normalment et queden deu minuts els quals jo dedique per a relaxació (E 27).

Tot i que breument, he parlat de la selecció dels i les participants al ioga a l'apartat d'aquest nom, cal posar de manifest que la llista per a aquesta activitat és responsabilitat de les persones que la impartixen, i no d'Àlex. Ja hem vist com el mecanisme de la bola de neu, que una persona en porte a una altra i així successivament, també funciona al ioga. Una de les persones encarregades explica que per a fer les llistes “aproveché un curso que había hecho una ONG de habilidades cognitivas, y partiendo de ahí, primero entrevistaba a la gente y les hacía una ficha. Luego, lo que hecho es incorporar a los que me traen ellos. Les digo que si ellos me los recomiendan yo les apunto. Así les estímulo a ellos responsabilizándoles...Cuando vienen les pregunto si tienen algun problema de salud, si tienen problemas en la columna vertebral, hepatitis o sida... Sobre todo lo de los problemas en la columna para no hacerles daño” (E 28). Quan li vaig preguntar per la procedència dels i les preses va respondre:

Ahora vienen de todos los módulos, de todos los que pueden venir. Menos del 8 por lo que te decía y estos que no pueden salir. Ah! también tuve algun problema con los del módulo donde están los narcos y los violadores, sobre todo con los delitos sexuales. Había gente que rechazaba a algunos que venían, te lo decían (E 28).

Les dues persones entrevistades tenen clar que el ioga és una activitat beneficiosa per a presos i preses, a més de manifestar-se contents pels resultats i per la marxa de les classes, sorpresos per la resposta de la gent, receptiva i de total respecte. A la pregunta envers els beneficis que els i les alumnes podien arribar a obtenir, comentaren:

Muchos se apuntan y luego no siguen, sobre todo al principio. Pero luego el tiempo pone a cada persona en su sitio y acaba yendo la gente que le interesa. Y a esos si que les beneficia. Una minoría lo ha integrado y lo practican, que son a los que más les beneficia... Lo que si que les puede servir es para estabilizarse. Hay una frase que a mi me llamó la atención, la dijo un alumno y retrata gráficamente cómo ven ellos el yoga. Dijo que a él le servía para poner el reloj en hora. Y es que ellos llegan con una gran tensión y el yoga les sirve para eliminarla, y les permite estar a gusto ellos solos... porque, aunque están en grupo, es una actividad individual, personal. Y eso les sirve para liberar estrés, calmar la tensión, etc...allí la gente está muy sensibilizada, es gente que ha sufrido bastante, que la vida les ha castigado. Además, es muy obsesivo el estar allí dentro y muy duro. Por ello, el yoga les puede ayudar a soportar eso mejor, además de mejorar la salud física y como ayuda emocional y mental. Yo creo que hace falta poco espacio, es una actividad que ha de hacer uno mismo y que estando encerrado pues pueden dedicarle mucho tiempo y recibir mucha mejoría en estos aspectos, el físico, el emocional y el mental (E 28).

Em crida molt l'atenció veure com estan de centrats. Mentre tu estàs a classe de ioga i, per exemple, estàs contant cinc respiracions, cinc expulsions, d'alguna manera el que estas fent és deixar de pensar en tots els problemes que tens, i això sempre va bé. A més, jo sempre els dic que tot allò que aprenem a les classes després ho poden practicar. Són recursos que els poden ajudar, per exemple, quan alguna nit no poden dormir; els dies que estan més ansiosos... (E 27).

Però, i els i les protagonistes, què pensen les persones que cada dissabte acudixen al poliesportiu per sotmetre's a una sessió de ioga? Afegisc el testimoni

de dues persones alumnes, una xica i un xic. La primera opina no sols sobre els beneficis, sinó també sobre la forma en què va arribar a l'activitat (E 17):

Entrevistador.- ¿Qué tal el yoga?

Presa.- Muy bien, me gusta mucho relajarme y los monitores son extraordinarios. Se les ve un interés grande por ayudarnos, se ve que ponen mucho interés en su trabajo.

Entrevistador.- Pero ellos son voluntarios.

Presa.- Ah, si? Pues no lo sabía. Pensaba que cobraban.

Entrevistador.-¿Y ves diferencia entre el yoga y el resto de actividad que haces?

Presa.- Sí, cada cosa se utiliza para una cosa. El deporte te descarga y te encuentras bien físicamente. Mientras, el yoga te relaja y haces que te sientas bien espiritualmente, hace que te encuentres a ti mismo. Además, me ayuda con la espalda.

Entrevistador.-¿Pero yo pensaba que no había mujeres en el yoga?

Presa.- Sí que hay, bueno muchas se apuntaron y se lo han dejado o las han borrado. Ahora vamos yo y una compañera del módulo. Yo no he fallado nunca.

Entrevistador.- ¿Cómo te apuntaste al yoga?

Pres.- Hice una instancia dirigida a los monitores de yoga, se la dí a Santiago y un día vino Sonia al módulo y habló conmigo.

El xic que acudix al ioga, per la seua banda, parla sobre la seua pròpia experiència de pràctica i per les raons que ell creu porten a altres presos i preses a abandonar l'activitat (E 7):

Entrevistador.- ¿Qué tal el yoga?

Pres.- Muy bien, llevo ya 15 años practicándolo. Bueno, aquí 5. Cuando estaba en aislamiento conseguí un libro y hacía meditación y tai-chi para superar eso. El aislamiento es muy fuerte y eso te hace una paciencia infinita. Entre los que estábamos en esa situación hacer yoga se valoraba mucho. No teníamos profesor, no sabíamos si lo hacíamos bien, pero practicábamos. Hombre, no era un yoga técnico como el que hago ahora, pero era un recurso muy necesario. Nos ayudaba a nivel interno y a desarrollar una paciencia inmensa.

En esta prisión, la cosa empezó para el módulo 3, que antes era de los malos. Vino Gerardo y nos entrevistó. No sé cual era el criterio de selección. Creo que en cierta medida era un recurso de la administración para darnos algo, porque en ese módulo no había nada y salíamos poco al poli. Al ser el módulo de peor catalogación, teníamos restringidas muchas actividades.

Estuve 12 años en aislamiento y ahí pocas alternativas te dejan. El yoga me ayudó a no enloquecer.

Entrevistador.- ¿Porqué crees que la gente abandona esa actividad?

Pres.- No lo sé, puede muchos no sepan exactamente a qué van, no saben lo que es yoga y lleguen allí y no les guste. Es que el yoga no es una actividad divertida, no es dinámica. Después, evidentemente, también hay partes, castigos, traslados... Y que la gente igual no sabe descubrir lo que el yoga te da realmente. A lo mejor es que esperan soluciones directas a sus problemas y el yoga no da eso pero te pone en el camino de encontrar esas soluciones. Hay días en que te levantas y no tienes ganas pero vas y a los diez minutos ya te encuentras bien.

Mira, no había pensado en eso, pero creo que tenemos tendencia a querer conseguir méritos, hojas meritorias, redenciones, compensaciones inmediatas y no se dan cuenta que lo importante es tu fuerza propia, tu fortaleza.

Al final te das cuenta que esto te enseña a combatir el estrés, porque cuando algo te mosquea no puedes hacer otra cosa que encerrarte en la celda y relajarte. No hay otra salida.

5.1.4.5.- Curs de monitors esportius.

Durant aquesta investigació, en presència meua, s'han dut a terme tres cursos per formar monitors esportius. Es tracta d'una iniciativa tant d'Institucions Penitenciàries, com de l'INEM, de formar a presos i preses en matèria esportiva i que obtinguen un títol que els acredite els coneixements. El primer curs el va donar una xica del carrer, mentre que els altres dos els va impartir un xic. Les classes teòriques s'impartien a l'aula instal·lada al final del passadís que, a mà esquerra segons s'accedix, porta al vestuari de les xiques. Aquesta aula va patir una millora (coincidint en el temps amb la millora de les pistes d'esquaix),

consistent en aïllar-la totalment. De les dues persones que varen impartir cursos, vaig entrevistar a la segona d'elles qui, concretament, en va donar dos, els dos últims.

En primer lloc, veiem com va ocórrer la seua contractació i introducció al lloc de treball:

Es lo mismo en los dos casos. El INEM manda el listado de la gente y ya está, con esa lista ellos llaman. Es la misma forma en los dos casos, la forma de pago no es igual. Porque en el primer curso cobré a través de una subvención del INEM o de fondos europeos y en esta es una subvención interna de lo que son las prisiones (E 26).

Aquesta persona explica que en el procés de selecció se'ls fa, als i les aspirants, una entrevista a la qual reconeix a “La coordinadora de formació, el director de la càrcel y la subdirectora de tratamiento”, en cap cas està Àlex present: “No, ahí no pinta nada. El pinta cuando se contratan los animadores deportivos” (E 26).

Una vegada contractada la persona, resta introduir-lo al lloc de treball. La presó és desconeguda i, molt més, l'indret específic: el poliesportiu. “El primer día lo que hacen es que te enseñan la cárcel, te enseñan lo básico, lo que necesitas. Si no necesitas tal y cual pues no te lo enseñan. Te enseñan el polideportivo, el área y los vestuarios” (E 26). Sobre si en aquesta presentació està inclòs conèixer a l'educador d'esports, aquesta persona diu:

Si te cruzas con él por el camino, pues te lo presentan. Si no te lo cruzas por el camino pues no te lo presentan. En principio, como hay una especie de acuerdo por el cual tú tienes el mismo derecho para usar el material que él, no tienes que pedirle permiso para nada...en principio no hace falta

porque no se cuenta con él. Unos no cuentan con él y él no cuenta con unos y, al final, éramos allí tres monitores, cien personas y una pista de fútbol. Y no podemos jugar (E 26).

El curs de monitors té una duració de tres mesos, al qual es combinen els ensenyaments teòrics amb la pràctica. L'objectiu, almenys en teoria, és aconseguir que les persones apuntades adquirisquen uns coneixements que els permeten fer de monitors esportius al carrer. Però Andrés, el responsable, parla en termes distints:

Lo primero que te dicen es que el objetivo de esto es que vayan cansados a la celda y preocupándose de todo menos de provocar problemas y ya está... les da igual lo que sea, les da igual lo que des o lo que no des, cómo lo des, etc. Les da igual, cómo si no das nada. "Tú cánsalos, que creen pocos problemas, que para eso los sacamos y para adelante". La verdad es que no te dan ninguna norma establecida. Bueno, las normas de allí de no traer nada de fuera... El principio es de tenerlos entretenidos. Dentro de todo, que es el tenerlos entretenidos, lo que menos importa es la actividad física. Por eso, los cursos de actividad física son los más cortos que hay aquí. Eso demuestra el apoyo que le dan a la actividad física (E 26).

Amb aquest començament, la direcció del curs sembla estar fortament condicionada. El responsable de l'activitat parla així dels continguts de la mateixa:

La primera fueron tan malos que en esta segunda ocasión iba pensando en mínimos mínimos, en lo fundamental. El calentamiento, la flexibilidad y poco más y esperando tener un poco de suerte y poder avanzar más. Y

luego resultó que el proceso de selección se había hecho mejor que la otra vez y era lo mejorcito que había. A nivel de comportamiento (E 26).

Degut a problemes de comportament amb els i les alumnes del primer curs que impartix, Andrés rebaixa les expectatives: “Llevaba casi el mismo planteamiento, quitas algo que no te ha servido. También es que hacía una evaluación inicial y veía a ver qué contenidos eran los que más les gustaban. Pues más en esto, más en lo otro... y en función de esto pues reorientaba, más tiempo para esto, más tiempo para lo otro. Por ejemplo, pues querían más de preparación física y menos de Psicología... Y, al final, tampoco le hacía mucho caso a lo que me ponían en la programación. Porque esta es de 5 bloques y en el anterior curso eran 10 (E 26).

La programació del curs venia donada, “pues sería de algun curso del INEM, no sé. Y nada, eran bloques, algunos eran lo mismo “Psicología y táctica en los deportes colectivos”, “Psicología y táctica en los deportes individuales”, pues vale, yo los junté y ya está. Después te planteas que si los vas juntando puedes dar lo más interesante de cada uno. La Psicología la daba sobre la práctica. En el segundo bloque si que intenté aumentar la parte práctica. Los del primer curso sólo podían dar una sesión por persona, en esta ocasión dieron dos por persona. Mejor, para ver la evolución” (E 26).

Envers la problemàtica dels cursos, un dels principals que enumera Andrés és el comportament dels i les alumnes. Com he anomenat, al primer curs va tenir problemes de comportament amb diverses persones, donant de baixa de l'activitat a un gran nombre d'elles. Al segon les coses van anar millor. El responsable apunta a que la clau està a la selecció dels i les participants:

La primera vez los criterios fueron: ‘Vamos a seleccionar a todo aquel que no hace ninguna actividad, que lo han tirado de alguna actividad, qué es lo peor del módulo, vamos a quitarlos del módulo, vamos a juntarlos y a ver que pasa’. Claro, pasó que explotó. Fué tan caótico que llené dos páginas de altas y de bajas. Entonces, en el segundo lo hicieron los tres: Àlex, el coordinador de formación y la subdirectora de tratamiento...sólo hubo uno que se encaró conmigo y tuve que expulsarlo. El resto de bajas sólo fueron tres y fue por razones de traslado. No hubo razones raras (E 26).

Però Andrés cita altres factors distorsionadors a l’entrevista, altres aspectes que ja han sorgit adés en altres apartats. Ún d’ells parla sobre la motivació dels i les participants: “los presos ya vienen con eso... ‘vengo al curso de monitor para entrenarme más que si sólo estuviera en el poli’. Cuando ya les dices que esto es para monitor y que no te vas a pasar todo el rato haciendo pesas, ni corriendo ni haciendo fisico, pues se quedan un poco extrañados” (E 26). A més, la persona entrevistada assegura haver tingut algun problema amb Àlex. Resulta que, com he comentat abans, el curs de monitors escapa a la responsabilitat de l’educador d’esports, sent el superior d’Andrés el coordinador de formació. D’aquesta manera, la coordinació amb Àlex no ha sigut del tot acceptable i, als problemes lògics d’espai, hi ha que sumar-ne d’ altres:

me cogió balones. Yo tenía... me gasté el dinero para comprar material y lo dejé allí para la siguiente ocasión. Para gastarlo en lo que se quisiera. Pero llegué la segunda vez y el material había desaparecido. Parece ser que se había repartido a los módulos. Entonces, en la segunda vez pillé sólo el material que había desaparecido “y no se toca”. Pues, al segundo día de comprar el material y dejarlo allí desaparecieron balones de fútbol sala...A partir de ahí la cosa iba, con respeto, pero complicado. Además, es

que no podía comprar más. Y se lo decía a mi superior, que tenía que ser él el que le dijera algo (E 26).

Tot i això, els cursos es dugueren a terme, amb més o menys èxit. Finalment, els i les alumnes rebien un títol que els acreditava els coneixements obtesos, encara que “yo dudo que lo puedan utilizar, porque claro, poniendo Ministerio del Interior...” (E 26).

5.1.4.6.- Les altres activitats del poliesportiu.

Condició física (Boxa).

Durant el transcurs d'aquesta investigació s'han viscut dues etapes a les arts marcials a la presó. La primera d'elles correspon al període en què el sensei s'encarregava d'impartir les distintes disciplines, amb l'ajuda esmentada. La seua marxa de presó va obligar a reestructurar l'activitat. El nou responsable d'aquesta, a més d'Àlex, anava a esdevindre un dels senpais que, habitualment, es feia càrrec d'algunes sessions. Però, la manca de titulació adient, ha fet impossible que es seguirà impartint l'activitat d'aikido. D'esta forma, segons paraules del propi senpai i d'Àlex, es va decidir incloure una nova activitat: condició física. La persona que impartix aquesta activitat ingressa a la presó en el transcurs de la investigació i passa d'alumne a monitor. En concret, la disciplina impartida és boxa, tot i que el nom no ho reflexe així. Poc de temps vaig conviure com a observador amb aquesta modalitat. Xerrant amb aquesta persona,

preguntant-li per la marxa de l'activitat, em va dir que tot anava molt bé: “a un vint per cent per no asustar-los. Jo és que he sigut campió d'Espanya dues vegades” (Diari).

Esquaix.

La llista de persones que juguen a esquaix és de poques persones i no canvia massa al llarg del temps. És una llista que controlen els destins monitors i, sobretot, Àlex. A esquaix es juga poc a la presó, encara que les persones que ho practiquen ho fan de debò. La major part de la gent que juga, està destinada al poliesportiu. Jo mateix he jugat moltes partides contra els monitors presos. En aquest sentit, una de les persones que més ús fa de la instal·lació és Àlex. Molts dies dedica la seua estada al poliesportiu per jugar a esquaix. Sempre juga contra presos; l'he vist jugar contra el monitor de futbet, contra destins de neteja i contra altres presos amb bon nivell.

En alguna ocasió, he vivenciat un campionat organitzat amb motiu de la Mercè, on diverses sèries de partides han acabat per demostrar quin pres era el millor. Jo no ho era, de bon tros, encara que les partides en què participava servien als presos per guanyar-me qualsevol cosa que apostarem i que puguera entrar del carrer.

El material de l'esquaix el guarden els destins a la sala anomenada botiquí o a l'oficina, indistintament. En ocasions, alumnes d'altres activitats han deixat aquestes i s'han posat a jugar a esquaix. Per exemple, a mi m'ha passat amb alumnes d'aire lliure. Durant aquesta investigació, les pistes d'esquaix varen ser motiu de millora, arreglant les maltretes parets i canviant les trencades portes per unes de noves.

Futbet.

“...el futbol-sala con aceptación por tradición, quizás, en el centro, hace tres años se ganó el Trofeo Intercentros y luego por disponibilidad de medios porque en todos los módulos hay un campo de futbol-sala” (E 41). El futbet és un dels clàssics dintre dels esports que es practiquen a la presó. Podem veure als horaris com aquesta disciplina està present al llarg del temps. I, del que es desprén de les paraules d'Àlex, amb una gran acceptació. Llevat del que facen presos i preses als mòduls, doncs ja se n'ocuparem després d'això, al poliesportiu es juga bastant a futbet. A més dels entrenaments del grup de persones seleccionades, els destins monitors han jugat en ocasions partits, als quals he participat. També als entrenaments d'arts marçials s'usa, en ocasions, com a calfament. Igualment, les iniciatives amb les dones han passat per organitzar partits de futbet, de vegades contra equips de treballadores de la presó. Una de les preses que practica futbet a la presó descriu així l'experiència:

hay un grupo de mujeres a las que nos gusta hacer deporte. Somos las del equipo de futbito. Estuvimos un año entrenando a futbito y porque el equipo lo montó David. Pero después, al educador lo trasladan y se hace cargo del equipo un maestro, Pere, que nada tiene que ver con el poli (E 16).

Com veurem també després, moltes de les celebracions que es fan al poliesportiu amb motiu de la Mercè, setmana cultural o falles compten amb un partit de futbet contra la selecció de la secció de preventius o contra algun equip del carrer.

Els entrenaments regulars de futbet els duu a terme una selecció de presó, els millors jugadors de la mateixa. De totes formes, la dinàmica de la mateixa no és igual que abans:

Anteriormente llegó a haber aquí una selección de fútbol-sala que estaba federada y que participaba en un campeonato a nivel regional, creo que era (E 41).

El responsable de l'activitat és un pres, Xavi, jugador de futbet al carrer. Ell llença una crítica en forma d'agravi comparatiu: "Si els de futbol ixqueren tots els dies ja vories com també seriem molts" (E 11). La queixa deriva de la comparació amb les arts marciais.

Xavi és l'encarregat de fer la selecció de presos que formaran part de l'equip. Ja he citat les seues paraules desgranant els criteris de selecció, però considere convenient recordar-les.

Que siguen persones. No m'importa si es droguen o no. El que importa es que sapiguen comportar-se, relacionar-se amb la gent i que no creen disputes. No els faig entrevistes perquè a les entrevistes la gent sol mentir. Jo els conec a tots, pregunte als amics i com em respeten doncs em diuen la veritat. Els amics em recomanen a gent i la gent que no es droga són honroses excepcions, que no fumen ni porros hi ha quatre o cinc (E 11).

Com a responsable de l'activitat de futbet, encara que no estiga destinat al poliesportiu, Xavi roman moltes hores al recinte, el que li permet practicar activitat física variada. Ja he comentat la seua afició a l'esquaix. Ell, per la seua banda, afegix a la llista de beneficis personals la "Satisfacció personal per fer que

la gent estiga a gust. La gent es sent bé, li agrada. Pensa que ací dins hi ha poques satisfaccions i les poques les has de buscar tu individualment” (E 11).

Durant el temps que vaig estar a la presó, Xavi se'n va anar, pel que la selecció de futbet es va quedar sense entrenador. Temporalment, un dels monitors contractats es va fer càrrec de la mateixa. Alfred relata així la seua experiència:

Tu ya sabes que el futbol, tanto con presos como niños el futbol es nacional, es más importante que la política, creo yo. Y el futbol-sala se lo tomaban muy a pecho. Y como yo ví que se motivan demasiado, pues para la Merced como sólo hacían tres partidos, es que jugabas tres partidos y estabas en la final, pero que no era nada. Entonces le propuse a Àlex de hacer una liguilla, de hacer una liga con los diez módulos. Hacer eliminatorias, tipo 'champions'. Pasaban 5, había 5 partidos, hay 10 módulos. Y pasaba el sexto mejor, haciendo dos grupos de tres. Luego los primeros de grupo jugaban una semifinal. Entonces nos tiramos tres semanas haciendo partidos. Y esto les hace más que jugar un partido y llegar a la final. Entonces...cogí y con la selección y con el campeón de los módulos les cogí y les traje un sábado, vine aquí un sábado, me traje un equipo de futbol-sala de la calle e hicimos una mañana de futbol-sala, un triangular. Con el futbol-sala se han hecho muchas cosas, la verdad es que sí (E 24).

Aeròbic.

L'activitat d'aeròbic és una innovació dins d'aquelles que es duen a terme al poliesportiu de la presó. Com podem comprovar, l'aeròbic no constava dins de

l'horari de febrer del 2001 com una activitat del poliesportiu, però sí, en canvi, a l'horari del mes de maig de l'any 2003. Abans però, un any abans, es va fer un intent amb un dels dos monitors contractats. L'experiència no va durar gaire. Els resultats d'aquell intent els comenta el mateix responsable de l'activitat:

Jo per a elles he fet l'aerobic i tenia vint apuntades i ja, el primer dia, sols vingueren cinc. És que no mostren l'interés de vindre ni el primer dia. I després les que venien es sentaven en terra i, directament, passaven. Jo no sé si s'apuntaven perquè esperaven que els donaren algun tipus de benefici o una carta de... Una sí que m'ho deia que li fera una carta dient que es portava bè. No sé si s'apunten per aixó i, després, com no tenen interés doncs no van, o van i fan la mà (E 23).

Temps després es torna a intentar. És el cas que ens ocupa. La franja reservada és la dels divendres de matí i és una activitat exclusiva per a les dones. La persona encarregada de la mateixa és una dona, presa. Les classes es duen a terme a la sala de musculació, la mateixa que alberga les activitats de culturisme i d'arts marcial. En un principi, l'activitat d'aeròbic i les peses que feien els destins al poliesportiu es solapaven en el temps i en l'espai, fins que Àlex va decidir posar punt i final a aquesta situació. La raó obeïa a "Una cuestión de espacio, de interferencias de actividad. Porque eran unos escandalosos. Porque hay gente, hay chicas que pueden tener prejuicios que las estén mirando" (E 40).

La presència de les dones preses, que acudixen a l'activitat d'aeròbic, suposa una novetat al poliesportiu, de la mateixa manera que succeïx amb el taller d'aire lliure. En moltes ocasions he observat com de les dones presents, moltes d'elles entren i ixen contínuament de la sala, fent descansos per fumar o xerrar, alterant enormement la dinàmica de l'activitat. En els mateixos termes, s'expressa un monitor del carrer, dient que "El aerobic lo daba Mariola pero, de vez en cuando, le he comentado algo. Tu ya has visto el aerobic de aquí, ¿qué haces con tres personas? Una se va, otra se pierde..." (E 24). De la mateixa

manera, una de les assistents a l'activitat argumenta que "la majoria de les dones van a ligar al poli. Si estàs en homens al poli és un descontrol, i per això ens han discriminat" (E 18).

Voleibol.

El voleibol és una altra de les activitats destinades a les dones. Durant els dos anys en què he estat present ha mantés la mateixa franja horaria, els divendres a partir de les sis de la vesprada. La persona responsable de l'activitat ha estat el destí monitor en cap. Aquest elabora les llistes i impartix les sessions que, en cas de comptar amb un nombre suficient de dones, passa per jugar un partit. Ho dic perquè de les vegades que m'he quedat a observar, la major part d'elles, no hi ha hagut prou. La manca de persones i la falta de motivació cap a la pràctica han estat, moltes vegades, el motiu d'enuig del monitor qui, moltes vegades també, m'ha confessat la seua intenció de deixar de ser el responsable de l'activitat. Aquest manifesta així la seua opinió envers les dones i la seua actitud al poliesportiu:

Habría que motivarlas, promover, porque ellas no tienen tanto carácter para decidir como los hombres, les cuesta más actuar. Pero cuando se cogen bien si que participan, pero les cuesta más actuar (E 46)

Un intent de salvar l'activitat ha estat la renovació constant de les llistes, portant a les que més fallen i introduint-ne de noves. En aquest intent, es va comptar una vegada amb una de les internes participants perquè fóra ella, en primer terme, qui elaborara les llistes del voleibol. Malgrat això, l'activitat mai ha acabat de funcionar com al responsable li agradaria. En aquest sentit, una de les assistents explica:

És culpa nostra perquè no totes saben comportar-se. És costós motivar-se, costa molt, si una no tira de les altres. Ara mateix, a mi m'han donat la fulla de redenció per estar al volei des de 1998, però este mes diu el monitor que és l'últim que vol fer l'activitat perquè va poca gent i se burlen d'ell i tot. Ací no es fa res. Amb el que ha costat que ens deixaren el poliesportiu per a les dones el divendres per la vesprada. És que no valoren el que tenen (E 18).

Bàsquet.

El bàsquet ha anat a menys a la presó. De l'època en què "Ací hi havia un equip de bàsquet federat. Estàvem a una lliga i eixiem cada quinze dies a jugar fora" (E 29), s'ha passat a, tan sols, tenir una estona a la setmana per practicar-lo. De fet, quan jo vaig entrar a la presó no es jugava al poliesportiu. Sols temps després, amb l'ajuda dels monitors contractats, es tornà a posar en marxa. A finals de l'any 2001, amb el primer torn de monitors del carrer amb els que jo vaig conivire, el bàsquet tenia dos dies d'entrenament, "los martes y jueves de diez y media a doce con lo que es la actividad de baloncesto" (E 21). Durant l'any 2002, amb el segon torn de monitors, el bàsquet passa a practicar-se sols un dia, com es pot observar a l'horari del mes de maig del 2003. El monitor encarregat conta les dificultats amb les que es va trobar, sobretot derivades del fet que l'activitat no mantinga una continuïtat, sinó que s'impartisca sols quan els monitors del carrer arriben:

Monitor.- La gente era nueva, no era gente concreta como con el futbol-sala o el full-contact.

Entrevistador.- Ya qué el grupo no estaba hecho sinó que tuviste que hacerlo tú, no?

Monitor.- Tuve que hacerlo nuevo.

Entrevistador.-¿Y cómo lo hiciste?

Monitor.- Pues nada, lo típico. Puse los carteles en los módulos.

Entrevistador.-¿En todos?

Monitor.- Puse los carteles para que se apuntaran y fuí entrevistando a gente. Claro, había gente que era incompatible o salía a lo que salía. Esa gente pues...

Entrevistador.- Pero, ¿la selección la haces tú?

Monitor.- La selección la hago yo con el consentimiento de Àlex en algunas personas. Porque Àlex es el que más conoce a las personas.

Entrevistador.- O sea, ¿qué tu le preguntabas a él por alguien?

Monitor.- Sí.

Entrevistador.- Y a alguna gente, ¿te decía que no la cogieras?

Monitor.- Si, con alguien me dijo que iba a ser complicado que vinieran, porque alguno era yonki o trapicheaba, no sé, por motivos que hay en la cárcel. Entonces hice una selección de 15 personas, mixto. Al principio, han venido desde el principio hasta al final los que he mantenido, la mitad, siete u ocho. Al final ya venían unos diez porque el grupo ya era concreto. Pero en el curso se han dado muchas bajas, una conducción a Asturias, otro en libertad. Ha habido siempre unos seis o siete.

Rehabilitació.

A banda de les activitats que s'organitzen al poliesportiu per iniciativa de l'educador d'esports, hi ha altres que poden ser dinamitzades pel planter de l'escola, pel centre de joventut o per altres persones de la institució, com els cursos de monitors. Una activitat, que escapa a tots aquests àmbits de la institució, és la de rehabilitació. Els serveis mèdics de la presó poden, o podien, cursar una ordre a un pres o presa perquè, seguint les seues indicacions, acudisquen al poliesportiu a fer exercicis rehabilitadors. Per exemple, jo me vaig trobar amb una presa que, després d'haver tingut una fractura al braç, anava a la sala de peses a enfortir el membre, "me rompí el brazo y estuve escayolada cinco meses. Paré un poco aunque seguía corriendo y haciendo escaleras. Ya cuando me quitan la escayola empiezo la rehabilitación yo sola, como no hay fisio" (E 17). L'horari de febrer del 2001 inclou quatre matins a la setmana per a aquest tipus d'usuaris i usuàries que, com dic, acudixen amb una ordre especial i unes indicacions bàsiques del "médico. Él me habla un poco de lo que debo hacer pero no demasiado. Entonces el sensei, que entiende un poco me ayuda. Primero empecé a ganar movilidad, después fuerza y ahora agilidad" (E 17).

Tot i l'ajuda que reb d'un pres, la manca d'orientació qualificada és patent: "lo hago yo sola, nadie me indica. Lo que pasa es que hago un poco de todo" (E 17). En aquest termes es manifesta un altre pres qui, després d'obtenir l'autorització necessària, parlava així de la seua experiència amb la rehabilitació:

Sí, me hizo un permiso la médico, aunque también te la puede hacer el psiquiatra. Me dijo un poco lo que debía hacer, un par de ejercicios, pero no me explicó demasiado. Tengo permiso para un mes, sí. Aquí el servicio médico, por lo que he visto en otras cárceles, se enrolla bastante (E 9).

Però la situació canvia i, mentre escric aquestes línies, la rehabilitació ha desaparegut de les activitats del poliesportiu (com es pot comporvar a l'horari de maig del 2003). Segons les paraules del propi Àlex, dos factors han estat la causa. Primer, l'esmentada carència d'una persona especialista que atenguera a aquestes persones i, en segon lloc, la queixa d'ell mateix i dels funcionaris de la garita en la qual deien que les persones autoritzades per acudir a rehabilitació ho feien no amb aquesta motivació.

Piscina i natació.

Des del 15 de juny fins el 15 de setembre la piscina olímpica de la presó roman oberta. Ubicada a la secció anomenada àrea socio-cultural, d'aquesta s'encarreguen presos destinats al poliesportiu, tant de neteja com monitors. Fins que va estar a la presó, el monitor de futbol va actuar de monitor de natació durant dos estius, "Feia de monitor i en estiu a la piscina" (E 11), mentre que des d'aleshores fins l'actualitat un dels destins de neteja ha fet de socorrista. "També he de dir que en estiu, treballe de socorrista a la piscina de presó" (E 5). L'últim

estiu, per ordres de seguretat, es va configurar un horari al qual presos i preses no coincidiren mai, inclús per a elles es va buscar una presa que fera de socorrista.

... es que tengo el título de socorrista. El problema de aquí es que todos los monitores son hombres y yo quería abrir las puertas. Las mujeres no tienen destinos en esta cárcel, los destinos están muy limitados. Yo creo que tengo entidad para controlar a las mujeres. Ahora han cambiado el horario para que los del 10 no estén molestando desde las ventanas, creo que la cosa va mejor. Pero lo importante es que se den oportunidades a las mujeres. Esta es una cárcel muy machista (E 16).

A la piscina, durant aquests tres mesos, no sols s'impartien classes de natació sinó que, igualment, es reserven hores lliures perquè la gent de cada mòdul acudisca a nadar o refrescar-se. Concretament, cada mòdul gaudix de tres hores setmanals per acudir lliurement a la piscina, en hores repartides entre les nou i mitja i les set i mitja de la vesprada. Aquest últim estiu del 2003, segons me comenta Àlex, ja no hi ha hagut classe de natació.

Competicions i altres esdeveniments.

Hi ha esdeveniments que no estan previstos a l'horari, successos que es duen a terme al poliesportiu i que esdevénen variacions a la dinàmica diària del recinte. El poliesportiu poques vegades altera el seu funcionament i quan ho fa, en ocasions, obeïx a fets extraordinaris. Volguera distinguir dos tipus d'esdeveniments: els pròpiament esportius i, pel contrari, els que no ho són. Els primers solen tenir orige a les iniciatives d'Àlex, encara que molts d'ells són organitzats per l'escola.

Dintre dels esdeveniments esportius que tenen lloc al recinte, predomina l'ús del futbol. Amb aquest esport he vist celebrar el dia de la dona, la Mercè (patrona de les institucions penitenciàries) o la setmana cultural, de la mateixa manera que, a futbol, es juga a la lliga escolar. Per exemple, pel dia de la dona es sol organitzar un partit de futbol entre un equip de preses i un equip del carrer i de renom. Igualment, he vist a les dones jugar a futbol contra les funcionàries. Però si les dones usen el futbol, els homes no es queden arrere. En aquest sentit, els i les mestres de l'escola solen organitzar una lliga amb els alumnes, de forma que a les franjes reservades a l'esport escolar, solen haver-hi partits d'aquest esport. A més de la lliga escolar, he vist als homes jugar partits contra equips vinguts de fora.

Durant esdeveniments d'aquest tipus es paralitzen la resta d'activitats del poliesportiu d'aquest dia en concret o, inclús, del dia d'abans, sempre i quan l'acte requereixca una gran organització: neteja intensiva, muntatge de l'equip de gravació, etc. La paralització de les activitats previstes provoca l'enuig dels i les participants. Generalment, quan s'organitza algun esdeveniment d'aquest tipus hi ha presència de públic a les grades. Per exemple, pel dia de la dona les grades s'omplen de preses. En altres actes, solen acudir tant presos com preses d'alguns dels mòduls de presó. Rarament, però, he vist les grades completament plenes de gent. Això sí, l'atenció que presta el públic al partit que es puga estar jugant no va més enllà dels primers deu minuts i d'algunes jugades aïllades. He vist parelles abraçant-se, amics xerrant, colles rient i fumant. Aquest esdeveniments suposen una oportunitat per veure un conegut d'altre mòdul, trobar una cosina, estimar la parella.

Tot i que les activitats de l'escola tenen cabuda al poliesportiu, en alguna ocasió he sentit queixes d'Àlex per no haver estat avisat d'algun esdeveniment. En aquest sentit, podem observar com als horaris hi ha unes franjes reservades a l'esport escolar. Les hores de dedicació depenen de l'activitat que vulguen dur a terme, per això la diferència entre l'horari del 2001 i el del 2003. A la primavera

del 2002, posem per cas, les hores reservades es dedicaren a entrenar un grup d'alumnes seleccionats per fer el camí de Santiago. El mestre que portava l'organització i els entrenaments explica la iniciativa:

Les millors eixides que es fan ací són aquelles en les que s'està en contacte amb l'aire lliure. N'hem fet moltes i les més beneficioses són les acampades de diversos dies. A principi de curs se'ns va ocórrer muntar alguna experiència més forta i en això que ens arribà una informació de la presó de Lugo sobre una experiència semblant. Ferem un projecte, l'aprovà el claustre i després la junta i direcció" (E 29).

Els esdeveniments excepcionals també suposen una oportunitat perquè les autoritats de la presó s'acosten al poliesportiu. De les tres o quatre vegades en què he vist al subdirector de tractament al recinte, quasi totes han estat en dies en què alguna cosa excepcional es celebrava. En el cas del director, tan sols l'he vist en una ocasió i no va ser, precisament, en un acte esportiu.

Altres successos que s'organitzen, i amb molta rellevància, són aquelles que es duen a terme a la setmana d'actes en commemoració de la Mercè, la patrona de les presons. En aquests actes si que es veu involucrat Àlex i, en conseqüència, els monitors contractats. Durant els dies que dura aquesta festa, s'organitzen al poliesportiu diverses competicions esportives, com la de ping-pong, d'esquaix i, com no, de futbet. Però la implicació d'Àlex en estes ocasions no té parangó amb la que manifesta amb l'organització de les exhibicions i competicions d'arts marcial. Durant el temps en què he estat a la presó, s'han organitzat un parell de les primeres i un parell més de les segones. Del que es tracta és d'organitzar una activitat lúdica pel públic i pels participants i servir de motivació per a aquests últims, tal i com em va explicar Àlex. El sensei s'afegix amb aquestes paraules:

Atribuïxen a les arts marcialis unes qualitats que realment té, atorga als presos un arma, és com si els donaren una navalla. El que passa que no compartisc eixa opinió dels funcionaris. I què puc fer? Dissipar els dubtes dels funcionaris. Com? Amb exhibicions, que ells me demanen per a veure què han après els presos... (E 1).

Algunes d'aquestes cites han tingut lloc en dies festius, amb presència de públic de presó i de fora. Açò ocorre a les competicions oficialis que s'han organitzat, doncs els contrincants dels lluitadors de presó venien de gimnasos dels voltants. El caràcter federat del club de presó li atorga l'oportunitat de fer competicions del calendari normal de la federació.

Hace tres semanas hubo un campeonato provincial con otros gimnasios, organizado por la federación de kárate, que nos ha asegurado que una o dos veces al año va a organizar una velada de full-contact o kick-boxing aquí como si se tratara de un pabellón. En concreto, hace tres semanas compitieron y se hicieron siete combates en el que participaron siete internos... (E 41).

No és necessari insistir en què aquestes activitats tenen fort ressò a la presó i que durant els dies previs a l'acte, al poliesportiu no es parla d'altra cosa. A més, els combats s'adornen amb exhibicions intercalades d'aeròbic o de disciplines diferents com la boxa. En altres ocasions, independentment de les competicions que es pugen dur a terme a la presó, Àlex organitza internament exhibicions, on es mostren balls del grup d'aeròbic, combats de boxa o d'arts marcialis. En aquest casos, el públic assistent és exclusivament de presó.

Per finalitzar amb l'apartat estrictament esportiu, diré que en un parell d'ocasions a l'any el grup de destins monitors, junt amb el grup d'arts marciais, celebren el final de curs, el Nadal o les Falles amb un esmorzar o dinar. La iniciativa de l'àpat recau tant en Àlex com en el sensei o el destí en cap, però l'organització, per raons òbvies, és competència exclusiva d'Àlex. Jo l'he ajudat anant a comprar, però la introducció dels productes corre a càrrec d'ell. Una paella cuinada pel sensei o uns plats per picar, han esdevingut en excusa per juntar-se i canviar els entrenaments i el treball per un dia de festa. En algunes ocasions han estat convidades les dones de l'aeròbic, el que ha causat gran satisfacció en el grup d'homens assistents.

D'entre els esdeveniments que ocorren al poliesportiu aliens a aquest àmbit, hi ha dos que em sorprengueren molt. Ún d'ells per la molèstia que causa; l'altre per la seua significativitat. El primer d'ells ha estat comentat ja a l'apartat dedicat a l'activitat de ioga, ja que és aquesta disciplina la que es veu afectada. Ja hem vist com, per decisió de la direcció, en aquesta mateixa franja horaria, es duen a terme les comunicacions internes de presó. Per exemple, uns cosins presos a diferents mòduls poden veure's, prèvia sol·licitud i posterior autorització, els dissabtes de matí. Sempre i quan aquestes comunicacions s'allarguen un poc més del previst, l'activitat del ioga es retarda considerablement. Pensem que el funcionari de la garita no deixarà entrar als del ioga fins que el poliesportiu estiga buit completament. En un parell d'ocasions en què així va ocórrer, vaig ser testimoni de l'enuig dels i les participants.

L'altre succés té lloc a l'abril, durant la Setmana Santa. Amb motiu d'aquesta celebració cristiana, a la presó s'organitza una espècie de processó amb natzarens. Els preparatius comencen un dia abans i les activitats del poliesportiu es suspenen, doncs hi ha que col·locar taules i netejar. L'explicació, és clara: el poliesportiu és el lloc de celebració de la missa. Amb presència de les autoritats eclesiàstiques (vaig comptar tres retors) i del director del centre penitenciari, es duu a terme una missa amb gran presència de públic, pres i del carrer. Vaig

comptar cinc caps de serveis i una llarga llista de funcionaris/es. Abans però, com dic, unes cofreries vingudes del carrer fan una processó pel corredor central que dividix els dos corredors que porten als mòduls. Quan jo ho vaig presenciar es dirigiren cap a la banda dels mòduls imparells. Un funcionari em va explicar que cada any canvia, i que el passat varen dirigir-se cap als mòduls parells. A la missa, missatges de redenció i penitència i desitjos d'eixir prompte ompliren l'estona de celebració.

El dia d'abans, els presos destinats al poliesportiu parlaven que no volien acudir a la missa doncs anava a ser transmesa per la televisió. És cert que hi havia presència de la mateixa i que la notícia va sortir als telediariis. Durant la cerimònia vaig comprovar com tots ells es col·locaren hàbilment per fugir de l'abast de les càmeres. No volien, deien, que la gent del carrer, veïnes, coneguts, els reconegueren a la presó.

Aquest tipus d'esdeveniments són totalment extraordinaris. Per això, vaig preguntar al responsable de la instal·lació quina era la seua opinió envers aquest fet. Aquestes foren les respostes (E 40):

Entrevistador.-¿Qué opinión te merece que en el polideportivo se realizen otras actividades que no sean deportivas, como por ejemplo la misa de Semana Santa?...

Àlex.- A mi, en concreto, que puntualmente se utilize para actividades que, por razones coyunturales, no se pueden hacer en otro sitio pues no me importa. Lo que no me gusta, por ejemplo, es que se utilize para otras actividades como son comunicaciones de los internos.

5.1.5.- Les activitats físiques als mòduls.

Recorde les meues paraules quan explique com va estar la negociació de l'accés a la presó, a les quals destaque l'època en què vaig impartir classes d'educació física al pati d'un mòdul. Primer anava a començar al mòdul sis, però uns desacords amb l'educador del mateix provocaren que una iniciativa que estava a punt de començar deixara d'existir. Temps després, les coses tornen a moure's i, finalment, romanc uns tres mesos impartint classes al pati del mòdul tres. Va ser una experiència intensa, d'aquelles que no passen desapercbudes.

Els patis dels mòduls s'assemblen molt, almenys en quant a l'equipament. Llevat d'algunes variacions, tots ells tenen pintada una pista de futbet al terra, amb dos porteries a cada costat. Algun té canastes, encara que sense el cèrcol. I els vestuaris del pati estan habilitats, en la majoria dels casos, com a gimnàs improvisat amb un parell de bancs, unes peses velles i algunes barres. Una de les persones contractades temporalment parlava així de les instal·lacions dels departaments:

Sé que en los módulos hay patios y hay porterías. En el módulo 1 hay una piscina, en el módulo 4 hay canastas de baloncesto. También tienes gimasios en los módulos con sus aparatos. Yo sólo he estado en un módulo, en el 1 y entré en el gimnasio y daba pena. Está donde están las duchas del patio, super sucio, los aparatos deteriorados, super mal. La piscina está bien y, de hecho, ellos me han dicho que en verano la utilizan. Y el comentario de ellos lo único que hacen de deporte en los módulos, a parte del que puedan hacer en ese gimnasio, que no creo yo que sea demasiado, si que hacen futbol-sala. (E 21).

Per això, la pràctica física que es pot dur a terme als patis dels mòduls no va més enllà de futbol, correr, i fer peses. En semblants termes s'expressa Àlex: "En principio, cualquiera puede hacer deporte sin salir al polideportivo. En todos los patios hay gimnasio y una cancha para correr" (E 42). A més, alguns d'ells tenen pintada una línia a una paret, i he vist, en ocasions, jugar a frontó a mà.

Durant la meua experiència al pati del mòdul, vaig ser conscient d'algunes limitacions. A banda de la que ja he descrit, relacionada amb l'equipament, s'ha de tenir en compte que, per exemple, cada mòdul té dret a tan sols una pilota de futbol al mes.

Cada mes se les da un balón y si que lo utilizan hasta que, o bien se les pincha el balón, se les encala y se les queda ahí pinchado, o cae y no vale, o bien le pegan un balonazo y va fuera. Entonces, ya no tienen futbol-sala hasta el mes siguiente que se les vuelve a dar otro balón. Y eso si que se les da a todos los módulos, un balón de futbol-sala a mensualmente (E 21).

Excepcionalment, se'ls en dona una altra. Però mai se'ls donen pilotes per jugar a frontó a mà, ni de bàsquet ni cap altre material. La pèrdua de la pilota de futbol suposa no jugar fins el mes vinent. Aquesta possibilitat es dona, sobretot, per la facilitat que hi ha que la mateixa acabe punxada i enganxada al filat de filferro espinós de dalt dels murs. Per a les meues sessions al pati del mòdul, això sí, podia agafar material extra del poliesportiu.

Aquelles classes contenien sobretot jocs d'animació i modificats, jugant molt a jocs tàctics propis del rugbi i de l'handbol. L'ús del futbol també va ser recurrent. Els principals problemes varen estar, igual que en moltes activitats del poliesportiu, en la falta d'assistència i de motivació. A més dels ensurts que provocaren què, finalment, deixara d'acudir al pati del mòdul. Aquests successos

no foren més que una quarantena per varicel·la, una rinya amb punxons just al costat d'on jo impartia la classe i una mort violenta poc després.

Aquesta iniciativa, però, la de portar activitat física als mòduls és estranya en aquesta presó. Jo impartia les meues classes perquè volia realitzar una investigació i, a l'educador del mòdul, li semblava i li venia bé que actuara amb els presos que romanien tot el dia al pati. Però no és una cosa general a la presó, que una persona faça de monitor al mòdul. Als patis, els presos i preses fan exercici per lliure. Tot i així, l'educador d'esports matisa:

El nivel de deporte que se hace en los módulos es bastante bajo. Además, ten en cuenta que aquí, para que cualquier deporte funcione, tiene que haber un profesional presente, porque son muy anárquicos. Por ejemplo, el nivel de entrenamiento en los gimnasios de los módulos es muy anárquico. Hay internos que no entrenan por el hecho de entrenar sino por vacilar a los demás que son los que más levantan, que son los que más pesas hacen, incluso les da prestigio en el módulo para otra serie de actividades. Hay que ser muy cauto con el tema del entrenamiento en los módulos. Hay mucha gente que realmente no entrena por entrenar sino que entrena por otra serie de motivaciones diversas” (E 42).

Àlex expressa clarament que portar l'activitat física als mòduls és una de les assignatures pendents. “A mi me encantaría disponer, me encantaría que hubieran cinco monitores deportivos, entonces yo iría y en los módulos haría actividad deportiva, a parte de la que se hace en el poli” (E 44). La culpa, segones ell, està en la manca de personal suficient, ja que ell no pot disposar de tant de temps. A una de les presons en què vaig entrevistar a un dels responsables, concretament a la de la província de Barcelona, aquesta

disponibilitat de personal possibilita l'actuació als mòduls. El subdirector de tractament del centre així ho manifesta:

No hay mucho pero es bastante...Hay un polideportivo donde siempre hay un monitor y los otros dos están en los módulos. Se reparten con el cuadrante. Aquí lo tengo. Tenemos fútbol-sala, voleibol femenino, masculino, balonmano... Y estos son los cuadrantes por módulos. Cada módulo tiene una franja horaria de polideportivo y, normalmente, suelen tener otra franja horaria de deporte en el módulo (E 30).

A la presó escenari d'aquest treball, poca activitat física es fa als mòduls per part del personal de la presó. Ni els monitors contractats han desenvolupat aquesta tasca, llevat d'una excepció que després comentaré. Una d'aquestes persones considera fonamental prendre aquesta decisió de potenciar la presència de monitors esportius als mòduls.

...yo creo que todo lo que sea apoyarles y ayudarles a ellos, de hecho si tienes una persona que dirige la actividad, de maravilla, pero voluntarios hay pocos que hagan lo que tú haces y contratados pues el Ministerio no va a contratar a gente para que vaya a hacer deporte, cuando encima yo no creo que esté muy bien reconocido el deporte por la gente de aquí, tanto por educadores como por la subdirección, dirección, psicólogos, pasan del deporte (E 21).

Així les coses, tenim que presos i preses han de prendre la iniciativa, apanyar-se amb les instal·lacions i material que tenen i fer activitat física per lliure. Un pres que no era alumne del poliesportiu, assidu practicant d'exercici al seu mòdul argumentava, en aquest sentit, que "los que más potencian el deporte

aquí dentro somos los mismos presos, o determinados presos que hemos influido en que aquí se haga deporte. Es que aquí hay dos caminos o droga o lo que tu te montes, ya sea estudiar, ver la tele, deporte, etc. Y ya te digo que con el deporte se elimina mucho estrés” (E 7). Però no totes les visions són tan optimistes com les d’aquesta persona. Un altre pres, aquest sí alumne del poliesportiu, expressava que “...als mòduls, de 150, fan esport deu o dotze persones. La resta es droga. Les condicions són molt dolentes, no hi ha mitjans. Sense material es pot fer exercici sí saps, si no en saps pots fer poca cosa” (E 11). Per completar les visions, afegisc ara una d’un funcionari de vigilància (E 33):

Funcionari.- Hacen los que lo hacen por su cuenta. Aquí tienen un gimnasio, en bastantes malas condiciones, y hacen algunos. Depende del módulo, hay módulos donde el gimnasio está muy mal porque ellos lo estropean, no ves que no estan acostumbrados a hacer deporte. La mayoría no ha hecho deporte en la calle.

Entrevistador.- Pero entonces, no se hace deporte en los módulos?

Funcionari.- Un porcentaje muy pequeño, cuando convendría que se hiciera mucho deporte, porque les relaja mucho. El deporte les hace olvidar los problemas, les relaja y les evade.

Aquesta investigació s’ha desenvolupat majoritàriament al poliesportiu de la presó, pel qual l’observació dels mòduls no ha estat general. El meu contacte amb els departaments ha sigut esporàdic, bé quan acompanyava algun pres a prendre café, bé quan buscava algú o alguna per fer una entrevista. Llevat del meu contacte amb els mòduls sis i el tres, durant l’experiència que comentava adés, el que sé de la resta ho sé per manifestacions dels propis presos i preses i

per alguna visita breu. Tot i això, he recollit divers material que considere valuós per esbrinar el nivell d'activitat física de cada ún dels departaments de la presó.

Pot ser que el cas més especial siga el del departament 1. Aquest mòdul ha viscut dues fases ben diferenciades al llarg dels dos anys en què he estat allà observant. Quan jo vaig arribar era el mòdul antidroga, amb un nivell de pràctica física com el que relata un pres allà retingut:

Algo en el gimnasio y partidos de fútbol. También se juega a ping-pong, aunque no es un deporte, pero te pones con otro y sudas un montón. Pero vamos, de 70 internos harán deporte 15. Y dos que salimos al poli (E 2).

Però durant la meua estància allà es produïxen alguns canvis, derivats del fet que Projecte Home passara a fer-se càrrec del mateix. Amb el règim especial que s'establix des d'aquell moment, que comporta que els presos allà destinats no puguen eixir del mòdul, es crea la necessitat de traslladar l'actuació esportiva. Amb aquest motiu, Àlex encarrega a ún dels monitors contractats l'elaboració d'un informe que justifique la pràctica d'activitat física per part dels interns del mòdul 1, però centrant-se, sobretot, en el full-contact. El monitor em trasllada la seua crítica, argumentant que hi ha disciplines més adients que les arts marcials. Tot i això, l'actuació al mòdul s'aprova i durant un temps es van alternant activitats com el futbol-sala, una activitat de manteniment i full-contact. Un altre monitor que va actuar amb aquests presos en desintoxicació conta com va ser aquesta experiència (E 24):

Entrevistador.- Y, ¿qué tal el módulo 1?

Monitor.- Pues la verdad es que el primer día que fuí no sabía si darles caña, sinó darles caña...

Entrevistador.- Pero, ¿cómo se monta eso?

Monitor.- Yo llego allí y me dicen qué tal día vaya al módulo1. Yo, en este caso, iba los lunes. Les hacía cosas para que se lo pasaran bien haciendo deporte. Voy allí y lo que querían era hacer fútbol-sala pero con un balón, ya me dirás lo que hago con un balón y veinte personas.

Entrevistador.-¿Se apuntaron ellos?

Monitor.- Yo llego y ya están las listas hechas. Los lunes tal y tal. Yo llego y la gente que tenía muy bien, participativa, algunos se portan y otros no pueden, aunque es normal que no puedan.

Entrevistador.- Qué les ves, ¿drogados?

Monitor.- Físicamente no están, entonces tienen algún problema. Yo, más que nada, he hecho juegos: las cuatro esquinas, la frontera... Juegos que no es correr, no es decirles de correr 20 minutos, pero les he hecho juegos de coordinación dinámica general, flexibilidad, velocidad... Para que hicieran algo de físico sin darse cuenta ellos. Y siempre, al final, algo de voleibol, hasta que se encaló el balón. Y fútbol-sala.

Entrevistador.-¿Y qué tal la experiencia?¿Crees que les has ayudado?

Monitor.- Hombre, allí hay algunos que si que les ha gustado. Otros es que pasan totalmente del tema, pero no sólo del deporte sinó que pasan de todo.

Entrevistador.- Pero, ¿cuál era el planteamiento de llevar el deporte a ese módulo?

Monitor.- Yo eso no lo sé.

Entrevistador.- Pero era para que corrieran, para que se divirtieran, ¿cuál era el trasfondo de eso?

Monitor.- El trasfondo de eso lo sabrán las encargadas del Proyecto Hombre y Àlex, a mi...

Entrevistador.-¿Porqué son ellas las que lo piden?

Monitor.- Ellas son las que piden actividades para ellos porque no salen del módulo. Entonces, Àlex nos lo comenta. A mi no me dicen de hacer nada en concreto, me dicen “si puedes hacer futbol-sala o algo así”. Es como todo, pero con un balón es complicado. Lo único que puedes hacer es un partido.

Més tard, l'educador d'esports decidix eliminar algunes actuacions, com el taller d'aire lliure, degut a problemes d'horari. La manca de temps, a la que ja m'he referit, el fa adoptar aquesta decisió que suposa, igualment, l'eliminació de les actuacions al mòdul 1.

Quan estava a la presó, portant a terme l'observació, el mòdul 2 era el departament on destinaven els presos més conflictius. Per això, mai vaig estar allà i no vaig poder observar el nivell d'ocupació de les instal·lacions. El que si vaig poder comprovar és que, quan els presos d'aquest mòdul podien acudir al poliesportiu per lliure, durant les hores reservades per a tal finalitat, de més de cent presos que hi havien a aquest mòdul, tan sols cinc o sis feien ús d'aquesta possibilitat.

El mòdul 3, per la seua banda, és el reservat per a presos amb destinació a la presó, és a dir, que molts d'ells passen poques hores al departament. Tot i això, encara tenen hores de pati i, sobretot, als caps de setmana. Un pres d'aquest mòdul, destinat al poliesportiu explica que "En el 3 hacen pesas, corren, hacen futbito... En el gimnasio, incluso, van por turnos porque se queda corto de espacio" (E 46). Un altre, tot i opinar que als mòduls no es fa massa, també diu que al seu, al tres, la cosa no està tant mal:

Els gimnasos dels mòduls són malíssims, sense peses, amb les porteries trencades, etc. No es motiva a la gent a fer esport. Al mòdul 3 la cosa encara va millor perquè al ser de gent que treballa doncs podem arreglar les peses, les porteries... però, en general, la gent no es motiva i no hi ha iniciatives. Però la gent es mor de ganes per apuntar-se (E 5).

Les hores destinades al poliesportiu, aquelles en què els presos poden anar-hi, no són massa usades tampoc pels homens del mòdul tres.

El departament quatre és el mixte, ocupat tant per presos com per preses. En aquest mòdul estan destinades aquelles persones que cursen uns estudis de dos anys de duració, bé de perruqueria bé de jardineria. Per aquest motiu, a aquestes persones els és difícil fer activitat física, sobretot a les activitats organitzades al poliesportiu. Les eixides al mateix recinte són en cap de setmana,

i tampoc són excessivament nombroses. Del parell de vegades que les he observat, hauré comptat una vintena de persones, encara que hem de tenir en compte que aquest és un mòdul xicotet: “Somos 44, 15 mujeres y 29 hombres” (E 13). El que em va cridar l’atenció va ser que les dones que baixaren al poliesportiu anavan més bé mudades, és a dir, sense roba esportiva. He de comentar que el mòdul 4 compartia, en aquella època, l’eixida al poliesportiu amb el mòdul 3 de xics. Respecte al mòdul, he vist algun partit de futbol, jugat divendres per la vesprada aprofitant que no tenien classe. Envers l’activitat física en el departament, una presa argumentava que “Hay un gimnasio que, aunque está un poco hecho polvo, los hombres hacen pesas todos los días. Y por las mañanas los chicos suelen jugar a fútbol. A veces también bajamos a correr un poco. Se hace mucho más que en el 8, allí no se hace nada” (E 12). Aprofundint en la qüestió, afegisc el comentari d’altra presa:

...se hace bastante deporte, los chicos más jóvenes juegan a fútbol día sí día no y la mayoría hace pesas todos los días. Las mujeres no hacen nada, la mayoría se droga (E 13)

Els mòduls 5, 6, 7 i 9 s’assemblen tots prou. Són mòduls grans, amb uns cent cinquanta presos. Al primer de tots vaig estar una vegada i no hi havia cap persona fent exercici al pati. Un pres d’aquest departament em va respondre a l’entrevista que “No se hace nada. Algo se hace en el gimnasio pero da asco entrar ahí, está muy sucio y hay poco material” (E 10). A les eixides al poliesportiu vaig comptar en una ocasió 17 presos i en una altra tan sols 8. Al sis ocorre alguna cosa semblant. Dos vegades he vist com presos d’aquest mòdul baixaven al poliesportiu. La primera d’elles vaig observar trenta persones i, la segona, vint. Un pres feia el següent comentari: “És que la gent passa, encara que també pot ser que molts estiguen als tallers treballant per treure’s unes pessetes” (E 5). El mòdul set no és, en aquest sentit, cap excepció. Així s’expressa un pres del departament: “Aquí hay un gimnasio para hacer pesas. De 150 internos harán

pesas 10 ó 12. Es un buen promedio. Y todos los sábados jugamos un partido de fútbol” (E 8). Del mòdul nou, per la seua part, tan sols sé que, en una ocasió, varen baixar sols catorze presos a fer activitat física al poliesportiu.

El mòdul 8 si que representa un cas especial doncs, en aquell moment, en el de realització de l’observació, era l’únic de dones (llevat de les poques que estaven al mòdul quatre). En el pati del mòdul vaig estar diverses vegades. En les ocasions en què ho vaig fer, per dur a terme alguna entrevista, cap dona estava fent exercici, llevat de passejar. En altra ocasió, vaig anar a jugar un partit de futbet amb elles, acompanyant a un educador interessat per relançar les activitats amb les dones. He de dir que tan sols una desena jugaren, i que ens va costar prou d’esforç convèncer-les. Sobre les activitats físiques al mòdul, observem la resposta d’elles:

Pues mira, de cien y pico internas del 8, deporte haremos unas 10. A las demás no les motiva. Hay muchas de ellas que se pasan el día en el patio, tiradas al sol y para matar el rato se drogan, se toman una pastilla. Yo no puedo pasarme las horas en el patio (E 14).

En el mòdul 8 no es fa esport. Però és que les dones estem discriminades. En part, és culpa nostra perquè no totes saben comportar-se. És costós motivar-se, costa molt, si una no tira de les altres... Ací no es fa res. Amb el que ha costat que ens deixaren el poliesportiu per a les dones el divendres per la vesprada. És que no valoren el que tenen (E 18).

Una d’elles, en concret, manifestava ser una practicant freqüent d’exercici al mòdul: “...casi todos los días corro en el patio entre quince y veinte minutos y hago ejercicios en la celda, abdominales, flexiones, dorsales, etc” (E 19).

Tanmateix, tot i que la situació de les dones, almenys pels comentaris que fan algunes, no és massa distinta de la dels homens, analitzarem més

detingudament la seua realitat a la presó en un apartat específic, un poc més avant. Passem ara a veure quina és la realitat del mòdul d'aïllament. És aquest un altre cas especial al que, malauradament, tan sols he pogut introduir-me a través d'Àlex, educador del mateix a la part final d'aquesta investigació. Aquestes foren les seues respostes a les meues preguntes:

Entrevistador.-¿Actividad física hacen allí?

Àlex.- Ninguna. 75.1 por razones de seguridad, los 75.2 porque no lo he planteado¹⁷. Te puedo decir que intenté gestionar la posibilidad de colocar unas canastas y me dijeron que por motivos de seguridad no era posible.

Entrevistador.-¿Y salidas al polideportivo?

Àlex.- No, no, las limitaciones regimentales conllevan la imposibilidad de practicar actividades...

Entrevistador.-¿Y qué tienen una hora de patio o dos?

Àlex.- Si, ellos tienen dos horas de patio.

Entrevistador.-¿Y en esas dos horas has visto si hacían algún tipo de actividad?

Àlex.- Nada, totalmente ociosas. Pero un poco también por falta de motivación. Es decir, si yo fuera al patio y me pusiera con ellos a hacer actividad física pues, posiblemente, harían seguro. Otra cosa es como sentara esa iniciativa en los funcionarios del módulo. Pero vamos, el que yo no haga no responde a la actitud que pudieran tener los funcionarios, de este está loco, o a este lo van a apuñalar

---

¹⁷ L'article 75 del Reglament Penitenciari definix les limitacions regimentals i les mesures de protecció personal. Envers els tipus de situacions, Àlex explica que "*esas son las dos clases de internos que hay, 75.1 son los internos nocivos y 75.2 que son los internos protegidos o refugiados*" (E 40).

en el patio, o que, incluso, me sugirieran que eso es una actividad peligrosa estar con este tipo de internos. No lo hago porque no tengo tiempo, si no lo haría. Cosas más raras he hecho yo aquí sin importarme lo que piensen.

5.1.6.- Dones.

Númericament, les dones no representen un gran col·lectiu a la presó. Amb la situació antiga dels mòduls, les dones tan sols ocupaven un departament sencer i mig d'un altre xicotet. Això significa que de més de mil persones que hi havien a la presó, sols unes dues-centes eren dones. Tot i això, des del principi vaig estar interessat per esbrinar quina era la seua situació a la presó, com vivien i es relacionaven entre elles i amb els homes. Per aquest motiu, pràcticament a totes les entrevistes demanava opinions envers aquesta situació. A més, la participació de preses a les activitats del poliesportiu, i de manera significativa al taller d'aire lliure del qual jo era, en part, el responsable, em permetien conviure amb elles.

La situació de la dona al poliesportiu també ha estat motiu d'averiguacions, d'acord amb la finalitat general d'aquesta investigació. He tractat, doncs, de recollir comentaris sobre la motivació de les preses a l'hora de fer exercici, les dificultats trobades, les relacions amb els companys presos i el tractament per part de la institució.

Si bé la xifra de dones a la presó pot estar al voltant de les dues-centes, ara repartides ja a diversos mòduls, el nombre d'aquestes que acudia normalment al poliesportiu es reduïx considerablement. M'atreuria a xifrar-les en poc més d'una dotzena. Regularment, les dones participen a activitats concretes: el taller d'aire lliure, el voleibol, futbet, el ioga i l'activitat d'aeròbic. Puntualment, les dones han participat a les arts marcials i a rehabilitació. A més, també hi ha hagut dones als cursos de monitors (i monitores) esportius. Evidentment, la situació a

cada una d'aquestes activitats ha estat diferent, sobretot derivat de si l'activitat era específica per elles, cas del voleibol, el futbet o l'aeròbic, o mixta, cas del taller, els cursos o les arts marcials.

La major part de les dones entrevistades, davant de la pregunta per què les dones fan tan poca activitat física, han contestat que part de la culpa la té la institució, que les margina. En el cas dels presos, m'he trobat amb una resposta fàcil: perquè en són menys. Evidentment, la presència de la dona a la presó és sensiblement menor a la de l'home, pel que la participació a les diverses activitats hauria de ser proporcional. Si admetem aquest fet, no està de més que aprofundim una mica més en aquesta qüestió.

Partim de la base que en cap article de la LOGP ni del Reglament es fa especial menció de la dona, ni en sentit de discriminació positiva ni, per suposat, negativa. L'excepció ve donada pels articles que desenvolupen la secció de mares dels centres penitenciaris. En aquest sentit, acollint-se a la norma, Àlex manifesta que "las actividades no estan cerradas a las mujeres... incluso, hemos tenido dos mujeres en la actividad de full-contact y tenían un nivel aceptable. El problema está en que ahora mismo no hay ninguna con un nivel mínimo para poder participar con garantías" (E 45).

Però les dones es queixen, almenys les que més activitat fan. Diuen que la institució no fa tot el que deuria per promocionar l'exercici, encara que, moltes d'elles, responsabilitzen a les mateixes companyes que no se'ls done suport suficient. Una d'elles, esportista, resumia així la situació de les dones:

Estamos muy discriminadas. De todas formas, también es culpa nuestra, de muchas mujeres que están aquí. A mi me da verguenza, por ejemplo, eso que oyes que se ponen a dar palmas y a cantar. Las del 8 son unas escandalosas. Cuando salimos al poli se desmadran y no hacen deporte. Pero estamos marginadas, aquí en un rincón, sin actividades. Por ejemplo, las del 8 no podemos hacer yoga ni culturismo. Las del 4 están un poco

mejor. Incluso, hay algunas que se han ido refugiadas allí porque aquí no podían estar (E 14)

D'aquestes declaracions es pot endevinar certa crítica a la situació de la dona en general, no tan sols a l'àmbit de l'activitat física. Aquestes crítiques van, majoritàriament, dirigides a la falta de classificació de les mateixes, al fet que tan sols existisquen dos mòduls.

No hi ha classificació. Sols hi ha un mòdul per a dones, bé i el mixte. Estem totes juntes, gent de primer grau amb gent que arriba de permís... S'hauria d'organitzar d'una altra manera, en dos mòduls. Diuen què és impossible però podrien donar-nos dos mòduls xicotets i els homes vindre a este que és molt gran. Ací te pots buscar problemes per culpa d'alguna que tinga ganes de problemes. Una classificació millor faria bé al mòdul i la gent intentaria progressar al mòdul millor. Però, com ara, d'este no pots progressar, doncs la gent no s'esforça. És que no pots estar dinant al costat d'una dona que ha matat al seu fill. Jo he estat a d'altres presons i esta dóna pena (E 18).

Un dels monitors contractats, per la seua banda, es suma a les crítiques en aquest sentit:

El tema de les dones pense que és un tema un poc delicat. Més que res perquè els homes tenen nou mòduls per classificar-se mentre que, per a les dones, hi ha un mòdul on s'aglutina tota la gent. La que no haja estat mai a la presó, que no haja comés mai un delictes i siga una persona socialment normal i la claven en un mòdul 8... vull dir que s'aglutina a

molta gent de diferent tipus dins d'un mateix mòdul. Jo crec que això crea molts conflictes entre elles i estan a un mòdul molt conflictiu (E 25).

Quan va ocórrer la nova distribució de mòduls, la qual ja he esmentat en diverses ocasions, a les dones se li varen assignar noves dependències, de forma que ja no sols tenien un mòdul per elles i el mixte, sinó també un altre (el 12, amb unes vint-i-cinc dones recluïdes allí). Tot i això, m'agradaria centrar-me sols en l'àmbit estrictament esportiu. De fet, les dones entrevistades han estat aquelles que, d'una manera o altra, han estat relacionades amb les activitats del poliesportiu. En aquest sentit, una altra d'elles, de les poques que han participat a les arts marcial, contrarestava el comentari de la seua companya envers la diferència entre els dos mòduls antics de dones, el 4 i el 8:

En este módulo, el 4, mal porque como estás matriculado en un curso u otro pues no puedes salir. En el 8 hay más opciones, por ejemplo jugar a futbito pero como somos tantas pues es un follón y las mujeres no salen al poli a hacer deporte, salen por irse del módulo (o ver a hombres). Pero, en general, está desaprovechado, hay poca oferta para las mujeres, ten en cuenta que a todas no les gusta el full o el futbito. Se podía hacer aerobico o otra cosa que les gustara a las mujeres. En el 8 las mujeres estan en el patio todo el día, bailando o drogándose. Se hacen cómodas y me imagino que pensarán ¿para qué? (E 12).

Aquesta entrevista està feta temps abans que al poliesportiu es posara en marxa l'aeròbic, una activitat específica per a dones. L'aeròbic ha vingut a sumar-se al voleibol o al futbet com a activitat específica, sols per a dones. Ja hem parlat adés de les dificultats que tenia el voleibol, de la falta de motivació i assistència, raons que havien portat al monitor responsable a amenaçar amb

eliminar l'activitat. Tanmateix, durant l'observació al recinte l'activitat es va mantenir. De la mateixa manera que es va mantenir l'aeròbic, el qual també patia dificultats. I és que les pròpies dones consultades admitixen, als seus comentaris, que aquestes acudixen al poliesportiu a moltes altres coses diferents a l'esport, focalitzant part de la culpa de la mala situació de les dones en elles mateixa. Veiem alguns exemples:

Aquí dentro la que hace deporte es muy deportista. Yo procuro motivarlas, pero no lo sé. Algunas es que encuentran otra forma de entretenerse. A muchas mujeres también es que les da corte porque se dice que van al poli a otra cosa, tu ya lo sabrás por otras entrevistas que hayas hecho. No hay seriedad, y en el módulo cuesta mucho, les da vergüenza (E 17).

...les dones estem discriminades. En part, és culpa nostra perquè no totes saben comportar-se. És costós motivar-se, costa molt, si una no tira de les altres... Amb el que ha costat que ens deixaren el poliesportiu per a les dones el divendres per la vesprada. És que no valoren el que tenen... Moltes dones ací dins tenen home, parella i si vas al poli pareix que vages a ligar amb els monitors... és que la majoria de les dones van a ligar al poli. Si estàs en homes al poli és un descontrol, i per això ens han discriminat. Ací hi ha hagut embarassos de dones que no tenien ni vis-a-vis. I la culpa li la tiren als de l'economat o als monitors del poli. Ara ja no entren al mòdul ni els escolans. Ens han marginat... I, a més, la majoria dels funcionaris es pensen que vas al poli a follar, quan tu vas a fer exercici (E 18).

Para las mujeres hay poco deporte. Además no nos dicen nada, si no sales no te enteras de nada. De todas formas yo creo, y también me lo ha dicho

gente, que si no hay tanto deporte para mujeres es por culpa nuestra. Es que hay algunas que se montan unas películas porno en el poli que no veas, y por eso nos cortan las alas. Porqué creo que ahora quieren que hagan más deporte... Pero en el 4 hacen poco y en preventivos también (E 20).

La crítica envers l'actitud de les dones al poliesportiu, crítica de les mateixes dones, sol estar dirigida al fet que aquestes van al poliesportiu a mantenir relacions sexuals i amoroses, i que la pràctica d'activitat física és secundària. Recorde, en aquest moment, l'estratègia d'un dels monitors contractats amb l'activitat de bàsquet quan deia que deixava uns minuts, propis de l'activitat "para hablar o pasear. Porque muchas veces les ves pasear por la pista, van y vuelven, van y vuelven... Y al final también les dejaba cinco o diez minutos para que se evadieran un rato y ya está. No tuve ningún problema en ese sentido" (E 24).

El problema sembla ser greu, doncs afecta a la confiança que la institució deposita en elles. Una presa, alumna del taller d'aire lliure, em va sorprendre amb la contundència de la seua explicació i la inequívoca direccionalitat de les seues paraules:

La mayoría aquí pierde la dignidad, si es que la ha tenido alguna vez. Yo será lo último que pierda. La dignidad lo es todo. Aquí la gente se busca la vida de formas indignas. Yo he visto cosas por ahí, en los pasillos, que tuve que girar la cabeza. Los hombres aquí van desesperados pero hay de todo, hay algunos que respetan. La culpa es de las mujeres que les provocamos. Es una forma de intercambio, tener cuatro o cinco en los módulos. Así se consiguen cosas, 'una papela, una mamada', por poner un ejemplo. Aquí se aprovecha el cuerpo para conseguir cosas (E 15).

Amb semblants paraules s'expressa una de les persones contractades del carrer qui, després de la seua experiència de diversos mesos al poliesportiu, argumentava sobre les dones del poliesportiu que “es gente que sabe moverse en la cárcel, que sabe manipuarte, que sabe utilizar la actividad en la que está. Qué la utiliza para todo menos para hacer actividad física, la utiliza para trapichear por un lado, salir del módulo, entrar, y poco más” (E 26).

De totes maneres, hi ha preses que pensen que part de la culpa també recau en els presos ja que “no es igual que en la calle, porque tu ten en cuenta que aquí hay muchos más hombres que mujeres. Entonces, te agobian, como te arregles un poco y salgas por ahí te agobian. No paran de tirarte los trastos, de decirte ‘bonita’ o ‘que envidia le tengo a tu novio’. Lo que pasa es que llega un momento que te plantas y dices ‘vale, se acabó’. Yo ahora que tengo novio aquí dentro pues noto que me respetan más, como le conocen pues no se meten tanto” (E 14). I, inclús, hi ha presa que va més enllà en els seues crítiques dient que “soís unos salidos. Yo entiendo que hay muchos que no ven a una mujer en mucho tiempo. A mi me da igual que en este módulo haya hombres, bueno es mejor, pero tampoco quiero buscarme pareja aquí dentro” (E 20).

Però aquestes dones, que acudixen regularment al poliesportiu, no obliden a la institució penitenciària en les seues paraules, a la que acusen de no fer tots els esforços possibles per posar fi a aquesta situació.

De cien y pico internas del 8, deporte haremos unas 10. A las demás no les motiva. Hay muchas de ellas que se pasan el día en el patio tiradas al sol y para matar el rato se drogan, se toman una pastilla. Yo no puedo pasarme las horas en el patio. La culpa es tanto de ellas que no ponen ganas, como de la falta de actividades. Yo pondría más actividades y, si fallan, las quitas, pero intentarlo por lo menos. Ahora el futbito funciona bien. En el

volei, por ejemplo, estamos apunadas 15 y salimos cinco o seis, las de siempre, porque las demás no quieren (E 14).

I quan es referixen a la institució, algunes focalitzen les seues paraules cap al responsable del poliesportiu, Àlex:

...parte de la culpa la tiene el educador de deportes y eso se lo he dicho a la cara. Por ejemplo, podían salir mujeres de diferentes módulos para motivarnos y no estar siempre con las mismas. Es verdad que hay mujeres que van al poli a pintarla o a ver a la pareja, yo lo he hecho, pero no todas hacen igual. Nos deberían tratar como a los hombres, sin distinciones. Todos merecemos una oportunidad (E 19).

Àlex, recorde, és l'encarregat d'elegir les persones destinades al poliesportiu. Ell és qui tria els presos o preses que desenvoluparan una llavor al recinte. Durant la major part del temps que vaig estar a la presó, totes les persones destinades resultaven ser homens. Aquesta qüestió també va sortir a una conversa amb una presa: "El problema de aquí es que todos los monitores son hombres y yo quería abrir las puertas. Las mujeres no tienen destinos en esta cárcel, los destinos están muy limitados. Yo creo que tengo entidad para controlar a las mujeres. Pero lo importante es que se den oportunidades a las mujeres. Esta es una cárcel muy machista" (E 16). Casualment, a les poques setmanes d'aquesta entrevista, i sense que Àlex l'haguera llegida, va nomenar a una presa, no a aquesta sinó a una altra, monitora del poliesportiu. L'escollida va ser l'encarregada de l'activitat d'aeròbic qui, en paraules d'Àlex, esdevenia la primera presa que estava destinada al recinte esportiu.

D'entre les paraules de les esportistes, s'extrau una tercera causa que explicaria la baixa participació en activitats físiques. Pot ser la falta d'informació

influisca en què moltes d'elles no coneguen les activitats que hi ha, “también puede ser que haya mujeres del 8 que no sepan ni que hay full ni nada, no hay carteles” (E 12). Per sorprendent que parega, he trobat com el testimoni d'un monitor contractat corrobora aquest fet ja que es va trobar en un cas d'aquests: “A una de ellas igual no la conoces porque esa es nueva en el poli ya que gracias a mi actividad se ha enterado que existen actividades en la cárcel” (E 26). De totes maneres, pot ocórrer, inclús, que algunes d'elles arriben a pensar que certes activitats no estan obertes a les dones: “...a las mujeres no nos dejan hacer artes marciales, y eso que yo ya he hecho en la calle y ya sé” (E 19). De fet, encara que teòricament totes les activitats estan obertes a la participació de les dones, la selecció dels i les participants, ja hem vist, recau en Àlex i en els monitors els quals, seguint els criteris del nivell de competència, poden fer que les portes es tanquen per a certa gent. En definitiva, trobem un munt d'explicacions i teories del per què tan baixa participació. En aquest sentit, n'afegisc una més:

A las mujeres el deporte les gusta poco y la mayoría son mujeres mayores y/o drogadictas. Además, muchas son gitanas y para ellas el deporte no está bien visto. Es que no entran en la cárcel mujeres deportistas como pasa con los hombres. Hay hombres que en la calle iban a un gimnasio y ahí empezaron el trapicheo. Y esos hombres, cuando entran en la cárcel, siguen practicando. Pero las mujeres entran por consumo o tráfico de droga, pero no hacían deporte. Al hombre le nace hacer deporte, lo lleva en los genes, y a las mujeres el deporte nos gusta más en la tele (E 16).

Hem vist adés com Àlex explicava que les portes romanen obertes, portes d'accés que estan controlades per ell i pels diversos monitors que hi ha. Dos d'ells, encarregats de les activitats de futbol i d'arts marcial, expliquen amb les seues paraules el fenomen de la poca participació femenina:

Pensa que a la presó sols el deu per cent són dones i les que hi ha són molt majors i drogadictes. Van al poliesportiu per pillar droga o veure al novio. Elles no tenen alicients per anar al poli, no s'ho passen bé. Les dones són molt especials i els monitors que hi ha no saben com tractar-les, no són els adequats. S'ha de saber donar-les el que elles volen (E 11).

Han hagut dones a les arts marçials fins fa un any. Varen fer exhibicions i varen progressar molt. Una d'elles arribà a cinturó verd. Ara no es troben dones adequades a l'activitat. Igualment, el full és l'única activitat mixta que no ha generat problemes. És qüestió dels valors de les arts marçials, han sigut companys i punt. Quan es lleven la roba que porten s'estan llevant de tot, els problemes, el motlle que porten. I quan t'equipes t'estan posant respecte, companyerisme, uns valors. A mi m'agradaria poder fer una exhibició amb dues dones de defensa personal. Plantejar situacions de robatori i demostrar com una mà tant dèbil pot immobilitzar a una persona. Seria un bon exemple (E 1).

Independentment de l'activitat, trobem diverses raons mesclades a les opinions vessades. Que si falta de motivació, que si falta de competència física. En la mateixa línia s'expressen la resta de presos esportistes entrevistats, companys de reclusió de les dones. Trobe interessant destacar com la major part d'ells atribuïx la culpa a les mateixes dones.

Me has pillado. No lo sé. Bueno creo que es porque las mujeres que han entrado en la cárcel han llevado mucho vicio en la calle. Y si no tienen un hombre que les diga que eso no se puede hacer, ellas se drogan mucho.

Las mujeres son muy viciosas. Son las que más se drogan, por eso no aguantan en el deporte (E 2).

No lo sé. La mayoría está por la droga o por prostituta. No les gusta, aquí no hay mujeres que les guste salir a hacer deporte (E 3).

Bueno, no he conocido a muchas, pero creo que la mayoría están por ignorancia, por culpa de la forma de vida de sus barrios, porque su novio atracaba y la implicaba a ella. También hay mujeres que están por lo mismo que yo, por drogas, que han sido autosuficientes, con inteligencia para montarse su rollo de droga. Pero la mayoría creo que tienen una gran falta de iniciativas (E 4).

A eso no te puedo contestar. No lo sé. Igual es que no les gusta o no se atreven. No lo sé (E 8).

Hi ha qui, d'entre els presos, repartix la culpabilitat entre les pròpies dones, els homens i la institució:

...no se fomenta, para nadie pero para ellas menos. Aquí, cuando se juntan hombres y mujeres hacen de todo menos deporte. Pasa que no estás acostumbrado a estar con mujeres aquí dentro y entonces cuando vienen te cuesta concentrarte. Había que hacer más cosas como las del módulo 4. Cuando vienen se montan barullos y entonces se evita que vengan mucho. Además, no hay nadie detrás de ellas que las anime (E 6).

Dintre d'aquesta multiplicitat de variables, em sembla útil agregar un últim testimoni d'un pres que, em sembla, fa un bon resum del que ja s'ha dit. Aquesta persona al·lega:

No sé si hacen poco o mucho. Igual es que no se las motiva o que las instalaciones no son las adecuadas. Y eso que aquí, en esta prisión, hay actividades deportivas mixtas que no se dan en otros centros. Hay prisiones en las que como te vean hablar con una mujer te meten un parte. También las mujeres son menos y creo que más mayores, de más edad, no? Puede que sea difícil encontrar personas que tiren de las otras, que hagan un grupo y sirvan de patrón. Podemos añadir razones culturales, ya que las mujeres puede que estén predeterminadas a otras cosas. Y la droga, piensa que ellas, la mayoría, están en desintoxicación y la droga es incompatible con el deporte. No sólo la ilegal, sino la legal que les dan aquí. Esa es peor (E 7).

Per finalitzar el tema de la relació de les dones preses i l'activitat física, tenim en aquest punt la visió de terceres persones que poden aportar un punt de vista distint. Em referisc als monitors contractats temporalment. De totes maneres, les respostes que m'he trobat tampoc signifiquen un canvi radical a les explicacions aportades ja. Per exemple, per començar, veiem el que diuen dues d'aquestes persones:

Se hizo el curso de aerobico... y, la verdad, fué un desastre. O no venían o venían con unos zuecos enormes, o venían y no les apetecía. Poca relación, yo estaba allí pero nada, estuvo un mes el curso y lo suspendimos porque no iba adelante... Yo las veo más cerradas, van un poco a la suya. Tienen su círculo ya formado...yo creo que ellas van un poco, bajan a las

actividades deportivas no porque les guste sinó pues para tener relaciones, para ver a los hombres, para comunicarse con ellos, hablar, entonces a mi, en un principio, yo creo que me ignoran bastante... yo creo que ellas se aprovechan del deporte, o utilizan el deporte para bajar ahí y hablar con los chicos y si se puede algo más, algo más, sabes? trapichear... (E 21).

...todas igual trapicheando, se movían igual... Sabes? Utilizan, saben utilizar muy a favor suyo todo lo que es el contacto personal y el aspecto, son muy manipuladoras... saben utilizar todas las estrategias y más. Ahora me ha bajado la regla, ahora no puedo hacer no sé qué, ahora me tengo que ir no se donde... Vale, que te ha bajado la regla, bien, la primera vez me pillas pero la segunda ya no. Cada diez días no te baja la regla, ya me avisaste el 18 pues hasta de aquí a 28 no te baja. Saben utilizar muchísimo... por ejemplo, te van a enseñar una herida y, de repente, ya se han desnudado. Saben jugar con la posibilidad del sexo tuyo, son muy manipuladoras. Hay que tener un trato diferente con ellas. Siempre tienes que tener cuidado porque son sensibles, les dices algo y se ofenden y se van del curso, tienes que recuperarlas. Tienden a emparejarse, con lo cual si fastidias a la pareja las fastidias a ellas también, hay que tener cuidado... Un montón de historias (E 26).

Més testimonis de persones focalitzant el centre d'atenció a les dones. He de dir que aquests dos comentaris provénen d'una monitora i d'un monitor que han parlat després de tenir una experiència a la presó. La primera d'elles, tot i haver dit el que he afegit, després va tractar d'enraonar la resposta argumentant que, potser, la situació d'elles al carrer era determinant per explicar el comportament al poliesportiu. Concretament, va dir:

habría que conocer la historia de cada una, porque creo que la mayoría han sido drogadictas, ex-drogadictas, que de todas las mujeres que he visto, no sé, dentro de lo que pueda considerarse normal, ellas creo que han tenido problemas. Entonces, conociendo eso pues creo que ya puedes deducir un poco. De hecho, en el taller de aire libre una me comentaba el otro día, yo la veía sofocada, y me dijo que es que ella no había hecho deporte en su vida... la apuntó a aire libre Xavi para bajar y estar con él. No las veo muy motivadas (E 21).

Les seues paraules ens encaminen de nou a esbrinar la responsabilitat que té la institució en la promoció de l'activitat física entre les preses. Una altra de les persones contractades temporalment argumentava que "les activitats que es proposen no són les adequades, no estan dirigides per a elles" (E 25).

La motivació sembla ser clau en aquest fenomen: "Jo crec que estan molt desmotivades. Són molt poc constants. És que no els agrada... no mostren l'interés per vindre ni el primer dia" (E 23). Però, per què? Perquè les dones mostren una motivació menor que els homes. El mateix monitor apunta una possibilitat dient que pot ser elles "s'apuntaven perquè esperaven que els donaren algun tipus de benefici o una carta de... Una si que m'ho deia que li fera una carta dient que es portava bé. No sé si s'apunten per això i després, com no tenen interés, doncs no van..." (E 23). De totes maneres, aquesta explicació tampoc aclaria perquè existix aquesta diferència entre homes i dones. Un fenomen complex, de debò.

Com a conclusió, m'agradaria afegir dos testimonis més d'una persona contractada i d'una persona fixa de la institució, ambdós relacionades amb l'activitat física. En aquest sentit, una d'elles apunta:

El principal per a mi és que ací sols hi ha un mòdul per elles i estan amuntonades. Allí es junten les que volen reinserir-se i les que no, no estan classificades i això és un caldo de cultiu que no facilita gens la tasca reinseridora ni el tractament. Després, també és veritat que no tenen cap motivació cap a l'esport, o poca motivació. També pot influir que es concentren menys, i no vull pecar de masculista, sols que és resultat de l'amuntonament del mòdul. Perquè després, quan llevés a les que de veritat no estan motivades i afiances el grup, obtens persones concentrades que et donen molta satisfacció" (E 29).

L'altra, i ja per acabar, pensa que la institució també té part de culpa del que passa amb les dones, "Quizás también es porque se les ha prestado poca atención" (E 21).

5.1.7.- Droga.

La presència de droga a la presó és una de les coses que més sorprén, alhora que esdevé un fenomen que acabes comprenent i assumint amb el temps. Perquè de droga a la presó hi ha, i negar-ho seria donar l'esquena a una realitat fàcilment constatable. De fet, el fenomen de la droga està tan arrelat a la presó que, tot i semblar un tema tabú, cap persona de les entrevistades va renunciar a parlar de la presència de droga. Algunes persones, en un principi, manifestaren la seua voluntat de no respondre a la pregunta de 'Què em contes de la droga a la presó?', acabant, poc després, fent algun tipus de declaració.

Legalment, la droga està prohibida al recinte penitenciari. Ho és al carrer i ho és, òbviament, a dintre de presó. La LOGP, tot i no fer excessives mencions a aquest assumpte, determina que a aquelles persones que li foren intervingudes substàncies tòxiques se'ls aplicaria el que reglamentàriament estiga previst (Art. 22.3). Per tal de trobar explícitament la prohibició de romandre sota els efectes de la droga, ens hem de remetre a la llista de faltes que els articles 108, 109 i 110 del Reglament de l'any 1981 descriuen. Concretament, a l'article 109 que s'ocupa de les faltes greus, l'apartat i) contempla:

- L'embriaguesa produïda per l'abús de begudes alcohòliques autoritzades que cause perturbació, o per aquelles que s'hagen aconseguit o elaborat de forma clandestina, així com l'ús de drogues o estupefaents, llevat de prescripció facultativa.

Encara que resulte rocambolesc, he sentit històries sobre la fabricació d'alcohol amb fruita. De fet, a les NRI es prohibeix taxativament la possessió de fruita fermentada o en procés de fermentació. A més, encara que de la lectura de l'apartat i) de l'article abans esmentat es puga suposar que la possessió d'alcohol està permesa i que, tan sols, es penalitza el seu abús, les NRI aclaren que les begudes alcohòliques tampoc estan permeses. En aquesta relació, que ja he inclòs anteriorment, es parla expressament de la prohibició de “substàncies tòxiques o estupefaents, els fàrmacs no prescrits pels serveis mèdics del centre o no controlats per aquests o els prescrits dels quals es faça provisió indeguda, aerosols de qualsevol tipus, els pegaments o coles no venuts a l'economat o adquirits a demandaduria”. I filant més prim, la relació d'objectes prohibits continua amb les “xeringues i agulles hipodèrmiques de fabricació industrial o artesanal, el material mèdic-quirúrgic, llevat que formen part de programes terapèutics, els enginys destinats al consum de substàncies tòxiques o estupefaents, el paper de fumar i el paper d'alumini”.

Tipus de droga hi ha molts, i no volguera simplificar excessivament la qüestió. A la presó, puc assegurar, que he conegut el consum i abús de substàncies diverses, algunes de legals, algunes d'il·legals. Totes elles, doncs, tindran cabuda en aquest apartat, siguen més dures o menys, provinents dels serveis mèdics de la presó o entrades d'amagat als genitals. Tot allò consumit per tractar de provocar efectes sobre l'humor i la percepció, per intentar romandre més alegre i desinhibit, o per oblidar problemes, ho he inclòs en aquesta secció. Diuen els presos i preses que un dia drogat és un dia que se li ha furtat al jutge, objectiu sense dubte d'aquelles i aquells que consumixen cocaïna, heroïna o haixix. Però, igualment, aquesta finalitat es troba darrere de la persona que es pren qualsevol pastilla legal com trankimazin o valium. El ventall de possibilitats a la presó sorprén per la seua varietat.

D'igual manera, vull fer referència en aquest apartat al tabac, la droga més consumida a la presó, amb diferència. Tot i que els efectes del tabac sobre l'humor o la consciència no siguen excessivament significatius, la dependència que crea aconsella tractar-lo com una droga més. Finalment, existix un altre tipus de substàncies, sobretot localitzades al poliesportiu, de les quals parlarem ací. Em referisc a l'ús de cicles intravenosos i al consum de proteïnes que moltes persones usuàries del poliesportiu fan.

Amb qualsevol pres o presa que parles et dirà que la major part de la població penitenciària és drogadicta. També és freqüent que aquesta mateixa persona s'excloga d'aquest col·lectiu de l'addicció. M'he trobat gent que, fins i tot, s'ha atrevit a donar percentatges sobre el nivell de consum, al voltant del 90%. Els i les monitores contractades també asseguren haver vist droga, com no ho neguen treballadors de la presó entrevistats. Droga hi ha, asseveració amb la que totes i tots estan d'acord. En canvi, trobem discrepàncies en altres aspectes, com la conveniència de la seua existència o la forma d'entrada.

Els presos i preses, generalment, argumenten què a la institució li convé que entre droga a dintre per tenir a la gent controlada, tranquil·la. Amb els

presos/es que he tractat la qüestió no han dubtat en oferir aquesta visió; mentre, l'opinió de l'altra banda, la que representa la institució, és radicalment contrària al·legant que la droga crea conflictes, violenta a la gent i duu problemes. Un funcionari, de fet, em va especificar que, tot i que l'heroïna sí que podia assolir aquests efectes, noves substàncies excitants provocaven el contrari. Els treballadors de la presó requerits per mi, han mostrat les seues opinions contràries al fet que la droga a la presó accomplisca alguna finalitat intencionadament provocada. Això sí, també han contat com és de difícil evitar que substàncies tòxiques arriben des del carrer.

La droga entra vía familia, amigos y demás visitas. Los funcionarios no lo hacen, el que lo haga está cogido por los huevos y, además, eso al final se sabe. Es que la gente la trae empetada¹⁸ y no puedes hacer nada. Si que puedes mandar hacer placas o aislar a alguien hasta que lo suelte, pero sólo si sabes a ciencia cierta que lleva algo (E 33).

En referència a aquest aspecte, la norma delega la seguretat interior dels centres penitenciaris en el planter de funcionaris i funcionàries. Reglamentàriament, aquestes persones poden dur a terme escorcolls i enregistraments, que seran amb nuu integral sempre i quan es sospite que la persona presa amaga algun objecte o substància prohibida (Art. 68.2 del RP). Quan de l'escorcoll efectuat no s'obtinguen els resultats esperats i la sospita continue, es podrà sol·licitar l'autorització al jutge per part del director per posar en marxa "altres mitjans de control adients" (Art. 68.4).

En aquest punt, he de referir que presos i preses solen acusar als i les treballadores de la presó de tenir mànega ampla i deixar que la droga tinga accés lliure al recinte. Ells, el personal del centre, explica que la droga entra a través

---

¹⁸ Empetada significa quan una persona s'introduïx la droga a la cavitat anal o, en cas de les dones, també a la vaginal.

d'interns i internes "básicamente por dos vías: el propio interno cuando sale de permiso y el interno que la recibe a través de personas que comunican con él" (E 37). El problema, com hem vist, residix en la dificultat d'impedir l'entrada. Una presa, en aquest sentit deia: "Es que no pueden hacer nada. Tu te puedes empetar y como no pueden hacerte placas no te lo pillan" (E 19). Tenim doncs com els i les treballadores argumenten tenir les mans lligades i, per altra banda, l'acusació de presos i preses contra el personal de presó. Estos i estes, a més, expliquen que la droga a la presó interessa molt a la institució per tenir a les persones controlades. A continuació, inserte alguns dels arguments esgrimits:

...hi ha moltíssima. Pensa que la droga dóna tranquil·litat, la gent no es rebotia... En certa manera, hi ha mànegua ampla perquè entre droga a la presó. I ací es passa completament de la gent que es droga, no es fa res per ells. Si volgueren la reinserció es preocuparien de la gent que es droga. La no reinserció és per falta d'atenció dels professionals (E 5).

Mucha gente aquí se refugia en la heroína, pero es una tontería. ¿Y cuando se te acaba qué? Aunque ahora ha bajado esto, hay menos por la metadona. En estos momentos la droga de moda son los porros, a todo el mundo le gustan los porros, te relajan, te enteras menos de todo. Bueno, y mucha pastilla, los psiquiatras te dan y se venden en los patios. Pensa que de 140 personas de un módulo unas 60 pueden estar tomando pastillas. Ellos con la droga te tienen controlado, piensa que son patios pequeños, que sólo se pueden amotinar unos pocos y que si cortan la metadona, al día siguiente hay mucha gente con el mono. Y esos ya no reivindican nada, sólo su dosis gratis todos los días. Claro que los tienen controlados (E 9).

La droga a la presó existix perquè al sistema li interessa. 'Preso drogado, preso atontado'. Un drogat no pensa, no crea problemes. La gent abans pensava en fugar-se, ara no. Ara pensen en com aconseguir droga. Una persona que no es droga veu molts errors de seguretat, un drogat no veu res (E 11).

Un allau d'arguments als quals els presos i preses consideren la droga com una eina de la institució per desviar l'atenció, crítiques a les quals educadors i funcionaris oposen contundents paraules. Per exemple, l'educador d'esports explica que, tot i que "entra mucha, hay casi más que en la calle" no és veritat que siga una cosa buscada ja que suposa " uno de los principales elementos de distorsión dentro de la vida del interno" (E 44). Un company de feina com a educador al mòdul corrobora aquesta visió quan explica que "es un obstáculo, una fuente de conflictos" (E 37).

Tot i les explicacions, he trobat opinions envers que la droga interessa a dintre, també entre els monitors contractats. Dos d'aquestes persones deien que "per una part es permetix, és permetix en certa mesura, jo crec que els pot interessar. Tindre a cinc-centes o quatre-centes persones dins d'una la presó amb el síndrome d'abstinència seria molt problemàtic, amb probabilitat que s'amotinaren. I així aquesta gent va consumint la seua dosi diària, que la tenen allí, i donen menys problemes a la presó" (E 25), i que " de salida es que a ellos tampoco les importa, a la gente que lleva la cárcel, porque cuanta más gente haya drogada, que flipa y se queda sin hacer nada, pues menos molesta..." (E 26).

Com aturar, doncs, l'entrada de droga a la presó si de veritat no interessa que es faça? Com detectar la circulació de la mateixa per dintre? Un educador era clar a l'hora de detectar els errors:

Lo que pasa es que evitar la entrada de droga sería, pasaría por restringir muchos derechos de los internos y de las personas que no lo son. Supondría un mayor control, mayores medios. Pero si hubiese cinco funcionarios en un módulo pues, posiblemente, se podría detectar más droga. Si hay dos para cincuenta internos pues los funcionarios no pueden estar en todos los rincones del módulo, ni pueden estar vigilando las salas, el patio... La entrada de droga se evitaría si se dotara de más medios (E 37).

A manera de mostra vaig trobar-me una presa que, havent estat tancada a una presó anglesa, contava que allà no hi havia droga. La solució, més mitjans: “... en Inglaterra no hay, allí las visitas pasan por los perros” (E 17). Tot i això, obviant una mica les possibles solucions i la disputa entre si la droga aconsegueix un objectiu a la presó, amb la connivència de treballadors i treballadores o, pel contrari, existix perquè resulta impossible impedir l’entrada, he de dir que en alguna ocasió si que he observat certa mànegua ampla per part d’algun treballador que, davant la presència de droga, no ha actuat. Un monitor contractat, en el mateix sentit, contava així la seua primera experiència amb la droga:

Me acuerdo que la primera vez se lo dije al funcionario de la garita de arriba y me dijo “Ah! no pasa nada, no te preocupes, qué quieres que baje yo ahí abajo, yo sólo contra cincuenta, a qué, a que me maten. Déjalos”. Entonces ya pensé que si este me decía esto que me iba a decir el otro. Si este es responsable directo y ya pasa pues que le voy a decir al otro (E 26).

Però, i per què es droguen presos i preses? És per passar un dia distint, d’acord amb aquesta màxima ja expressada de robar-li un dia de condemna al jutge. Ha de veure amb la drogodependència que moltes persones porten ja del carrer? El subdirector de tractament d’una presó catalana m’explicava que “es fácil de entender. En una situación de aislamiento, en una situación de estrés

permanente... los internos necesitan evadirse. Por eso, quizás, la demanda sea mayor que en la calle... en situaciones de estrés y de peligrosidad y por las relaciones y demás. No sé, yo creo que si estuviera preso pues, a lo mejor, alguna pastilla me tomaría, cosa que no he hecho en la vida. Es una situación también de cultura carcelaria. Si los internos no tienen nada mejor que hacer, más que pasear por el patio” (E 30).

El recurs a la tensió acumulada i a l'avorriment és recurrent a la presó, no sols entre els i les treballadores, sinó també entre les persones preses. Anem, però, a esbrinar que és el que diuen els presos i preses sobre la droga. Normalment, a les entrevistes realitzades llençava una pregunta general, la qual ells i elles interpretaven com volien i, en conseqüència, responien. Per tant, tractaré de respectar al màxim les seues paraules. A la pregunta 'Què em contes de la droga a la presó', respongueren:

...aquí droga hay mucha. Todo el mundo lo sabe. La pregunta es tonta, todo el mundo lo sabe... aquí, no puedes engancharte tanto como en la calle porque aquí no hay tanto dinero (E 3).

Aquí la droga está más presente que en la calle, aunque no voy a hablar de quien la entra, eso es una cosa abierta, pública o casi pública que todos saben. Pero da tristeza que esté tan viva donde no debería existir. La droga es fuente de problemas y de abandono. Hay gente que quiere cambiar, que pone todo su empeño y la realidad les lleva por otro sitio, la droga tira por la borda años de esfuerzo (E 7).

Mira, sólo te voy a decir dos cosas: haberla, hayla y jamás la van a erradicar... Porque no hay solución. Es la manera de evadirse de la cárcel, es un día que se le roba al juez. Podrían empezar por legalizarla (E 16).

La droga abunda, aquí si quieres consumes. Pero a mi me da miedo salir porque aquí me siento protegida a nivel de drogas y en la calle hay muchas más tentaciones... Una vez un psicólogo me dijo que lo que nos pasaba a los drogadictos es que no sabíamos aburrirnos. Y yo aquí he aprendido a aburrirme sin droga, sin gastarme tanto dinero drogándome. Estoy aprendiendo a aburrirme y cuando salga quiero salir decidida, no a lo loco (E 20).

Es que, la principal razón que la gente no se reinserte es la droga. Y no se les ayuda lo suficiente... aquí hay menos droga que en la calle y se consume menos, una décima parte que en la calle. Yo intento que la gente se lo deje, lo intento con la gente que me rodea. Si alguien se quiere relacionar conmigo debe dejar de consumir. Pero es que lo tienen en la cabeza, no se lo pueden dejar, es como si estuvieran poseídos (E 10).

Aquí tienes la oportunidad de dejarte la droga si tu quieres, lo que pasa que dicen qué si te drogas te quitas un día de condena, y ya está. Bueno, yo no he estado en la heroína y no lo sé... Las cosas han cambiado mucho, ahora está lleno de niñas que se drogan y encima te salpican y te buscan la avería. La gente que hay ahora vive de la droga y no piensa en cambiar, les da igual todo, sólo buscan alguien que les mantenga y a drogarse (E 19).

Sobre la droga te digo que hay mucha, tanta como presos en la cárcel. No te voy a decir por donde entra, pero si la hay es porque a los de arriba les interesa que entre. Con los que somos aquí, si no hubiera droga, habría motines y todo. Yo ahora estoy tomando trankimazines porque estoy nervioso, tengo que quedarme las Navidades aquí dentro y estoy pensando en el examen. Pero esta pastilla se la toma alguien de la metadona y se vuelve loco (E 8).

Es como todo, hay droga. Pero en la calle tampoco debería haber droga. Es el gobierno el que lo permite y lo pagamos los pringaos. A mi me pillan 7 kilos y al lado entran 100. Habría que traer droga públicamente a la cárcel, repartir dosis... No quiero entrar mucho en esta pregunta. Pero al final el perjudicado es el yonki. Aunque la droga no te creas que la regalan, y tampoco hay tanta. En este módulo no hay tanta. De todas formas, hay que resistir. Ese es mi porvenir? No, yo tengo mis principios (E 15).

La droga es muy mala... aquí hay que ponerse las pilas para no encerrarse en ella, porque te vas encerrando y no te das cuenta. Es que aquí puedes caer en la droga por una discusión, por un disgusto, por un permiso mismo que te quiten. Te cojes una depresión y hala!, te pillas una papela. Lo mandas todo a la mierda, aunque lo que realmente mandas a la mierda eres a ti mismo, no vale para nada (E 14).

Després d'aquests testimonis de presos i preses se'm ve al cap una pregunta: què es pot fer. Una mesura a prendre podia ser dotar de més mitjans a la presó, d'acord amb alguns comentaris llegits. En aquest sentit, un dels objectius si la presó comptara amb més recursos seria el de reduir l'avorriment,

les hores sense fer res “Es que ten en cuenta que aquí en prisión uno de los problemas fundamentales de la gente es cómo ocupar el tiempo. Ten en cuenta que estar en un patio sin hacer nada en todo el día, son muchas horas” (E 43). Àlex definix així un dels principals problemes de presó. Jo he observat en diverses ocasions molta gent als patis dels mòduls sense cap altra alternativa que passejar o xerrar. Per a aquestes persones, segons els comentaris de companys i companyes preses, una alternativa fàcil és el consum de drogues. I no sols d’heroïna o haixix, també de pastilles amb recepta que, els i les receptores poden usar per intercanvi. Segons els comentaris que he pogut recollir informalment, a la presó existix un tràfic de pastilles mèdiques entre els i les preses; inclús, amb tabac es trafica. Paquets de tabac, sobretot del més car, servixen per aconseguir de tot. A la presó es fuma molt, tabac i porros. A mi mateixa m’han volat els envoltoris de droga per damunt del cap mentre donava el curs al pati del mòdul. L’orige, un altre pati; la destinació, alguna persona encarregada de recollir-ho. Sorprenia com cap altre pres tractava de recollir el paquet.

Per combatre la drogadicció, el subdirector de tractament de la presó barcelonina em va comentar que el millor era “con oferta [de actividades]... Lo que no puedes es decir ‘Los internos tienen que aprender a no consumir’. Cuando han estado consumiendo durante toda su vida. Los internos tienen que hacer alguna cosa si nosotros no le damos nada a cambio. Es que no funcionamos así en la calle tampoco” (E 30). Un altre educador, aquest ja de la presó que he estudiat, apuntava en la mateixa direcció en relació a l’aprofitament del temps: “Estar en el patio, como están muchos, no ayuda, no es lo ideal. Por eso es necesario que aprovechen el tiempo en formarse lo más posible, en aprender formas nuevas de ver la vida. Eso se puede conseguir, aunque este no sea el lugar ideal para hacerlo” (E 34). En aquest sentit, és obvi pensar que Àlex recomane, per lluitar contra l’avorriment i, en conseqüència, la temptació de la droga, l’activitat física:

El hecho de salir y estar tres horas en el polideportivo o cuatro, para ellos es como si ganaran medio día de condena. Ellos lo ven desde esa óptica. Ten en cuenta que ellos, al contrario de lo que nosotros pensamos, están todo el día pensando en que pase el día lo más rápidamente posible. Entonces claro, mediante la práctica deportiva se les pasa rápido (E 43).

Les bondats de l'activitat física estan clares per a l'educador d'esports de la presó: "Una vez se ven aquí reclusos, ya digo que si tienen esa necesidad de emplear el tiempo, y quizás la manera más divertida o más fácil de emplear el tiempo, para muchos de ellos, es hacer práctica deportiva" (E 43). En termes semblants, cal dir que molts són els testimonis que apunten a l'activitat física com un excel·lent argument contra la droga. El monitor voluntari d'arts marcial m'explicava com "cuanto más deporte, menos droga", posant sobre la taula resultats positius que havia observat durant la seua experiència:

...he tenido a gente que ha venido que estaba superenganchados a unas cosas y, desde luego, me consta que haciendo deporte y con la ayuda de los mismos compañeros y el monitor han cortado con eso, y eso me consta. Baja el nivel de transaminasas, el nivel hepático baja también bastante, si que ha habido gente que ha venido por ahí. Un día si quieres hacemos con alguien un test de valoración y vemos los niveles de cuando estaba a cuando ha empezado y ahora y vemos una diferencia abismal (E 32).

Els presos i preses entrevistades també han reaccionat a favor de l'activitat física quan els he preguntat sobre la relació amb la droga. No oblidem, abans de llegir algunes de les seues opinions, que són persones esportistes, és a dir, que més o menys intensament, practiquen alguna activitat física a la presó. Una

d'aquestes persones, preguntada envers la compatibilitat entre la droga i l'activitat física responia: "No, por eso ayuda a dejarlo" (E 3). A continuació, altres opinions:

Mira, tu puedes consumir y rendir al máximo en el deporte, pero no recibes el beneficio. Cuando haces deporte y después del cansancio, esa inyección de hormonas, esa tranquilidad psicológica que te da no la recibes y no puedes continuar al día siguiente. Y meto todas las drogas en ese saco... Creo que lo más importante del deporte es lo que deposita en tu cuerpo (serotonina, endorfina) todo eso que 'engancha'. La droga es un mal sustituto porque bloquea los neurotransmisores, que son los que te refuerzan en el esfuerzo, la resistencia (no te deja crecer, te atrofia) (E 7).

Lo que sé es que aquí debes aprovechar el tiempo, puedes hacer deporte y estudiar. Por ejemplo, yo estoy loca por que lleguen las doce y ponerme a correr y hacer los ejercicios. Y que pasen los días rápidos e irme de aquí (E 19).

Yo soy muy nerviosa y hacer deporte me descarga. Cuando no me colocaba lo que más me llenaba era hacer deporte. Yo he conseguido compaginar el tomar droga con hacer deporte. Cuando estaba bien pues nada, pero cuando estaba mal era duro, aunque yo lo hacía, me lo imponía... Ahora no consumo y el deporte me ayuda, y espero que en la calle también me ayude igual... yo ahora quiero estar en forma, ponerme dura y estar bien y eso te ayuda a no consumir (E 14).

No obstant, al poliesportiu de la presó el consum de droga no desapareix. He vist a persones preses i esportistes fumar porros, molts porros. Els he vist

fumar-ne als descansos de les arts marciais, durant partits de futbol, al corredor que separa les dues pistes d'esquai, als vestuaris... He vist fumar haixix als monitors destinats allí, com han fumat porros els i les alumnes dels cursos de monitors. Recorde, en aquest punt, com el tema de la droga està present als criteris per seleccionar i/o fer fora d'alguna activitat a una persona presa. La droga al poliesportiu està present, tant que he observat com presos i preses sota els efectes del haixix i de l'heroïna han acudit al poliesportiu a fer exercici. Encara així, res comparat amb el tabac. Si per consumir altra droga presos i preses adopten certes precaucions, per fumar tabac la llibertat és quasi total. Al poliesportiu el tabac es fuma arreu de la instal·lació, excepte al gimnàs, tot i els esforços dels monitors per restringir més àrees.

Droga de totes les classes hi ha hagut a les eixides terapèutiques. Els he vist consumir haixix, fumar tabac en abundància i, fins i tot, prendre heroïna. També han begut alcohol, aprofitant l'estada al carrer. En definitiva, tenim que, tot i que els i les usuàries de la instal·lació al·leguen trobar efectes positius en la pràctica d'activitat física sobre l'ús i abús de drogues, el poliesportiu no esdevé, ni molt menys, una zona lliure de les mateixes. Envers el paper que juga el poliesportiu a la presó, alguns monitors contractats llançaven alguns dubtes:

Jo crec que el poliesportiu és dels llocs, per no dir el lloc on s'acumula més 'trapitxeo', ja que és la manera més fàcil perquè és on més gent de diferents mòduls es junta. No sé a l'àrea, on també es junta gent de diferents mòduls que passa. Suppose que serà distint perquè és una activitat més controlada, estan a una aula i tal. Però al poliesportiu no (E 25).

...hombre, es el lugar de contacto más grande pero también ocurre en la piscina, en el área, en los pasillos cuando se cruzan.... lo que pasa es que el poli es más grande que cualquiera de estos sitios, con lo cual cabe más

gente, además ellos meten mucha más gente aún de la que cabe y se juntan.... no sé, ahora con lo de la Merced había allí ¿cuántos? Los dos equipos de fútbol, los dos módulos diferentes, más los de rehabilitación, culturismo, squash y no sé qué al mismo tiempo. Cuando se iban los de fútbol entrábamos nosotros y dos cursos más de baloncesto y fútbol-sala...el polideportivo es como el mercadillo de los jueves. Se junta mucha gente y en los pasillos y tal se empieza a mover todo tipo de cosas. Drogas, chándals, zapatillas... (E 26).

Finalment, en aquest apartat encara resta parlar de les substàncies que determinats presos consumixen cercant més rendiment i masa muscular. Són pocs els casos en què un pres ha reconegut que estava injectant-se substàncies anabolitzants, però hi ha hagut. Recordem que les NRI prohibien la tenència de xeringues i altres utensilis. A mi, personalment, m'han arribat a demanar que portara a la presó xeringues. Altre tipus de substàncies consumides són les proteïnes en pols, disoltes en aigua que jo he arribat a comprar al carrer. Aquest consum, per contra, es porta de forma menys restringida i està, certament, més extés. Els presos alumnes de les arts marcials i del culturisme són el col·lectiu que pren aquest tipus de substàncies, a més d'alguns presos destinats al poliesportiu. He d'afegir que Àlex, l'educador d'esports, també és consumidor de proteïnes, i que ho fa a la presó. En relació a les proteïnes, algunes vegades he preguntat a alguns presos, que sabia i veia que en consumien, la raó del consum. Sempre m'han contestat que la dieta de presó és pobra, roïna i que les proteïnes constituïxen un suplement per poder seguir fent exercicis i facilitar el creixement muscular. Envers la presa d'anabolitzants, vaig preguntar al monitor voluntari d'arts marcials, el qual per la seua condició d'expert en la matèria i llicenciat en Medicina, esdevenia un testimoni clau:

...yo soy totalmente contrario a los ciclos. Hay una enfermedad que se llama vigorexia. Normalmente, el culturista que se pone muy grande y te lo digo sinceramente y como lo pienso, normalmente es un miedoso, no tiene seguridad en si mismo. Eso es una apariencia para que el que va de frente diga "bua! que monstruo, estoy acojonado", y te puedes reir. Yo te puedo decir que de la gente muy grande de pesas te puedes reir. Mirándole a los ojos y decirle que no vale para nada. 'Ponte la mano en el corazón y dímelo, ¡eres miedoso!'. La verdad es que son miedosos. Y te lo puedo demostrar a la hora que quieras, con el más grande, en dos minutos... Una cosa que preste más de sus limitaciones se rompe. Que si tu estructura es decamorfa, hectamorfa... dependiendo de la densidad del hueso, del radio de la muñeca y del tobillo, tanto mides de centímetros, tu genética ósea es tanto. Si tus músculos, contamos que van insertados en los huesos, si con uno 160 de altura pesas 90 kilos tu estás desproporcionado, tu eres un botijo. Vamos a ver, si yo te pego, y tu tienes mucho más volumen de lo que dice tu analogía metamórfica, te meto en el bíceps o en el tríceps, que está muy pasado, mucho más hinchado, eso se va a romper. Va a ver una fibra rota. Si te doy en el pecho se va a romper las fibras del pecho. Eso es como un globo cuando está a punto de reventar, si lo tocas se rompe. Entonces, la gente que se toma ciclos tiene una enfermedad que se llama vigorexia, son como los anoréxicos que nunca tiene bastante y se ven y quieren más y más. Luego resulta que, para rascarse, se van al marco de la puerta porque no llegan a rascarse. Para mi son inválidos. Bueno, no están dentro del núcleo de inválidos pero yo psicológicamente les llamo inválidos. Tu no puedes rascarte, eres un inválido. Y haces cualquier cosa que no sea una contracción de pesas, concéntrica o excéntrica, un movimiento de 90 o 180°, y 200 músculos más que no han trabajado, resulta que te has roto al girarte.

Luego, lleva enfermedades en cantidad. Los ciclos que pegan, anabolizantes, todo esto, conlleva unas enfermedades tanto de la piel,

como del pelo, eczemas, próstata, quedarte estéril, y está completamente demostrado. Yo, soy profesional del deporte y tengo un gimnasio y en mi gimnasio está prohibido todo lo que sea anabolizantes. Y ciclos ni uno. Y puedo saber mil y uno. Proteínas, naturales cien por cien. Carbohidratos, toma. Aminoácidos, si quieres toma. Vitamina E, toma. Si quieres, vale, pero hablamos de cosas menores, no hablamos del campo de anabolizantes y esteroides. Es que eso está perseguido por la justicia... Pero para mí que los culpables son los profesionales del deporte que aconsejan y que sin hacer nada, ni full ni nada, es más fácil que cojan hierro, sin tener que trabajar ellos nada... A esta gente es a la que hay que perseguir porque saben que están haciendo un mal enorme, porque no es normal que si tu haces tres comidas pases a hacer ocho. Para hacer ocho comidas el ciclo del riñon tiene que trabajar mucho más. Luego claro, esa agresividad en el estómago, eso te pone histérico, se te enrojece la piel, se te pone la barbilla bífida. Son enfermedades que luego cuando te das cuenta te sale a los seis o siete años... (E 32).

Tot i aquesta filosofia contrària als cicles, expressada pel monitor voluntari d'arts marçials, no era una única persona la que en prenia. Dues persones pròximes a mi, amb la suficient confiança com per a qüestionar-los aquesta conducta, em varen explicar que la decisió la prenien per seguir creixent, perquè havien arribat al límit de desenvolupament muscular i necessitaven seguir augmentant en volúm. La seua terminologia a les explicacions estava plena de tecnicismes i tractaven, de totes totes, justificar la seua actitud. De totes maneres, l'ús de substàncies injectables no és massa freqüent a la presó, pot ser degut a les dificultats que comporta la prohibició. Així, es va manifestar el voluntari d'arts marçials: "Es que no lo puede ser porque ahí no dejan entrar nada" (E 32). Per acabar, afegisc el comentari d'una de les dues persones que prenia anabolitzants a la presó i que jo coneixia bé. L'entrevista que li vaig fer va succeir abans que

s'injectara, i aquesta va ser la seua resposta envers l'activitat física i la droga a la presó:

El deporte y la droga no son compatibles, o te lo dejas o te drogas menos. Aquí la gente tiene mucha tentación a drogarse. La droga es lo principal para evadirme, para olvidar. Aquí en la cárcel la droga es lo principal. Habría que fomentar el deporte como alternativa a la droga, como terapia. No sé, dando charlas o poniendo vídeos (E 6).

5.1.8.- Altres aspectes: problemes, lesions...

Després de tot el que s'ha esmentat ja, semblaria que la dinàmica del poliesportiu de la secció de compliment queda descrita. Però m'he trobat amb què restaria descriure alguns aspectes més que, d'una manera o altra, afecten el dia a dia del recinte. Alguns han estat citats anteriorment, pel qual tractaré d'introduir matisos nous.

En un principi, tot i que pot semblar que la presó està concebuda per a ser una màquina rutinària i, en molts sentits, així ocorre, no deixen de succeir coses que alteren el seu funcionament. Moltes vegades he escrit, al diari que vaig elaborar, com res canviava malgrat el pas del temps. Com, encara que passaren setmanes senceres o, fins i tot mesos, la presó i el seu funcionament es conservaven idèntics. Encara que la seguretat i la convivència es fonamenten en unes rígides normes, sempre hi ha esdeveniments que contar.

L'horari de la presó i el del poliesportiu en concret estan per ser acomplits, però això no sempre és així. Per exemple, un dels principals problemes amb que

es troba la instal·lació és el fet que el funcionari de la garita del poliesportiu sol ser requerit per substituir algun company o companya en altra destinació. Quan açò ocorre, llevat que estiga Àlex present, les activitats queden suspeses. Jo ho he presenciado en moltes ocasions, arribar al poliesportiu i trobar-me la porta tancada i les activitats temporalment cancel·lades. Així, a més, ho han viscut altres monitors contractats:

... la institució ho té com una cosa secundària. L'exemple més clar és que el funcionari del poliesportiu és el primer que se'n va a altre mòdul o on faça falta i es tanca el poliesportiu i ja està (E 25).

De hecho, cuando se produce alguna baja de un funcionario, pues porque está enfermo, al primero que cogen para suplir esa baja es al del poli. Y si no hay funcionario en el poli no se pueden hacer actividades deportivas. A no ser que baje el monitor deportivo como nosotros o Àlex y abramos el poli y lo pongamos en marcha. Pero hay actividades que las llevan internos y ellos no tienen autorización para abrir. El día que falta el funcionario no hay actividad deportiva y eso suele pasar bastante a menudo (E 21).

Aprofundint en la qüestió, tenim com Àlex viu igualment aquesta situació i es queixa, “en realidad no hay una consideración de la actividad deportiva como en realidad debería ser”, encara que declara haver aconseguit algun avanç: “Te puedo decir que esta situación también ha cambiado a lo largo del tiempo. Ahora yo creo que se valora más, de hecho el porcentaje de ausencias de funcionario del polideportivo es mucho menor de lo que era antes” (E 40).

A més de les absències temporals, com puga ser d'un matí o d'un dia, també he viscut com en temporades llargues de vacances l'activitat normal del

poliesportiu ha minvat considerablement. Açò ha ocorregut en dates assenyalades en què hi havien dos o tres dies de festa al carrer i el poliesportiu ha quedat tancat. Alguna vegada que he acudit al poliesportiu per comprovar-ho, m'he trobat amb la garita i el recinte a fosques. Un cas més significatiu és el mes d'agost, al qual les dificultats s'agreugen i, en alguns casos, la meitat dels dies del mes les activitats físiques queden suspeses.

Però l'únic problema existent amb el personal de la garita no és l'absència freqüent de la destinació, ja que moltes vegades, és la pròpia iniciativa d'aquesta persona la que influïx en la marxa normal del poliesportiu. En ocasions, s'ha oblidat de cridar als usuaris o usuàries d'un mòdul, amb el consegüent retard i enuig. En ocasions, s'ha confós i, en altres casos, l'excés de cel ha provocat enormes retards. Un retard a la presó suposa perdre part de l'activitat la duració de la qual, com ja hem vist, pot quedar ja molt minvada a causa de l'actitud dispersa de presos i preses. També pot ocórrer que el retard vinga del mòdul dels o les participants, ja siga per un recompte massa llarg, un desdejuni més tard del normal o algun problema amb les llistes o amb el comportament del o la funcionària del departament. Un dels monitors contractats explica així els problemes que va trobar amb el funcionari de torn:

... ell ha de cridar als interns perquè vinguen i, a la millor, no els crida. O crida a dos o tres mòduls i ja està. No els crida perquè no li dóna la gana de cridar... a la millor esta allí i se li passa... (E 23).

La influència que sobre el tractament exergix l'àmbit de la seguretat de la presó és constant. A cada pas que es dóna a la presó s'ha de tenir en compte la seguretat. Durant tot el que ja he escrit, són molts els exemples d'aquesta influència, com ho és el cas que acabe de citar. Però aquesta relació suposa un rerefons que m'agradaria discutir profundament, pel qual me n'ocuparé més avant. De totes maneres, queda dit com la manca d'una sola persona de seguretat pot suposar la cancel·lació d'un munt d'activitats de tractament. Però no em vull

extendre més en aquesta direcció i començaré una altra més adient, com ho és l'ajuda que rep Àlex en la seua tasca. Evidentment, obviaré en aquest punt el que fa referència als monitors destins i als i les monitores contractades, degut a que ja ha estat tractat adés. Però Àlex rep més ajuda, o deuria rebre-la. En primer terme, he de relatar com temps abans que jo portara a terme aquesta investigació un mestre de la presó, dintre del seu horari, organitzava distintes activitats físiques. Inclús, com podem comprovar a l'horari del poliesportiu, algunes hores estan reservades al que es denomina esport escolar. Però, la manca de recursos humans, dificulta aquesta tasca.

Ara tans sols dedicaré un 20% de la meua jornada a l'esport i l'he estat ocupant en l'equip femení de futbol-sala. No estic del tot content. Ara s'ha acabat aquesta activitat, però estava previst que així fóra perquè hem posat en marxa una altra activitat com és la del camí de santiago. És una activitat que té preferència. Enguany ja no hem fet la lliga interna de futbol i l'any passat ja fou testimonial. Però és que no tinc temps ni excessives ganes, si he de dedicar tantes hores a les classes no puc dedicar-ne les que m'agradaria a l'esport. Si que voldria l'any vinent dedicar més temps a l'esport escolar... (E 29)

Per altra banda, el poliesportiu de la presó no compta amb especialistes de cap tipus. Començant per Àlex, qui és advocat i criminòleg, i acabant per l'activitat de rehabilitació a la qual, com hem vist, cada persona s'exercita segons algunes directrius bàsiques del o la metge, el que va portar a l'educador a sol·licitar l'eliminació de l'activitat (junt amb altres arguments, com ja he escrit). Recorde un cas d'un pres amb certa discapacitat visual, el qual acudia al poliesportiu acompanyat per un company de mòdul i feia alguns exercicis, sobretot passant-se l'estona a la bicicleta estàtica. Cap monitor destinat allà va estar capacitat per ajudar-lo.

L'activitat del poliesportiu es veu pertorbada, a més, per altres fets. Les obres que es duen a terme, ja siga per canviar les portes de les pistes d'esquaix, ja siga per tancar amb tabic l'aula, suposen la paralització de les mateixes durant els dies de treball. Si un mòdul ha de ser fumigat, o han de portar màquines noves al taller de qualsevol departament, els presos o preses d'aquest mòdul romanen tancats al poliesportiu durant unes hores i queden anul·lades les activitats pròpies del recinte. Durant el canvi de mòduls del qual ja he fet menció, el poliesportiu va ser usat per albergar els interns o internes que havien d'ocupar un departament nou, tot mentre els o les inquilines l'abandonaven. Els dies en què la gent del curs de pintura treballava al gimnàs, no va haver culturisme, i els dies en què plou molt la pista poliesportiva queda inutilitzada degut a les goteres.

L'actitud de presos i preses influïx també a les activitats, i ho fa de manera fonamental. Ja he descrit com una discussió al mòdul o amb la parella del carrer pot provocar agressivitat i comportar poques ganes de fer exercici. La denegació d'un permís o, pel contrari, l'obtenció d'un tercer grau, altera enormement l'estat d'ànim de la persona presa, i no precisament en el sentit d'atorgar nova motivació per fer esport. Però he d'afegir un matís a aquest punt. He trobat com el rebuig cap a determinats delictes pot afectar la continuïtat d'una activitat concreta. Les paraules d'un monitor voluntari esvaïxen qualsevol tipus de dubtes: "...también tuve algún problema con los del módulo donde están los violadores y los narcos, sobre todo con los de los delitos sexuales. Había gente que rechazaba a gente que venía, te lo decían" (E 28).

De forma resumida diré que existixen altres aspectes que poden fer eliminar una sessió o dificultar la tasca dels distints monitors i monitores. Per exemple, el fet que tan sols hi haja una pista poliesportiva exigix una bona coordinació entre totes les activitats i, en ocasions, porta a enfrontaments o a modificacions en el plantejament de les disciplines. Un monitor al·legava que el principal problema que es va trobar va ser el "de la instalación, que ya te lo he dicho, pues seleccionan mal las actividades y lo montan todo de golpe y porrazo. Tienes que apañarte con una pista de fútbol-sala para hacer algo" (E 26). També

pot ocórrer que alguna activitat, monitoritzada per un voluntari o voluntària, es quede sense una sessió perquè aquesta persona no acudisca, com vaig comprovar alguna vegada. En aquest cas, els i les preses d'eixa activitat romanen al mòdul. En el cas dels i les voluntàries, si que vaig recollir alguna queixa sobre les mesures de seguretat, que a d'algú en particular li semblaven excessives:

El único problema que me encuentro es que a veces quieres ayudar y por normas, o por que las desconoces, pues no puedes ayudar todo lo que quisieras. Yo quiero, a lo mejor, entrar un parche pues para alguien que tiene un desgarro y no me dejan, o que le den una crema a este y hay que pasar una serie de rutinas y, al final pues te das cuenta que no... A lo mejor quiero llevarles ropa a gente que lo agradecen mucho y hoy puedes entrar y mañana no, o 'dejala aquí y mañana ya veremos', no sé que creo que son cosas que las veo bien por parte de ellos si las cosas son así, pero es lo único que me estoy encontrando. Pequeñas tonterias que, a lo mejor, quieres ayudarle, darle alguna camisa y si es que no, pues no pero no me encuentro con muchas cosas más (E 32).

Una presó tant gran comporta un munt de burocràcia enorme. Cada activitat ha de tenir la seua llista de persones seleccionades, les quals seran revisades cada mes. A més, s'han de comprovar les incompatibilitats i els programes individuals de tractament. Les eixides terapèutiques comporten planificació i ordres que s'han d'enviar al Centre Directiu, per no esmentar l'organització de les competicions i vetllades d'arts marcial. Àlex reconeix que gran part del temps es consumeix en la burocràcia:

...no sólo es la actividad deportiva, el seguimiento a las actividades deportivas a nivel físico, por así decirlo, hay que hacer una burocracia inmensa. Mucho trabajo de ordenador, mucha planificación, mucho calendario, muchas órdenes. La burocracia sólo te ocupa muchísimo

tiempo de aquí, que no se puede llevar el deporte de aquí bien sólo con una persona (E 40).

En aquesta tasca, els i les monitores contractades són de gran ajuda, ja que es poden ocupar de part de la burocràcia a realitzar. I més durant el mes d'agost en què sembla ser que la persona responsable de l'ordinador agafa vacances, “és que a l'agost, quan varem entrar, hi ha un descontrol total, absolut. La gent se'n va de vacances, falta gent, al poli no hi ha funcionari. Tu vas a fer les ordres i com el que les escriu està de vacances no es poden escriure. Aleshores, les feiem nosaltres amb un format diferent. I alguns funcionaris ficaven algun problema” (E 23). Està clar, doncs, que la immensa feina que suposa arreglar ordres i demés esdevé una dificultat afegida: “Organízate una liguilla con... pero es complicado, tienes que mandar las órdenes a Madrid con quince días de antelación, que te lo aprueben y que te dejen. Entonces, supongo que si ya te encuentras con ese tipo de problemas al final acabas pasando y pensando bueno yo haré lo que esté dentro de mis posibilidades, lo que pueda” (E 21). D'aquesta manera, durant els mesos de gener a agost, als quals no hi ha monitors contractats, Àlex ha de multiplicar-se per dur endavant totes les actuacions al seu càrrec, també la burocràcia. Més d'una vegada el funcionari de la garita s'ha queixat que no tenia les llistes actualitzades i no podia saber a quines persones havia de cridar. En aquest sentit, hi ha ocasions (per exemple, quan la persona encarregada de fer les llistes a l'ordinador està de vacances), en què les llistes senzillament es prorroguen d'un mes a un altre.

Adés he explicat el cas de mòduls que, en ser fumigats, els o les ocupants havien de romandre diverses hores al poliesportiu. Però també ocorre que un departament sencer estiga en quarantena, degut a brots de varicel·la o, més recentment, de legionel·la. I és que la presó no deixa de ser un lloc tancat amb molta gent convivint junta, molt junta. En èpoques propícies com la tardor o l'hivern els refredats i les gripes salten d'una persona a una altra. Alguns presos me demanaven medicines per tal de llevar-se de damunt virus que els havien

acompanyat durant tot l'hivern. Ells feien especulacions i deien que la tensió i la mala alimentació estava darrere d'unes defenses baixes. Quan un mòdul està en quarantena, els o les internes no poden eixir del mateix, tampoc al poliesportiu. Si el monitor pres d'una activitat és d'aquest mòdul, la seua activitat queda automàticament suspesa.

El Reglament Penitenciari, a l'article 207, explica que l'assistència sanitària tindrà un caràcter integral i estarà destinada tant a la prevenció, com a la curació i la rehabilitació. En canvi, en moltíssimes ocasions els presos i preses m'han referit queixes sobre la falta d'atenció mèdica adient, la manca d'especialistes o les llargues llistes d'espera. Un cas sagnant va ser el del dentista, ja que d'haver-ne un varen passar a no tindre'n, el que provocava una falta d'atenció clara. En el cas específic del poliesportiu, a banda de les enfermetats, un factor influent és el de les lesions esportives. He vist moltes persones amb esquinços i, sobretot, contractures musculars. Resulta evident que en un recinte esportiu la gent es lesione, però he trobat alguns testimonis que apunten en direcció distinta, com el d'un monitor contractat que m'explicava que ell havia vist:

Barbaritats, tremendes barbaritats que atempten contra la salut dels xavals que estan fent allí l'activitat. Un dia li diu Àlex al sensei 'Hoy machácalos, hoy que echen el higado, hoy que se mueran' I allí se'n poden anar, perfectament, un parell a l'infermeria perquè se'ls ha pujat un besó, o un tiró... Barbaritats. No ho fa de forma progressiva. Ell diu, el coneixement que té s'explica amb la frase que va dir el primer dia 'Hazles el entrenamiento más fuerte que nunca hayan podido tener' El primer dia?' (E 23).

Pot ser, la manca d'especialistes al front de les activitats tinga a veure amb un alt índex de persones lesionades. Un pres, destinat a l'infermeria, em deia que allà arribaven moltes persones amb lesions "por entrenar mal, por querer mejorar

demasiado rápido. El deporte es lento, hay que ir poco a poco, no aburrirse y mantenerse” (E 9). De totes maneres, els presos i preses ho viuen com una cosa normal, almenys aquells als quals vaig entrevistar i vaig preguntar envers la lesió que patien:

Hombre!! eso es lo normal del deporte, son los gajes, es ley del deporte. Hay que ser fuerte y sobreponerse, no lo puedo dejar porque me lesione. El deporte evita que te comas la cabeza, con el kick se olvida todo, olvidas que estás en la cárcel. A mi los años que más rápido se me han pasado son los dos que llevo haciendo kick (E 3).

La lesión son gajes del oficio. El kick es de contacto, pero sabes a lo que te arriesgas. Hombre, no te juegas la vida pero al ser de contacto ya sabes (E 8).

Tot i això, una altra persona de les contractades insistix en el sentit del seu company: “A Àlex lo veo muy competitivo. Los machaca, no sé si habrás visto algun entrenamiento de full-contact, yo creo que hacen una preparación física excesiva. Mucho machaque” (E 22). Per exemple, a moltes activitats he observat com el calfament no és del tot adequat, o massa curt o poc intens. En activitats com el culturisme, on no hi ha responsable, els estiraments són inexistents. Una vegada acabades les activitats, siga quina siga, tampoc és té en compte la tornada a la calma. Moltes persones em preguntaven què podien fer amb els dolors i, com jo responia que reposar uns dies, em contestaven que no, que farien exercicis més lleugers o correr.

Acudir al servei mèdic amb una lesió esportiva és contar-li un problema a un metge/metgessa que no és, en cap cas, traumatòleg/a. Especialistes en lesions esportives no hi ha, i aquests solen receptar alguna crema antiinflamatòria, com

m'han contat els i les lesionades. També pot succeir que la lesió tinga certa gravetat i la persona necessite proves extraordinàries que, a la presó, no es duen a terme. Les eixides a hospitals del carrer està previst a la norma (article 218 del RP), tot i que les llistes d'espera solen ser llargues. Recorde com un pres, que necessitava ser operat del genoll, va estar un any esperant. Aquestes situacions porten que presos i preses opten moltes vegades a automedicar-se o fer diagnòstics 'a ull'. Em ve al cap com el sensei solia diagnosticar i recomanar tractaments emparat en uns suposats coneixements. Al poliesportiu de la presó, moltes persones esdevenien metgesses de la nit al dia.

5.2.- Relats d'etnografia-ficció sobre el poliesportiu.

5.2.1.- Un relat sobre educadors: Àlex.

Vuit del matí, la barrera s'obre sense massa dilacions i Àlex conduïx el cotxe fins l'aparcament. Arriba una mica tard i el fet que la funcionària de la garita d'entrada el conega li estalvia que haja de mostrar-li el permís. Tot el seu ritual d'acreditacions fins les oficines ja fa temps que s'ha relaxat, degut al temps que porta a la presó. Tan sols els i les més noves han d'ensenyar el permís.

Hui puja primer a les oficines, abans d'accedir a la secció de compliment on té el seu despatx com a educador d'esports. Vol revisar uns expedients d'uns presos del mòdul d'aïllament, al qual està destinat, als quals visitarà després. La sala de graus, on es guarden els documents relatius a cada pres o presa, té una llarga taula on altres companys i companyes fan el mateix. Àlex saluda a alguns que romanen més a prop. Un company, educador del mòdul 2, li comenta que anit van enviar a un pres del seu mòdul al d'aïllament, d'acord amb l'article 75.1 del Reglament. Va haver-hi una baralla i seguretat va decidir traslladar-lo. "Un altre per omplir el mòdul. Hauré de visitar-lo", pensa Àlex.

La revisió dels expedients no li porta massa temps doncs al seu mòdul no hi ha tantes persones com a altres. Això sí, últimament totes les cel·les estan plenes. “Com continuem així prompte no quedarà lloc on posar-los”, diu Àlex mig en veu alta. El company, que el sent, respon: “I ara diuen què ens van a enviar més interns, com si no estiguerem ja sobresaturats. Després hi ha apunyalaments i agressions a funcionaris. Els de servei interior es veu que estan calentets”. Els dos companys fan una pausa en la conversa i continuen llegint els documents. Àlex presta especial atenció als dies que porta cada pres a aïllament, no siga que algun es passe del temps establert per la llei. Busca presos al límit del plaç per recomanar la seua eixida del mòdul, tractant de buidar-lo. Hi ha dos casos d'aquests.

La feina al mòdul a Àlex li agrada, de fet quan es dedicava tan sols a la tasca al departament gaudia amb el tracte amb els interns. Algunes vegades no suportava tanta queixa, invencions i excuses, però sempre dialogava amb ells i els organitzava activitats esportives. Tan sols es cansava de la tensió que suposava tractar amb interns conflictius. Recorda com havia de sancionar constantment, fet que no li agradava gens. Ara, a aïllament rep als que altres sancionen, encara que troba a faltar l'actuació directa amb els i les internes. En aquesta secció els presos i preses no fan cap activitat física, i això Àlex ho troba a faltar.

Per això, a ell el que de veritat li ompli és el poliesportiu. Cada dia suspira perquè arribe el moment d'acudir-hi. Podria romandre allí tot el matí, fent exercici, però la seua professionalitat el porta a dedicar algunes hores al mòdul. Tot i així, en ocasions té la sensació de fer massa a pressa les gestions del departament, ansiós com està per fer exercici. Àlex viu com una injustícia el fet que tinga que compaginar ambdós actuacions, ja que ell considera que podria dedicar-se únicament a les tasques esportives. Però, una actitud poc solidària dels i les educadores amb l'activitat física i la seua llavor al poliesportiu, un director poc amant de l'esport i un govern que invertix poc en recursos humans a la presó, l'obliguen a batallar continuament per aconseguir xicotetes millores. De fet, Àlex

experimenta com un gran guany que puga haver aconseguit dedicar-se a un mòdul xicotet, com és el d'aïllament, i no a un dels grans com abans, el que li deixava menys temps per al poliesportiu.

Absort en aquests pensaments, mentre accedix a la secció de compliment, Àlex ha de fer una mica de cua al detector de metalls que dóna accés al recinte que alberga els mòduls. Resulta que, el funcionari de la garita, obliga a una voluntària a buidar-se les butxaques completament, descalçar-se i llevar-se el cinturó, les arracades, collars i polseres, davant la senyal acústica de l'aparell detector. Fixats tots els sentits en l'escorcoll, el funcionari no obri la porta a dos educadors i un advocat que, resignats, esperen. L'estona és aprofitada pels dos educadors per intercanviar algunes paraules:

Àlex.- Jo crec que acabarà despullant-la.

Educador.- Mira com està de roja ella, quin mal moment li està fent passar.

Àlex.- Este sempre està igual, un dia al voluntari que ve a donar full no volia deixar-li entrar un cinturó. Un poc més i arriben a les mans.

Educador.- Per cert, ara que nomenes el full, m'han dit que has deixat d'anar al mòdul 1, no?

Àlex.- Clar, vaig parlar amb el director per a veure si m'eximia de substitucions i guàrdies i em va dir que d'això res, que jo entrava en la roda, com tots i totes. Així és que he eliminat el taller d'aire lliure i les actuacions al mòdul 1. Estic fart, he de dur un mòdul i el poliesportiu, tot pel mateix sou i, damunt, he de fer encara més hores. Per cert, d'ací a dues setmanes fem una exhibició de full, boxa i aeròbic. Havia pensat que vingueren els del teu mòdul, a veure si s'animen a fer arts marcials.

Educador.- Val, em sembla bé, perquè últimament no tinc res al pati i alguns se m'estan rebotant. Els vindrà bé eixir al poliesportiu. Aniran del 8 o del 4?

Àlex.- Algunes dones aniran, no veus que fem exhibició d'aeròbic.

El soroll de les portes obrint-se els torna a la situació i cadascú agafa un camí. Àlex ho té curt fins la porta d'aïllament. Quan entra, tots els presos de les cel·les aguaiten per veure qui és. Alguns li demanen parlar amb ell, però hui no podrà fer-los cas a tots. Ún està especialment capficat en parlar amb l'educador, i Àlex li recrimina que sempre vulga tota l'atenció, quan sap que hi ha més gent al mòdul. El primer que fa és anar a visitar al nouvingut, ja que procedix veure el seu estat, preguntar-li pel succés i comentar-li, si s'escau, quin règim tindrà durant els dies que romanga aïllat. La trobada amb el pres el deceb i no pot evitar una cara de sorpresa, doncs és un dels alumnes del full, pel qual ell va apostar fort per poder incloure'l a l'activitat. No és un pres amb delictes de sang, però sí un pres reivindicatiu al qual coneix bé de quan era l'educador del 2. Per moments, Àlex tem per l'activitat i pel club. Hi ha funcionaris de vigilància que estan esperant la mínima ocasió per presionar i carregar-se l'experiència de les arts marcial.

L'interrogatori al pres és ràpid, doncs Àlex està àvid de respostes. La informació que li dóna l'alleuja una mica, doncs el pres li explica que tan sols va acudir a separar a dos amics que començaven una baralla. El funcionari va arribar tard i es va imaginar el que no havia passat, deduint que ell havia estat l'incitador. Ara, el que procedix és anar a consultar l'informe que haja fet el funcionari denunciant. Abans, però, ràpidament Àlex s'entrevista amb quatre presos més tancats a aïllament. A dos d'ells els avisa que prompte eixiran i que va a fer un informe recomanant el seu trasllat al mòdul. Els explica que els convé comportar-se bé doncs estan sota observació i qualsevol incident els pot suposar la regressió i passar al primer grau penitenciari, el que suposaria, a més, el trasllat a altra la presó. A un altre li porta males notícies, doncs la junta ha decidit sol·licitar la conducció a un altre centre. En un parell de dies s'efectuarà el trasllat, pel qual el pres pot avisar a la família i a l'advocat. Amb l'últim d'ells, Àlex comenta la denúncia que ha posat el pres a la Junta de Tractament per haver-lo castigat amb aïllament. L'educador li recomana que la retire ja que sap perfectament que aquestes coses no senten bé a la institució. El pres comenta que

ja li dóna igual, que més mal ja no li poden fer i al·lega que ha decidit denunciar-ho tot. Diu que el part disciplinari que li varen posar se'l mereixia però que va apuntar-se a diverses activitats per a cancel·lar-lo i que la junta, per fotre'l, no ho va estimar així. Àlex argumenta entendre'l i afegix estar d'acord en què es valora poc el fet que el pres s'apuntara a culturisme, es posara a fer exercici al mòdul i acudirà a missa, però que això no vol dir que puga anar denunciant, que acudir al jutge li va a posar a la junta en contra. El pres està decidit i diu que tot són injustícies, que el funcionari del mòdul el veia correr tots els dies i no va fer cap informe a favor, que ell, com a educador del poliesportiu també podia haver presentat informe favorable. Àlex contraresta dient que no ho va fer perquè sap que no val per a res, que la decisió de dur-lo a aïllament era irrevocable. El pres acaba dient que no retirarà la denúncia.

Àlex enfila el corredor fins a la peixera amb cert mal humor. Maleix tot el que l'envolta, els presos que denuncien, la falta de recolzament a la seua tasca, les ganes que tenen totes i tots de complicar-li la vida... A la peixera, Àlex gira la vista a la dreta i certifica que hi ha funcionari al poliesportiu i que les activitats han començat. Són les nou i mitja del matí i una presa l'atura a la redona. És una xica de l'aeròbic, del mòdul 4, qui li demana que parli amb el seu educador per a veure si li donen el tercer grau. Amb l'estat d'ànim que porta Àlex fa poc cas de les seues paraules i respon que el que ha de fer és comportar-se bé, seguir a les activitats i deixar de drogar-se. La presa al·lega immediatament que no es droga, que fa mesos que ho ha deixat. Tot i la insistència, l'educador d'esports no s'ho creu i així li ho espeta, preguntant-li a continuació si realment creu que enganya algú. La presa se'n va indignada i Àlex afegix un aspecte més a maleir a la llista que ha encetat de bon matí.

Les seues passes es dirigixen al despatx, ubicat a l'àrea mèdica del centre, a l'infermeria. Una salutació de rigor als funcionaris de la garita, que li obrin la porta sense més complicacions, i l'educador enfila l'escala descendent. Al despatx, un suro a la paret alberga fotos de les eixides terapèutiques i cartells de les competicions d'arts marciais. Algun article de periòdic envers l'esport a la

presó acaba de completar el panell. A la taula s'amuntonen els papers i expedients diversos. En aquest sentit, l'estona següent l'ocupa en els tràmits organitzatius de l'exhibició vinent.

Des del despatx, Àlex crida al seu amic Tino, el voluntari que dóna full cada divendres i que regenta un gimnàs a un poble pròxim a la presó. Necessita els carnets d'identitat dels alumnes que vindran a l'exhibició, per tal de fer-los un permís d'un dia i que puguin accedir. Tino no té tots els números i Àlex el fa veure que l'endemà precis els ha d'enviar a Madrid. A més, parlen dels emparellaments als combats per tal d'equilibrar-los i que l'exhibició resulte emocionant. Tino comenta que portarà uns alumnes nous que, pot ser, estaran una mica cohibits per allò d'entrar a la presó. "A la primera hòstia espavilaran", es pronuncia Àlex. Tots dos riuen i s'acomiaden. Immediatament després, Àlex crida al seu superior directe, el subdirector de tractament, per comunicar-li que l'exhibició està en marxa i que ha decidit portar als mòduls 8, 5 i 6. Paco contesta que el director ha comentat que no vol que l'esdeveniment acabe tard com sempre. A més, el subdirector li explica que a l'endemà van a fer les entrevistes als aspirants per a animador esportiu, per si vol fullejar els currículums. Àlex respon que sí, que en mitja hora està allí.

De sobte, sona el telèfon. És Roberto, un amic que treballa de servei interior a un mòdul i que, aficionat com és a la muntanya, compartix eixides amb l'educador. Per moments, Àlex comença a creure en la telepatia: "T'anava a cridar ara mateix", li diu. Roberto li pregunta si ja s'ha assabentat de l'incident del 2, i si sap que és un alumne de full. Àlex respon afirmativament i, seguidament, interroga sobre què es comenta per seguretat. Roberto diu que no ha sentit massa, que es veu que a l'informe no han posat res en contra, però que des de dalt s'està pressionant perquè els d'aquest mòdul deixen d'acudir a les arts marcials. El mòdul 2 és on es trasllada als presos més conflictius i aquests tenien, temps abans, restringit l'accés al full. Sols una aposta personal d'Àlex va possibilitar que pogueren optar a l'activitat. Ara, tot penja d'un fil. Roberto opina que la sort és que el pres no va agredir a ningú i no va fer ús dels coneixements

de full. Àlex argumenta que el xic li ha dit que estava separant a dos que s'anaven a barallar, i que el funcionari s'ha equivocat. "Sí, sí, però tu saps que això a seguretat no li val", afegix Roberto. "Bo, si hi ha alguna cosa més m'ho dius, val?" es despedix Àlex.

L'educador, ràpidament, ix del despatx, tanca la porta i enfila les escales cap amunt. Una vegada a la redona de la peixera dubta si entrar un moment al poliesportiu i veure com van les coses, si anar directament al despatx de Paco o si dirigir-se a l'àrea socio-cultural. Finalment, es decidix per aquesta última opció. El seu objectiu, la sala d'àudiovisuals. Allà troba a l'encarregada del taller i a un parell d'alumnes presos. Àlex li proposa a Tere que es grave l'exhibició d'arts marciais i aquesta accepta de bon grau. Acorden que montaran l'equip de gravació necessari el divendres de matí, ja que per la vesprada no treballen cap dels dos. Àlex no posa problemes, doncs diu que les activitats d'aquest dia estaran suspeses, degut a que el tatami s'ha de traslladar a la pista poliesportiva. En això, aprofitant que està allà, un dels alumnes li demana, en veu baixa, que per favor incloga a un amic del seu mòdul a culturisme.

Pres.- És un bon xic, esportista. És que està al mòdul i allí no pot fer res amb les peses que hi ha. Si fa falta jo responc per ell.

Àlex.- Ha fet una instància?

Pres.- Sí, diu que va fer una fa un mes i no el varen agafar, i ara n'ha fet una altra.

Àlex.- Val, com es diu?

Pres.- Ripollés.

Àlex.- I en quin mòdul està?

Pres.- En el 7.

Els pensaments se li amuntonen al cap: ha d'enrecordar-se del cognom del pres del 7, de demanar-li a Tino els carnets que falten, ha de pujar a parlar amb Paco, ha de demanar que li facen les ordres per a les persones que competiran a

l'exhibició i per als mòduls que acudiran de públic, ha de passar-se pel poliesportiu, ha de... Sense perdre temps, Àlex ix a la redona i quan s'encamina ja cap al corredor que el durà novament a les oficines, el funcionari de la garita del poliesportiu reclama la seua atenció. És un veterà a aquest destí però mai han tingut massa relació, de fet, no manté excessives relacions amb els funcionaris i funcionàries de servei interior. Sempre va corrent, d'ací cap allà i no es para massa a xerrar. Aquest manté les formes, però es mostra clarament enutjat. Resulta que és meitat de mes i encara no han dut les noves llistes de participants a les activitats. Àlex diu que ell ja les ha passades, ja fa dies. “Quan? És que estic tenint problemes amb alguns interns” pregunta el funcionari. Àlex nota certa recriminació al to de la pregunta, com si li estiguera tirant en cara que haguera estat ell el causant del retard. “L'encarregat de l'ordinador està de vacances, no sé si ja haurà tornat, i totes les feines porten retard” aclaria contundent. El funcionari, aclaparat, enllaça amb altre comentari: “Hi ha un del 5 que vull que el llevés de culturisme. Sempre està per l'habitació de neteja o passejant-se, mai el veig fer res”. Àlex li pregunta exactament qui és i amb les llistes a la mà averiguen el nom. “Val, fes-me un informe”, respon l'educador. Una cara d'incredulitat del funcionari comporta immediatament un comentari d'Àlex: “Ja saps com funcionen aquestes coses, hi ha que justificar l'expulsió. Tu fes-me un informe perquè jo tinga en què basar-me”. Àlex nota que la petició no ha fet gràcia al funcionari.

Els i les funcionàries de seguretat han d'implicar-se en el tractament, de forma que la seguretat en forme part i no impedisca, en cap cas, la tasca educativa. Ho diu clarament la llei, i tant el funcionari com l'educador ho saben. Però Àlex es cansa que els de la garita del poliesportiu es limiten a cridar per telèfon als mòduls i a obrir i tancar portes. “A veure si s'impliquen un poc”, pensa per a ell mentre es dirigeix a les oficines. Quan arriba dalt Àlex penetra al despatx de Paco, el subdirector de tractament. Aquest està parlant per telèfon però li indica amb un gest que es sente. Per les respostes de Paco, Àlex endevina que està parlant amb el director. Respira quan comprova que no enraonen de cap

aspecte relacionat amb l'exhibició, ni amb la baralla d'ahir al 2. Però el somriure li ha de durar poc a l'educador d'esports. Només penjar, Paco alerta a Àlex que estava parlant amb el director de la presó.

Àlex.- Ja, ja m'he n'havia adonat. Passa alguna cosa?

Paco.- Doncs sí. Primer, el director no vol que l'exhibició s'acabe tard, m'ha dit que a les dotze i mitja tothom als seus mòduls i les persones de fora al carrer. No vol que passe com l'altra vegada, no vol que negociés res amb cap dels caps de servei.

Àlex.- Val, acabaré prompte. Sols anem a fer quatre combats de full, un de boxa i un ball d'aeròbic. Tu ja saps que el què passà l'altra vegada és que esportistes que vingueren de lluny i havien matinat molts es quedaren sense combatre. A més, sols vaig demanar mitja hora de permís i sols per als presos que anaven a combatir.

Paco.- Bé, bé, Àlex. De totes maneres, intenta que les arts marcials no estiguen sempre presents, no dones motius als de seguretat. També he de recordarte que ahir hi hagué un incident amb un del 2, alumne de full.

Àlex.- He parlat amb ell i m'ha dit que no va ser ell l'incitador, de totes formes el llevaré de l'activitat.

Paco.- Et recomane que llevés a tots els del 2, així podrem dur algun argument al Consell de Direcció. Per cert, ací tens els currículums de cinc persones que vindran demà a l'entrevista per a les dues places convocades.

Àlex fulleja els currículums, dos són llicenciats en educació física, dos més diplomats i un cinqué ha fet un mòdul d'activitat física. Mecànicament, passa les fulles i observa les titulacions que acrediten, parant-se tan sols en algunes que li criden l'atenció: experiència en aeròbic, monitor de bàsquet, professor d'esquí, entrenador de futbol a escoles base, etc. El que més li interessa és que siguin persones actives, amb iniciativa, no li importa tant el nivell de coneixements teòrics. No li molestaria que la persona fóra tan sols animadora

esportiva si demostrara vivacitat, empena. Així li ho transmet a Paco. “Però, a nivell de titulació que t’interessa?”, el requerix el seu cap superior. Àlex diu que estaria bé tenir alguna persona disposada a encarregar-se de l’aeròbic, doncs no està del tot content amb la marxa que porta l’activitat, i persones que sapigueren de bàsquet i de futbol. “Però, mireu a l’entrevista quines persones semblen més espavilades”, conclou. “Molt bé”, agrega Paco. “Ah!! Fes-te’n càrrec del tema del full-contact aquest”.

Resignat, Àlex deixa el despatx del subdirector i s’introduïx a l’estància del company encarregat de fer les ordres, situat molt a prop del primer. Aquest ja ha tornat de les vacances i s’ha trobat una autèntica muntanya de papers damunt de la taula. Àlex pregunta per les llistes del poliesportiu i per les ordres de l’exhibició. El company explica que les llistes ja estan fetes, que ja se les pot emportar, però que les ordres tardaran més. L’educador d’esports li demana per favor que es done pressa, que el temps se li tira damunt. Aquell diu que tot són presses, que té moltes ordres per fer i que tractarà d’agilitzar-ho tot el que puga. L’estat d’ànim d’Àlex no acaba de millorar i decidix anar al poliesportiu a relaxar-se, sense parar-se en cap lloc més. Quan acomplix el que havia previst i arriba al recinte esportiu, el primer que fa és entregar-li al funcionari de la garita la llista de participants a les distintes activitats físiques. D’aquesta manera, a partir de demà s’actualitzaran els canvis. Tot i això, encara es para un moment per demanar-li al company de planter que esborre de les arts marcials als del mòdul 2, dos en concret. “Alguna cosa he sentit”, manifesta de sobte el funcionari. Sense més conversa, Àlex enfila els pocs metres de corredor elevat del poliesportiu i comença a baixar les escales. Els presos de culturisme comencen a anar-se’n. Ja, al primer graó que baixa, percibix una típica olor de haixix cremat i està temptat de seguir el camí sense prestar més atenció. Però l’olor arriba de l’habitació de neteja, situat just sota les escales, el que li afegix l’agravant que poden ser persones destinades al poliesportiu les que estiguen consumint. Amb passes llargues posa rumb a l’habitacle.

El que li faltava hui era pillar a dos persones fumant ‘porros’. L’alumne de culturisme del mòdul 5, sobre el qual el funcionari de la garita havia llençat les acusacions anteriors, i un dels destins de neteja. Els dos estaven fumant per torns, mentre un donava calades, l’altre vigilava, i a l’inrevés. Però un dels dos s’ha despistat i ha permès que el mateix educador d’esports els avistara in fraganti. Poques paraules els diu: “Tu demà ja no cal que vingues al poliesportiu”, li diu al del 5. Per altra banda, al destí preferix sentar-lo i parlar amb ell tranquil·lament.

Quan recorre el corredor de sota les grades i arriba al botiquí, els monitors destins estan en la sala enraonant. Xarren envers la baralla d’anit al mòdul 2 amb l’alumne d’arts marciais implicat i enviat a aïllament. A Àlex li ve al pèl que estiguen en aquesta discussió. Sense més preàmbuls s’introduïx a la conversa:

Àlex.- He parlat amb ell i diu que sols estava separant.

El destí monitor encarregat de coordinar als altres, Andrés, somriu.

Andrés.- Jo no m’ho crec, és un ‘bullero’ i segur que estava pel mig. Ara és normal que diga que estava allà, mirant, quan sap que l’ha ‘cagada’.

Sensei.- Jo em crec que no fóra ell el que va començar la baralla, però si el varen incitar és lògic que responguera.

Àlex.- Sembla ser que no hi hagué més que algunes espentes i insults i que el funcionari, a l’informe, no ha posat res que pugja perjudicar al dojo.

Sensei.- I amb ell què fem?, perquè a més tenim l’exhibició d’ací a dues setmanes.

Àlex.- Als dos del 2 els he llevat de full, almenys durant una temporada. Si volen tornar a l’activitat que tracten de canviar de mòdul. Altre tema, sabeu alguna cosa d’un tal Ripollés del 7?

Andrés.- Aquest és el mòdul del senpai. Deu ser nou, no?

Senpai.- Va arribar fa un parell de mesos i fa algunes peses al gimnàs del mòdul. Està fort.

Àlex.- Apunteu-lo per al mes vinent, i doneu de baixa al del 5. No es drogarà?

Senpai.- El del 7? Crec que no.

Àlex.- Crideu-me per favor al nou de neteja, Asensio es diu?

Mentre el sensei, Andrés i els altres destins xerraven, els alumnes d'aikido començaven a arribar i el senpai els estava esperant a la pista per ordenar-los que, després de canviar-se, isqueren a la pista per jugar a futbet i calfar. Però aquest, a l'observar l'entrada de l'educador al poliesportiu i el succés del porro no ha dubtat en deixar la seua feina i acudir al botiquí darrere de l'educador. El senpai és qui, després d'informar a Àlex sobre el tal Ripollés, corre a avisar a Asensio, a la mateixa vegada que dóna una ullada al partit de futbol que acaba de començar. En el mateix instant en què ix a la pista, dos presos s'encaren airadament per una jugada polèmica. Els altres continuen jugant, acostumats a les picabaralles. El senpai no dubta i enutjat decidix posar fi al partit. Un pres es queixa que per culpa de dos es queden tots sense futbet. "Som un dojo, cada cosa que fa una persona afecta als altres, poseu-s'ho al cap". Els alumnes d'aikido, que són pràcticament els mateixos que els de full, entren al vestuari i molts aprofiten per encendre's una cigarreta. El senpai accedix al botiquí i Àlex li comunica que s'han de posar les proteccions, que hui donarà ell la part tècnica. "Vaig a fer-los full i així practique per a l'examen".

Durant el temps en què la dotzena llarga de participants treuen les proteccions de full i se les col·loquen al gimnàs, al botiquí, Àlex sermoneja a Asensio en presència del sensei i d'Andrés. Li comenta que per menys del que ell ha fet, altres han estat expulsats del poliesportiu, que per fumar-se un porro podria posar-li un part disciplinari i fotre-li els permisos. Afegix que a ell no li importa que es droguen, però que ho facen a la cel·la o al patí, no al poliesportiu, que són destins i han de donar exemple. Continua dient que el poliesportiu no és un destí al qual es cobre, però tenen accés a l'activitat física tot el dia i gaudixen de molta autonomia. Li diu que ha de valorar això, que és molt i que hi ha molta gent esperant a poder entrar de destí al recinte esportiu. Conclou Àlex en què la pròxima vegada no caldrà que el sermoneje, el tirarà d'allà sense contemplacions. Asensio enfila l'eixida i es posa a netejar sense soltar paraula. Al botiquí, mentre

es canvia de roba i pren les proteïnes dissoltes en aigua, Àlex li comenta a Andrés i al sensei que està fart de confiar en la gent i que per culpa de la droga el fallen continuament. Diu que el dia que es cansi ho enviarà tot a fer punyetes, i que ell no pot anar posant parts disciplinàries a tot hora.

El sensei abandona el botiquí, lloc habitual de reunió dels destins i la resta de monitors. Allà deixà a Àlex i a Andrés discutint sobre Asensio i sobre les llistes del mes vinent. El sensei se n'entra al gimnàs per donar pressa als d'aikido, doncs té la intenció de començar ell la sessió i deixar després la part tècnica a Àlex. Li agradaria quedar-se per corregir algunes tècniques a Layon i al mateix Àlex, doncs en unes setmanes s'examinen de cinturó negre, però té cita amb l'advocat. El temps que tarden en cordar-se les proteccions de la canella i col·locar-se els guants, el sensei aprofita i es fuma una cigarreta. En aquell moment, Andrés treu el cap per la porta del botiquí per controlar les anades i vingudes i veu al sensei. "Saps què no es pot fumar al corredor, ves-te'n a la pista i fuma allí. Sempre igual". El sensei no fa cas i continua fumant, sempre ho ha fet i no suporta que li ordenen el que ha de fer. Àlex, testimoni del que ha passat fa com si no s'haguera assabentat. Sap que no està bé que el sensei fume allí, però no té ganes de més enfrontaments i, molt menys, amb el seu amic el sensei. Andrés, resignat, deixa correr l'incident. Mentre, Àlex acaba de canviar-se i buida d'un glop la botella de proteïnes.

Entre el botiquí i el gimnàs hi ha una habitació reduïda i sense ventilació, anomenada l'oficina, on els destins guarden les llistes d'assistència. Allí hi ha unes cadires i una taula pel que, freqüentment, servix de lloc de tertúlia. En els moments en què tot açò passa, a l'oficina es troben un destí monitor i una alumna d'aeròbic. Aliens al que ocorre fora de la menuda estància, xarren entretingudament.

Carlos.- Però, tens novio o no tens novio ací dins?

Verónica.- No t'he dit què no? Tinc home fora, esperant-me, però ací dins 'passe'.

Carlos.- Un home fora, esperan-te? Sí, sí..., segur que està esperan-te on jo me sé.

Verónica.- No te precipites que ell és molt bo i molt fidel.

Carlos.- Doncs a mi m'havien dit que tenies un novio del 2.

Verónica.- No era un novio, era un amic. És que estava farta dels pesats, 'buitres'. Va ser liar-me amb ell i deixar de molestar-me. A més, a tu que t'importa. Què em vols tirar 'els trastos'?

Carlos.- Eh!! que jo no vull cap embolic amb ningú.

Verónica.- Tens por? Però si tot el món et té por a tu.

Carlos.- Jo no tinc por, però no vull 'cagar-la' ara,estic prop d'eixir de permís i són set anys sense xafar el carrer. Ara sóc bo.

Verónica.- Aleshores, em vols tirar 'els trastos'?

Carlos.- És que jo tinc una amiga al 4.

Verónica.- Qui? La Lola? Aquesta té molts amics.

Carlos.- Ja, i què? Tenim una relació sense compromís.

Verónica.- Què romàntic. Doncs ella no diu el mateix i quan algú l'agobia sempre et trau a tu.

El sensei i els alumnes d'aikido fan la salutació al fundador mirant el retrat que penja de la paret, just darrere del tatami. Aquesta és la situació que més agrada al mestre, tots en fila, dòcils. Aprofita l'ocasió per sermonejar-los, recordant-los la filosofia del dojo, del club, del compromís que han agafat, de l'aposta d'Àlex, del que es juguen. Tots assentixen amb lleugers moviments del cap, però cap parla. Àlex entra al gimnàs i se'ls observa. Li agradaria que el director o qualsevol funcionari de seguretat veiera aquesta escena. Quan el sensei acaba, l'educador se'n fa càrrec de la classe. Disposa als alumnes en dues files encarades, posant-los per parelles, i comencen a practicar exercicis de tècnica, una i altra vegada. El sensei encara tarda una mica en anar-se'n, l'han de cridar quan l'advocat estiga allà. Carlos que el veu des de l'oficina, li pregunta si els de full estan amb Àlex. "Sí, estan fent-la classe amb ell", respon el sensei. Carlos i Verònica aprofiten i agafant les claus del vestuari de les dones, es tanquen allà.

Saben que hui no hi ha activitats de dones i que els destins i Àlex, que es dutxen allí, no ho faran fins una estona després. Andrés tampoc se n'ha adonat, doncs estava acabant de col·locar-se les seues proteccions al botiquí. Quan acaba, s'unix al grup.

La part tècnica de la sessió de full dura uns tres quarts d'hora. Normalment, per finalitzar farien alguns combats, però la proximitat de l'exhibició porta a Àlex a considerar que és millor que treballen la part física, per estar en condicions. Hui tan sols han jugat un poc a futbol, i ja tindran temps la setmana vinent de pulir detalls tècnics. A més, hui estan quasi tots i vol aprofitar-ho. Mentre la sessió d'aikido avança, els alumnes de futbol comencen a arribar al poliesportiu. Resulta que Àlex, ha variat un poc els horaris per tal que els de futbol i els d'aikido no entraren junts al poliesportiu. Així, els de la selecció entren un poc més tard però, en compensació, tenen permís per acabar a la una. Vénen en grups, segons del mòdul de procedència. El funcionari de la garita, que els ha cridat uns minuts abans, comprova a la llista que només entren els de la selecció. Aquests, segons acudixen, es queden a la pista poliesportiva, xerrant i esperant el monitor. Xavi sol estar al poliesportiu, jugant a esquaix, fent peses o corrent. Però hui ha decidit no anar al poli fins l'entrenament de la selecció i s'ha quedat entrenant al mòdul amb un company. Diu que així li ensenya alguns exercicis perquè puga entrenar sol. Només arriba, els ordena que entren al vestuari a canviar-se.

En aquell moment, en què els alumnes de futbol estan al vestuari i els d'aikido romanen concentrats al gimnàs, surten Carlos i Verònica del vestuari, satisfetes les seues necessitats sexuals. Ell es dirigeix a l'oficina a seguir llegint una revista de fa tres mesos. Ella enfila el camí de la sortida. Quan la veu, mentre li obri la porta, el funcionari la interroga:

Funcionari.- Què, ja ho has aclarit tot amb Àlex?

Verònica.- Sí, és que estava ocupat i he tingut que esperar una estona a que acabara.

Funcionari.- Ja, perquè portes allí dins quasi una hora. A veure si feu una bona exhibició.

Asensio i el seu company de neteja l'observen i somriuen. Saben perfectament d'on ve Verònica i amb qui ha estat. En això, discutixen sobre quines seran les contraprestacions. Asensio creu que, tan sols, ho han fet per plaer i que Verònica trobarà protecció, el que li permetrà espantar alguns pesats. El company l'acusa d'innocent i assegura que hi ha droga pel mig. Verònica, per la seua banda, avança ràpidament cap al mòdul aliena a la conversa anterior. A les funcionàries del departament les ha convençudes dient-les que anava a parlar amb Àlex sobre l'exhibició d'aeròbic. Com confien en ella, l'han deixada, però tem que ha sobrepassat el temps i que puguen apercebir-la.

A dintre del poliesportiu l'activitat continua. Quan Àlex sent que els de futbol han arribat, deixa als seus practicant tècniques sota les ordres del senpai, i surt del gimnàs buscant a Xavi. Quan el veu, li pregunta on ha estat tot el matí, sense atendre massa la seua resposta. Li proposa al pres jugar unes partides a esquaix. Xavi mai es nega i diu que estarà a la pista fent exercicis. Quan l'educador vulga els deixarà jugant un partit. Àlex torna a endinsar-se al gimnàs, no sense abans observar a Carlos, el qual continua fullejant avorrit la revista. "Carlos, un dia d'aquests m'has de rapar el pèl", li solta l'educador. Carlos assentix, al principi una mica temerós per si Àlex se n'ha adonat d'alguna cosa, però prompte es relaxa, sembla que aquesta vegada no haurà de donar explicacions a ningú. Immediatament, Àlex ordena als alumnes que es lleven les proteccions i se'n vagen a la pista poliesportiva, sense descans, sense fer parades al vestuari. Sap perfectament que juntar-se al vestuari amb els de futbol resulta una mala equació. Obedients, la major part d'ells acomplix l'ordre estrictament, encara que hi ha alguns que, amb l'excusa d'anar al servei, s'entretenen amb els de la selecció. Àlex decidix no imposar-se en aquesta ocasió, sabedor com és que els presos de distints mòduls es veuen poc, i el poliesportiu esdevé una oportunitat per retrobar-se i xerrar.

En pocs minuts, la pista poliesportiva s'ompli de gent, doncs coincidixen els entrenaments de futbol i d'aikido. Teòricament, la pista li correspon als de la selecció, però Àlex fa valer la seua condició d'educador. Xavi no protesta i adapta els exercicis de tècnica que volia fer a l'espai que li queda. Abans, els dos entrenadors posen a correr conjuntament als seus alumnes, els de futbol per calfar, els d'aikido com a inici del treball físic. Durant deu minuts, unes vint-i-cinc persones corren al voltant de la pista, als quals s'unixen Xavi i Àlex. Transcorregut el temps esmentat, els grups es dividixen. Mentre els de futbol completen el calfament amb passes per parelles i uns pocs estiraments, els d'aikido es posen en fila i seguixen a Àlex. Aquest combina la carrera per la pista poliesportiva amb pujades i baixades de les escales de les grades. A més, de quan en quan, corren al llarg d'una grada, arriben al final, puguen a la següent i fan el mateix. La mitja hora llarga de carrera continua es completa amb arrastraments per sota d'una vella taula de ping-pong, escalades ràpides per la barana de l'escala i acceleracions. Durant l'esforç, un alumne s'atura i camina al llarg de la pista de futbol. Davant la mirada d'Àlex, el pres no pot sinó disculpar-se dient que no pot més, que està refredat i que s'ofega. Àlex l'anima a seguir i li diu que abans que caminar ha de continuar corrent suaument. El xic no fa cas i prossegueix el seu passeig. Quan transcorre el temps, tots els alumnes s'asseuen prop de la barana que separa la pista i les grades, i comencen a fer exercicis d'abdominals. Un pres conta en veu alta fins deu i, quan acaba, el del costat reprén l'operació. Ara sí, amb tota la pista per ells, els de futbol comencen a col·locar-se per jugar un partit. Xavi mana, "Tu ací, tu allà", fins que equilibra els equips. El porter titular de la selecció, un gitano alt i amb pèl llarg, juga a una part, i Xavi compensa les forces amb l'inclusió, a l'altre bàndol, del millor davanter que té, un negre fosc i fort. "No et pot marcar més de dos gols", li comenta al porter.

Com coordinats per cronòmetre, Xavi i Àlex enfilen el camí de les pistes d'esquaix a la mateixa hora. El senpai es fa càrrec d'acabar els exercicis, fent més abdominals en altres postures, flexions de braços i exercicis de tríceps. Quan Àlex s'introdueix a la pista, alguns dels alumnes d'aikido deixen de participar als

exercicis, tot i unes tímides recriminacions del senpai. Àlex, gaudix d'aquest moment en el que res el destorba, i es disposa a suar en quantitat tractant de guanyar a Xavi. Sap que ho va a tindre difícil, que el pres és un jugador llest i tècnic. Tot i això, de les cinc partides que jugaran, encara li'n guanyarà dues. Però el que més el satisfà és mantenir-se en forma, haver sobrepassat la quarantena d'anys i poder rendir elevadament. Amb la partida en joc, mentre la parella s'esforça amb la raqueta, el partit de futbol avança i els d'aikido opten, definitivament, per descansar i observar. Les cigarretes tornen a fer acte de presència. Al gimnàs, aprofitant l'eixida a la pista de tots dos col·lectius, els destins s'exerciten amb les peses i les màquines. Són quatre, dos monitors i dos de neteja. Estan Carlos i un altre monitor, Juan, i els dos de neteja, Asensio i Manolo. Van per parelles, ajudant-se un a l'altre. No canvien el pes de les barres, tan sols varien les repeticions que fan. Als monitors hui els toca muscle, als de neteja, pit. Per la vesprada, canviaran la zona del cos a treballar.

Quan l'educador i l'entrenador de la selecció de futbol porten dues partides d'esquaix, des del corredor elevat un alumne d'arts marciais els observa. Fet un punt, Àlex alça la vista i li pregunta que per què no ha acudit hui a la classe. El pres li comenta que l'educador li ha anunciat que, en dues setmanes, se n'anirà en condicional i no vol entrenar més per a no lesionar-se. Àlex li diu que en dues setmanes és l'exhibició i que ell ha de competir. El pres argumenta que ha decidit no competir, tampoc, al que Àlex respon que no és cert que se'n vaja en dues setmanes, que tardarà més. L'alumne calla, silenciós, i la parella reprén el joc. Entre arrancades i frenades, Àlex reflexiona i decidix parlar amb l'educador doncs, tot i que se n'alegra que el xic se'n vaja al carrer, està convençut que no serà tant prompte. "Parlaré amb l'educador perquè li comente a l'intern que tardarà més i que així decidisca competir", pensa el responsable del poliesportiu. El pres se'n va sense dir res i Xavi i Àlex juguen els últims punts que els resten. És la una menys quart i tenen el temps just per dutxar-se. Xavi encara es queda a la pista de futbol observant, i mana coses als de la selecció.

Aquests es dutxaran al mòdul, de forma que encara poden apurar un poc més el temps que resta fins la una.

Àlex es creua amb els d'aikido, els quals comencen a sortir del vestuari en direcció al mòdul. En això, intercepta al xic que s'ha aturat a la carrera i li comenta que ha d'esforçar-se més, que ha de correr i entrenar al pati. "Es que allí no hi ha peses ni hi ha res", rebut el pres. "Dóna igual", respon Àlex, afegint que pot fer escales i correr a la pista. "Si no et poses en forma no podràs continuar al dojo", conclou. La resta de companys abandona l'estància i observen al passar la conversa. Àlex, havent acabat de parlar, s'endinsa al botiquí on agafa la tovalla, el sabó i la clau del vestuari de les dones. Allà es tanca amb clau i es dutxa ràpidament, no sense deixar d'adonar-se'n de la manta que roman arrugada a un cantó del terra. Sap perfectament que la usen per practicar sexe. "Que els aprofite", pensa en silenci mentre s'eixuga. Al botiquí l'esperen Andrés, que ja ha acabat l'entrenament d'aikido, Carlos, Juan i Manolo. Asensio, després de l'incident del porro, opta per anar-se'n al mòdul. Abans que Àlex torne de la dutxa, els destins conversen animadament, però per una broma de Manolo, Andrés s'assabenta que Carlos ha estat al vestuari de les dones amb Verònica.

Andrés.- Altra vegada!! –expressa el cap dels destins, encrespant-se per moments- , el dia que baixi el funcionari ens va a fotre a tots.

Carlos.- Ja estàs renegant, Andrés, a tu el que et passa és que estàs zelós

Andrés.- Mira, quan jo vull follar m'ho monte millor i no empastre a la resta de gent que no té res a veure. Si tu vols fer-ho ves-te'n a l'àrea, a la cel·la o demana una comunicació.

Carlos.- Tu no ho fas perquè no pots, si pogueres ho faries damunt del tatami, si fera falta.

L'últim comentari de Carlos no senta gens bé a Andrés, qui canvia totalment de to i d'actitud. Les baralles entre presos no solen passar de les

paraules, però Andrés n'és de poques i sol demostrar qui manà allà, sense contemplacions.

Andrés.- ¡¡Tingues cura amb el que dius, ho te tragaràs els teus comentaris!! – manifesta, mentre acosta la seua cara a la de Carlos. Aquest, tractant de rebaixar la tensió, esquiva la mirada d'Andrés i dona unes passes cap a darrere. Però aquest està llançat:

Andrés.- ¡¡T'estàs passant últimament, fas el que et ve en gana i això no ho vaig a tolerar. Jo sóc el responsable del poliesportiu. Aquest mai havia funcionat tant bé com ara i ni tu ni ningú m'ha d'explicar a mi com és la presó.

En una espècie de ball ritual els dos presos passen per l'habitació, alternant-se en la feina de guaitar per la porta, no siga que entre Àlex i els senta. Tots dos es cuidaran molt que l'educador puga assabentar-se d'alguna cosa. Alterat, Andrés deixa el botiquí i s'encamina pel corredor cap a la pista poliesportiva, necessita aire. Mentre, Juan, Manolo i Carlos acaben de recollir les seues coses. Aquest últim recrimina a Manolo que esmentara la seua trobada amb Verònica. Manolo no creu que haja fet res mal, argumentant que abans d'ahir va sentir a Andrés tractant de lligar amb una presa. Juan entra a la conversa i afegix que, tant lluny com aquell mateix matí, Andrés li ha contat que volia lligar-se a Carla. Continua dient que Andrés està presonitzat i que cada dia s'assembla més a un funcionari. Afegix que tants anys tancat han acabat per afectar-li, i que està més a prop dels funcionaris que dels presos i preses. Carlos assentix i diu que allí no els paguen i que tots i totes són iguals, presos i preses. En aquestes estan quan Àlex fa aparició i, amb la seua presència, provoca que s'acabe la conversa. Ha sentit alguna cosa pel passadís però fa oïdes sordes, acostumat com està a les queixes dels interns i internes. Abans d'anar-se'n i mentre es vist, demana als destins que busquen gent per al bàsquet, ja que arribaran els monitors del carrer i vol posar altra vegada l'activitat en marxa. “Què no vinguen a pintar-la, eh? Busqueu-me gent bona i esportista. Feu una llista i que alguna del 8 pose dos o tres xiques”.

Tots quatre ixen junts del poliesportiu, no sense abans haver d'esperar una mica a la porta de dalt, doncs a la garita del recinte no està el funcionari. Tracten de fer-se veure a través dels vidres de la porta, per tal que el funcionari de la peixera els aviste i els obliga. Amb poc d'èxit i moltes ganes d'eixir, acaben demanant l'ajuda d'un pres que passa per la redona. Aquest, veient-los els assenyala tot indicant-li-ho al treballador de la peixera. Quan surten arriba el funcionari de la garita del poliesportiu. "Estava al servei. Ja no queda ningú?" Cap dels quatre respon i Carlos, monitor de guàrdia aquesta setmana, li entrega el manoll de claus de les estàncies del poliesportiu. D'aquesta manera, els tres presos se'n van directes al seu mòdul, el tres, i Àlex enfila cap al seu despatx.

Àlex està content amb alguns avanços aconseguits en matèria esportiva. Tot i estar una mica molest per l'aposta fallida amb els del 2, sap que està començant a tenir alguns resultats. Roman cansat a la cadira del seu despatx, mirant-se el mòbil i pensant per on començar amb les feines que encara ha de fer, abans d'anar-se'n a dinar. Però la ment el porta a pensaments abstractes, reprenent el fil anterior. La decisió d'atorgar-li un despatx propi, continua valorant, és un exemple. "El dia que hi haja un amotinament em pillarà dintre", bromeja amb ell mateix. Però reconeix que està millor. Abans compartia un despatx amb alguns treballadors més, habitacle contigu al de la resta d'educadors i educadores de la secció de compliment. Però la relació amb ells i elles no sempre era fluida, degut a certes disputes envers l'actitud d'Àlex. Resulta que la dedicació d'Àlex com a educador d'esports era criticada per alguns companys i companyes, els quals argumentaven que aquesta tasca no era pròpia d'un educador, i si la d'atendre un mòdul. La reclamació d'ell d'obtenir dedicació plena al poliesportiu no era acceptada, doncs això suposava més feina per a la resta del planter, per altra banda limitat en nombre. De sobte, el telèfon del despatx el retrotrau a la realitat en la que es troba. És l'educadora del mòdul 4, la qual s'ha assabentat que els presos i preses del seu departament no aniran de públic a l'exhibició. Aquesta li demana explicacions, ja que creu convenient que vagen al poliesportiu el dissabte en qüestió. Àlex l'ha rebut argumentant que les

xiques del mòdul aniran, ja que la majoria estan al grup d'aeròbic, però que els xics havia pensat que no acudiren, degut a que alguns tenen incompatibilitats amb presos del 5 i del 6. "Parla amb seguretat, jo no faig les incompatibilitats". L'educadora es queda satisfeta amb l'explicació i, després d'un breu comiat, penja el telèfon.

Són quasi les dos i Àlex té fam. Despenja el telèfon i telefona a Tino. Aquest ja té els números d'identificació que li faltaven i li dicta la llista completa. Després, Àlex comenta el succés amb l'alumne de full, aquell que ha decidit no competir per eixir en llibertat sense lesions. Tino ho lamenta, doncs li havia buscat un bon contrincant, explica. Tot i això, Àlex li demana que mantinga la llista, que ell parlarà amb l'educador i amb el pres per tractar que competisca. A més, argumenta, no poden anar canviant les llistes cada dia. "Això ha d'anar a Madrid i tornar, no és tan fàcil". Abans de concloure la conversa, Tino se'n recorda i li dóna una alegria a l'educador. Li explica que fa una estona un ex-pres, que havia après full-contact a la presó i que va eixir un mes abans en llibertat, ha anat a apuntar-se al seu gimnàs. "L'he vist bé, ha guanyat quilos i està fort. Espere que no estiga ciclant-se", apunta Tino. Àlex somriu, doncs li alegra sentir això. Per ell és molt satisfactori saber que un pres continua fent exercici al carrer, i més si són arts marcials. "I la junta no volia treure'l, deien que tornaria a caure en la droga". "Jo crec que no s'està drogant, almenys quan ha vingut a apuntar-se. Ja veurem el que aguanta entrenant", diu Tino. "Podries dur-lo a l'exhibició, a que veja als seus companys", bromeja Àlex. "No, que és capaç de quedar-se. A la millor no el deixen eixir", continua la broma el voluntari. Només penjar, l'educador torna a despenjar el telèfon i marca el número de l'encarregat de l'ordinador. Aquest li diu que encara no estan fetes les ordres de l'exhibició i que, pot ser, no estiguen fins dos dies després. Resulta que el director li ha encarregat una altra feina i és prioritària. Àlex li explica que deixi estar les ordres de l'exhibició, que poden esperar, però que li va a dictar uns noms i uns números perquè puguen entrar a la presó les persones de fora que van a combatir a l'exhibició.

Company.- Però, perquè són? Per a permisos d'un dia? Ja saps que a Madrid últimament estan ficant-se durs en aquest tema i les ordres tarden deu dies.

Àlex.- Per això mateix necessite que estiguen prompte i enviar-les quan abans millor. Oblidat de les ordres internes i fes-me aquesta feina, per favor.

Company.- Sí ho sé no torne de les vacances. Estic per demanar-me una excedència perpètua. Saps quants papers tinc damunt de la taula? La muntanya d'este matí és ara el doble d'alta.

Àlex.- Ja ho sé, però si les ordres no estan a temps no podré fer l'exhibició i tota la feina no haurà valgut per a res.

Company.- Tractaré de fer-ho després, i si no ho faré demà a primera hora. Passa't per ací demà al matí.

Àlex.- Gràcies.

Dos i mitja de la vesprada. Els presos i preses estan dinant, els corredors estan solitaris. El silenci és quasi total, sobretot a la zona baixa on es troba Àlex. Aquest, amb un calendari a la mà mira els dies que falten per a les vacances d'estiu. Encara té dos dies que es pot demanar, de l'última acampada que va fer amb el taller d'aire lliure. Mira les festes del curs següent i troba un pont de tres dies on acoblarien perfectament les altres dos jornades. Amb sort, empalmarà dos caps de setmana i podrà escapar-se a la muntanya, a esquiar, pot ser. Mira el rellotge i valora que ja és hora d'anar-se'n. Abans però, recull algunes coses, entre elles un llibre de full-contact que vol repassar per recordar coses. En menys d'un mes s'examina de cinturó negre i no vol deixar passar l'oportunitat. Ha de donar exemple. A més, d'ací al títol d'entrenador hi ha un pas i està determinat a aconseguir aquesta titulació. Al dojo li vindria molt bé que ell estiguera qualificat per ensenyar als altres.

Al sortir de l'infermeria i accedir a la redona de la peixera, Àlex alcança a Pau, el mestre que organitza l'esport escolar. L'educador li comenta que vol fer una llista de gent per reiniciar el bàsquet, amb els monitors que vinguen del

carrer. Pau se n'alegra, aficionat com és al bàsquet. “A veure si a mi m'alliberen un poc d'hores de classe i puc tornar a dedicar-me a l'activitat física”, expressa el mestre. Mentre recorren el passadís establiren una conversa:

Àlex.- Està mal, no?

Pau.- De moment, sí. Diuen que van a entrar nous mestres, però no arriben mai. El director de la unitat docent m'ha dit que està interessat per l'esport, que li va agradar molt allò del camí de santiago, però que hui per hui no en som prou.

Àlex.- A mi em passa el mateix.

Pau.- Escolta, de totes formes, crec que amb un poquet de sort el curs vinent podré anar al poliesportiu més hores, i els i les mestres estem parlant de posar en marxa una activitat de jocs, malabars i alguna cosa així. Ens podràs posar més temps a l'horari, no?

Àlex.- Ho veig difícil. Mira, segurament en dos mesos començarà un altre curs de monitors i si vull impulsar el bàsquet ja no queden més hores. Es podria usar el frontó, que està nou i per estrenar.

Pau.- I per què no s'usa?

Àlex.- Perquè faria falta un altre funcionari per vigilar-hi. Amb una pista ens hem d'apanyar, i això és difícil.

Són les tres menys deu i tots dos arriben a la porta principal de compliment. Àlex es passa per les oficines a fitxar. Troba poca gent, doncs la major part està dinant des de les dos per incorporar-se després, altra vegada. Ja mudat, ningú diria que ha estat suant. A les escales es creua amb el director, el qual es dirigix a l'oficina de seguretat. “Hola i Adéu” i cadascú continua el seu camí. El d'Àlex el porta a l'eixida. Després de deixar la secció de compliment al darrere, observa un gran autobús de la guàrdia civil amb més presos i/o preses. “Demà tindrè interns nous”, conclou.

5.2.2.- Un relat sobre esportistes: Andrés.

Andrés.- Altra vegada!! –expressa el cap dels destins, encrespant-se per moments- , el dia que baixi el funcionari ens va a fotre a tots.

Carlos.- Ja estàs renegant, Andrés, a tu el que et passa és que estàs zelós

Andrés.- Mira, quan jo vull follar m'ho monte millor i no empastre a la resta de gent que no té res a veure. Si tu vols fer-ho ves-te'n a l'àrea, a la cel·la o demana una comunicació.

Carlos.- Tu no ho fas perquè no pots, si pogueres ho faries damunt del tatami, si fera falta.

L'últim comentari de Carlos no senta gens bé a Andrés, qui canvia totalment de to i d'actitud. Les baralles entre presos no solen passar de les paraules, però Andrés n'és de poques i sol demostrar qui manà allà, sense contemplacions.

Andrés.- ¡¡Tingues cura amb el que dius, ho te tragaràs els teus comentaris!! – manifesta, mentre acosta la seua cara a la de Carlos. Aquest, tractant de rebaixar la tensió, esquiva la mirada d'Andrés i dóna unes passes cap a darrere. Però aquest està llançat:

Andrés.- ¡¡T'estàs passant últimament, fas el que et ve en gana i això no ho vaig a tolerar. Jo sóc el responsable del poliesportiu. Aquest mai havia funcionat tant bé com ara i ni tu ni ningú m'ha d'explicar a mi com és la presó.

En una espècie de ball ritual els dos presos passegen per l'habitació, alternant-se en la feina de guaitar per la porta, no siga que entre Àlex i els senta. Tots dos es cuidaran molt que l'educador pugui assabentar-se d'alguna cosa. Alterat, Andrés deixa el botiquí i s'encamina pel corredor cap a la pista poliesportiva, necessita aire.

Andrés porta ja quatre anys de responsable del poliesportiu. Sap perfectament que l'última paraula, la té sempre Àlex, però ell es sent amb autoritat. No de bades ell és l'encarregat de coordinar als altres destins i, en absència de l'educador, ell mana. Aquesta responsabilitat el porta, en ocasions com aquesta, a enfrontar-se amb els seus companys. Però Andrés ha assumit aquesta responsabilitat i la complirà fins les últimes conseqüències. Mentre camina prest pel corredor elevat, sap ben bé que els companys que s'han quedat al botiquí estaran parlant d'ell. Diran que està presonitzat i que actua de funcionari, quan tan sols és un pres. El dia que li unflen els nassos no sap si respondrà, sinó fóra perquè li queden dos anys de condemna... El funcionari de la garita li obri la porta quasi sense mirar-lo, són tants anys...

El passeig fins el mòdul el relaxa, i agraiïx la frescor que sent. Al poliesportiu, sobretot a les hores de més sol, la calor és insuportable. Andrés es dirigix al seu mòdul, el número tres, aquell que ocupen els presos que, com ell, tenen alguna destinació a la presó. És un mòdul tranquil, poc conflictiu, on cadascú té alguna cosa a conservar, pel qual eviten els problemes, les baralles. Classificats en segon grau penitenciari, la seua bona conducta i la tasca que desenvolupen els col·loca a un pas d'eixir al carrer. I això a la presó val molt. Que li ho pregunten a ell, que porta tants anys a dintre, cansat com està de no poder xafar l'exterior. Cada vegada que pensa que pot perdre tots aquests beneficis, per culpa que altres usen el poliesportiu per al que els vinga en gana, senzillament, s'enutja. I part de la culpa li l'atribuïx a Àlex, doncs és l'educador qui hauria de posar ordre i no deixar que foren els presos els que prengueren aquestes decisions. Ja tenen ells prou feina per controlar als que van a fer exercici, perquè la droga no s'extenga pel poliesportiu. Igual que quan el sensei fuma on li ve en gana. Igual.

L'aigua fresca de la dutxa del pati el reconforta. No ha hagut de fer cua, doncs a aquestes hores no són molts els companys que fan ús de les dutxes. La majoria acomplix justament les tres rentades setmanals obligatòries i d'altres, sense massa preocupacions, ni això. Mentre s'eixuga, escolta com han arribat els

seus companys de destinació. No es creuen paraula, i Andrés se'n puja a la cel·la, a deixar la bossa d'entrenament. Sap que per la vesprada els tornarà a veure, que entrenaran junts, però ara no té ganes de creuar-se'ls. A més, es fa l'hora de dinar i desitja acabar prompte i anar-se'n al llit una estona. Per això, agafa prest la safata de dinar i s'asseu on sempre, sense esperar als seus companys. Menja en silenci, cara a cara amb Asensio qui, per l'incident del 'porro', tampoc té massa ganes de xerrar. El de neteja li preguntaria a Andrés per les conseqüències del succés, però sap que el monitor en cap no és la persona més adient per parlar d'aquestos temes. I això que aquell també fuma haixix, però mai al poliesportiu. De sobte, la veu del seu company el sorprén:

Andrés.- Estàs preocupat? Tranquil, home, si Àlex no t'ha expulsat ja no ho farà. El que has de fer és procurar que no torne a passar.

Asensio.- Pensava que em tirava, quan li ha dit al de 5 que no tornara, creia que a mi em diria el mateix. Si me tira del poli i no puc entrenar em muir.

Andrés.- Vaja merda de paella, se'm queda pegat l'arròs a la gola. No vols les croquetes?

Asensio.- Crec que és l'únic que vaig a dinar, però si vols la poma agafa-la. Te la canvie per una cigarreta.

Andrés.- No tinc. Vols tres xicles?

Asensio.- Val.

Andrés es menja la seua poma i la d'Asensio, i ja n'he porta tres, mentre els altres destins del poli just s'asseuen. Estan Juan, Manolo i Carlos. Falta un altre pres de neteja, Rubio, qui gaudix d'un permís de tres dies. Els nouvinguts discutixen sobre una llista de bàsquet que els ha encomanat Àlex. Andrés roman en silenci, escoltant, i li vénen al cap dues persones que voldria apuntar. Sobretot a ún, qui és cosí d'un dels fontaners al qui vol demanar que li done una ullada al wàter de la seua cel·la, que no traga bé. Favor per favor es paga, reconeix implícitament Andrés, i més a la presó. Està a punt d'alçar-se de taula, no ha

dormit bé aquesta nit i li va entrant la son, però no pot reprimir-se participar a la conversa.

Andrés.- A qui voleu apuntar, a Mentor? Per què, perquè la lie altra vegada. Ja va dir Àlex que no el volia al poli en una temporada. I damunt l'aneu a posar amb un monitor nou, que no coneix la presó.

Juan.- Mentor és un bon xaval, i està al mòdul sense fer res. L'altra vegada va ser perquè el monitor no s'enterava de res, i 'passava' de tot.

Andrés.- Bé, feu el que vullgueu. De totes maneres, jo tinc a dos per apuntar.

Andrés enfila les escales, després d'haver deixada la safata al seu lloc. Molts són els presos que, com ell, fan el mateix. La resta acaba de dinar encara. Andrés està sol a la cel·la, doncs el seu company, Rubio, està de permís. Ell preferix estar sense ningú, però ja que havia de buscar un company, degut a la falta d'espai al mòdul, millor que fóra una persona com Rubio. A Andrés li agrada el company que té, callat i prudent. No recorda haver-se enemistat amb ell en cap ocasió. A més, pot ser porte bon haixix quan torne. I xicles, li encanten els xicles. Una de les coses que més li agraden a Andrés del fet de romandre sol a la cel·la, és la intimitat. Poder sentar-se tranquilament al lavabo, agafar una revista. Masturbar-se pacientment, sense haver d'amagar-se ni fer-ho al llit, en complet silenci. Després de tot això, Andrés cau rendit. Li pesen les cames. "Este Àlex un dia ens matarà", pensa. Però, tot i estar cansat físicament, no s'adorm. Està activat mentalment, despert es desespera per no poder adormir-se. Últimament no descansa com li agradaria, i els successos del matí no ajuden gaire. Pot ser la proximitat de la llibertat total estiga passant-li factura. Això i la denegació fins ara dels permisos. La junta diu que no té confiança en ell, després dels anys que porta treballant a la presó. "Si la junta no confia en mi, qui ho ha de fer?", conclou. Abans d'adormir-se definitivament, Andrés reconeix que és una injustícia el que fan amb ell i que, pot ser, hauria de deixar la destinació al poliesportiu, perquè comprovaren si amb altra persona tot funcionaria igual. Està

cansat, els dies se li fan llargs i durs, especialment els matins. I una migdiada no fa mal a ningú.

Són les set del matí i encara falta mitja hora perquè els despertem, però Andrés ja s'ha desvetllat. Just ara que, amb la frescor del matí, és quan millor es descansa. Últimament, no hi ha dia que dorma cinc hores seguides. Anit no tenia son i es va quedar mirant fins a tard un d'aquests programes sensacionalistes de la tele. Veure el mateix que moltes persones del carrer l'evadix de la presó. El recompte el desperta a les vuit, doncs s'havia quedat adormit de nou mentre tenia estos pensaments. D'un bot s'alça i s'endressa ràpidament, no siga que es quede sense magdalenes. Aquesta setmana pot anar més relaxat, doncs és Carlos qui està de guàrdia. És aquell el qui ha d'obrir a les nou en punt i deixar-ho tot llest perquè el funcionari cride als de culturisme. Tot i això, Andrés no tarda mai en acudir al poliesportiu. Té la sensació que sense ell les coses no funcionen igual. A més, hui baixen a fer peses els del mòdul 6, i hi ha un parell de presos que els té 'en observació', doncs fan de tot menys muscular-se.

Arriba al hall del mòdul, on està situada la garita dels funcionaris. Les dues portes d'accés romanen obertes, doncs és normal que a aquesta hora els presos isquen en direcció a les seues destinacions. Hi ha que són electricistes, altres fontaners, obrers en general... Sense parar-se a res dirigix els seus passes al corredor, però la veu del funcionari, que el crida, l'atura. Aquest, que ja el coneix i sap de sobra qui és, li comenta que la nit passada hi ha hagut un altercat al mòdul 2 i es rumoreja que un alumne de full-contact està en aïllament. "A veure el que feu, aneu espai", l'anima el funcionari. Andrés coneix de sobra que aquest treballador manté una postura favorable a les arts marcials, però també reconeix que n'és una excepció. Amb aquests pensaments que l'acompanyen, arriba al poliesportiu. La porta està oberta i el funcionari de la garita, de peu i amb la llista

a la mà, controla l'accés dels presos que acudixen a culturisme. Un d'ells al·lega que va fer una instància i que li digueren que l'havien acceptat però, al no estar a la llista, el funcionari no el deixa passar. “Andrés, estes llistes són del mes passat, on estan les noves?”, li diu el de la garita al monitor. “Ja les varem fer però Àlex encara no les ha portades”, respon ell.

Funcionari.- Doncs, si no estàs a la llista no et puc deixar passar. Ho senc. – explica dirigint-se al pres.

Pres.- Però ja estic acceptat!! No és culpa meua si les noves llistes encara no estan ací –al·lega el pres, manifestament indignat.

Funcionari.- Mira, jo no puc fer res. Tranquil·litzat, ves-te'n al modul i si vols fes una queixa.

Pres.- Però tu em pots deixar passar, total, estic acceptat. No vaig a fer res, sols peses.

El funcionari es va alterant i mentre delibera amb aquest pres, els altres volen entrar i se li van amuntonant.

Funcionari.- No t'ho tornaré a repetir, llevat de la porta.

En aquest moment, Andrés intervé i s'emporta al pres uns metres més enllà. Li fa veure que no continue, que es va a guanyar un part disciplinari. El tranquil·litza assegurant-li que està a les noves llistes, però que el de l'ordinador estava de vacances i no les ha fetes encara. “Ja te cridaran quan estiguen fetes, no cal que vingues a veure si ‘cola’, no siga que et sancionen”, acaba Andrés. El pres se'n va cara al mòdul maleint tot allò que troba. Andrés, per la seua banda, se n'entra al poliesportiu. Allà troba als seus companys. Els de neteja, Manolo i Asensio, estan netejant les grades. Carlos roman a l'oficina, passant llista dels presos que acudixen a culturisme. Juan es troba al gimnàs, parlant amb una parella de presos que fan peses. Andrés el crida. “Juan, heu d'anar al mòdul 4 a dur-los el baló de futbet, ja els toca. Vas tú?” Juan accepta i així, de pas, si té sort

amb els funcionaris de torn i el deixen passar, podrà xerrar una mica amb Irene, la seua companya.

El matí, almenys la primera hora, transcorre amb certa tranquil·litat. Carlos està de guàrdia, i amb aquesta excusa roman tota l'estona de culturisme a l'oficina. Alguns presos lesionats o sense ganes s'asseuen amb ell i xarren. Andrés, de quan en quan, entra a l'habitacle i participa a la conversa. Com la lliga de futbol ja s'ha acabat, els comentaris versen sobre el programa sensacionalista que, la major part de presos i preses, ha vist. També parlen de droga i hi ha un, amb gràcia com a orador, que relata mil i una malifetes de quan estava en llibertat. Tots reconeixen diverses mentides i exageracions, però el deixen fer. En un moment donat, Andrés els conta l'incident amb el del 2. Un altre pres diu haver-ho sentit, junt a que els implicats estan ja camí d'altra presó. Andrés respon exposant que tan sols aquest ha estat traslladat a aïllament, i que als altres no els han fet res. Diversos rumors apareixen d'immediat, cadascú fent valer la seua versió per sobre les altres. Sense adonar-se'n, hi ha morts i tot. En diversos moments d'aquesta franja del matí, algun pres que necessita algun artilugi especial s'endinsa a l'oficina i la demana al destí de guàrdia. Carlos l'entrega i el nouvingut, generalment, participa un poc a la conversa. Així transcorre el temps al poliesportiu.

Andrés va i torna i, de quan en quan, es queda un temps al gimnàs. Xerra amb antics companys de mòdul o, inclús, de quan estava a preventius. Es contenen mútuament les injustícies que creuen s'estan cometent amb ells: que si no els donen permisos quan s'ho mereixen, que si l'educador no els fa cas, que si no els diu la veritat, dient que els dóna suport i criticant-los després a la junta, que si el metge ni els mira i els dóna sempre les mateixes pastilles... Andrés gaudix de la conversa amb antics amics, amb veterans com ell. Quan parla amb presos més nous, que tan sols porten dos o tres anys a la presó, no suporta que vulguen donar-li lliçons, que es creguen víctimes d'un sistema que ja no s'assembla en res al d'abans. Moltes vegades, Andrés ha arribat a la conclusió que la major part de presos i preses d'ara no hagueren sobreviscut ni dues setmanes a les presons

d'abans, quan hi havia més violència, violacions, bàndols. "Això sí que era la presó", sol explicar-los als novençans. El seu discurs continua pel respecte que hi havia abans entre presos, la solidaritat i no les trampes i la individualitat d'ara. Es queixa que ara hi ha amics entre els i les funcionàries, fet pel qual abans estaves sentenciat. Quan se'n adona, està alligonant a dos joves presos que, bocabadats l'escolten. Han deixat les peses i romanen encuriosits. Andrés aprofita i adorna el relat culpabilitzant a la droga, la separació en mòduls, els permisos i el règim FIES, com les causes de la falta de reivindicacions.

Aquests discursos, tot i que l'alliberen i el reconforten, li fan sentir-se vell. A més, es fa tard i ha d'esmorzar abans d'entrenar. Hui es troba recuperat del dolor de cama que tenia i decidix reintegrar-se a l'aikido. Mentre devora una llauna de tonyina i una poma arriba Juan, qui torna del mòdul 4.

Juan.- Diuen que el del 2 està en aïllament. M'he trobat a Carla al 4 i m'ha dit que Àlex aquest matí venia d'aïllament. Diu que no portava bona cara, que estava de mal humor.

Àndrés.- Normal, és que l'han fallat.

Juan.- M'ha dit també que l'ha acusada que s'estava drogant. La pobra plorava sense parar. Allí estava Irene consolant-la.

Àndrés.- L'apuntaré a voleibol i la consolaré jo.

Els dos monitors es miren i somriuen, còmplices com són en la tàctica de lligar des de la seua posició al poliesportiu. El botiquí sol ser l'indret on els destins monitors esmorzen, tot omplint la taula de llaunes de tonyina, el producte per excel·lència dels esmorzars, el qual compren a l'economat. Poc després arriba el sensei, qui ve del mòdul de parlar amb l'educador. Hui, a més, té cita amb l'advocat, pel que li demanarà a Àlex que es faci ell càrrec de l'entrenament. Al poc de temps entra Carlos, després d'haver-se assegurat que tots els de culturisme enfilaven el camí de l'eixida.

Andrés.- Ja has enviat a tots els de culturisme al mòdul? Són les deu i mitja.

Carlos.- Sí, sí, no te preocupes.

Andrés.- T'ho dic perquè el funcionari de hui està calentet. Ha tingut ja una amb el Tete. Jo pensava que li posava un part. Ja saps que este és dels que baixa ací de seguida i sense avisar.

Tots quatre segueixen raonant al botiquí, amb la tranquil·litat que atorga el poliesportiu, momentàneament buit. Els destins esmorzen i el sensei es remira uns recursos que ha escrit, per tal densenyar-li'ls a l'advocat. En això, entra Manolo, qui ja ha acabat de netejar les grades. "Me'n vaig a esmorzar al mòdul", es despedix. Abans que se'n vaja, Andrés li pregunta per Asensio. "Està a l'habitació de neteja, amb un del 5, crec que esmorzant", respon mentre ix per la porta. Andrés es dirigix a Carlos i li demana que vaja a dir-li al del 5 que és l'hora i se n'ha d'anar al mòdul. "Ja s'apanyarà, total el funcionari està allí mateix. Jo ara estic esmorzant", comenta.

Andrés té ganes d'anar ell mateix, però és Carlos qui està de guàrdia. A més, té raó, és l'hora d'esmorzar. No passa molt de temps fins que torna a eixir el tema de la baralla de la nit anterior al mòdul 2. Estant el sensei present, l'assumpte es revestix de més importància.

Andrés.- T'has enterat de la baralla del 2, no?

Sensei.- Sí, m'ho ha dit el funcionari del mòdul. És el que estaven esperant.

Carlos.- Abans han contat que havien hagut morts i tot.

Sensei.- Si està implicat el del full, amb un bon colp ho haurà solucionat tot. Però que haja reaccionat així és perquè l'hauran provocat.

Andrés.- Jo no ficaria la mà en el foc per ell, si està al 2 és per alguna cosa.

En aquell mateix instant Àlex, l'educador d'esports, entra al botiquí seguit del senpai i, sense més salutacions, s'enganxa a la conversa.

Àlex.- He parlat amb ell i diu que sols estava separant.

Andrés, somriu, i diu:

Andrés.- Jo no m'ho crec, és un 'bullero' i segur que estava pel mig. Ara és normal que diga que estava allà, mirant, quan sap que l'ha 'cagada'.

Sensei.- Jo em crec que no fóra ell el que va començar la baralla, però si el varen incitar és lògic que responguera.

Àlex.- Sembla ser que no hi hagué més que algunes espentes i insults i que el funcionari, a l'informe, no ha posat res que pugja perjudicar al dojo.

Sensei.- I amb ell què fem?, perquè a més tenim l'exhibició d'ací a dues setmanes.

Àlex.- Als dos del mòdul 2 els he llevat de full, almenys durant una temporada. Si volen tornar a l'activitat que tracten de canviar de mòdul. Altre tema, sabeu alguna cosa d'un tal Ripollés del 7?

Andrés.- Aquest és el mòdul del senpai. Deu ser nou, no?

Senpai.- Va arribar fa un parell de mesos i fa algunes peses al gimnàs del mòdul. Està fort.

Àlex.- Apunteu-lo per al mes vinent, i doneu de baixa al del 5. No es drogarà?

Senpai.- Crec que no.

Àlex.- Crideu-me per favor al nou de neteja, Asensio es diu?

El senpai es presta voluntari, de pas que controla als alumnes d'aikido que, tot just, acaben de començar a jugar un partit de futbet. Mentre, al botiquí, el sensei li comenta a Àlex que se n'ha d'anar a parlar amb l'advocat, doncs va a presentar una denuncia contra la junta per denegar-li els permisos. Àlex accepta i diu que aprofitarà per practicar coses de l'examen. "Val, sols deixa'm a mi fer la salutació", li respon el pres a l'educador. "Tu vas a entrenar?", pregunta a Andrés. Aquest mou el cap afirmativament. Tot seguit, i com retornant a la realitat, Àlex planteja al sensei el sentit de la seua denúncia. "No caldrà que t'explique a que t'exposes, no?", diu l'educador, a la vegada que reflexiona sobre la tendència de moda d'acudir a la justícia. "Si jo haguera de denunciar tot el que

em fan em gastaria milions en advocats”, participa Andrés. “Mira, he demanat conducció, prompte me n’aniré d’ací i vull que abans es faça justícia”, respon el sensei. La conversa transcorre al mateix temps que el soroll els anuncia que els alumnes d’aikido estan entrant cap al vestuari. Junt amb ells, ho fan el senpai i Asensio. Abans de tot, l’educador demana al primer que ordene que els alumnes d’aikido es posen les proteccions de full. El pres de neteja aprofita la conversa aliena i interroga amb la mirada als seus companys, els quals, acostumats ja, deixen que parle Àlex. L’educador sermoneja al de neteja, argumentant que ha de valorar més el que té, que a la presó és molt. A Andrés, el seu company pres li dóna pena, i se’n penedix de no haver anat a cridar-los l’atenció abans. De totes maneres, reflexiona, Àlex els hauria pillat tard o d’hora. Almenys, els ha vist l’educador i no el funcionari de la garita, pensa. Es sorprén ell mateix, quan se n’adona que no estava prestant massa atenció al discurs que Àlex llençava sobre Asensio. La sortida d’aquest, és aprofitada per Àlex per dirigir-se ara al monitor en cap i al sensei, dos presos de confiança de l’educador. Els recorda que ell no desitja usar els parts disciplinaris, que no va en la seua línia. Andrés, internament, està d’acord amb el que diu, però també reconeix que ells no poden fer molt més.

Una vegada Àlex s’ha desfogat, el sensei es disculpa, doncs se li ha fet l’hora i es dirigeix al gimnàs. El diàleg entre l’educador i Andrés es reprén. Primerament, continuen xerrant sobre l’afer del haixix. El pres opina que és culpa dels de neteja no saber-ho fer, que ho fan massa evident. Àlex està d’acord i diu que, de la mateixa manera que els ha pillat ell, els podria haver pillat un cap de serveis. “Són tontos”, conclou. “Són innocents. No saben res”, postil-la Andrés. Seguidament, l’educador desvia la conversa cap a les llistes de participants. Acaben de fer les del mes en curs, però ja rumia canvis. Andrés està d’acord. “Jo llevaria a tots els que no fan res. Un dia, passa, però dos dies a l’oficina xerrant, fora”, concreta el pres. A Àlex li agrada discutir aquestes coses amb Andrés, sap que és una persona que està sempre observant, atent a la feina i que, dia a dia, es va fent un concepte propi de cada usuari i usuària. Andrés ho sap, coneix que

Àlex valora d'ell que siga tenaç, inclús que es baralle amb els altres destins. El pres, malgrat disgustos, no concep una altra destinació millor a la presó. Fer exercici és vital per ell, com ho és per a la resta de destins al poliesportiu. És cert que, en moltíssimes ocasions, desitjaria entregar-li el carnet a l'educador, però no suportaria dos dies sense entrenar. En aquestes estan, quan Andrés expressa que per al mes vinent ja té pensades unes quantes baixes. A més, aprofita l'ocasió i arremet contra Carlos, a qui acusa de convertir l'oficina en una tertúlia perenne, entretenint i excusant tots aquells que no volen fer res. Andrés sap que acusar a un company davant d'Àlex és greu, però veu perillar la bona marxa de la instal·lació i això no ho permetrà. Àlex sol esquivar aquestes situacions, partidari com és que la solució arribi d'un consens entre els destins. I aquesta actitud és la que més desespera al monitor en cap, la que el porta a no prendre decisions i deixar que siga ell, al cap i a la fi un pres més, qui haja d'aportar una eixida al problema.

La conversa descansa uns instants i els dos responsables es concentren en el que estan fent. Àlex està plantat davant de la taquilla, buscant alguna cosa. Andrés, en aquell moment, guaita per la porta del botiquí en ambdós sentits, vigilant com està sempre. Res a l'esquerra, en direcció a l'accés la pista, el vestuari de les dones i l'aula; a la dreta, el sensei fumant. "Saps què no es pot fumar al corredor, ves-te'n a la pista i fuma allí. Sempre igual", solta el destí, tractant d'alçar la veu perquè Àlex ho pugui sentir. Però els efectes no poden ser més decebedors, el sensei es gira d'esquenes i dóna calades curtes i ràpides a la cigarreta, com si vullgués acabar-se-la prompte, però no la tira. L'educador continua a la seua feina, concentrat en equipar-se per a la classe de full. Aquest és un d'aquells moments en què Andrés li llançaria al cap el carnet de destí a Àlex. Sent malmesa la seua autoritat, i burlada la seua integritat. Ara mateix, no vol saber res de ningú.

Àlex surt de l'estància i se'n va cap al gimnàs, on es queda mirant la salutació inicial des de la porta. Andrés tarda una mica més, doncs no té l'ànim ni per a salutacions ni, molt menys, per a sermons del sensei, aquell que fuma on li

ve en gana. Quan sap certament que el ritual del principi ha finalitzat, ix del botiquí camí del gimnàs. En les deu passes que separen un lloc de l'altre, tan sols es troba amb la porta de l'oficina, mig oberta, deixant entreveure l'estància buida. "On estarà Carlos?", pensa. Sense donar-li més voltes, amb l'ànim agitat però en procés de tornar a la calma, Andrés entra al gimnàs, inclina cap a davant el tronc saludant al fundador i s'afegix a la classe. En dues files encarades, els presos es posen per parelles. A Andrés li ha tocat amb un xic nou, un que, amb sort, porta deu o dotze sessions rebudes. El destí ha de corregir-li cada cop, cada moviment, pel que prompte es cansa. Aprofitant un canvi d'exercici, aprofitant la seua condició de veterà i destí, es canvia de parella. Col·loca a dos novicis junts i ell s'enfronta amb un altre pres dels vells. Sap que Àlex li aprova la jugada.

Durant tres quarts d'hora, que a ell se li fan curts, practica diverses tècniques. Amb la connivència del seu company, ambdós van certament per lliure, sense fer massa cas de la sessió que proposa Àlex. Són veterans, tant com l'educador, i gosen d'autonomia. Tan sols Àlex se'ls acosta alguna vegada per comentar algun detall. Practiquen tècniques de cames i de braços, colpejant ún i l'altre sostenint una protecció. Després s'exerciten amb el sac i, finalment, aprofitant que Àlex se n'ix i els deixa sota les ordres del senpai, se'n pugen una mica al tatami. De totes maneres, el privilegi els dura poc doncs l'educador interrompe la sessió i ordena que tothom es dirigisca a la pista, no sense abans haver deixat les proteccions. "Sense parades al vestuari, eh?", crida Àlex. Andrés sap que ell és, novament, una excepció, pel que, una vegada s'ha després de les proteccions, descansa una estona al botiquí. En el camí observa com Carlos roman ja a l'oficina, però ell no s'atura. Beu aigua, s'eixuga amb la tovalla i es mira a l'espill. S'està fent vell, i n'està fent-se a la presó. Cada vegada que ho pensa li bull la sang. Necessita eixir prompte, ja. Com alliberant-se d'un pensament que el tortura, Andrés deixa la botella mig buida i enfila el corredor cap a la pista poliesportiva. La cama li està responent bé, pel que s'enganxarà al treball físic que els espera. Això sí, a la menor senyal de dolor s'asseurà i farà

estiraments. Quan fa acte de presència a la pista, vint-i-cinc persones donen voltes a un ritme suau. Ell comença a correr i deixa que el grup l'empaite.

El treball físic no és el que més li agrada, però a la seua edat suposa una prova de superació important. A més, cansar-se sol ser garantia de dormir a la presó. Així, no sense cert esforç, aconsegueix acabar l'entrenament, "i no com altres", pensa en referència a un pres que es retira de l'entrenament abans d'hora. Quan toca fer els exercicis d'abdominals, ell acomplix estrictament, i s'enutja a l'hora en què Àlex els deixa per anar a jugar a esquaix i molts dels companys deixen d'esforçar-se. S'enutja amb els presos i amb el senpai, al que considera massa tou. "Més mà dura", reflexiona interiorment. El final de l'entrenament arriba amb la voluntarietat de fer estiraments, i pocs són els que ho acomplixen. La major part dels practicants d'arts marcial xerren i observen el partit de futbol que juga la selecció. Alguns es treuen cigarretes per compartir, oferint-li'n a Andrés. Ell, tot i fumar, no ho fa mai després d'entrenar. Està a gust, suat i cansat, i amb els problemes de la presó fets fora durant l'estona en què ha estat entrenant. La una de la vesprada no està lluny i es fa l'hora de retirar-se. Els alumnes d'aikido comencen a desfilir cap al vestuari, recollir les bosses i enfilejar l'eixida. En aquell moment, Xavi i Àlex han acabat les cinc partides que juguen sempre i surten de la pista d'esquaix. A Andrés no li agrada aquell esport, no en sap.

Sense aturar-se, Àlex se n'entra al corredor, segurament a dutxar-se. Andrés reflexiona i, per moments, tem que algun dels seus companys de destinació estiga al vestuari de les dones, amb companyia. Fa temps que no els veu i això, per ell, no és bona senyal. De totes maneres, no recorda haver vist cap dona al poliesportiu en tot el matí. Quan finalitza els estiraments, és ell el qui es dirigix al botiquí, on ja no està Àlex. Abans d'entrar, però, veu com els altres destins surten del gimnàs, de fer peses, i es dirigixen igualment a la mateixa estància. Vénen Carlos, Manolo, Juan i Asensio. Aquest últim no arriba a entrar al botiquí i, des de la porta, es despedix dels seus companys.

Asensio.- Jo me'n vaig al mòdul.

Juan.- Espera'ns, no?

Asensio.- No, vaig anant.

Manolo.- Deixa'l, Juan, que després del sermó que li ha pegat Àlex no té ganes de res.

Mentre Asensio camina cap a l'eixida del poliesportiu la resta de destins es mira i somriu. En això, la conversa i les bromes continuen.

Manolo.- Ara, que tú Carlos, entre les peses que has fet al gimnàs i les que has fet amb la Verònica tampoc tindràs ganes de molt, eh?

Andrés.- La Verònica? Ha estat hui ací?

Manolo.- Clar, el que passa és que s'han amagat ben amagats.

Andrés.- Altra vegada!! –expressa el cap dels destins, encrespant-se per moments- , el dia que baixe el funcionari ens va a fotre a tots...

Andrés es desperta tot suat, i tot i que ha dormit profundament, reconeix que les cames li pesen enormement. El pitjor és la calor de la vesprada, els llençols estan tots banyats. Mig adormit, els retira i els deixa ben estirats, deixats caure des del llit de dalt. Es renta la cara mentre maleïx l'entrenament del matí, no pot amb les cames. “Ja no tinc edat”, diu per a ell. En això, surt al corredor que separa les dues fileres de cel·les. La major part dels presos del mòdul no han dormit migdiada, i gràcies a que els funcionaris de hui no els han tancat les portes, s'han ajuntat en una estància o altra a xerrar, jugar a la consola o fumar. A ell l'han deixat dormir tranquil·lament. Arribada l'hora, això sí, tots han de baixar al pati del mòdul. Allà, uns prenen el sol, altres miren la tele o juguen a jocs de taula. Pocs són els que fan esport al gimnàs, doncs la calor en aquesos mesos apreta, i més en aquests patis tan tancats on l'aire no corre gens. A poc a

poc, segons passa el temps, el mòdul es va buidant, ja que cadascú comença a acudir a la seua destinació. Andrés ha optat per donar-se un bany de sol, assegut a un dels bancs, amb els ulls ben tancats. Quan es fa l'hora, desfila cap al poliesportiu amb els seus companys de destinació.

Aquesta vesprada baixen al poliesportiu els del mòdul 2, primer, i el 10, de sis a set. "Serà una vesprada tranquil·la", pensa Andrés. Els del 2 són els més conflictitus però, paral·lelament, els menys aficionats a fer exercici. Per això, els destins tindran el gimnàs per ells sols. Amb aquestes reflexions arriben al poliesportiu on, una sufocant calor, els dóna la benvinguda, una vegada el funcionari els ha obert la porta. Carlos obri les portes de baix que havia tancat a la una, i la resta es canvia i es dirigix cap al gimnàs. Mentre, una dotzena de presos del mòdul 2 acudixen al recinte esportiu. Deu desitgen jugar a futbet i Andrés els dóna una pilota. Únicament, una parella els acompanya fent peses. A la pista de fora el partit transcorre entre discussions per jugades polèmiques, descansos individuals i cigarretes compartides. Els destins, aliens al que ocorre fora, treballen els músculs, i sols ho deixaran estar per avisar als del mòdul que l'hora s'ha acabat. Però mentre el rellotge no arriba a les sis, Juan i Carlos, per una banda, i Andrés i els dos de neteja, per l'altra, fan peses. Els quatre que n'havien fet pel matí han canviat la zona muscular a treballar i Andrés, doncs, s'acopla al treball dels de neteja. La parella del 2, que normalment fa peses al mòdul, continua la seua progressió, aprofitant evidentment que ara tenen més màquines. Durant l'entrenament es succeïxen les converses. Indubtablement, estant els del 2, la temàtica de la vesprada és clara:

Manolo.- Què va passar anit? Estàveu?

Pres.- Sí, però no va passar res. Són estos 'boqueras', que es monten unes pel·lícules de por.

Andrés.- Però hi hagué baralla o no?

Pres.- Què va!! Tan sols es ficaren a discutir dos mentre sopàvem. Ún d'ells es va alçar, però l'altre ni això. Aleshores el del full es va alçar també i es posa enmig.

El que s'havia alçat primer li cridà al del full que el deixarà en pau, que amb ell no anava. I en això, entrà el funcionari.

Juan.- És que a Àlex li va contar que estava separant i que el funcionari no va veure res.

Pres.- I així va passar. I mira, a aïllament. Estan emparanoiats, estan acollonats.

Carlos.- Home!! Si cada setmana hi ha un apunyament. Com van a estar?

Pres.- Estan acollonats. Ara quan hi ha molta gent al hall tanquen la porta amb clau. I ens han posat quatre funcionaris per torn.

Carlos.- Quatre funcionaris? Nosaltres hi ha estones en què en tenim tan sols un.

Manolo.- Açò acabarà mal, ja no cabem, els mòduls estan molt plens.

Se'ls han fet les sis i no s'han adonat. Els sorprén el funcionari, qui baixa fins al gimnàs per avisar-los. Ha enviat al mòdul als que estaven jugant a futbol, però li faltaven dos presos. Els del 2 enfilen l'eixida i els destins contiuen el seu entrenament.

Juan.- És valent este funcionari, eh? Els altres no baixen quan estan els del 2.

Asensio.- Fins que un dia li donen un ensurt i se li lleven les ganes.

La calor apreta. Són les hores de la vesprada en què el sostre d'uralita del poliesportiu fa la seua funció no desitjada. El recinte és un forn, i molt més el gimnàs que compta, únicament, amb una finestra al fons. Els cossos suats i enfortits dels destins no descansen. Tots es miren a l'espill. Andrés també es mira, comprova l'evolució dels músculs dels braços. Està fort. Això el tranquil·litza, és un segur a la presó. Abans que algú es clave amb ell valorarà la seua fortalesa física. La seua musculatura i la seua condició d'alumne de full. Això és com una espècie de llei a la presó.

Asensio.- Estic pensant en ciclar-me.

Manolo.- Si, això et falta. Que et facen una analítica i te troben haixix i cicles.

Asensio.- Per què m'han de fer una analítica? Tinc jo cara de ionqui? A més, em ciclaria poc, controlant.

Juan.- Ves amb compte, jo en sé d'ún que va morir i tenia les vísceres com bullides.

Asensio.- Va, però jo no em passaré. Tu saps el que mola anar tot unflat pel pati? I poder tirar més quilos?

Andrés.- Prent-te les proteïnes i ja et ciclaràs al carrer, amb un metge. A més, com vas a entrar les xeringues?

Asensio.- Me les pot aconseguir el Calo, el que està a l'infermeria.

Els destins s'enganxen a la conversa després de la revelació d'Asensio. Els que fan peses no participen però els altres, mentre, fan cercle i opinen. En això, arriben els del mòdul 10, també pocs. En seran una vintena i, com els del 2, preferixen majoritàriament el futbet. Com al seu mòdul el gimnàs habilitat està prou bé, cap d'ells opta per fer exercici amb les màquines de musculació. Això sí, tres volen jugar a esquaix. Carlos els dóna les raquetes i una pilota i se'n torna a la sala de peses.

Carlos.- Andrés, ja no queden més pilotes d'esquaix. –Li diu tot cautelós, com expectant per veure quina serà la seua reacció després de la discussió del matí.

Andrés.- Ja, demà li diré a Àlex que en porte més. –respon el monitor en cap, tot rebaixant la tensió.

Els dos reprenen els exercicis i la conversa continua versant sobre el mateix, en aquest cas, concretament, s'han passat a parlar de la droga. El soroll de les peses i els crits secs dels esforços presos es combinen amb les opinions. Juan, l'encarregat del gimnàs, concretament de l'ordre de les peses i les màquines, ja comença a deixar-ho tot arreplegat. Ell i Carlos ja han acabat i, sense fer estiraments, s'eixuguen amb les tovalles. Arribada l'hora de les set menys quart, Carlos arreplega la pilota de futbet i les raquetes. La pilota

d'esquaix s'ha encalat. Demà, si Àlex no n'he porta, hauran d'usar la que té l'educador guardada. Els presos del mòdul 10 ixen per la porta, i el funcionari els va contant. Els destins acaben de recollir, deixen el gimnàs ordenat i les portes tancades. Apaguen les llums i pugen per l'escala. El poliesportiu roman solitari, únicament destorbat pel soroll dels pardals que han fet niu al sostre. Demà els de neteja hauran de netejar la pista dels excrements caiguts. Però això, serà demà.

5.2.3.- Un relat sobre funcionaris: Raül.

Raül és un dels pocs funcionaris que forma part del grup Vigilància 2, un equip de gent encarregat dels serveis de vigilància a indrets especials. Ells no van a mòduls, com fan la majoria de companys i companyes. Aquestes persones treballen a l'àrea socio-cultural, a la cuina i, com Raül, al poliesportiu. La veritat és que resulta una destinació molt més tranquil·la. Hi ha dies en què Raül, fins i tot, s'avorreix. En ocasions, ha arribat a pensar que el millor seria obrir la porta del poliesportiu des de la peixera, i estalviar-se una persona a la garita. Podria haver un funcionari a les hores concretes en què acaben o comencen activitats, i prou. El problema residix en què des de la peixera no es veu l'interior del poliesportiu. I és que, també acomplix una tasca de vigilància, el funcionari de la garita. No, no, el millor seria romandre com ara. Inclús, destinar una altra persona que es dedicara a la vigilància del frontó, inutilitzat des que l'inauguraren. Mira que construir un frontó i no poder usar-lo per què falta personal, continua rumiant.

Raül va desenvolupant tota una muntanya d'idees, concatenades, alhora que camina cap a la garita del poliesportiu. Ahir ja va estar per allà, i hui també li toca, sempre i quan no falte personal en altre indret. Els de Vigilància 2 actuen una mica de comodí, anant d'ací cap allà, tapant-se buits entre ells. A ell no li importa, el que li sap mal és que s'haja de tancar el poliesportiu perquè falten

funcionaris. Ara, ell tan sols obeïx. I mentre, continua caminant cap al poliesportiu. Són les nou menys deu i els corredors romanen buits. Comencen, això sí, a omplir-se del soroll que prové dels mòduls i d'alguns grups de neteja, els quals aprofiten la soletat per deixar el sòl brillant. Raül ha rebut ja l'ordre d'incorporar-se al seu destí, una vegada comprovat que a d'altres llocs reservats per al grup de V-2 hi ha disponibilitat de funcionari/a. Així, passarà tot el matí a la garita, pensant en els quatre dies de descans una vegada acompanyats els dos dies de treball.

Raül obri la garita del poliesportiu, encén els automàtics de la instal·lació i, mentre s'asseu, observa a l'horari les activitats del matí. Ara, a primera hora, baixaran els de culturisme 2, junt amb alguna parella que vinga a jugar a esquaix. Perquè de rehabilitació no hi ha cap, ara mateix. Sobre això està cavil·lant, quan arriba Carlos, un dels presos destinats al poliesportiu, el qual està aquesta setmana de guàrdia. Després d'una breu salutació, Raül li dóna les claus de les portes de baix i obri la porta d'accés.

Raül.- Cride als de culturisme ja?

Carlos.- Val, perquè mentre arriben em dóna temps d'obrir-ho tot.

Carlos enfila el passadís elevat i, a meitat de camí, es gira de nou:

Carlos.- Ja estan les llistes noves del mes?

Raül.- A mi no m'han donat res. Les heu fetes ja?

Carlos.- Sí, però les ha de dur Àlex.

Tots dos reprenen el que estaven fent. Carlos continua baixant cap al corredor interior de sota les grades i el funcionari, automàticament, crida als mòduls on hi ha alumnes de culturisme 2. Tots dos, a més, pensen per a ells mateix que no pot ser que encara estiguen funcionant amb les llistes del mes anterior. Raül despenja i penja el telèfon cada vegada que comunica amb un

mòdul: “Poliesportiu. Envia’m als de culturisme”, li manifesta al company que roman a l’altra banda de la línia. En algun moment, la línia està ocupada i els d’aquest mòdul tardaran un poc més en arribar. Als mòduls no es deixa eixir als presos si des del poliesportiu no els criden. La posada en marxa d’un munt d’activitats, a la mateixa hora satura els telèfons. Raül fa una senyal al paper per marcar el mòdul que encara no ha cridat, doncs no seria la primera vegada que se n’oblida i els presos es queden sense activitat.

Tan sols ha hagut de cridar a tres mòduls, i la feina acaba prompte. Raül manté a una mà les llistes de culturisme, i un pal d’un metre de llargària a l’altra. El pal li permet prémer el botó d’obertura de la porta sense alçar-se de la cadira. En cas contrari, serien moltes alçades i assegudes al llarg del matí, conclou. Raül es relaxa, sap que serà un dels moments en tot el dia en què romandrà més tranquil. Però el pensament treballa a destall. La tasca de funcionari té això, que possibilita pensar i pensar. A Raül, un dels exercicis que més li agrada és posar-se a la pell d’un pres. Moltes vegades ha arribat a la conclusió que el funcionari i el pres no es diferencien en tantes coses: romanen llargues hores entre els murs de la presó, es mantenen amb poca activitat moltes estones... Ells cobren, està clar. I poden eixir d’allà quan acaben la jornada, però per a tornar a l’endemà. Hi ha casos en què pres/a i funcionari/a han arribat a establir una sincera amistat. Però, la major part dels casos, la relació és freda, de profunda desconfiança. Raül no acostuma a sancionar cap pres o presa, però manté la facultat de fer-ho, el que el distància enormement dels interns i internes.

Són les nou ja passades i comencen a arribar presos dels mòduls. Raül deixa el pal damunt la taula i s’incorpora. Ha de controlar l’accés, doncs es pot colar gent que no estiga apuntada. Els presos, en fila, diuen el nom abans d’entrar i Raül els va marcant al paper. Així, arribada l’hora de tornar al mòdul sabrà quants han d’eixir. Els presos destinats al poliesportiu entren sense aturar-se, doncs Raül ja els coneix. Però els altres han de fer cua. De sobte, tracta d’entrar al poliesportiu un pres que no està inclòs a les llistes. Raül el fa aturar-se, no el pot deixar passar. Si per fer-li el favor, passara alguna cosa, ell tindria part de la

responsabilitat. A sovint, deixa passar presos i preses al poliesportiu una estona, persones que vénen a parlar amb l'educador o, en altres casos, a veure o xerrar amb un amic o amiga. En aquests casos, el funcionari s'arrisca i fa el favor. Però ara, tot ple de presos, no pot deixar-lo passar i donar aquesta imatge. En aquell mateix instant, Raül veu com Andrés, el monitor en cap, arriba al poliesportiu. Tot i saber que les llistes noves encara no estan, Raül tracta d'implicar al pres destinat al poliesportiu:

Raül.- Andrés, estes llistes són del mes passat, on estan les noves?

Andrés.- Ja les varem fer però Àlex encara no les ha portades - respon aquell.

Raül.- Doncs, si no estàs a la llista no et puc deixar passar. Ho senc. —explica dirigint-se al pres.

Pres.- Però ja estic acceptat!! No és culpa meua si les noves llistes encara no estan ací —al·lega el pres, manifestament indignat.

Raül.- Mira, jo no puc fer res. Tranquil·litzat, ves-te'n al mòdul i si vols fes una queixa.

Pres.- Però tu em pots deixar passar, total, estic acceptat. No vaig a fer res, sols peses.

Raül ha decidit no fer aquest favor, no amb la cua que s'està formant, no amb la gent que està present. A la concurrència s'unixen dos caps de servei, els quals es dirigien a un altre indret però, vista la discussió, fan alguna menció d'acostar-se. Raül, que veu als seus superiors, encara es mostra més contundent i alhora comença a alterar-se.

Raül.- No t'ho tornaré a repetir, llevat de la porta.

Raül no vol fer ús del recurs de la sanció, però no tolera aquestes situacions de bon matí, i damunt en presència de caps de servei. Ell és donat a fer favors, a dur-se bé amb els presos i preses. Però d'ací a què li exigisquen de fer-

ne, va un tros. L'estratègia d'implicar a Andrés ha funcionat i és el destí qui se'n fa càrrec de la situació. "Millor", pensa el funcionari, "no m'haguera agradat tenir que sancionar-lo". Passat l'episodi i havent entrat tots els presos de culturisme, Raül es torna a relaxar a la cadira. Llig el periòdic, com cada dia que està de guàrdia i, cada poc, observa pels grans finestrals en direcció a la pista. Ara tot sembla tranquil, doncs els esportistes estan al gimnàs. Sols dos de neteja romanen a les grades, granera en mà. Podria baixar al gimnàs a donar una ullada, com fan alguns companys, però es voria com una provocació per part dels presos. Preferix quedar-se a la cadira de la garita. De la mateixa manera, pocs companys o companyes que treballen als mòduls baixen al pati a passejar entre els presos i preses. Els i les funcionàries de seguretat són pocs i poques, reconeix Raül, i no estan en condicions d'arriscar-se tant. Per això, tant el pati com el gimnàs solen ser un territori reservat als i les internes. No és que ell no puga baixar allà, de fet ho fa en alguna ocasió, però tampoc amb la intenció de romandre. Baixa, dóna un avís i se'n puja.

El temps transcorre lentament, sols són vora les nou i mitja del matí. Raül continua amb la lectura del periòdic. Sona el telèfon de la garita, l'agafa i és un company:

Company.- Què tal Raül, com va el matí? Has posat molts parts?

Raül.- He estat a punt de posar-ne un, però al final res.

Company.- T'han contat el que passa ahir al 2?

Raül.- No en sé res. Què passa?

Company.- Hi havia un funcionari nou, d'estos que han acabat fa no res les pràctiques. Hi hagué una discussió al menjador, però sense arribar a res, i va fer un informe duríssim. S'han endut a un aïllament, i és del full-contact.

Raül.- No em digues. Doncs Àlex estarà que 'trina'. I damunt l'han dut al seu mòdul.

Company.- Crec que al final el cap de serveis hagué de posar ordre, perquè el funcionari volia posar a l'informe de tot. La cosa ha quedat prou suau.

Els dos companys s'acomiaden, al mateix instant en què Raül observa a Àlex creuar la redona de la peixera i dirigir-se al seu despatx. L'ha vist mirar cap al poliesportiu, just abans que una presa el faça parar i reclame la seua atenció. Efectivament, no té cara de festa, reflexiona Raül. Ja quasi a les deu del matí, al funcionari li entren ganes d'anar al servei. Sense tardança, tanca la garita i enfila cap allà. Quan passa per davant de la peixera els fa una indicació als companys/es de dintre, per tal que vigilen la porta del poliesportiu. Així, si algú ha d'entrar o eixir ells i elles estaran atents. No passen més de deu minuts quan Raül desfa el camí. Obri la porta de la garita i es torna a asseure a la butaca. Des d'allà observa com un pres del mòdul 5, alumne de culturisme, xerra amb els de neteja a les grades. És un pres al que ja ha observat diversos dies seguits sense fer massa activitat. No pot assegurar si quan entra cap a dins es posa realment a fer peses, de totes maneres, suat no està. Pot ser estiga lesionat, però no coixeja. Raül no vol especular, ni dubtar d'una persona que, pot ser, tinga una lesió. La feina de seleccionar als i les esportistes correspon a Àlex amb l'ajuda dels destins. Ell es limita a cridar a les persones i a observar que es conserve un ordre mínim. Però li crida l'atenció aquest pres. Per eixir de dubtes, telefona al mòdul 5.

Raül.- Poliesportiu. Escolta, és que tinc ací a un de culturisme del 5 que no fa res, es passa el matí amunt i avall.

Company.- És moreno de pell i porta una gorra al cap?

Raül.- Exacte. Què és bona peça?

Company.- Boníssima, ha estat a punt diverses vegades d'acabar al 2. S'apunta a tot i no fa res. A més, es sospita que trafica.

Raül.- Gràcies.

Amb aquesta informació Raül en té prou. Està totalment justificat que se l'elimine de les activitats. No es pot deixar una persona que trafica amb esta

llibertat pel poliesportiu. En aquell moment, Raül veu a Àlex eixir de la zona d'infermeria. Ell l'espera i pensa explicar-li el cas d'aquest pres i demanar-li que el lleve de les activitats. Però, quan creu que Àlex es dirigix cap allà, el veu doblar cap a l'àrea socio-cultural. Continua l'espera. El funcionari rellegix les pàgines del periòdic mentre mira de reüll l'aparició de l'educador a la redona. Quan açò ocorre, al cap d'uns deu minuts, Raül no dubta en cridar-lo. Àlex es dirigia cap a la porta del corredor per eixir de compliment, però el funcionari es mostra decidit. L'educador s'acosta i Raül vol mostrar-se contundent. La seguretat del poliesportiu està en joc per culpa d'una persona que es dedica a traficar, o es sospita, i ell és l'encarregat d'aquest aspecte. Tot i això, pensa que sempre és millor entrar a poc a poc i amb altre tema. Per aquest motiu, Raül li pregunta per les llistes del mes:

Raül.- Escolta Àlex, tinc les llistes d'activitats, però són del mes passat.

Àlex.- Ja, ja. Les noves estan fetes i passades a oficina.

Raül.- Quan? És que estic tenint problemes amb alguns interns –respon el funcionari forçant la severitat del to de veu.

Àlex.- L'encarregat de l'ordinador està de vacances, no sé si ja haurà tornat, i totes les feines porten retard –replica l'educador adoptant el mateix to que el funcionari.

Raül s'havia posat fort i la resposta de l'educador el deixa sense arguments per remetre contra ell. A més, el to de veu delata que la conversa pot acabar malament. Raül creu tenir raó, doncs no és normal que les llistes de cada mes arriben a meitat del mateix. “Què les faça ell”, pensa per a sí mateix. Tot i la reflexió, Raül canvia de tema:

Raül.- Hi ha un del 5 que vull que el lleves de culturisme. Sempre està per l'habitació de neteja o passejant-se, mai el veig fer res.

Àlex.- Qui és?

Raül.- Es diu...

No se'n recorda dels cognoms. Si haguera d'enrecordar-se de tots els noms dels presos i preses que passen per davant dels seus nassos... Raül no ha afluixat en tenacitat i la resposta d'Àlex el fa veure que aquesta vegada la cosa va millor. Està clar, ell és el responsable de la seguretat i l'educador el respecta.

Àlex.- Val, fes-me un informe.

Raül no pot amagar una cara de sorpresa. Quan pensava que al del mòdul 5 li quedaven minuts com a alumne del poliesportiu, l'educador li demana un informe. Abans que pugui respondre, Àlex s'avança.

Àlex.- Ja saps com funcionen aquestes coses, hi ha que justificar l'expulsió. Tu fes-me un informe perquè jo tinga en què basar-me.

A Raül els pensaments l'aturrullen i no encerta a expressar-ne cap en paraules. L'educador es dóna mitja volta i reprén el camí que portava, direcció a les oficines. Raül es queda amb les ganes de respondre-li. Però s'asseu a la butaca de nou i reflexiona. No entén com li demana un informe. "Un informe, per expulsar a un alumne que no fa res i, pot ser, trafique?". Comença a pensar i no recorda haver fet cap informe, i això que moltes vegades ha indicat a Àlex, o a d'altre educador o educadora, que la millor opció era eliminar d'una activitat a un pres o presa determinada. Bo, ara que pensa, si que va fer un escrit en una ocasió en què va presenciar una baralla, però un cas greu. El que Raül no sap és el matí que porta Àlex, amb la denuncia del pres d'aïllament. I això que encara no coneix que el sensei ha decidit fer-ne una altra. Àlex tracta de curar-se en salut. "Voldrà que jo conste com a responsable de l'expulsió?", conclou el funcionari.

Es van fent les deu i mitja i la primera activitat del matí finalitza. Abans que es faça l'hora, però, torna Juan, un dels destins del poliesportiu. Raül ja té la porta oberta per deixar eixir ràpidament als presos de culturisme. Ell romandrà de peu i els anirà tatxant de la llista. Minuts després, al pres el segueix el sensei, qui li anuncia que l'han d'avisar per anar a parlar amb l'advocat. "Val, jo et cride", exclama el funcionari. Quasi al mateix temps, comencen a aparèixer per la pista els de culturisme i la parella que estava jugant a esquaix. Com els destins els han avisat a temps, la feina de Raül es limita a contar que isquen tots. En això està, però li falta precisament el del 5, qui encara no ha eixit. Coincidint amb el recompte que fa de la llista, arriba Àlex al poliesportiu. Porta les llistes noves i li les entrega, tot resolguent la discussió anterior. Raül pensa en anunciar-li que el del mòdul 5 encara no ha eixit, quan ja ho han fet quasi tots, però desestima el comentari. "No siga que em demane altre informe", pensa irònicament Raül. Però la reflexió la interromp Àlex, quan li demana que elimine de les llistes noves als presos del 2 que participen a les arts marciais.

Raül.- Alguna cosa he sentit –li diu sense que el comentari produisca cap més reacció.

L'educador enfila el corredor elevat cap a dintre i Raül es queda encara de peu esperant als últims de culturisme. De sobte, observa com Àlex rectifica la direcció de les seues passes i s'endinsa a l'habitació de neteja. Mentre va esborrant noms, i la llista es completa, Raül endevina que el del mòdul 5 deu estar parlant amb Àlex, doncs és l'únic que encara no ha eixit direcció al mòdul. Uns minuts després, Àlex es deixa veure i s'encamina a les estàncies de sota les grades. De l'habitació de neteja ixen, immediatament després, Asensio, un destí nou, i el del 5. Comenten alguna cosa i aquest se'n puja cap a dalt. Quan ix per la porta a Raül li entren ganes d'interrogar-lo, però es reprimix. Tampoc sap què ha passat exactament. Quasi creuant-se amb el pres, arriba una presa del 4, Verònica:

Verònica.- Don Raül, deixa'm passar. Està Àlex?

Raül.- Sí, que està, però hui no hi ha cap activitat de dones. Tu què estàs, a l'aeròbic?

Verònica.- Sí, és que és per això que vull entrar. És que volem practicar el ball que farem a l'exhibició i necessitem preguntar-li algunes coses a l'educador.

Raül.- Està bé, però no tardes molt. Parla el que siga i te'n véns cap a dalt.

Verònica.- Gràcies, don Raül.

En aquesta ocasió Raül no veu problema en deixar passar a Verònica. Té una raó justificada i, a més, l'educador està a dintre per controlar. Reflexionant sobre aquesta qüestió està, quan els alumnes d'aikido comencen a arribar a la garita. Quan entren i baixen, el senpai els està esperant a la pista. Raül sent com els ordena posar-se ràpidament a jugar a futbet. Això és el que més entreté a Raül, que juguen a futbet. Moltes vegades fa apostes mentals per veure qui guanya. Encuriòsit, no deixa d'observar la pista. Sense dificultats, es dóna compte de com el senpai se n'ha entrat a dintre, deixant sols als d'aikido jugant. I de com, uns minuts després, torna a eixir prest. En aquell instant, dos alumnes han deixat de jugar i discutixen a crits per una jugada. Ambdós miren continuament a la garita on ell es troba. Sempre ho fan, com esperant la reacció del funcionari. Raül els deixa parlar, tot i que es prepara per eixir en qualsevol moment de la garita. Sap que si els presos comproven que ell els observa no arribaran a les mans.

L'arribada del senpai fa que ell es relaxe. Aquest, molest per la situació, posa fi al partit, sota la queixa dels alumnes. A més, l'ajudant del sensei crida a Asensio. "Alguna cosa ha passat", dedueix Raül del que està veient amb el de neteja. En pocs minuts, la pista queda buida, i l'entreteniment de Raül torna a esdevindre el periòdic. Rellegix per tercera vegada les notícies del dia i reconeix que ara s'avorreix. Quan totes les persones romanen a dintre, poques distraccions li queden. Un temps després, uns tocs a la porta el fan girar el cap. És el sensei, qui vol eixir.

Raül.- Encara no han avisat –li diu mentre acciona el botó d'obertura de la porta.

Sensei.- Ja, però me'n vaig i l'espere al mòdul.

Raül.- Com vulgues. Escolta, què ha passat amb el del 5 i Asensio?

Sensei.- Ah, res. Què Àlex els ha pillat sense fer res.

Raül sospita que això és mentida. Ell creu que hi ha alguna cosa més, però també reconeix que un pres no va a delatar a uns altres. Haurà d'averiguar-ho per altres canals. Mentre el sensei se'n va cap al mòdul, el funcionari comprova que s'ha fet l'hora de cridar als de futbet. Primer avisa al mòdul del monitor, de Xavi, i quan li confirmen què ell acudix de seguida, transmet l'avís a la resta de mòduls on hi ha alumnes de la selecció. Alguns d'ells arriben abans que el monitor, i Raül els deixa entrar. Allà, a la pista, l'esperen. Xavi, i els del seu mòdul, no tarden massa. Tots plegats se n'entren cap a dins. No han passat ni dos minuts i Verònica puja les escales. Mentre li obri la porta i s'alça, Raül es mira el rellotge, com fent-li veure que porta un bon grapat de minuts al poliesportiu.

Raül.- Què, ja ho has aclarit tot amb Àlex?

Verònica.- Sí, és que estava ocupat i he tingut que esperar una estona a que acabara.

Raül.- Ja, perquè portes allí dins quasi una hora. A veure si feu una bona exhibició.

Verònica se'n va i Raül se la mira somriuent. No li importa a ell massa el que haja fet allà dintre. Tot i haver estat ell qui l'ha deixada passar, estant doncs sota la seua responsabilitat, la presència de l'educador al poliesportiu, fa que l'assumpte no li lleve la son. En això, comencen a eixir a la pista els alumnes d'aikido, els de futbet, Xavi, el senpai i Àlex. La pista s'omple de gent, estan tots, excepte els destins. Comencen a correr i Raül se'ls mira distret. Observa com molts deixen de correr quan l'educador o Xavi els donen l'esquena, veu com

no paren de xerrar o, fins i tot, com algun se n'entra d'amagat al vestuari quan els responsables no el veuen. La seua posició és privilegiada, doncs tot ho veu. Se n'alegra que correuen, que es cansen, doncs així donaran menys problemes als mòduls. "Dormiran com angelets", pensa. Després, Raül és testimoni de com els d'aikido continuen l'entrenament físic sota les ordres d'Àlex i de com els de futbol comencen a tocar baló. Hi ha molta gent a la pista i Raül presta atenció i aguditza la vista. Sap, perfectament, que en aquestes situacions és quan més falta fa que vigile. Ha de preveure qualsevol incident. No passarà res, es tranquil·litza, però, per si de cas estarà atent.

Els d'aikido acaben de correr i s'asseuen a la vora de la pista a fer exercicis. Els de futbol comencen el partit. Seguidament, Àlex i Xavi se'n van cara a la pista d'esquaix. A Raül, la situació ja li agrada menys. Que l'educador no estiga a la pista el deixa a ell sols davant més responsabilitat. Creu que deuria romandre al seu lloc, l'educador. Per fer-se més present, Raül s'alça i observa el partit des del corredor elevat, recolzat a la barana. Així, tots comproven com ell els està observant. En això, un pres li demana permís des de la porta per entrar al poliesportiu. Raül accedix i és testimoni de la conversa que manté des d'allí dalt amb Àlex, qui roman a la pista d'esquaix.

Es fa tard, arriba la una de la vesprada i Raül té fam. La majoria d'alumnes d'aikido ja han entrat al vestuari, després de fumar-se uns cigarrets a la pista. Els de futbol apuren els últims minuts del partit, ja sota l'atenta mirada de Xavi, qui ha finalitzat l'esquaix amb Àlex. Aquest es dirigix als vestuaris, creuant-se ja amb els d'aikido, que surten. La pista es va buidant. Raül comprova la llista, tots han eixit excepte tres destins i Àlex. En aquell instant, les necessitats l'obliguen a absentar-se de la garita. Sap que els quatre de dins no tardaran en sortir, però ha d'anar al wàter. Quan torna, passats pocs minuts, des de la peixera ja els han obert la porta.

Raül.- Estava al servei. Ja no queda ningú? —expressa, com llençant una disculpa.

Cap dels destins ni Àlex responen, i Carlos li fa entrega de les claus. Raül pensa que no es per a tant, però tampoc li dóna més importància. Ha finalitzat el torn del poliesportiu i ha d'anar a rellevar als de la porta d'entrada a compliment, coneguda com 'rastell', perquè dinen. Després, se n'anirà a casa.

**CAPÍTOL 6.- ELS SIGNIFICATS DE
L'ACTIVITAT FÍSICA A LA PRESÓ:
COMENTARIS FINALS DE L'INFORME.**

CAPÍTOL 6.- ELS SIGNIFICATS DE L'ACTIVITAT FÍSICA A LA PRESÓ: COMENTARIS FINALS DE L'INFORME.

6.1.- Introducció.

El que ve a continuació és quasi el final de la investigació. No ho és sobre el paper, doncs encara resten apartats. Però, sí que ho és a la realitat cronològica del treball. El que segueix és l'últim que he escrit. Deia a les línies dedicades a l'escriptura que la fase d'elaboració de l'informe final és la més personal. Podria afegir ara que és també la més difícil.

Que aquest capítol tinga un títol semblant al de la investigació obeïx al fet que el que ací conte respon a aquesta intenció, també explicitada a la introducció del treball, d'esbrinar els significats de l'activitat física. Després de molts anàlisis, de fer i desfer, de donar-li setanta voltes, açò és el que queda: set apartats on faig l'exercici màxim d'interpretació, conjugant les dades obteses a la presó amb el que diu la bibliografia existent.

L'apartat que segueix primerament, no és un significat exactament, és una conseqüència. És el resultat de què l'activitat física tinga un o uns determinats significats per a uns i, sobretot, per a altres (tant homens com dones). Però m'ha semblat que contextualitza molt allò de què anem a parlar després, ubica des de diversos àmbits l'activitat física a la presó. Per això ho he contat, perquè ajude.

A continuació, sí que escric estrictament envers els significats de l'activitat física a la presó. N'he triat cinc per una senzilla raó. Les dades a mi me n'han donat cinc, i aquests en concret. Sens dubte, hi ha més, però això és el que jo he recollit i interpretat. Amb les dades que tenia, més no podia omplir o

justificar (per dir-ho d'alguna forma), i menys no seria ajustat a la realitat del que ha estat la meua investigació. Se'm quedarien dades orfes.

Tots cinc significats tenen un munt de coses en comú, o en relació, i potser no es puguen entendre del tot sense tenir-ho present. La popularització de l'esport té molt a veure amb els valors de la masculinitat, el que ajuda al control de la població, per exemple. Seria un frase de mostra, de com el context i la gent que l'habita crea uns significats peculiars que tenen el màxim sentit en aquesta situació (i no en altra), De totes maneres, és un tema ja tractat al capítol de la cultura i els significats. No voldria repetir-me ni, per suposat, avançar-me al que segueix. Únicament, entendre que tot té una explicació en boca dels i les protagonistes i que, depenent de a qui ens referim, els significats seran uns o altres. Com pretenc explicar després, tots els significats no són compartits per tots els grups humans que treballen a una presó, ni molt menys per totes les persones que passen pel poliesportiu. Cada grup atorga uns de propis que, en ocasions, troben coincidència.

6.2- La situació de l'activitat física a la presó.

Com hem vist en altres apartats, tots els documents legals envers la presó fan menció en el mateix sentit; no hi ha cap matisació que introduïska el més mínim dubte. Tant la Llei Orgànica General Penitenciària de l'any 1979 (Article 1), com el Reglament Penitenciari del 1996 (Article 2), actualment en vigor, deixen ben sentat que la finalitat dels establiments penitenciaris passarà per reeducar i reinserir a les persones preses. A més, la norma marc que els en dóna cobertura, la Constitució espanyola de 1978, també en fa referència en aquesta direcció. Inserte a continuació l'article a que em referisc (1983:7):

Article 25.2.- Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social i no podran consistir en treballs forçats.

Però, malgrat aquesta claredat sobre el paper, hem d'aprofundir un poc més en aquesta direcció per esbrinar els detalls de la implicació de l'activitat física en aquest objectiu últim. Respecte al cas que ens ocupa, resulta lògic pensar que la pràctica d'exercici deuria entendre's com a part del tractament penitenciari, a disposició, doncs, dels objectius de la reeducació i reinserció. O no? Per començar, i per aclarir alguns conceptes, direm que el tractament penitenciari "consistix en el conjunt d'activitats directament dirigides a la consecució de la reeducació i reinserció social dels penats" (Art. 59.1, LOGP). Així doncs, forma part l'activitat física del tractament? El que passa al poliesportiu de la presó, roman sota el control i la supervisió de l'àrea de tractament de la presó? En principi, el responsable d'aquestes activitats, Àlex, és clar quan expressa el que diu la norma:

Contempla la actividad deportiva como un derecho de los internos y lo incluye dentro de los elementos del programa de tratamiento de los internos. Es una actividad muy importante dentro del programa de tratamiento precisamente para conseguir esto (E 43).

Preguntada la subdirectora de tractament (la persona en cap de l'àrea de tractament) sobre el paper de l'activitat física en les tasques educatives, va respondre amb la mateixa claredat: "Importante, juega un papel importante. A los internos les gusta mucho, ya conoces tú la demanda que hay" (E 39).

La LOGP dedica catorze articles a definir les línies generals del que s'entén per tractament. En cap d'ells, però, es cita explícitament a les activitats físiques com a part del mateix. Això sí, l'article 60.2 expressa que per a aconseguir la reinserció es podran usar tots els mètodes de tractament.

Lògicament, el manament és el suficientment flexible com per incorporar les activitats físiques. En el seu cas, el RP és més explícit i ja en el Capítol III ('Formació, cultura i esport'), parla de com es programaran activitats de caire esportiu a partir dels plans de les Juntes de Tractament (Art. 118:116 RP). Però, com hem vist a l'apartat envers l'activitat física i la legislació, la confirmació total l'aporta l'article 131 del mateix text legal on s'establixen les passes concretes per desenvolupar activitats físiques (concretament esportives) als centres penitenciaris.

Arribats a aquest punt, cabria preguntar-nos quina és la posició que l'activitat física manté a la presó que he estudiat. En aquest sentit, la màxima responsable del tractament, la subdirectora de tractament, matissava:

En lo que respecta a las Juntas de Tratamiento, a lo mejor por la celeridad con que se dan no se trata la actividad física con el detenimiento que debiera, pero si lo hace en las reuniones de los Equipos Técnicos. Sobre todo, si el monitor encargado tiene que ofrecer algun tipo de información (E 39).

Aquestes declaracions ens anuncien una relació amb molts matisos entre el tractament i l'activitat física. Si Valverde (1991), es queixa que el personal educatiu sol ser escàs i poc preparat i que a la presó la falta de programes és patent, en aquest cas, almenys a nivell d'activitat física, el model es reproduïx fidelment. I això que, com explique a l'apartat vers l'organigrama, la LOGP mana l'obligatorietat de contar amb personal degudament qualificat. Per posar un exemple, Sicilia y De Haro (1995), certifiquen que a l'any 1992 es crearen les places de monitors esportius, mentre que a la presó que ens ocupa la responsabilitat recau en un advocat i educador de mòdul. El mateix Àlex comentava així la seua situació en relació a l'activitat física:

Bueno, en relación a nivel de tener, de disponer de titulaciones o poseer conocimientos técnicos acreditables, la verdad es que no tengo ninguna titulación. O sea, a nivel técnico, como certificados oficiales no tengo ninguna titulación de las que habitualmente se utilizan por ahí. Ahora, sí que me gusta mucho la práctica deportiva, he practicado, desde joven, varios deportes (E 41).

Sembla ser una dinàmica normal que el personal de presó no tinga la titulació adient (Ayuso, 2003), tal i com li ocorre a Àlex, el qual és plenament conscient. Tot i això, ell es creu capacitat per a la tasca que desenvolupa:

Considero que sería muy bueno que yo obtuviese alguna titulación de carácter deportivo para un poco legitimar mi posición actual en el trabajo... aunque en la práctica pues práctico muchos deportes y tengo nociones de entrenamiento (E 42).

Consideració que no coincidix amb el que pensen algunes de les persones contractades i qualificades que, eventualment, compartiren uns mesos amb l'educador d'esports:

...no té ni idea. Me pareix normal que no la tinga quan no s'ha preparat per a això... Però és que tampoc s'ha preocupat... és que li falta preparació per totes bandes. Jo crec que aquest és un lloc per a un llicenciat en Educació Física... El pitjor de tot és que ell es pensa capacitat i preparat o almenys és el que diu. Ell és conscient que no té cap titulació que el capacite per a realitzar cap activitat física i com ell vol seguir en el lloc en què es troba, vol justificar la seua preparació com el professional de l'activitat física i l'esport amb un títol d'entrenador de kárate nivell 1 (E 23).

Dentro de lo que cabe creo que hace lo que puede, no creo que tenga conocimientos o grandes conocimientos sobre el deporte, porque él lleva a cabo lo que es full-contact y preparación física, ¿sabes? Pero creo que, en ese sentido, es un poco cerrado y no mira otro tipo de actividades que se pueden realizar (E 21).

I per què no es dota a la presó del personal qualificat necessari? Ayuso (2003) es fa ressò de la norma i afirma que les activitats esportives hauran de ser dirigides per monitors esportius. En aquest sentit, a una presó de la província de Barcelona els encarregats del poliesportiu tenien titulacions superiors. Així, almenys, ho va manifestar el subdirector de tractament.

Subdirector.- Si lo son. Son licenciados de INEF.

Entrevistador.- Y me has dicho que la selección la hacen desde la dirección general, ¿no?

Subdirector.- Sí, pero de los licenciados.

Entrevistador.- ¿Y por qué se les pide esa titulación?

Subdirector.- Para que estén capacitados para llamar la atención y hacer las cosas bien.

Entrevistador.- Pero, ¿ese requerimiento no lo pone en el Reglamento?

Subdirector.- No. Pero en los contratos de la Generalitat [de Catalunya] sí. Tu no puedes contratar a una persona para maestro que no lo sea.

(E 30)

Mentre, a una altra presó, en aquest cas de la província de Madrid, l'encarregat de l'activitat física era “maestro especializado en Educación Física y licenciado en Historia” (E 31). De la mateixa manera, de les vuit persones que he conegut a la presó, contractades com a animadors esportius o com a responsables del curs de formació de monitors esportius, tres d'elles eren llicenciades en Activitat Física i Esport, mentre la resta era mestre o mestra especialista en Educació Física. Així doncs, per què l'encarregat fixe d'aquesta presó és un advocat i criminòleg? La subdirectora de tractament, com a responsable última de les activitats encaminades a la reinserció, llença la seua sorpresa i una possible explicació:

Eso me gustaría saber a mi. Pero es una cosa que no depende de nosotros. Parece ser que la persona que estuvo aquí hace años, que tenía la plaza, se fue, pero su tipo de baja impide que se convoque de nuevo la plaza. Pero es que nosotros no tenemos opción, eso depende de Madrid (E 39).

Però, una suposada manca del personal idoni per a l'activitat física no esdevé més que la punta de l'iceberg. Aquesta carència es suma a unes altres, com puga ser una assignació pressupostària insuficient. Encara més, un dels aspectes que més falla a la presó és l'organització (Redondo Illescas, 1989). Però, anem per parts.

Un dels principals problemes de la realitat penitenciària i que, indubtablement, es troba al rerefons de moltes de les traves que es troben a la presó és la qüestió financera, a sovint construïda amb assignacions insuficients que, amb moltes dificultats, aconseguixen solventar els problemes merament físics (Ayuso, 2003). Manzanos (1992), usa el terme “economia de subsistència”, per a qualificar la situació de les presons (1992:86). El mateix Àlex, reconeix la manca de dotacions, concretament en relació a la presència de persones

qualificades, en aquest cas al poliesportiu de la presó: “Ahora mismo estoy yo sólo, como profesional dedicado al deporte, para 1300 personas, entonces me tengo que apoyar en todo lo que puedo y me apoyo en internos deportistas” (E 41).

Reprement les paraules de Redondo Illescas (1989), adés citades, sembla ser que els problemes de falta de personal i de diners s'unixen a una patent mala organització. Lluny de desitjar analitzar l'organització de la presó en general, és la meua intenció esbrinar i posar sobre la taula les evidències recollides envers el funcionament que l'àrea d'activitats físiques manté a la presó que he estudiat. Reitere com, en principi, segons marca el RP de l'any 1996, seran els Consells de Direcció de cada centre els que impulsaran les activitats (Art. 271 RP) i les Juntes de Tractament les encarregades de proposar els programes adients (Art. 273), també d'activitat física. Envers les funcions de la junta, la subdirectora de tractament ratificava: “Las reuniones que tenemos pueden ser para planificar y organizar actividades deportivas, de formación, lúdicas, etc.” (E 39). Evidentment, aquests procediments legals no vénen sinó a establir que aquestes activitats, inclús les d'exercici i esport, romanen sota la supervisió dels òrgans de la presó, especialment de la Junta de Tractament. D'aquesta manera, i aparentment, es garantix que les activitats responguen a les necessitats i finalitats dels centres penitenciaris. A més, la subdirectora entrevistada afegia un control més, el del Centre Directiu¹⁹: “Marca las directrices, decide en última instancia, es el responsable de todo” (E 39).

Dissortadament, malgrat el que es desprén dels textos legals, trobem com les coses no funcionen exactament com s'ha establert. Sembla ser que l'activitat física a la presó no presenta tanta supervisió com s'hauria de suposar. En aquests termes s'expressen les següents respostes d'Àlex:

---

¹⁹ El Centre Directiu, a Madrid, en paraules de la subdirectora és “la dirección general, la encargada de la supervisión y gestión de todos los centros penitenciarios.” (E 39).

Àlex.- ...Teóricament, qui aprueba la programació mensual de tot tipus d'activitats és el Consell de Direcció, i després això es manda a Madrid.

Entrevistador.- El Consell de Direcció està format ¿per qui?, ¿per la subdirectora i el director?

Àlex.- El Consell de Direcció és el òrgan màxim de direcció d'aquí i està format pel director i els subdirectors de les distintes activitats, i bé, després que a proposta meua. Ara mateix les activitats esportives que aquí es fan, qui decideix que es facin o no a nivell de proposta sóc jo. Aquesta proposta després es aprueba pel Consell de Direcció.

Entrevistador.- O sea, tu proposes?

Àlex.- Jo proposo i ells supervisen i disposen.

Entrevistador.- Però bé, que lo normal és que...?

Àlex.- Lo normal és que jo no tinc cap problema en introduir una nova activitat o en suprimir alguna de les activitats que hi ha.

(E 43)

Aquestes paraules no són una illa dintre del panorama general. Chamarro (1997), explica com els programes d'activitat física no tenen gaires directrius, i obtenen tota la responsabilitat els encarregats de la matèria de cada centre. Concretament, a la presó que ens ocupa he trobat comentaris en aquest sentit. Així es va manifestar un monitor del carrer quan opinava sobre la coordinació d'Àlex i l'àmbit del tractament: "Unos no cuentan con él y él no cuenta con

unos...” (E 26). És significatiu, però, constatar l'evolució dels comentaris del propi responsable del poliesportiu al llarg de les entrevistes que li vaig fer. Davant el meu requeriment envers aquesta coordinació amb el tractament, i a la relació amb la resta d'educadors i educadores o amb la subdirecció de l'àrea, les respostes d'Àlex anaren variant amb el temps:

No obstante, pienso que aquí, a nivel directivo, de subdirección de tratamiento y de dirección se apoya el deporte, se sabe perfectamente el nivel de actividad deportiva que se realiza en este centro, se sabe el número de internos que lo practican y yo creo que, en ese sentido, no ponen ningún problema ni con esta actividad ni con el full-contact (E 41).

Un temps després, la seua resposta va ser:

Yo creo que más que de Madrid depende de aquí, de la dirección del centro. Creo que lo que más les preocupa es mantener el nivel de actividades y de ocupación deportiva... Yo creo que a ellos lo que más les preocupa es mantener una variedad, un catálogo variado de actividades deportivas, que se les dé esa posibilidad a los internos y no creo que lleguen a plantearse estos objetivos que me planteo yo (E 42).

Amb el pas del temps, les respostes d'Àlex anaven incorporant certa recriminació pel fet que els seus superiors tan sols es preocupaven de si les activitats físiques del poliesportiu atreïen a molta gent o poca. Aron (1978), descriu un fenomen semblant a una altra presó, a la qual la preocupació de la institució no residia tant en la qualitat de la pràctica com en la quantitat. Respecte a aquesta diferència en les preocupacions i, potser, divergències en el funcionament, Àlex va ser preguntat per l'autonomia al seu treball:

Àlex.- No, a mi me gustaría que me dieran autonomía plena, de hecho creo que tengo bastante autonomía. Tengo bastante autonomía a la hora de llevar el tema del polideportivo. Yo no soy una persona que me guste tener jefes ni personas que me marquen lo que tengo que hacer o lo que no. Ahora, que me pidan responsabilidades sí, que me, que me exijan objetivos, eso me gusta. Lo que no me gusta es que me digan que tengo que conseguir esos objetivos, pero tampoco me gusta sentirme como mi trabajo no es valorado, no se tiene en cuenta. Me gusta que me pidan y me exijan objetivos pero que me dejen a mi conseguirlos, que no me marquen las pautas.

Entrevistador.- ¿Y es así en este momento?

Àlex.- ¿Si es así?. No, en este momento no es así, porque no me piden objetivos.

Entrevistador.- O sea, podemos decir que en este momento te dan autonomía para tomar decisiones pero no te exigen mucha responsabilidad.

Àlex.- No, responsabilidad no, objetivos. No me exigen: tiene que haber un nivel de internos en actividades deportivas tal, tenemos que conseguir tal... No me exigen ni me piden ningún objetivo. Los objetivos se hacen o no se hacen, pero nadie me dice tienes que conseguir esto. No sé si es que confían mucho en mi o 'pasan'.

Entrevistador.- ¿Porque ellos, ya me dijiste, que un poco si que conocen qué pasa en el polideportivo?

Àlex.- Si, y el nivel de actividad.

Entrevistador.- ¿Tú les informas?

Àlex.- Yo les informo. Les informo yo, les informan los internos, se sabe..
Saben el nivel de actividad que hay.

(E 44)

Les queixes d'Àlex posen de manifest un fenomen que ens va acompanyant al llarg d'aquest apartat i és que, contràriament al que es desprén de la lectura del RP, l'activitat física a la presó va per una banda i la resta d'activitats per l'altra. Però, com ja he dit, no és un cas aïllat. A la presó de Barcelona, el seu subdirector de tractament m'explicava el següent respecte als monitors esportius:

hasta ahora había cierta independencia y hacían lo que ellos querían, pero la idea es irlos incorporando a los equipos de tratamiento de cada uno de los módulos y que puedan participar dentro de la orientación general del centro (E 30).

A continuació, observem com unes altres respostes d'Àlex incidixen en la mateixa direcció. Així va respondre quina era la seua situació a la Junta de Tractament:

Àlex.- No, yo estoy como educador del módulo 2. A mi nunca me llama la junta ni estoy en reuniones para informar de aspectos deportivos.

Entrevistador.- Y eso ¿por qué?

Àlex.- No lo sé.

Entrevistador.- Y si ahora, por ejemplo, dejas de ser educador del módulo 2 y fueras educador sólo de deportes, ¿se entienque no estarías en la Junta de Tratamiento?

Àlex.- Salvo que me llamaran para alguna cuestión, no. No estaría en la Junta de Tratamiento. Ahora, yo podría emitir informes voluntariamente para que se tuvieran en cuenta por junta o por el equipo.

(E 44)

L'educador d'esports de la presó que he estudiat transmet amb aquestes paraules la situació de marginalitat que apuntava adés. Tot i així, aquestes paraules contrasten amb les de la seua superior, la subdirectora de tractament, la qual envers els membres de la junta apuntava que els monitors de diversa índole, inclosos els esportius, podien estar a la junta, amb veu i vot: "Por eso Àlex informa en las juntas, y él puede estar en ellas como encargado de deportes, con voz y voto" (E 39). Aleshores, si Àlex no fóra educador d'un mòdul, estaria o no estaria a les Juntes de Tractament? En principi, dependria de si hi hagueren assumptes a tractar en relació amb l'activitat física. Malgrat això, la resposta pot no ser tan clara. A la mateixa entrevista amb la subdirectora de tractament, vaig haver de qüestionar-li per què Àlex, com a responsable de les activitats al poliesportiu, no estava a la comissió de selecció dels monitors/es i animadors/es contractats/des, i més quan havia de ser ell qui convivira amb aquestes persones directament. La resposta de la responsable del tractament va ser:

Es que era Madrid quien determinaba las personas que tenían que asistir. Además, ten en cuenta que aquí oficialmente no hay responsable de deportes. Lo que, por otra parte, ni es normal ni me parece bien (E 39).

Sembla clar, doncs, que el poliesportiu de la presó i l'àrea d'activitat física representada pel seu màxim responsable, Àlex, esdevé un àmbit certament autònom dintre del que entenem per activitats a la presó. Aquesta dinàmica pot estar darrere dels casos de desorganització que es donen al poliesportiu. Un dels més greus és el que succeïx amb els monitors i monitores que arriben del carrer. Hem llegit a l'apartat sobre l'organigrama (relat realista sobre el poliesportiu) com l'educador d'esports no participa de la selecció d'aquestes persones. A més, la temporalització d'aquests contractes sembla no correspondre's amb les necessitats del recinte, tal i com relata un d'ells: “al final éramos allí tres monitores, cien personas y una pista de fútbol. Y no podemos jugar” (E 26). Malgrat la manca de personal qualificat, i la queixa de l'educador en aquest sentit, les persones que es contractaven arribaven de dos en dos i per a un període de cinc mesos a una instal·lació on la dinàmica estava ben assentada. Això porta a estes persones a manifestar-se en aquesta direcció:

Jo crec que el contracte que ens fan és inútil, no sé per què ens contracten realment. És que si me contracten a mi per a fer dos hores a la setmana de futbol-sala, no li trobe molt de trellat a això. I que ens contracten damunt a dos, perquè un podia fer-ho tot. I podria fer, inclús, més coses. (E 23).

Però la separació entre l'àrea de tractament i el recinte del poliesportiu (i no sols com a espai físic), a més d'enlluernar una especial relació entre ambdós àmbits, deixa sobre la taula alguns fenòmens més i, com no, altres interrogants.

La tasca d'Àlex al poliesportiu de la presó està vista per la resta del planter de treballadors i treballadores com una activitat voluntària i accessòria que ell fa perquè vol, “simplemente considerarse como algo voluntario que yo hacía...” (E 40). Se'l permet desenvolupar-la, no sense algunes reticències que va, a poc a poc, superant: “...yo he ido, por así decirlo, ganando en cuanto a ir librándome un poco de mi trabajo como educador” (E 40). D'aquesta manera, Àlex ha de lluitar

amb aquells i aquelles que veuen l'activitat física com un extra a l'activitat penitenciària normal, com un apèndix al treball d'un educador/a.

...de llevar un módulo normal como cualquiera... ahora ya se considera que esa actividad, que la actividad deportiva es una actividad propia de mi, del educador que lleve ese bloque, y se le asigna un módulo pequeño, de 50 ó 60 internos. Esa es la situación en la que estoy yo ahora (E 40).

És a dir, que la marxa del responsable encarregat de l'activitat física provoca que haja de ser un educador qui, de forma voluntària, s'encarregue de dinamitzar el poliesportiu. Però, aquest procés no ha estat exent de dificultats i conflictes. En aquest sentit, al març de l'any 2001, Àlex manifestava el seu desig de dedicar-se solament al poliesportiu:

Voy a intentar dejar el trabajo de educador para poder dedicarme mejor a llevar la actividad deportiva, si me lo permiten mis superiores que son los que tienen la responsabilidad (E 42)

En abril del 2003, és a dir, dos anys després, no havia assolit aquest objectiu. Malauradament, aquest conjunt de desencontres entre Àlex i la resta no ha fet sinó reforçar aquesta discordança. Envers la situació de l'activitat física, Templin (1994), decriu un descontent generalitzat entre els i les professionals de l'activitat física degut a la manca de suport o la falta d'objectius. I sembla com si a la presó es donara el mateix fenomen que a les escoles.

Aquesta marginalitat que es revela ens deixa a Àlex pràcticament sol davant la responsabilitat de dinamitzar el poliesportiu: “Sí, él es el jefe, aunque tiene otros jefes por encima, pero todo lo que he hecho o íbamos a hacer salía de él. Porque es el encargado”, expressava un monitor del carrer (E 24). Lògicament i derivat d'aquesta situació de marginalitat, hem d'entendre com al poliesportiu

es dóna una situació de certa autogestió. Una situació peculiar definida per molts factors, entre ells les decisions d'Àlex. Encara i així, aquesta afirmació requereix ser matissada, ja que no sols juga un paper important l'educador, sinó d'altres condicionants que, a primera vista, no se'ns rebelen tant clars però que també hi participen. De totes maneres, tal i com hem vist a l'apartat 'Autogestió' del relat realista sobre el poliesportiu, Àlex té un paper de primera magnitud en assumptes de molta importància, com la forma d'enfocar les activitats o la relació amb els i les usuàries. Ell és l'encarregat del poliesportiu i, en aquestes situacions, com explica Sparkes (1989), les seues creences determinen la forma d'organitzar-se. La descoordinació en la contractació dels i les monitores del carrer, per exemple, i posterior absència de personal auxiliar (en els mesos en què ell roman sol), determina que Àlex organitze moltes de les activitats al voltant de persones preses, més o menys qualificades: "...yo ví que había monitores de culturismo, monitores de full, monitor de boxeo, monitora de aerobic..." (E 24). Per altra banda, les activitats a desenvolupar i els criteris de selecció dels i les usuàries, que considere aspectes fonamentals en l'estudi de la idiosincràsia del poliesportiu, romanen també sota la seua exclussiva autoritat (com, per altra banda, es posa de manifest a apartats anteriors d'aquesta investigació dedicats a la descripció del funcionament del poliesportiu).

Al poliesportiu de la presó es duen a terme diverses activitats esportives, algunes d'elles triades segons els gustos i desitjos de l'educador d'esports. Per exemple, les dues disciplines d'arts marcials estan gràcies "a mi afición por el tema de las artes marciales" (E 41). De la mateixa forma, podem pensar que l'esquaix és del gust de l'educador d'esports: "he intentado colaborar con los monitores deportivos cuando los ha habido, en concreto empecé con el tema de dar clases de squash" (E 41). Un monitor del carrer expressava amb contundència aquesta mateixa situació:

Ens hem vist limitats pel que Àlex ens ha posat i ell diu que s'ha de fer això i això fem (E 23).

Respecte a incloure altres activitats, la decisió de l'educador també va ser fonamental:

Porque yo le propuse dar hockey, hockey-sala, no sé, me gustaba y pensé que a ellos es un deporte nuevo que no habrán practicado seguro, y me dijo que hockey había que comprar el material, sticks, bolas y tal y que cuando me fuera yo eso ya no se iba a dar. Nadie lo iba a llevar adelante. Entonces me dijo que era un gasto y luego se iban a quedar ahí. Entonces, yo le propuse hacer otras cosas y tal pero bueno que no, por dinero o que la instalación esté ocupada... pues no se puede hacer tampoco demasiado (E 21).

Fins i tot, les persones preses que dediquen el seu temps al poliesportiu són conscients que les activitats que es desenvolupen depenen dels desitjos de l'educador. Ell prima unes activitats per sobre unes altres, com és el cas de les arts marcials: “ixen del mòdul tots els dies perquè a Àlex li agrada. Si els de futbol isqueren tots els dies ja veuries com també seriem molts” (E 11). Un monitor del carrer ho resumia així: “el poli está muy solicitado, y está el full-contact, está el aikido, el culturismo, el squash y cuando están esas actividades no puedes montar más” (E 24). La queixa d'una monitora del carrer, en aquest sentit, és que l'educador d'esports obeeix tan sols als seus desitjos, sense contar amb els gustos i inquietuds dels i les usuàries:

Yo intentaría, antes de poner en marcha esos programas, ver cuáles se pueden poner en marcha, atendiendo a las posibilidades del centro, a las

características de los internos... Encuestas abiertas para que ellos propongan deportes y ver cuáles les gustarían, cuáles son sus intereses dentro del centro y la motivación que pudieran tener. Y una vez tienes una recogida de datos y una información base pues empezar un poco a trabajar (E 22).

És aquesta situació, doncs, d'una marginalitat clara respecte als òrgans de decisió de la presó, d'aquells que controlen les activitats que es duen a terme dintre dels programes de tractament. Aquesta falta de comunicació ha facilitat una organització peculiar del poliesportiu, a la qual l'educador manté la potestat de fer i desfer, sempre ajudat pels propis presos destinats allà. La situació del poliesportiu, que he descrit, manté una estreta relació amb els significats que els diversos col·lectius de presó atorguen a l'activitat física. Veiem-ho.

6.3.- L'esport de rendiment.

Després de tot el que s'ha expressat, en un intent de descriure i interpretar quina és la situació de l'activitat física a la presó i, per tant, el funcionament del poliesportiu, ens introduïm de ple en els significats que presos i preses, i treballadors/es, li atorguen a l'activitat física.

En primer terme, comence per un significat molt relacionat amb les peculiaritats esmentades a l'apartat anterior. Un significat que, com veurem, implica sobretot a l'educador d'esports i que, com explicaré a continuació, manté una clara relació amb les referències que se'n fan als textos legals.

Perquè, després d'esbrinar la situació tant peculiar que l'activitat física té a dintre, em pregunte quines conseqüències té aquest fet sobre les activitats al poliesportiu. Degut a la seua quasi omnipotent capacitat de decisió al poliesportiu, quina orientació ha tractat d'inculcar Àlex a les distintes activitats

del poliesportiu? La resposta la trobarem, de segur, en el que significa per a Àlex l'activitat física. Així, derivat d'aquesta capacitat de gestió, quines trets ha primat l'educador en detriment d'uns altres?

Si abans veiem com les creences de la persona responsable determina, d'una manera o altra, quin tipus d'activitats s'organitzen (Sparkes, 1989), és evident que deurem esbrinar quin tipus de persona és, sobretot, quin tipus de professional és Àlex. I és, a partir d'aquest moment, quan ens endinsem en el primer dels significats de l'activitat física. No reiteraré, en aquest punt, que l'activitat física està certament marginada a la presó, ni que no hi ha personal qualificat, ni tan sols que el propi educador d'esports no posseïx cap titulació al respecte. Tampoc incidiré en la falta de medis materials. Això sí, per començar per algun lloc, reprendre l'observació dels textos legals. Tal i com he expressat breument a l'apartat sobre l'activitat física i la legislació penitenciària, en cap document es parla d'activitat física, tan sols d'esport. El cas més clar és el Títol III del RP de 1996, sota el qual roman l'organització d'activitat "esportives", evidentment (Art. 118:116). Únicament en un cas he trobat una referència a l'educació física. Ha estat en relació als presos joves (Art. 174 del RP, 1996). Per si de cas, el concepte educació física anava acompanyat d'esport. Tampoc a les NRI s'anomenen les activitats físiques. De fet, durant tota la investigació, a les entrevistes, a les xerrades més informals, als documents, allà on es vulga, l'educador encarregat del poliesportiu ha estat l'educador d'esports. Per a totes les persones implicades. Sense excepció.

Vistes les normes que emparen la tasca d'Àlex, no manca sinó centrar-nos en la seua figura.

Seguint conceptes usats per Devís (1996), diria que al poliesportiu de la presó s'ha primat la manifestació més clarament esportiva de l'activitat física. En els mateixos termes anteriors s'expressa Sparkes, quan parla de la "ideologia esportiva" (1990:33), afegint que les persones que la defensen veuen com una forma d'obtenir prestigi la creació d'equips amb èxit. I crec que és aquest el cas que ens ocupa. A les altres dos presons que he visitat durant la investigació,

també m'he trobat que les disciplines esportives ocupaven un lloc predominant dintre de la programació d'activitat física. El subdirector de la presó de Barcelona així m'ho va confirmar:

En principio hay gimnástica de mantenimiento, tres franjas por la mañana y dos por la tarde. Luego hay, digamos que su utilización general del polideportivo, hay actividades como aikido, hay actividades de deportes federados, voleibol, fútbol-sala, balonmano y baloncesto. Digamos que ese es el cuadrante de actividades del módulo, digo del polideportivo. Y luego en los módulos hay una intervención de algo de deporte. No hay mucho pero bastante

(E 30)

De la mateixa manera, a la presó de Madrid el que més es practica és esport, com ho explica el seu responsable:

de forma general te diré que por la mañana salen los módulos (cada módulo sale un día por semana) y por la tarde estan las actividades más serias, las programadas como futbol-sala, musculación, voleibol, etc... Intenté llevar el deporte a los patios de los módulos pero como el patio es pequeño, si les quitaba un trozo para hacer deporte se quejaban. Aquí sobre todo se juega al fútbol.

(E 31)

Sembla doncs, que l'esport triomfa als establiments penitenciaris. Vista, però, aquesta coincidència, tractaré de posar sobre la taula algunes explicacions del cas particular que ens ocupa. Àlex, a una de les entrevistes fetes, qüestionat sobre els resultats i l'avaluació que els seus superiors feien de la seua tasca, deia que "Cuando un interno gane un campeonato, un combate en un campeonato, cuando un interno salga de prisión, se matricule en un gimnasio y continúe con la

práctica de la actividad deportiva a nivel profesional eso es un logro constatable” (E 41), el que reafirma allò que comentava adés Sparkes (1990). Per a Àlex, el fet que una activitat comporte competicions significa que la mateixa ha d'estar més controlada, amb una dedicació més gran i, lògicament, amb un major potencial en quant a la modificació de conductes i d'hàbits.

...si conseguimos que los internos rindan a nivel deportivo de una manera que se acerque a lo profesional eso tiene que significar un abandono de hábitos nocivos. Evidentemente, para rendir una persona, por ejemplo que está federada y está en full-contact y entrena tres días a la semana tiene que cambiar los hábitos nocivos, es decir tiene que moderar el consumo de drogas o, en algunos casos, tiene que dejarlos completamente (E 41).

D'ací les bondats de la competició:

Lo que pasa es que, lógicamente, el hecho que no sea un nivel profesional se pierden esa serie de cosas. Anteriormente llegó a haber aquí una selección de fútbol-sala que estaba federada y que participaba en un campeonato a nivel regional, creo que era. Entonces estas situaciones se daban cuando los internos salían a jugar fuera de la prisión acompañados por funcionarios. En esas no hay que olvidar un poco donde estás (E 41).

Àlex té una reconeguda carència de coneixements i preparació en matèria d'activitat física i esports, no reincidiré en aquesta situació. Malgrat això, com també hem vist, es considera capacitat per a dur a terme les distintes activitats que es desenvolupen al poliesportiu. És freqüent que persones amb bon rendiment esportiu es creguen amb garanties suficients com per a esdevindre en entrenadors/es (Balaguer, 1994). Ho hem vist al principi d'aquest apartat, quan Àlex feia referència al seu gust per la pràctica esportiva, matisant que “practico squash y luego estoy federado en un arte marcial que es el full-contact” (E 41).

Considere que podriem parlar d'Àlex com un entrenador al poliesportiu, com una persona que ha impulsat la creació del club d'arts marcial i la celebració constant de competicions de tot tipus, primant així els valors que se'n deriven d'aquesta concepció. Martinek (1998), descriu com el concepte de club ajuda a promoure els sentiments de pertanyença, identitat i liderat. Per a la tria d'aquesta ideologia esportiva, crec trobar tres raons:

- La falta d'una preparació i coneixements de la matèria adients, el qual, per altra banda, li impeditx concebir formes distintes d'organització. Segons Sparkes (1989), els canvis moltes vegades vénen impeditx, senzillament, perquè hom no sap fer les coses d'altra forma.
- L'extrapolació, d'acord amb l'argument de Balaguer (1994), des del que ell ha viscut com a esportista, cap a la faceta de responsable de les activitats
- Finalment, Àlex ha sentit l'obligació de legitimar la seua presència al poliesportiu i reforçar la seua tasca amb resultats, i ho ha fet de l'única manera que sap, amb èxits esportius. És evident com davant la possibilitat que alguna persona puguera qüestionar la seua dedicació al poliesportiu o que, fins i tot, això haja ocorregut, ha condicionat la forma en què Àlex ha decidit organitzar les activitats físiques. Howarth (2000), ho explica dient que les condicions de treball afecten al compromís que el professor/a manté amb els objectius.

A aquestes tres raons, volguera afegir-ne una quarta molt relacionada amb el que he explicat a l'apartat anterior envers la situació de l'activitat física. La dinàmica d'autogestió del poliesportiu, provocada per una certa manca de comunicació entre l'àrea d'activitat física i els i les superiors de l'educador, i pel fet que Àlex compartix la tasca al recinte esportiu amb la d'educador d'un mòdul

(fenomen descrit a l'apartat dedicat a Àlex al relat realista sobre el poliesportiu), ha provocat que aquest delegue molta responsabilitat en presos esportistes. Insertava una cita, en aquest sentit, a l'apartat anterior: “me apoyo en internos deportistas” (E 41). No és l'únic cas. El seu col·lega a la presó de Madrid també reconeixia aquest fet: “Yo doy el fútbol pero, por ejemplo, otras actividades las dan internos que saben” (E 31).

Aquesta dinàmica propicia el fenomen que descriu. La concepció que l'educador ha exportat al poliesportiu troba una total correspondència amb la que desenvolupen els presos destinats allà. Cap pres estava ni capacitat ni disposat a innovar amb la posada en marxa d'activitats que no foren estrictament esportives. Els monitors i monitores vingudes del carrer, han estat moltes vegades testimonis d'aquest fet, de com Àlex es mostrava orientat clarament a la competició i de com, d'una manera o altra, feia que la resta de monitors respectara aquesta visió. Un monitor contractat deia que Àlex “Sols fa que anar allí, entrenar, matxacar als de full i ja està.” (E 23). En semblants termes, una altra persona del carrer deia que “a Àlex lo veo muy competitivo... yo creo que hace una preparación física excesiva.” (E 21).

Un d'estos monitors, dels que va conviure amb l'educador diversos mesos, és testimoni de com Àlex estenia aquesta directriu a la resta de responsables de les activitats:

Un dia li diu Àlex al sensei “Hoy machácalos, hoy que echen el hígado, hoy que se mueran” I allí se'n poden anar, perfectament, un parell a l'infermeria perquè se'ls ha pujat un besó, o un tiró... Barbaritats. No ho fa de forma progressiva. Ell diu, el coneixement que té s'explica amb la frase que va dir el primer dia “Hazles el entrenamiento más fuerte que nunca hayan podido tener” El primer dia?... això ho he vist jo, però li ho deia al sensei. El primer dia, i a Xavi també per al futbol. “Machácalos, que se mueran”. ¡Si és el primer dia!, a més, tu vols que estiguen allí, hauran

d'aprendre i que s'ho passen bé i no que es muiguen allí. Pots fer condició física també, però és que jo crec que, com no sap, fa barbaritats (E 23).

El meu cas també és una mostra que il·lumina el que estic dient. Com explique al fragment dedicat a l'activitat d'aire lliure del relat sobre el poliesportiu, personalment vaig prendre la decisió d'orientar aquesta activitat cap a una vessant lúdica i no competitiva. En no poques ocasions, però, el propi educador em va qüestionar aquesta decisió.

Evidentment, Àlex ha vist reforçada aquesta actitud d'entrenador, ja que en cas contrari l'haguera abandonat ràpidament. Potser, a les raons adés indicades podem afegir que el responsable de les activitats físiques ha obtés un cert prestigi, recompensa habitual dels entrenadors (Chelladurai, 1996). I és que, sembla com si els resultats obsessionaren a l'educador. Així ho confirmava una monitora després de l'experiència d'una eixida a la muntanya:

...había el objetivo de la cima y aún nevando había que llegar allí como fuera. Había gente, incluso, no íbamos juntos. Ellos dos iban delante, un grupo a 500 metros y otro grupo a 1 km. que no podían más y que sólo querían parar a descansar. Nadie se preocupaba. Ellos iban delante y 'ya llegarán los demás'. Yo pienso que eso no es motivante, yo me apuntaría si estuviese cuatro años en un centro sin salir, pues claro, pero luego llegas allí y no es enriquecedor ni emocionante (E 22).

En la comparació entre educar i entrenar, d'entre les raons que et poden portar a triar la segona opció, trobem una estructuració més clara dels grups i més facilitats perquè el líder exercisca la seua influència. A més, els objectius queden més clars i són més fàcilment mesurables (Chelladurai, 1996). Sense voler insistir en allò que crec ja està de sobra argumentat, considere adequat remarcar que tant els factors personals, tal com la manca de coneixements, com la pròpia

experiència d'Àlex, junt amb factors ambientals, com les pressions dels companys i companyes, o l'autonomia amb tocs de deixadesa amb que els superiors veuen la feina d'Àlex al poliesportiu, han portat a aquest a adoptar, irremeiablement, un paper de clar entrenador esportiu. Per això, per a l'educador encarregat del recinte on s'ha dut a terme aquesta investigació, l'activitat física en general, significa, senzillament, esport.

6.4.- La masculinitat.

La separació en apartats no significa que passem pàgina del tot. Malgrat la distinció, uns continguts tenen relació amb els altres. Per tant, i com veurem, el significat que he exposat adés ens servirà per entendre els nous que ara ens ocupen.

Hi ha dues activitats al poliesportiu de la presó que mantenen, a més d'una acceptació especial, unes connotacions peculiars. Aquestes dues activitats representen un exemple simbòlic dels significats d'aquest apartat. Tradicionalment, ens podem fer una imatge de la presó on aparega un pati i un partit de futbol (o futbet). Hem pogut llegir, quan parlava al relat realista sobre les activitats físiques a la presó, que així ocorre de fet, que en aquesta també se'n practica. Tot i això, no serà l'esport del baló el que ens acompanyarà. Me centraré en les arts marcials i el culturisme.

Evidentment, salta a la vista que ambdós disciplines mantenen certes diferències, algunes de les quals han estat descrites al relat realista sobre el poliesportiu. Per fer un recordatori, direm que en aquesta presó, per exemple, una de les coses distintes és que, mentre el full-contact o l'aikido tan sols es practica al poliesportiu i a les hores expressament reservades, el culturisme ha extés la seua presència als patis dels mòduls, on els presos han habilitat els vestuaris amb peses cassolanes i precàries. Però, aquests aspectes, com dic, ja han estat

sobradament tractats al relat realista. En aquest punt, doncs, apuntaria que mentre el culturisme destaca per la seua quantitat de pràctica a la presó, les arts marcial ho fan per la seua qualitat en la pràctica.

Malgrat aquestes puntualitzacions que acabe de fer, les arts marcial i el culturisme coincidixen en alguns àmbits que m'agradaria comentar. Per què sinó el relacionar-les en aquesta secció? Un dels aspectes que més crida l'atenció és la seua constant presència a l'horari del poliesportiu, a més de les moltes hores que cadascuna d'elles té reservades. Mentre altres activitats del poliesportiu presenten dificultats a l'hora d'elaborar les llistes de cada mes, aquestes dues, al contrari, tenen sol·licituts de sobra. Un pres, responsable de l'activitat de futbol, expressava així la seua opinió:

El culturisme té èxit perquè a la presó la majoria de gent som homens, 'machos' i la gent es pica per estar més fort que els altres. En el cas del full es perquè volen aprendre a barallar-se, els dona un estatus. (E 11).

Aquest comentari posa de manifest un aspecte que se'm revela interessantíssim, i que ens desvetlla una de les connotacions peculiars de què parlava adés. Un aspecte, a més, que unix ambdues activitats, i que no és altre que el culte al cos, el qual uniré amb el significat d'aquest apartat, la masculinitat.

El comentari anterior d'un pres, on destaca la qualitat de 'machos' de les persones que viuen a la presó, pot resultar obvi pel fet que la major part de la població penitenciària és de sexe masculí. Però no sols transmet això, sinó el fet que els valors tradicionals assignats al 'sexe fort' conserven una predominant presència als establiments penitenciaris. Si a més, seguint a Hargreaves (1993), convenim que a la pràctica esportiva es dona igualment aquest fenomen, la mescla pot resultar, quan menys, curiosa. La relació entre activitat física i

masculinitat adopta a la presó, com veurem a continuació, unes connotacions especials.

De totes maneres, m'agradaria començar per alguns comentaris de presos practicants d'arts marcial, rebatint, en certa manera, aquesta visió expressada pel responsable del futbet. En general, els presos que acudien a les arts marcial atorgaven a l'activitat uns valors afegits, més enllà de suar o fer exercici i, per suposat, més enllà de l'aprenentatge de tècniques de baralla.

Hay que tener mucho respeto... (E 3).

... las artes marciales te hacen un carácter más serio. (E 4)

En el 'full' aprendes a comportarte bien y a respetar a los compañeros. (E 6).

De la mateixa manera, els responsables de l'activitat, ja siga Àlex o el sensei, s'expressen en aquest sentit, i justifiquen la presència de l'activitat al·legant una suposada càrrega educativa:

el full-contact es un estilo de vida que trasciende las horas que dedicas, cualquier arte marcial es un estilo de vida. Entonces traciende de las horas de entrenamiento y tu tienes que llevar unos hábitos, un estilo de vida que te van a permitir rendir y entrenar, de expresar la plasticidad del deporte en la próxima sesión. De tal manera que influye en tu modo de vida (E 41).

Són gent amb problemes i del que es tracta és que guanyen en autoestima i autoconfiança. En molts d'ells s'acaba aconseguint-ho... Les arts marcial canvien el caràcter (E 1).

I és cert que, d'acord amb els manaments legals (els que deriven de la Constitució, de la LOGP i del RP), les activitats físiques en general, i el culturisme i les arts marcial en particular, doncs, no deurien renunciar a aquests objectius. Àlex i el sensei tenen clar que les sessions de full-contact o aikido transcendixen els simples beneficis físics. La disciplina i el seguiment que comporta un art marcial, i més a la presó on l'activitat està certament qüestionada i subjecta permanentment a uns bons resultats, facilita que els presos que formen part del club mantinguen uns hàbits de bona conducta. Bons hàbits que poden representar una modalitat d'autocontrol a la que farem referència a l'apartat del control. Però, com deia un poc més amunt, i centrant el tema, ens trobem a la presó, el que implica unes connotacions especials. Tractaré d'explicar-me.

Que una persona al carrer decidisca formar part d'un 'dojo' d'arts marcial o muscular el seu cos amb l'alçament repetit de pesos, pot obeir a un desig de relaxació i evasió, un intent de salut o, senzillament, un impuls inconscient de controlar el propi cos. En aquest cas, els arguments d'Àlex o del sensei estarien en la direcció correcta. En canvi, a la presó hi ha un factor que modifica significativament la situació. Aquest factor no és altre que el codi de presó.

Són nombroses les referències (Ayuso, 2003; Aron, 1978), envers aquestes normes, tàcites i canviants. La presó, com a sistema social, ha desenvolupat unes normes de funcionament (Valverde, 1991). La persona, doncs, patix una resocialització que permet la seua adaptació a aquest nou entorn social, i la fa actuar com s'espera d'un pres o presa (Manzanos, 1992). La subcultura que trobem a la presó ha generat, posem per cas, un enfrontament històric entre el col·lectiu de funcionaris i funcionàries i el col·lectiu reclus. A més, presos i preses romanen sota una jerarquia pròpia on els mecanismes de mobilitat estan

clarament marcats. El compliment, doncs, de les normes bàsiques d'aquest codi proporciona una estada més tranquil·la a la presó, i facilita l'evitació de problemes. Schmid (1993), ho anomena "presonització" (1993:439), procés pel qual els presos i preses s'inicien a un sistema cultural propi.

Tal i com relate a l'apartat sobre el codi de presó, un dels elements d'aquest codi, el qual permet assolir prestigi i, consegüentment, guanyar en seguretat personal, és la fortalesa física. Manzanos (1992), anomena la força física com un dels instruments de jerarquització. I, potser, no siga tant la força absoluta sinó, en molts casos, l'apariència o, fins i tot, la demostració pública d'aquesta capacitat. En aquest sentit, la violència corporal que se'n deriva, és una eina de poder (Kauffmann, 1979). No oblidem que la presó no passa de ser un recinte tancat, moltes vegades saturat, on centenars de persones es veuen obligades a conviure i, en certa manera, a entendre's. En aquestes condicions, les normes que presos i preses han adoptat (més enllà de les que estan escrites als textos legals de diversa índole) propicien una estructura jeràrquica. Estructura a la qual la musculatura propicia una posició elevada. Si referint-se al carrer, Brown (2003) argumentava que la 'supermuscularitat' significa poder, perquè no anava a ser açò cert entre presos i preses.

A la presó, doncs, existix la necessitat de posar-se fort, d'estar més fort que els altres presos, de saber, o almenys aparentar, una força física i una disposició a l'agressió. Monaghan (2001), en aquest sentit, expressa com a l'actualitat un dels elements que participen en la construcció de la identitat masculina és la musculatura. I sembla, com dic, que la presó no és cap excepció. Al carrer, el cos és objecte de culte (Manzano-Parisoli, 2001), i la presó no roman del tot hermètica al que passa fora dels seus murs: "Vull tindre un cos perfecte com els que ixen en la tele" (E 5), em deia un pres practicant de culturisme. Potser, el fet que estiguen tant demandades i que en dos anys de treball de camp no haja vist més que dues dones a full-contact, i cap a culturisme, siga sols una transferència lògica del que passa al carrer, on activitats com el

bodybuilding ajuden a que els homens retinguen els seus sentiments de poder (Monaghan, 2001). Que les arts marcial i el culturisme siga un reducte dels homens pot significar l'existència d'un masclisme latent, en part, reflexe d'una situació on és nítida la presència de la violència i la lluita a l'ordre del dia (Dunning, 1992). Per a Brown (1999), darrere de la decisió de desenvolupar cossos 'anatòmicament d'elit' trobem una ideologia d'hegemonia masculina.

Les arts marcial engloben moltes de les qualitats anomenades en els paràgrafs anteriors. Si McPherson, B. *et. al.* (1989) expliquen com aquestes activitats demanden una forta adherència a les normes i creences que implica la seua pràctica, Jacobs (1993), d'entre aquestes creences enumera una forta disciplina i un alt grau de militarisme. El pres anterior deia: "...En el cas del full és perquè volen aprehendre a barallar-se" (E 11). En aquest sentit, Parlebas (1988) argumenta que als enfrontaments es mobilitza l'agressivitat. No hi ha més que recordar alguns fragments del relat realista sobre les arts marcial per trobar una total coincidència. En estos termes es manifestava un monitor del carrer:

Yo, este año, he llegado a ver a uno que le han reventado las narices, a otro que le han inflado los ojos a hostias, otro casi se lía a hostias con el monitor... una agresividad. Para hacer esto, para pegarse que se queden en la celda. No ves que aporte nada (E 26).

Les negatives dels responsables de l'activitat en relació al foment de l'agressivitat han estat constants, insistint en què gràcies a l'estrict control dels i les assistents al 'dojo' de presó l'objectiu de transmetre valors educatius s'acomplix. A més, han negat reiteradament l'existència d'episodis violents. Tot i això, el propi educador d'esports, i impulsor de l'activitat, em relatava un succés que contrasta amb aquests arguments:

empecé con el tema de las artes marciales cuando aprobé y entré en...una prisión, en aquellos momentos, te estoy hablando del año 88, pues una prisión de internos muy peligrosos, en primer grado, se vivía una sensación de tensión allí dentro de la prisión pues bastante grande, allí todos los días había incidentes y conflictos (E 43).

Així doncs, sembla inevitable relacionar les arts marcials amb certs valors. I és que, inclús presos practicants, malgrat les declaracions d'abans, han fet comentaris afavorint aquesta relació. Per exemple, un pres practicant de full-contact m'explicava com "te sientes como superior porque has aprendido cosas que te permiten anular al adversario y esa superioridad te hace sentir seguro y no te hace falta demostrar nada a nadie" (E 8). És com si formar part del 'dojo' ja significara alguna cosa. I és que en el culte al cos, a l'àmbit de la masculinitat (en aquest cas amb la pràctica d'estes disciplines), també juga el seu paper la imatge, el significat que se li'n done. Parafraçant a Foucault, l'alumne/a d'arts marcials semblaria un soldat:

El soldat és per principi algú a qui es reconeix des de lluny. Porta en si mateix uns signes: els signes naturals del seu vigor i de la seua valentia, les marques de la seua sobergueria; el seu cos és el blasó de la seua força i del seu ànim.

(1978:139)

I no es lliura d'aquestes consideracions l'altra activitat que ens ocupa, el culturisme. Segons Brown (2003), a través de l'apariència física, entre altres elements, els culturistes comuniquen significats, entre els quals podem trobar el poder masculí. Àlex, el qual amb molta cura ha mimat els comentaris que feia vers les arts marcials, no dubtava en opinar sobre el culturisme que "Hay internos que no entrenan por el hecho de entrenar sino por vacilar a los demás que son los

que más levantan, que son los que más pesas hacen, incluso les da prestigio...” (E 42).

I dic açò, perquè l'èxit de les dues activitats que ens ocupen, pot estar, no tant en les bondats que els responsables de les mateixes li atorguen, sinó, més bé, en la sintonia que mantenen amb el que preses, i fonamentalment presos, consideren prioritari. Aquest fenomen de jerarquització a través d'aspectes com la musculatura l'explica gràficament el mateix educador d'esports:

Precisamente por la importancia que tiene el aspecto físico en las relaciones de dominación y jerarquía luego en los módulos. El aumento de la autoestima desde el punto de vista físico pues está muy arraigado entre los presos. Es decir, el que uno esté fuerte o no luego le va a dar un estatus en su vida diaria (E 43).

És a dir, que si al carrer la pràctica d'activitats directament relacionades amb l'augment considerable de la musculatura i que, tradicionalment, estan vinculades a valors de masculinitat, es practiquen per algunes de les raons que he esbossat abans, a la presó, per l'existència d'una peculiar forma d'organització social, que anomenen codi de presó, aquestes pràctiques semblarien adoptar un significat molt més clar de prestigi. Prestigi que, en un moment donat, es pot convertir en un capital acumulat que signifiqui, senzillament, supervivència. Totalment d'acord es mostrava un monitor del carrer:

...lo que pasa es que también buscan el culturismo con el plan de acojonar al otro, sabes? Porque cuanto más fuerza aparentes mejor limitas el territorio y nadie me toca. (E 26).

Negro López (1995), alerta que darrere de la massiva pràctica de culturisme s'amaga la preocupació del pres per l'apariència física. En

consonància, també he trobat presos que es pronunciaven en aquest sentit, posant en entredit els objectius explicitats pels responsables de l'activitat i per alguns presos practicants.

També ajuda en la seguretat, però també és relatiu perquè pot vindre un nano i pillar-te descuidat (E 18).

Los que hacen aquí artes marciales son de naturaleza violenta. No tienen el conocimiento verdadero de las artes marciales. Eso se tiene que hacer en la práctica. Pero muchos no saben lo que van a durar, si se van a ir pronto, entonces les entra la prisa de aprender a pegar rápido... (E 46)

Sembla ser, doncs, que aquestes activitats responen perfectament als desitjos dels presos de rendir culte al cos, desitjos potenciats per l'especial subcultura de la presó, el que roman darrere de la gran acceptació d'estes dues activitats. Cuidar-se, aprimar, enfortir la musculatura, no sols és una forma d'aparentar que es té un control sobre el propi cos, sinó, també, de sentir-se integrat i formar part d'una jerarquia (Manzano-Parisoli, 2001). En aquest sentit, les normes de presó reforcen aquesta actitud, on la fortalesa física és un instrument de dominació (Ayuso, 2003). Aquest fet es veu confirmat pel sensei: "A mi hi ha gent que m'ha arribat a dir que volia que l'apuntara per a aprendre a pegar, que tenia un problema amb una persona i volia arreglar-ho". (E 1). Aquestes persones, que manifesten explícitament el seu desig d'usar l'activitat per desenvolupar el cos i adquirir alguns aprenentatges violents, per tal de continuar legitimant les normes i mecanismes socials propis de la presó, no tenen cabuda a l'activitat, segons les opinions del sensei i d'Àlex. Malgrat aquestes opinions, l'educador d'esports afirmava a una entrevista:

... ellos aquí le dan mucha importancia al aspecto físico, entonces lógicamente si que cambian las relaciones cuando uno se pone muy fuerte, cambian los valores y las relaciones en el módulo de dominación y de jerarquía si que pueden cambiar. Incluso un interno que, por ejemplo, se sepa que en estas actividades como el full-contact ha participado en un campeonato y se sepa que pelea bien eso le da cierto, le hace acreedor de cierto respeto por parte de los demás. Que tampoco es malo siempre que no se utilice de una manera negativa por parte de ese interno (E 43).

6.5.- Compensació.

Les activitats que es duen a terme al poliesportiu tenen uns significats diferents segons el grup de persones a què ens referim. Estos significats poden coincidir o no, crec haver explicat ja. De totes maneres, ho tractaré més profundament després. Faig aquest comentari perquè el significat d'ara, contràriament a l'anterior, sembla aglutinar a la major part dels grups, si no a tots. Aquest apartat, a més, inicia una discussió que es mantindrà latent durant la resta de fulles d'aquesta investigació, i que no és altra que la dicotomia entre educar i entrenar, entre finalitat terapèutica i objectius més elevats.

Podríem presentar aquest apartat com una descripció de la primera de les opcions esmentades, la que podríem anomenar acció terapèutica. O anar més enllà i tractar l'assumpte com ho fa Kirk (1990), qui parla de tendència opiàcea front a tendència emancipadora. Hem vist, però, com els textos legals orienten la finalitat dels centres penitenciaris cap a la reinserció de les persones preses. Malgrat això, trobem com les actuacions que es porten a terme, entre elles les activitats tractamentals, en ocasions rebaixen les seues pretensions i es centren en garantir una mínima qualitat de vida a presos i preses. "Nuestra función es que lo esté de la forma más digna posible" (E 34), em comentava una persona que havia

format part del cos d'educadors i educadores. I és que el marc legal de les presons inclou també les actuacions més purament assistencials. Així es pot llegir a la LOGP quan diu que les presons "...tenen al seu càrrec una tasca assistencial i d'ajuda als interns i alliberats (Art. 1, 1979:1). Encara i així, entre ambdues, entre les mesures assistencials i les educatives es decanta per aquestes últimes (Ayuso, 2003). Malgrat això, és de les primeres de les que vaig a parlar-ne.

No són pocs els testimonis de persones a les que he entrevistat que han aprofitat l'ocasió per enumerar una sèrie d'efectes perniciosos provocats pel tancament. És com si, malgrat els objectius explicitats a la llei, la presó tinguera uns resultats no desitjats sobre la persona. En aquests termes parlaren alguns dels presos i preses entrevistades:

És veritat que la majoria de la gent ix pitjor (E 18).

Te ayuda a aprender lo peor. ¿Cuánta gente sale y vuelve a entrar? (E 13).

Aquí el ambiente es nefasto... muchos aprenden conocimientos de delincuencia... Aquí te crispas, te da malvivir, te reprimen. (E 46).

D'entre la nombrosa llista d'efectes que la reclusió pot tenir sobre les persones, podem fer una distinció entre efectes a nivell somàtic i efectes psicosocials. Valverde (1991), ho té esquematitzat així, incloent dintre de cada una de les categories un munt de seqüeles. Les següents en són algunes:

A nivell somàtic:

- Pèrdua de visió: degut sobretot a les distàncies tant curtes a les que la persona presa s'ha d'acostumar.
- Pèrdua d'audició: per l'estructura del recinte, el nivell de soroll és molt alt, el que pot afectar a l'òrgan de l'audició
- Alteracions al gust i a l'olfacte: l'escassa oferta en olors i la mala qualitat del menjar, porten a Valverde a argumentar que es poden produir alteracions
- Alteracions de la imatge personal: inclou trastorns en la percepció del propi cos, el que pot portar a la persona a descuidar la higiene
- Agarrotament muscular: la inactivitat dels patis i la situació d'extrema tensió provoquen un estat d'hipertonia que comporta problemes musculars

A nivell psicosocial:

- Adaptació a l'entorn de la presó: el pres assumix les normes pròpies de la presó, fenomen del que ja hem parlat al marc teòric, el que, segons Valverde, pot provocar agressivitat per exageració de les situacions quotidianes, afirmacions a través de la violència, relacions de submissió o domini o alteracions de la sexualitat.
- Absència de control de la pròpia vida
- Estat permanent d'ansietat: fet que, segons Ríos Martín (2000), afavorirà el contacte de la persona presa amb la droga.
- Absència d'expectatives de futur i de responsabilitat
- Efectes sobre l'autoestima i l'autoconcepte: segons Manzanos (1992), la sensació de buit i desamparament és tal que l'autoconcepte es va a veure debilitat.

Evidentment, per a contemplar la funció assistencial que es puga desenvolupar a la presó, hem d'establir que efectivament el tancament comporta conseqüències negatives. El propi RP sembla fer-se ressò d'aquesta situació quan explicita com "...la vida a la presó ha de tenir com a referent la vida en llibertat, reduint al màxim els efectes nocius de l'internament..." (Art. 3.3: 60). En termes molt semblants als que cite de Valverde (1991), s'expressava un educador del centre penitenciari, el qual deia que "lo más importante, que es cuidar su salud, su celda, se descuida. Deben aprender a respetarse a si mismo, al compañero... Algunos no se duchan, les da igual ir sucios, tener el colchón sucio, tener la celda sin pintar..." (E 34). Adés parlava que la norma recull les mesures adients perquè les persones a la presó tinguen una certa qualitat de vida. Al mateix Reglament de 1996, per exemple, observem com el Títol IX ('De les prestacions de l'Administració penitenciària), regula aspectes com l'assistència sanitària, la higiene o l'alimentació. En cap lloc, però, es parla de com la pràctica d'activitat física pot adquirir aquest significat i esdevenir en un element per a pal·liar les conseqüències nocives a que feia esment el Reglament.

Pot ocórrer, doncs, que l'activitat física es limite a millorar les condicions de vida de presos i preses? Pren l'activitat física un significat de compensació dels danys del tancament? Foucault s'expressa en diferents termes, mostrant-se més ambiciós quan parla expressament 'd'educació física' com una de les ocupacions necessàries (1978:238). Per contra, allà pel segle XVIII, el propulsor del Panòptic, Bentham (1989), propugnava incloure els diumenges jocs de pilota i birles per a promoure, senzillament, la diversió dels presos. Veiem en aquest punt, que diuen les persones protagonistes d'aquesta investigació.

De forma general, els presos i preses a qui vaig entrevistar es manifestaren contundentment en el sentit que la pràctica d'exercici és una eina innegable de compensació dels efectes nocius. Inserte alguns testimonis:

Mira, en la cárcel uno de los principales problemas, sinó el que más, es el estrés. El estrés no te deja estudiar, no te deja relacionarte y eso se quita con el deporte... El deporte palia los daños del encierro. Tanto los físicos como los psicológicos (E 7).

...te llena las horas y alivia tensiones (E 4).

Es que si te paras aquí te atrofas, te enquilosas. Lo bueno es estar activo (E 9).

En certa manera, estos comentarios guarden certa relació amb les paraules abans citades de Bentham. La pràctica d'exercici, a més de distraure, contribuïx a l'alleujament de tensions de les persones preses (Ayuso, 2003), potser provocat per l'evasió temporal i simbòlica dels alts murs que els tanquen.

També les persones no preses citaven aquest objectiu com un dels que s'aconseguien. En primer terme, Àlex remarcava com “a través del deporte todo el estrés, parte del estrés, que se genera en prisión se logra evitar el estrés” (E 41), mentre la seua cap, la subdirectora de tractament, d'entre les bondats de l'exercici, explicava igualment com “...les ayuda a liberarse de forma correcta y no de otras formas” (E 39). Al següent apartat recuperarem aquesta frase, que apunta de forma implícita un altre significat. Però serà després, com dic. Seguint amb els testimonis en aquesta direcció, un mestre del centre afegia com “l'esport és bàsic, elimina l'estrés a través de l'exercici físic” (E 29). L'educador d'esports de la presó madrilenya, a qui vaig entrevistar, apuntava com a través de la pràctica d'exercici s'aconsegua “...mejora a nivel físico...” a més “del entretenimiento” (E 31)

De la mateixa manera, els monitors i monitores del carrer atribuïxen a l'activitat física a la presó uns objectius relacionats amb la millora de la qualitat de vida: “...l'activitat física els pot ajudar a estar allí, a que allí dins, a la presó,

puguen estar millor, que tinguen un temps per a dedicar-li al cos...” (E 23). Objectius dels que ja hem parlat adés, com el que recorda aquest monitor, en relació a la pràctica d'exercici: “és una manera d'eixir del mòdul, d'airejar-se un poc, de relacionar-se amb la gent...” (E 25).

Però no sols se li atribuïxen a l'activitat física efectes beneficiosos en relació amb la relaxació o el combat de l'estrés. Aquest significat de compensació abastix també l'àmbit més purament físic de la persona. De segur que si la pràctica d'activitat física s'ha generalitzat a la presó, ha estat, en part, gràcies als efectes beneficiosos per a la salut. Hitchcock (1990), en efecte, cita estudis que revelen com la pràctica d'exercici a la presó fa augmentar els nivells de VO₂ màx., minva el risc d'incidents cardiovasculars i comporta efectes beneficiosos en el que respecta al consum de drogues i d'alcohol. Les evidències en aquest sentit porten a Hagan (1989), a assegurar que els programes d'activitat física milloren les qualitats de vida a la presó. Ja a les nostres latituds, Chamarro (1997), explica com l'exercici s'associa a una disminució del consum de droga, i Negro López (1995), reincidix en l'argument de la millora dels nivells de vida.

Tenim, doncs, com deia abans, un significat, compartit per presos i preses i pel col·lectiu de treballadors i treballadores, que apunta cap a l'acció terapèutica. És com si efectivament, i com deia abans, li atorgaren a l'activitat física un significat de compensació dels mals que provoca el tancament. En aquest sentit, l'educador responsable del poliesportiu de la presó madrilenya a qui feia esment adés, després de respondre afirmativament a la pregunta de si l'exercici era resocialitzador, va haver de matisar que “La gente está esperando la hora de entrenar y si no la hay, si se suspende la echa de menos. Son rutinas que adquieren, se acostumbran a los horarios. Bueno, hay de todo, hay gente que no sale del módulo, que nunca ha hecho deporte y que tiene bastante con lo que encuentra allí. Pero a muchos otros les va muy bien salir y pasear” (E 31). Però, és educar acostumar a les rutines de la presó? I, esdevé una prova que l'activitat física educa el fet que presos i preses esportistes la troben a faltar? Respecte a la primera pregunta, Valverde (1991), s'expressa en sentit contrari, argumentant

que aquesta rutina tant controlada transmet valors que van en contra de la reinserció. En relació a la segona qüestió, recordem que el pati del mòdul és tremendament avorrit, fins el punt que Aron (1978), considera l'avorriment el pitjor dels càstigs de presó. A més, aquesta inactivitat és una font de problemes i, per això, “los que más potencian el deporte aquí dentro somos los mismos presos, o determinados presos que hemos influido en que aquí se haga deporte. Es que aquí hay dos caminos o droga o lo que tu te montes, ya sea estudiar, ver la tele, deporte, etc.” (E 7). Per tant, sembla com si l'activitat física pal·liara els danys del tancament i ajudara a evitar conseqüències més greus.

Evidentment, tenir una funció assistencial no és, ni molt menys, incompatible amb tractar de produir una reinserció social, a totes llums desitjable. Jo diria que és, més bé, necessari i complementari. Podríem entendre que millorar les qualitats de vida dels presos i preses seria un primer pas, i que la reinserció ocuparia l'últim lloc del procés (Manzanos, 1992). De fet, Negro López (1995), ho expressa dient que la participació en activitats millora el clima social a dintre. Sicilia i De Haro (1995), per la seua banda, creuen que una condició indispensable per a la reinserció esdevé la pràctica d'activitat física, però per a romandre allunyat de la droga o la delinqüència. Així, podríem dir que la pràctica d'activitat física garantix unes condicions acceptables per a provocar la reeducació? Potser.

Està clar que servir d'ocupació de la gran quantitat de temps lliure que deixa la presó ja és un objectiu. Aconseguix, com bé deien els presos i preses, alleujar tensions. Per a la major part de persones que assistien al poliesportiu, aquesta funció ja era suficient, tal i com descriu a l'apartat sobre l'actitud envers l'activitat física. Una de les persones entrevistades deia gràficament:

En la cárcel lo hago, principalmente, porque me gusta pero también por distraerme y liberarme de este sitio. Cuando haces deporte no piensas que estás en la cárcel (E 13).

Altrament, servir de distracció a un ambient tant avorrit com la presó pot no estar del tot relacionat amb la compensació. Està clar que totes les dades apunten a que aquesta compensació ha esdevingut en un dels significats de l'activitat física a la presó. Significat compartit per tots els col·lectius. Però, com veurem a continuació, tenir als presos i preses practicant activitat física pot tenir altres connotacions.

6.6.- Control.

Apuntava abans la possibilitat que, mentre es produïx una millora de la qualitat de vida a dintre mitjançant la pràctica d'exercici, s'estiguen donant a la vegada uns altres significats a aquest fet. A ningú se li escapa que oferir uns moments de distracció pot significar pal·liar una situació d'ansietat. Malgrat això, en aquest apartat tractaré d'oferir alguns matisos que posen damunt de la taula un significat nou, molt relacionat, això sí, amb la distracció que proporciona l'activitat física.

Els presos i preses, quan els preguntava pels beneficis d'acudir al poliesportiu o de fer exercici al pati del mòdul, em responien coses com que “Te ayuda a evadirte de los muros de la cárcel” (E 8), “... te llena el tiempo” (E 19). El mateix Àlex, incidix en aquesta funció com una de les principals: “el deporte juega un papel muy importante en evitar la ociosidad del interno y mantenerlo ocupado” (E 41). Comentaris i arguments que han aparegut, com dic, en altres apartats. Tot i això, recuperant la veu de presos i preses, podem esbrinar que la distracció que proporciona l'activitat física es pot convertir en una modalitat d'autocontrol. En certa manera, així ho manifestava un pres quan deia que amb l'activitat física “Me canso y me siento bien y dejo de pensar en funcionarios e internos y problemas que me joden” (E 20).

Així doncs, teniem com una de les interpretacions de l'activitat física a la presó destacava el seu paper d'entreteniment a un medi tradicionalment avorrit: "... ocupa el temps lliure, que ací dins és molt. Pensa que estan carents d'activitats i que l'esport juga un paper fonamental" (E 29), deia un mestre de la presó. Presos i preses s'avorriuen (Vasseur, 2001), i usen l'activitat física de distracció, però amb matisos. De la mà d'aquestes respostes del col·lectiu de presos i preses, introduïm el significat de control que la pràctica d'activitat física pot tenir a la presó. Primerament, com un mecanisme autoimposat pels propis i pròpies practicants. Dissortadament, al llarg de tot l'apartat veurem com aquesta imposició té molt a veure amb el que descriuré després al voltant de l'ambient a la presó.

Les activitats que s'organitzen a la presó conflueixen en la intenció de mantenir una situació ordenada, i on l'evitació de problemes esdevé la màxima prioritat. Aquest significat l'explica Aron (1978), quan diu que les activitats a la presó no es mouen tant per motius de rehabilitació com pel manteniment de l'ordre. En aquest sentit, una persona del carrer, encarregada de formar a monitors esportius, explicava com cap persona supervisava la seua actuació: "Les da igual, cómo si no das nada. 'Tú cánsalos, que creen pocos problemas, que para eso los sacamos y para adelante'. La verdad es que no te dan ninguna norma establecida. Bueno, las normas de allí de no traer nada de fuera... El principio es de tenerlos entretenidos" (E 26). Així doncs, reprenent el que deia abans envers algunes connotacions especials que matisaven la funció de distracció de l'activitat física, pot resultar que aquesta activitat, com he comentat, acomplisca aquesta tasca de distracció, però amb l'objectiu de mantenir la convivència ordenada de la que parlàvem i, consegüentment, controlar a la població reclusa. Mentre que, per als treballadors i treballadores de la institució, l'activitat física esdevé un mecanisme de control i un motiu de tranquil·litat, per als presos i preses el més important és la distracció. Però, sembla ocórrer un fenomen d'interiorització d'aquesta intenció i, en certa manera, el col·lectiu reclus

col·labora en la dinàmica d'entreteniment-bona conducta. És, com dic, un sistema d'autocontrol.

El mateix monitor, qui havia tingut dos experiències a la presó, corroborava el fet que l'activitat física es convertia en una mercaderia més al servei de la seguretat, posant de manifest aquesta dinàmica de la que parle:

Si te portas bien vas al poli y si te portabas aún mejor te hacen monitor. Pero eso pasa en el poli y en las otras actividades, con el teatro pasa igual. Si tienes buen comportamiento, si te llevas bien con la monitora de teatro y tal, lo mismo. Y en el colegio también, en el graduado. Creo que en general funciona todo así. Desde mi punto de vista creo que no es un buen procedimiento pero si que es verdad que las cosas se hacen así (E 22).

La pràctica esportiva s'usa com un escapament (Segrave, 2000), cosa que ocorre també a la presó i, per això, precisament, es manté. Sembla ser que el que menys importa és com es duen a terme aquestes activitats, tan sols que es facen i ocupen el temps a un nombre elevat de persones preses, en gran part per evitar la conflictivitat als mòduls. Els presos i preses poden distraure's mitjançant l'activitat física sempre i quan es comporten, pel que poden aconseguir, a més, altres beneficis (fulles meritòries, vis-a-vis extra, etc.). Recorde, en aquest punt, els requisits estrictes de bona conducta que acompanyen a les activitats d'arts marcial. Aquest significat d'autocontrol el reafirma un pres quan m'explica com l'activitat física "Me oxigena las malas ideas, me mantiene la cabeza ocupada. (E 17). Un monitor coincidia plenament:

...és una manera que la gent es cansi i estiga més calmada. Realment, el trasfons per a la institució és aquest, i no que es puguin realitzar (E 25).

Finalment, representants de la institució penitenciària vessaren comentaris que no fan sinó confirmar, en certa manera, aquest autocontrol. La subdirectora

de tractament de la presó que he estudiat, deia com l'activitat física "...les ayuda a liberarse de forma correcta y no de otras formas" (E 39). Per la seua part, el subdirector de la mateixa àrea d'una presó de Barcelona va comentar:

Una persona que es capaz de hacer una actividad reglada, donde suelta adrenalina, y que la controla con sus normas, con las normas del deporte en cuestión, el que sea, pues de alguna forma es capaz de autocontrolarse, que es lo que, en definitiva, se pretende con la educación. Si es capaz de autocontrolarse es capaz de dominar una situación externa (E 30).

Sembla així que presos i preses, pels múltiples beneficis que proporciona, adopten la pràctica d'activitat física com un mecanisme d'autocontrol a la presó. Però, aquesta interiorització pot trobar una explicació en la descripció del medi en el que ens trobem. Ja ho deia abans.

L'ambient a la presó, és a dir, totes aquelles situacions que poden afectar a interns/es i al personal (Redondo, 1989), estan controlades pel règim penitenciari, inclús les activitats de tractament, esdevenint l'objectiu principal evitar que es creen problemes (Valverde, 1991). Aquesta sensació és inclús vivenciada pels propis treballadors i treballadores, una sensació de treballar contracorrent i que, contràriament al que diu la norma, les raons de seguretat sempre primaran sobre les educatives: "La ley dice que lo importante es el tratamiento y que el régimen garantizará este tratamiento. Pero la realidad es que el régimen, a veces, se impone" (E 34), em deia una persona que havia estat educador. Inclús, els problemes s'extenen entre col·lectius de persones, entre aquelles persones que s'encarreguen de la vigilància i aquelles que fan del tractament la seua tasca: "Aquí y en cualquier sitio la gente es muy corporativista, vemos lo que queremos y pensamos que lo nuestro es lo que está peor" (E 34).

Un cert distanciament entre els dos col·lectius de professionals, que treballen junts, fins i tot, pot estar vist com normal, però a la presó les conseqüències poden esdevindre més greus (i alguns matisos ens indiquen què la

situació no és del tot comfortable). La LOGP, al respecte, especifica quina ha de ser la relació entre ambdós àrees, la de tractament i la regimental:

Article 71.1. La finalitat primordial del règim dels establiments de compliment és assolir en els mateixos l'ambient adequat per a l'èxit del tractament; en conseqüència, les funcions regimentals deuen ser considerades com a medis i no com a finalitats en sí mateix.

En referència a aquest apartat de l'article, tenim les declaracions anteriors de l'educador, com tenim moltes altres en el mateix sentit. Àlex ho explica així:

Legalmente...las normas regimentales no deben suponer un obstáculo para la realización del tratamiento. Eso es lo que dice el reglamento...En realidad no se cumple. Se cumple a veces y, a veces no. Hay veces que se le da preponderancia a las normas de carácter tratamental, o al tratamiento de un interno, y hay veces que se le da prioridad a las normas regimentales, sobre todo cuando el culo de alguno está en peligro” (E 40).

A la presó, es parla normalment de règim quan es vol referir a les normes d'organització de l'establiment, normes que la llei orienta cap a la “seguretat i la consecució d'una convivència ordenada” (Article 41, LOGP, 1979:8). Renart (2002), afegix que aquestes normes són senzillament un instrument de control i diu que el terme ‘disciplina’ comporta connotacions negatives de cara al tractament.

Si és cert que a la presó el que prima són les normes de seguretat (Valverde, 1991), significa que l'orientació dels establiments no respon expressament al que estableix la norma, ni acomplix la funció per la qual varen estar creats. Evidentment, aquest fenomen afectaria sense excepció a totes les actuacions del centre, inclús a l'activitat física.

Són moltes, continue, les dades que apunten com les activitats de tractament estan sota el manament de les normes de seguretat, i no a l'inrevés. L'educador d'esports de la presó madrilenya em deia que “en teoria dependo del tratamiento pero, en la práctica, dependes de seguridad. Por ejemplo, los días de niebla no me dejan hacer actividad por si se escapan. O si faltan funcionarios. Dependemos todos de todos y aprendes a trabajar con buena voluntad y a basarte en ella para trabajar” (E 31). La menció a la manca de funcionariat ens retorna a la presó que he estudiat, on es dóna amb freqüència la suspensió d'activitats perquè no hi ha personal de vigilància, sobretot al poliesportiu. Així s'expressava una monitora del carrer: “... si llegas y durante tres días no hay funcionario y los chavales no hacen actividad física, al final la gente acaba desmotivándose y pasando, sabes?” (E 21). Però hi ha més exemples, com el no poder usar el frontó perquè no hi ha persona que el vigile, el compliment estricte dels horaris o, d'acord amb Ayuso (2003), la falta de col·laboració dels i les funcionàries de vigilància en les activitats tractamentals, el que augmenta la distància entre ambdós col·lectius. En relació al frontó, Àlex es va mostrar taxatiu:

Pues la verdad es que no se utiliza porque sería necesario, por razones de seguridad, ya que sería necesario un funcionario fuera y otro dentro, y luego porque da al patio de aislamiento (E 42).

Però, el que considere més significatiu, és la troballa que desvetlla com els objectius d'uns i altres semblen no anar en la mateixa direcció. Àlex, en relació als seus companys i companyes de seguretat assegura que “desde el punto de vista del funcionario, siempre se ve con un poco de recelo las actividades tratamentales que suponen un poco la quiebra o el peligro de quiebra de la seguridad” (E 44). En aquest sentit, els dos funcionaris de seguretat que vaig entrevistar, s'expressaren de forma que els seus comentaris no fan sinó reforçar aquesta hipòtesi:

La relación es difícil, aunque hay una cosa clara que prima sobre las demás: el régimen. Por ejemplo, aspectos como los recuentos son imprescindibles y hay que hacerlos, aunque yo o cualquiera podamos tener un determinado trato con los internos a la hora de hacer el recuento. Pero hay cosas que no te puedes saltar, aquí tiene que haber un orden (E 33).

Hago informes si algun interno altera el orden pero si rinde o no ya no es mi asunto. Eso es cuestión del monitor (E 36).

També legalment, tot el personal del centre es deu involucrar en les finalitats pròpies de la presó, és a dir, que les activitats tractamentals han de respectar els principis que garantixen la seguretat i, per altra banda, el personal encarregat de la vigilància ha de participar també dels objectius de la reeducació i la reinserció. En aquest sentit, la LOGP mana que s'establisca la coordinació necessària per a tal finalitat (Art. 71.2, LOGP). Però, com hem vist, sembla ser que la balança està més inclinada de la part de la seguretat. Sense mostrar-se contundent, la subdirectora de tractament apuntava en aquesta direcció, al·legant a una 'falta de comunicació' la responsabilitat dels possibles problemes entre règim i tractament. Ella mateixa continuava argumentant:

los canales de transmisión fallan. Pero, el problema es que la comunicación no fluye, y hay que ser más flexibles. Si yo quiero hacer una actividad con 400 internos y resulta que hay diez funcionarios de baja, pues tengo que adaptarme y, a lo mejor, no hacerla. Y al revés igual. Pero hay como una barrera que evita la comunicación. Cuando todo pasa porque unos y otros tengamos en cuenta a los demás (E 39).

De la mateixa manera, el subdirector de tractament d'una presó de la província de Barcelona, matisava la pugna i es qüestionava si realment la discussió entre tractament i règim resultava adient:

El dilema régimen-tratamiento es un dilema tonto, está fuera de sitio. El dilema es ¿para qué hacemos las cosas? Para que haya una ordenada convivencia dentro del centro. Pero, ¿para qué queremos esa ordenada convivencia? No la queremos por si misma, la queremos para que la gente pueda aprender a convivir adecuadamente allí, y si son capaces de hacerlo dentro son capaces de hacerlo fuera (E 30).

Tot i això, la convivència ordenada, per sí sola, no és suficient. De fet, la raó última que provoca aquesta convivència ordenada és l'existència de sancions. I Renart (2002) dubta que mitjançant les sancions es reeduque. I més, quan aquestes normes no tenen cap connotació pedagògica (Ayuso, 2003). En cas contrari, quin seria el paper del tractament? Arribats a aquest punt, no estarà de sobra atendre a dos detalls més que em porten a corroborar com la seguretat és el primer de tot a la presó. En primer lloc, i com hem vist a l'apartat dedicat a la legislació, tenim les eixides programades, una de les eines del tractament per a preparar per a la vida en llibertat. Conseqüentment, s'entén que aquestes eixides tutelades deuran ser el primer pas per a, després, gaudir dels permisos. Doncs, la realitat ens mostra, contràriament, una rigidesa excessiva que desvirtua el sentit d'aquestes activitats. Un educador enumerava aquest condicionant:

la única medida de seguridad, que no es de la prisión sino de la institución, que si que afecta más es la que dice que las salidas programdas sólo se autorizan en Madrid, en el Centro Directivo, a internos que ya disfrutan de permiso. Yo creo que debería ser al revés, que las salidas deberían ser previas al disfrute del permiso (E 37).

Aquesta mesura, estrictament de seguretat, afecta, entre d'altres activitats, a l'activitat d'aire lliure, al voltant de la qual s'organitzen eixides terapèutiques. En segon lloc, em va cridar l'atenció que, malgrat la subjugació legal del règim al tractament, la principal responsable de l'activitat educativa a la presó no formara part de la Comissió Disciplinària, regulada per l'article 276 del RP, òrgan que, per altra part, té la potestat de sancionar a qualsevol pres o presa (Art. 277, RP) encara que aquesta decisió afecte i, en molts casos, anul·le els programes de tractament individuals. Segons la subdirectora de tractament, s'establix una comunicació tan fluida entre ella i la Comissió Disciplinària que aquesta última té en compte totes les recomanacions de la Junta de Tractament. Però, malauradament, també podria ocórrer que aquesta comunicació no fóra tant fructífera i els arguments tractamentals quedaren, per llei, al marge.

En aquest sentit, podem dir que el significat que ara ens ocupa sobre l'activitat física a la presó, i de totes les altres activitats que es promouen, està totalment condicionat per l'ambient penitenciari, un ambient on prima el control i la seguretat. Per tant, qualsevol cosa que altere aquest ordre està vist com una amenaça. Ho saben els presos i preses i ho saben els i les treballadores de presó. I prompte ho aprenen els i les monitores.

Si, segons McGaha (2000), la classe d'Educació Física està vista com un descans dintre del dia escolar, a la presó l'eixida al poliesportiu significa per a presos i preses l'evasió del mòdul i del seu pati. Per als i les funcionàries, els i les quals veuen com descendeix la saturació del mateix, esdevé un motiu de tranquil·litat. En aquesta línia, un funcionari de seguretat coincidia amb aquest argument ja que per ell "tener actividades también es bueno para nosotros para que los internos estén entretenidos y no aquí dando la vara" (E 33). Arnold (1999), alerta de la significativa corrupció de l'esport quan s'usa amb altre objectiu que no siga la pràctica *per se*.

Amb una total sintonia, l'educador d'esports renuncia als objectius màxims de la reeducació i reinserció, ja ho hem vist. I d'entre les qualitats que li

atorga a l'activitat física, hi ha d'una que reafirma la relació entre pràctica d'exercici a la presó i el manteniment del control:

Lo ideal sería que al interno, desde se levanta hasta que se acuesta, esté ocupado en actividades. Por la mañana en actividades deportivas, por la tarde actividades que esté en un taller, o actividades culturales. Lo ideal es ocupar y creo que, precisamente, para evitar la ociosidad. Además es que hay una relación directa entre interno ocioso-interno conflictivo, interno contra la institución. Interno ocupado descende totalmente los niveles de conflictividad (E 44).

6.7.- Reinserció.

Són moltes les referències favorables al fet que la pràctica d'exercici físic, en les seues diverses vessants, pot esdevindre una inqüestionable eina educativa. Sánchez Bañuelos (1986), en concret, defén que a través del moviment la persona pot assolir un coneixement propi més ajustat, arribant a acceptar-se com és. Chamarro (1997), amplia les bondats de l'activitat física, a més de les millores en la salut, amb objectius educatius. Arnold (1991), referint-se en concret a la pràctica estrictament esportiva, li assigna una funció de transmissió de valors i de desenvolupament moral de la persona. Però, són moltes també les advertències vessades en aquest sentit: “Yo soy consciente de los beneficios que puede tener la práctica físico-deportivo, pero no creo que sea la panacea” (E 22), argumentava una monitora que va treballar al poliesportiu de la presó. I és que, lluny de considerar l'activitat física inherentment educativa, tot depén del seu ús (Gutiérrez, 1995, 2003). Durán (1996), alerta sobre alguns valors que actualment acompanyen l'esport, com puga ser un excés de competitivitat i un despreci al

perdedor/a. Sembla ser, doncs, que el que importa és la forma en què es practica activitat física. En aquest sentit, Barbero (1992), recomana vigilar certs excessos contraproductius que, seguint a Kirk (1990), es situen en relació als valors de la societat capitalista en la que ens trobem. Per exemple, aquest mateix autor, cita una recomanació anglesa de principis del segle XX a la qual es demanava practicar exercici per tal d'inculcar ordre i disciplina. Devís (1996), explica com amb la pràctica esportiva es generalitzen valors negatius i que els positius s'han de buscar explícitament.

D'aquesta manera, ens introduïm en aquest últim significat. Al llarg de tot el treball no haurà passat desapercebut un aspecte que, de forma continua, ens ha acompanyat constantment. És l'aspecte de la reinserció. Ja siga al repàs històric de les presons com, sobretot, a les línies dedicades a la legislació penitenciària, el tema de la reinserció ha estat una constant en aquesta investigació. Evidentment, també a les converses i entrevistes ha sorgit el tema. De fet, se m'ha revelat com un significat clar de l'activitat física a la presó. Això sí, un significat controvertit i ple de consideracions.

A l'apartat envers la situació de l'activitat física a la presó, d'aquest mateix capítol sobre els significats, tracte d'explicar que les presons a l'estat espanyol tenen la finalitat màxima de reeducar i reinserir a la societat a les persones que alberga. Ho diu clarament la LOGP i ho ratifica el RP de 1996. Considere inútil reiterar-me en aquesta qüestió. Això sí, aquesta afirmació teòrica ha estat matisada per tots els comentaris posteriors fets al mateix i als següents apartats dedicats als significats. Hi ha que tenir-ho en compte, també en aquest moment i en relació a aquest significat. Per tant, no m'entretindrè en detalls.

És l'activitat física un instrument de reinserció social? Contribuïx a la reinserció? Se li assigna aquest significat? Chamarro (1997), és un convençut d'aquesta possibilitat, assegurant que l'activitat física podria col·laborar en la reeducació de presos i preses. Temps abans, afirmava que: "El deporte es un medio de realización personal y reinserción" (1995:77). Sicilia y DeHaro (1995),

condicionaven l'assoliment de la reinserció al fet que presos i preses es mantingueren allunyats de la droga mitjançant l'activitat física. Hagan (1989), diu que hi ha experiències a presons en què l'activitat física no sols ha tingut una orientació terapèutica sinó, igualment, educativa. Tot i això, els estudis fets esdevénen insuficients per avaluar la relació entre l'activitat física i la millora de la salut a la presó (Hitchcock, 1990), el que ens fa suposar que existixen encara menys evidències sobre la relació entre activitat física i reinserció.

D'entre l'extensa documentació que he recollit a la presó, trobe que els comentaris més contundents a favor del paper de l'activitat física com a instrument per a la reinserció, són els de presos i preses. Aquests i aquestes tenien la percepció que la seua participació a les activitats del poliesportiu, a més de millorar les qualitats de vida a dintre, servien igualment per a garantir una eixida en llibertat amb més condicions al seu favor. A continuació, es poden observar gran part de les afirmacions vessades per respondre si l'activitat física contribuïa a la reinserció:

Sales más centrado, sabiendo donde no tienes que ir (E 3, senpai d'arts marciais)

És una activitat formativa i educativa (E 1, sensei d'arts marciais)

Aquí se pierde personalidad y el deporte ayuda a recuperar-la, ayuda a coger confianza (E 10, alumne d'arts marciais)

Sí, te ayuda en todo. Si tienes que buscarte una chica o un trabajo. Estás más fuerte y para trabajar te cogen más fácil. Imagínate que vas a una obra

con una gran panza y no puedes ni con los cubos (E 9, alumne de culturisme)

Sí, al que quiere sí. A mi me ha ayudado a salir de lo negativo. El problema es que aquí, en la cárcel, al 90% le da igual, no hace deporte. Pero el deporte, si te llena de ilusión, si lo coges con ganas, te ayuda. A mi me ha quitado el odio que llevaba dentro, me ha dado autocontrol... (E 8, alumne d'arts marciais)

...sirve no sólo para salir más en forma sinó también psicológicamente (E 19, alumna d'aire lliure)

Más de lo que la gente se imagina. Yo, por mi experiencia, sé que el deporte te hace ser como eres de verdad, sereno, sin droga por medio que no te deja pensar (E 2, alumne d'arts marciais)

Sí, aunque según la persona. Es como todo. Yo llevo 7 años presa, y si comparas las pintas de la gente que va al poli y de la gente que no va notarás diferencias. Yo conozco gente que ha dejado la droga, que se metieron mucho en el full y han dejado de consumir, eso gracias al deporte. A mi si que me ha ayudado (E 15, alumna d'aire lliure)

Sí. El deporte no te quita las ganas de atracar. Una persona que atraca, por hacer deporte no deja de hacerlo. Pero con la droga es diferente... Me veo más preparado, más centrado, más adulto, más curtido. He sentado la cabeza. Además, le he sacado un beneficio físico y mental y me puede

servir si el dia de mañana monto un gimnasio (E 6, alumne d'arts marciais).

La importància d'aquests comentaris és obvia i deriva del fet que són les respostes dels i les principals protagonistes. Tot i això, cal fer algunes crítiques a estos comentaris. En primer lloc, perquè les seues respostes sobre si la pràctica d'activitat física contribuïx a la reinserció no s'ajusten del tot a aquesta qüestió, ja que ells i elles encara no s'han reinsertat. Schmid (1993), explica com una de les estratègies de presos i preses passa per elaborar plans per a quan isquen en llibertat, el que em porta a considerar que aquests plans de futur són de total reinserció, el que, per altra banda, ha pogut mediatitzar les respostes. També és cert que, diverses de les persones adés citades, i que asseguraven estar en disposició de reinsertar-se, en part gràcies a l'activitat física, patiren regressions de grau²⁰ i, en alguns casos, fins i tot, es tornaren a enganxar al consum de droga. Una presa esportista ho explicava així: "...sales mejor. Pero cuidado, que aquí hay mucha gente que hace deporte y después sigue con su tema" (E 16). En aquest sentit, un altre pres feia un comentari que matisa les argumentacions anteriors a favor de l'activitat física com a element reinsertador:

Qualsevol activitat reinserta, te manté viu, fa que estigues viu, actiu i no sigues un florer. Te crea inquietuds perquè a la presó hi ha poques. Però la reinserció no existix per culpa de la societat. Al carrer als presos els rebutgen, la societat premia un càstig incorrecte, no hi ha correspondència entre el càstig i l'objectiu (E 11).

---

²⁰ Dintre de l'organització a la presó existixen tres graus penitenciaris, cadascun d'ells amb unes característiques i restriccions. D'acord amb el compliment d'uns criteris establerts, les persones preses progressen a un grau més flexible i semblant a la 'llibertat'. La regressió es produïx en sentit contrari, quan el pres o presa no actua com s'espera d'ell o ella.

Dissortadament, la contundència amb què preses i presos defensaren la idoneïtat de l'activitat física contrasta amb els dubtes mostrats pels treballadors i treballadores de la institució. Tot i això, existixen igualment elements que no m'agradaria obviar.

Per una banda, trobem als monitors i monitores contractades eventualment. Ells i elles mantenen, més o menys, una opinió homogènea envers el significat de l'activitat física a la presó. En concret, així es mostrava una monitora:

yo creo que la actividad física y el deporte puede ser un medio de re inserción muy bueno. Podían intentar para inculcar unos valores, disciplina, y de comunicación social y de relación entre ellos que está totalmente olvidados... Por lo que he visto allí, la actividad física sería lo único que podría contribuir a intentar cambiar a la persona dentro... Y de hecho, yo sé de gente que va haciendo deporte, sale a full-contact, sale a fútbol-sala, sale a baloncesto y eran drogadictos y el deporte les ha venido de maravilla (E 21)

Malgrat aquesta claredat, va haver d'aclarir després que "...quizás dándolo un poco menos competitivo..". Així, tot i sostenir que l'activitat física pot educar, quan li vaig preguntar si realment allí dintre això ocorria va respondre: "Actualmente allí? No lo creo. Creo que sí que podría cumplirlo pero, actualmente, no lo creo" (E 21). En general, aquestes persones mantenen molts dubtes envers el paper resocialitzador de l'activitat física. Un company de la persona anterior focalitzava l'interés en la impossibilitat de combatre la reincidència: "és que realment no sé com es pot reinsertar a aquestes persones...són persones reincidents i que només pensaven en delinquir. I ho deien... Aquesta gent, a través de l'activitat física, reinsertar-los, jo crec que fan

falta, que ha de ser d'una altra forma" (E 23). Els comentaris envers la complexitat de la resocialització són comuns, "no depende únicamente del deporte" (E 24). Hem d'entendre que per evitar la reincidència hem d'incidir en les causes que provocaren que una persona arribara a delinquir (Alarcon Bravo, 1987). L'activitat física per si sola, doncs, sembla estar incapacitada per assolir objectius tant elevats, sobretot a un context amb tanta influència, tal i com relatava un monitor del carrer:

...igual tienen que ir el lunes al polideportivo y el domingo les ha pasado cualquier cosa en el módulo, se han enterado de alguna cosa de fuera y no te vienen o te vienen porque es obligado pero no se olvidan. Porque aquí lo más pequeño se hace grandísimo para ellos. Y hay gente que tiene una mentalidad muy fuerte y otra gente que se hunde (E 24).

En la mateixa línia, a les respostes sobre si l'activitat física manté la seua potencialitat educativa, les persones que de forma voluntaria impartien algun tipus d'activitat física a la presó, van haver de matisar els seus comentaris, sense atrevir-se a posar la mà al foc totalment. Un d'ells deia que "Lo que sí que les puede servir es para estabilizarse. Y es que ellos llegan con una gran tensión y el yoga les sirve para eliminarla, y les permite estar a gusto ellos solos..." (E 28). Una resposta, com podem comprovar, més en la línia de la compensació que hem vist anteriorment. Ho resumix de forma gràfica una companya seua: "Els pot ajudar, pense que sí, encara que no es pot dir res de manera absoluta per a res" (E 27).

En contraposició a aquests comentaris, entre algunes de les persones fixes a la presó he trobat més entusiasme al voltant de l'activitat física. Si García Aran (1987), diu que l'educació és fonamental per a la vida en llibertat, tenim com l'activitat física contribuïx a la reinserció, almenys seguint els arguments del subdirector de tractament d'una presó catalana:

En ese sentido, yo diría que el deporte es educativo porque la explosión de violencia que hay en un partido de futbol termina ahí y no sigue después del partido. Se piden disculpas o lo que sea. Eso es educación (E 30).

Per la seua part, la subdirectora de la presó que he estudiat, també feia referència a aquestes bondats: “La actividad física es formativa...” (E 39), el que ens porta a pensar que ella considera que la pràctica d'exercici físic contribuïx a la reinserció. Però, dels comentaris extrets, se'n deriven gran quantitat de dubtes, el que posa en evidència que, realment, aquesta finalitat s'acomplisca. Per exemple, tenim el comentari d'un assistent social:

Bo, la gent que tenim al grup de control de l'agressió sexual si que els estem suggerint que han de fer una activitat física. Igual que els diguem que han de llegir tots els dies, que han de cuidar-se, que han de dur un estil de vida saludable, que han de menjar a determinades hores, una alimentació equilibrada... i l'esport és una cosa més (E 35).

Clarament, aquest comentari evidència un significat un poc allunyat de l'objectiu de la reinserció, com si l'activitat física no fóra més que un complement, aliè a la tasca educativa de debò, en coincidència amb els significats expressats fins ara a la resta d'apartats d'aquest capítol. En aquest mateix sentit, Chamarro (1997), a la seua tesi doctoral sobre l'activitat física a la presó, expressa com la pràctica física és un excel·lent complement de les tècniques de modificació de conducta. Un complement. Així, moltes de les evidències em porten a establir que l'activitat física a la presó és una cosa secundària. Ja siga la manca d'una persona qualificada i dedicada en exclusiva, ja siga l'absència i paper secundari que la persona encarregada juga a les Juntes de Tractament, ja siga la influència que les mesures de seguretat exergixen o, finalment, la forma

en què està concebida, organitzada i impartida l'activitat física al poliesportiu, el que és ben cert és que atorgar-li a l'activitat física un significat de reinserció és un exercici d'equilibri complicat. De totes les maneres, i com ocorre en la resta de significats, ens veiem en l'obligació de tenir molt present el context en el que ens trobem, doncs sembla que el cas de l'activitat física no és cap cas aïllat, i que el fracàs de la idea de la reinserció es un significat global, no localitzat únicament a l'àmbit del moviment. Avancem pausadament.

Si la presó en general ha fracassat en la seua tasca resocialitzadora (Ayuso, 2003), perquè hauria l'activitat física de mantindre's al marge. Com a mostra del que dic, el mateix educador d'esports d'aquesta presó, a les diferents entrevistes que vaig fer-li, va coincidir en aquestes arguments, assignant-li a l'activitat física un significat molt distint:

no te voy a decir que mediante el deporte se consiga la rehabilitación y reinserción social, desde luego aquí en prisiones sería un poco tonto considerar ese objetivo como primordial (E 41).

Tampoco tengo unos objetivos poco realistas, yo me marco unos objetivos personales. Es decir, objetivos claros que se puedan conseguir no la rehabilitación y reinserción del interno (E 42).

Ya te digo que eso depende de los objetivos que tu te marques. O sea, si te marcas unos objetivos muy ambiciosos y luego esos objetivos no se cumplen nunca, pues entonces si que sería frustrante. Lo que pasa es que mi objetivo no es tanto el conseguir la reeducación o la reinserción sino conseguir pequeños objetivos (E 43).

Hoy en día, la finalidad de reeducación-reinserción social, hoy por hoy, en prisión se cumple muy poco. (E 44).

L'activitat física a la presó, malgrat el que puguen argumentar els presos i preses (o almenys els que jo vaig entrevistar), no té un clar significat d'educació i reinserció. I pense, igualment, que aquest fet cala profundament en tots i cadascun dels col·lectius afectats. Per exemple, els presos i preses, a banda de tot el que ja he dit, i que camina en direcció contrària a la reinserció, fan un ús molt peculiar de l'activitat física que afegix encara més arguments al que mantinc. Les activitats del poliesportiu solen ser practicades pels presos i preses per a donar una imatge i unes dades personals a les persones responsables de la seua situació a la presó. No com una forma d'aconseguir beneficis a nivell físic o de formació en valors, no. El fenomen esdevé en la perversió més absoluta de l'activitat física, quan aquesta no s'usa obeint motivacions intrínseques, ni tan sols d'extrínseques com la salut o el benestar psíquic. A la presó, he trobat casos de persones que acudien al poliesportiu per formar-se un bon expedient, guanyar una fulla meritòria o quedar bé davant l'educador. Un monitor, qui va patir la mateixa experiència, ho relatava així:

Aquí van pues, por ejemplo, a los cursillos van porque les dan un vis-a-vis extra. Entonces saben que si acaban el curso les dan un vis-a-vis extra. Es que si tienes módulos conflictivos, como el 10, donde te juegas casi todos los días la vida y les dices 'si te portas bien a full-contact', pues es que la mayoría del 10 están en full (E 26).

Però la seua no és una opinió aïllada, i aquest fet és ben sabut a la presó, de forma que tots i totes semblen ser conscients d'aquesta perversió. Un treballador, qui havia estat educador, em deia que “Hay internos que están en

todo, nosotros intentamos que no sea así pero ellos se las saben todas y acaban apuntándose a todo” (E 34).

Malauradament, com deia un poc més amunt, el que succeïx amb l'activitat física sembla no ser un fenomen aïllat, i respon més bé al significat que, hui en dia, manté la pròpia institució penitenciària. Ho diu Manzanos (1992), que la presó no reinserta, però ho diuen moltes de les persones entrevistades al llarg d'aquesta investigació. Per a ells i elles, la institució penitenciària, orientada originàriament cap a la reinserció, almenys des de la legislació vigent, lluny d'acomplir aquest propòsit, es limita a retindre a persones a les quals la societat ha rebutjat. Acceptada aquesta realitat, als i les treballadores no els queda més remei que esforçar-se en garantir una existència digna durant la reclusió. En aquests termes es manifestaren els tres educadors entrevistats, començant per Àlex:

En el tema de prisiones lo que hay que ser es menos hipócrita y pensar, realmente, cual es la finalidad que cumplen las instituciones penitenciarias. Hoy en día, la finalidad de reeducación-reinserción social, hoy por hoy, en prisión se cumple muy poco. (E 44).

No, no creo que la cárcel reinserte en general. Pero creo que en estos momentos tampoco hay alternativas visibles a la prisión... el papel que cumple es de castigo por los delitos que se han cometido y de reclusión de una persona que se ha considerado, por parte de las autoridades judiciales, que tiene que estar reclusa (E 37).

...el lugar no es adecuado para la reinserción. Otra cosa es que puedas aprovechar más o menos el tiempo, pero no reinserta (E 34).

Envers la funció de la presó, aquest ex-educador deia que el seu paper passava per “que la gente que delinque esté encerrada y nuestra función es que lo esté de la forma más digna posible, que aproveche el tiempo” (E 34). De forma taxativa, els educadors es mostraven excèptics respecte a la reinserció. Potser, ara s'entenga millor eixa rebaixa d'Àlex en les pretensions rehabilitadores de l'activitat física. I és que “la reinserción es imposible, cómo va a reinsertar un sitio cerrado y artificial como este, no es posible” (E 34). Ríos Martín (1998), també fa referència a la impossibilitat de reinsertar mitjançant la presó, com ho recalquen els i les monitores contractades. Una d'elles expressava que “a parte de lo que yo haya visto, ellos mismos me lo han dicho que allí no hay reinserción ninguna”, i en la recerca de les raons apuntava a “una falta de medios y mal funcionamiento en la cárcel...” (E 21). Finalment, conclou dient que “Yo creo que en general la cárcel no reinserta y si que me han comentado chicos que ellos entran a la cárcel y salen peor” (E 21). Aquest desolador argument, i sobretot les raons que apunta, deixen oberta la porta a l'esperança, perquè arribe un dia en què la presó si reinserte. Coincidix amb ella Bueno (1990), qui responsabilitza a la falta de medis. Tot i això, també hi ha qui pensa de forma més contundent, com Aron Grayzel (1978), el qual explica que l'estància a la presó és un factor facilitador de la delinqüència i, per tant, com diu Foucault (1978), d'augment de la reincidència. Continuant amb els monitors del carrer, la coincidència és total, a l'hora de negar la reinserció. A més, aporten raons com la següent:

El que ha estat a un barri marginal, quan isca, tornarà a aquest barri marginal i tornarà a buscar-se la vida com se la buscava abans. I si és drogadicte i ix drogadicte, doncs tornarà a buscar-se la vida per poder drogar-se. Si el que entra i quan ix, i això està comprovadíssim, pot eixir amb les millors intencions, els han pogut donar cinquanta cursos de reinserció laboral i el que vulgues, però quan isquen i vagen fàbrica per

fàbrica buscant treball i si coneixen que han estat a la presó se sap que, llevat de poques excepcions, no els donen treball. (E 25).

Aquesta crítica profunditza en la incapacitat de la institució per arribar a l'arrel del problema, com si aquest fóra la presó en sí. Siga com siga, la presó, als ulls dels i les entrevistades, “és un càstig que se li imposa per haver comés un delictes. Però hi ha gent que es passa molt de temps dintre i quan ixen tornen a entrar” (E 25), afirmava un monitor. La discussió es centra, doncs, en si la presó pot arribar a reinserir. Evidentment, hi ha qui pensa que amb més medis o millor organització, la presó podria arribar a aconseguir millors resultats. No és el cas d'aquest monitor eventual, qui reflexiona sobre la forma en què aquesta institució tracta d'assolir els seus objectius:

Lo único que haces es poner a uno que es malo, más otro que es malo, más otro que es más malo, más otro que, a lo mejor, es peor, los juntas y los cierras en un sitio del que no pueden salir y se tienen que relacionar. ¿Cómo se reinserían en algo que no pueden ver? Es imposible, es que se acaba creando un núcleo de gente pues más mala de lo que lo era en sí. Es imposible, realmente es imposible. Bueno imposible, supongo que si que habrá gente que por su familia, por tal, por cualquier cosa si que se reinserite (E 26).

Però, i què diuen els i les afectades? Presos i preses mantenen també certa similitat de continguts, evidentment al voltant del fracàs de la presó com a institució de reeducació. Si abans veiem com opinaven a favor del paper reinseridor de l'activitat física, ara però, argumenten en contra d'aquest paper de la presó en la seua totalitat. Una presa em deia que a la presó “inculcan odi”, havent esdevingut l'experiència “una pérdida de tiempo y dinero” (E 19). En el

mateix sentit, ara un pres al·legava que “si hi ha reinserció és voluntària, però la presó no reinserta” (E 5). Moltes són les crítiques a la presó, com moltes són les al·lusions a l'esforç personal com única manera de reeducar-se. És una espècie de sentiment de lluita de la persona contra la institució: “Se reinserta la persona. La càrrecel no ayuda a que una persona se reinserte” (E 14). Cap pres o presa està agraït o agraïda: “A mi no me ha ayudado. Yo, las cosas que he visto aquí, no las había visto nunca en la calle. La calaña de gente, mujeres liadas, y eso que soy moderna y respeto, gente chutándose, yonkis... todo eso lo aprendes aquí” (E 15). Fins i tot, fent un exercici estètic, hi hagué un pres que, després de negar la reinserció social, es va atrevir a fer una espècie de rima:

El chaval bueno que entra en la cárcel, se hace malo.

Y el malo, se hace peor, se hace demonio (E 2).

Entre presos i preses hi ha certa desesperança pel que es trobaran quan ixquen al carrer. Per això, les seues paraules també acusen pels escassos esforços que es fan per preparar aquest moment, ja que “per culpa de la societat en si. Pel desarrelament que crea la presó. Quan un pres ix hi ha que ajudar-lo buscant-li un treball, un lloc on viure, ací es droguen, també hi ha que ajudar-lo amb això. La presó juga un paper coercitiu, et tanquen i ja t'apanyaràs quan ixques.” (E 11), em deia un pres. I la societat es troba, segons algunes persones, a la base del problema. Així ho diu un assistent social: “la societat és la responsable que els presos hagen acabat allí” (E 35). Presos i preses que, a més, provénen majoritàriament de barris marginals (Paíno Quesada, 1998), el que pot dificultar una reinserció adient. Fins i tot, la subdirectora de tractament, que abans apostava per la reinserció, reconeix ara les limitacions, “nuestros objetivos son más específicos, más limitados”, i evidència el paper que la societat juga en la reinserció: “nuestro alcance es limitado, nosotros tratamos con las personas

mientras cumplen condena, después, ya no podemos hacer nada. Y la reinserción se produce fuera y ahí ya no llegamos” (E 39).

I és que, d'acord amb Foucault (1996), la societat demanda ordre i regularitat, i per això es conserva una institució que “no corrige, atrae incesantemente a los mismos, produce poco a poco una población marginalizada que es utilizada para presionar las “irregularidades” o “ilegalismos” que no se deben tolerar” (1996:50). D'aquesta manera, com pot l'activitat física a la presó significar educació i reinserció quan la institució on s'impartix, segons tots i totes les afectades, significa càstig i, fins i tot, multiplicació de la delinqüència?

6.8.- Comentaris finals.

Explica Mejía (2002), com la interacció social té al seu voltant una cultura de grup, la qual comporta, entre altres coses, significats comuns relacionats amb aquesta activitat. És a dir, que podem entendre que cada grup social, immers en una cultura determinada, manté uns significats comuns en relació amb l'activitat semblant que desenvolupa. Per això mateix, podem observar com dintre de la presó, cada grup atorga uns significats comuns a cada aspecte de l'entorn. L'activitat física té unes connotacions segons el grup a que ens referim. Evidentment, el grup de persones no preses rebrà la influència tant de l'ambient de presó en el que treballa com de l'ambient del carrer on retorna i viu després de la seua jornada laboral. Per als presos i preses, a no ser que considerem la influència dels mitjans de comunicació (sobretot la televisió), hem d'establir que tot allò que hem anomenat subcultura de presó, i tenint molt en compte allò que esmentàvem com codi de presó, determinaran enormement els significats atorgats a l'activitat física.

La taula següent, on marque la relació entre els significats de l'activitat física i els grups protagonistes d'aquesta investigació, no és més que la simplificació d'allò que he escrit als apartats anteriors d'aquest capítol de significats. Tot i això, calen algunes explicacions.

	Presos/es		Personal fixe de presó				Personal eventual del poliesportiu
	Esportistes	No esportistes	Àlex	Altres educadors, assistents...	Funcionaris de seguretat	Membres de la direcció	
Esport	X	X	X		X		
Masculinitat	X	X	X	X	X	X	X
Compensació	X	X	X	X	X	X	X
Control			X	X	X		X
Reinserció	X					X	

Taula 12. Relació de significats i grups de presó.

En primer terme, tenim com grups dintre de la presó hi ha més dels que inserte. Podriem parlar de presos i preses esportistes al mòdul, diferenciar les activitats que practiquen (sobretot pensant en els i les alumnes d'arts marcial), incloure als i les voluntàries al poliesportiu, i un llarg etcètera. Tot i així, crec que he considerat els grups que més rellevància han tingut al llarg de la investigació. Evidentment, totes aquelles persones que han desenvolupat la seua activitat al poliesportiu esdevé en els i les principals protagonistes, referint-me concretament als grups de presos/es esportistes, Àlex i el personal eventual del poliesportiu. La decisió de tenir en compte a certs presos no esportistes no roman tant en la interacció que haja pogut tenir amb ells, sinó pel fet d'establir possibles comparacions entre els significats d'aquest grup, que no fa esport, i aquelles que si en fan. Evidentment, la influència de l'ambient és tant gran que, malgrat ser uns esportistes i altres no, la seua condició de presos i preses pesa més. Crec haver fet ja un comentari al respecte a l'apartat de la subcultura. La formació de

subcultures esportives, que haguera provocat significats distints entre presos esportistes i presos no esportistes, és de difícil ocurrència a la presó. Per això, tots els presos i preses han compartit els significats envers l'activitat física. Encara que, com s'observa a la taula, trobem una diferència en quant a la reinserció. A l'apartat en qüestió, crec haver deixat clar que presos i preses no creuen en la reinserció, pel que és impensable que l'activitat física pugui produir aquests resultats de forma aïllada i en un context que no acompanya. De totes maneres, les persones preses que practicaven esport argumentaren que la pràctica d'activitat física sí que els ajudava en aquesta direcció. Per això, a la taula se'ls assigna aquest significat.

També crida l'atenció en quant al col·lectiu de persones preses, que no traguera a la llum cap dada que em portara pensar que veien l'activitat física com un mecanisme de control. Llevat d'alguna excepció, m'he trobat amb persones preses amb interpretacions molt a curt plaç, sense abstraccions ni miraments envers la finalitat última de cada cosa. Potser, la seua situació personal com a pres/a determine aquest fet. Per a ells i elles el fet de fer exercici és un mecanisme d'escapament o de salut, però no una ferramenta de la institució per buidar els patis, cansar o castigar. Sí que han comentat que la rebaixa d'estrès o l'evasió temporal els ajudava a disminuir l'ansietat o dirigir els pensaments, però no ho han reconegut com un instrument en mans de la institució.

Hi ha grups que han tingut cabuda en la investigació pel valor qualitatiu de les seues interpretacions. Per exemple, el col·lectiu de funcionaris/es de seguretat, tot i ser molt nombrós a la presó, no ha assolit un protagonisme a destacar. Tan sols aquell personal destinat al poliesportiu podria considerar-se clau. I és a aquestes persones a les que vaig entrevistar. Està clar que el grup en qüestió és de vital importància en la vida de la presó, però no influïx de forma directa sobre el poliesportiu. Almenys em va valer aquest criteri per posar algun límit a la recollida de dades. Tot i així, els significats d'aquest col·lectiu queden reflexats per alguns dels seus membres. Observem que els significats recollits tenen una relació quasi idèntica amb els explicats pel grup que he anomenat 'Altres

educadors assistents...'. Aquest col·lectiu arreplega als educadors de mòduls entrevistats, a un mestre de l'escola i afegint-se les opinions d'un assistent social. Sembla com si el personal fixe de presó, que treballa a peu de canó, directament amb presos i preses, elaborara els mateixos significats. Excèptics amb la reinserció, atorguen un sentit de qualitat de vida i control a l'activitat física, segurament com a la resta d'activitats que s'organitzen. A més, coneixedors tots dos col·lectius del codi de presó, reconeixen sense problemes que l'exercici jerarquitzava a presos i preses i que és un element de prestigi i poder.

El grup de membres de la direcció, tot i estar format pel personal del Consell de Direcció (descriu a l'apartat envers la legislació penitenciària), ha estat representat per dos persones que ocupaven el càrrec de subdirecció de tractament (una de d'elles de la presó que he estudiat i una altra d'una presó catalana). Malgrat aquest fet, penso que els significats atribuïts representen el sentir d'aquest col·lectiu. A més, aquestes dues persones ocupen un càrrec directament relacionat amb l'àrea d'activitat física (com ja s'ha comentat). De la taula, es pot observar com aquestes persones no renuncien a la reinserció, tampoc des de l'activitat física, contràriament al que fa la resta de personal fixe. Potser, precisament, perquè ocupen un càrrec de responsabilitat? Potser, per donar exemple? O per guardar-se les esquenes? De totes maneres, salta a la vista aquesta falta de correspondència entre l'opinió de persones amb alta responsabilitat i la d'aquelles persones dedicades al dia a dia amb els presos i preses.

Finalment, potser per la mateixa situació de treball *in situ*, el personal eventual, format exclusivament per persones contractades temporalment per desenvolupar tasques al poliesportiu, va compartir significats amb el personal fixe de presó, excepte amb Àlex. Amb l'educador, com ja he escrit, no compartien aquesta visió de l'activitat física limitada a l'esport. Aquesta ha estat la diferència. Romandrà la raó a aquest fet en què era gent qualificada dintre de l'àmbit de l'activitat física? No ho sé. Respecte a la reinserció, prompte (en pocs mesos de treball), es varen adonar que assolir aquesta meta era d'una

complicació evident. Han donat idees variades, com que la presó en sí està a l'arrel del problema o que, relativitzant, el que feia falta era una remodelació. Independentment d'això, negaren un significat de reinserció tant a l'activitat física com a la presó. En aquest sentit, em crida l'atenció aquesta falta de coincidència entre persones experimentades a la presó, com ho són els membres de la direcció entrevistats, i persones certament novícies com els i les monitores del carrer. És falta d'experiència d'uns? O arguments hipòcrites dels altres?

**CAPÍTOL 7.- EPÍLEG: UNA NARRACIÓ
CONFSSIONAL.**

CAPÍTOL 7.- EPÍLEG: UNA NARRACIÓ CONFSSIONAL.

Vull fer una confessió, o diverses. Trobe que el sentit d'aquest apartat no és altre que el de recollir totes aquelles idees, pensaments, emocions i sentiments que no tenen cabuda en cap altre capítol d'aquesta tesi. Sentiments, emocions, pensaments i idees que m'han acompanyat durant tot el temps, alguns invariables, d'altres modificats constantment. Tot un munt de vivències personals que formen part d'aquesta investigació i que, segurament, acompanyen també a d'altres investigacions de caire qualitatiu. Suppose que altres persones que s'hagen vist involucrades en investigacions com aquesta hauran manifestat sentiments semblants. Tot i això, lluny de voler donar lliçons, l'únic que s'em passa pel cap quan escric aquestes línies és de fer copartícep al lector i lectora d'allò que envolta una tesi i porta l'etiqueta de 'personal'. Moltes vegades, la serietat que requerix un treball d'aquest tipus, i la rigorositat en la presentació dels resultats, evita que queden plasmades a les seues fulles aspectes que, per altra banda, per a l'autor o autora esdevénen fonamentals. Perquè, com ja dic, no es tracta de fer una llarga enumeració d'anècdotes o una recepta de lluita contra els estats d'ànim baixos, cadascú és cadascú. Una de les coses que més cuida la investigació qualitativa és la de no mostrar-se infalible i impertinentment absoluta, pel qual no serà una excepció aquest apartat que ara encete. Els sentiments i emocions són tan personals que semblaria una burla tractar ara de fer exercicis d'extrapolació. El que vull descriure a continuació és el que m'ha ocorregut, el que se m'ha passat pel cap, i pel cor, senzillament.

Pot ser em repetisca i torne a nomenar algunes coses ja descrites en altres apartats. Espere no semblar massa reincident i que la repetició s'entenga tan sols com una recuperació, momentània i necessària, d'arguments anteriors. Per a mi, la principal característica de la investigació des de la perspectiva qualitativa és el

seu caire personal²¹. Considere que és l'essència de la perspectiva, el que la fa pròxima a l'objectiu de l'estudi, a la persona que investiga i, com no, al públic que la llig. Però, intentaré personalitzar aquest argument per facilitar la seua comprensió. Aquesta investigació l'he feta jo, amb les meues mans. No hi ha hagut becaris ni becàries, ni persones que transcribiren les entrevistes, ni pacients sabuts que interpretaren les dades. Tan sols, he demanat l'ajuda lògica als directors de la tesi. Aquests, amb les seues pacients revisions i nombroses i detallades indicacions, han esdevingut una guia molt útil per caminar ben recte. Al final del trajecte, a més, vaig demanar ajuda a una altra persona per a la correcció lingüística.

Com he explicat anteriorment, aquesta investigació qualitativa manté unes fermes normes ètiques que garantixen que aquestes experiències es puguin repetir (sobretot perquè el camp d'estudi estiga de nou accessible). A més, així s'augmenta la credibilitat de les dades recollides. Per això, he hagut de prescindir d'ajuda externa. Ho incloïa al contracte ètic amb Àlex, i ho vaig acomplir amb la totalitat de persones entrevistades. Però és que, a més de ser una exigència ètica, ha estat una obligació per falta d'alternatives. Aquesta investigació, per exemple, no ha comptat amb cap subvenció ni patrocini. Està vist que els organismes i institucions, a més de les empreses, per suposat, primen treballs que directament influisquen en algun estalvi a qualsevol procés industrial, augmenten la rendibilitat d'una màquina o optimitzen els recursos humans. La investigació qualitativa, en molts casos, escapa a la moda actual, i corre el perill de perdre l'oportunitat d'enganxar-se al tren de qualsevol subvenció. Hi ha casos excepcionals, evidentment, però tan sols confirmen la norma. Malgrat aquestes excepcions, etnografies, estudis de casos, històries de vida i demés han de tirar endavant amb escassos recursos. I no digam-ne d'una investigació que, a més d'haver estat desenvolupada amb metodologia qualitativa, tracta sobre presos i preses. Explosiva combinació la meua. En algun moment, m'ha donat la sensació

---

²¹ Per a aprofundir en aquest argument, veieu l'apartat sobre l'investigador com a instrument.

que la conjunció d'aquests dos elements va estar buscada aposta per fugir de les possibles subvencions.

I no és que haja fugit, en el sentit literal, no. En el moment en què vaig iniciar la tesi que ara m'ocupa no vaig pensar, en cap ocasió, en subvencions ni patrocinis. Estava capficat en el desenvolupament de les distintes etapes, el que m'evitava de preocupar-me d'injeccions econòmiques. A més, també és cert que les despeses necessàries no han estat immenses, i la continuïtat de la investigació no s'ha vist mai compromesa per falta de diners. No sé què hauria fet si haguera calgut una inversió gran. Però és que, en investigació qualitativa, la major inversió a fer és en temps. Personalment, estic encantat que així siga, i que es puga investigar invertint el que cada persona posseïska (temps, al meu cas). En aquest sentit, em senc afortunat de poder haver tirat endavant amb els recursos propis. I és que he d'afegir que, conforme avançava la tesi, es feia més ferm el meu convenciment en el sentit de fugir de subvencions i ajudes externes. Tractaré d'explicar per què.

Una etnografia suposa que una persona esdevinga l'eina fonamental de la investigació. Aquesta persona ha d'introduir-se al camp d'estudi, conuiu i interactuar amb les persones que allí viuen, tractar amb les seues formes de veure les coses, d'interpretar la realitat i comprendre els seus comportaments. Per tant, ha de ser aquesta persona qui reculla les dades, directament d'aquest camp de treball. La interpretació de les dades recollides, doncs, serà sempre desitjable que la faça aquesta mateixa persona, per comptar amb més elements de judici. Sumant a açò les esmentades exigències metodològiques, ens queda una metodologia global, és a dir, gens alienant, expressant-me en termes marxistes. Cada pas de la tesi ha estat desenvolupat per mi, i el que és més important, al meu ritme. Això suposa molta feina, alhora que una total llibertat. Desenvolupar una investigació des de la perspectiva qualitativa, sol, suposa experimentar de debò la llibertat i adaptabilitat que teòricament pressuposa. Poder prendre cada decisió sense atendre exigències exteriors, és un avantatge. Queda clar que comptar amb col·laboradors i col·laboradores, i un bon pressupost, és una opció

difícilment rebutjable; però l'altra alternativa, a més de viable, és altament satisfactòria. És un altre tipus d'experiència. La independència que se'n deriva del fet que no hi hagen persones que estiguen exigint i dient que necessiten resultats prests, ha estat una de les claus de la conclusió d'aquesta tesi.

Derivat de la falta de patrocini, la convivència entre la tesi i jo ha estat total durant quasi quatre anys. Aquesta investigació, deguda l'exigència d'invertir temps, ha format part del meu horari quotidià, del dia a dia. Si en aquests anys he renunciat a treballs i ampliacions d'horaris a l'escola on treballo, ha estat per a dedicar-me a la tesi. Si he renunciat a passar el temps lliure amb els amics, la companya, la família o, senzillament, tirat al sofa de casa, ha estat per la tesi. La tesi ha marcat enormement la meua vida, ocupant cada espai lliure de cada dia, condicionant les vacances, fins i tot. La simbiosi ha sigut total, i el que em sembla més relevant, ha estat del tot voluntària. Les renúncies que jo he fet en altres àmbits no s'han degut a pressions de cap tipus, sols a decisions lliures en el sentit de portar a terme la investigació, això sí, sense esdevindre una atabalant experiència. Algunes vegades m'he notat cansat i un poc angoixat, però mai fins el punt de voler deixar el projecte. Però, insistisc, la sensació de tenir el control de la investigació ha jugat a favor en aquest sentit.

La presa de decisions, que he tractat de descriure a l'apartat envers el disseny de la investigació, ha obeït quasi sempre a les característiques del lloc que he estudiat, i a les regularitats de la perspectiva qualitativa. En aquest sentit, dintre del caràcter personal d'aquest tipus de treballs, destaca l'enorme responsabilitat d'haver de fer eleccions, moltes d'elles importants. Moltes vegades no sabia cap on tirar, d'altres, la flexibilitat del mètode es mostrava com un enemic disfressat d'ambigüitat absoluta. Què diu la literatura envers aquest o altre aspecte? Res i tot, solia ser la resposta. El que la majoria d'ocasions s'ha revelat com un incomparable avantatge, de vegades em provocava ansietat. La manca d'un manual titolat 'Com fer una etnografia', alhora que pressuposa que cadascú ha de crear el seu camí, dibuixa clarament una perspectiva flexible i on les persones que la posen en pràctica mantenen tota la responsabilitat. Tot i el

risc d'equivocar-se (evidentment, el risc és molt menor a la metodologia quantitativa), per a mi ha resultat una experiència motivant i enormement significativa. Haver de decidir a cada pas, i aprendre dels propis errors, alhora que sentir-se responsable absolut, ajuda a fer d'aquest tipus d'investigacions experiències molt instructives i impactants. He après a estimar la tesi, a cuidar-la, a conviure amb ella.

Continuant donant-li voltes al que ha estat la meua experiència en aquesta tesi, i en especial en relació amb la seua dimensió peculiar (qualitativa), trobe necessari relatar el procés que va succeir entre el meu anterior projecte, quantitatiu, i l'elecció per l'opció qualitativa. El meu és un d'aquells casos d'elecció per convenciment, fruit dels canvis decidits després de les experiències tingudes. El meu primer contacte amb el context penitenciari, per fer la tesi, el vaig fer des de la perspectiva quantitativa, enrolat en un projecte que trontollava pels quatre costats. Evidentment, la fragilitat de la investigació es revela posteriorment i vaig arribar a pensar què fàcil que resulta deixar-se emportar i decidir investigar d'una manera concreta sense haver reflexionat i valorat les possibilitats i alternatives. No vull entrar excessivament en aspectes ja descrits a l'apartat sobre la investigació qualitativa, pel que em centraré, en aquest punt, en aquells detalls més íntims i personals. Per això, tampoc desitge dissertar sobre les raons que em dugueren a concloure que l'opció quantitativa no era ni vàlida per a la presó, ni vàlida per a mi. Però posaré un exemple: on la investigació qualitativa es puga comparar amb un procés artesanal, la quantitativa ho farà amb un d'industrial. Aquesta ha estat la meua experiència.

Quan desitjava amb totes les forces, amb les mateixes que he posat en aquesta tesi, que el projecte d'investigar a la presó veiés la llum amb resultats estadístics, em vaig trobar amb obstacles desoladors: falta de col·laboració de la institució, terminis i procediments imprescindibles i que no es podien ajornar ni modificar, complicades fórmules matemàtiques, necessitat de ser ajudat per professionals que 'interpreten' les dades, etc. Fins i tot, encara que la metodologia quantitativa està regida per passes clars i consecutius, em vaig

trobar molt perdut, poc assessorat. Tant, que la investigació que volia desenvolupar, a tota costa, va romandre uns mesos dormida a l'ordinador i al meu cap. I això, esdevé una situació formidablement perillosa per a una tesi que es vol finalitzar. Deixar de banda la dinàmica normal durant una temporada, acaba esdevenint en el soterrament definitiu del projecte. Les notícies en aquest sentit de molts companys i companyes de doctorat, així m'ho confirmaren. Per això, sabia que el descans havia de ser l'imprescindible per recuperar l'alé i cercar altres camins i companys de viatge; i una volta fet això, m'havia de posar en marxa prest. L'alternativa triada ha estat tot un encert, cosa que ja vaig començar a esbrinar al principi, i que he vingut mantenint al llarg de la investigació. No cal que torne a enumerar alguns dels avantatges obtesos, ja explicats en aquest mateix apartat, com puga ser la independència, el seu caire personal i global, la seua significativitat. Però si que, conseqüentment, trobe adient afegir-ne ún de nou. És la seua accesibilitat. Si prompte em vaig convéncer que podia arribar a fer la tesi que volia, mitjançant aquesta perspectiva, va ser gràcies a que les seues etapes se'm feien accessibles de seguida. No vol dir això que fer una etnografia no comporte un esforç, a més, no seria jo el més indicat per a argumentar-ho, després de les hores que li he dedicat. El que vull indicar és que moltes persones poden estar capacitades per fer etnografia, històries de vida, estudis de casos. No calen llargs procediments matemàtics, ni savis en estadística.

Unit a açò, la perspectiva qualitativa esdevé una eina valuosíssima per tal de democratitzar la investigació. No sols perquè és accessible a moltes persones, sinó perquè permet investigar molts indrets, el nostre entorn, l'escola on treballem, el barri on vivim o la família d'enfront. Per fer un treball d'aquest tipus no fa falta un laboratori, ni aïllar variables, ni, molt menys, experimentar. Jo he desenvolupat la tesi amb una gravadora i un ordinador, bàsicament. Hi ha altres elements que ajuden, com l'aparell transcriptor de les entrevistes, però no és, ni molt menys, imprescindible. A més, la seua flexibilitat permet adaptar-se enormement al context que estudiem, pel que se'ns facilita la tasca d'aconseguir

l'accés, de canviar etapes i retardar terminis, de mantenir certa cordialitat i afavorir la col·laboració, l'establiment de relacions més duradores i profundes. Degut a aquests factors, he de dir que jo m'he sentit molt a gust amb la perspectiva qualitativa, el que beneficia el desenvolupament d'investigacions. Ara sé com de difícil m'haguera resultat posar el punt i final si haguera insistit en l'opció quantitativa. Possiblement, no l'haguera acabada. La investigació qualitativa se m'ha revelat com una excepcional alternativa.

Les hores passades al camp d'estudi, unes quatre-centes cinquanta formalment, però moltes més si pensem en les estones en què he acompanyat algun pres a la ciutat, esmorzars conjunts, l'experiència prèvia a la presó i el temps de les entrevistes, tot això fa que, progressivament, la gent del camp d'estudi passe de ser un objecte d'estudi a una persona més o menys pròxima afectivament. Molts presos, i alguna presa, han passat a ser amics i amigues. Tot i poder suposar un cert risc, per exemple per la proximitat a l'hora d'interpretar, a mi m'ha resultat inevitable. Sé que, amb la finalització de la tesi i les estades a la presó, deixo un bon grapat d'amistats. Ja dic, resulta inevitable que persones amb les que passes moltes hores, amb les que rius i t'avorreixes, fas broma, íntimes, entrevistes, interrogues, te'n vas d'acampada, jugues a futbet o a esquaix, acaben per esdevindre alguna cosa més que presos i preses que s'han deixat investigar. La proximitat que postula la perspectiva qualitativa, essència del mètode, aconsegueix que es creen llaços més forts que els d'una senzilla relació investigador/a-investigat/ada. A més, perquè aquest succés acabara ocorrent, hem de tenir amb compte el context concret en què s'ha desenvolupat la investigació. Com expresse a l'apartat de les motivacions, una de les coses que em va fer decidir-me a investigar a la presó va estar l'empatia que vaig sentir cap al col·lectiu de presos i preses. És evident que a les presons no sols hi ha persones preses, també hi conviuen treballadors i treballadores de diferent tipus. Tanmateix, a nivell personal no he sentit la mateixa atracció cap a uns i unes que cap als altres, ja siga pel diferent nombre d'hores de convivència, ja siga per la desigual situació. El sentiment d'empatia, que tantes vegades nomene, no ha

tingut les mateixes manifestacions cap al col·lectiu de presos i preses que cap als i les treballadores de la institució.

Lògicament, aquest sentiment cap a les persones condemnades no ha fet sinó créixer paral·lel al desenvolupament d'aquest projecte. No oblidem que, tot i els altres factors a tenir en compte, les persones preses investigades no deixen de ser això mateix, presos i preses, els quals romanen tancats i aïllats de la societat durant anys. Tantes queixes ixen de les seues boques, tantes encomandes senzilles i alhora vitals per ells i elles, tantes experiències, la major part d'elles bones, provoquen un sentiment barrejat de compassió i empatia. Independentment del delicte comés, arribes a comprendre la seua situació, almenys la de presó, i aprens a escoltar-los i, com no, a defensar-los.

La caiguda de molts tòpics envers la presó, com també esmente a la introducció, ha contribuït a augmentar aquesta sensació d'empatia continua entre qui escriu i els presos i preses. Per exemple, una de les coses que més m'ha cridat l'atenció ha sigut el total respecte cap a la meua persona que he experimentat quasi sempre. Mai he sentit amenaçada la meua integritat física, tot i que he presenciat episodis violents. Algun pres s'ha dirigit a mi de forma poc amistosa, inclús amenaçant-me d'agredir-me, però no he arribat, en cap ocasió, a témer res. En primer lloc, perquè sempre he confiat en l'ús de la paraula, encara que puga sonar un tant innocent. Realment, pensant-ho bé, pot ser no haguera pogut evitar una baralla amb el diàleg, però l'esperança no la vaig perdre. En segon lloc, perquè de seguida vaig veure clar que la presó, tot i ser un lloc certament violent, no ho és gratuïtament. Els presos i preses saben que es juguen molt emprant-la i l'ús de la violència els pot ocasionar pèrdues greus, pel que ho tenen com un últim recurs. Vull dir, que es cuiden molt a l'hora de triar on i amb qui usar-la. Als patis dels mòduls, on es pot arribar a pensar que és un terreny propici a les baralles, mai em vaig sentir insegur. I això, que la baralla més greu que vaig presenciar va ser a un pati, precisament. En aquest sentit, als i les voluntàries, generalment, se'ns tracta amb un gran respecte (i més quan s'assabenten que acudixes a la presó de bades). En tercer lloc, amb el pas del temps vaig establir

una relació tant cordial i plena de confiança amb el planter de presos destinats al poliesportiu que estava segur que, en cas d'agressió, eixirien en la meua ajuda.

Finalment, vull acabar amb el relat de l'última etapa de la tesi i, com no, del futur. He de confessar que els últims mesos d'investigació han estat els més durs. Comparables, potser, amb aquells en què topetava amb la institució i els mètodes positius, i veia perillar el treball. Una vegada minva la freqüència de viatges al camp d'estudi, com a conseqüència que necessites més temps per analitzar les dades i escriure, ja saps que estàs a l'última fase. Durant els mesos en què, dia rere dia, anava a la presó, el temps passava lent, tot i no ser del tot conscient del final. Sabia que cada vegada estava més a prop, però se'm revelava tant llunyà que no hi pensava. Però quan s'acosta el final, l'ansietat que experimentes, es pot comparar amb la que sent un/a pres/a quan sap que li queden setmanes a la presó. Quan és conscient que va a eixir, comença a posar-se nerviós, a pensar en el carrer, en la llibertat. Doncs a mi m'ha passat el mateix. Quan he mirat el calendari i he pogut calcular el temps que em costaria escriure la tesi, aproximant-me doncs a una data final, se m'ha disparat l'ansietat. No passava dia en què no mirara l'índex i fera càlculs del temps que em costaria escriure aquesta o aquella secció. Esborrava les que anava acabant i escrivia terminis màxims per a les altres. Moltes vegades, m'ha donat rabia pensar que les exigències que m'havia lliurat esquivant subvencions i participacions a grans projectes, me les imposava jo.

Tot i això, també és lògic pensar que, després de quatre anys amb el projecte, a hom li vénen ganes de fer altres coses. Són molts amics i amigues, moltes experiències, però és cert que arrastrar una investigació tant de temps, cansa. Tampoc he tractat de córrer ni de forçar el final, però sí que he intentat dedicar prou de temps perquè el dia de la lectura no es perdera en el temps. Recorde en aquest moment com moltes persones, després d'assabentar-se que encara estava liat amb la tesi, em preguntaven estranyats si no l'anava a acabar mai. Em sonava com una barreja de crítica pel fet de tardar tant i, alhora, una confessió personal en què declaraven què ells i elles mai en farien una (almenys

tan llarga). La meua ha estat tot el llarg que he considerat necessari, tot el temps que ha calgut per a desenvolupar un treball que considere de qualitat.

Però, i després, què? Les hores dedicades a la tesi han estat producte de llargues especulacions personals. Donar-li una utilitat a tant de temps lliure, després d'haver-lo dedicat quatre anys a aquest treball, no és tan fàcil. Sobretot per la noció d'utilitat. Tant d'esforç emprat tenia almenys l'excusa que era per a alguna cosa vàlida, per a un projecte. Però, i després? He desitjat, moltes vegades, durant els esforços contius, poder tornar a sentir què era allò anomenat avorriment. Però les especulacions no han anat sols en la direcció d'assignar-li una altra dedicació a les hores emprades a la tesi, no. També he especulat què passaria amb la meua situació una vegada finalitzada aquesta. Quines són les contraprestacions que s'obtenen de dur a terme una tesi doctoral? El grau de doctor és un mèrit assolit per poca gent, el que atorga una certa distinció, a priori. Però això en què es traduïx? És cert que el treball a la universitat és atractiu, i que no puc negar que pel meu cap ha passat el fet que ser doctor serviria d'ajuda. Però no es fa una tesi per arribar a la universitat, almenys una tan llarga. El temps que passes cavil·lant sobre aquesta qüestió esdevé una autèntica lluita entre les justificacions altruistes, solidàries, i les més íntimes i pròpies (que poden ratllar l'egoisme). He explicat ja com la curiositat i l'empatia m'introduïren i mantingueren a la presó, tot barrejat amb una prudent voluntat d'ajudar a presos i preses. Hi ha qui m'ha dit que això no són més que paraules boniques, que una tesi es fa pel progrés personal, pel currículum, i que pensar altra cosa és enganyar-se. Sempre m'he resistit a considerar aquests arguments com a vàlids, almenys com a exclusius. És evident que els guanys que es pugen aconseguir, una vegada assolit el grau de doctor, poden motivar a l'investigador o investigadora, però per a mi no han estat més que coses secundàries. Com podria derivar la justificació per fer la tesi d'uns possibles beneficis tant llunyans? A mi m'ha ajudat saber-ho, però no hauria aguantat quatre anys de treball. N'haguera fet una de més curta si l'única motivació haguera estat aquesta. Malgrat aquest interès per mostrar-me desinteressat materialment, també entren en joc factors

com l'orgull, acabar una cosa que s'ha començat, la voluntat de fer coses distintes a la resta o no deixar-se dur.

Tot i això, el que tinc ben clar és que la meua voluntat és seguir investigant. L'accessibilitat de la metodologia i la possibilitat d'investigar allò que m'envolta, m'han convençut totalment en aquest sentit. Pot ser siga la meua curiositat *per se*, les ganes de plasmar en el paper aquelles conclusions que s'extrauen d'una senzilla observació, de contrastar pensaments, d'expressar opinions. M'agrada analitzar el que veig i no quedar-m'ho per a mi sol, sinó compartir-ho amb els i les demés. Tot i el risc d'equivocar-me, crec que la difusió dels aprenentatges personals enceten un camí esperançador de progrés social. Altra cosa és què puga passar amb el camí concret que jo he encetat amb aquesta investigació. Són molts anys, molt de temps invertit, i així i tot sempre et quedés amb la sensació que es podia haver fet millor. Per una banda, crec que jo mateix podria haver enfocat el treball de forma distinta, o dirigir els meus esforços en altre sentit; però, igualment, considere que altres persones interessades en el tema deuen reprendre'l i donar-li la volta, de forma que es complete i millore. Aquesta seria una de les clares gratificacions personals, comprovar com el tema interessa a algú. A més, degut al tema que he investigat, una de les principals limitacions trobades, ha estat el fet de no trobar molts articles i obres sobre el tema. Aleshores, amb aquesta investigació, aconseguisc donar alguna referència més a qui decidisca endinsar-se en subcultures tant atractives com la de presó o al món de l'esport. Per exemple, quan he parlat de reinserció, se m'ha fet palés una clara limitació pel fet de tractar d'aquest tema amb persones encara preses. La manca d'estudis a llarg plaç (de persones preses, després reinsertades, o sobre l'efectivitat de la pena), ha condicionat molt aquest assumpte.

Finalment, reprenent l'aspecte de la democratització de la investigació, i ja com a conclusió, reitere que una de les majors satisfaccions que se'm queden és haver demostrat que fer etnografia és accessible, és científic i s'adapta formidablement al context penitenciari. En aquest sentit, també és gratificant

comprovar com, tot i l'absència de facilitats, la presó resulta accessible. Pot resultar desmotivant al principi però, amb la voluntat necessària, una tesi sobre la presó no sols esdevé possible, sinó, alhora, recomanable i enriquidor.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.

- ABERCROMBIE, N. (1986): *Diccionario de sociología*. Cátedra, Madrid.
- ALARCÓN BRAVO, J. (1987): “Tratamiento penitenciario”. En GARRIDO, V. i VIDAL DEL CERRO, M. *Lecturas de pedagogía correccional*. (201-214). Ed. Nau llibres, València.
- ALVIRA, F. (1983): “Perspectiva cualitativa-Perspectiva cuantitativa en la metodología sociológica”. R.E.I.S. 22, 53-75.
- ARIÑO, A. (1997): *Sociología de la cultura. La constitución simbólica de la sociedad*. Ed. Ariel, Barcelona.
- ARIÑO, A. (2002): “Cultura”. En CONILL, J. *Glossari per a una societat intercultural*. (77-87). Ed. Bancaixa, València.
- ARISTÓTELES (1996): *La Política*. Ed. Alba, Madrid.
- ARNOLD, P.J. (1999): “The virtues, moral education and the practice of sport”. *Quest*. 51 (1), 39-54.
- ARON GRAYZEL, J. (1978). “The Functions of Play and the Play Motif at a State Penitentiary”. En SALTER, M. *Play Anthropological Perspectives* (94-103). Leisure Press, New York.
- AYUSO, A. (2003): *Visión crítica de la reeducación penitenciaria en España*. Nau Llibres, València.
- BALAGUER, I. (1994): *Entrenamiento psicológico en el deporte*. Albatros Educación, València.
- BARBERO, J.I. (1992): “En torno a la concepción idealista del deporte educativo”. *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*. 15, 43-54.
- BARLEY, N. (1993). *El Antropólogo inocente*. Anagrama, Barcelona.
- BAZDRESCH, M. (2002): “La metodología cualitativa y el análisis de la práctica educativa”. En MEJÍA, R. y ANTONIO, S. *Tras las vetas de la investigación cualitativa*. (175-192). Iteso, México.
- BECCARIA, C. (1989): *Dels delictes i de les penes*. Edicions 62, Barcelona.

- BEGG, D. (1996): "Sport and delinquency: an examination of the deterrence hypothesis in a longitudinal study". *British Journal of Sports Medicine*. 30 (4), 338-347.
- BENTHAM, J. (1989) *El Panóptico*. La Piqueta, Madrid.
- BISQUERRA, R.(1989): *Métodos de investigación educativa. Guía práctica*. Ed. Ceac, Barcelona.
- BLASCO, T. (1994): *Actividad física y salud*. Martínez-Roca, Barcelona.
- BRADLEY, C. (1996). "Keeping time". *American Fitness*, November/December, 39-41.
- BROWN, D. (1999): "The social meaning of muscle". En SPARKES, A. i SILVENNOINEN, M. *Talking bodies*. (99-117).Sophi, Jyväskylä. .
- BROWN, D. (2003): "El proyecto corporal culturista. Construyendo nuevas identidades a través de la supermuscularidad". *Ágora, para la Educación Física y el Deporte*. 2 (3), 61-74.
- BRUCE, T. (2003): "Pass". En DENISON, J. i PIRKKO, M. *Moving writing: Crafting movement in sport research* (133-150). Peter Lang Publishing, New York.
- BUCHANAN, A. (2001): "Contextual challenges to teaching responsibility in a sports camp". *Journal of Teaching in Physical Education*. 20, 155-171.
- BUENO, F. (1990): "La ley Orgánica General Penitenciaria y su desarrollo reglamentario: Necesidad de una adecuación a nuestros días. Dificultades de aplicación". En *VI Jornadas penitenciarias andaluzas*. (75-101). Junta de Andalucía.
- CANTER, D. (1989): "Football in it's place". Routledge, London.
- CAPUTO, V. (2000): "At 'home' and 'away: reconfiguring the field for late twentieth-century anthropology". En VERED AMIT *Constructing the field*, (19-31). Routledge, London.
- CARABAÑA, J. i LAMO DE ESPINOSA, E. (1978): "La teoría social del interaccionismo simbólico: Análisis y valoración crítica". *R.E.I.S.* 1, 159-203.

- CARMENA, M. (1993). "Posibles alternativas al sistema carcelario actual". *Simposio Internacional organizado por la Fundación Encuentro y la Asociación Horizontes Abiertos*. Editorial Centro de Estudios Ramón Areces, Madrid.
- CHAMARRO, A. (1995). "Deporte y ejercicio físico en la población penitenciària". *V Congreso Nacional de Psicología de la Actividad Física y el Deporte*. (76-84).València.
- CHAMARRO, A. (1997) *Determinantes psicosociales de la práctica de ejercicio físico en un centro penitenciario*. Tesis Doctoral por la Universidad de Salamanca.
- CHAMARRO, A., BLASCO, T. i PALENZUELA, D. (1998) "La práctica de ejercicio en las prisiones: factores asociados a la iniciación y el mantenimiento". *Revista de Psicología del Deporte*. Nº 13, 69-91.
- CHELLADURAI, P. i KUGA, D. (1996): "Teaching and coaching: Group and task differences". *Quest*. 48, 470-485.
- CHOI, P. (2002): "Anabolic androgenic steroid misusers". En PETERSEN, T. i MCBRIDE, A. *Working with substance misusers. A guide to theory and practice*. (327-336).Routledge, London.
- COFFEY, A. i ATKINSON, P. (1996): *Making sense of qualitative data*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- COHEN, A. (1968): "A theory of subcultures". En RUBINGTON, E. i WEINBERG, M. *Deviance: The interactionist perspective*. (207-211). McMillan, Toronto.
- COHEN, L. i MANION, L. (1990): *Métodos de investigación en educación*. Ed. La Muralla, Madrid.
- COLLINGWOOD, T. (1997). "Providing physical fitness programs to at-risk youth". *Quest* 49 (1), 67-84.
- CONSTITUCIÓ ESPANYOLA DE 1978. (1983). Edita Generalitat Valenciana.
- COURTINE, F. (1998): "Le developpement du sport en milieu carceral depuis 1945: du traitement punitif..., au droit dans la politique de la ville". En VIVIER, C. i LOUDCHER, J. *Le sport dans la ville*. (115-121). Ed. L'harmattan, París.

- DAVIS, J. (1992): "Tense in ethnography". En OKELY, J. et. al. *Anthropology and autobiography*. (205-220).Routledge, London.
- DEL RINCÓN, D. (1997) *Metodologies qualitatives orientades a la comprensió*. Edicions de la Univ. Oberta de Catalunya.
- DENZIN, N. (1997): *Interpretative ethnography*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- DEVÍS, J. (1996): *Educación física, deporte y currículum*. Ed. Visor, Madrid.
- DEVÍS, J. i SPARKES, A. (2004): "La crisis de identidad de un estudiante universitario de educación física: La reconstrucción de un estudio biográfico". En SICILIA, A. i FERNÁNDEZ-BALBOA, J.M. *La otra cara de la investigación. Reflexiones desde la educación física*. (83-108).Wanceulen, Sevilla.
- DÍAZ ARNAL, I.(1990): *La Inadaptación personal*. Escuela Española, Madrid.
- DICCIONARI DE VALENCIÀ (1996). *De l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana*. Ed. Bromera, València.
- DOSSIER (1995): *El Sistema penitenciario en España*, de la Secretaría de Estado de Asuntos Penitenciarios, Madrid.
- DOSTOYEVSKI, F. (1998): *Memorias del subsuelo*. Ed. Juventud, Barcelona.
- DUNNING, E. (1999): *Sport matters*. Routledge, London.
- DUNNING, E. (1992): "El deporte como coto masculino: Notas sobre las fuentes sociales de la identidad masculina y sus transformaciones". En ELIAS, N. i DUNNING, E. *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. (323-342). Fondo de Cultura Económica, Madrid.
- DURÁN GONZÁLEZ, J. (1996). "Deporte, Violencia y Educación". *Revista de Psicología del Deporte*. 9 (10). 103-109.
- ELEJABARRIETA, F. (1991): *Tractaments penitenciaris per fases. La visió dels afectats*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya.
- ELIAS, N. i DUNNING, E. (1992): "La búsqueda de la emoción en el ocio" En ELIAS, N. i DUNNING, E. *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. (83-115). Fondo de Cultura Económica, Madrid.

- ELIAS, N. i DUNNING, E. (1992b): “El ocio en el espectro del tiempo libre” En ELIAS, N. i DUNNING, E. *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. (117-156). Fondo de Cultura Económica, Madrid.
- ERNEST, P. (1994). *An Introduction to Research Methodology and Paradigms*. University of Exeter, Exeter.
- ESCOHOTADO, A. (1989): *Filosofía y metodología de las ciencias sociales*. UNED, Madrid.
- EVANS, J. (2001): “La investigación en la educación física: en busca de comprensión y calidad en la enseñanza”. En DEVÍS, J. *La educación física, el deporte y la salud en el siglo XXI*. (111-122). Ed. Marfil, Alcoi.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, E., MOLINERO, C. i PÉREZ, C. (1981) “Educación Física y Deportes para jóvenes en los centros penitenciarios”. Síntesis de un trabajo de investigación para el Ministerio de Justicia. Sin editar.
- FETTERMAN, D. (1984): “Guilty Knowledge, Dirty Hands and Other Ethical Dilemmas” En FETTERMAN, D. *Ethnography in educational evaluation* (211-236) Sage Publications, London.
- FETTERMAN, D. (1998): *Ethnography. Step by step*. Sage Publications, London.
- FIGUEROA, M.C., (2000): *Los orígenes del penitenciarismo español*. Ed. Edisofer, Madrid.
- FLICK, U. (2002): *An Introduction to Qualitative Research*. Sage Publications, London.
- FONTRODONA, M. (1978): *Cárceles en llamas. Las prisiones franquistas al descubierto*. Ed. Burguera, Barcelona.
- FOUCAULT, M. (1978): *Vigilar y Castigar. Nacimiento de la prisión*. Siglo Veintiuno Editores, Madrid.
- FOUCAULT, M. (1989) “El ojo del poder” En Bentham, J. *El Panóptico*. Ed. La Piqueta, Madrid.
- FOUCAULT, M. (1996): *La vida de los hombres infames*. Caronte Ensayos, La Plata.

- GARBER, M. (1996): "Provision of special education services to youth in local jails". *Emotional and Behavioural Difficulties*. 1 (1), Spring. 41-50.
- GARCÍA ARÁN (1987): "Trabajo y educación en los establecimientos penitenciarios". En: GARRIDO GENOVÉS, V. *Lecturas de pedagogía correccional* (215-232). Ed. Nau llibres.
- GARCÍA FERRANDO, M. (1998): *Pensar nuestra sociedad*. Tirant Lo Blanch, València.
- GARCÍA FERRANDO, M. (1998b): *Sociología del deporte*. Alianza Editorial, Madrid.
- GARCÍA MANSO, J. (1996): *Bases teóricas del entrenamiento deportivo. Principios y aplicaciones*. Ed. Gymnos, Madrid.
- GARCÍA VALDÉS, C. (1997): *Del presidio a la prisión modular*. Ed. Ópera prima, Madrid.
- GARFIA, J.J. (1995): *Adiós Prisión. El relato de las fugas más espectaculares*. Ed. Txalaparta, Tafalla.
- GARNIER, S. et. al. (1996): "Activités physiques et sportives et conduites de santé des femmes incarcérées". *Science&Sport*. 11, 186-188.
- GARRIDO GENOVÉS, V. i SANCHIS, J.R. (1989). "The cognitive model in the treatment of spanish offenders: Theory and practice". *The Journal of Correctional Education*, 42 (2), 111-118.
- GARRIDO GENOVÉS i MARTÍNEZ FRANCÉS. (1998): *Educación social para delincuentes*. Tirant lo blanch, València.
- GEERTZ, C. (1992): *La interpretación de las culturas*. Gedisa Editorial, Barcelona.
- GIL FLORES, J. (1994) *Análisis de datos cualitativos*. PPU, Barcelona.
- GINER, S. (1977): *Sociología*. Ed. Península, Barcelona.
- GINER, S. et. al. (1998): *Diccionario de sociología*. Alianza Editorial, Madrid.
- GOETZ, J. i LECOMPTE, M.(1988) *Etnografía y diseño cualitativo en investigación educativa* Morata, Madrid.

- GOLDBERG, H. (1984): "Evaluation, Ethnography and the Concept of Culture: Disadvantaged Youth in an Israeli Town". En FETTERMAN, D. *Ethnography in educational evaluation*. (153-173). Sage Publications, London.
- GUILLÉN GARCÍA et al. (1997): "Calidad de vida, salud y ejercicio físico: una aproximación al tema desde una perspectiva psicosocial". *Revista de Psicología del Deporte*. Nº 12, 91-107.
- GUINDON, J.(1971): *Las etapas de la reeducación*. Ed. Marfil, Alcoi.
- GUTIÉRREZ SANMARTÍN, M. (1995): "El maestro como promotor de valores sociales a través de la actividad física". *Perspectivas de Actuación en Educación Física*. (45-59). Universidad de Murcia.
- GUTIÉRREZ SANMARTÍN, M. (2003): *Manual sobre valores en la educación física y el deporte*. Ed. Paidós, Barcelona.
- HAGAN, J. (1989): "Role and significance of sport/recreation in the penal system". *Prison Service Journal*. 75, 9-11.
- HAMMERSLEY, M. i ATKINSON, P. (1983): *Etnografía. Métodos de investigación*. Paidós, Barcelona.
- HARGREAVES, J. (1993): "Promesa y problemas en el ocio y los deportes femeninos". En BROHM, J.M. et. al. *Materiales de sociología del deporte* (109-132). Ed. La Piqueta, Madrid.
- HARRIS, M. (1997): *Caníbales y reyes*. Alianza Editorial, Madrid.
- HAstrup, K. (1992): "Writing ethnography: state of the art". En OKELY, J. i CALLAWAY, H. *Anthropology and autobiography* (116-133). Routledge, London.
- HITCHCOCK, H. (1990): "Prisons. Exercise versus recreation". *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*. Agost, V. 61, nº 6. 84-88.
- HOWARTH, K. (2000): "Context as a factor in teacher's perception of the teaching of thinking skills in physical education" *Journal of Teaching in Physical Education*. 19, 270-286.
- IGLESIAS DE USSEL, J. (1988). "Socialización y control social". En DEL CAMPO, S. *Tratado de sociología*. (180-190). Taurus Ediciones, Madrid.

- JACOBS, G. (1993): "Urban samurai: The "karate dojo"". En YIANNAKIS, A. et. al. *Sport sociology. Contemporary themes.* (577-589). Kendall/Hunt Publishing company, Iowa.
- JOAS, H. (1990): "Interaccionismo simbólico". En GIDDENS, A. *La teoría social hoy.* (112-154). Alianza, Madrid.
- JONES, P. (1987): *Theory and method in sociology. A guide for the beginner.* Bell and Hyman, London.
- KAUFMANN, H. (1979): *Criminología. Ejecución penal y Terapia social.* Ed. Depalma, Buenos Aires.
- KIRK, D. (1990): *Educación física y currículum.* Universitat de València.
- KNAPP, M.S. (1986): "Contribuciones etnográficas a la investigación evaluativa". En COOK, T. i REICHARDT, C. *Métodos cualitativos y cuantitativos en investigación educativa.* (171-201). Ed. Morata, Madrid.
- KULINNA, P., SILVERMAN, S. i KEATING, X. (2000): "Relationship between teacher's belief systems and actions toward teaching physical activity and fitness". *Journal of Teaching in Physical Education.*, 19 (206-221).
- LAMO DE ESPINOSA, E. (2002): "Socialització". En CONILL, J. *Glossari per a una societat intercultural.* (336-340). Ed. Bancaixa, València.
- LANDROVE DÍAZ, G., (1998): "La victimización del delincuente" En LANDROVE DÍAZ *La moderna victimología.* (191-207). Ed. Tirant Lo Blanch, València.
- LLORCA ORTEGA, J. (1992). *Cárceles, presidios y casas de corrección en la Valencia del XIX.* Tirant Lo Blanch, València.
- L.O.G.P. (1979). *En Bases de datos Aranzadi-Legislación 30/86.* Ed. Aranzadi. (soport informàtic).
- LYONS, K. (1992): "Telling Stories from the Field? A Discussion of an Ethnographic Approach to Researching the Teaching of Physical Education". En SPARKES, A. *Research in Physical Education and Sport: Exploring Alternative Visions.* (248-270). The Falmer Press, London.
- MAESTRE, A. (1967): *La investigación en antropología social.* Akal Editor, Madrid.

- MALINOWSKI, B. (1981): *Una teoría científica de la cultura*. Edhasa, Buenos Aires.
- MALINOWSKI, B. (1986): *Els argonautes del pacífic oriental*. Edicions 62, Barcelona.
- MALINOWSKI, B. (1993): "Introducción: objeto, método y finalidad de esta investigación". En VELASCO, H., GARCÍA CASTAÑO, J. i DÍAZ DE RADA, A. *Lecturas de antropología para educadores*. (21-42) Ed. Trotta, Madrid.
- MANZANOS BILBAO, C. (1992). *Cárcel y Marginación social*. Gakoa, Donostia.
- MARTINEK, T. i HELLISON, D. (1998): "Values and goal-setting with underserved youth". *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*. 69 (7), 47-52.
- MARTÍNEZ, M. (1994): *La investigación cualitativa en etnográfica en educación* Ed. Trillas, México D.F..
- MARTOS, D. (2001): "El professional de l'activitat física d'un establiment penitenciari: Aproximació a una història de vida". Treball d'investigació. Universitat de València (inèdit).
- MARZANO-PARISOLI, M. (2001): "The contemporary construction of a perfect body image: Bodybuilding, exercise adiction and eating disorders". *Quest*. 53, 216-230.
- MAUSS, M. (1974): *Introducción a la etnografía*. Ed. Istmo, Madrid.
- MAYKUT, P. i MOREHOUSE, R. (2000): *Beginning Qualitative Research. A philosophic and practical guide*. Routledge/Palmer, London.
- MAYNTZ, R., HOLM, K i HÜBNER, P. (1985): *Introducción a los métodos de la sociología empírica*. Alianza Editorial, Madrid.
- McGAHA, P. i LYNN, S. (2000): "Providing leadership and support to the beginning teacher". *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*. 71 (1). 41-43.
- McPHERSON, B., CURTIS, J. i LOY, J. (1989): *The social significance of sport. An introduction to the sociology of sport*. Human Kinetics, Champaign, IL.

- McROBERTS, M. (1994): "Self-esteem in young offenders". *The Journal of Adventure Education and Outdoor Leadership*. 11 (4), 9-11.
- MEJÍA, R. (2002): "El microanálisis en el estudio de la mediación sociocultural de procesos cognoscitivos". En MEJÍA, R. i ANTONIO, S. *Tras las vetas de la investigación cualitativa*. (101-122). Iteso, México.
- MILLER, S., BREDEMEIER, B. i SHIELDS, D. (1997). "Sociomoral education through physical education with at-risk children". *Quest* 49 (1), 114-129.
- MIRA, J. (1988): "Cultura". En DEL CAMPO, S. *Tratado de sociología*, 118-141. Taurus Ediciones, Madrid.
- MIRANDA, M. J. (1989): "Bentham en España". En BENTHAM, J. *El Panóptico*. (129-145). Ed. La Piqueta, Madrid.
- MONAGHAN, L.F. (2001): *Bodybuilding, drugs and risk*. Routledge, London.
- MORTIMER, G. (1999): "Mind games". *Rugby World*, Setembre, 78-81.
- MUÑOZ, F. (1990): "Tratamiento penitenciario: Utopia no alcanzada o simple quimera". En *VI Jornadas penitenciarias andaluzas*. (37-43) Consejería de Gobernación, Junta de Andalucía.
- MURCIA, N. (2002): "La investigación cualitativa desde la complementariedad. Un diseño para poner en escena las realidades de la motricidad humana". *efdeportes.com/Revista Digital*. 51, Agosto. Buenos Aires.
- MURPHY, D. (1986): *Customers and thieves. An ethnography of shoplifting*. Gower, Hants.
- NEGRO LÓPEZ, C. (1995). "Actividades en los centros penitenciarios". En RODRÍGUEZ, P. i MORENO, J.A. *Perspectivas de actuación en Educación Física*. (229-245). Universidad de Murcia.
- NEUFELD, M. (1999): "Crisis y vigencia de un concepto: la cultura en la óptica de la antropología". En LISCHETTI, M. *Antropología*. (383-405). Eudeba, Buenos Aires.
- NORMAS DE RÉGIMEN INTERIOR (1997). *Dirección General de Instituciones Penitenciarias*, Madrid. Document inèdit.

- O'BRYANT, C., O'SULLIVAN, M. i RAUDENSKI, J. (2000): "Socialization of prospective physical education teachers: The story of new blood". *Sport, Education and Society*. 2 (5), 177-193.
- OGBU, J.(1993): "Etnografía escolar. Una aproximación a nivel múltiple". En VELASCO, H., GARCÍA CASTAÑO, J. i DÍAZ DE RADA, A. *Lecturas de antropología para educadores*. (145-174) Ed. Trotta, Madrid.
- PAKES, F. (2000): "League champions in midtable: on the major changes in dutch prison policy". *The Howard Journal of Criminal Justice*. 39 (1), 30-39.
- PAINO QUESADA, S. i RODRÍGUEZ DÍAZ, F. (1998): "Delincuencia y socialización: un estudio en la prisión de Villabona". En: GARRIDO GENOVÉS, V. i MARTÍNEZ, M.D. *Educación social para delincuentes* (97-136). Ed. Tirant Lo Blanch, València.
- PARLEBAS, P. (1988): *Elementos de sociología del deporte*. Junta de Andalucía.
- PETRUS ROTGER, A. (1990). "Pedagogía comunitaria, marginación y reinserción social" En MARÍN, R. y PÉREZ, G. *Investigación en animación sociocultural*. (201-214). UNED, Madrid.
- PHILLIPS, S. (2001): "Gallo's body. Decoration and damnation in the life of a chicano gang member". *Ethnography*. 2 (3), 357-388.
- REDONDO ILLESCAS, S. (1989) "El ambiente penitenciario su análisis funcional y aplicaciones". *Una revista Interdisciplinar desde las Ciencias Sociales*. 2 (1), 133-161.
- REGLAMENTO PENITENCIARIO DE 1996 (1997). En *Ley y Reglamento Penitenciario*. Ed. Civitas, Madrid.
- REKALDE, A. (1991): *Herrera. Prisión de guerra*. Ed. Txalaparta, Tafalla.
- RENART, F. (2002): *El régimen disciplinario en el ordenamiento penitenciario español: Luces y sombras*. Publicaciones Universidad de Alicante, Sant Vicent del Raspeig.
- RHODES, L. (2001): "Toward an anthropology of prisons". *Annual Review of Anthropology*. 30, 65-83.

- RIOS HERNÁNDEZ, M. (1987). “La práctica físico-deportiva de la mujer en los sectores marginales de la sociedad. Establecimientos preventivos y penitenciarios”. En GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, J. *Sociología del deporte*. (109-128). Ed. Servicio editorial Universidad del País Vasco..
- RÍOS HERNÁNDEZ, M. (2004): “La educación física en los establecimientos penitenciarios de Catalunya”. *Tàndem. Didáctica de la educación física*. 15, 69-82.
- RIOS MARTÍN, J. i CABRERA, P. (1998): *Mil voces presas*. Universidad Pontificia Comillas, Madrid.
- RIOS MARTÍN, J. i CABRERA, P. (2000): “Drogas y prisión” *Revista de la Asociación Proyecto Hombre*. 35, 12-17.
- ROLDÁN BARBERO, H. (1988) *Historia de la prisión en España*. PPU, Barcelona.
- ROWE, D. (2003): “A fan’s life: Lost and found”. En DENISON, J. i PIRKKO MARKULA. *Moving writing: Crafting movement in sport research* (115-131). Peter Lang Publishing, New York..
- RUBINGTON, E. i WEINBERG, M. (1968): *Deviance: The interactionist perspective*. McMillan, Toronto.
- RUSSELL, H. (1994): *Research methods in anthropology*. Sage Publications, London.
- SAN MARTÍN, J. (1999): *Teoría de la cultura*. Ed. Síntesis, Madrid.
- SÁNCHEZ DE HORCAJO, J. i UÑA, O. (1996): *La sociología. Textos fundamentales*. Libertarias/Prodhufi, Madrid.
- SÁNCHEZ BAÑUELOS, F. (1986). *Bases para una didáctica de la educación física y el deporte*. Gymnos, Madrid.
- SANDS, R. (2002): *Sport ethnography*. Human Kinetics, Champaign, IL..
- SEGOVIA BERNABÉ, J.L. (1995) “La Problemática penitenciària hoy”. Edita Real Orden de Caballeros de Santa María de El Puig, València.
- SEGRAVE, J. (2000): “Sport as escape”. *Journal of Sport and Social Issues*. 24 (1), 61-77.

- SERRA i SALAMÉ, C. (2002): *Antropologia de l'educació. L'etnografia i l'estudi de les relacions interètniques en l'àmbit de l'educació*. Universitat de Girona.
- SCHMID, T. i JONES, R. (1993): "Ambivalent actions". *Journal of Contemporary Ethnography*. 21 (4), 439-463.
- SICILIA, A. i DE HARO, J. (1995). "Actividad Física en establecimientos penitenciarios". En RODRÍGUEZ, P. i MORENO, J.A. *Perspectivas de actuación en Educación Física*. (247-259). Universidad de Murcia.
- SICILIA, A. (2004): "Las retóricas de la investigación: Dilemas narrativos en el proceso de redacción de una tesis doctoral". En SICILIA, A. i FERNÁNDEZ-BALBOA, J.M. *La otra cara de la investigación. Reflexiones desde la educación física*. (61-82). Wanceulen, Sevilla.
- SILVERMAN, D. (2001): *Interpreting Qualitative Data*. Sage Publications, London.
- SNYDER, E i SPREITZER, E. (1989): *Social aspects of sport*. Prentice Hall, New York.
- SPARKES, A. (1989): "Culture and Ideology in Physical Education". En TEMPLIN, T. i SCHEMPP, P. *Socialization Into Physical Education: Learning to Teach* (315-338). Benchmark Press, Indianapolis.
- SPARKES, A. (1990): *Curriculum change and physical education*. Deakin University, Victoria.
- SPARKES, A.C. (1992): "The Paradigms Debate: An Extended Review and a Celebration of Difference" En SPARKES, A. *Research in Physical Education and Sport. Exploring Alternative Visions*. (1-60). The Falmer press, London.
- SPARKES, A.C. (1992, b). "Breve introducción a los paradigmas de investigación alternativos en educación física." En *Perspectivas de la Actividad Física y el Deporte*, 11. (29-33).
- SPARKES, A. (2001): "Las identidades deportivas y el cuerpo: una relación problemática". En DEVÍS, J. *La educación física, el deporte y la salud en el siglo XXI*. (181-202). Ed. Marfil, Alcoi.

- SPARKES, A. (2002): *Telling tales in sport and physical activity. A qualitative journey*. Human Kinetics, Leeds.
- SPARKES, A. i SMITH, B. (2003): "Men, sport, spinal cord injury and narrative time". *Qualitative Research*. 3 (3), 295-320.
- SPILLMAN, L. (2002): "Introduction: Culture and Cultural Sociology" En SPILLMAN, L. *Cultural sociology*, (1-16). Blackwell, Malden, MA.
- STOCKING, G. (1993): "La magia del etnógrafo. El trabajo de campo en la antropología británica desde Tylor a Malinowski". En VELASCO, H., GARCÍA CASTAÑO, J. i DÍAZ DE RADA, A. *Lecturas de antropología para educadores*. (43-93) Ed. Trotta, Madrid.
- SUGDEN, J. (1995): "Field workers rush in (where theorists fear to tread): The perils of Ethnography" En TOMLINSON, A. i FLEMING, S. *Ethics, Sport and Leisure: Crises and Critiques*. (223-244). University of Brighton.
- TAYLOR Y BOGDAN. (1986): *Introducción a los métodos cualitativos de investigación. La búsqueda de significados*. Paidós, Buenos Aires.
- TARRÍO, X. (1999): *Huye, hombre, huye. Diario de un preso FIES*. Ed. Virus, Barcelona
- TELANDER, R. (1988): "Sports behind the walls". *Sports Illustrated*, 69 (17), 82-96.
- TEMPLIN, T. et. al. (1994). "Matching the Self: The Paradoxical Case and Life History of a Late Career Teacher/Coach". *Journal of Teaching in Physical Education*. 13, 274-294.
- THOMAS, R., HAUMONT, A. i LEVET, J. (1988): *Sociología del deporte*. Ed. Bellaterra.
- TSANGARIDOU, N. i O'SULLIVAN, M. (1997): "The role of reflection in shaping physical education teacher's educational values and practices". *Journal of Teaching in Physical Education*. 17, 2-25.
- VALVERDE MOLINA, J. (1988). *El proceso de inadaptación social*. Ed. Popular, Madrid.
- VALVERDE MOLINA, J. (1991) *La cárcel y sus consecuencias*. Ed. Popular, Madrid.

- VASSEUR, V. (2001): *Lo que yo he visto en la prisión de la Santé*. Ed. Hiru, Hondarribia.
- VELASCO, H., GARCÍA CASTAÑO, J. i DÍAZ DE RADA, A. (1993): "Introducción" En VELASCO, H., GARCÍA CASTAÑO, J. i DÍAZ DE RADA, A. *Lecturas de antropología para educadores*. (13-20) Ed. Trotta, Madrid.
- VERED AMIT. (2000): "Introduction. Constructing the field". En VERED AMIT *Constructing the field*, 1-18. Routledge, London.
- WACQUANT, L. (2000): *Las cárceles de la miseria*. Alianza, Madrid.
- WAGNER, M. et. al. (1999): "The effects of weight-training exercise on aggress". *Prison Journal Service*, 79 (1), 72-89.
- WEINBERG, R. y GOULD, D. (1996): *Fundamentos de Psicología del deporte y el ejercicio físico*. Ariel, Barcelona.
- WEISS, O. (2001): "Identity reinforcement in sport. Revising the symbolic interactionist legacy". *International Review for the Sociology of Sport*. 36 (4), 393-405.
- WHEATON, B. (1995): "Covert ethnography and the ethics of research: Studying sports subcultures". En TOMLINSON, A. i FLEMING, S. *Ethics, Sport and Leisure: Crises and Critiques*. (163-172). University of Brighton.
- WILCOX, K. (1993): "La etnografía como una metodología y su aplicación al estudio de la escuela: una revisión". En VELASCO, H. et. al. *Lecturas de antropología para educadores*. (95-126) Ed. Trotta, Madrid.
- WILCOX, M. (1991): "On the block". *Education*, V. 178, nº 17. 331.
- WILLIAMS, T. et. al. (1992): "Personal safety in dangerous places". *Journal of Contemporary Ethnography*. 3 (21), 343-374.
- WOLCOTT, H. (1984): "Ethnographers sans ethnography. The evaluation compromise" En FETTERMAN, D. *Ethnography in educational evaluation*. (177-210) Sage Publications, London.
- WOLCOTT, H. (1990): *Writing up qualitative research*. Sage Publications, Newbury Park.

- WOLCOTT, H. (1993): "Sobre la intención etnográfica". En VELASCO, H., GARCÍA CASTAÑO, J. i DÍAZ DE RADA, A. *Lecturas de antropología para educadores*. (127-144) Edicions 62, Barcelona.
- WOODS, P. (1998) *La escuela por dentro: la etnografía en la investigación educativa* Paidós, Barcelona.
- ZERUBAVEL, E. (2002): "The fine line: Making distinctions in everyday life" En SPILLMAN, J. *Cultural Sociology*. (223-232). Blackwell, Malden, MA.

ANNEX

ANNEX.**Annex 1. Exemple d'entrevista.**

ENTREVISTA A MARCOS 11/06/02

1.- ¿Cuál es y ha sido tu relación con el deporte?

Bueno, en el colegio hacía fútbol y algo de baloncesto, también carreras de atletismo. De todas formas, recuerdo que había unas malas instalaciones. También jugué algo al ping-pong. Todo ello por las exigencias del colegio, porque era obligada la educación física, no sé cómo estará ahora. Cuando dejo el colegio abandono completamente el deporte y no lo vuelvo a practicar hasta que entro en prisión.

Primero empecé con carreras, muy poco a poco, corriendo cada día un poco más. Con el tiempo empecé a hacer pesas y después fútbol-sala, boxeo, natación, karate... Dejé de fumar, ya hace 18 años. También se convirtió en una forma de lucha contra la soledad y el abandono... y, sobretodo, una forma de afrontar la gran condena que me impusieron.

¿Y qué tal, lo has conseguido?

Estupendamente, ya no fumo y me encuentro bien. Quizá no responda al patrón ese de preso que lleva mucho tiempo encerrado y está hecho polvo. Incluso he aprendido aquí dentro a nadar. En la calle nadaba diez o quince metros, pero eso no es nadar.

3.- ¿Crees que la actividad física contribuye a la reinserción?

Potencia al individuo, contribuye a la reinserción a nivel individual. Mira, en la cárcel uno de los principales problemas, sino el que más, es el estrés. El estrés no te deja estudiar, no te deja relacionarte y eso se quita con el deporte. Bueno, también te puede ayudar de forma profesional a buscarte un trabajo. Puedes hacer un curso aquí, ahora se hace el de monitor y el otro día oí en la tele que se necesitan socorristas para el verano. Pues aquí se han hecho varios cursos de socorrista.

Aquí el deporte está limitado, creo que principalmente se usa como válvula de escape, por parte de la administración. No se usa como potenciación de la persona, debería estar más valorado, tener continuidad afuera.

La educación, y lo que te puede educar el deporte ya depende de lo que la persona pretenda, pero la administración no lo usa así. Aquí te puedes matricular en cursos a distancia. Hay gente que se ha apuntado a cursos de culturismo.

De todas formas, los que más potencian el deporte aquí dentro somos los mismos presos, o determinados presos que hemos influido en que aquí se haga deporte. Es que aquí hay dos caminos o droga o lo que tu te montes, ya sea estudiar, ver la tele, deporte, etc. Y ya te digo que con el deporte se elimina mucho estrés.

Fundamentalmente el estrés y la ansiedad es aquí algo normal, teniendo en cuenta que es una situación forzada, no admitida y que te deja atrapado en una larga espera (comunicación, carta, giro, permiso, etc.) y esto hace que tengamos tendencia a pensar en el mañana, no hacemos nada en el presente.

¿Puede ser entonces que la administración esté usando el deporte como válvula de escape, como control para evitar problemas?

El deporte palia los daños del encierro. Tanto los físicos como los psicológicos. Porque los psicológicos no se ven pero están ahí y los responsables saben que el deporte libera a la gente. Son conscientes de ello y usan ese recurso para evitar problemas. Aunque también es en beneficio tuyo.

Es bastante discutible si sólo potencian el deporte para evitar problemas. Pero lo he vivido con mi propia experiencia. En cualquier prisión de régimen cerrado te pueden privar hasta de ponerte un vaso para beber agua... pero no he conocido una cárcel donde no hubiera siempre en el patio un par de pelotas de fútbol y de baloncesto.

4.- ¿La cárcel reinserta?

La cárcel no, lo haces tú sólo. El encierro, por el contrario, puede acabar contigo. Es una pregunta fuerte, no se puede contestar así rápidamente.

Yo creo que a mi no me ha reinsertado; yo me enfrenté en su momento al sistema y me castigaron por ello, y en su momento yo decidí no vivir siempre encerrado, pero fui yo el que tomé esa decisión. Si me hubieran dejado en manos del sistema penitenciario no se cómo hubiera acabado, tengo mis dudas.

Es que aquí dentro no puedes entender conceptos como legalidad, orden, sociedad si vives en el caos. Es como aquella frase tópica de que no se puede enseñar a vivir en libertad alejándote de ella, no? Vives bajo las órdenes de otros, es una paradoja. Es incompatible el estado de subordinación con el estado de igualdad y respeto. Aunque ellos lo quieran ocultar o suavizar vives bajo una autoridad, bajo una subordinación. Estás sometido y lo estarás aunque te portes bien. Y cuando sales dependes de ti, de los hábitos que hayas adquirido, luego la reinsertación depende de ti, o la inserción para aquella gente que nunca estuvo insertada. Piensa que cuando dejas de estar ligado a la institución está ya se desentendiéndote por completo de tí. Poco importa que te vaya bien o mal, o que reincidas de nuevo (ellos ya hicieron su trabajo)

La cárcel hace todo lo posible para que no te reinsertes. Aún no he visto resultados que me digan lo contrario, que sí es posible la reinsertión. La gran mayoría de gente que he visto se ha ido igual o peor de como entró, y todos acaban volviendo. Y gente que ha pasado diez o quince años encerrado. No estoy hablando de gente que se pasa aquí dos años y luego se va. Y eso es mucho tiempo. La prisión no reinserta.

Pero la prisión ha cambiado mucho. Por ejemplo, ha cambiado la relación con los funcionarios. Antes los funcionarios estaban pervertidos, venían del franquismo, eran toscos. Ahora los veo más preparados, bien preparados, son amables y puedes, incluso, aprender de ellos, puedes saber como relacionarte y aprenderlo con ellos. Eso te acerca a la realidad y te puede incluso servir de modelo. En este sentido, también es importante la gran cantidad de gente que viene de fuera, los voluntarios. Es que si sólo convives con gente que está presa, al final acabas siendo como ellos, pero la gente de fuera te puede aportar cosas nuevas. La cárcel, como institución, creo que no te aporta nada nuevo.

5.- ¿Qué tal tu relación con educadores, psicólogos, asistentes sociales y demás?

Yo pienso que a mi me respetan y con alguno, incluso, he tenido cierta amistad. Me llevo bastante bien. En esta época, eh? Antes no, antes estábamos enfrentados.

Cuando me trataban como a un león enjaulado me negué por completo a dirigirles la palabra a menos que fuera para insultarles. Me sentía como un animal, obraba en consecuencia. El momento actual es diferente, no les necesito pero tampoco les rechazo. Les considero de tú a tú... y lejos de esto no hay conciliación porque tampoco rechazo a nadie.

Pero se preocupan por vosotros? Vienen a ver cómo vaís?

Bueno, ahora están más cerca, se dejan ver y saben que nosotros nos prestamos a actividades, no existe el rechazo de antes. Saben que si montan algo respondemos. Antes montaban algo y todo el mundo pasaba. Ahora no hay el rechazo de antes y ellos lo notan y se acercan.

6.- ¿Porqué crees que las mujeres hacen tan poco deporte?

No sé si hacen poco o mucho. Igual es que no se las motiva o que las instalaciones no son las adecuadas. Y eso que aquí, en esta prisión, hay actividades deportivas mixtas que no se dan en otros centros. Hay prisiones en las que como te vean hablar con una mujer te meten un parte. También las mujeres son menos y creo que más mayores, de más edad, no? Puede que sea difícil encontrar personas que tiren de las otras, que hagan un grupo y sirvan de patrón. Podemos añadir razones culturales, ya que las mujeres puede que estén predeterminadas a otras cosas. Y la droga, piensa que ellas, la mayoría están en

desintoxicación y la droga es incompatible con el deporte. No sólo la ilegal, sino la legal que les dan aquí. Esa es peor.

Annex 2. Exemple del diari de camp.

(15/10/01)

Accés a presó. Hui em decidisc a contar els passos que faig des del cotxe fins entrar al poliesportiu. Quan els porte tots contats se m'obliden. És que és dilluns de bon matí. Al primer control, el del detector de metalls he fet un poc de cua doncs no hi havia funcionari (debia ser culpa del correu). A l'eixir pose més atenció i conte 384 passos des de que isc del poli fins que puge al cotxe. En eixe recorregut creue 8 portes, la majoria d'elles tancades esperant que un funcionari/a l'obriga. En total, hi ha cinc controls de funcionaris fins entrar. Al primer s'ha d'ensenyar el DNI, al segon et donen el pase de presó, al tercer has d'ensenyar-lo, al quart (la peixera) també donan-te accés al que són els mòduls i les àrees de compliment, el quint funcionari és el que obri el poliesportiu.

Monitors. Arribe poc després de les nou i mentre baixen els d'Aire Lliure arriben Jaume i Laura. Xarre amb ells sobre la universitat, sobre les classes d'Aire Lliure i de pas els demane si els puc entrevistar. Acceptem. M'hauré d'espabilar per poder entrevistar-los dues vegades abans de que acaben el contracte.

Sexe al poli. Una de les xiques del Taller tarda vint-i-cinc minuts en eixir dels vestuaris (quan a més han tardat vint minuts en arribar). Laura em diu que Àlex ha avisat que atenció doncs solen practicar sexe quan poden (i en concret aquesta). Quan ix comença a correr i es porta la mà a la vagina. L'observem i fem cara de sorpresa. Quan li pregunte per la tardança em diu que estava canviant-se i que està mala dels ovaris, que si no que pregunta a la seua amiga Lidia. L'observe i crec arribar a sospitar amb qui practica sexe però ja no és assumpte d'aquesta tesi.

Xuleria. Hi ha dos xics de l'1 a la classe que no recorde del primer dia. Xarre amb ells al principi i quan comencem detecte que un d'ells no té massa ganes. Mentre estirem adoptem una posició estranya i li dic que sembla una fallera. Jo no sé que entén però la reacció demostra el nivell de *xuleria* de presó. Em diu que què passa amb mi, que fallera jo, tot amb un to desafiant, com indignat. Sorprés deixe correr l'incident i no va a més però no m'agrada que em tracten així, que es pensen que tot els amenaça, que fent-se els *xulos* amb mi s'afirmen ells mateix. No és una bona actitud.

Esmorzar. Vaig a esmorzar amb Casco i Tinto i hui em pegue un esmorzar de rei. Un entrepà i un suc, el café li'l regale a Victor. Casco em diu que demane el que vullga que no patisca. Em sap mal, ja no per ell doncs es nota que té diners (fuma Marlboro, sabatilles Nike, xandall Adidas...) sinó pels molts presos que no

tenen diners, que demanen cinc duros per a un café, un mos d'entrepà, un cigarret... També a presó hi ha classes.

Espátula. Casco em diu que està al set però que no ix per la vergonya que té (vaig detectant que retrocedir està vist com un fracàs davant una oportunitat de llibertat). Segons conta es va barallar amb un altre del CIS i els han regresat als dos. Hauré d'anar a vore'l.

(17/10/01)

Funcionari. Comença a ser habitual la falta d'un funcionari al poliesportiu. No recorde que abans de l'estiu passarà tant a sovint. Bè, si que hi ha un: Àlex. Però és el mateix que s'ha d'encarregar del Mòdul 2 i de les activitats esportives. És una vergonya. De moment, açò provoca que els de culturisme no tinguen activitat. També és veritat que, cada vegada que falta funcionari sols fan exercici els de Full. Això són bones relacions. De totes maneres, també podia Àlex tancar el poliesportiu i decidir que no es fa res, és a dir, que si es practica Full, gràcies.

Droga. Quan vaig a entrar Àlex em tanca i diu que s'esperem, que ell i Fix tornen de seguida (van a per les camises, premis de la Festa de la Mercè). Camine pel passadís elevat que porta a les escales, Tento m'observa, comente alguna cosa i veig, de sobte, a Lamo tot espantat i amagant un porro darrere de la cama. Somric i li dic que no cal que l'amague, que ja l'he vist i que jo no vaig a dir res. Lamo riny a Tento per no avisar-lo. Tento sembla més nerviós que Lamo. Baixe i xarrem mentre fumen porro. Això sí, Tento se'n va dins a fumar-se'l.

Injustícies. El porro fa efecte i Lamo està xerraire aquest matí. Em parla de les injustícies de la Junta. Diu que ja fa molt de temps que cap pres ix per diners, que des de que van pillar al Jutge això s'ha tallat. Però ara ixen per influències: que si un coneixia a una funcionària, que si altra coneixia a un Subdirector, etc. Comenta com els agravis són constants, com presos amb més condemna que ell ixen abans i d'altres han d'acomplir la condemna a pols. Per no parlar dels seus tres anys per defendre's amb un mos a l'orella de tres tipus que l'estaven apallissant. Són molts els exemples de presos que es veuen beneficiats.

Tento. Quan Tento s'uneix a nosaltres ja estan Àlex i Fix contant les camisetes a la garita del funcionari. Tento, amb el seu just espanyol, comenta que és un 'buitre', que sempre busca alguna cosa de benefici. Diu que ara de seguida s'ha ofert voluntari per acompanyar a Àlex a vore si cau roba (al final cau un xandall). Lamo ho certifica i jo comente el succès de l'altre dia quan no volia cridar als de culturisme i si als d'aire lliure. També assentixen, diuen que busca xiques desesperadament i que fa el que siga per aconseguir-ho. En ambdós conductes crec que està més que sobradament justificat.

Roba nova. Àlex em crida i em diu si vull un polo. Em sap fatal i li dic que no vull que cap pres es quede sense roba. "Si se quedan sin, que se queden". Quedar bè amb ell és essencial, pel que he d'acceptar un polo que deuria ser per a un pres. També em dona una tovalla. Què rabia.

Virus. Detecte molta gent constipada entre els de Full i els monitors. La presó deu ser una perfecta incubadora de virus. I ara que arriba el mal temps, els

constipats es converteixen en epidèmia: un lloc tancat, amb molta gent, amb poques defenses, passant-se porros de boca en boca.

Tento. Abans d'anar-me'n Tento diu que vol parlar amb mi. És la primera vegada que es dirigeix a mi així i, per un moment, em desconcerta. Sols vol que entre un formatge per al de neteja que ha entrat ara, que li agrada molt i té diners. Li dic que és difícil, que hauriem de parlar amb Jaume o Laura perquè a ells no els fan passar pels rajos, que a mi sí. Em demana que parli jo amb ells. Altre favor, i van ja... Què traurà Tento de tot açò?

Annex 3. Exemple de categorització del diari.

(04/02/02)

Casco, problemes dona. Ja feia una setmana que no venia i sembla que em trobaven a faltar. Tots volen parlar amb mi. El primer en enganxar-me és el Casco, que mentre neteja la zona de les pistes d'esquaix em desgrana una realitat espantosa. Resulta que a la dona li ha entrat una mitja paràlisi facial, diu ell que 'dels nervis'. Per problemes amb els funcionaris no va poder cridar-la i aquella es va enfadar. Diu que quasi li posen un part disciplinari per la rinya que va tenir amb el funcionari de torn. En teoria sols tenen dues cridades al mes però sempre els deixen alguna de més. Es queixa de que al funcionari no li va importar el problema de la seua dona, i això el va calentar. A més, parlà amb el psicòleg i li va dir que ell no podia fer res. Suppose que el més dur serà la impotència de saber-se inútils.

Santiago, permís, paella. Xarre amb Santiago el qual porta millor cara. M'ho reconeix dient que comença a eixir del pou. No li pregunte res perquè m'imagino que la causa dels seus mals han estat en la denegació del permís de Nadal. Porta *xungo* dos mesos. Ara està esperant a que el jutge de vigilància diga alguna cosa perquè ell ho ha recurrit. Mentre s'ilusiona amb l'organització d'una paella per al personal del poli. Diu que ja està arplegant diners. Jo li dic que faig el que siga sempre i quan Àlex m'autoritze i m'obriga les portes. Acordem que per a Falles. A Santiago li dóna alegria, a més, la farà ell per a demostrar les seues dots culinàries.

Jutjat de vigilància. Després del canvi de persona, ara és una dona, després dels problemes amb els pagaments per baix taula, sembla ser que algunes coses estan canviant, i que moltes d'altres van a haver de canviar en la presó. Fix obtingué permís per la jutge la qual, a més, obligava a la Junta de Tractament a canviar d'actitud. Pedro també ho ha aconseguit i, segurament, el tercer grau. Ara Santiago espera...

Aire Lliure. Primer vénen Elisa i Penélope. La primera va en texans i amb un escot d'impresió. Àlex, seriós, li diu que es tape una mica i que correge amb eixos pantalons. Aquella, que sembla més xula que un 8, accepta. Àlex, malgrat

tenen diners, que demanen cinc duros per a un café, un mos d'entrepà, un cigarret... També a presó hi ha classes.

Espátula. Casco em diu que està al set però que no ix per la vergonya que té (vaig detectant que retrocedir està vist com un fracàs davant una oportunitat de llibertat). Segons conta es va barallar amb un altre del CIS i els han regresat als dos. Hauré d'anar a vore'l.

(17/10/01)

Funcionari. Comença a ser habitual la falta d'un funcionari al poliesportiu. No recorde que abans de l'estiu passarà tant a sovint. Bè, si que hi ha un: Àlex. Però és el mateix que s'ha d'encarregar del Mòdul 2 i de les activitats esportives. És una vergonya. De moment, açò provoca que els de culturisme no tinguen activitat. També és veritat que, cada vegada que falta funcionari sols fan exercici els de Full. Això són bones relacions. De totes maneres, també podia Àlex tancar el poliesportiu i decidir que no es fa res, és a dir, que si es practica Full, gràcies.

Droga. Quan vaig a entrar Àlex em tanca i diu que s'esperem, que ell i Fix tornen de seguida (van a per les camises, premis de la Festa de la Mercè). Camine pel passadís eleveat que porta a les escales, Tento m'observa, comente alguna cosa i veig, de sobte, a Lamo tot espantat i amagant un porro darrere de la cama. Somric i li dic que no cal que l'amague, que ja l'he vist i que jo no vaig a dir res. Lamo riny a Tento per no avisar-lo. Tento sembla més nerviós que Lamo. Baixe i xarrem mentre fumen porro. Això sí, Tento se'n va dins a fumar-se'l.

Injustícies. El porro fa efecte i Lamo està xerraire aquest matí. Em parla de les injustícies de la Junta. Diu que ja fa molt de temps que cap pres ix per diners, que des de que van pillar al Jutge això s'ha tallat. Però ara ixen per influències: que si un coneixia a una funcionària, que si altra coneixia a un Subdirector, etc. Comenta com els agravis són constants, com presos amb més condemna que ell ixen abans i d'altres han d'acomplir la condemna a pols. Per no parlar dels seus tres anys per defendre's amb un mos a l'orella de tres tipus que l'estaven apallissant. Són molts els exemples de presos que es veuen beneficiats.

Tento. Quan Tento s'uneix a nosaltres ja estan Àlex i Fix contant les camisetes a la garita del funcionari. Tento, amb el seu just espanyol, comenta que és un 'buitre', que sempre busca alguna cosa de benefici. Diu que ara de seguida s'ha ofert voluntari per acompanyar a Àlex a vore si cau roba (al final cau un xandall). Lamo ho certifica i jo comente el succès de l'altre dia quan no volia cridar als de culturisme i si als d'aire lliure. També assentixen, diuen que busca xiques desesperadament i que fa el que siga per aconseguir-ho. En ambdós conductes crec que està més que sobradament justificat.

Roba nova. Àlex em crida i em diu si vull un polo. Em sap fatal i li dic que no vull que cap pres es quede sense roba. "Si se quedan sin, que se queden". Quedar bè amb ell és essencial, pel que he d'acceptar un polo que deuria ser per a un pres. També em dona una tovalla. Què rabia.

Virus. Detecte molta gent constipada entre els de Full i els monitors. La presó deu ser una perfecta incubadora de virus. I ara que arriba el mal temps, els

això, li reconeix el mèrit d'acudir tots els dies. Àlex em diu que les faça correr però no fa falta doncs Penélope va sola. Quan arriba Susi s'ha deixat les sabatilles i de pas em demana que si puc anar a per ella el dia que torne de permís. Conxa no ve fins les deu, així és que fem una mica de carrera, exercicis, més carrera i abdominals. Àlex està per allí i controla. Abans de tot ha vingut el tal Coloma, que se'n ve a l'acampada a dir-me que no ve a fer classe doncs se'n va de permís. Em conta que porta sis anys tancat i que és el primer permís que té.

Àngel, històries. A la presó tot són queixes. Quan estic acabant la classe s'apropa un xic que em demana com apuntar-se a ioga. Jo li dic que sóc el monitor d'Aire lliure. Li dona igual, doncs s'apuntarà a Aire Lliure. Em conta les injustícies comeses amb ell, per no callar-se i ser rebel. Diu que ha estat un mes en aïllament i que ara el volien tornar a posar, que porta onze anys tancta per quatre robatoris quan estava drogat. Al final, es vol emportar una de les colxonetes que gastem a classe. Li dic que no pot ser que està el funcionari i Àlex i que, a més, les gastem per anar d'acampada. Li recorde que tire la instància.

Permisos, Xavi i Nino. Xavi ha aconseguit per la jutge eixir de permís. Crec que li han confirmat tres més i em diu que pot ser el mes que ve se'n vaja en tercer grau. Nino també se'n va. Parlen els dos i senc que Xavi li explica coses de com presentar els papers, com escollir l'hora d'anar-se'n, etc. És bonic veure'ls parlar d'aquestes coses amb l'emoció que els desborda.

Motoret-Fix, tensió. Xarrem en l'oficina Fix, Layon i jo. En això entra Motoret i li demana a Fix perquè l'ha llevat de culturisme. Algú ha dit que és ell el que indica eixes coses a Àlex. El Motoert és de poca discussió i li alça la veu a Fix. Mentre aquell intenta explicar-se Motoret l'acusa de portar xapa com els policies i li dóna unes palmades a l'esquena. Jo tem que Fix es rebote, però no. No sé si s'acollona o reflexiona, em dóna igual, el millor és que no respon i li diu a Motoret que el mes que ve l'apuntarà, mentre Motoret es compromet a vendre.

Full, físic. Observe l'entrenament de Full. El dirigeix Revilla. Santiago i Àlex parlen al botiquí. No sé si és que li està tallant el pèl. Resulta que hi ha molts de nous, almenys set, i pot ser per això deixa a Revilla ser mestre. L'entrenament és el típic de sempre, carrera amb exercicis com flexions, esprints, arrastraments, escales, etc. Fix em diu que els està desganant. Xavi i jo parlem i em diu que s'està donant compte, gràcies al curs, de les barbaritats que feia i de les que veu al Full. Coincidim en que això sols fa que cremar a les persones. Jo li dic que ja porte temps observant-ho però que allí a presó tots saben més que els altres i que jo he optat per callar-me. Diu que m'agradiria que jo el corregira encara que diu que ell ha canviat molt els seus entrenaments.

(06/02/02)

Santiago, resignació. A Santiago li agrada aleccionar als altres, aconsellar-los i fer ús dels coneixements que li proporciona la seua llarga experiència a presó. Xerrant amb Layon li comenta que ell s'ha resignat a acceptar les irregularitats de presó, i més en concret d'aquesta presó. Diu que ja no es calfa el cap amb les negacions de permisos, ni en la tardança en els tercers graus. S'ha resignat a pensar que si haguera estat en qualsevol altra ja estaria fora, però que ací es porta

altra dinàmica i ell ja té prou experiència com per a no tenir maldecaps per estos temes.

Catxeo. Estan entrant varis funcionaris nous. Jo ho he notat perque hi ha alguns que no conec. Es veu que ara estan de pràctiques, doncs els presos me comenten que no s'enteren de res. Una de les coses que els fan és fer-los portar a terme un registre general. Diu Fix que cada sis mesos, més o menys, fan un *catxeo*. Ahir va tocar al poli, mentre estava tancat. Van registrar-ho tot i els monitors s'ho han trobat tot rebolicat. Layon es queixa que, inclús, han abocat les papereres. L'objectiu: el que siga, punxos, droga, etc. Les ampolles de Fix estan a la meua taquilla i no les han tocadés.

Favors Àlex. Es queixa Àlex perque Susi l'agobia amb no sé quin favor. Fix es riu i i diu que deuria ser més estricte i no anar ajudant tant a la gent. Estrany que haja de ser un pres el que li diga això a un funcionari. Àlex assentix dient que té raó, però que ell és així.

Cinturons Full. M'assome al gimnàs i Santiago té a tots els de Full en fila. Em crida i davant totes les mirades no em puc negar. Em posa davant d'ells i em presenta com un monitor del carrer. Em fa lliurar-los els cinturons verds i marrons a uns quants. Els altres, els nous, miren admirats. De segur que és un somni per ells arribar a obtenir un cinturó marró. A cada un dels agraciats Santiago li dedica alguna frase alentadora per a continuar ascendint.

Àlex, "estos trabajan bien" Observe l'entrenament de Full, carrera i exercicis. Àlex s'acosta i buscant la meua aprovació d'aquesta activitat em diu "estos trabajan bien", fent mitja pregunta. Obvie la resposta perque no li vull dir a la cara que els estan matxacant encara joves. Segur que la majoria dels nous no podrien haver arribat a imaginar que un entrenament podia arribar a ser tant dur. El que em fot és la satisfacció que demostra per aquesta activitat. M'enrabie i li pregunte: ¿pero hay muchos nuevos, no?. Diu que sí, que a alguns els han fet fora per treballar poc i per no anar. La criba és constant, però pocs duren molt de temps.

(11/02/02)

Aire lliure. Hui som més dels habituals. Penélope ha vingut acompanyada de dues xiques. Una és Elisa que ja porta dues setmanes venint. També està el Coloma, que com se'n ve d'acampada Àlex li ha dit que vinga a entrenar-se. Angel, el xic que parlà amb mi la setmana passada s'apunta. Corren i aguanten bè. Ve Susi però diu que ha de parlar amb Àlex i es posa a esperar-lo a la pasarel·la mentre es besa amb un. Abans de correr Elisa em conta una història de que l'han pillada en un mòdul que no és el seu i que li poden retrasar l'eixida de presó al Març. Tot és per a que li posem una fulla meritòria que compense el part. La redirigisc a Àlex. Al ratet, i després d'uns exercicis de coordinació que els agraden, se'n va Coloma a cobrar. Ja no torna. Després se'n va la xica nova a Infermeria. Torna més tard, quan ja hem acabat, però coixa per culpa d'una punxada. Susi segueix amb l'amic i en això arriba Conxa nerviosa com sempre. Diu que li fa mal l'esquena i les mamelles. No para de xerrar amb uns i altres però entrenar poc. Poc després de les 10, Penélope em demana que acabe per a

tenir temps per a dutxar-se. Amb tantes anades i vingudes no tinc més ganes, final.

Tento, nerviós i agressiu. Diu que té la grip (és la quarta que passa) i amb mi es mostra de bon humor. En canvi als de neteja els porta rectes. Hui no els deixa ni saludar i posa als quatre a netejar les grades. De quan en quan ve i ens diu a mi i a Lamo que no xarrem amb ells i que no els entretingam. Després s'encara amb Fix, al qual ja porta uns dies atossigant. Es queixa dels monitors, i diu que si ell ha d'estar pendent de la neteja, dels serveis, del gimnàs. Fa mala cara i està enfurrunyat. Fix el maleïx. A un altre li nega un boli i aquell l'amenaça però Tento no s'arredra. Mal assumpte.

Annex 4. Exemple de cartell d'una activitat.

VOLEIBOL

¿TE APATECE FORMAR PARTE DEL EQUIPO DE VOLEIBOL?

SI TE GUSTA ESTE DEPORTE, YA PUEDES PRACTICARLO EN EL POLIDEPORTIVO.

HAZ UNA INSTANCIA DIRIGIDA A
SERGIO O PÁSATE POR EL POLI.

Sólo mujeres interesadas verdaderamente.

APÚNTATE Y EN JUNIO
EMPIEZAS.

